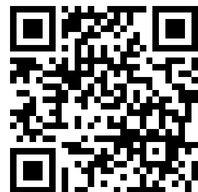
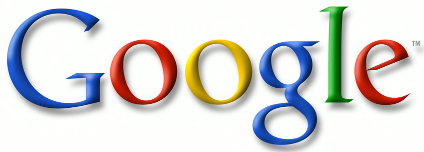
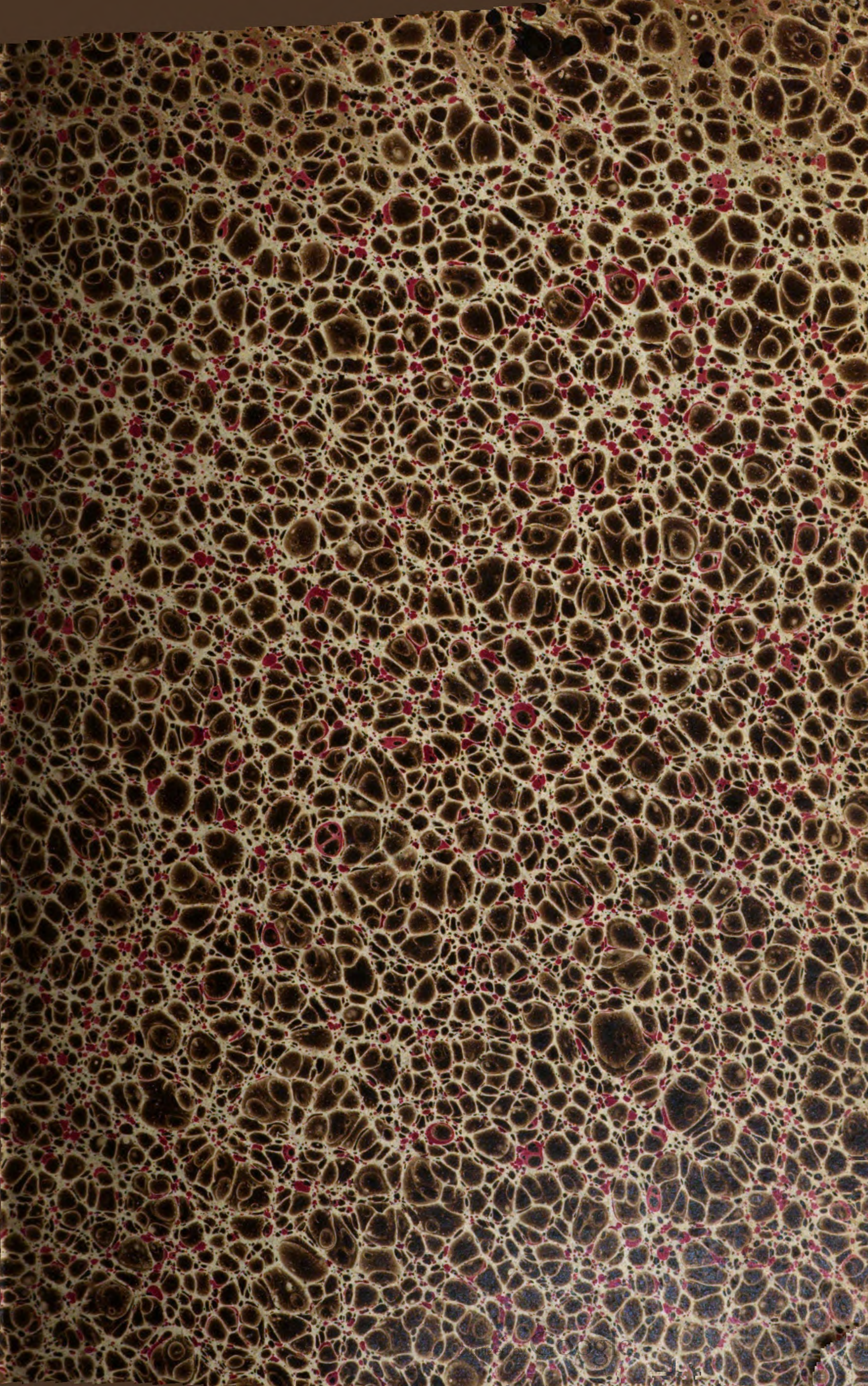

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1872.

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN.
(C. J. LUNDSTRÖM.)

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1872.

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN.
(C. J. LUNDSTRÖM.)

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1872.

PHILOSOPHI, SPRÅKVETENSKAP
OCH
HISTORISKA VETENSKAPER.

DE ELOCUTIONE

A. CORNELII CELSI.

SCRIPSIT

C. A. BROLÉN.

UPSALIÆ
TYPIS EXSCRIPSERUNT EDQUIST ET BERGLUND
MDCCCLXXII.

De elocutione A. Cornelii Celsi.

Scripsit

C. A. Brolén.

Quisquis linguam aliquam penitus cognoscere volet, ei non satis erit scire, qualis illa apud unum quendam scriptorem aut certa quadam ætate fuerit, sed etiam quærendum erit, qua ratione sit diversis temporibus exculta atque conformata. Neque enim lingua eadem semper atque immutata manet, sed ut populorum animi et mores per hominum ætates multum commutantur, ita linguæ quoque formæ longe diversæ temporum cursu exsistant necesse est. Nam ingenium populi uniuscujusque in lingua quasi suam ipsius imaginem exprimit atque effingit, qua accuratissime declaretur, qualis sit totius populi indoles atque natura. Et quum omnes populi, postquam a fera et agresti vita ad eam, quam assequi possunt, humanitatem et cultum pervenerunt, deinde moribus viribusque corruptis rursus labantur, tum in sermone idem fieri consentaneum est, ut quum a rudi initio ad summam perfectionem adductus est, deinde morum hominum corruptelam sequatur sermonis depravatio. Quare quum valde dissimiles sint quæ diversis temporibus exsistunt sermonis formæ, hæ tamen omnes uno tenore fiant necesse est arctissimoque inter se vinculo contineantur, quippe quarum moderatrix sit ipsius populi indoles atque ingenii vis. Nisi autem hanc totam seriem consideraverit aliquis atque perspexerit, fieri non poterit, ut linguæ vim et naturam recte intelligat.

Iis igitur, qui linguæ latinæ student, omnia quæ ad hoc tempus permanserunt ejus monumenta percensenda sunt, si futurum est, ut intelligant, qualis fuerit lingua unaquaque ætate, et qua ratione consuetudo loquendi mutata sit. Qua de causa in id semper incubuerunt docti viri, ut sermonem singulorum scriptorum perscrutando eos quasi gradus cognoscerent, quibus processisset lingua latina. Neque iis solum scriptoribus studuerunt, quorum aurea vulgo ætas nominatur, et quos con-

stat linguam latinam ad summam perfectionem adduxisse, sed in multos quoque diligenter inquisiverunt eorum, qui quum primorum Cæsarum temporibus essent, nobis declarant, qualis post optimorum illorum ætatem fuerit latini sermonis conditio. Videbant enim his scriptoribus, etiamsi ad illorum præstantiam non accederent, suam tamen laudem tribuendam esse, neque illorum opera sermonem latinum tam fuisse ab omni parte perfectum, ut nihil ultra ab iis addi posset, qui postea litteris studerent. Quare quum hos quoque putarent ad linguam excolendam atque locupletandam multum effecisse, argenteæ illi, quæ vocatur, latinitati cognoscendæ multam operam dederunt. Qua tamen in re quum multa equidem viderem nondum esse satis explanata, neque quisquam, quod scirem, de scribendi genere A. Cornelii Celsi copiosius disputavisset, operæ pretium facturus mihi videbar, si de elocutione ejus aliqua exponere conatus essem. Et quamquam satis intelligebam, hanc rem et multum difficultatis habere et multo majores vires desiderare, quam quæ meæ essent, ideo tamen hoc opus suscepi, quod aliqua ex parte me effecturum sperabam, ut magis cognosceretur, qualis esset sermo hujus scriptoris, quem gravissimum omnes semper judicassent bonæ latinitatis auctorem.

Quum de vita Celsi nihil fere memoriæ proditum sit, tum certis indiciis cognovimus, eum et multiplici doctrina fuisse instructum et mira quadam scribendi facultate de multis variisque rebus libros composuisse; et Quintilianus quidem non dubitat eum in hac re cum Catone, Varrone, Cicerone comparare [1]). Constat igitur eum de arte rhetorica, de philosophia, de re militari, de re rustica, de medicina libros conscripsisse, et putaverunt nonnulli eum historiam quoque et jus tractasse [2]). Ex libris autem ejus, quos videtur in unum corpus comprehendisse, quod *Artes* inscriptum erat, ad nostram ætatem non permanserunt nisi octo de medicina libri. De rhetoricis autem multa affert Quintilianus et quidem sæpe iis, quæ a Celso in hac arte præcepta sunt, adversatur neque omnino videtur ei multum admodum laudis tribuere. Eodemque teste [3]) scimus, Celsum in philosophia Sextios, qui Stoicorum maxime disciplinam amplexi sunt, secutum non sine cultu ac nitore multa conscripsisse. Atque ex libris, quos de re rustica conscripsit, satis multa Columella attulit, ipse ea magna ex parte pro-

[1]) Quint. Inst. or. 12, 11, 23.
[2]) Vid. quæ de his rebus copiose disputavit C. Kisselius, «A. Corn. Celsus, eine historische Monographie.» Giessen 1844.
[3]) Inst. Or. 10, 1, 124.

bans summaque laude auctorem efferens. Quum autem de libris, quibus rem militarem tractavit, nihil fere cognoverimus, neque ex iis ceterorum librorum fragmentis, quæ commemoravi apud alios scriptores inveniri, de elocutione Celsi conjicere liceat, nobis ex illis qui exstant de medicina libris judicandum est, quali usus sit scribendi genere. Quæ quum ita sint, antequam de elocutione Celsi dicam, de argumento horum librorum aliqua disputabo.

Medicina igitur quum apud Romanos antiquitus esset exercita, rudis etiamtum multaque et varia superstitione imbuta, ut omnia fere litterarum genera neque ad artis et disciplinæ similitudinem accessit, neque ullum majus cepit incrementum, antequam cognoverunt Romani sibique assumpserunt ea, quæ a Græcis erant in hac arte effecta. Hi enim non in medicina minus quam in ceteris fere artibus Romanis multo præstabant multis atque præclaris rebus scite inventis diligenterque exscriptis, quarum, postquam frequentabatur magis inter duos populos commercium, Græci medici Romam attulerunt cognitionem. Primus autem eorum traditur fuisse Archagathus quidam, quem anno ante Chr. 219 Romam venisse dicunt. Neque tamen huic contigit, ut Græcorum medicinam Romanis commendaret, neque omnino peregrinæ illi arti facile aditus patuit. Nam non defuerunt, qui aut metu aut contemptu et odio ducti summo opere niterentur, ut Romani peregrina illa aspernati iis uterentur, quæ ipsi ad curandos morbos invenerant. Inter eos autem, qui arti a Græcis allatæ restiterunt, præcipuum locum tenet Cato, acerrimus ille patrii moris defensor, contra Græcorum obtrectator acerbissimus. Cujus verba affert Plinius [1]: «quandoque ista gens (Græcorum) suas litteras dabit, omnia corrumpet; tum etiam magis, si medicos suos huc mittet. Jurarunt inter se barbaros necare omnes medicina, et hoc ipsum mercede faciunt, ut fides iis sit et facile disperdant.» Ipse autem Cato satis aperte declarat, qualis fuerit vernacula illa medicina, quum in libris, quos de re rustica conscripsit, superstitionum medicamentorumque mentionem facit, quibus hominibus et pecori salutem petebant antiqui. Neque vero in hac arte magis quam in ceteris fere omnibus Romani elegantiori Græcorum humanitati atque doctrinæ resistere potuerunt, sed cognitis magis magisque iis, quæ Græci excogitaverant, peregrinam medicinam assumpserunt. Venerunt Romam nobilissimi medici, qui magna felicitate et summo populi assensu artem exercebant. Et Celsus quidem auctor est (in prooemio libri primi, initio pag. 3) [2], per Asclepiadem, celeberrimum medicum, quem

[1]) Hist. nat. 29, 1, 14.

[2]) In locis Celsi afferendis Darembergii editionem (Lips. Teubner. 1859)

amicitia Licinii Crassi usum esse Cicero testatur[1]), et per Themisonem maxime medicinam apud Romanos increvisse. Imperante autem Augusto scimus Græcos medicos M. Artorium et Antonium Musam summa laude floruisse.

Celsus autem primus medicinam latinis litteris tractare instituit eaque latine exponere, quæ a Græcis erant in hac arte inventa, quo facilius et planius intelligerent populares, qualia essent ea quantoque veteri illi superstitioni præstarent. Et licet in hac re Celsum cum Cicerone comparare, quum in medicina idem hic vellet efficere, quod ille in philosophia. Uterque enim novam artem latinis litteris primus mandavit, utrique id erat propositum, ut Græcorum inventa dilucide exponeret et ita, ut ab omnibus intelligerentur.

Græcis igitur exemplaribus Celsus usus est et ex iis ea elegit, quæ maximam civibus utilitatem allatura esse putabat. Neque tamen si alios secutus est eaque proposuit, quæ apud alios invenit, ideo quidquam videtur de laude ejus esse detrahendum. Quum enim nihil fere esset a Romanis in medicina effectum, ei necesse erat ea assumere, quæ apud Græcos exposita invenit; tum vero ita ille alios secutus est, ut suo idem judicio staret. Nam quum ex uberrima illa, quæ Græcorum erat, copia ea essent eligenda, quæ maximi momenti verique simillima esse viderentur, in hac re tanta doctrina tantaque prudentia utitur, ut appareat in eo fuisse non solum eorum, quæ a Græcis effecta erant, accuratam cognitionem, sed etiam scientiam medicinæ aliunde comparatam satisque firmum de iis, quæ ad hanc artem pertinebant, judicium. Nam et de totius medicinæ conditione vere atque excelse sentit, ut ex prooemio libri primi præcipue apparet, ubi inter eas, quæ tum erant, medicorum sectas prudentissime dijudicat (cfr lib. II cap. 6 fin.), et aliis locis proponit, qualis bonus medicus esse debeat (velut in prooemio libri VII), contra malos et eos, qui quæstui serviunt, vehementer castigat (III, 4 p. 80; V, 26, 1). Compluries autem postquam attulit, quid de morbis et curationibus alii judicarent, refutatis eorum rationibus, quid ipse sentiat, exponit. Neque ea solum affert, quæ vel litteris mandata invenerat vel medicorum usu comprobata, sed nonnullis locis ea quoque tradit curandi genera, quæ a plebe usitata, si prodesse minus possent, tamen nihil periculi habere viderentur (III,

---

maxime secutus sum. Inspexi autem etiam ed. Targæ (Lugd. Batav. 1785) et eam, quam fecerunt Albers et Ritter (Colon. 1835). Quum autem in nulla harum edd. capita nisi quibusdam locis in sectiones divisa sint, et hæ quoque interdum sint longiores, ego, ubi difficilius videbatur esse locos allatos invenire, apposui paginæ quoque et lineæ numeros ex edit. Daremb.

[1]) De Orat. 1, 14, 62.

23 fin. IV, 7 fin. IV, 13 med.). Atque ambigitur quidem inter doctos viros, num ipse quoque Celsus medendi artem professus sit, neque ex iis locis, qui ex libris ejus afferuntur [1]), satis apparet, utrum et ipse artem exercuerit, an per libros et aliorum experimenta didicerit. Utcumque autem est — neque equidem hanc quæstionem magni momenti esse putaverim — certe libros suos ita composuit, ut etiamsi artem profiteri noluerit, eum tamen potuisse profiteri facile omnes concedant. Atque altera quoque res est, qua comprobatur, Celsum aliorum opinionibus non addictum fuisse, sed et suo judicio stetisse et de medicina optime esse meritum. Neque enim in eligendo solum summa doctrina atque prudentia usus est, sed ita etiam putabat se maxime civibus suis et arti medicinæ profuturum, si ea, quæ vel medici litteris mandassent vel aliunde hominibus salutaria esse comperisset, non solum enumeravisset, sed in certa quædam genera diducta et in unum disciplinæ corpus collecta exposuisset. Itaque ea quæ affert ita perite composuit accurateque distribuit, ut et Græcos, qui ante eum fuerant, facile superaret et primus medicinam ad certam artis atque rationis formam redegisse putandus sit. Quo factum est, ut in Celsi libris potiorem antiquæ medicinæ partem breviter et accurate comprehensam dilucideque enarratam inveniamus [2]).

Quibus de causis quum inter eos, qui medicinæ student, nomen ejus semper magnum fuerit, tum vero scribendi arte æque excellit, ceterosque qui Romæ exstiterunt medicinæ scriptores non magis argumentorum copia et præceptorum gravitate superat quam sermonis nitore atque elegantia. Ad quod illud quoque spectare credo, quod cognomen ei inditum est *medicorum Cicero.* Neque difficile est videre, quanto Celsus ceteris præstet medicinæ scriptoribus. Qui enim non multi ad nostram ætatem pervenerunt libri ab aliis de medicamentis et eorum compositione conscripti, et plerique ex infima linguæ latinæ ætate sunt, et quia in vita quotidiana continuo usu adhibebantur et frequenter ab indoctis hominibus describebantur, tam sunt depravati tamque pessimis rebus et sermone inquinatissimo referti, vix ut intelligi possint neque certe ullo modo cum perspicuitate et elegantia Celsi comparari. Jam vero hujus sermonem quanta secuta sit admiratio, ex hoc quoque intelligitur, quod quum non constaret, quo tempore natus esset, multi fuerunt, qui eum aureæ, quæ vocatur, ætati adnumerandum esse censerent. Quod quamquam minus ex elocutione ejus quæsita ratione quam

[1]) Vid. Kissel., l.l. pag. 117 sqq.

[2]) Cfr Ritter. in prooem., Hecker., «Geschichte der Heilkunde», Berolin. 1822. I. pag. 431.

aliis argumentis permoti fecerunt, tamen non dubito, quin facturi non fuerint, nisi sermonem ejus eum esse putassent, qui ad optimam latinitatem proxime accederet. Et Bianconius quidem contendit, vitam ejus esse ad primos annos Augusti Cæsaris referendam atque ad «florentissimum aurei sæculi apicem» [1]). Contra multi recentiorum refutatis rationibus allatis a Bianconio et ab iis, qui eum secuti sunt, Celsum Tiberio imperante fuisse putant argenteæque ætati adnumerant [2]). Atque si ad elocutionem Celsi respeximus, quum difficile sit ex ea certe colligere, utrum rectius fiat, id tamen satis videtur constare, eam in libris ejus expressam esse bonæ latinitatis formam, quæ aut ad exeuntem auream ætatem referenda sit, aut incipienti argenteæ adnumerari debeat. Neque enim ætates illæ, quibus dirimi solent scriptores latini, tam sunt arctis et fixis circumscriptæ finibus, ut non sit in unaquaque summæ varietati locus. An quemquam fugit argentea illa ætate, cui Celsum quoque adnumerandum esse censeo, scriptores comprehendi non ingenio solum sed etiam scribendi genere valde dissimiles? Sunt autem eædem laudes omnibus non concedendæ, neque si unus et alter multis magnisque vitiis laborat, idcirco eodem modo est de omnibus judicandum. Et Celsi quidem sermo non magis videtur a Ciceronis et Cæsaris numerosa illa et plena magnificentia distare, quam a rhetorico fuco et corrupto genere posteriorum.

Jam si quis de sermone scriptoris judicaturus est, id erit præcipue considerandum, in quo litterarum genere ille versatus sit et quid scriptis suis maxime efficere voluerit. Inde enim scribendi ratio scriptori repetenda est, suaque, ut ait Quintilianus, cuique generi proposita lex, suus cuique decor est [3]). Atque quum ex iis, quæ de argumento librorum Celsi exposui, appareat, id eum spectasse, ut Græcorum medicinam Romanis commendaret, genus quoque dicendi sequeretur necesse erat, quod ad id esset maxime idoneum. Quare neque ad oratorum splendorem et magnificentiam ascendit neque orationi ornandæ et ad rhetorum morem conformandæ studuit, sed submissius quoddam et purum atque candidum genus assumpsit, quod ad artis præcepta tradenda aptissimum esse videretur. Non igitur apud eum inveneris Ciceronis elocutionem grandem et altius exaggeratam aut longiores illas et quasi rotundas verborum ambitus. Studio enim ductus res breviter ac dilu-

---

[1]) Joannis Ludovici Bianconii Epistola de Celsi ætate. Inest in editione Targæ. Lugd. Batav. 1785.

[2]) Ita Schilling, Quæstio de Cornelii Celsi ætate, Lips. 1824. Bernhardy, Grundriss der Römischen Litteratur. Ritter, l.l. in prooemio. Kissel., l.l. pag. 57 sqq.

[3]) Inst. Or. 10, 2, 22.

cide proponendi, enuntiatis apte et artificiose connectendis non admodum inservit. Contra sæpe ubi facile erat numeroso ambitu verba concludere, sententias adnumeravit potius et particulis copulativis, adversativis, conclusivis adjunxit — frequentissimus autem est usus particularum *ideo*, *ideoque* —, quam ita collegit, ut altera primaria, altera secundaria esset. Simpliciter igitur, accurate, subtiliter omnia exponit, perspicuitatem maxime sectatur, semper ita dicit, ut non ab iis solum, qui artis periti sunt, sed ab omnibus possit intelligi. Atque ad res dilucide explicandas multum illud affert, quod dixi eum ad unam et certam rationem omnia revocasse. Accuratissima igitur est apud eum rerum dispositio, semperque plane indicat, de quibus rebus dicturus sit, ita ut legenti facile sit invenire, quo nexu cum ceteris rebus contineantur ea, quæ unoquoque loco exposita sunt, et quid momenti habeant ad totius medicinæ rationem explicandam.

Quum autem Celsus quæcumque ad medicinam pertinerent persequi vellet omniaque, quæ salutaria accepisset, comprehendere [1]), fieri non potuit, quin interdum in talibus rebus versaretur, quæ nullam orationis varietatem aut jucunditatem admitterent; velut ubi morbi, vulnera, curationes accurate essent describenda, ubi in libro quinto et sexto medicamentorum genera et vires tractaret. Talibus igitur locis si, rebus ipsis cogentibus, jejuna et arida fieret oratio necesse erat, contra ubi in nudis præceptis tradendis non versatur, sed aut de conditione artis universæ loquitur aut historiam ejus tradit aut officia exponit eorum, qui eam profitentur, relicto tenui illo genere orationem assumpsit magis copiosam et quæ summa suavitate et æquabilitate fluat. Cujus rei exemplum luculentissimum est prooemium libri primi, quo haud scio an nihil umquam dici possit elegantius. Atque omnino confitendum est, sermonem ejus magnam elegantiam esse consecutum, si quidem eleganter dictum est, quod apte, breviter, dilucide.

Quæ quum ita sint, equidem non intelligo, quibus causis ductus Kisselius [2]) in libris Celsi rhetoricum quendam colorem deprehendere sibi visus sit. Immo a luminum et ornamentorum consectatione, a studio nimis elaboratæ concinnitatis, ab omni argutiarum aucupio tam liber est, ut numquam aut aliis verbis aut pluribus usus esse videatur, quam quibus opus erat ad res dilucide explicandas. Numquam verba audacius transfert, numquam aurium voluptati nimis studet neque sententiarum et locorum communium ubertati inservit, sed prorsus carere videtur vitiis illis, quæ ut vulgo totius argenteæ ætatis propria esse

---

[1]) Cels. IV, 18, 1.
[2]) L.l. pag. 7.

dicuntur, sic apud quosdam præcipue scriptores inveniuntur, qui huc pertinent. Quare Celsus inter argenteæ ætatis scriptores potius videtur ad Senecam rhetorem, Columellam, Suetonium prope accedere, quam cum Seneca philosopho vel cum Plinio minore esse comparandus.

Ei autem magnæ laudi tribuendum esse, quod genus scribendi assumpsit et elegantia præstans et ad docendum accommodatum, apparebit, si cum eo comparaverimus eos, qui non multo post eum in rebus naturæ describendis versabantur, Pomponium Melam et Plinium majorem. Quum enim illius orationem nimis florentem et artificiosam invenimus, quibus rebus fit, ut dilucidæ et accuratæ rerum expositioni noceatur, tum apud Plinium obscuritatem præsertim et duritatem reprehendimus. Contra apud Celsum omnia pura et candida sunt et ad res quasi sub oculorum aspectu ponendas aptissima.

Quod autem Celsum dixi in rebus exponendis brevitate quadam uti, hæc tamen brevitas nusquam fere ea est, quæ perspicuitati orationis officiat. Multa etiam, quæ huc pertinent, ad consuetudinem eorum, qui artes tradunt, possunt revocari. Solent enim præcepta quam brevissime comprehendere eaque fere omittere, quæ etiamsi non posita sint, facile tamen intelligi credant. Celsi autem brevitas quo facilius appareat qualis sit, exempla nonnulla afferam:

Subjectum sententiæ nonnullis locis omissum est, ubi ex universo sententiarum connexu audiendum est aut paulo longius repetendum. Quod sæpisse fit, ubi de ægro homine sermo est, velut III, 18 p. 101 extr. III, 24 p. 116. IV, 2 p. 124 extr. IV, 22 p. 148, 10. IV, 23 p. 149, 10. IV, 24 p. 150 in. IV, 28 extr. VI, 17 in. VIII, 20 p. 359, 23. Cfr V, 18, 23 *(aliquis* vel *medicus)*. Sæpe etiam fit, ut brevitatis causa pro substantivo ponatur pronomen demonstrativum, quum longius absit id, ad quod referatur. Dicitur fere de ægro homine, velut II, 6 p. 36, 23 *is*. Cfr II, 17 p. 63, 24. III, 7, 1 p. 89, 8. III, 18 p. 102, 16. VII, 20 p. 301, 11. VII, 26, 5 p. 312, 32. ibid. p. 313, 35. VII, 30, 3 extr. VIII, 4 p. 336 extr. — VII, 7, 6 p. 275 extr. *ipsi*. VII, 7, 15 p. 282 extr. *ipso*. VII, 26, 5 in. *eum*. VII, 30, 1 p. 319, 17. VII, 29 extr. *illa*. VIII, 10, 2 p. 347, 8 *ipsius*. VIII, 22 *his*. Cfr III, 2 p. 76 in. *ejus*, *is* (morbus). III, 12 p. 94, 9 *is* (horror). IV, 31 p. 157 in. *ejus*, *id* (malum). V, 28, 2 extr. *id* (ulcus). VII, 10 extr.

Est apud alios quoque scriptores ellipsis substantivi in talibus locutionibus, quales sunt: *tertiana*, *quartana* (febris), *bubula*, *suilla* (caro), *frigida* (aqua) [1]), *passum* (vinum), *secundæ* (membranæ).

---

[1]) Hæc ellipsis apud Celsum est uno loco IV, 12 p. 137, 4. Contra

Nihil aliud quam elliptice positum est, ut apud Livium fit et scriptores qui post eum sunt, V, 27, 5 extr.: *Cognovi tamen medicos, qui ab scorpione ictis nihil aliud quam ex brachio sanguinem miserunt.* VII, 21, 2. VIII, 8, 2 extr. VIII, 10, 4.

Verba quoque quædam absolute ponuntur:

Adhibere III, 20 p. 104, 29: *Si expergiscitur, adhibere ei ut sopito supervacuum est.*

Adjicio IV, 20 p. 146, 13: *adjicit periculo vomitus biliosus.* III, 21 p. 108, 22. VII, 4, 4 p. 268, 29. VII, 21, 1.

Agere (sc. vitam) I prooem. extr.: *His propositis primum dicam, quemadmodum sanos agere conveniat.* Ibid. p. 12, 8. III, 5 extr. IV, 5 p. 126, 36. Eodem modo *degere* II, 18 p. 65, 14: *Atque eæ quoque (aves), quæ in aqua degunt.*

Repetere usurpatur eadem signif. a. *redire*, qui usus apud nullum scriptorem præter Celsum exstat, si lexicis credendum est. II, 1 p. 28, 33: *(morbi) tunc maxime et inchoantur et repetunt.* II, 8 p. 48, 5: *(febris) quamvis quieverit, tamen repetit.* III, 22 p. 110, 20. IV, 11 p. 134, 21. IV, 21.

Respondere (sc. exspectationi) i. s. q. *id quod spectatur efficere* vel tale quid. I prooem. p. 6, 23: *diligentes homines notasse, quæ plerumque melius responderent, deinde ægrotantibus ea præcipere coepisse.* Ib. p. 9, 8: *fortasse responsurum fuisse id, quod aliquis esset expertus.* Ib. p. 6, 11. Ib. p. 9, 15. IV, 11 p. 135, 4, sæpius. Lucr. Col. Sen. Quint. hoc verbo absolute usos esse, in lexicis annotatur.

Cum brevitate dicitur I, 2 p. 14, 15: *minimeque nubilo coelo soli aperienti* (sc. nubila) *se committere.* VIII, 20 med.: *Sed ut hæc falsa opinio est, sic illud verum est, quum ibi valentissimi nervi musculique sint, si suum robur habent, vix admittere* (sc. curationem s. ut femur reponatur), *si non habent, postea non continere* (sc. repositum femur). VIII, 25: *atque in his quoque diligenter esse agendum, ne præcipitarent* (sc. hæc mala ægrum hominem).

Brevitati orationis eo quoque consulitur, quod duo substantiva præpositione sola junguntur. Hoc in talibus fere locutionibus fit, quæ ad artem exponendam maxime pertinent, et prorsus est ad consuetudinem eorum, qui artes tradunt, accommodatum. Velut I, 3 p. 20, 25 *post cibum quies* (cfr proxima linea: *motus qui post cibum est*). II, 1 p. 29 in. *aqua inter cutem* (sæpius). Cfr III, 21 p. 107 extr. *utilis*

---

apud Plinium majorem sæpissime fieri, ut ad verba *calida, frigida* audiendum sit *aqua*, auctor est Grasberger, «De usu Pliniano», Wirceburgi 1860.

quotidianus aut altero quoque die post cibum vomitus est. VII, 26, 5 fin. *ante nonum diem vomitus bilis.*

De adjectivis substantivorum loco positis infra loquar.

Brevitatis Celsi his exemplis allatis, etiam annotandum hoc loco puto, contra inveniri apud Celsum nonnullas locutiones, in quibus pleonasmus quidam videtur inesse: *præcipue omnium* I prooem. p. 2, 6. II, 33 in. — *Tum deinde* III, 6 p. 86, 6. IV, 22 extr. IV, 26 p. 152, 9. V, 28, 1. VI, 6, 29. VII, 14 p. 291, 18. VIII, 4 p. 334 extr. — *Deinde postea* III, 4 p. 80, 33. V, 28, 14 extr. VII, 18 p. 295, 31. — *Postea deinde* VII, 8. — *Ante præcedere* I prooem. p. 12, 6. II, 1 p. 29, 33. — *Ante providere* V, 27 p. 201, 19. — *In futurum præsagire* II, 2 extr.

Jam hæc de elocutione Celsi universa locutus, primum qualis in verborum delectu fuerit, ostendere conabor, et quæ maxime apud eum sint verborum significationes atque structuræ, veteribus scriptoribus non usitatæ; deinde de syntactica ejus ratione disputabo; postremo de particularum usu aliqua afferam.

Atque quum Celsus disciplinam traderet antea latinis litteris non multum aut nihil omnino tractatam, multa ei verba deessent necesse erat, quibus significarentur res hujus artis propriæ. Quod ipse quoque testatur nonnullis locis (V, 26, 31. VI, 18, 1. VII, 18 p. 296 in. ibid. p. 296, 28. VIII, 1 p. 324, 29). Quare sæpe coactus erat græca nomina assumere earum rerum, quæ ad medicinam pertinent, quorum magnam partem græcis litteris exarata in libris ejus invenimus, multa latinis, aut servata peregrina forma, velut *parotidas* (accus.), *soreos* (gen.) cet., aut, quod sæpius fit, ad latinæ linguæ rationem immutata, velut *collyrium*, *emplastrum*, *enneapharmacum*, *gargarizare*, *hyssopus*, *tetrapharmacum*, *thymium*. Contra ubi vel exstabant latina verba ad res nominandas apta, vel facile fingi poterant, a græcis videtur abstinuisse.

At vero latina apud Celsum sunt permulta verba, quæ præter eum aut apud neminem scriptorem inveniuntur, aut nisi apud poetas in vetere latinitate non exstant, aut ei sunt cum posterioris ætatis scriptoribus communia. Sunt autem magna ex parte aut ea, quæ res medicinæ proprias significant, velut *delirium*, *destillatio*, *ductio*, *mistura*, *pastillus*, *profusio*, *resolutio*, *suffusio*, *suppuratio* cet., aut ea, quibus opus erat ad morbos et curationes describendas, velut

substantiva: *fissura*, *frictio*, *fricatio*, *marcor*, *perflatus*, *scissura*, multa herbarum et plantarum nomina, cet.;

adjectiva, quæ colorem, saporem, formam cet. significant: *albidus*, *decolor*, *perpallidus*, *perviridis*, *subalbidus*, *sublividus*, *subniger*, *sub-*

ruber, *subrubicundus*, *subviridis*, *suppallidus; prædulcis*, *subsalsus; carnosus*, *enodis*, *percrassus*, *permacer*, *resimus*, *semicirculus*, *subrotundus*, *suppinguis; biliosus*, *fæculentus*, *jurulentus* cet.;

verba: *circumpurgare*, *decolorare*, *deradere*, *emacrescere*, *exsaniare*, *extorrere*, *incoquere*, *infriare*, *inungere*, *percolare*, *perflare*, *singultire*, *soporare*, *suffumigare*, *supercontegere*, *supercrescere*, *superdare*, *superillinere*, *superincrescere*, *superinungere*, *superjacere*, *supernasci*, *transsuere*, *spissescere*, *intumescere* cet.

Atque nonnullis etiam vocibus, quibus etiam superiores solutæ orationis scriptores usos fuisse scimus, apud Celsum nova vis subjecta est, translata ad medicinam earum significatione. Velut *abscedere*, *abscessus*, *accessio* (i. a. impetus febris), *compositio* (i. a. medicamentum compositum), *curatus* (i. a. purgatus, græce τεθεραπευμένος), *dejectio*, *descendere*, *desidere*.

Quod autem partem horum et talium verborum, ad medicinæ usum spectantium, apud neminem ante Celsum scriptorem inveniri dixi, si eorum ipse Celsus aliqua nova effinxit, hoc certe ei laudi tribuendum est, quod novis verbis inventis sermonem latinum locupletiorem reddidit. Neque tamen eum multa vocabula novasse putaverim, quum potius credibile sit, eorum plurima ante eum vel in sermone hominum fuisse, vel in permultis iis, quæ perierunt, latinæ linguæ monumentis. Hoc autem quam facile evenire potuerit, ut multa Celsiana verba apud superiores scriptores, quorum libri permanserunt, non exstarent, nemo non videt, quippe quum illorum plurimi in rebus prorsus diversis exponendis longe aliam desiderarent vocabulorum copiam, quam is qui artem medendi traderet. Sive autem sunt hæc verba a Celso ipso novata, sive ante eum quoque exstabant, non dubium est, quin bonæ latinitatis sint, quum ad indolem et naturam linguæ latinæ accuratissime conformata esse videantur. Quæ quum ita essent, verebar, ne operam perderem, si omnia ea vocabula enumerare conatus essem, quibus ante Celsum aut nemo scriptor aut poetæ solum usi esse viderentur; præsertim quum exstaret lexicon Celsianum, a Georgio Matthiæ summa industria conscriptum [1]), unde si quis in hanc rem vellet inquirere, cognoscere liceret. Atque ne id quidem suscipiendum mihi esse putavi, ut ea vocabula, quæ solus Celsus usurpare videretur, ab iis distinguerem, quæ ei essent cum aliis scriptoribus communia.

Quare ego, omissis fere iis vocabulis, quæ ad artem exponendam maxime videntur pertinere, nunc ea verba easque verborum significationes atque structuras proponam, quibus utendo Celsus a veterum

---

[1]) Inest in edit. Targæ, Lugd. Batav. 1785.

consuetudine et præsertim a Ciceronis et Cæsaris nonnihil discessisse videatur. Quæ verba litterarum ordinem secutus afferam.

Acuere in passiva forma de morbis usurpatur II, 8 in. *Ex suppurationibus vero eæ tolerabiles sunt, quæ in exteriorem partem feruntur et acuuntur. Acutus* ita sæpissime. Cfr Hor. sat. 2, 3, 163. epist. 1, 6, 28.

Adurgere uno loco est VII, 12, 1 fin. (Hor. carm. 1, 37, 16 sqq.)

Affectus sæpe dicitur de corporis morbo vel statu minus commodo, velut I, 9 in. *concoctio, sicut in omnibus corporis affectibus, necessaria est.* II, 1 p. 29, 22 *Ceteri venti quo huic vel illi propiores sunt, eo magis vicinos his illisve affectus faciunt.* Præter Celsum nemo scriptor, si lexicis credendum est, hoc verbum de corpore usurpavit.

Amare duobus locis subjecto rem significanti apponitur: II, 14 p. 59, 21 *Amat autem hoc auxilium valetudo longa.* III, 21 fin. *Balneum rarum res amat.* Ita locuti sunt Sall., poetæ, posteriores.

Anterior, qua voce usi sunt infimæ ætatis scriptores, uno loco est VIII, 9, 2: *ut homo in anteriorem partem subinde nitatur.*

Aspredo V, 28, 2 p. 206, 27, *aspritudo* sæpe dicitur pro *asperitate*, quæ forma a veteribus scriptoribus usurpata apud Celsum uno loco est: VI, 5, in.

Aucupium pro carne avium captarum dicitur uno loco: II, 26 fin. *Minima inflatio fit ex venatione, aucupio, piscibus* cet.

Aura, quæ vox poetarum fere est neque a Cicerone nisi translata significatione usurpatur, propria notione dicitur I, 2: *auras fluminum et stagnorum.* Krebsius (Antibarbarus s. v.) contendit, pluralem numerum hujus vocis apud poetas solum inveniri.

Auricularius præter Celsum habent infimæ ætatis scriptores.

Cedere pro eo quod est apud Ciceronem *procedere* Celsus habet nonnullis locis, velut II, 17 p. 63, 16 *si priora recte cesserunt.* Ita Sall. Nep. Liv. posteriores.

Celeber de hominibus Ciceronis ætate non usurpatum fuisse, Krebs. s. v. auctor est. Cels. prooem. libri VII: *multique alii celebres viri.*

Circumcidere translata significatione i. s. q. *interdicere* IV, 27, 1 p. 153, 21 *circumcidendum vinum est in totum annum.* IV, 32 *circumcisa omni negotiosa cogitatione.* VI, 9 in. *vinum ex toto circumcidendum est.*

Circumspectus pro *prudenti* usurpant argenteæ ætatis scriptores. Cels. III, 9 fin. *Sed est circumspecti quoque hominis et novare interdum et augere morbum.*

Coepi infinitivo non addito sæpe usurpatur, ut apud Sall. Liv. posteriores, velut *febris*, *dolor* cet. *coepit*, *vitia coeperunt* cet. Neque Celsus nisi activa forma hujus verbi utitur, etiam ubi ei infinitivus passivæ formæ et significationis adjungitur. I prooem. p. 2, 5 *agitari coepit.* Ib. p. 12 in. *premi coepisse.* IV, 31 in. *sentiri coeperunt.* VII, 26, 2 p. 309 fin. *adduci coeperit.* Hic usus apud poetas veteres, Ciceronem, Cæsarem nusquam invenitur, a posterioribus jam inde a Livio frequentari coeptus est. Et Tacitus quidem semper ita locutus est [1]).

Cognominare, argenteæ ætatis vox, apud Celsus est nonnullis locis, velut V prooem. *Apollonius qui Mys cognominatus est.* Cicero *verba cognominata* dicit, ut latine vertat græcum *συνώνυμον*.

Comprehendere eodem modo atque *concipere* de muliere dicitur V, 21, 7. Hujus rei nullum præter hoc exemplum afferunt lexica.

Concipere non appositis vocibus *animi* vel *mentis*, id quod apud veteres script. fieri solet, i. fere s. q. *putare.* I prooem. fin. *Ob quæ concipio, eum, qui propria non novit, communia tantum intueri debere.* III, 4 p. 79, 1 *qui per omnia jucundam ejus disciplinam esse concipiunt.* VII prooem. fin. *Ego eundem quidem hominem posse omnia ista præstare concipio.* III, 6 p. 86, 14. IV, 1 p. 122, 20.

Conferre, ut apud argenteæ ætatis script. fit, i. s. q. *prodesse*, *vim habere*, et absolute positum et sequente *ad.*

Consulere cum adverbio conjunctum I, 3 p. 19, 33: *melius consulet, si biduo continuarit.* Krebs. s. v. negat Ciceronem huic verbo adverbium apponere; vid. tamen Att. 7, 13, 3.

Consummatio, vox argenteæ æt., uno loco I, 3 fin. *consummatio omnium nocet.*

Contemplatrix præter Celsum apud Appulejum est. I prooem. p. 10, 7 *eorumque, quæ in morbis communia sunt, contemplatricem (medicinam) esse contendant.*

Continuare intransitiva vi pro eo quod est *manere* solus Celsus videtur usur pare. II, 1 p. 30, 5 *At si a prima hieme austri ad ultimum ver continuarunt.* II, 4 p. 34, 25 *Pessimum est, si ne levatur quidem febris, sed æque concitata continuat.* Ib. p. 34, 1 *pejusque, quo magis sopor interdiu noctuque continuat.* Ib. p. 34, 23 *quæve (febres) sic continuent, ut per accessiones increscant, per decessiones tantum molliantur.* III, 3 p. 77, 27 *ac sæpe aliæ vix quidquam aut nihil remittunt sed continuant*, ubi tamen Daremb. duo postrema verba excludit.

Convulnerare præter Celsum habent fere argenteæ ætatis scriptores.

[1]) Dræger, «Historische Syntax der lateinischen Sprache», Lips. 1872. pag. 137 sqq.

Corripere de morbis usurpatur ut idem sit atque *ad mortem præcipitare* v. t. q., quæ significatio invenitur apud poetas et posteriores scriptores. III, 7, 1 *Nam quo celerius ejusmodi tempestates corripiunt, eo maturius auxilia — rapienda sunt.* III, 27, 1 in. *ac si correpti non sunt, diutius quidem vivunt, sed raro tamen ad sanitatem perveniunt.* VI, 18, 9 *subitis et gravissimis morbis correpti sunt.*

Curvare VIII, 1 p. 326, 6 et eadem pag. l. 31. Hoc verbum non usurpant nisi poetæ atque argenteæ æt. script., nam Cic. N.D. 1, 24, 66 mutanda lectio est; vid. Madvigium ad Cic. Fin. 1, 18, 61.

Curvus, poetica fere vox, quam in prosa oratione, nisi Plin. epist. 5, 21, 6, inveniri negat Krebs. s. v., apud Celsum est VII, 31 in. VII, 32. VIII, 1 p. 325, 11. VIII, 16 in. — V, 26, 5, qui locus a Matthiæ in lexico affertur, nunc scriptum est *in orbem* pro *curva.* Invenitur autem hæc vox etiam Sall. hist. 4, 35 [1]).

Debere. Insolentiorem significationem huic verbo subjicit Celsus, ut idem sit atque *naturæ convenire* v. t. q. III, 22 p. 111, 21 *Fereque id posse inter principia corpus pati debet* i. a. verisimile est. (Cfr Ovid. met. 13, 876 *Tantaque vox, quantam Cyclops iratus habere Debuit, illa fuit).* II, 6 p. 37, 16 *eo tempore, quo ebrietas solvi debet.* III, 24 in. *in quibus (oculis) quod album esse debet, fit luteum.* VIII, 9 in. *ab uno et vicesimo die, quo utique os esse debet glutinatum.* II, 4 in. *signum malum est somno ultra debitum urgeri* i. a. ultra modum justum.

Desinere sæpissime non apposito infinitivo dicitur de *dolore, febre, inflammatione* cet., quare mirum est, Krebsium dubitare, num latine dicatur *morbus desinit* pro eo quod est *abit, discedit.* Numquam autem Celsus usurpat passivam formam hujus verbi, sed passivi quoque infinitivo activam formam apponit, velut *ali desiit, ferri desiit.* Cfr quæ de verbo quod est *coepisse* annotavi, et Dræger. l.l. pag. 137 sqq.

Quum Celsus sæpissime utatur forma *difficulter*, uno loco pro adverbio habet *difficile*, quæ forma raro et apud posteriores exstat. VIII, 10, 1 p. 345, 13: *sub qua (inflammatione) et difficile et periculose vis nervis adhibetur.*

Digerere non solum dicitur de cibo et de unaquaque materia in corpus dissipanda, velut IV, 29 *quo facilius ea, quæ coeundo nocuerunt, digerantur;* et de toto corpore, ut idem significet quod *fluidum reddere, resolvere,* velut I prooem. p. 10, 1 *si corpus adstrictum est, digerendum esse;* sed etiam peculiarem habet notionem, ut sit i. a. *corpus agitare, movere.* II, 15 med.: *ne imbecillum hominem nimis*

---

[1]) Cfr Östling., De elocutione C. Sallustii Crispi. Ups. 1862.

digerant (gestationes). IV, 14 p. 139 fin. *si satis valet, gestando ægrum digerere, si parum, intra domum tamen dimovere.*

Dimovere semper apud Cels. i. s. q. *agitare*, quam significationem apud nullum præter Cels. scriptorem afferunt lexica. I, 6 fin. *neque ambulatione quamvis leni dimoveri.* I, 14 p. 60 *ut minus sæpe in puero vel sene quam in juvene manus dimovendæ sint.* III, 22 p. 111, 27. III, 27, 3. IV, 14 p. 139 fin. IV, 31 p. 157, 14.

Durare intrans. i. a. *manere*, ut est apud Liv. I, 9, poetas, posteriores solutæ orationis scriptores. II, 6 in. *itaque diutius durans mortis index est.* V, 26, 26. VI, 6, 1 p. 225, 21. VI, 12.

Esus, vox satis rara, quam apud Varronem, Gellium, Tertullianum inveniri afferunt lexica, apud Celsum est IV, 16 p. 142, 28 *Lienis quoque bubulus utiliter esui datur.*

Evidentia, qua voce Cicero (Acad. 2, 6, 17) et Quintilianus utuntur ad perspicuitatem orationis significandam, apud Cels. 1 prooem. p. 10, 13 idem est atque: id quod omnes evidenter perspiciunt; quem usum hujus verbi nusquam vidi commemoratum. Scriptum est illo loco: *quod ad Erasistratum pertinet primum ipsa evidentia ejus opinioni repugnat.*

Exercere, -ri, se exercere frequentissime dicitur de motu corporis. Eodem modo *exercitatio*, *exercitatus*, *inexercitatus*. Tum vero *exercere* non minus sæpe usurpatur de omni infirmitate corporis eo modo quo *vexare*, *torquere* vel illud, quod de morbis frequentissimum est: *male habere.*

Facultas duas habet significationes insolitas. Primum enim sæpe pro *vi* dicitur de medicamentis, velut V prooem. fin. *quum omnia medicamenta proprias facultates habeant.* II, 33 in. *Habent autem hanc facultatem semina erucæ.* Ceteri scriptores, quod quidem animadverterim, de hominibus hoc verbo utuntur, ut significet id quod aliquis efficere potest, non de rebus. Tum vero dicitur *videndi facultas* VII, 7, 13 fin., *facultas audiendi* VII, 8. VIII, 1 p. 324, 27 pro *visu*, *auditu.* Etiam *facultas loquendi* VII, 12, 4, *facultas motus* VIII, 1 p. 325, 2, *facultas vorandi* I, 3 p. 18, 27 [1]).

Facundia, qua voce, a Cicerone et Cæsare non usurpata, posteriores frequenter utuntur, apud Celsum est I prooem. p. 2, 16. ib. p. 7, 11.

Fluor, vox infimæ latinitatis, III, 6, fin. IV, 23 med.

Immodicus, -ce, quibus verbis frequenter utuntur posteriores scriptores jam inde a Livio, apud Celsum sæpe inveniuntur. Quæ Cicero usurpat *immoderatus*, *-te* Celsus non habet.

[1]) Cfr Krebs. s. v. Seyffert., Palæstra Ciceron. pag. 56.

Immorari, vox arg. ætatis, Cels. III, 11 fin. absolute positum *Itaque ei remissioni credendum est, quæ etiam immoratur;* cum dativo VII, 20 p. 301, med. *quod repulsa (intestina) inguinibus immorentur.*

Improbabilis, quæ vox argentea demum ætate usurpari coepta est, Cels. I prooem. p. 5, 27 *Si rationes sequi velit, omnium posse videri non improbabiles.*

Inarescere, posterioris ætatis verbum, apud Celsum valde frequens est. *Exarescere*, quo verbo Cicero et Cæsar utuntur, uno loco VI, 6, 1 p. 227, 19. *Arescere* nusquam.

Incomprehensibilis uno loco est I prooem. p. 6, 2. *Quum igitur illa incerta, incomprehensibilis sit.* Posteriores script. hoc verbum habent. *Comprehensibilis* I prooem. p. 5, 21 *quoniam non comprehensibilis natura sit;* quæ vox etiam posterioris latinitatis est, præterquam quod Cicero Acad. I, 11, 41 ea utitur, ut vertat græcum *καταληπτόν*.

Indiscretus IV, 6 in. *quamvis minus subtiliter quidam indiscretis his nominibus utuntur.* Præter Varronem posterioris ætatis scriptores hoc verbum habent.

Indurescere (Ovid. et arg. æt. scriptores) apud Celsum sæpe. *Indurare* (Cic. fragm. Liv. Ov. posteriores) duobus locis: uno transitiva vi V, 18, 35 *ceterosque articulos induratos hoc molliebat*, altero intransitiva V, 28, 9 fin. *ubi ætas induravit, ne nascitur quidem (phyma).* Klotz. in lexico unum locum affert Vegetii, ubi intrans. vi hæc vox usurpata sit. Quod veteribus usitatius est *obdurescere* Celsus nusquam habet.

Infestare, qua voce utuntur Ovid. et scriptores posteriores, Cels. frequenter usurpat, ut idem significet atque *affligere, lædere*, velut I, 3 p. 19, 13 *dolor præcordia infestat.*

Inhorrescere Celsus sæpe habet, ut poetæ et posteriores scriptores.

Injuria apud Celsum i. s. q. *vitium corporis, morbus.* I prooem. p. 10, 19 *eaque per se non tanta, ut concitent morbum, tamen obnoxium magis aliis injuriis corpus efficiant.* II, 10 p. 54, 19. VIII, 2 in. VIII, 9 p. 343, 10. Similiter de rebus hac voce usi sunt arg. æt. scriptores.

Innectere (poetæ, posteriores) V prooem. *omnes medicinæ partes ita innexæ sunt, ut ex toto separari non possint.* IV, 1 fin. VII, 18 p. 295, 27.

Insido, vox poetarum et posteriorum script., apud Celsum satis frequens.

Inspirare, vox arg. ætatis, Cels. VII, 27 p. 314, 30 *Ex qui-*

bus si qua erunt arida, per scriptorium calamum inspirabuntur. V, 28 p. 215, 25.

Insudare apud Celsum frequens. Hor. sat. 1, 4, 72 hoc verbum habet cum dativo conjunctum. A Celso absolute usurpatur, velut II, 2 *si corpus dormientis circa partes aliquas contra consuetudinem insudat.*

Intendi sæpe de dolore, febre cet. i. s. q. *augeri*, velut IV, 15 in. *dolorque modo finitur, modo intenditur.* IV, 6 p. 128, 35 *tempore antelucano, quo præcipue frigus intenditur.* Hunc usum habent Sall. et argenteæ ætatis scriptores.

Intremiscere (Plin. major) Cels. VII prooem. p. 263, 7 *manu strenua, stabili nec umquam intremiscente. Intremere* (Virg. Sil.) III, 3 p. 77, 24 *ubi corpus totum intremit.*

Invigilare (poetæ, Col.) I, 2 fin. *tum paulisper invigilat, deinde bene dormit.*

Invisibilis, quam vocem præter Celsum apud Lactant. Tert. inveniri afferunt lexica, est I prooem. p. 3, 27 *invisibilia foramina.*

Irrationalis (Sen. Quint.) apud Cels. est I prooem. p. 7, 1, ubi olim scriptum erat *irrationabilis*, quæ forma apud Celsum non exstat. *Rationabilis* quoque, quod scriptum erat I prooem. p. 9, 11, nunc mutatum est in verbum *rationalis.* Cfr quæ de his formis disputavit Spaldingius ad Quint. inst. or. II, 16, 16.

Juventa, qua forma poetæ utuntur et scriptores post Livium, apud Celsum est II, 1 p. 28, 21 et eadem pag. l. 25. Ib. p. 30, 21. *Juventus*, quam Cicero habet formam hujus verbi, apud Celsum non invenitur.

Lassare, quod verbum apud poetas est et posterioris ætatis scriptores, Celsus habet uno loco, I, 3 p. 17, 15 *insolitum (cubile) contra lassat.*

Lĕvor pro *lĕvitate*, quæ forma et Ciceronis est et apud Celsum usitatior, I prooem. p. 5, 3. Ib. p. 7, 21.

Liberalis pro *copioso*, *liberaliter* pro *copiose* dicitur satis sæpe, velut *liberalis potio*, *cibus* cet. Etiam de tempore adjectivum adhibetur pro *longo:* III, 3 fin. *Tempora quoque remissionum modo liberalia modo nulla sunt.* III, 21 p. 109, 18 *juvenes robusti, qui vel ex toto carent febre vel certe satis liberales intermissiones habent.* Cicero quoque hanc vocem translata significatione de rebus usurpat Flacc. 6, 14; neque vero ullum hujus translationis exemplum afferunt lexica præter Ciceronis et Celsi.

Madescere (poetæ et posteriores scriptores) II, 12 p. 57, 23 *ut superiores ejus partes madescant.* III, 6 p. 86, 24.

Magisterium translata significatione pro *arte*, *ratione* usurpatur

V, 27, 2 p. 201, 6. *Post quæ nullo novo magisterio sed jam supra posito vulnus erit implendum.* Hoc etiam apud Plautum et Tibullum fieri lexica annotant.

Manducare (Varro, posterioris ætatis scriptores) apud Celsum est IV, 3 fin. *sinapi manducare.* IV, 4. IV, 11 p. 134, 26. Bernhardy (l.l. p. 322) hoc verbum ex sermone plebejo assumptum esse putat.

Medicare in participio IV, 12 p. 137, 6 *in frigidis medicatisque fontibus* (arg. æt. scriptores).

Meridiari I, 2 p. 14 *Longis diebus meridiari potius ante cibum.* (Catull. Suet.).

Ministerium, qua voce ut Virg., Ovid., Liv., posteriores scriptores sæpe utuntur, apud Celsum est uno loco VIII, 4 p. 333 fin. *in eo ministerio, quod utilitatis causa posteris traditur.*

Momentum i. a. punctum temporis III, 2 p. 76, 14 *admota curatione momento restituitur.* IV, 18 p. 144 in. VII, 16 in. VII, 26 p. 309 fin. VIII, 2 fin. VIII, 12 fin. Apud Livium quoque talem significationem hoc verbum habet, sed sæpius apponitur genit. *temporis, horæ* cet., id quod apud Celsum numquam fit.

Mordere translata significatione dicitur V, 26, 23 p. 192 in. *quoque plura loca injectum vinculum mordet.* VII, 4, 4 med. *et id sanescit, quod a lino relictum est, et id, quod ab eo mordetur, inciditur.* VII, 5, 4 in. *is locus qui mucronem momordit.* Ita poetæ et posteriores scriptores.

Necessaria plur. i. a. res ad vivendum necessariæ III, 22 p. 110, 12 *quum diu necessaria defuerunt.* Krebs. s. v. dubitat, num ita recte dicatur.

Nocenter (Colum. Tert.) V, 28, 11 in. *magisque nocenter indolescit.*

Nolens, quod participium ante argenteam ætatem apud nullum scriptorem inveniri Krebs. s. v. auctor est, apud Celsum invenitur uno loco: I, 8 in. *nolentium vomitus.*

Eo nomine i. s. q. *ob eam causam, eo* (cfr Cic. Fin. 2, 7, 21) IV, 18 in. *Ergo eo nomine morbum hunc χολέραν Græci nominarunt.* VIII, 4 p. 334, 3. — Apponitur etiam particula causalis vel finalis: I prooem. p. 10, 10 *quum ab illis eo nomine dissentiant, quod in conjectura rerum latentium nolunt esse medicinam.* VIII, 4 p. 333 fin. *Potest autem sutura eo nomine fallere, quia æque aspera est.* VII, 26, 2 p. 309, 34 *Idque eo nomine opus est, ne — calculus intus effugiat.* Cfr VI, 6, 14 fin. *acres cibi non alio magis nomine his nocent, quam quod lacrimas movent.*

Nutrire frequenter usurpatur eodem modo quo *curare, fovere,* id quod apud Livium quoque fit lib. 7, cap. 2. Cels. III, 9 fin. *Ideoque*

ejusmodi medici melius alienos œgros quam suos nutriunt. VIII, 8, 2. *Si supra vulnus est, id suis medicamentis nutriendum est.*

Obniti (poetæ, argenteæ æt. script.) uno loco VII, 17, 1 *quia necesse est, ea parte rupta membrana sit, quaque integra est, ea magis obnitatur (tumor).* Part. *obnixus* etiam apud Livium exstat.

Ocularius præter Cels. habent Scrib. et Solinus. Invenitur uno loco VI, 6, 8 in. *ocularius medicus.*

Pauxillus, vox Plauti et poetarum veterum, V, 28, 18 in. *pauxillo levius.*

Periclitari apud Celsum semper intrans. vim habet, ut idem sit a. *in periculo esse*, quæ significatio etiam apud Cæsarem exstat. Sæpe apponitur ablativus causæ velut II, 1 p. 30 in. *feminœ abortu periclitantur;* I prooem. p. 9 in. *Quos eo nihil tentasse judico, quia nemo in splendida persona periclitari conjectura sua voluerit.*

Perpetuus sæpissime dicitur de eo, quod in omnes valet et semper servandum est (contrar. *proprius)*, velut I, 3 p. 17 in. *quod in iis verum est, quibus — —, perpetuum in omnibus non est.* Cfr Cic. de Or. 2, 32, 141: *perpetui juris et universi generis quœstio.*

Perseverare, de rebus usurpatum, i. est a. *manere* VI, 6, 16 in. *Atque in primis in quibusdam perseverat tenuis pituitœ cursus.* VIII, 9, 1 fin. *quo loco maxime humor in ea perseverabit, ibi pus proximum erit.* Simile exemplum est Plin. ep. 6, 20, 19 *tremor terrœ perseverabat*[1]).

Quod pertinet ad apud Celsum non raro invenitur pro eo quod Ciceroni usitatius est *quod attinet ad* (vid. tamen Cic. Planc. 3, 7 *nam quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus judex est qui aut invidet aut favet).* Verbo *attinendi* Celsus uno loco utitur VIII, 4 p. 337, 22 *Cetera, quœ ad somnum, cibi desiderium, febrem, puris colorem attinent, eadem quœ in ceteris vulneribus vel salutaria vel mortifera sunt.* Contra *pertinere* apud eum frequentissimum est. Velut I prooem. p. 10, 13 *Quod ad Erasistratum pertinet, primum ipsa evidentia ejus opinioni repugnat.* I, 3 p. 20, 31: *Quod ad œtates vero pertinet, inediam facillime sustinent mediœ œtates, minus juvenes, minime pueri et senectute confecti.*

Porrigi peculiari significatione de ægro homine dicitur, cujus vita in tempus aliquod servatur II, 5 in. *Neque vitœ alia spes in magnis malis est, quam ut impetum morbi trahendo aliquis effugiat porrigaturque in id tempus, quod curationi locum prœstet.* — Klotzius in lex.

---

[1]) Hoc exemplum attulit Lagergren, De vita et elocutione C. Plinii Cæcilii Secundi. Ups. 1872. pag. 122.

s. v. nescio cur hoc verbum de morbo h. l. usurpari putet. Neque præter hunc locum ullum hujus significationis exemplum afferunt lexica.

Portio apud veteres nisi in locutione *pro portione* non est. Celsus sæpissime ut arg. ætatis scriptores hanc vocem posuit pro *parte*, velut *æqua portione*, *duæ portiones* cet.

Positus, vox satis rara (Sall. Ov. Tac.), apud Celsum nonnullis locis: I prooem. p. 5, 2, ubi ante Targam scriptum erat *posituram*. Ib. p. 8, 4. Ib. p. 12, 37. V, 26, 7. VIII, 1 in.

Potentia, qua voce de rebus utuntur poetæ et posterioris ætatis scriptores, apud Celsum VII, 7, 14 in. de visu, III, 4 p. 80, 30 de vi quam in febribus dies certi habebant. Cfr supra *facultas*.

Præceps pro *periculoso* VII, 26, 2 in. *ad quam festinare quum præceps sit;* et subst. *in præcipiti* II, 6 p. 38 in. V, 26, 3. Cfr *præceps periculum* II, 11 fin. III, 18 p. 99, 22. Ita Livius quoque locutus est.

Præfrigidus (Ovid., posteriores script.) II, 30 fin. *aqua vel tepida vel præfrigida.* I, 3 p. 18, 21. IV, 12 p. 136, 26. Duobus tamen locis, quos proxime attuli, apud Targam et Ritt. scriptum est *perfrigidus*.

Prævalere VII, 26, 2 p. 308, 3 *homo prævalens.* Argenteæ æt. script. hoc verbo sæpe utuntur. Participium apud Livium quoque est.

Prævenire, quæ vox apud Sallustium uno loco exstat Jug. 71, 5 [1]), apud Livium et posteriores sæpe reperitur, Celsus habet III, 15 in. *balneo frigus prævenire.*

Profectus apud Celsum est III, 1 fin. *quia profectus tempore expletur.* VII prooem. in. duobus locis. Hac voce poetæ et argenteæ æt. script. utuntur, nam Liv. 1, 15, 7 in editione Madvigii scriptum est *profecto* pro *profectu*.

Professor. I prooem. pag. 5, 24 *sapientiæ professores.* Ib. p. 2, 11. Ib. p. 8, 21. II, 6 p. 38, 17. VII prooem. p. 262, 20 *posteaquam (hæc pars medicinæ) habere suos professores coepit.* VIII, 4 p. 333 fin. VIII, 8, 1 in. Scriptores post Augustum hanc vocem usurpant.

Promere se i. a. se ostendere II, 6 p. 37, 19 *cui protinus in recenti morbo bilis atra vel infra vel supra se ostendit, cuive alterutro modo se prompsit.* Virg. (*Æn.* 2, 260: *lætique cavo se robore promunt*), Colum. hunc usum habent.

Promptus cum *in* conjungitur, ut solent posteriores scriptores, I prooem. in. *herbas aliaque prompta in auxilium vulnerum morborumque.* Cum *ad* veterum more conjungitur III, 20 in. *prompta ad omnem audaciam mens est.*

---

[1]) Östling., l.l. pag. 46.

Proponere idem fere s. q. *dicere*, *statuere*, *putare*. I prooem. p. 3, 7 *alii, nisi corporum rerumque ratione comperta, non satis potentem usum esse proponunt.* Ib. p. 3, 10 *Igitur ii qui rationalem medicinam profitentur, hæc necessaria esse proponunt.* Ib. p. 4, 20 *Asclepiadis æmuli, qui omnia ista vana et supervacua esse proponunt.* Ib. p. 5, 15 *Neque esse crudele, sicut plerique proponunt, hominum nocentium — suppliciis remedia — quæri.* II, 6 p. 38, 10. *Democritus ne finitæ quidem vitæ satis certas notas esse proposuit.* IV, 11 p. 135, in. — Apud nullum præter Celsum scriptorem hanc significationem lexica commemorant.

Propositum vitæ pro *genere vitæ* V, 26, 6 *Quin etiam confert aliquid et ætas et corpus et vitæ propositum.* Ita argenteæ æt. scriptores locuti sunt.

Puta et *ut puta* ex more posteriorum scriptorum Celsus nonnullis locis habet. *Puta:* II, 28 *neque solum aurata puta aut sparus.* V, 19, 11 fin. VII, 8 p. 284 in. *Ut puta:* I prooem. p. 5 fin. *Sæpe etiam causas apparere, ut puta lippitudinis, vulneris.* V, 26, 21 fin.

Rapere. Hoc verbo Celsus ad poetarum fere et posteriorum scriptorum consuetudinem usurpat. Significat enim uno loco i. a. *festinanter sumere:* III, 7, 1 *Nam quo celerius ejusmodi tempestates corripiunt, eo maturius auxilia — rapienda sunt;* ceteris locis i. s. q. *ad mortem præcipitare:* II, 1 p. 30 in. *laterum dolores et insania febricitantium quam celerrime rapiunt.* II, 6 p. 37, 34. II, 8 p. 49, 25. III, 27, 1 in. Cfr *corripere.*

Rationalis, quod verbum ante argenteam ætatem apud nullum scriptorem exstat, Celsus habet I prooem. p. 2, 28 *(disciplina).* Ib. p. 2, 34 *(ars).* Ib. p. 3, 10 *(medicina).* Ib. p. 9, 11. Ib. p. 10, 9 *(medici).* Ib. p. 10, 34 et 35 Ib. p. 11, 5 et 6. De forma *rationabilis* vid. quæ ad verbum *irrationalis* annotavi.

Renisus subst. apud Celsum est uno loco V, 28, 12 p. 214, 7 *perventumque esse ad eam (cartilaginem) ex renisu patet.* Rarissimam hanc vocem præter Celsum apud Augustinum inveniri afferunt lexica.

Reniti apud Celsum satis frequens est, velut IV, 16 in. *eaque dura est et prementi renititur.* Part. *renitens* Livius usurpat, ceteras hujus verbi formas argenteæ ætatis scriptores.

Sedile, quod verbum Krebsius dicit a poetis maxime et posterioris ætatis scriptioribus usurpari pro *sella*, apud Celsum frequenter invenitur. Etiam translate pro sedendo, velut I, 3 p. 20, 22, *Alvum adstringit labor, sedile* cet. Ib. p. 17, 19 *reficit post iter primum sedile, deinde unctio.* Vocab. *sellæ* Celsus non usus est.

Spatiosus pro *amplo*, *magno*, *lato* (poetæ, posteriores scriptores) Cels. I, 2 p. 15, 10 *conclavi quam maxime et alto et lucido et spatioso.* IV, 2 p. 122, 27. VII, 25, 1 in. VIII, 3 in.

Specialiter, vox recentiorum scriptorum, apud Cels. duobus locis olim scriptum erat II, 18 p. 65, 5 *pastinaca vel quæ specialiter radicula appellatur* et V, 24, 4 fin. Utroque tamen loco Daremb. hoc verbum exclusit, et quidem posteriore recte, quum prorsus turbet sententiam; contra priore, quum in codicibus sit, videtur esse retinendum.

Speciosus (Ov. Hor. Liv. post.) II, 2, in. *Ergo si plenior aliquis et speciosior et coloratior factus est —.*

Sponte non apposito pronomine possess. usurpatur II, 12, 2 p. 57, 14 *is qui sæpe vel sponte vel casu purgatus est.* III, 19 p. 103, 34 *et ante cibum et post eum sponte vomere oportet.* V, 26, 26 fin. Veteres solutæ orationis scriptores pronomen apponunt. Genitivus *spontis*, qui apud Varronem et Colomellam exstat, apud Celsum est I, 1 in. *Sanus homo, qui et bene valet et suæ spontis est, nullis obligare se legibus debet.*

Subire translata significatione III, 6 p. 85, 33 *venæ subeunt et quiescunt* (i. a. se submittunt, sedantur). Nullum simile exemplum afferunt lexica. Altero quoque loco insolentius hoc verbum usurpatum est V, 26, 1: *Est enim prudentis hominis primum eum, qui servari non potest, non attingere nec subire speciem ejus ut occisi, quem sors ipsius interemit.* Cfr *subire invidiam, odium.*

Subscribere translate i. s. q. *indulgere* III, 4 p. 79 in. *(Asclepiades) ulterioribus quidem diebus cubantis etiam luxuriæ subscripsit, primis vero tortoris vicem exhibuit.* Sic etiam Liv., Col., poetæ.

Substare in participio præs. Celsus ita usurpat, ut idem sit atque *subesse;* id quod apud nullum alium scriptorem fieri videtur. II, 7 p. 42, 19 *nullo dolore substante.* II, 12 p. 57, 16. VI, 10 p. 248, 16. III, 24 in. *mollibus tantummodo præcordiis substantibus.*

Supervacuus Celsus sæpissime habet, ut Liv. et posteriores. *Supervacaneus*, qua forma Cicero utitur, apud Celsum non est.

Supervenire, qua voce utuntur Liv. et recentiores solutæ orationis scriptores, apud Celsum admodum frequens est. Velut III, 18 in. *alii corporis effectus qui huic superveniunt.*

Temperare sibi ab aliqua re, insolentior structura, est IV, 31 p. 157, 6 *Quidam quum toto anno a vino, mulso, venere sibi temperassent.*

Trahere de temporis diuturnitate usurpatur non solum transitiva vi ita, ut dicatur *trahere morbum*, *ulcera* atque etiam *tr. aliquem*, *ægrum*, quod insolentius videtur (velut III, 9 p. 91 in. *quidam tradi-*

tos sibi ægros, qui sub cautioribus medicis trahebantur, interdum contrariis remediis sanant. Ib. p. 91, 16 *quos Herophili vel Erasistrati æmuli diu tractos non expedierunt.* IV, 23 in. *id (vitium) interdum ægros trahit, interdum præcipitat)*, sed etiam intransitiva significatione, ut idem sit atque *sustinere*, qui usus præter Celsum nisi apud Florum non videtur exstare: II, 8 p. 48, 12 *Si quis etiam in eo morbo diutius traxit.* Ibid. p. 48, 16 *utique si tempus autumni est, quo fere qui cetera parte anni traxerunt resolvuntur.* II, 6 p. 38 in. *Sed hæc quidem (alvus) potest paulo diutius trahere, in præcipiti vero jam esse denuntiat, quæ* — i. a. *permanere*, nisi malueris audire *ægrum* et verbo transitivam vim subjicere.

Unitas (Varro, argenteæ æt. scriptores) IV, 26 p. 152, 10 *donec omnia, quæ indita sunt, liquata in unitatem quandam coeant.* VI, 6, 1 p. 227, 16. VII, 4, 4 in.

Variare apud Celsum semper intransitivam vim habet, ut apud poetas, Livium, posteriores. II, 1 in. *Ex tempestatibus vero optimæ æquales sunt, sive frigidæ sive calidæ, pessimæ, quæ maxime variant.* III, 2 in. III, 24 p. 116, 6. V, 27, 3 in.

Venatio sæpe dicitur pro animalibus venatione captis et cibo inde parato, velut I, 6 *Venatio durique pisces — maxime juvant.* (Varr. Liv. Col.)

Venus translata signif. poetarum more sæpe usurpatur pro concubitu.

Vicis vocabulo, quod recentiores scriptores sæpe usurpant, quum apud veteres non ita frequens sit, Celsus uno loco conjunxit *exhibere* III, 4 p. 79 in. *(Asclepiades) primis diebus tortoris vicem exhibuit* (cfr *fungi vice* Liv.) Plur. *vices* habet III, 12 in. *accessionum et decessionum vices;* II, 7 p. 41, 12 *pedes inter se subinde mutatis vicibus implicant;* VII, 26, 3 in. *leniter permutatis subinde digitorum vicibus.* — *In vicem* duobus locis i. s. q. *pro*, *loco:* III, 6 p. 87, 3 *in vicem ejus (sorbitionis);* IV, 13 p. 139, 11. Sæpissime adhibetur eodem modo atque *vicissim.* Cæsar, Livius has significationes habent.

Votum est i. a. *optandum est*, aut absolute aut sequente *ut* vel infinitivo. III, 4 in. *id votum est.* VI, 6, 1 p. 226 in. *votumque est, ut tantum exulceretur.* II, 5 in. *Post hæc indicia votum est longum morbum fieri.* Cfr Quint. inst. or. 12, 5, 6 *Sed hoc votum est et rara felicitas; quæ si non adsit, sane sufficiat ab iis, quibus quis dicit, audiri.*

De syntactica ratione.

Jam ad id me confero, ut qualem in syntactica ratione Celsus se præstiterit, paucis ostendam. Quum autem omnino veterum scriptorum in hac re consuetudinem secutus sit, ea solum afferam, quæ apud eum inveni ab illorum ratione discrepantia aut certe illis minus usitata.

De casibus.

Genitivus objectivus, qui vocatur, verbo *auxilii* apponitur: I prooem. in. *auxilium vulnerum morborumque* —, *auxilia adversæ valetudinis.* IV, 25 fin. *torminum auxilia.* Cujus usus quum exempla apud neminem præter Celsum scriptorem vidissem, hoc afferendum esse putavi, quamquam similiter adjungitur sæpe genitivus verbis *remedium, studium*, aliis.

Dativus apponitur his verbis simplicibus, quibus veteres solutæ orationis scriptores alias structuras subjungere solent:

Hærere poetarum more [1]) dativum habet VIII, 1 p. 325 in. *quorum (dentium) pars maxillæ, pars superiori ossi malarum hæret.* VI, 18, 6 fin. *si ex ictu testiculis aliquid hæsit;* ubi tamen quum codd. corrupti sint, Targa et Ritter scribunt *desit.*

Jungere sæpius apud Celsum dativum habet quam *cum* præpos. sequente ablativo; quod apud Ciceronem prorsus contra est [2]).

Miscere aliquid alicui rei sæpe dictum est. Etiam *m. aliquid cum aliqua re;* raro *m. aliquid aliqua re*, quæ structura veteribus usitatior est [3]).

Nonnulla quoque verba composita dativum habent, ubi veteres solutæ orationis scriptores præpositiones solent apponere:

Accedere cum dativo sæpissime, raro cum *ad* præpositione. *Adjicere*, quo verbo Celsus frequentissime utitur, numquam *ad* habet (*eo* VI, 6, 1 p. 227, 15; *quo* IV, 16 p. 142 fin.), dativum sæpissime. *Admovere* sæpissime cum dativo, ubi loci significatio aperta est. *Imponere* propria significatione sæpius dativum habet quam præpositionem repetitam. *Inesse* uno loco cum dativo conjungitur VIII, 10, 5 fin. *ut ipsa quoque ei (canali) coxa insit.* Aliis locis absolute ponitur, nusquam cum *in* sequente ablativo. *Injicere* sensu proprio multo sæpius dativum habet. *Insidēre* numquam cum præpositione ponitur.

---

1) Vid. Madv. gramm. pag. 232 not.

2) Madv. § 243 ann. 4.

3) Madv. § 260 b.

Dativus perfecto passivi apponitur pro *ab* cum ablativo, ut significetur agens persona, IV, 21 fin. *jam mihi dictum est.* VII, 33 in. *alio loco mihi dictum est.* Quod etiam apud veteres scriptores interdum fieri, satis notum est.

Accusativum insolentius habent nonnulla verba:

Antecedere, ubi non absolute positum est, semper cum accusativo conjungitur. Cicero huic verbo dativum solet apponere. *Evadere*, cui verbo Cicero fere præpositionem *ex* sequente ablativo adjungit, aut accusativum habet, aut absolute ponitur. *Excedere* sæpe transitiva vi cum accusativo conjungitur, quæ structura Livii est et posteriorum scriptorum. *Invadere* Celsus tribus locis habet, ubi sequitur accusativus ex more Sallustii et Livii [1]).

Ablativus loci insolentius usurpatur I, 2 in. *Habitare vero (debet) ædificio lucido.* III, 4 p. 79, 11 *isque cubare quam maximo conclavi debet.* VII, 29 in. *mulierem transverso lecto sic collocare, ut —.* Ibid. fin. *illa conclavi collocanda est, modicum calorem sine ullo perflatu habente.*

Ablativus temporis insolentius ponitur I prooem. in. *bello Trojano ducem Agamemnonem secuti.*

Ablativus nonnullis locis de tempore usurpatur, ubi exspectes accusativum ad significandam diuturnitatem. I, 3 p. 17 fin. *Qui vero toto die vel in vehiculo vel in spectaculis sedit.* II, 6 in. *Si vero in morbo vetere jam triduo talis est, in propinquo mors est.* II, 8 p. 48, 17 *qui cetera parte anni traxerunt.* III, 4 p. 79, 25 *ubi ægrum triduo per omnia fatigaverat.* IV, 5 p. 126, 25 *si biduo vel certe triduo nobis temperavimus.* Ib. p. 126, 33 *deinde rursus biduo aqua (assumenda est).* IV, 7 fin. *angina toto anno non periclitari.* IV, 26 in. *uno die fluere alvum sæpe pro valetudine est, atque etiam pluribus —.* Ib. p. 151, 32 *id pluribus diebus neglectum.* IV, 31 in. *Quidam quum toto anno a vino, mulso, venere sibi temperassent.* IV, 32 *ubi triduo quatriduove vinum bibit, uno aut etiam altero die interponere aquam.* V, 26, 27 in. *Biduo sic vulnere habito.* VII, 7, 14 p. 280, 23 *bibere aquam triduo debet.* VIII, 11 p. 353, 18 *a cibo, si valentioris articuli casus est, triduo, interdum etiam quinque diebus abstinere.*

Ablativi absoluti, qui vocantur, insolentius videntur usurpari V, 26, 30 *Purgato, sequitur ut impleatur (vulnus)*, ubi participium sine subjecto positum est. III, 18 p. 100, 34 *Id interdum fit, et quidem adeo, ut, illo confitente, nimia frictio etiam lethargi periculum afferat;* quo loco ablativi illi non arctiore quodam vinculo continentur cum ceteris

[1]) Cfr Schultz., gramm. 252, 2, 4.

verbis, sed admodum levis est eorum inter se connexus. Dicendum erat fere *ut ille confitetur*[1]). Similes loci sunt VII, 14 p. 290 fin. *At caro durior est prementique non cedit, prioribus facile cedentibus.* VIII, 10, 7 in. *His proprie ad singula membra pertinentibus, rursus illa communia sunt.* — Inveniuntur etiam apud Celsum exempla, ubi hæc structura usurpata est, quamquam subjectum enuntiationis secundariæ etiam in sententia primaria positum est, velut V, 26, 27 in. *Biduo sic vulnere habito, tertio die id aperiendum est.* VII, 7, 9 *Altitudo esse plagæ usque ad cartilaginem debet, ipsa illa nihil læsa.*

De adjectivis.

Sæpissime Celsus *substantivorum loco* posuit adjectiva et participia, id quod et brevitatem efficit et ad morem eorum, qui artem aliquam tradunt, accommodatum est. Ita vox *ægri*, qua Cicero quoque pro substantivo usus est, apud Celsum et in singulari et in plurali numero in omnibus casibus substantive positum invenitur[2]). Exempla præterea nonnulla afferam[3]).

Usurpantur ita satis sæpe adjectiva et participia *masculini* generis *singularis* numeri. In nominativo: *rationalis* I prooem. p. 10 fin. *Infirmus*, *valens* VII, 26, 5 p. 313, 16. V, 26, 6. *Affectus* V, 26, 6. *Senior*, *tenuis*, *plenus*, *exercitatus*, *iners*, *sobrius*, *temperans*, *deditus* ibid. *Robustus*, *tener* VII, 19 fin. — In genitivo: *dormientis* II, 2 p. 32 in. II, 8 p. 48, 28. *Cubantis* III, 4 p. 79 in. (et sæpius). *Juvantis* III, 12 fin. *Curantis* III, 15 fin. (et sæpius). *Insanientis* III, 18 p. 99 in. *Jacentis* III, 19 p. 103, 21. *Periclitantis* V, 26, 1. *Mandentis* VI, 9 in. — In dativo: *jejuno* I, 3 p. 18, 21 (sæpius). *Tenui* I, 9 p. 25, 18. *Crudo* II, 10 p. 53, 21. *Ignaro*, *inscio*, *perito* ib. p. 54. *Quam sanissimo* III, 4 p. 81 fin. *Quam integerrimo* ib. p. 82 in. *Sudanti* I, 3 p. 17 in. *Usum habenti* II, 10 p. 54, 23. *Curanti* IV, 2 in. *Prementi* IV, 16 in. *Sitienti* IV, 26 fin. *Contingenti* V, 26, 27 p. 194, 23. *Ducenti* VI, 18, 2 in. *Fatigato* I, 3 p. 17, 15. *Coenato* V, 25, 16. Feminini generis est *laboranti* V, 25, 14. — In accusativo: *inanem*, *purgatum* II, 8 fin. *Laborantem* II, 16. *Insanientem* III, 18 p. 102, 8. *Jejunum* IV, 22 p. 148, 7. V, 28, 12 p. 214 extr. *Ducentem* V, 26, 23 p. 192, 5. — In ablativo: *(in) jejuno* I, 3 p. 18, 16 et sæpius.

[1]) Cfr Krebs. l.l. (ed. quartam) pag. 85 § 146.

[2]) Annotandum videtur esse hoc loco, vocabulo quod est *ægrotus* Celsum nusquam usum esse.

[3]) Cfr quæ de hac re disputarunt Nägelsbachius, «Lateinische Stilistik» § 21 sqq. Dræger, l.l. pag. 36 sqq.

In *masculino* genere *pluralis* numeri sæpe pro substantivis ponuntur adjectiva et participia, id quod etiam apud ceteros scriptores sæpius fit quam in singulari numero. Omnes casus ita positi multis locis apud Celsum inveniuntur, frequentissimus autem est dativus, velut *rationalibus* opp. *experimenta tantum spectantibus* (I prooem. p. 10 in.), *imbecillis*, *infirmis*, *robustioribus*, *plenis*, *biliosis*, *sanis*, *insanientibus*, *laborantibus*, *ægrotantibus*, *curantibus*, *insuetis*, *(morbo) oppressis.* In nominativo insolentius dici puto VII, 26, 2 p. 308, 9 et 18: *duo valentes.*

In *neutro sing.* non ita raro exempla inveniuntur. In nominativo: *album*, *leve*, *æquale* II, 3 p. 33, 9. *Medium* IV, 15 p. 141, 20. *Inæquale*, *asperum* V, 28, 12 p. 214, 5. *Cavum*, qua voce pro substantivo Cato, Liv. alii usi sunt, etiam apud Celsum et in nominativo et in aliis casibus substantive positum est. — In genitivo partitivo, qui vocatur, velut *liquati aliquid* V, 17, 2. *Aliquid integri* VI, 18, 3. *Quid aridi* VI, 19 p. 261. *Nihil dubii* VII, 7 p. 277, 23. VII, 23 in. — In dativo: *deraso*, *detrito* V, 26, 35. *Aequali* V, 28, 12 p. 214, 4. *Levi* VIII, 1 p. 327, 26. — In accusativo: *crudum* I, 2 in. *Frigidum* I, 3 p. 17, 8. *Album* IV, 22 p. 148, 16 et sæpius. *Medium* V, 28, 18 in. et alibi. — In ablativo: *calido*, *frigido* II, 7 p. 39 fin. *Vivo* V, 26, 33 fin. *Contuso* V, 28, 14 p. 217, 21. *Nigro* VI, 6, 1 p. 226 in. *Integro* VI, 18, 3 in. *Lubrico* VIII, 3 p. 331, 8. *Plus justo* I, 1. III, 22 p. 110, 30. VII, 18 fin. *Loquacitas solito audacior* II, 7 p. 42, 15. *Plus æquo* VII, 27 p. 315, 11. — Apponitur vocabulo ita usurpato etiam genitivus: *album ovi (ex ovo, ex ovis)* in nom., acc., dat., ablat.; *album oculi*, *oculorum* in nom., dat., ablat. *Jecinoris crassum* V, 26, 3. *Summum ejus foraminis* VII, 7, 7. *Imum ejus (plantæ)*, accus., VIII, 23. — Etiam cum pronomine conjungitur adjectivum vel participium: *simili aliquo* III, 18 p. 99 fin. *Alicui molliori* V, 17 fin. *Aliquo liquido* V, 22, 1. *Alio glutinante* VII, 11 fin. *Nulli retuso* VIII, 7 in. *Sine ullo acri* VIII, 9 p. 343, 19; in quibus exemplis dubitare licet, utrum adjectivo vel participio, an pronomini substantivi vis subjecta sit.

Sæpissime autem a Celso substantive ponuntur adjectiva in ablativo vel accusativo casu neutr. sing. *cum præpositionibus* ita conjuncta, ut adverbiorum fere vim teneant hæ locutiones. Hoc quum apud omnes scriptores fiat, apud posteriores tamen frequentius est [1]). Tales locutiones Celsus has habet: *ex alto* (V, 23 in. *ubi ex alto deciderunt.* III, 5 in. *At si ex alto calor venit* i. a. ex interioribus corporis partibus), *ex facili* sæpius, *ex improviso* (II, 8 p. 49, 16), *ex parvulo* (VII, 6 in.), *ex toto* sæpissime, *ex vicino* (VII, 9 in.); — *in imo* (VIII, 1 p.

[1]) Cfr Dræger., l.l. pag. 45.

326, 24), *in summo* sæpius, *in medio* (VII, 7, 15 p. 282, 21 et aliis locis), *in extremo* (VIII, 1 p. 327, 22), *in vicino* (II, 6 p. 38, 14. V, 28, 12 p. 213 extr.), *in propinquo* (II, 6 in. et aliis locis), *in proximo* (VII, 19 p. 299, 21), *in angusto* (V, 27, 2 p. 201, 17 et sæpius), *in primo* (insolentius de tempore i. s. q. *primo*, *initio* VIII, 10, 7 p. 350 in. *magisque in primo fame utendum* [1]); de loco dicitur VII, 26, 4 *si in primo, quod est angustius, inhæret*), *in aperto* (VIII, 10, 7 p. 351, 10), *in obscuro* (I prooem. p. 4, 5), *in dubio* (ib. p. 6 in.), *in tuto* (III, 19 fin.), *in difficili* (V, 26, 1), *in præcipiti* (II, 6 p. 38, 4. V, 26, 3); — *de subito* (V, 28, 11 p. 212 in.); — *in imum* (II, 3 p. 33, 10), *in pronum* (VIII, 1 p. 326 in.), *in quadratum* (VII, 9 p. 284 fin.), *in perpetuum* (IV, 31 in. et aliis locis), *in totum* (I, 3 fin.), *in unum* (V, 17 fin. et sæpius); — *ad imum* (VII, 19 p. 299, 16), *ad extremum* (VII, 8 fin. VII, 26, 2 p. 309, 28); — *per medium* (V, 27, 3 p. 202, 18 et alibi). — Comparativus gradus tali modo usurpatur, id quod apud omnes scriptores raro fit, in locutionibus *in pejus* II, 2 in. II, 6 fin., *in melius* II, 2 in. VII prooem. p. 263 in.

Neutra pluralis numeri ut apud ceteros scriptores, ita apud Celsum frequentissime substantivorum loco ponuntur, neque in nominativo solum et accusativo (etiam apposito genitivo partitivo, velut *interiora oculi* VII, 7, 13 med., *extrema corporis* VII, 29 p. 317, 17, *eminentia cubiti* VIII, 10, 2 fin.), sed etiam satis sæpe in iis casibus, in quibus ex forma vocis non discernitur, cujus generis sit. Hujus usus quum longum sit omnia exempla afferre, paucis contentus ero. Genitivus plur. non sæpe occurrit: *communium*, *propriorum* I prooem. p. 11 fin. *Adustorum* V, 27 fin. *Domesticorum* VI, 6, 14. *Reprimentium* VI, 16. *Rodentium* VII, 3 med. — Dativi casus, quem ita apud Ciceronem rarissime usurpari dicit Dræger [2]), hæc exempla inveni: *communibus* I prooem. p. 11, 12. *Præcedentibus* II prooem. *Infirmissimis* II, 18 p. 65 fin. *Imbecillissimis* ib. p. 66, 10. *Torquentibus* VII, 27 p. 315 fin. — Ablativus sæpius invenitur, velut *multis* I prooem. p. 3 fin. *Certis*, *exploratis* ib. p. 6 in. *Salutaribus* ib. p. 6, 25. *Similibus* ib. 9, 25 et sæpius. *Communibus* ib. p. 12, 13. *Secundis*, *contrariis* ib. p. 12 med. *Assis* I, 3 p. 21, 15. *Levioribus* II, 18 fin. *Superioribus* III, 24 med. *Prioribus* V, 17, 1 et sæpius. *Insequentibus* V, 27 fin. *Ulterioribus* VIII, 1 p. 327 in. *Erodentibus* V, 26, 33 fin. *Calorem moventibus* I, 3 p. 21, 12. Etiam apponitur alterum adjectivum (velut *calidis omnibus* I, 3 p. 21, 12, *ab omnibus inflantibus* III, 21 p. 108,

---

[1]) Cfr Hand. Tursellin. s. v. *in* pag. 277.

[2]) L.l. pag. 41.

8, *in ceteris adustis* VIII, 9, 1 fin.) et pronomen, velut *quibusdam calefacientibus* III, 21 p. 108 in., *quibusdam quasi mucosis* IV, 22 in., *quibusdam metallicis* V. 17, 2 in.

Commemorandum est, etiam *participium futuri activi* substantive positum esse II, 13 fin. *id agere debet, ut accepturi corpus humidius sit.* V, 25, 9 *bina catapotia mane, bina noctu dormituro dantur.*

Ad vim *comparativi* gradus augendam Celsus et ex veterum scriptorum more posuit part. *etiam*, et *etiamnum*, quod ita habent argenteæ ætatis scriptores [1]), et *longe*, quod usurpant poetæ, Livius, posteriores [2]). *Etiamnum* invenitur II, 15 *etiamnum acrior;* V, 26, 30 fin. *etiamnum vehementiorà;* V, 28, 3 p. 208, 12 *validioribus etiamnum remediis;* V, 28, 17 p. 220 in. *certioribusque etiamnum, quam prior, temporibus et fit et desinit — tertia etiamnum deterior est;* VI, 6, 1 p. 225, 32 *pejus etiamnum;* VII, 8, 15 p. 283, 6 *efficacior etiamnum;* VIII, 20 p. 360, 8 *etiamnum valentius. Longe* duobus locis comparativo appositum est: II, 14 p. 60 in. *longe sæpius;* III, 3 p. 77, 16 *longe perniciosius. — Adhuc*, quod simili modo usurpant posterioris ætatis scriptores, in hac significatione apud Celsum non invenitur.

De pronominibus.

Pronomen determinativum interdum omittitur, et ubi relativum pronomen in eodem casu sequitur (velut VII, 22 in. *Quibus vero super mediam tunicam venæ tument,* (int. *iis) incidendum inguen est)*, et ubi hoc non fit, velut IV, 31 in. *Ea (vitia) raro — mulieres, nisi* (int. *eas,) quibus menstrua suppressa sunt, tentant.* V, 18, 11 *ad digerenda* (int. *ea,) quæ coeunt.* VIII, 9, 1 p. 344 in. *Si suppuratio vicerit neque per* (int. *ea,) quæ supra scripta sunt discuti potuerit, omnis mora vitanda erit.*

Supra annotavi (pag. 8), apud Celsum pronomen *demonstrativum* interdum pro substantivo poni, quum longius absit id, ad quod referatur pronomen. Contra nonnumquam pronomina *is, hic* abundare quodammodo videntur, ubi subjectum sententiæ excipiunt. II, 10 p. 54, 14 *is: eatenus sanguis sequitur, quatenus emittitur, ubi is suppressus est, quia non trahitur, ne venit quidem.* III, 4 p. 79, 9 *is: in luce habendus æger, nisi infirmus, interdiu est — isque cubare quam maximo conclavi debet.* III, 5 p. 83 in. *is.* V, 27, 9 fin. *is.* V, 28, 2 fin. *id.* V, 28, 8 fin. *id.* VII, 12, 1 p. 287, 12 *is.* VII, 18 p. 296, 35 *is.* VII, 26, 5 p. 312, 27 *is.* V, 28, 2 in. *hæ.*

---

[1]) Cfr Hand. Tursellin. s. v. *etiamnum* pag. 585.
[2]) Krebs. s. v. Hand. s. v. pag. 551.

Optimi scriptores, quum attributum quod additur majoris momenti esse significare volunt, usurpant fere *et is*, *atque is*, *sed is*. Celsus et hoc pronomine utitur et eo quod est *hic*. I prooem. p. 5, 15 *hominum nocentium et horum quoque paucorum suppliciis*. 1, 3 p. 19, 26 *paulum cibi sed hujus idonei gustandum*.

Genus pronominis *relativi* insolentius ad prius duorum substantivorum, quæ antecedunt, accommodatum est II, 12, 1 fin. *cibos potionesque assumere*, *qui simul et alant et ventrem molliant*.

Quicumque pro *indefinito* pronomine usurpatur III, 18 p. 99, 36 *Utiles etiam in quibuscumque viribus herbæ duæ sunt* [1]). — II, 28 in. in editione Darembergii est: *Facile autem intus corrumpuntur panis fermentatus et quisquis alius quam qui ex tritico est.* Apud Targam et Ritt. omittitur vocab. *qui*, quod nescio qua de causa Daremb. assumpserit. — Eodem modo atque *quicumque* etiam *quandocumque* amissa vi relativa uno loco est IV, 26 p. 152, 17 *Tertium, quod quandocumque fieri potest* i. e. quolibet tempore.

Interrogativum pronomen *quis* de duabus rebus dicitur IV, 19 in. *inter intestina stomachumque versatur sic (hic morbus), ut cujus potissimum partis sit, non facile dici possit* [2]).

De pronominibus hoc quoque annotandum est, substantive adhiberi nonnullis locis eas formas, quæ adjectivorum vice fungi solent. Ita usurpatur *ulli* sing. masc. V, 28, 2 p. 207 in. *neque ulli umquam medicina profuit;* id quod interdum fit etiam apud alios scriptores [3]). — *Aliquod* V, 28, 19 med. *utrum autem aliquod horum sanabile sit, an non sit, experimento facile colligitur*, et VI, 7, 4 in. *et tum aliquod ex iis, quæ supra scripta sunt, quod mel habeat, infunditur*, quamquam h. l. potest fortasse audiri *medicamentum* vel *collyrium*. — *Quodlibet* II, 17 p. 63, 27 *quodlibet eorum calefactum et in linteum conjectum*, et VI, 8, 1 in. *quum quodlibet horum aliquis conterit.* Etiam apud Quintilianum inveniuntur exempla, ubi pro substantivis usurpantur adjectiva pronomina, aut adjectivo apposito, aut sequente per genitivum partitivum vel *ex* præpositionem totius rei, unde aliquid sumitur, significatione. Ita Quint. 5, 10, 67 *unum quodlibet*. 10, 1, 7 *proximum quodque*. 12, 1, 44 *unum ex iis quodlibet*. Unum etiam exemplum Bonnellus in Prolegomenis [4]) habet, Quint. 5, 10, 123 *unumquodque eorum;* eo autem Ciceronis loco, qui ab eodem affertur, Rosc. Am. 30, 83 *leviter unumquodque tangam*, recentiores editores scribunt *unumquidque*.

[1]) De hoc usu vid. Madvig. ad Cic. Fin., excursum VI pag. 834.
[2]) Cfr Dræger. l.l. pag. 86.
[3]) Madv. gramm. § 90 ann.
[4]) Prolegomena ad Lexicon Quintilianeum pag. 32.

Eæ quoque pronominum formæ, in quibus genus distingui non potest, sæpe ita ponuntur, ut, ad certum aliquod substantivum non relata, neutrius generis sint. Et nonnullis quidem locis ex verbis, quæ præcedunt aut sequuntur, satis plane apparet, cujus generis sit pronomen, velut ubi dicitur III, 23 p. 114 med. *quibusdam præter ea, quæ supra scripta sunt, adjectis.* Aliis autem locis genus non aperte significatur, quamquam semper ex universo sententiarum nexu intelligi potest. *Hujus* V, 17, 1 in. *miscentur autem varie, neque hujus ullus modus est* i. a. hujus rei. — *Quo* VII, 29 p. 318, 7 *in quo quid periculi sit, supra positum est* i. a. in qua re. VII, 20 in. *Fascia ejus rei causa fit, cui imo loco pila assuta est* cet. *Sub quo sæpe et intus compellitur intestinum et inter se tunicæ glutinantur.* Ita sæpe *sub quo* idem est a. qua curatione, quod si quis facit v. t. q. — *Aliquo* III, 6 p. 87, 10 *semper quidem incipiendum est ab aliquo ex media materia.* — *Alio* II, 18 p. 64 fin. *Si quidem plus alimenti est in pane quam in ullo alio* i. a. in ulla alia re. — *Nullo* I, 3 fin. *Ex quibus in nullo.* — Etiam in plurali numero non raro exempla occurrunt. *His* in dativo V, 28, 12 p. 213, 26 *Inimica contraria his sunt.* *His* in ablativo III, 23 p. 113, 24 *quia ne lethargicus quidem his sanatur* (cfr supra *iisdem).* IV, 7 p. 130, 10 *Si vero his morbus levatus est.* V, 26, 25 in. *His ita primo die ordinatis.* VI, 7, 5 *Elui quoque aurem oportet vino, in quo marrubium decoctum sit. Sub his emortui vermes in primam auris partem prolabuntur;* ita sæpe *sub his* i. a. eo, per hæc medicamenta v. t. q. — *Quibus* dat. V, 28, 7 in. *quibus id quoque accedit, quod longo spatio detinent;* ita sæpe cum verbo *accedendi* conjunctum *quibus* dat. plur. neutr. i. est a. *ad quod.* In ablativo III, 23 p. 114 in. *Cum quibus fugere oportet solem, balneum* cet. i. a. *præterea.* Conjungitur etiam ablativus cum præpositione *sub* ita, ut eodem modo atque *sub quo, sub his* dicatur *sub quibus* VII, 27 p. 314 fin. *Sub quibus perveniri ad sanitatem potest.* VIII, 25 *sub quibus in ejusmodi casu fieret mors matura.* — *Aliquibus* IV, 23 med. *aliquibus quotidie adjectis.* IV, 26 p. 152, 23 *aliquibus adjectis.* VI, 2 *dein id super adjuvandum aliquibus ex leniter reprimentibus.* III, 22 in. *naturaliter semper aliquibus decedentibus, nullis vero in eorum locum subeuntibus,* ubi etiam *nullis* ablat. insolentius usurpatur. — *Aliis* ablat. V, 26, 33 fin. *sed aliis quoque purgari potest, quibus purulenta curantur.*

De modis.

De modorum usu annotandum est, Celsum in oratione obliqua, quæ vocatur, multo sæpius indicativum quam conjunctivum ponere in enuntiationibus secundariis, etiam quum necessario ad ea pertineant,

quæ alius quis dicere vel sentire indicatur. Hoc apud historiarum maxime scriptores interdum fieri, commonent grammatici [1]). In prooemio libri primi, ubi expositum est, quæ de medicina diversa sentirent medicorum sectæ, quæ tum erant, permulta sunt hujus rei exempla. Velut pag. 3 med.: *neque (credunt) esse dubium, quin alia curatione opus sit, si ex quattuor principiis vel superans aliquid vel deficiens adversam valetudinem* creat —, *alia, si in humidis omne vitium* est —, *alia, si sanguis in eas venas, quæ spiritui accommodatæ sunt,* transfunditur *et inflammationem, quam Græci φλεγμονὴν nominant,* excitat, *eaque inflammatio talem motum* efficit, *qualis in febre* est —, *alia, si manantia corpuscula per invisibilia foramina subsistendo iter* claudunt —. Ib. p. 3 extr.: *neque interesse (contendunt), an nunc jam pleraque explorata sint, si a consilio tamen* coeperunt. Cfr pag. 4, 22 sqq.; pag. 6, 11 sqq.; pag. 7, 25 sqq.; pag. 8 ,10; pag. 10 in. II, 10 p. 54, 9: *Neque ignoro, quosdam dicere, quam longissime sanguinem inde, ubi* lædit, *esse mittendum, sic enim averti materiæ cursum, at illo modo in id ipsum, quod* gravat, *evocari.* II, 14 p. 59, 24 *finiuntur.* III, 6 p. 85, 10 *bibit.* Ib. p. 85, 18 *habet.* III, 20 p. 104, 26 *decessit.* III, 24 in. *supervenit, oritur.* IV, 7 fin. *urget.* VII, 11 *ubi purus est.*

In modis ponendis post particulas concessivas *quamquam* et *quamvis* Celsus a veterum solutæ orationis scriptorum consuetudine discrepat, poetas et posteriores secutus. *Quamquam* uno loco apud eum est, ubi conjunctivus sequitur: I prooem. p. 8, 25 *Quamquam igitur multa sint ad ipsas artes proprie non pertinentia.* Contra *quamvis* de re vera usurpatur, ubi veteres *quamquam* ponunt. Sæpissime sequitur indicativus, velut I prooem. p. 9, 27 *Quamvis ne hæc quidem sic prætериri debent, quasi nullam controversiam recipiant.* II, 1 p. 29, 11 *Neque aliud magis tempus pestilentiæ patet, cujuscumque ea generis est, quamvis variis rationibus nocet.* Conjunctivus post *quamvis* multo rarior est: I prooem. p. 8, 27 *Itaque ista quoque naturæ rerum contemplatio, quamvis non faciat medicum, aptiorem tamen medicinæ reddit.* II prooem. *quum recentiores medici, quamvis quædam in curationibus mutarint, tamen hæc illum optime præsagisse fateantur.* II, 8 p. 48 in. II, 18 p. 64, 31. III, 18 p. 98, 21. IV, 7 fin. VIII, 14 fin.

In formula *non quod — sed quia* Celsus semper in utroque membro eodem modo utitur, et quidem indicativo uno loco III, 5 p. 83, 13 *non quia mane est, sed quia remissio est,* ubi indicativo significatur verum esse id quoque, quod in prima causali sententia ponitur, quam-

[1]) Madv. § 369 ann. 2.

quam non recte pro causa assumitur[1]). Sæpius in utraque enuntiatione conjunctivum posuit: II prooem. *Non quod non omni tempore — et ægrotent et moriantur, sed quod frequentius tamen quædam eveniant.* III, 2 p. 76, 28 *Non quo non interdum id incidat, sed quo (quod* scribunt Targa, Ritter) *sæpius fallat, solaque abstinentia sine ullo periculo medeatur.* III, 4 p. 81, 30 *non quo (quod* Targa, Ritt.) *non sit interdum maturius cibus dandus —, sed quo (quod* Targa, Ritt.) *scilicet quam sanissimo dari debeat.* VII, 4, 3 *non quo perniciosior ibi sit, sed quo alteri periculo locum faciat.* VII, 16 in. *non quod (quo* Ritt.) *certa fiducia sit, sed quod dubia spes certa desperatione sit potior.* VII, 20 p. 301, 18 *non quo excludi a scroto non possint —, sed quod (quo* Targa, Ritt.) *repulsa inguinibus immorentur ibique tumorem excitent.* VII, 26, 2 in. *Non quo non interdum etiam temeraria medicina proficiat, sed quo sæpius utique in hoc fallat.* VIII, 3 p. 331, 29 *non quo non subsit aliqua vitiosa sanies, sed quoniam ibi ut in latiore sede diffusa sit.*

De temporibus.

Celsus ubi præcipit, quomodo ægri homines curandi sint, in sententiis conditionalibus connectit futurum exactum (in enunt. secundaria) et futurum simplex (in enunt. primaria), bina futura simplicia, futurum exactum et præsens (conjunctivi jussivi aut indicativi talis verbi, in quo futuri temporis significatio inest: *debet*, *oportet*, gerundivum cum *est)*, perfectum indic. et præsens indic., duo præsentia indic. — Paulo insolentior est temporum conjunctio IV, 7 p. 130, 9: *Quibus si non fuerit æger adjutus, scire licet malo victum esse.* IV, 22 p. 148 in.: *longoque tempore id malum, quum inveteraverit, aut tollit hominem aut, etiamsi finitur, excruciat.* VIII, 14 in.: *In utram partem exciderint (vertebræ), a posteriore parte vel tumor vel sinus oritur* (ubi tamen Targa, Ritter scribunt *erit* pro *oritur*, quod nulla allata ratione Daremb. assumpsit).

In *consecutione temporum* quum omnino Celsus veterum consuetudinem sequatur, his locis ab ea nonnihil videtur recedere: III, 18 p. 99, 15 *Asclepiades perinde esse dixit his sanguinem mitti, ac si trucidentur.* Ib. p. 100, 33: *per hanc enim (dixit) nos consecuturos, ut somnus accedat.* III, 21 p. 109, 9 *frustraque (Erasistratus putavit) aquam emitti, quæ vitiato illo subinde nascatur.* VII, 14 in. *Heron omnibus his quatuor positis et omenti mentionem habuit et ejus, quod simul et omentum et intestinum habuerit.* — Quamquam satis notum

[1]) Cfr Schultz., gramm. § 350 ann. 3.

apud Cæsarem et Livium non raro inveniri exempla, quæ ad eorum, quæ attuli, similitudinem accedunt.

De infinitivo.

Infinitivus apponitur adjectivo quod est *contentus*, ut apud poetas et posteriores scriptores fit, I prooem. p. 8, 30 *quicumque alii, non contenti febres et ulcera agitare, rerum quoque naturam ex aliqua parte scrutati sunt.* VII, 15 extr. *idque bis ita fecisse contenti sunt.* — Etiam cum verbo *nitendi* conjungitur infinitivus III, 20 in. *Hos ægros quidam subinde excitare nituntur.* Ita hoc verbum posuerunt Sall. Nep. Liv. — Insolentius etiam locutionem quæ est *auctorem esse* sequitur infinitivus VII, 7, 6 *At ubi albo ipsius oculi palpebra inhæsit, Heraclides Tarentinus auctor est adverso scalpello subsecare.* Cfr Cic. Att. 9, 10, 5 *Ego quidem tibi non sim auctor, si Pompejus Italiam relinquit, te quoque profugere* [1]).

De gerundio.

Gerundii *ablativus* modalem vim habet VIII, 1 p. 324, 24: *In aure quoque primo simplex iter, procedendo flexuosum juxta cerebrum in multa et tenuia foramina diducitur.* — Hunc usum posteriores scriptores jam inde a Livio frequentarunt.

De participiis.

Quum omnino participiis sæpe adhibendis Celsus brevitati orationis consulat, tum *participium futuri activi*, quo veteres scriptores, nisi cum verbo *esse* conjungitur, uti non solent, nonnullis locis usurpat pro enuntiatione secundaria. I, 3 p. 16, 23 *omnibus post fatigationem cibum sumpturis.* III, 2 p. 76 in. *ut sustinere spatium affecturi mali possit (æger).* III, 6 p. 85 fin. *cui facile laturo gravis instat accessio.* VII, 17, 2 *tum eam partem explanaturus, hanc quoque eo differo.* VIII, 4 p. 333 fin. *magno ingenio multaque nihilominus habituro convenit etiam simplex veri erroris confessio.* VIII, 7 in. *Ab his ad maxillam venturus, indicanda quædam puto —.* Uno loco invenitur hoc participium in ea verborum constructione, quam ablativos absolutos vocant: III, 5 p. 83, 22 *finito jam gravissimo tempore eodemque longissime distante, secuturis vero antelucanis horis.* Hunc usum rarum esse neque apud optimos scriptores exstare, grammatici commonent [2]). Quod autem apud quosdam posteriorum scriptorum fit, ut pro primaria sen-

[1]) Cfr Krebs. s. v. *auctor* pag. 223.
[2]) Madv. § 428 ann. 3.

tentia enuntiationis conditionalis ponatur participium futuri activi, apud Celsum non est. De participiis substantivorum loco positis supra locutus sum.

Pro enuntiatione concessiva ponuntur participia cum particula *quamvis* conjuncta IV, 5 in. *Aliud autem, quamvis non multum distans, malum gravedo est.* V, 26, 34 p. 198, 24 *Gravia quoque, quamvis reprimentia, aliena sunt.* Unum exemplum inveni, ubi similiter adjectivum adhibetur: II, 10 p. 53 fin. *tum quoque, quamvis pejor, sola tamen occasio non omittenda est*[1]).

Participia in ablativis absolutis cum particulis conjuncta pro secundariis enuntiationibus usurpantur, cum *nisi* non raro, velut III, 18 p. 99, 17 *nisi febre intenta.* II, 22 p. 112, 28 *nisi tussi finita;* cum *quasi* III, 4 p. 80 fin. *quasi levioribus accessionibus instantibus;* cum *tamquam* III, 18 p. 99 in. *tamquam tenebris ipsis terrentibus;* cum *utpote* VII, 18 fin. *utpote alimento amisso*[2]).

De particulis.

Restat, ut de particularum usu ea afferam, quæ apud Celsum inveni observatione digna.

De adverbiis et conjunctionibus.

Abunde a Celso cum verbo *esse* conjungitur, ut a Columella, Tacito, Plinio minore. Prorsus idem videtur significare atque *satis*[3]). Sequitur autem semper infinitivus. I, 3 p. 16, 31 *Huic abunde est loco tepido demittere se inguinibus tenus in aquam calidam.* IV, 20 p. 146, 16 *id enim duobus aut tribus locis satis est; ex ceteris spiritum evocare abunde est.* V, 25, 2. VI, 7, 8 fin. VII, 14 p. 291, 18. VIII, 9 in.

Adeo conclusioni inservit III, 4 p. 81, 19 *Adeo apparet, quacumque ratione ad numerum respeximus, nihil rationis sub illo quidem auctore reperiri.* III, 15 p. 96, 20 *Quod ut sustinere aliquis possit, tamen etiam febre liberatus vix refectioni valebit: adeo si febris sæpius accesserit, concidet.* De hoc usu, cujus apud Ciceronem et Cæsarem

[1]) Cfr Madv. gramm. § 424 ann. 4 et § 443 ann., et quæ de hac re idem disputavit ad Cic. Fin. 5, 23, 68.

[2]) Vid. Madv. gramm. § 428 ann. 2. Cfr præterea Dræger., «Ueber Syntax und Stil des Tacitus», Lips. 1868, pag. 72.

[3]) Cfr Hand. s. v. pag. 71.

nullum invenitur exemplum, disputavit Handius Tursell. s. v. pagg. 150 sqq. — *Adeo non* præcedentibus partt. *ne — quidem* ponitur eadem significatione atque *nedum*, id quod apud Tacitum fit et alios posterioris ætatis scriptores[1]): II, 6 p. 38, 10 *Quin etiam — Democritus ne finitæ quidem vitæ satis certas notas esse proposuit, quibus medici credidissent, adeo illud non reliquit, ut certa aliqua signa futuræ mortis essent.* Idem altero etiam loco hæc verba videntur significare, insolentius collocata: IV, 11 p. 135 in. *Id Asclepiades adeo non prodesse, etiam inimicum esse proposuit.* — *Adeo non, ut* pro eo quod apud veteres est *tantum abest, ut — ut*, scriptum est II, 10 p. 54 fin. *eaque missio sanguinis adeo non prodest, ut etiam noceat.* V, 26, 25 invenitur *adeo nihil, ut*, interposita tamen sententia affirmativa: *Adeo tamen nihil perpetuum est, sed semper pro vi corporis æstimandum, ut imbecillitas etiam cibum protinus facere necessarium possit.*

Adhuc de eo usurpatur quod usque ad certum temporis finem factum est, velut VIII, 1 p. 327 in. *cetera ossa, de quibus adhuc dixi;* multo autem sæpius hæc quoque significatio huic particulæ subjecta est, ut aliquid certo quodam tempore nondum finitum esse dicatur, sed *etiamnunc* vel *etiamtum* manere. Appositum est et verbis finitis, velut V, 26, 34 in. *Gangrænam vero, si nondum plane tenet, sed adhuc incipit, curare non difficillimum est.* VIII, 15 in. *si vel puerile adhuc est corpus, vel molle certe;* et participiis vel adjectivis, id quod apud Livium et posteriores scriptores fit, velut I prooem. p. 7 fin. *Si quid tamen sit, quod adhuc spirante homine conspectui subjiciatur.* III, 4 p. 81, 28 *inclinata quidem febre, sed adhuc tamen inhærente.* I, 10 in. *Est etiam observatio necessaria, qua quis in pestilentia utatur adhuc integer.* II, 1 p. 30, 24 *infantes tenerosque adhuc pueros.* II, 7 p. 42, 21 *robusto adhuc corpore*[2]). — *Adhuc* a Celso pro *etiam* comparativo non apponi, supra annotavi.

Alias, quam particulam a Cicerone et omnibus ante Plinium majorem scriptoribus de tempore, non de loco usurpari, Madvigius contendit[3]), apud Celsum non raro i. s. q. *alio loco:* IV, 2 in. *Nam oculorum, aurium, dentium dolor et si quis similis est, alias erit explicandus.* V, 28, 11 p. 212, 7 *qualia et alias, et paulo ante in erysipelate proposui.* VII, 2 p. 264, 27. VII, 2 fin. VII, 7, 13 in. VII, 10 in. VII, 12, 3 in. VII, 15 in. VII, 30, 1. VII, 30, 3 fin.

---

[1]) Hand. s. v. pag. 154.

[2]) Cfr quæ de hac particula disputarunt Hand. s. v. et Madv. ad Cic. Fin. 5, 5, 16 pag. 629.

[3]) Madv. ad Cic. Fin. 1, 3, 7. Cfr Hand. s. v. pag. 224.

Alioqui, alioquin pro eo quod est *ceterum*, *præterea* invenitur nonnullis locis: IV, 27, 1 in. *Si diutius aut jacet aut alioqui jacere consuevit.* V, 26, 25 fin. *Multique etiam — vino reficiendi sunt, quod alioqui inimicissimum vulneri est.* V, 26, 24 fin. V, 26, 36 fin. V, 28, 17 fin. VIII, 4 p. 333 extr. Ceteris locis, quos Matthiæ in lexico attulit, nunc lectio mutata est. Hoc verbum quum in libris Ciceronis uno loco exstet Legg. 2, 25, 62, ubi tamen Handius[1]) alii codicum scripturam mutandam esse putaverunt, neque apud Plautum, Ter., Sall., Cæs. usquam inveniatur, contra apud Liv. et posteriores scriptores satis frequens est.

Aliter aliterque, qua verborum conjunctione scriptores post Augustum utuntur[2]), apud Celsum est III, 3 fin. *quum aliter aliterque in eodem morbo febres accedunt.* III, 21 in. VII, 7, 1. — VII, 17, 1, qui locus a Matth. allatus est, nunc scriptum est *aliter ab aliis.*

An ex more recentiorum scriptorum usurpatur eodem modo quo *num* in indirectis sententiis interrogativis. I prooem. p. 3 fin. *neque interesse, an nunc jam pleraque explorata sint, si a consilio tamen coeperunt.* VII, 33 in. *interest, an.* III, 18 p. 99, 27 *deliberari potest, an.* VI, 18, 2 p. 254, 13 *experiendum, an.* VII, 16 in. *considerandum est, an.* VII, 26, 2 p. 307 fin. *cognoscitur, an.* VII, 26, 2 p. 309 fin. *appareat, an.* VIII, 2 p. 329, 31 *dubium est, an.* VIII, 4 in. *potest dubitari, an.* Apud Celsum igitur *dubito an* idem est quod *dubito num*, neque umquam aut huic locutioni affirmativam quandam vim subjicit, aut altera utitur, quæ apud veteres scriptores frequentatur, *haud scio an.* Annotandum autem etiam est, in disjunctiva interrogatione poni *an — an*, ubi exspectes *utrum — an:* III, 2 in. *Videndum etiam est, morbus an increscat, an consistat, an minuatur*[3]). Locus, quem e Celso afferunt et Klotzius in lexico et Handius s. v., III, 6 p. 87, 24, nunc mutatus est excluso priore *an.*

Et sæpe positum est pro *etiam*, velut III, 22 p. 112 fin. *ceteris diebus bibenda aqua, tum et vinum, si tussis non est, potui frigidum dandum.* — Insolentius in enumeratione ultimum membrum per part. *et* additur I, 3 p. 18, 21 *vomitus, dejectio, acidæ res — et vini non præfrigidi potio.* II, 18 fin. *Ergo imbecillis hominibus rebus infirmissimis opus est, mediocriter firmos media materia optime sustinet, et robustis apta validissima est.* II, 32 *præcipueque puleyium, ruta et cepa.*

[1]) Tursell. s. v. pag. 236. Cfr præterea Seyffert., Pal. Ciceron. pag. 13.
[2]) Hand. s. v. pag. 275.
[3]) De hoc usu vid. Hand. s. v. pag. 307 sqq. Cfr Krebs. s. v., qui non recte dicit *an — an* ita a poetis solum augusteæ ætatis usurpari.

Etiamnum usurpatur de re adjicienda, ut idem sit atque *etiam, præterea, porro.* Hic usus quum scriptorum sit, qui post Augusti ætatem fuerunt[1]), apud Celsum non raro invenitur. V, 26, 20 in. *His cognitis etiamnum quædam alia noscenda sunt.* VII, 4, 4 in. *Propriam etiamnum animadversionem desiderant eæ (fistulæ), quæ* —. VII, 29 p. 318, 28 *Aliæque etiamnum difficultates faciunt, ut* —. IV, 2 p. 123, 23. V, 19, 28. VI, 6, 2. VII, 6 in. VII, 7, 7 in. VII, 26, 2 p. 308, 18. Ib. p. 309, 14. Ib. p. 310, 7. — *Etiamnum* comparativis adjungi, supra annotatum est.

Frustra pro adjectivo ponitur cum verbo *esse*, ut fit apud Plautum, Liv., historiarum scriptores: III, 2 p. 76, 13 *quia curatio minus iis prodest, in quibus assidue frustra fuit.* VIII, 20 p. 359 fin. Uno loco idem est atque *falso*, quam significationem præter Celsum apud Ter., Tac. inveniri dicit Handius[2]): VIII, 4 p. 333, 21 *ne, quum in quosdam naturales sinus inciderit, opinionem fracti ossis frustra faciat.*

Haud. Annotandum videtur esse, hanc negationem apud Celsum nisi uno loco non inveniri: VII, 9 p. 285, 7 *haud omnino.* Etiam apud Quintilianum hæc part. admodum rara est: 1, 1, 4. 10, 1, 85. 10, 3, 26[3]).

Intrinsecus, rariorem formam pro part. *intus*, Celsus habet IV, 1 p. 121, 13 *Jecur — intrinsecus cavum, extrinsecus gibbum.*

Ita demum ut apud recentiores scriptores ponitur pro eo quod est *tum demum* III, 21 p. 107, 26 *nam si plus humoris excernitur, quam assumitur, ita demum secundæ valetudinis spes est.* Alter locus, quem ex prooemio libri primi affert Handius[4]), nunc mutatus est.

Juxta et pro adverbio et sequente accusativo Celsus de loco usurpat; semel hæc particula insolentiore significatione de tempore ponitur, ut idem sit atque *statim post:* II, 16 in. *neque enim convenit juxta inediam protinus satietatem esse.*

Ne pro *ut non* aliquot locis. III, 14 *sic enim fore, ne* —. III, 17 *sæpe fit, ne* —. IV, 32. VI, 7, 8 in. — IV, 8 in. *accessit id quoque, ne* —. VI, 6, 9 fin. *At si induruit (oculus) et sic emortuus est, ne in pus verteretur.*

---

[1]) Hand. s. v. pag. 585.

[2]) S. v. pag. 747.

[3]) Törnebladh, De usu particularum apud Quintilianum. Holm. 1861. pag. 50. Cfr præterea quæ de hac particula exposuit Dræger, "Historische Syntax der lateinischen Sprache", pag. 113 sqq.

[4]) S. v. *demum* pag. 255.

Nec, quod pro *ne — quidem* usurparunt Liv. et posteriores script., apud Celsum ea significatione non invenitur. Nonnullis etiam locis, ubi olim scriptum erat *nec — quidem*, recentiores editores posuerunt *ne — quidem*, præterquam quod Ritter duobus locis (I, 4 fin. VIII, 1 in.) antiquam scripturam retinuit.

Neque, *nec* pro *neve* præcedente *ut* invenitur I, 3 p. 21, 19 *ut et sitim tollat nec corpus incendat.* III, 19 p. 103, 23 *ut nutriat neque oneret.* VIII, 3 p. 332 in. *ut quandocumque os perrumpatur, sentiamus neque periclitemur, ne —.* I prooem. p. 12, 10 *præcipiunt, ut conquiescat — ac neque vomitu stomachum neque purgatione alvum sollicitet*[1]. Cfr VIII, 13 extr. *ut res indiciis cognosceretur et non putarent sibi medicum defuisse, si qui sic aliquem perdidissent.* Cfr etiam III, 14 *nec vinum nisi post accessionem diei septimi bibat*, ubi *nec* positum est pro *ne autem.*

Non pro *ne* ponitur post particulam quæ est *dum* V, 18, 23 *dum id siccius non faciat, quam esse malagma oportet.* I, 3 p. 18, 32 idem fit, quia *non* cum sequente particula *nisi* arcte conjunctum est: *dum et modo, et non nisi quum opus est, adhibeantur.* Nam satis sæpe a Celso una collocantur *non nisi*, ita ut unius particulæ vim tenere videantur, velut II, 16 in. *Abstinentiæ vero duo genera sunt, alterum ubi nihil assumit æger, alterum ubi non nisi quod oportet.* Ciceronem partt. *non nisi* ita semper ponere, ut intercedant inter eas aliqua verba, satis notum est[2].

Præcipue. Quod apud Quintilianum fieri dicit Handius[3], ut ad *præcipue* ita apponatur *que* conjunctio, ut hæc particula non universam sententiam nectat aut continuet, sed cum *præcipue* arctius conjuncta ad rem aliquam præ ceteris efferendam usurpetur, id apud Celsum quoque sæpissime fit, velut I, 3 fin. *Itaque neque sine veste neque sine calceamentis prodire oportet, præcipueque diebus frigidioribus.* VIII, 4 p. 333 fin. *magno ingenio multaque nihilominus habituro convenit etiam simplex veri erroris confessio, præcipueque in eo ministerio, quod utilitatis causa posteris traditur.* — *Præcipue* a posterioribus script. pro *præsertim* conjunctionibus adjungi, annotaverunt Krebs. s. v., Hand. s. v. Apud Celsum valde frequens est *præcipueque si*, velut III, 7 in. *Si vires sinunt, sanguinem mittere optimum est, præcipueque si cum dolore febris est;* uno loco invenitur *præcipueque quia* VII, 5, 2 in. *Sæpius itaque ab altera parte, quam ex*

---

[1]) Cfr quæ de simili loco disputavit Madv. ad Cic. Fin. 4, 4, 9 p. 492.
[2]) Cfr Hand. s. v. pag. 251.
[3]) S. v. *præcipue* pag. 530.

qua venit (sagitta) recipienda est, præcipueque quia fere spiculis cingitur. Apud Ciceronem invenitur *præcipue quod* Verr. 4, 37, 81.

Part. *protinus* ut apud Quint. et Plin. maj., ita apud Celsum frequentissima est[1]). Sæpissime dicitur *protinus initio*, *pr. inter initia*, *inter principia pr.*, velut III, 2 in. *Protinus autem inter initia scire facile est, quis acutus morbus, quis longus sit.* Sæpe etiam conjungitur cum *ab* præpositione, velut III, 9 fin. *Neque ideo tamen non est temeraria ista medicina, quia plures, si protinus a principiis excepit, interimit.* III, 5 p. 84, 14. *Quæ res efficit, ut et a primo die protinus cibus dari quotidie debeat.* Neque vero de tempore solum hæc particula usurpatur, sed etiam adjuncta negatione ponitur in concludendo: I prooem. p. 10 fin. *Neque enim, si quis non omnia tenet, quæ rationalis alius probat, protinus alio novo nomine artis indiget.* II, 6 p. 38, 17 *nec protinus crimen artis esse, si quod professoris sit.* II, 10 p. 52, 22 *Non quidquid autem intentionem animi et prudentiam exigit, protinus ejiciendum est.* II, 25 fin. *Ex his autem intelligi potest, non quidquid boni succi est, protinus stomacho convenire, neque quidquid stomacho convenit, protinus boni succi esse.* Cfr III, 6 p. 86, 13. Ita Quintilianus quoque hoc verbo usus est.

Prout — ita, quam conjunctionem scriptorum inferioris ætatis esse dicit Handius, apud Celsum est uno loco: IV, 11 p. 134, 12 *prout sedes ipsa est, ita varia et periculosa genera morborum sunt.*

Qualiter, quæ vox poetarum est et posteriorum script., uno loco invenitur: I prooem. p. 4, 31 *qui prius illa ipsa qualiter eveniant perceperit.*

Quamquam, *quamvis*. De usu modorum post has particulas supra locutus sum pag. 32. *Quamvis* participio vel adjectivo apponi, annotavi pag. 35.

Quandoque eadem significatione atque *aliquando* apud Celsum VI, 6, 1 inveniri dicunt Matthiæ et Klotzius (qui laudat etiam VII, 18 fin.); sed utrobique recentiores lectionem mutarunt. Priore autem loco, ubi Daremb. (pag. 225, 21) scripsit *quandocumque*, apud Ritt. et Targam invenitur *quandoque* relativa significatione: *Quandoque finitur (lippitudo), pituita alba et mollis esse incipit;* quem usum, ut apud Ciceronem non sit, ita apud poetas et posteriores script. frequentari, Madvigius docuit[1]).

Quippe apud Celsum nusquam invenitur. Ubi majore vi erat efferenda sententia causalis, ad *quum* apposuit *præsertim* tribus locis:

---

[1]) Cfr Hand. s. v. pag. 623.

[2]) Ad Cic. Fin. excurs. VI, pag. 833.

I prooem. p. 7, 18; III, 2 p. 76, 29; VII, 29 p. 317, 15; duobus locis *utpote:* I prooem. in., III, 1 p. 74, 21. *Utpote* uno loco participio adjunctum esse, supra commemoravi.

Quo vi causali videtur non solum cum negatione usurpari, sed etiam in affirmativa sententia, quem usum nusquam vidi commemoratum. Exempla supra vid. in iis, quæ de modorum usu in formula quæ est *non quod — sed quia* annotavi. Et tamen dubitare licet, an pro *quo* talibus locis scribendum sit *quod,* quum et diversa fere editores exhibeant, et codicum scriptura in tali re admodum incerta sit[1]).

Quum interim uno loco est sequente conjunctivo eadem significatione atque *quum tamen:* V, 28, 2 p. 207 in. *neque ulli umquam medicina profecit, sed adusta protinus concitata sunt et increverunt, donec occiderent —; quum interim plerique nullam vim adhibendo —, quominus ad ultimam senectutem perveniant, non prohibeantur.* Handius autem falso contendit[2]), post hanc locutionem semper poni indicativum. Et apud Quintilianum quidem indicativus etiam iis locis sequitur, ubi exspectandus erat conjunctivus, quia inest in particula *quum* concessiva vis (Quint. 10, 1, 18. 10, 1, 111. 12, 10, 67). Contra Cic. Sull. 5, 16: *quum interim Sulla cum iisdem illis non modo noctem solitudinemque non quæreret, sed ne mediocri quidem sermone et congressu conjungeretur;* qui locus consimilis ei est, quem supra ex Celso attuli.

Si interrogativæ particulæ vim tenet uno loco[3]) V, 28, 12 p. 213 extr. *id quoque disci potest, si jam necne eo fistula penetraverit,* quamquam h. l. Targa incertam esse dicit codicum scripturam. — Quum significandum erat, ita præsertim aliquid verum esse, si hoc vel illud factum esset, Celsus ad conditionalem sententiam, per part. *si* inductam, nusquam apposuit *præsertim*, sed locutionibus usus est, quæ sunt *magis si*, *magisque si*, *maxime si*, *præcipueque si* (vid. quæ de hac particularum conjunctione paulo supra annotavi), *utique si.* *Magis si*, quod Handius[4]) dicit recentiorum scriptorum esse, apud Celsum valde frequens est, velut II, 8 p. 48, 24 *Cui vero sano subitus dolor capitis ortus est —, intra septimum diem pereundum est, magis si, quum alvus cita non antecesserit, palpebræ dormientis non coeunt, sed album*

---

[1]) Cfr de significatione particulæ *quo* Schultz., l. l. § 350.

[2]) Hand. s. v. *interim* pagg. 423 et 429. Cfr Zumptium ad Quint., in vol. 5 editionis Spalding., pag. 411; Spaldingium ad Quint. 12, 10, 67.

[3]) Cels. III, 18 fin., ubi olim scriptum erat *Interest etiam, si ipse sine causa subinde rideat, an moestus demissusque sit*, Targa et recentiores editores pro *si* posuerunt *is.*

[4]) S. v. *magis* pag. 560.

oculorum apparet. II, 6 p. 36 fin. *Dolores etiam circa coxas et inferiores partes orti, si ad viscera transierunt subitoque desierunt, mortem subesse testantur, magisque si alia quoque signa accesserunt.*

Subinde, quam particulam Livius primus videtur usurpasse, apud Celsum valde frequens est.

Tamquam non comparationi inservit, sed causali vi ponitur pro particula *ut* II, 14 in. *De frictione vero adeo multa Asclepiades, tamquam inventor ejus, posuit in eo volumine* cet. Et causæ significationem iis quoque locis habent et *tamquam* et aliæ particulæ comparativæ, ubi per has partt. inducitur id, quod alius quis vel sentit vel dicit. Ita I prooem. p. 2, 25 *rerum quoque naturæ cognitionem sibi vindicarunt, tamquam sine ea trunca et debilis medicina esset.* III, 4 p. 80, 25 *eosque (dies), tamquam tunc de ægris judicaretur, κρισίμους nominabant.* III, 18 p. 99 in. *At Asclepiades, tamquam tenebris ipsis terrentibus, in lumine habendos eos dixit.* Eodem modo usurpatur *quasi* III, 4 p. 80, 33 *deinde postea cibum, quasi levioribus accessionibus instantibus, darent.* Ib. p. 81 in. *ipsi sibi repugnabant non octavum neque decimum neque duodecimum diem sumendo quasi potentiorem.* *Velut* V, 17, 1 *Itaque contentus iis (compositionibus) ero, quas accepi velut nobilissimas.* Hic usus, qui ad similitudinem græcæ part. ὡς proxime accedit, apud Tacitum maxime invenitur, velut Annal. 12, 39 *Ostorius concessit vita, lætis hostibus, tamquam ducem haud spernendum, etsi non proelium, at certe bellum absumpsisset.* 14, 65 *Doryphorum quasi adversatum nuptiis Poppææ, Pallantem, quod immensam pecuniam longa senecta detineret, veneno interfecisse creditus est.* Apud Plinium minorem ita usurpatur part. *tamquam.* Cfr quæ in Philologo XXIV pag. 115 sqq. de his particulis disputavit E. Wölfflinius. Exempla Tacitea collegit Dræger[1]).

Ut insolentius positum est V, 28, 1 fin. *certaque esse fiducia potest fere, ut undique vitiosa caro excidat.* Ita scribunt Targa, Daremb., codd. secuti; recte tamen puto Ritt. pro *fere* posuisse *fore.*

Utique apud veteres scriptores raro poni in negativis sententiis, in lexicis annotatur. Apud Celsum ita positum est I, 8 *Neque credendum utique nostris est.* III, 1 in. III, 7, 2 p. 89, 26. III, 18 p. 101, 8. VII, 7, 3 in. VIII, 4 p. 334, 4.

De collocatione adverbiorum et conjunctionum annotandum est, apud Celsum part. *igitur* multo sæpius initio sententiæ poni, quam post unum vel duo verba præmissa[2]). Contra part. *itaque* nonnullis

---

[1]) "Ueber Syntax und Stil des Tacitus" pag. 59.

[2]) Cfr Hand. s. v. pag. 197. Spalding. ad Quint. 1, 5, 39.

locis uni vel duobus verbis postponitur[1]). — *Quoque* post eam vocem, ad quam pertinet, positum est II, 8 p. 45, 21 *quoque menstrua.* Ib. p. 48, 33 *quoque tussis.*

De præpositionibus.

Insolentius Celsus duas præpositiones cum eodem verbo conjunxit II, 6 p. 36, 30 *aut ante aut in ipso morbo;* II, 7 fin. *vel ante vel circa vicesimum diem;* VIII, 1 p. 325, 13 *supra infrave eum (dentem).* Tamen est observandum, in iis, quæ attuli, exemplis eam præpositionem, quæ substantivo caret, talem esse, quæ etiam pro adverbio usurpari possit. Admodum autem raro apud Latinos fieri, ut eidem verbo duæ præpositiones apponantur, grammatici docent[2]).

Præpositione sola duo substantiva a Celso non raro conjungi, supra commemoravi, ubi de brevitate ejus sermonis locutus sum.

Ante omnia satis frequenter et temporalem vim habet, ut significet id, quod primum faciendum est, velut VII, 30, 2 *Alvus ante omnia ducitur*, et ita positum invenitur, ut idem valeat atque *præcipue*, velut I, 3 p. 18 in. *Ante omnia autem norit quisque naturam sui corporis.* Hanc significationem a Livio, illam apud Quintilianum maxime frequentari, docent Hand. s. v., Klotz. in lexico s. v.

Circa (quæ forma apud Celsum multo frequentior est quam *circum*, quod tribus locis invenitur) et de tempore usurpatur et cum verbis, quæ modum vel numerum significant, reperitur conjunctum, ut intelligatur numerus vel mensura non accurate definita[3]). Ita Livius quoque et posteriores. IV, 26 p. 151, 24 *deinde panis circa selibram ex vino amineo mero sumere.* VII, 15 fin. *circa singulas heminas.* De tempore sæpius: II, 1 p. 30 extr. *primum circa quadragesimum diem — postea circa pubertatem.* II, 6 p. 37, 24. II, 7 p. 40, 8. Ib. p. 43, 34. Ib. p. 44, 13. IV, 32 in.

Citra a Celso nusquam de loco usurpatur, sed translata significatione i. s. q. *sine*, *non cum* v. t. q. Ita sæpe Quintilianus et major Plinius[4]). I, 2 p. 15, 5 *lassitudo, quæ citra fatigationem sit.* I, 6 in. *ungi citra sudorem.* IV, 12 p. 136, 23 *adhibendi lenes et glutinosi cibi, sed citra satietatem.* IV, 30 fin. *Omnes autem ejusmodi dolores, ubi inveteraverunt, vix citra ustionem finiuntur.* V, 28, 14 in. *citra magnitudinem fabæ ægyptiæ.* VI, 18, 3 in. *Hæc citra cancrum sunt.*

---

[1]) Cfr Hand. s. v. pag. 509.
[2]) Nägelsbach. l. l. pag. 349. Berger, "Lateinische Stilistik" § 57.
[3]) Hand. s. v. pagg. 64, 65.
[4]) Hand. s. v. pag. 83.

Cum. In addenda conditione Celsus sæpe utitur locutione *cum eo* sequentibus particulis *quod*, *ut*, *ne*. Ita locutos esse Livium et scriptores posterioris ætatis, imprimis autem Celsum, Hand. auctor est [1]); Ciceronis unum exstat exemplum Att. 6, 1, 7 *cum eo quod.* Cels. VII, 27 p. 314 extr. *Sub quibus perveniri ad sanitatem potest, cum eo tamen quod non ignoremus, orto cancro sæpe affici stomachum.* — *Cum eo, ut* invenitur II, 11 fin. *cum eo tamen ut sciamus.* III, 5 fin. III, 22 p. 111, 14. III, 24 fin. IV, 13 p. 139, 5. VI, 2 fin. VII, 2 p. 265, 14. *Cum eo, ne* I, 3 p. 19, 18 *cum eo tamen, ne quis, qui valere et senescere volet, hoc quotidianum habeat.* II, 17 p. 62, 33. VII, 7, 7. VII, 22 in.

Ex non solum de materia usurpatur, unde aliquid confectum est, velut *panis ex milio*, *ex frumento potio* sim., sed etiam de ea re dicitur, quacum commixtum vel conjunctum aliquod medicamentum ægris datur. Hic usus ut medicorum proprius est [2]), ita apud Celsum frequentissime occurrit: II, 27 *præcipueque acetum (refrigerat), sive cibus ex eo sive potio assumitur;* IV, 2 p. 124 med. *aqua calida vel salsa, vel ex lauro decocta;* et in talibus locutionibus, quales sunt *panis ex vino*, *panis ex aqua frigida*, *acetum ex scilla*, *porrum ex aceto*, *asparagus ex sinapi* cet.

Inter. Inter initia, *inter principia* ut apud Plin. maj. et Suetonium, ita apud Celsum frequentissime occurrunt [3]). Sæpe apponitur particula *protinus* (cfr quæ de hac part. supra annotavi). — *Inter hæc*, *inter quæ* pro *interea*, quod auctorum augusteæ ætatis esse Handius dicit [4]), apud Celsum raro inveniuntur, velut VIII, 10 p. 351, 25 *inter hæc*, IV, 5 p. 126, 22 *inter quæ.*

Intra non solum de loco et de tempore dicitur, sed etiam translata notione ad modum vel finem significandum cum talibus verbis conjungitur, quæ nullam ipsa habeant loci vel finis significationem (apud Ciceronem dicitur *intra legem*, *intra modum*, apud Livium *intra finem sui juris).* Ita locuti sunt Quint., Plin. min., posteriores. Apud Celsum non raro: I prooem. p. 11, 7 *medicina intra usum est.* III, 9 p. 91, 14 *intra hæc omnis ejus medicina erat.* III, 15 fin. *intra quietem et unctionem et cibum sistendum est.* III, 18 p. 98, 25 et 30 *intra verba desipiunt.* III, 24 fin. *intra aquam manere.* IV, 13 in. *intra dolorem.* V, 17 in. *intra paucas compositiones.* — *Intra* adverbii loco

[1]) S. v. *cum* pag. 166.
[2]) Hand. s. v. pag. 633.
[3]) Hand s. v. pag. 402.
[4]) S. v. pag. 406.

positum est (argenteæ æt. script.) VII, 15 p. 292, 18 *ea pars, quæ intra (est).*

Ob id pro *ideo* III, 22 p. 111 fin. VII, 12, 4 in. VIII, 18 p. 295 fin. VII, 26, 3 fin. VIII, 3 p. 331, 27. *Ob id ipsum* VII, 4, 4 in. VIII, 1 p. 324 in. *Ob hæc* I prooem. p. 8, 7. III, 5 p. 83, 21. *Ob quæ* I prooem. p. 12, 27. III, 24 fin. V, 28, 2 p. 206, 32. Ita jam inde a Livio locuti sunt recentiores scriptores [1]).

Per omnia i. a. *in omnibus rebus*, *omnino* III, 4 p. 78 fin. *quo magis falluntur, qui per omnia jucundam ejus disciplinam esse putant.* III, 5 p. 83, 29 et 30. VIII, 1 p. 328, 25. Hic usus apud Livium est et posteriores script. [2]).

Post id pro *postea* VII, 22 fin. *Post hæc* sæpissime. *Post quæ*, quod Celsum sæpe usurpasse, alios non item, Hand. affirmat [3]), invenitur IV, 5 p. 126, 33. IV, 5 fin. V, 26, 31 in. V, 27, 2 in. V, 27, 12. VI, 13 fin.

Præ. Annotandum videtur esse, hanc particulam apud Celsum non inveniri nisi uno loco VI, 6, 29 *et noctu (oculi) præ gravi pituita inhærescunt;* ubi tamen credo recte Ritterum scribere *prægravi.*

Præter hæc pro *præterea* apud Celsum frequentissimum est. Hac locutione usi sunt poetæ antiquissimi et scriptores augusteæ ætatis [4]).

Pro insolentius apponitur verbo *metuendi* III, 11 in. *admovenda partibus iis, pro quibus metuimus, sicca et calida fomenta.*

Sine. Insolentius apud Celsum nonnullis locis dicitur *sine voluntate:* II, 4 p. 34 in. *mali etiam morbi testimonium est — sine voluntate lacrimare.* II, 7 p. 41 in. V, 26, 17. VIII, 13. VIII, 14. In lexicis nullum hujus locutionis exemplum allatum vidi.

Sub sequente ablativo de tempore raro usurpari commonent grammatici. Apud Celsum fit satis sæpe, velut I, 9 in. *sub dolore*; II, 3 fin. *sub fine morbi;* III, 12 p. 94 in. *sub exspectatione proximæ accessionis;* III, 18 p. 100, 20 *sub somno;* IV, 5 p. 126, 14 *sub gravedine;* VI, 18, 8 *sub his curationibus;* VII, 14 p. 290, 26 *sub omni calore;* VII, 33 fin. *sub ejusmodi curatione;* VIII, 4 p. 335, 24 *sub prima curatione;* VIII, 10 p. 345, 13 *sub inflammatione.* Tum vero *sub* sæpissime usurpatur iis locis, ubi exspectes vel ablativum solum vel alias præpositiones *(in, cum, per)*, ut significetur, quo modo vel qua de causa aliquid fiat. Hujus usus, qui posteriorum scriptorum est, exempla nonnulla afferam. I prooem. p. 9, 30 *sub auctore, ut ipsi videri*

[1]) Hand. s. v. pag. 361.
[2]) Hand. s. v. pag. 447.
[3]) S. v. pag. 495.
[4]) Hand. s. v. pag. 542.

volunt, Themisone (cfr VI, 18, 9 fin.). III, 6 p. 86, 13 *non protinus autem sub calore motuque febrem esse concipere.* V, 26, 31 fin. *sub frigido sudore moriuntur.* VI, 18, 2 fin. *sub quo casu* (VII, 7 p. 340, 16). VII, 5, 4 *sub omni ictu.* VII, 7, 6 in. *sub utroque vitio.* III, 8 *sub alterutro curantis errore.* IV, 2 in. *sub quo nomine nunc significo eam partem.* V, 28, 3 fin. *sub his* (sæpius). VII, 27 p. 314 fin. *sub quibus* (VIII, 25). VII, 20 in. *sub quo* (sæpius). Nonnullis etiam locis *sub* sequente ablativo positum est pro enuntiatione secundaria, velut II, 10 fin. *Sed id evenire non potest sub eo medico, qui scit, ex quali corpore sanguis mittendus sit,* i. a. si medicus is est, qui —. III, 4 p. 81 med. *Adeo apparet, quacumque ratione ad numerum respeximus, nihil rationis sub illo quidem auctore reperiri,* i. a. si illum quidem auctorem secuti sumus.

Super i. s. q. *præter* II, 8 p. 45, 20 *Super tabem si mulieri suppressa quoque menstrua fuerunt* (cfr ib. p. 48, 24). V, 26, 31 *super inflammationem.* VI, 6, 1 p. 225, 30 *super magnum dolorem.* IV, 26 fin. *super id.* III, 19 p. 103, 18 *super hæc.* Cfr VI, 14 in. VII, 18 fin. VIII, 4 p. 335, 27. Ita locuti sunt Liv. et scriptores qui post eum fuerunt.

Supra verbis numeralibus additur, ut apud Livium, poetas, posteriores script., pro eo quod Cicero, Cæsar usurpant *plus, amplius*: IV, 5 p. 126, 24 *supra quinquagies.* VII, 7, 8 fin. *suturæ supra tres esse non debent.*

Ultra de tempore usurpatur II, 8 p. 47, 26 *ultra septimum diem.* V, 26, 26 *ultra tempus inflammationis.* Ita Sen. Quint. — Adverbium apud Livium et posteriores temporalem vim habet. Cels. VIII, 5 fin. *neque ultra fascia adhibenda est.*

Part. *usque* quum sæpius conjungatur cum *ad* præpos., nonnullis locis per se præpositionis vim tenet, quod raro et apud posteriores scriptores fieri dicit Krebs. s. v., III, 5 fin. *usque somni tempus.* III, 22 p. 111, 10 *usque sudorem.* IV, 26 p. 151, 27 *usque quintum diem.* V, 26, 34 in. *usque sanum corpus.* V, 28, 3 in. *usque ossa.* VII, 7, 15 in. *usque mortis diem.* VII, 25, 1 fin. *usque circulum.*

DE

L. ANNÆI SENECÆ TRAGŒDIIS

COMMENTATIO.

SCRIPSIT

C. E. SANDSTRÖM.

UPSALIÆ
TYPIS EXSCRIPSERUNT EDQUIST ET BERGLUND.
MDCCCLXXII.

De L. Annæi Senecæ Tragoediis.

Scripsit

C. E. Sandström.

Qua causa et suscipitur labor scribendi plerumque et susceptus sustentatur facillime, quum ad rem aut primi aut novi venimus, ea causa mihi Senecæ tragoedias instituenti tractare perexigua contigit. Quibus de tragoediis et tam multa sunt scripta, quam multa necesse erat scribi de litterarum monumentis ejusmodi, quæ si interissent, nihil fere aliud exstaret, unde, quid in gravissimo omnium opere Romana valuissent ingenia, judicare possemus; et judicia sunt tam varia facta tamque diversa, quum viri docti alii summis eas laudibus extollerent, alii repudiarent prorsus ac spernerent, ut, qui denuo de iis judicare voluerit, si summas rerum dumtaxat et Senecæ genus universum respexerit, vix novam ullam et suam proferre sententiam possit, alienam aliquam ac veterem tuendam confirmandamque necessario suscipiat. Quamquam diversitas illa opinionum, ne forte in re valde obscura versari videamur, magis superiorum temporum esse quam horum arbitranda est. Abiit enim illud tempus et transactum jam dudum est, quo talia possent et fieri confidenter et patienter audiri judicia, quale de his tragoediis judicium fecit J. G. Scaliger; qui quidem est eo usque progressus, ut eas non modo Græcorum cuilibet comparare, verum etiam Euripidi anteferre non dubitaverit. Quod si et ille existimavit et alii præterea multi aut ejusdem ætatis homines aut etiam ejus, quæ propius abest a nostra, partim judicii pravitate sine dubio lapsi sunt; partim a vero dispiciendo quum omnino nimis ardens antiquitatis studium tum præcipuus quidam Latinarum litterarum impediebat favor: quæ ut prius cognitæ sunt quam Græcæ, ita vehementius illis animos hominum usque ad prioris seculi finem occupatos tenebant. Postea vero

quum plus operæ studiique in Græcas litteras conferre coepissent earumque litterarum incredibili quodam amore flagrarent accessissetque ars illa, quæ in poesis rationibus explorandis tractandisque versatur, quæ tum demum Græcorum carminum splendore commota sustulit se altius et quid laudandum esset in poematis, quid vituperandum, et acrius investigare et explicare subtilius instituit, ab illo vero tempore paucissimos inveneris, qui quidem aut gloria hujus artis aliqua florerent aut integritate judicii uterentur, qui de hoc Seneca tamquam de poeta vere tragico judicaverint. Ac pæne profligata jam esse quæstio videretur, nisi et Lessing[1]) viderem, virum acerrimo ingenio præditum, plus multo hisce tragoediis tribuisse quam nunc quidem vulgo a viris doctis tribuitur et nuper alius quidam exstitisset Klein[2]), qui modo ita contemneret Senecam ut qui maxime, modo tam magnifice laudaret quam qui magnificentissime. Quorum alter, quamquam quæ de Senecæ tragoediis scripsit et juvenis scripsit et nescio an animo non satis integro, quippe qui, dum studiosius oppugnat quod ea ætate in litteris vigebat judicium, et artem poeticam a Francogallorum ratione ad veterum scriptorum normam revocare conatur, vel omnia antiquarum litterarum monumenta tamquam religione quadam imbutus in coelum laudibus extolleret, tamen quæ est viri auctoritas et mira quædam in hac ipsa ratione prudentia, impulit me, ut par erat, et excitavit, ut rationum mearum momenta etiam atque etiam diligenter expenderem; alterius dissensio eatenus valuit, ut non eum poetam reprehendere, qui jam ab omnibus esset patronis destitutus, aut in re manifesta atque indubitata nequicquam verba consumere viderer.

Profiteor enim me, ut jam ab initio judicium meum aperiatur, probare vehementer quod de his tragoediis Bernhardy existimavit, quod Nisard[3]), quod A. W. v. Schlegel[4]) imprimisque hujus, quem extremo loco nominavi, adeo mihi vera sententia videtur, quum præsertim sit perbrevis, ut, qui de genere tantum et quasi de indole harum tragoediarum audire cupiverit, nihil sane sit habiturus, cur post illius judicium alius cujusquam requirat. Nam singulas quidem fabulas persequi neque ille induxit in animum neque alius quisquam eorum, qui in eadem judicii severitate versantur: nisi quod Nisard Oedi-

[1]) W. XXIII, p. 127 e. q. s. 164 e. q. s. 227.

[2]) Gesch. d. Dramat. II, pp. 351—468.

[3]) Etudes de moeurs et de critique sur les poëtes latins de la décadence par D. Nisard III Ed. I, p. 119 e. q. s.

[4]) Gesch. d. dram. Kunst II, p. 25 e. q. s.

pum Senecæ cum Oedipo rege Sophoclis comparavit, præclare ille quidem, ita tamen ut si reliquas quoque fabulas adjunxisset, multo perfectiorem Senecæ generis imaginem et expressiorem quodammodo potuisset effingere. Eorum autem, qui benignius de hoc existimaverunt, et Lessing duas fabulas satis copiose et omnes ad unam Klein non ita breviter tractavit. Non igitur inutilem plane suscepturus operam videbar, si, quod hi fecerunt, omiserunt alteri, quorum ad sententiam maxime inclino, id ego nunc facere conarer, ut singularum fabularum rationes explicarem et quid in quaque earum aut pravum esset aut si forte laudabile, quam diligentissime et æquissime possem, exponerem. In quo negotio melius putavi cantica, non, ut quodque occurrisset, ita statim rerum ipsarum contextui inserere, sed in unum omnia locum conjicere, ubi de natura et generibus eorum universe disputaretur. Et quoniam Græcos tragoediæ scriptores imitatus esse Seneca dicitur, versatur certe in iisdem argumentis atque illi, ut dubitari non possit, quin, quum has scribebat, illorum exemplaria sæpe respexerit, ita de Senecæ fabulis disputabo, ut Græcæ quoque illius, si qua cuique quasi ex altera parte respondeat, formam ipsam atque imaginem breviter exponam: ut, quid inter Senecæ et Græcorum componendi rationem intersit et quod illius addendi, mutandi omittendive consilium fuerit, uno statim tamquam aspectu dijudicari possit. Proposui autem mihi in toto hoc judicandi officio non modo, quid mihi de quaque re videretur, exponere, sed causam quoque et rationem, cur ita videretur, adjungere: maximeque id in iis rebus faciam, ubi meum judicium ab aliorum judiciis abhorrebit: ubi meum defendere, aliorum infirmare conabor, modo tamen servato, ne de judiciis judicando infinita succrescat oratio. Singulis vero fabulis explicatis, quid ex iis de toto genere Senecæ sit colligendum, comprehendam breviter adjiciamque, quæ sit in his fabulis rerum sententiarumque tamquam supellex et quæ ei supellectili in Senecæ de philosophia libris similia atque cognata reperiantur.

Hæc est hujus operis forma atque adumbratio: cujus exædificandi munus quam mearum virium imbecillitatem longe superaverit, neque ipse ignoro et alii melius videbunt. At si quis erit, cui in Græcorum commemoratione plus, quam institutum nostrum postulaverit, versati esse videamur, is, si quam anceps et lubrica sit tota hæc ratio fabulas enarrandi, in qua pulcherrimi sæpe poematis et quam maxime coartata et illustris tamen imago desideretur, æquo animo et benigno consideraverit, facile, ut spero, ab instituta reprehensione desistet. Quodsi vel sic in opinione perseverabit, tum

fatebor aperte pertæsum me harum Senecæ tragoediarum nonnumquam esse vehementer; Græca autem tragoedia, ut par est, delectari mirifice; eoque esse factum, ut libentius crebriusque ab his Senecæ sordibus tenebrisque orationem ad Græcorum lucem præstantiamque deflecterem; in quo si quid erratum est, veniam habebit faciliorem, si — id quod volui quidem certe — dum meo fastidio mederi conor, eorum quoque qui legent satietati providero. Nam illud quidem non ita sane vereor, ne aut nimis extulisse Græcos aut nimis depressisse Senecam dicar: etiamsi enim res pro se ipsa non satis loquatur, eos tamen habeo auctores, quorum gloria et gravitate tutari me facile possim; verumtamen ne quis hoc me nomine reprehendendum putet, ut dicat, quum Græcis a me studiose omnia summa tribuantur, Senecam, si quid ejus laudabile inciderit, tamquam ab invito ac pæne maligne laudari, proponam breviter, quid sentiam de tota hac ratione judicandi; ita enim statuo, cujus poetæ multa perite, multa prudenter, multa divinitus instituta esse constet, in eo si quid occurrerit, quod quale sit non statim appareat, tum vehementer sibi ipsum oportere diffidere; tum omnia consideranda, retractanda, excutienda; quidvis denique experiundum potius quam, quum tuam possis, illius intelligentiam damnes: contra quem raro esse poetam, nonnumquam vix hominem cognoveris, hic si quid effuderit, quod commoveat specie quadam vel ingenii vel artis, in hoc laudandi cunctationem non minus esse quam in illo reprehendendi laudabilem.

Ac de instituto quidem meo hactenus; nunc ad rem ipsam aggrediamur atque eo quidem ordine, ut primum Troades explicemus, deinde Phædram, tum Medeam, post Herculem Furentem, Œdipum, Œdipi fragmentum, Phoenissarum fragmentum, Thyesten, ad extremum Agamemnonem, Herculem Œtaum, Octaviam: quum in libris ipsis — nos autem eum secuti sumus, quem Rudolphus Peiper et Gustavus Richter recensuerunt — exceptis tribus illis extremis, quæ hic quoque extremæ sunt, alius fabularum exstet ordo, ut sit: Hercules Furens, Thyestes, Œdipi fragmentum, Phoenissarum fragmentum, Phædra, Œdipus, Troades, Medea. Quod cur ita mutaverim, quamquam levis ac fere nullius momenti res est, rationem tamen arbitror esse reddendam. Nam quum exordiri optimum esse putarem ab iis fabulis, quæ res eas, quibus genus et ingenium Senecæ maxime declararetur, et maxime insignes haberent et plurimas, quumque viderem duo esse omnino genera tragoediarum, unum quod in subitis rerum magnisque conversionibus, alterum quod in affectibus magis et moribus versaretur, tum intellexi ejusmodi fabulas,

unde commodissime fieret exordium, non ex illo priore genere esse quærendas, sed ex hoc posteriore, propterea quod in illo plurimam vim obtineret compositio argumenti — argumenta autem a Græcis plerumque sumpsisse Senecam videbam — hoc magis ipsa tractatione rerum niteretur, in qua consentaneum esset facilius multo suam quandam et propriam, si quam haberet, ingenii facultatem potuisse expromere. Hujus autem generis, quod morum affectuumque habet descriptionem, hæ maxime videntur esse, Troades, Phædra, Medea.

Quamquam Euripidis quidem Troades, ut prius aliquid de ea dicamus quam ad Senecæ accedimus, quonam in genere sit reponenda, nonnihil poterit esse controversiæ. Nam quibus rebus illa duo genera distinguuntur, earum nullius quasi signum ita gerit expressum, ut ad utrum referenda sit statim dijudicare possis. Cujus argumentum est excidium Trojæ, personæ autem sunt eæ, quæ in hac calamitate versantur, feminæ, cognatione aut affinitate Priami contingentes domum: harum miseriis et fletu referta sunt omnia. Ita hæc tragoedia neque in fortunæ varietate versatur, quandoquidem calamitosi jam ab initio fabulæ homines, quicquid res procedit, nihil aliud quam in graviores gravioresque incidunt calamitates: neque natura ullius et mores insigniter exprimuntur, quum nullius neque in periculis propulsandis fortitudo neque in casibus perferendis cernatur constantia. Quid? Quod ne hæc quidem observata esse videntur a poeta, quæ nisi qui religiosissime observarit, ad summam laudem aspirare non possit? Quod neque res est una quæ geritur neque unus est, ad quem omnia referantur, cujus saluti faveamus, doleamus interitu? Quid? Quod et personas induxit multas easque non contentione aliqua inter se dissidentes aut ad id, quod omnium interesset, pro suis quamque nitentes viribus, sed et cognationis et miseriarum societate conjunctas et, ne quid agerent omnino, vi hostium plane oppressas atque constrictas et res plurimas variasque in unum conjecit, quæ ejusmodi essent, ut una quavis earum sublata ceteræ nihilominus contingerent; quum ita constitutam velint fabulam, ut ad unum omnia spectent, ad unum omnia exitum perducantur resque omnes ita alia ex alia aptæ nexæque sint, ut, qualis est in iis, quæ rerum natura procreavit, talis in his, quæ hominum ingeniis pariantur, firma quædam ac perpetua series rerum exsistat?

Sed nimirum non earum modo rerum ratio est ducenda, quæ per illud temporis spatium, quod ipsius tragoediæ finibus terminatur, gestæ esse finguntur; sed ad ea quoque, quæ rem gestam vel antecessisse vel sequi indicantur, conferendus est animus. Quod si fecerimus, omnia illa, quæ leviter aspicientes offendunt, perfacile tollen-

tur intelligeturque hanc tragoediam quasi partem amplioris cujusdam esse tragoediæ, quam animo et cogitatione liceat fingere, cujus primus actus Helenæ libidinem ac temeritatem, tertius Achivorum, quum post Ilium captum domos repetunt, horribiles miserosque casus, medius autem hujus ipsius fabulæ, quam in manibus habemus, res et argumentum contineat. Quæ quum omnia unius fabulæ finibus includere hujus operis ratio et forma prohiberet, ita hanc partem poeta divellit et separavit a ceteris, ut ab hac in illas quasi prospectus quidam liber atque apertus pateret. Neque hoc ita esse temere judico aut non ipse poeta clamat, quam in partem accipi suam fabulam velit. Hoc enim consilio prologum fecit, ubi Neptunus et Minerva, depositis inimicitiis quas belli trojani causa susceperant, uno animo ad Achivorum exitium conspirantes, ille turbulentas tempestates iratumque mare, hæc fulmina pollicetur et patris et sua. Huic ipsi rationi consentaneum est, quod Menelao præsente Hecuba Helenam capitis accusat eamque omnium malorum et Græcis et Trojanis causam fuisse demonstrat; ut biceps quodammodo hæc fabula sit et in utramque partem spectet et cum futuris præterita juxta comprehendat. Referendam autem esse apparet ad id genus, quod in fortunæ varietate versatur, neque id simpliciter aut Trojanam modo rem intuentibus, sed sive hujus sive illius populi res spectantur. Nam ut Trojani, quum per longum seculorum ordinem incolumes stetissent, propter unius libidinem Paridis ex opulento statu ad nihilum sunt redacti, sic expugnata Troja Græcis quoque, dum victoria insolenter abutuntur, dum omnia agunt feruntque, dum non imbecillitatem senum, non regiam majestatem, non pudicitiam virginum sacerdotum verentur, fatali furore gestientibus tacitum ingruit simile devictorum cladibus exitium. Sic similia semper ex similibus oriuntur: sic ipso supplicii tempore nova suppliciorum materia succrescit; et quemadmodum in turbida tempestate vix recentis tonitrus fragor abiit, quum jam adventantis exaudiuntur e longinquo murmura, sic uno eodemque tempore summi numinis decreta partim perficiuntur, partim jam præparantur et imminent.

Atque ut hoc prudenter instituit poeta, ita prudentissime in ceteris fabulæ partibus est versatus. Habebat in animo expugnatæ civitatis miserias depingere; videbat multas multorum una tragoedia concludendas esse calamitates: magnum fore periculum intelligebat, ne tantam rerum multitudinem diversitatemque in unum conflare non posset videreturque non unum quoddam fabulæ corpus sed quasi membra temere dispersa exsistere. Tum vero illud quoque vidit, ut ceteris rebus omnes fere fabulæ personæ pares essent, ut nulla

præcipuum quicquam ad conciliandum favorem haberet, sic miseriarum ærumnarumque saltem principatum uni esse sine dubitatione deferendum Hecubæ. Hæc enim regio genere nata, potentissimi regis conjux, quum et patriam incolumem atque omnibus opibus abundantem habuisset et liberorum quum multitudine tum gloria floruisset, primum patriam gravissima belli tempestate oppressam, tum liberorum optimum quemque hostili manu interemptum, ad extremum expugnatam urbem mactatumque ad altaria senem Priamum viderat: insigne mortalibus documentum, quantam unius hominis vita et adversarum rerum et secundarum capere vicissitudinem possit. Hanc igitur miseriarum, ut ita dicam, majestate præter ceteras excellentem numquam ex scena discedere, omnibus semper rebus voluit interesse: hanc quicquid ipsi, quicquid liberis, quicquid patriæ miserum et calamitosum acciderit, tamquam unam omnium dolore confossam pariter omnia fletu et lacrimis prosequentem facit; ut, tamquam in tabula picta una fere res maxime illuminari solet, ceteræ magis occultari atque recedere, sic in hac excidii Trojæ pictura Hecuba una maxime emineret, ceteræ ab illa tamquam gradibus distarent.

Cui primum vulnus infligitur, quum Polyxena in Achillis tumulo mactatur. Quod malum postquam obscure jactavit Talthybius, ita ut a spectatoribus intelligatur, non intelligatur ab Hecuba, Cassandra in medium repente provecta, præ dolore vix mentis compos primum nuptias Agamemnonis, cui pellex est destinata, suis ipsa miseriis acerbe illudens invocato Hymenæo jactatisque facibus celebrat: mox a luctu ad futuræ ultionis gaudium versa, quæ primoribus Græcis calamitates impendeant, ab Apolline instincta prædicit. Cujus furorem excipit, ut magis sedata atque tranquilla, ita non minus tristis Andromache, a qua Hecuba docetur Polyxenam mactatam, Andromacham ipsam Pyrrho in matrimonium datam. Hæc quum secum ipsa deliberat, quodnam reliquæ vitæ consilium sequatur, utrum Hectoris memoriæ et recordationi adhæreat, an filii Astyanactis causa novi mariti animum demulceat, primum admonentur auditores restare adhuc Trojæ quod speret et quod amittat. Statim enim hic ipse Astyanax ad mortem a Talthybio abducitur: placuisse proceribus Græcorum, ne quid inde periculi Græciæ nasceretur, præcipitem eum de præalta turri dari. Jam nihil ultra fortunæ, ubi potentiam suam exerceat, relictum conclamatumque pariter et præsens et futurum Ilium est. Quid multa? abducitur ille, defletus a matre: quæ continuo ipsa ad exilium exilioque gravius connubium abripitur. Una Hecuba relinquitur, cujus scilicet huic quoque funeri curæ la-

crimæque debentur. Justis igitur nepoti persolutis postquam jam clamor instat militum ad naves ire captivas jubentium, quum jam ardens Ilium flammis omnia collustrat, jam fugientibus exauditur corruentium tectorum fragor, tum illa senex vidua, extorris patria, liberis orba hostilem navem ascendit.

Hujusmodi fere Euripidis fabula; Senecæ autem quamquam maxime quidem ad Euripidis similitudinem est comparata, tamen habet multa, quorum quasi origines et semina in aliis Græcis fabulis dispersa atque dissipata reperiantur. Nulla vero re longius a Græco poeta Seneca discedit, quam quod tanta rerum varietate non contentus, quantam ille prudentissimis rationibus vix comprehendere potuit et colligare, novis etiam rebus novisque personis multiplicem jam sua sponte fabulam refersit, ejecit autem omnia, quæ ab illo ad totius tragoediæ consilium significandum erant efficta. Nullus hic prologus: nullum de Helenæ capite judicium: cetera, ut breviter de tota re existimemus, magis temere et fortuito congesta quam ratione et ordine composita. Orditur autem fabula ab Hecuba lamentante de Trojæ interitu:

En alta muri decora congestis jacent
Tectis adusti: regiam flammæ ambiunt
Omnisque late fumat Assaraci domus.
Non prohibet avidas flamma victoris manus:
Diripitur ardens Troja. 15—19.
Stat avidus ira victor et lentum Ilium
Metitur oculis ac decem tandem ferus
Ignoscit annis. 21—3.

Huic chorus respondet nænia, qua Hectore defleto Priamum rursus propter opportunitatem mortis felicem prædicat:

Ch. Felix Priamus dicimus omnes.
Liber manes vadit ad imos:
Nec feret umquam
Victa Græcum cervice jugum.
Secum excedens sua regna tulit.
Nunc Elysiis errat in umbris
Interque pias felix animas
Hectora quærit. 164—170.

Lamentandi fine facto, pavore perculsus, erectis capillis irrumpit Talthybius; narrat Achillis umbram in tumulo visam: Polyxenam sibi victimam tradi postulasse:

Emicuit ingens umbra Thessalici ducis. (189)
Implevit omne litus irati sonus:
Ite, ite inertes, manibus meis debitos
Auferte honores. 198—200.

Satis similis hic locus ei, qui est in Euripidis Hecuba:

τύμβου δ' ἐπιβὰς
οἶσθ' ὅτε χρυσέοις ἐφάνη σὺν ὅπλοις
τὰς ποντοπόρους δ' ἔσχε σχεδίας
λαίφη προτόνοις ἐπερειδομένας
τάδε θωΰσσων·
ποῖ δή, Δαναοί, τὸν ἐμὸν τύμβον
στέλλεσθ' ἀγέραστον ἀφέντες;
109—15.

Talthybium autem subsecuti Agamemnon et Pyrrhus, dum vehementissime inter se de Polyxena immolanda contendunt, quasi nihil omnino de horribili illo prodigio audiverint, hic, ne debitus patri honos negetur, nihil aliud quam virtutes ejus extollit, victorias enumerat, ille, ne immani scelere Græci polluantur, suam clementiam et humanitatem, Achillis et Pyrrhi superbiam jactat. Ita Calchantem appellant, cujus vaticinio dubitatione præcisa non Polyxena solum, sed etiam Astyanax morti destinatur. Nihil horum in Græcis Troadibus; in Hecuba Euripidis [1]) significatio tantum dissensionis inter proceres Græcorum exortæ; quamquam in eadem fabula, quum Hecuba Ulixi misericordiam movere conatur, illa, ut hic Agamemnon, crudelitatem consilii exagitat, Ulixes autem eadem fere, quæ apud hunc Neoptolemus, tuetur: bene meritis de republica civibus gratiam sedulo esse referendam; verisimilius tamen videtur, quod Welckero placet [3]), ex Polyxena Sophoclis hæc fluxisse. Præterea neminem fugit, quam sit accommodatus hic locus ad instituendam de secundis rebus sapienter ferendis moderandaque regia potentia declamationem; qui locus ut sententiarum argutiarumque copia redundat, ita personas acrius tamen quam honestius altercantes habet.

Atque hæc quidem, sicut faciendum erit in plerisque, breviter percurrimus: qui sequitur vero actus, longiorem multo et accuratiorem desiderat explicationem. Hic enim universæ tragoediæ lumen; in hoc omne vitiosissimæ alioquin compositionis patrocinium; hic erat, propter quem, ceteris fabulæ partibus neglectis, quum Euripidis Troades in fati ac fortunæ genere posuissemus, Senecæ in contrario genere non dubitavimus ponere. Quem quidem locum, id quod vel maxime nos ad diligentius eum recensendum hortatur, iis laudibus extollit, eo studio amplectitur Kleinius, ut, dum in Ulixi persona humanitatem et misericordiam, in Andromachæ moribus maternum dolorem et pietatem

[1]) Eur. Hec. 116—22.
[2]) Ibid. 251—331.
[3]) Welcker, Griech. Trag. I, 141.

egregie dicit expressam, ab Seneca ista aut scripta esse aut scribi potuisse non putet, ab ignoto aliquo singularis ac pæne divini ingenii viro condita, inserta autem postea Senecæ libris nescio quomodo suspicetur. Atque hoc quidem extremum nescio an per jocum conjecerit: illud asseverat, non minus feliciter in Andromacha Senecam elaborasse, quam in Margarita illa Britannorum regina pro filii salute similiter pugnante elaboraverit Shakespearius. Non parva ista laus, sed, si verum quærimus, omnium amplissima, si quidem ita homines hujus rationis periti existimant, qui Shakespearium appellet, eum non hominis nomen videri, sed hujus operis atque ipsius tragoediæ dicere. Cujus comparationis gloriam quam bene sustineat, operæ pretium est cognoscere.

Inducitur igitur Andromacha cum famulo quodam sene de salute filii communicans. Luculentis hic sane versibus, quemadmodum sit animo adfecta, declarat, quum ita catervam alloquitur:

Ilium vobis modo,
Mihi cecidit olim, cum ferus curru incito
Mea membra raperet et gravi gemeret sono
Peliacus axis pondere Hectoreo tremens.
Tunc obruta atque eversa quodcumque accidit
Torpens malis rigensque sine sensu fero.
421—26.

Præclara illa quoque maternæ pietatis significatio:

Jam erepta Danais conjugem sequerer meum,
Nisi hic teneret: hic meos animos domat
Morique prohibet: cogit hic aliquid deos
Adhuc rogare.
426—30.

Cujus de salute quo vehementius pertimesceret, visus in nocturna quiete Hector, ut filium ex periculo eriperet, graviter eam commonefecerat. Quo in somnio prætereundum illud non est, quod, quam ardenti amore conjugis memoriam prosequatur, æque et breviter et commode declarat:

Mihi gelidus horror ac tremor somnum expulit
Oculosque nunc huc pavida nunc illuc ferens
Oblita nati misera quæsivi Hectorem.
466—68.

Quærenti igitur locum, ubi tuto latere filius possit, postquam nullus alius succurrit quam sepulchrum Hectoris, quamquam et omen terret demissi ad patrem mortuum filii et consilium ipsum non nimis exploratum et certum videtur, placet tamen extremo hoc uti perfugio. Vix puer in depulchrum descendit: et jam adest Ulixes qui jussu Græcorum puerum ad supplicium ducat. Incipit humanissime:

Duræ minister sortis hoc primum peto,
Ut ore quamvis verba dicantur meo
Non esse credas nostra: Graiorum omnium
Procerumque vox est, petere quos seras domos
Hectorea suboles prohibet. Hanc fata expetunt.
533—37.

Causas deinde decreti principum profert; sollicitudinem illorum et metus, pueri terrorem ad paternam similitudinem crescentis ostendit; quin ipsam vult judicare, quam æqua res postuletur.

Est quidem injustus dolor
Rerum æstimator: si tamen tecum exigas,
Veniam dabis quod bella post hiemes decem
Totidemque messes jam senex miles timet
Aliasque clades rursus ac numquam bene
Trojam jacentem.
554—9.

In extrema oratione eodem, unde incipit, rursus revolvitur:

Neve crudelem putes,
Quod sorte jussus Hectoris gnatum petam:
Petissem Oresten. Patere quod victor tulit.
562—64.

Andromacha ad hæc, nescire se plane ubinam filius sit. Ille, mentiri eam sentiens, ut statim dedatur, poscit; instare, urgere: ignes, cruciatus, mortem denique minari. Quæ quum omnia illam fortiter contemnentem videt, rursus ad persuadendum deflectitur:

Hic ipse quo nunc contumax perstas amor
Consulere parvis liberis Danaos movet.
Post arma tam longinqua post annos decem,
Minus timerem quos facit Calchas metus,
Si mihi timerem: bella Telemacho paras.
598—602.

His demum verbis tamquam ad confitendum compulsa sit, obisse filium edit, jurejurando interposito hujusmodi:

Ita quod minari maximum victor potest
Contingat et me fata maturo exitu
Facilique solvant ac meo condant solo
Et patria tellus Hectorem leviter premat,
Ut luce caruit. 608—612.

Pæne invenit mendacium fidem; abiturus est Ulixes ad Græcos cum lætissimo nuntio, quum subito animum ejus suspicio perstringit:

Quid agis, Ulixe, Danaidæ credent tibi?
Tu cui? Parenti. Fingit an quisquam hoc parens
Nec abominandæ mortis auspicium pavet?
Auspicia metuunt, qui nihil majus timent.
616—19.

Observat acrius mulierem timenti magis quam mærenti similem, oculosque in miserrimæ matris vultu defixos tenens:

Alios parentes adloqui in luctu decet,
Tibi gratulandum est misera quod gnato cares
Quem mors manebat sæva præcipitem datum
E turre lapsis sola quæ muris manet.

Pallescere ad hunc nuntium et horrore perfundi, ubi vero milites omnia perscrutari jubet, trepidare etiam et respectare eam animadvertit. Quibus rebus confirmata suspicione extremum hoc admovet tormentum, ut ementiatur vaticinatum esse Calchantem, nisi pueri morte lustrata Græcorum classis esset, unum esse piaculum, ut prorueretur Hectoris tumulus, et cinis ejus fluctibus spargeretur. Fit miserrima deliberatio, utrum mariti sepulchrum filii nece, an hujus vitam illius mortui injuria servet:

Quid agimus? Animum distrahit geminus timor:
Pars utra vincet? Testor immites deos
Deosque veros conjugis manes mei:
Non aliud Hector in meo gnato mihi
Quam te placere.
651—56.

Vincit ad extremum conjugis honorem filii salus:

Utrique parci non potest: quidnam facis?
Serva e duobus anime quem Danai timent.
670—71.

Ubi vero milites tumulum proruentes et non ostentari jam minas, sed peragi videt, tum vero alienata mente, deorum atque hominum fidem implorans, sepulchrum intrare conantibus objicit pectus:

Me me sternite hic ferro prius.
Repellor; heu me. Rumpe fatorum moras,
Molire terras Hector, ut Ulixen domes.
Vel umbra satis es. Arma concussit manu.
Jaculatur ignes.
689—93.

Sed subito concidunt animi, ubi venit in mentem in eo sepulchro filium abditum esse, neque illud dirui posse, ut non hic eodem tempore collidatur. Ita, quæ una superest via salutis, ad preces descendit et supplex ad pedes Ulixi se projicit:

Sic te revisat conjugis sanctæ torus
Annosque, dum te recipit, extendat suos
Laerta. Sic te juvenis excipiat tuus
Et vota vincens vestra felici indole
Ætate avum transcendat ingenio patrem.

Miserere matris et preces placidus pias
Patiensque recipe quoque te celsum altius
Superi levarunt, mitius lapsos preme.
Miserere matris. Unicum adflictæ mihi
Solamen hic est.

707—13.

Deinde producto jussu Ulixis filio et ad genua ejus admoto Herculis olim victoris in puero Priamo clementiam profert. Ille neque precibus ejus movetur et probris lacessenti et ignavum alias, in pueri tantummodo cæde fortem vocanti respondet optime:

Virtus Ulixis Danaidis nota est satis
Nimisque Phrygibus. Non vacat vanis diem
Conterere verbis. Ancoras classis leget.

767—69.

Deflendi tamen spatium petenti concedit sequiturque jam Andromachæ lamentatio:

Occidis parvus quidem
Sed jam timendus. Troia te expectat tua.
I, vade liber. Liberos Troas vide. —
Miserere mater. — Quid meos retines sinus
Manusque matris? cassa præsidia occupas.

799—803.

Oscula et fletus puer
Lacerosque crines excipe et plenus mei
Occurre patri. Pauca maternæ tamen
Perfer querelæ verba: si manes habent
Curas priores nec perit flammis amor,
Servire graio pateris Andromachen viro
Crudelis Hector? Lentus et segnis jaces.
Rediit Achilles. Sume nunc iterum comas
Et sume lacrimas, sume quæ reddas tuo
Oscula parenti. Matris hanc solacium
Relinque vestem. Tumulus hanc tetigit meus
Manesque cari. Si quid hic cineris latet,
Scrutabor ore.

809—21.

Hæc sunt illa, quibus in laudandis nulla satis ampla atque magnifica verba invenire sibi posse videtur Kleinius. Quæ quamquam ea ratione adumbravi, ut sedulo semper, quæ maxime nitere viderentur, excerperem, tamen nemo erit, opinor, quin intelligat quam multis hæc ipsa quamque gravibus vitiis laborent quamque multum, si vere et æque velimus judicare, de illis Kleinii laudibus sit detrahendum. Non tamen ita sumus detracturi, ut non integram intactamque aliquam partem earum relinquamus, neque illam quidem contemnendam, sed quantam Senecæ

non sæpe alias tribuendi in hac nostra disputatione præbebitur occasio. Fateor enim habere hunc locum multa, quæ non modo prima specie, sed etiam retractata capere nos possint; vim magnam, vehementem ardorem, doloris autem et pietatis maternæ picturam nonnullis locis egregiam: tum rem eam, quæ agitur, ita esse comparatam, ut satis attentos nos teneat atque suspensos eamque rapido quodam cursu et quasi torrente decurrere. Fateor denique effecisse hic Senecam, id quod raro effecit, ut non modo verba audire, sed etiam rem ipsam cernere videare.

Sed ut hæc omnes laudanda esse concedent, ita ne in eo quidem multi a me dissentient, totum hoc commentum, quod novum, opinor, Seneca induxit, paullo longius esse arcessitum et rerum veritati ac fidei non nimis esse conveniens. Nihil credibilius, nihil similius veri quam quomodo rem actam esse quum ceteri poetæ tradiderunt tum in Troadum fabula Euripides: expugnata Troja diligenti custodia asservatos esse captivos eosque imprimis, qui cum regia domo propinquitate essent conjuncti: ita quum placuisset Græcis filium Hectoris et Andromachæ occidi, Talthybium tantummodo vel alium aliquem ejusdem ordinis virum ad abducendum puerum missum. Hæc vero quam absurda, quam non credibilia! Primum tam negligenter captivos fuisse custoditos tantamque in eo præsertim capite fuisse incuriam, unde tam grave sibi Græci periculum exoriri posse putarent, ut eum mortuum esse audacter ementiri posset Andromacha eique mendacio propemodum fidem Ulixes adjungere! Tum filium in patris sepulchrum occultatum: qua ratione ut postea exiret aut qua spe salutis in posterum? Leve est enim, quod ad hæc poeta ipse respondet: nempe ut primus impetus victorum interjecto spatio frangeretur. Quod quidem commentum, quoniam in trepidis rebus non eliguntur, sed rapiuntur auxilia, probabilius paullulo fuisset, si non ex somnii tantum pavore capientem id consilium fecisset Andromachen, sed illo ipso principum decreto perculsam, quo facilius, instanti periculo, vel ad vana auxilia videretur potuisse descendere. Nunc eam ignorantem illud decretum facit, eam scilicet ob causam, ut paratum habeat Ulixes, quo subito prolato in sensus ejus inquirat. Quid? jusjurandum illud, quo filium perisse confirmat, quo, novo atque inaudito more, non mortem sibi, si fallat, sed vitam imprecatur, utrum tandem pro rerum veritate confictum an ex vano novitatis et argutiarum studio natum videtur? Quid? quod Andromachæ, quum Hectoris tumulum Ulixes diruturum sese minatus est, aliquanto post demum succurrit, non posse illum tumulum everti, ut non eodem tempore aut inveniatur filius aut intereat? Tantamne in matre esse oblivionem, tantam in extremo periculo socordiam! non statim, ut nomen ipsum tumuli sonuit, exsilire, pallescere, ibi filium

esse cogitare? At non sunt omnia ita severe cum poetis exigenda; dandum aliquid sollemni eorum licentiæ est, connivendum in ejusmodi vitiis, quæ major et exquisitior consequatur voluptas. Videamus igitur, in personarum moribus effingendis quam se bonum poetam præstiterit.

In Ulixe summam esse humanitatem, summam misericordiam contendit Kleinius. Equidem, qualis mihi esse videatur, non tam facile expediverim quam non talem videri pro certo affirmaverim. Duæ enim apud Græcos poetas Ulixis inveniuntur personæ; quæ quum initio ex uno atque eodem tamquam exemplari fuerint expressæ, post leviter in honestius turpiusve mutatæ dissimillimæ evaserunt. Quarum id est commune, ut in utraque summa ingenii sollertia fingatur; differunt autem, perinde ut hoc ingenii bonum ad malitiam magis aut ad sapientiam flectitur. Ita in aliis fabulis prudens fingitur idemque humanissimus, suis commodis modice lætus, alienis non insultans malis, utilitatis suæ cum honestatis ratione effector callidissimus: modo dolosus, malitiosus, astutus, non hominum, non deorum verecundia tactus, quicquid animo agitaverit, vi, dolo, quocumque denique modo perficiens. Harum igitur personarum utrius ad similitudinem hic Ulixes accedat, vehementer in ambiguo est: nisi forte, quia humana ejus dicta finguntur, idcirco nobis est omittendum, quam nefarie, quam crudeliter agat. Nam pietati matris insidias struere, afflictam et perditam omnium horrorum stimulis irritare, ut, quicquid illa inhorruerit, quicquid expalluerit, in filii exitium vertat, necessitatem ei tam acerbam, tam immanem imponere, ut aut filium tradat trucidandum aut conjugis manes violari sinat, non videtur esse hominis humani, sed agrestis alicujus et efferati et ab omni humanitatis sensu remoti. At jubebat officium, necessitas imperabat. Imperabat illa quidem, puerum ubi lateret exquirere; non imperabat, ita esse sagacem, ut fas omne et jus gentium proculcaretur. Fac tamen fuisse necesse ista via grassari: potest fieri, ut quamvis clemens homo et mitis, vi aliqua aut potestate coactus, durius paullo sibi agendum esse arbitretur: ut vero flagitium suscipiat, ut immanitatem, nulla vis coget, nullum adducet imperium. Aut initio aspernatus tale negotium esset aut quum maxime perficientem defecisset constantia erupissetque illud naturale ad tempus tantummodo repressum bonum. Erravit poeta et vehementer erravit, si credidit Ulixem ideo posse humanum videri, quod invitum, quod dolentem sævire se diceret: non est ejusdem viri ista facere et hæc dicere. Quapropter sive honestatem personæ retinere voluit, non debuit eam usque ad foedissimæ crudelitatis ministerium, plenum odii, plenum inhumanitatis detrudere: sive ille durus Ulixes et malitiosus et qualem modo descripsimus argumento melius

respondebat, removisset omnem humanitatis et misericordiæ fucum, nudam et manifestam ejus proposuisset malitiam. Nunc ex duabus illis personis unam confudit et conflavit, ita ut alterius dicta cum factis alterius conjungeret. Qua crudelitatis et misericordiæ colluvione nihil tætrius, nihil foedius excogitari potest: dicas veteranum te aliquem tortorem videre eodem tempore gnaviter sane ac perite in ministerio versantem et simul mollitiæ simulandæ causa os ducentem flebiliter et falsas aliquas lacrimulas exprimentem. Loquimur de humanitate: quid? sapientiam ejus num pro celebrata illa Græcorum fabulis calliditate satis digne putamus expressam? Nescio quid aliis: mihi quidem neque nimis acutus videtur, qui ita mentienti matri, ut Andromacha mentitur, tantum non fidem habuerit, et qui mulieri, ut sua sponte filium hostibus dedat, æquitatis mentione persuadere se posse speraverit, prorsus videtur ridiculus. Sed de Ulixe hactenus: in Andromacha felicius elaboravit. Benigna enim erat materia et quæ deflecti ad prodigiosa non æque facile posset. Quamquam in hac ipsa neque quum Hectorem testatur nihil sibi in filio nisi illum placere, satis servata veritas videtur — certe enim hæ quotidianæ matres, quarum ex numero illa scilicet erat eximenda, liberos suos multo simplicius amant: amant enim, quod pepererunt, quod eduxerunt, denique quod non amare non possunt — et in deploratione illa suprema, tametsi ea quidem ejus, quæ supra ascripsimus, satis habent doloris, tamen aliis locis non item mæroris magnitudo verbis æquatur. Quapropter si totum hunc locum a præstantissimo tragoediæ genere multum abesse demonstravimus, si multa in argumenti rationibus absurde, multa in personarum moribus inconstanter efficta deprehendimus, sustineamus hæc ita laudare, ut nulla admirationis tamquám procella aut æstu longius a veritate rapiamur: probemus, non ut in suo genere perfecta atque absoluta, sed ut ad perfectissimum illud non nimis ex longinquo aspirantia: admiremur, si jam admirari placet, non simpliciter, non sine comparatione, sed ut a Seneca scripta; patiamur denique Senecæ hunc locum esse neque tam maligne de ingenio ejus existimemus, ut, si qua in hisce tragoediis exstiterint ejusmodi, in quibus eluceret aliqua virtutis et laudis similitudo, ea illi statim abjudicanda, alium aliquem, cui assignentur, videndum esse arbitremur.

Et qualis esset hic locus, jam vidimus: nunc quæ tamquam fons ejus et origo sit consideremus. Illud igitur primum apparet, naturam quidem ac mores Andromachæ eosdem a Seneca esse expressos, quos in Troadibus et Andromacha fabulis expressit Euripides: quarum in posteriore illa similiter atque apud Senecam ne mortem quidem pro salute filii detrectans inducitur: quas quidem fabulas hunc respexisse sin-

guli quoque versus utriusque poetæ declarant. Nam quæ apud hunc Andromacha dicit:

Ilium vobis modo,
Mihi cecidit olim, cum ferus curru incito
Mea membra raperet et gravi gemeret sono
Peliacus axis pondere Hectoreo tremens.
v. 421—24.

Eadem ab eadem in Andromacha fabula sic dicuntur:

ἐμοὶ δὲ θάνατος οὐχ οὕτω βαρὺς
Ὡς σοὶ δέδοκται· κεῖνα γάρ μ' ἀπώλεσεν,
Ὅθ' ἡ τάλαινα πόλις ἀναλώθη Φρυγῶν
Πόσις θ' ὁ κλεινός.
v. 454—7.

Similia hæc quoque sunt:

Grave pondus illum magna nobilitas premit.
v. 500.
τὸ δ' ἐσθλὸν οὐκ εἰς καιρὸν ἦλθε σοὶ πατρός.
Tr. 744.

Apud Senecam Andromacha Hectorem ad opem ferendam implorat: similiter apud Euripidem:

οὐκ εἶσιν Ἕκτωρ κλεινὸς ἁρπάσας δόρυ
γῆς ἐξανελθὼν σοὶ φέρων σωτηρίαν;
Tr. 752—3.

In pueri vero comploratione, quam Euripides duplicem fecit — nam et Andromacha vivum et Hecuba mortuum deflet — quum multa alia occurrunt, quæ expressisse Seneca videtur, tum illud potissimum adferam:

ὦ παῖ, δακρύεις; αἰσθάνει κακῶν σέθεν;
τί μου δέδραξαι χερσὶ κἀντέχει πέπλων;
Tr. v. 749—50.

Seneca autem sic:

Miserere mater — quid meos retines sinus
Manusque matris?
v. 802—3.

Sed apud Euripidem non resistit Andromacha puerum abducenti Talthybio necessitatique, quam ille inexpugnabilem esse demonstrat, cedit protinus: at apud Sophoclem in fabula, quæ græce *Αἰχμαλωτίδες* vocatur, quantum ex fragmentis suspicari licet, et occultatus ab ea videtur puer et a satellite quodam deprehensus Ulixi ad interficiendum traditus[1]). Quod si in eadem fabula, id quod

[1]) Welcker Griech. Trag. I, 177.

verisimile est, precibus quoque movere Ulixem vel alium quempiam conatur Andromacha, nihil aliud restat, quod Senecæ proprium possis vocare, quam quod hic in patris sepulchrum puer demittitur et quod ejus requirendi negotium Ulixes ipse suscepit. Ad quod commentum qua via pervenerit, facile est intellectu. Nam quum illud de pueri occultatione accepisset a Sophocle, fluctuantem autem inter filii et conjugis caritatem Andromachen Euripides induxisset, tum putavit horum affectuum multo graviorem et acriorem fore inter sese contentionem et pugnam, si hæc quoque atrox et dira ex duabus miserrimis rebus alterutram eligendi esset allata necessitas: quod inventum vehementer placere debebat homini in controversiis declamandis multum sine dubio volutato: quas hujusmodi plerumque prodigiosis perplexisque rerum condicionibus contineri videmus. Sed pergamus ad reliqua.

Potest igitur in iis quoque, quæ sequuntur, stulta quædam ejus novorum commentorum reprehendi cupido. Nam quod facit Helenam imperio Græcorum coactam Polyxenæ Pyrrhi ostentantem nuptias, ut illa nuptiali cultu ornata ad mortem ducatur, id equidem neque, unde sumpserit, scio neque, cur novarit, intelligo: præsertim quum discutiatur paullo post mendacium illud et ad nihilum recidat. Defuncta enim Helena mandato, postquam Andromachæ graviter accusanti plus multo miserationis suam quam invidiæ habere condicionem respondit, prorumpentibus ad extremum lacrimis, quod maneat virginem letum, aperte remotisque fallaciis ostendit. Qui nuntius ita a Polyxena accipitur, ut, quæ modo nuptias illas non secus ac mortem horruerat, jam ad mortem tam læto animo festinet, quam ab aliis celebrari nuptiæ solent: quæ tamen non ipsam ostendere, sed ab Andromacha significari videmus. Ita enim hic institutus est locus, ut, quum personæ in scenam productæ sint quattuor, Helena, Andromacha, Hecuba, Polyxena, ea, cujus hic maxime salus agatur quæque, proinde ut res ceciderit, maxime debeat commoveri, ejus nulla vox audiatur, omnia pro ea Andromacha peragat, cui, ne aliena sensa interpretandi munus susciperet, suus ac proprius dolor impedimento esse debebat. Sed ut hoc reprehensione non carebit, ita illa nonnihil laudis merentur, quum Hecuba filiæ casum deplorat, quorum et gravis est dolor et, ut apud Senecam, mira simplicitas:

Modo turba felix latera cingebat mea,
Lassabar in tot oscula et totum gregem
Dividere matrem. Sola nunc hæc est super
Votum comes levamen adflictæ quies.

Hæc totus Hecubæ fetus. Hac sola vocor
Jam voce mater.

v. 968—73.

Melius hæc, quam quum paullo post eadem, ubi sortitione captivarum facta Ulixi se obtigisse audivit, anilem in illum stomachum erumpit, hoc ipsum exsultans, quod, quum ceteris ducibus ætate et forma insignes virgines cessissent, tam vilem ille et exigui pretii prædam abstulerit. Venit interim Pyrrhus Polyxenamque abducit: quem abeuntem Hecuba diris precibus prosequitur.

Habentur a victoribus tandem expetita ad mortem corpora: restat, ut ipsæ cædes perpetrentur. Quas quidem cædes quum in scena repræsentari ratio ac consuetudo veteris tragoediæ prohiberet, a nuntio illo sollemni, qui ad hoc ipsum induci solebat, pluribus verbis exponuntur. Nec vero narrationes Senecæ magis quam cetera ejusdem probaverim: quæ quum omnibus Senecani generis vitiis laborent, tum vero maxime intolerabili quadam loquacitate offendunt, quod vitium hæc pars orationis nimirum vel maxime aspernatur ac respuit. Ita fit, ut, dum primum quidque gestit narrare, describere, expingere, dum nihil fere omittit, quin id obtrudere quodammodo oculis legentium conetur, plus sæpenumero in levissimis rebus operæ consumat, quam quantum in gravissimis collocare debebat, et in iis, quæ vulgaria sunt atque communia quæque longissime a poetica tractatione abhorrent, in illis quam diutissime hæreat et habitet, quæ autem rem continent ipsam quæque et decoris et gravitatis habent plurimum, ad hæc et spisse perveniat et, ubi pervenerit, nequaquam pro rei dignitate persequatur. Velut in pueri morte — ut jam ad has ipsas narrationes revertatur oratio — quot verbis turrim, unde dejicitur, quot verbis eorum, qui spectant, multitudinem turbamque depingit! Quam diligenter id agit, ut intelligatur, qua quisque in arbore consederit!

His collis procul
Aciem patenti liberam præbet loco:
His alta rupes cujus in acumine
Erecta summo turba libravit pedes.
Hunc pinus illum laurus hunc fagus gerit.

v. 1088—92.

At Euripides idem hoc initium narrationis duobus absolvit versiculis (Hec. 521—22); neque enim ad maximas res pulcherrimasque festinanti in nugis vacat consistere.

Jam vero puer ipse quo animo mortem subit!

Nec gradu segni puer
Ad alta pergit moenia. Ut summa stetit
Pro turre, vultus huc et huc acres tulit:
Intrepidus animo qualis ingentis feræ
Parvus tenerque fetus et nondum potens
Sævire dente jam tamen tollit minas
Morsusque inanes temptat atque animis tumet.
Sic ille dextra prensus hostili puer.
Ferox superne moverat vulgum ac duces
Ipsumque Ulixen. Non flet e turba omnium
Qui fletur ac dum verba fatidici et preces
Concipit Ulixes vatis et sævos ciet
Ad sacra superos: sponte desiluit sua
In media Priami regna.
v. 1100—13.

Quem hic moveat ferox et plane stoicus puer? Fugit poetam ad lacrimas movendas ætatem illam esse accommodatam: ad admirationem vero excitandam non item idoneam. Nam ut omnino non omnes decent omnia, ita ne virtutes quidem omnes ætas admittit omnis estque animi habitus quidam excelsior et firmior, quam ut in primorum annorum imbecillitate facile possit exsistere. Satis magnum in puero illius ætatis, licet quamvis bonæ fuerit indolis, si quieto animo mortem tulisset, si nulla ejus exstitisset trepidatio, nulla usque ad ignavas preces demissa humilitas, si suppeditasset animus ad extrema illa cum matre, cum avia loquenda, si nihil, quod ad pietatem erga illas significandam pertineret, præ metu mortis omisisset: ista vero gladiatoria firmitas non expectantis mortem, sed provocantis neque fortiter tantum perferentis, sed amplexantis cum studio in adulta ætate ac virili robore admirationem habet, in hac vero tenera ac vix rudimenta virtutum capiente non fidem.

Pauca ad hanc narrationem Andromacha et quæ plus indignitatis habeant quam mæroris. Omnino non est eadem nunc Andromache atque in proximis erat: exstinctum est illud præclarum pietatis et amoris incendium; obduruisse eam et plane rigere propter malorum multitudinem dicas. Tametsi felix profecto, si dolendi sensum amisit, prædicanda jam mulier est; usque adeo neque muliebri imbecillitati neque materno dolori parcens nuntius fædissima collisi corporis descriptione aures ejus oppugnat:

Quos enim præceps locus
Reliquit artus? Ossa disjecta et gravi
Elisa casu signa clari corporis
Et ora et illas nobilis patris notas
Confudit imam pondus ad terram datum,

Soluta cervix silicis impulsu caput
Ruptum cerebro penitus expresso. Jacet
Deforme corpus.

v. 1121—27.

Deprehendimus hic primum vitium id, cujus magnam sane posthac, quicquid processerimus, exemplorum copiam reperiemus. Semper enim hic talis est: parum habet lacrimas movisse, nisi etiam nauseam moverit; vel potius illas movere non curat, huic faciendæ operam dat plurimam. Qua in re quantum inter hunc intersit et Græcæ tragoediæ conditores, libet animadvertere. Illi enim diligentissime religiosissimeque servantes, ne quid foeditatis aut oculis aut auribus spectantium offerretur, neque narrationum atrocitates admittebant nisi et necessarias et breves et oculorum religioni ita inserviebant,* ut raro cædes in scena repræsentarent, raro nisi velatum mortuum corpus ostenderent. Hic contra, cujus ea est verborum atrocitas, quem adeo narrationes suæ declarant foedissima quaque re maxime delectari, qua tandem aviditate, si non scriptæ tantummodo, sed actæ hæ fabulæ essent, in rem præsentem perducturum spectatores fuisse censemus? Non extremos morientium singultus, non prorumpentis sanguinis flumina, non ipsorum cadaverum aspectus remisisset, quin omnia cernerent, omnia manu propemodum tangerent.

Andromacha tamen satis lente et breviter:

Sič quoque est similis patri.

v. 1127.

Minus offendit quæ sequitur Polyxenæ mortis narratio. Nam neque tætrum illud et horridum, quod jam sæpius appellamus, pariter in hunc locum induxit et, quum dicit de animis eorum, qui spectantes facinus illud inducuntur, effundit ea, quæ propter acerbam vulgi morum notationem digna vel Taciti gravitate videantur:

Præceps ut altis cecidit e muris puer
Flevitque Achivum turba quod fecit nefas
Idem ille populus aliud ad facinus redit.

v. 1128—30.

Magna pars vulgi levis
Odit scelus spectatque nec Troes minus
Suum frequentant funus.

v. 1138—40.

Jam vero quum ad mortem virgo procedit, in habitu ejus describendo quid hoc simili aut mollius ad dolorem aut exquisitius ad suavitatem cogitari potest?

Ipsa dejectos gerit
Vultus pudore, sed tamen fulgent genæ
Magisque solito splendet extremus decor.
Ut esse Phoebi dulcius lumen solet
Jamjam cadentis astra cum repetunt vices
Premiturque dubius nocte vicina dies.
Stupet omne vulgus, ut fere cuncti magis
Peritura laudant.
v. 1147—54.

Tritum hoc nostri sæculi poetis simile: Seneca unde sumpserit, tam mehercule miror, quam qui ipse invenire potuerit. Atque utinam huic rei cetera similia fecisset neque hic idem peccasset, quod modo in pueri morte describenda peccavit! Est enim ita:

Audax virago non tulit retro gradum,
Conversa ad ictum stat truci vultu ferox
Novumque monstrum est Pyrrhus ad cædem piger.
Ut dextra ferrum penitus exacta abdidit:
Subitus recepta morte prorupit cruor
Per vulnus ingens. Nec tamen moriens adhuc
Deponit animos: cecidit ut Achilli gravem
Factura terram prona et irato impetu.
v. 1161—69.

Quam hic animus non decet virginem! Et quantum hæc Polyxena differt ab illa, quam Euripides expressit (Hec. 521—52), quam eum et imitans et æquans Ovidius! (Met. XIII, 449—80).

Animosa ab his quoque virgo et fortis inducitur, non ferox, non irata, non odio incensa; non contumaci mente vadit ad mortem, sed alta atque tranquilla, quippe quæ et necessariam mortem et illætabilem vitam videat: Priami se filiam esse numquam oblita juvenes ad aram sese tracturos, ut discedant neve manus suo corpori injiciant, orat, ut libera atque soluta descendat ad consanguineas umbras suorum: tum discindens amictum denudansque pulcherrimum pectus invito dolentique sacerdoti, sive cervicem ille ferire, sive jugulum voluerit, et cervicem et jugulum intrepida præbet; percussa vero cadit ita, non tamquam inimico sit gravem terram factura, sed ut in ipso moriendi casu virginalem decorem verecundiamque observet. Hæc quum legimus vel potius dicam intuemur — ita enim narrata sunt, ut non audire gesta, sed picta cernere videamur — quum illud quoque extremum adjicitur, perpetrato sacrificio, summo cum studio Græcos pariter Trojanosque certatim in mortuum corpus flores frondes ceteraque ornamenta congerere, ita credo moveri quispiam potest, ut vellet et ipse in ista spectantium turba fuisset, ut suis quoque muneribus amabilis illius et animosæ virginis funus

decoraret: usque adeo divinus in hac persona exprimenda artifex exstitit Euripides eoque temperamento in hac narratione venustatem cum dignitate conjunxit atque conflavit: quum et suave illud et jucundum, quod habet ætas tenera et præfulgens formæ decus, ita exprimat, ut fortis animi et elati granditas non obscuretur et virtutis et magnanimitatis admirationem ita extollat, ut nihil de dolore misericordiaque immaturæ et acerbæ mortis detraxerit. Hoc Seneca tantum tamque præclarum exemplum quum plane neglexerit ac spreverit et eas quidem res omnes, quæ virginis essent personæ, omiserit, mortis tantummodo contemptionem et ferocia animum gestientem expresserit atque id ipsum absurde et cum quadam deformitate significarit: nonne eum non modo a nova inveniendi felicitate, sed etiam a vetera admirandi judicio afuisse longe satis perspicuum est?

Et quoniam explicata jam nobis hæc fabula est — nam extremis versibus ejus brevis tantummodo Hecubæ continetur querela — veniamus ad Phædram, quam alteram nobis proposueramus: cujus quum argumentum sit idem atque Euripidiæ ejus fabulæ, quæ Hippolytus inscribitur, hanc primum breviter adumbremus.

Incipit igitur a prologo, quo Venus poenas se ab Hippolyto negati sibi honoris sumpturam esse prædicit; eo consilio Phædram amore privigni jam pridem inflammasse; quem amorem usque ad id tempus occultum et abditum fuisse: jam vero cum exitio et Hippolyti et ipsius Phædræ prorupturum. Nam ne Phædræ quidem, etsi nihil causæ intercesserit, cur in eam nominatim irasceretur, esse parcituram neque eam tanti facere, ut non vel ejus pernicie viam sibi communiat ad ulciscendum. Procedit deinde Hippolytus famulorum caterva stipatus: qui, Diana carmine honorata signoque ejus corona imposita, quam ipse ex verbenis connexuit ejus modi, quas carpere fas non esset nisi puro homini et casto, postquam egregium ejusdem in sese favorem commemoravit, quæ illum unum omnium mortalium, quamquam oculis visendam se numquam præbuerit, sermonis tamen commercio sæpe dignetur, votum ad extremum facit, ut, quemadmodum ad illud tempus vitam degerit, eadem ratione eodemque studio ad exitum perducat. Quo tempore aggreditur eum senex quidam e famulis, aperte reprehendens, quod Veneris præsentissimum omnium numen potentissimumque non colat: caveat deorum quemquam contemnat: nam immortales quoque, sicut mortales, honoratos gaudere, neglectos poenas expetere. Quod ille ita aspernatur, ut contemptim superbeque valere istam jubeat noctu tantummodo potentem deam. At ille statim et ipse eam adorat et, ut temeritati juvenis ignoscat, precatur.

Jam Phædra deportatur in scenam, languida stratis innixa, pallore et macie deformata miserabiliter. Adstat nutrix: quæ modo adflictam heræ valetudinem, modo suas ipsius miserias tædiumque ægræ assidendi deplorans æstuantem illam et latus identidem versantem sustinet ac fovet. Atque illa, dum Hippolytum unum mente et cogitatione intuetur, prout parum integræ mentis impetu fertur, modo aquam ex gelidis fontibus gestit haurire, modo crinibus effusis, armata venabulo, silvarum solitudines pererrare, modo equorum in arena littoris exercere ferociam. Ut vero illud quoque furens effudit: miseram se esse, quæ tam longe a sanitate mentis aberraverit; insanire enim et deorum ira esse prostratam; continuo, quasi pæne ipsa secretum prodiderit, obvoluto capite conticescit. Ibi nutrix, rogante choro, ut, quodnam tantum Phædræ malum acciderit, ne celet amplius amicas mulieres et fideles; se vero et antea multa fecisse respondet, ut in societatem herilis secreti admitteretur neque nunc, quamquam illa frustra ceciderint, laboranti dominæ defuturam. Ad Phædram igitur conversa omnibus eam precibus orat, ut sive sit morbus illud, quo laboret, sive quod aliud malum, patefaciat tandem et proferat in medium. Dure ad hæc et pæne superbe Phædra: quietem agat; quicquid erret, sibi totum errare, non illi; ubi vero illa supplices manus ad genua ejus protendit, pudore tandem veteris et fidelis famulæ victa obliquis primo verbis et ambiguis, post Hippolyti nomine a nutrice elato, aperte illius ipsius amore consumi se confitetur. Qua re audita perculsa pavore nutrix vivere se nolle proclamat amplius: quicumque sit vitæ præbitus exitus, avide rapturam, quandoquidem vel optimi homines inviti in tantas turpitudines possint incidere. At Phædra, ut semel funestum illud secretum patefecit, omnes suas cogitationes, omnia consilia, totum denique pectus ingenue recludit: multa se diu et acerba tulisse; multa agitasse cum animo suo; nam primo quidem onus amandi leviter ferre statuisse: ingravescens autem malum fortiter repugnando conatam exstinguere: sublata vero omni spe sanitatis atque sepulta, deliberatum sibi et constitutum fuisse infelicem et infamem cupiditatem, priusquam mortalis cujusquam auribus credidisset, cum vita simul abrumpere. Detestari exsecrarique eam, quæ prima tantum conceperit scelus, ut alieni viri commercio genialem torum pollueret. Nam quem illam animum gessisse, quam durum, quam ferreum, quæ, tanto flagitio suscepto, tamen rectis oculis posset intueri gravissima injuria adfectum virum neque tenebras perhorresceret, impuri sceleris adjutrices, neque tectum ipsum et parietes reformidaret, ne, quod

vidissent, domino enuntiarent! Unam rem esse, quæ tutos securosque præstet: ab omni labe puram et integram mentem. Improborum vero scelera, quamvis callide occultentur, eandem, qua omnia aperiantur, vetustatem ac diem in lucem producere. Hoc in numero numquam se futuram.

Contra nutrix, postquam ex primo terrore animos recepit, saluti dominæ quam pudicitiæ servire paratior, multa, cur Phædra sibi indulgeat, lenarum more disserere: quod amet, nihil inauditum accidisse, nihil præter consuetudinem, nihil dignum, quod morte puniatur. Venerem impetum in illam fecisse: cui instanti si leniter cesseris, facilem eam habeas et jucundam: sin autem restiteris contumaciter, superbam atque intractabilem. Deorum quoque amores fabulis celebrari: quin etiam Jovis stupra jactari: quos tamen versari in eodem honore quo antea neque ob eam causam aut hominum aut deorum pudere. Præterea paucas esse domos, quas non illicita aliquando conturbaverit Venus: sed eos errores non divulgari solere, sed, ut æquum sit, silentio premi. Proinde desistat de morte cogitare: sequatur adhortantem et ducentem deam: amare denique audeat! tenere se medicamenta multa et remedia, quibus in melius illud malum vertatur atque jucundius.

At Phædra neque his rationibus de sententia deducitur et, postquam addidit nutrix non hic opus esse superbia, sed Hippolyti animum explorandum esse quam primum, eo usque indignitate rei commovetur, ut in perpetuum eam de ista re tacere jubeat. In ordinem igitur coacta habere se quiddam ementitur, quo salvo dominæ pudore eripere eam ex præsenti malo possit. Cui cedit Phædra cunctabunda et usque ad extremum sollicita nec vero ante totam se tradit, quam illa nihil Hippolyto enuntiaturam se esse promisit.

Quod promissum quam bona fide servatum sit, brevi tempore cognoscit. Exauditur enim primo ex ædibus clamor vociferantis et nutricem objurgantis Hippolyti; quem clamorem simulatque audivit Phædra, statim omnia mala præsagiens peractum de sese esse clamat; mox irrumpit ipse sequente nutrice iratumque frustra placare conante. Ille vero primum in nutricem vehementer invehitur; tum in universum muliebre genus insitum odium perpetua oratione evomit: concludit autem ita, ut dicat, ne patrem omnium rerum faciat certiorem, jurejurando se ac fide teneri; spectare tamen perlubenter velle, quo tandem vultu sint adventum ejus excepturæ. Qui ubi discessit, Phædra soluta stupore atque silentio, in quo ipso coram fuit defixa, exsecrata nutricem, cujus sedulitate perfidiaque pessum data sit, omniaque ejus consilia aspernata, postquam jusjurandum

catervam adegit omnia, quæ acta fuerint, silentio esse tecturam, excogitasse se dicit remedium, quo et fama sua et honestas generis liberorum incolumis servari possit. Interroganti choro, quod tandem insanabile malum moliatur, "moriar enim", inquit "sed alii quoque mortua ingens futura sum malum, ut sciat non jactandum sibi esse in meis miseriis particepsque earum factus superbus esse dediscat."

Comparatæ jam et instructæ insidiæ a Venere sunt. Tenetur undique laqueis Hippolytus circumstrictus et ita tenetur, ut non, quemadmodum servari possit, amplius cogitemus, sed, quem exitum sit habiturus, perhorrescamus. Nam quodcumque mortis perfugium videtur, id jurisjurandi religione sæptum atque occlusum est. Juravit nutrici Hippolytus nihil patri de mulierum consilio indicaturum: juravit etiam Phædræ caterva nullam de iis, quæ audiverint, vocem (endocuments) edituram. Jam unam Venus innocentem oppressit, dum aditum sibi patefacit ad ulciscendum: mox, ut ad ipsius, quem odit, sanguinem perveniat, extremam conjiciet petitionem, quo uno ictu pater simul occumbet et filius.

Ne multa: redeuntem Thesea domum gemitus planctusque catervæ excipiunt; quæ sit causa luctus, quærenti mortua conjux ostenditur. Cujus ex manu ut suspensam illam funestam tabulam deprehendit, in qua scripserat vim sibi ab Hippolyto esse illatam, gravissima ira incensus precatur a patre Neptuno, quoniam is sibi tria optata dedisset, eorum nunc unum filii interitu repræsentet. Accurrit interim filius: quem novitatem rei admirantem quærentemque, qua causa, quam modo luce fruentem viderit, eam nunc sua ipsius manu videat interfectam, duro et rigido vultu pater excipit nihilque ad rogata respondens communem vitæ humanæ condicionem conqueritur, semper sceleribus oppugnatam, semper infestam simulatione et insidiis, ne in proximorum quidem fide tuto quiescentem. Ille primum, quid hæc sibi velint, mirari, obsecrare, ut, cujus sceleris accusetur, cognoscat: illo vero prolato, ubi data est defendendi potestas, nihil ex iis, quibus probari innocentia sua posse videatur, tacitum relinquere: testificari anteactæ vitæ castitatem: demonstrare, quam sit incredibile, ut, cujus in tota præterita vita nullum facinus, nulla libido exstiterit, is subito tam immani, tam impuro scelere sese astringat. Qui etiam, quanta est in eo puritatis et castitatis conscientia, "aspice hanc lucem", inquit, "pater, terramque hanc circumlustra! his fruitur nemo, etiamsi maxime neges, qui me purius aut temperantius vivat." Ad extremum omnia sibi ipse mala imprecatur, si sceleris sit convictus. Sed frustra omnia sunt. Nam severitati morum foeda austeritatis simulatio, miraculo sceleris libidinis

magnitudo, jurisjurandi denique fidei Phædra opponitur et accusans et mortua. Tum miser nihil se proficere dicendo intelligens, ne autem patrem rei veritatis faciat certiorem, impediri se ratus dato nutrici jurejurando, conquestus acerbe quum a ceteris dis omnibus se esse desertum tum ne Dianam quidem tanta pietate cultam circumvento sibi et infamia flagranti succurrere, valere patriam terram jubet et in exsilium comitante æqualium turba proficiscitur.

At non irritæ ceciderant Thesei preces. Brevi enim intervallo adfertur nuntius, dum excedens patria Hippolytus in littore curru veheretur, Neptunum e ponto immanem beluam emisisse; cujus undique incursantis aspectu conterritos equos non voci, non habenis domini paruisse, mox excussum e curru lorisque implicatum per saxa truncosque cum foedissima corporis laceratione traxisse; adferri tunc lectica vixque etiamnum tenuem vitam agere. Quem quum Theseus, ut ex moribundo saltem confessio sceleris extorqueatur, adferri coram jubet, subito delapsa ex coelo Diana, quem in errorem inciderit, totiusque negotii ordinem exponit non sine gravissima temeritatis ejus et iracundiæ castigatione. Tum vero Hippolytum ipsum in conspectum allatum iniquitatem fatorum accusantem et cum magno ipsius quoque gemitu dolentem sublatum in perpetuum esse dulcissimum illud venandi consortium spe ultionis et æternæ post mortem memoriæ consolatur hortaturque, ut cum patre errore, non scelere lapso in gratiam redeat. Atque illa quidem in coelum redit, ne aspectu et anhelitu morientis polluatur: Hippolytus patrem piaculo cædis exsolvit: ipse in sinu amplexuque ejus luctu furentis frustraque in vitam revocantis exstinguitur.

De Euripide hactenus: nunc de Seneca videamus; cujus hæc est prima immutatio neque ea ad utriusque fabulæ dissimilitudinem significandam levis, quod non Hippolyti nomen, sed Phædræ tragoediæ præposuit. Tum prologus nullus; nimirum ob eam causam, quod nihil omnino hic habet negotii Venus.

Primum igitur Hippolytus inducitur, non, ut quem nuper audivimus, Dianam votis muneribusque honorans, sed in rebus venaticis ordinandis prudenter versans et gnaviter. Quæ ingressio tribus fere partibus continetur; quarum una habet descriptionem locorum regionumque, quas venando Hippolytus peragrabit, altera vero diversi habitus canum exprimuntur, tertia demum in Dianæ versatur laudibus, quæ si venantibus placido numine affuerit, prædam se reportaturum plenissimam sperat. Placet hic locus mirifice Kleinio; qui eum dulcissimam quandam venatoriam alacritatem et nescio quid priscum et Germanicum sonare ac præ se ferre contendit.

Ego nihil hic invenio, quod moveat exclamationes; nisi quod hi quattuor versus satis venusti videntur:

Fertur plaustro præda gementi.
Tum rostra canes sanguine multo
Rubicunda gerunt repetitque casas
Rustica longo turba triumpho.
v. 82—5.

Hippolyto venatum profecto Phædra cum nutrice producta, primum, quod hosti Theseo coacta nupserit, conqueritur; deinde indignatur eum una cum Pirithoo Proserpinæ rapiundæ causa descendisse ad inferos. Tum vero:

Sed major alius incubat mæstæ dolor.
Non me quies nocturna non altus sopor
Solvere curis; alitur et crescit malum
Et ardet intus qualis ætnæo vapor
Exundat antro.
v. 104—8.

Ita procedit ad amorem Hippolyti fatendum. At si ejus amore consumitur, non intelligo, cur maritum abesse tam graviter doleat: quo dolore adulteræ certe torqueri non solent. Jam generis infamiam tangit:

Quo tendis anime? quid furens saltus amas?
Fatale miseræ matris agnosco malum.
Peccare noster novit in silvis amor.
Genitrix tui me miseret: infando malo
Correpta pecoris efferum sævi ducem
Audax amasti. Torvus impatiens jugi
Adulter ille ductor indomiti gregis.
Sed amabat aliquid: quis meas miseræ deus
Aut quis juvare Dædalus flammas queat?
v. 117—25.

Quam indecenter, quam foede! Non modo miseretur matris, sed ei etiam invidet! Videmus abjiciendam nobis esse omnem Euripidiæ Phædræ memoriam; hanc illis apud Petronium aut Apulejum matronis adgreges rectius.

Sed si parum pudica est Phædra, eo clarius in nutrice virtutis et doctrinæ lumen effulget. Est enim perfecta in Stoicis omnesque illius sectæ rationes et instituta melius multo quam pro tam humili sorte novit et tenet. Hanc fortuna Phædræ, quod miremur, et præsidio pudoris et adjumento libidinis dedit. Quæ tum quidem ad reprimendum amorem adhortatur dominam; quamquam haud ignorat, quanto cum periculo vera regibus dicantur; sed

Quemcunque dederit exitum casus feram:
Fortem facit vicina libertas senem.
v. 143—4.

Nova Phædræ virtus; occisura est nutricem, si quid liberius dixerit. Sed perseverans illa dominam a libidine deterrere non tamen rationibus utitur iis, quæ ex pudore et honestate ducuntur; non orat, ut conjugii sanctitatem, ut suam ipsius famam, ut liberorum honestatem respiciat: probe intelligit aliter cum hoc prodigio esse agendum eique non sceleris turpitudinem, sed poenæ periculum esse intentandum. Demonstrat igitur nihil esse, cur latere se posse tanto in scelere speret; quod si non pater ejus Minos resciverit, visurum tamen aut matris avum Apollinem aut Jovem; sin autem hos ipsos celare contigerit, at certe conscientia sceleris agitatam poenas daturam. Ac ne Phædra ignoret, quid rei factura sit:

Miscere thalamos patris et gnati apparas
Uteroque prolem capere confusam impio?
v. 176—7.

Illud nutrici cum Phædra commune est, quod non delectatur ambagibus, aperte semper et latine loquitur.

Ad hæc ut Phædra idem respondit, quod ait Medea apud Ovidium, videre se meliora, sed pejora sequi addiditque potentem esse deum Cupidinem, deum esse nutrix negat; fictum id esse a mortalibus, quo liberior sub falsi numinis titulo libido ipsorum et furor exerceretur. Qua tamen in re facile Phædræ concesserim, si de sententia non movetur; neque enim quæ a nutrice proferuntur argumenta, nimis acuta aut gravia sunt:

Ille per coelum volans
Proterva tenera tela molitur manu
Regnumque tantum minimus e superis habet.
v. 204—6.

Cupidine autem e coetu deorum ejecto de luxuria copiose disserit ex eaque omnia scelera profluxisse dicit, in modicis autem rebus temperatas etiam esse libidines. Concludit autem ita:

Quid deceat alto præditam solio vides:
Metue ac verere sceptra remeantis viri.
v. 221—2.

Nihil apud Euripidem Phædra, dum se ipsa revocat ad sanitatem, de dignitate sua regia: nihil quod quævis mulier cujuscunque sortis, quæ quidem in eandem inciderit calamitatem, non item aut possit aut debeat dicere. Quod hoc loco quasi præteriens notavi: nam et late res patet et suum ac proprium habebit locum.

Perseverat Phædra nihilominus, jam confidens, quod modo dolebat, numquam rediturum ex inferis conjugem: hac ipsa spe a nutrice extorta aliam multo improbiorem captat:

Veniam ille amori forsitan nostro dabit.
v. 230.

Nihil causæ intelligo, cur Theseus amori conjugis ignoscat: nisi forte, quod incestus est, idcirco veniam habebit faciliorem. Incidit deinde in Hippolytum sermo:

Exosus omne feminæ nomen fugit,
Immitis annos cælibi vitæ dicat,
Connubia vitat: genus Amazonium scias.
v. 235—7.

Nihil Phædra Hippolyti in feminas odio movetur: odit? inquit, precibus flectam; ferus est? delenietur amore: fugiet? persequar: universum muliebre genus aversatur? pellicis igitur metu carebo: ruit præceps et cæca libidine. Et quantum inesset in ea pudoris, quamquam jam antea vidimus, addit hoc loco nonnulla, quibus mediocriter auget opinionem sui. Admonente enim nutrice, meminerit patris, "matris", inquit, "memini". (v. 247). Ita quam misericordia primum, tum invidia prosecuta est, eam nunc etiam exemplum sibi proponit. Non potest profecto progredi longius.

Ad extremum quum videt non defatigari nutricem, quin furori suo ac libidini resistat potius quam inserviat, commutata subito ratione, morituram se esse, ne pudicitia violetur, denuntiat. Nihil excogitare potuit callidius, nihil, quo certius caperetur Stoicorum præceptis imbuta femina. Quæ ut primum voluntariæ mortis facta mentio est, statim pavore simul et admiratione capta:

Moderare alumna mentis effrenæ impetus,
Animos coerce. Dignam ob hoc vita reor,
Quod esse temet autumas dignam nece.
v. 260—2.

Quum vero illa, quasi nihil audiverit, ad genus mortis eligendum accedit, continere se amplius non potest conceditque, si tam gravi furore teneatur, contemnendam famam potius esse quam vitam. Quamquam vel quum receptui canit, decus quoddam gravitatemque conservat. Occurrit enim illico, qua ad excusandam sese nitatur, sententia:

Contemne famam. Fama vix vero favet
Pejus merenti melior et pejor bono.
v. 274—5.

Pollicetur deinde juvenem sollicitandi gratia adituram.

Quod si volumus quærere, quidnam fuerit causæ, cur tantam nutricis inconstantiam poeta effingeret, id non sane penitus latebit. Nam probam quidem eam primus actus desiderabat et honestam, ut esset, cujus in consiliis spernendis Phædra furorem expromeret suum: quod nisi ita instituisset poeta, quam multa de vita moribusque præcepta perissent, quam multæ non natæ essent argutæ lepidæque sententiæ! Aliam vero procedens negotium requirebat, longe ab ista magnanimitate remotam et magis ex vulgari istius generis hominum nota et quæ neque pro amore dominæ turpitudinem neque scelus ac facinus pro salute detrectaret. Nutricis enim consiliis omnia postea diriguntur: illa Hippolytum temptat, ab illa dolus in eundem connectitur.

Sed temptandi illud negotium videamus quam bene perficiat. Omitto enim descriptionem furentis Phædræ verbosissimam: prætereo etiam illa, ubi Phædra in habitum venatricis ornatur. Illud igitur primum admirabile, quod nutrix Hippolyto aspecto, quum rem ipsam est aggressura, a Diana potissimum opem et auxilium precatur. Apparet ne Dianam quidem eandem apud Senecam esse atque apud Euripidem; quum illic virgo virginitati et coelibi vitæ faveat, hic in impurissimo lenocinio invocetur. Ecce autem conqueritur nutrix tam turpe negotium sibi esse mandatum:

Trepidamus? haud est facile mandatum scelus
Audere, verum justa qui reges timet
Deponat, omne pellat ex animo decus:
Malus est minister regii imperii pudor.
v. 435—8.

Mentitur: misericordia enim commota, non timore ad tale consilium descenderat. Instituitur deinde colloquium cum Hippolyto. Exspectamus, ut eadem fere dicat, quæ nutrix illa apud Euripidem: frequentissimum esse facinus stuprum; facillime posse occultari; ut laudet deinde formam Phædræ sensimque ad voluptatem juvenilem animum perducat. Nihil minus. Docta enim mulier et quæ audiverit ratione et ordine omnia esse agenda, quum hoc maxime videat obstare, ne Phædra amore potiatur, quod duram Hippolytus et abhorrentem a Venere rationem vitæ susceperit, primum omnium id judicium refutandum putat, ut severitate remota faciliorem se juvenis præstet. Ita hoc quidem loco nullum de re ipsa audietur verbum; instituetur autem de voluptaria vita et severa in utramque partem contentio. Ac nutrix quidem epicuream agit adhortaturque juvenem, ut severitatem vitæ Baccho et Venere moderetur. Quod ut confirmet, hæc affert similia:

Quid te coherces et necas rectam indolem?
Seges illa magnum fenus ægricolæ dabit
Quæcunque lætis tenera luxuriat satis
Arborque celso vertice evincet nemus
Quam non maligna cædit aut resecat manus.
v. 462—66.

Videtur non nimis esse paratus in hoc genere Seneca; qui, quum similibus res ageretur, nulla alia potuit excogitare, quam quæ in contrariam partem multo rectius et proferri possint et sint prolata sæpissime. Quæ sequuntur vero Gallica, ut ajunt, hieme frigidiora sunt: ubi res minime obscura probatur, Venere sublata, fore ut universum genus humanum intereat. (v. 477—489).

Ad hæc Hippolytus nihil esse dulcius quam rusticari, venari, aperto coelo vagari, in ripis dormire, pomis herbisque vesci, alia ejusmodi: nam, ne nutrix sola sibi pulchra ac beata videatur, ne hic quidem prorsus indoctus est summoque Pythagoreæ disciplinæ studio tenetur. Ad aureum deinde, quod vocatur, seculum transgressus, quibus gradibus ex illius innocentia et sanctitate ad hanc morum turpitudinem perventum sit, ostendit copiosissime. Mulieres vero, id quod caput erat, breviter sane perstringit; quas uno Medeæ exemplo prolato omnium malorum mortalibus esse duces contendit. Mox a nutrice coactus aperte fatetur:

Detestor omnis horreo fugio execror.
Sit ratio sit natura sit durus furor,
Odisse placuit. Ignibus junges aquas
Et amica ratibus ante promittit vada
Incerta Syrtis, ante ab extremo sinu
Hesperia Tethys lucidum attollet diem
Et ora damis blanda præbebunt lupi,
Quam victus animum feminæ mitem geram.
v. 574—581.

Adjicit quod unum ex his omnibus jure laudari posse arbitror:

Solamen unum matris amissæ fero
Odisse quod jam feminas omnes licet.
v. 586—587.

Duobus versiculis et pietatem optime fatetur et vitium.

Non possum, quin hoc loco orationem rursus ad Euripidem reflectam breviterque commonstrem, quantum in hoc ipso odio Hippolyti significando ab Euripide secesserit Seneca. Atque illud primum intellectum velim, Senecam quidem, cur isto odio præditum Hippolytum inducat, causam habere probabilem nullam; nam neque id odium tamquam vitiosum exponitur neque inde Veneris aliqua

contra Hippolytum conflatur simultas, qua oppressus ille, quamquam miserabiliter et acerbe, non tamen plane immerito pereat; novercæ autem amorem certe potest spernere, ut non universum muliebre genus aspernetur. Euripides contra, ut in nulla alia re, sic ne in hac quidem temere quicquam finxit. Nam nisi in deorum contumeliam conditam hanc fabulam putamus, necesse est statuamus ob illud odium ipsum et interisse Hippolytum et jure quodammodo interisse. Peccat enim etiam qui virtutem in nimium exercet; superbit non modo is, qui majora quam pro homine concupiscit, sed etiam qui plura quam pro homine sibi denegat; naturæ denique insultat qui, quas res illa generi humano aut utilitati aut voluptati voluit esse, earum aliquam temere fastidit atque contemnit. Sed non id tantum agit poeta, ut ne innocens oppressus esse videatur: illud etiam laborat, ut in eo ipso, in quo deliquerit Hippolytus, non tamen ultra favorem et misericordiam peccet. Atqui negari non potest, quin ejusmodi natura, qualis est Hippolyti, nonnihil habeat in sese, quod aut contemptum possit aut odium commovere: insanientis enim est et furiosi acerbissimum odium sine certa ac probabili causa suscipere: spernere autem eas leges, quarum in condicionem nati sumus, ægrotantis naturæ et mancæ quodammodo est. Quonam igitur pacto aufugit hunc scopulum Euripides? Nempe ita temperavit, ut, quod proprium et novum Hippolyti mores habebant, id initio quidem fabulæ ex ea maxime parte ostenderet, qua ad virtutis speciem proxime accedebat, ut induceret eum Dianæ tantummodo studiosissimum cultorem, præterea ad virginum similitudinem pure casteque viventem, muliebre genus non tam acerbe exagitantem quam refugientem tacito quodam judicio: odium vero illud tum denique facit evomentem, quum manifesto scelere deprehenso, præsente sordidissima ministra libidinis, præsente muliere incesto amore flagrante, non modo vetus et insitum odium expromere, sed etiam novum tunc ipsum suscipere cum venia posse videatur. At hoc odium si alieno loco declaratur, si nulla præparatione facta, si nulla justa causa prolata, quam frigidum ac pæne ineptum videatur, si non per se ipsum intelligitur, Seneca potest docere, poeta, ut in aliis locis multis, sic in hoc quoque documentum quam exemplum utilius. Sed ad propositum revertamur.

Nulla adhuc de Phædra facta est mentio, quum subito ipsa irrumpit idque congressus initium facit, ut statim tamquam exanimis corruat. Quæ sinu et amplexu privigni excepta — id ipsum credo voluerat — ut mentem primum, mox audaciam collegit, ad amorem fatendum hæsitanter et per ambages aggreditur. Sed nihil hic am-

bages proficiunt; frustra incertum mariti ex inferis reditum, frustra viduam se regnumque virile robur desiderans jactat; frustra etiam matris nomen, quo ille eam appellat, reformidat sibique vel sororis vel famulæ titulum vindicat: durus hic et immotus ad omnes blanditias eo usque inhumanissimæ simplicitatis procedit, ut amorem aperte confessæ:

Pectus insanum vapor
Amorque torret.
v. 648—9.

ita respondeat:

Amore nempe Thesei casto furis.
v. 653.

Quo illa responso tantum abest, ut a proposito absterreatur, ut id ipsum arripiat, quo tamquam transitu ad libidinem fatendam utatur: ita enim infit:

Hippolyte sic est: Thesei vultus amo
Illos priores quos tulit quondam puer.
v. 654—5.

Transit deinde ad formam ejus exprimendam, atque ita, ut perquam bona et elegans formarum existimatrix esse videatur:

Quis tum ille fulsit: presserant vittæ comam,
Et ora flavus tenera tingebat pudor.
Inerant lacertis mollibus fortes tori
Tuæque Phoebes vultus aut Phoebi mei
Tuusve potius.
v. 659—63.

In te magis refulget incomptus decor
Et genitor in te totus. Et torvæ tamen
Pars aliqua matris miscet ex æquo decus:
In ore grajo scythicus apparet rigor.
v. 665—8.

Sed quam frigide, quam absone hæc descriptio tributa sit feminæ, quæ coram ipso, quem perit, loquatur, atque ei feminæ, quæ quum maxime furiosi amoris quasi torrente rapiatur, nemo erit, credo, qui non intelligat. Ad extremum Ariadne sorore ad parem, ut ipsius poetæ verba ponam, causam invocata, ad pedes Hippolyti devolvitur:

En supplex jacet
Adlapsa genibus regiæ proles domus,
Respersa nulla labe et intacta innocens.
Tibi mutor uni: certa descendi ad preces:

Finem hic dolori faciet aut vitæ dies.
Miserere amantis.

v. 674—79.

Tum demum ille omni errore discusso, quid hic tandem rei agatur, intelligit. Quem quidem locum graviter sane et eloquenter poeta tractavit:

Magne regnator deum
Tam lentus audis scelera, tam lentus vides?
Ecquando sæva fulmen emittes manu,
Si nunc serenum est?

v. 679—82.

Nisi quod illa, quæ paullo infra sunt, quum se quoque accusat Hippolytus ac se quoque fulmine cremari exoptat, quod matri ad stuprum placuerit, arcessitam magis quam veram pudoris speciem habere videbuntur. Præclara illa quoque Phædræ, quæ sequuntur, et nescio an sola ex omnibus iis, quæ per totam tragoediam loquitur, satis personæ dignitatem servantia:

Et ipsa nostræ fata cognosco domus:
Fugienda petimus sed mei non sum potens.

v. 706—7.

Extrema vero hujus loci notatu dignissima: quæ vel ob id ipsum vel quod mea narratione nihil ad brevitatem proficietur, integra subjecimus:

Ph. Iterum superbe genibus advolvor tuis.
Hipp. Procul impudicos corpore a casto amove
Tactus. Quid hoc est? Etiam in amplexus ruit?
Stringatur ensis: merita supplicia exigat.
En impudicum crine contorto caput
Læva reflexi: justior numquam focis
Datus tuis est sanguis arquitenens dea.
Ph. Hippolyte nunc me compotem voti facis:
Sanas furentem: majus hoc voto meo est
Salvo ut pudore manibus immoriar tuis.
Hipp. Abscede. Vive: ne quid exores et hic
Contactus ensis deserat castum latus.
Quis eluet me Tanais? Aut quæ barbaris
Mæotis undis pontico incumbens mari?
Non ipse toto magnus oceano pater
Tantum expiarit sceleris. O silvæ, o feræ.

v. 711—726.

Grandis et ornatus hic locus et, si ullus alius apud Senecam, laude dignissimus. Nullæ hic arcessitæ argutiæ, nulla inepta loqua-

citas; omnia in summa brevitate ardoris et ponderis plena. Longe vero optimum illud: "o silvæ, o feræ", quod quantam vim habeat, nemo erit quin sentiat, sentietur autem facilius quam explicabitur. Duo tamen sunt, quæ judicanti mihi nonnihil afferunt dubitationis plenaque me manu laudare cupientem reprimere me et adhibere moderationem cohortantur. Quorum unum est illud, quum beatam se prædicat Phædra, si amati juvenis manu occidi contigerit: quod quamquam plerisque maxime solet admirabile videri habetque, si per se ipsum consideraveris, nescio quid molle ac tenerum, tamen dubito vehementer, an ei naturæ atque iis moribus, quibus Phædram præditam videmus, parum hic sensus conveniat et congruat. Quid enim? Amor iste est appellandus an vesana libido et immanis quædam rabies, qua ita incensa feratur et occæcata, ut oblita pudoris, oblita decoris, non modo muliebri omni, verum etiam humano sensu proculcato, ipsa præsens præsenti offerat stuprum castissimo juveni, conjugis filio, eoque adversante ac detestante non abjiciat consilium, non redeat ad sanitatem, sed, tamquam expugnari et cogi amor possit, sic ad pedes ejus supplex abjecta et suam et illius et conjugis infamiam poscat? Omnino hæc libido in mulierem cadit nullam: quod si cadit in aliquam et si potest mulier cogitari, quæ usque adeo mulierem exuerit, ea ejusmodi erit profecto, quæ robustiorem et magis solidam expetat voluptatem, quam quæ ex morte ejus, quem amet, manibus oblata percipi possit. Mollioris hic sensus est animi et castioris longeque ab illa libidine et immanitate sejuncti. Alterum illud levius atque in ambigua fortasse ratione positum: ita tamen mihi videtur, non attinere Hippolytum, ut in eo summa morum sanctitas declaretur, eo usque progredi, ut sua manu novercam paret occidere. Licet enim multum justissimæ causæ doloris, multum juvenili animo et subito scelere stupenti concedas, si tamen ille dolor et humanitatis modum excedit et pietatem eam, quam parenti non minorem debet, quam quantum novercæ debet odium, plus et feritatis videtur habere et impietatis, quam ut ei personæ, cujus in natura et favore vis totius tragoediæ nitatur, satis commode tribui possit. Sed de hoc quidem loco satis dictum est.

Post discessum Hippolyti nutrix statim crimen et perniciem absenti parat; Phædram hortatur, ut imminenti periculo fortiter obviam eat scelerisque, quod ipsa cogitasset, ultro innocentem accuset: ipsa quasi in re manifesta adultero deprehenso magna voce magnoque tumultu civium fidem implorat; simul relictum a fugiente arripit gladium, futuri criminis argumentum. Nulla interim Phædræ neque repugnantis vox neque comprobantis auditur. Quod ita credo esse

interpretandum, ut suis consiliis destituta nutrici se totam tradiderit. Quod quidem ad atrocissimi sceleris invidiam a Phædra depellendam bene esset et sapienter institutum, nisi paullo post eandem illam Phædram, cujus consilii nutrix jecit fundamenta, id, quantum in ipsa est, exsequentem videremus. Quoniam igitur dici non potest, omnia per nutricem esse acta, Phædram ipsam quietem egisse, et quoniam illam quoque, etsi non audacia, malitia tamen certe hujus sceleris attingit, jure quæsituri videmur, quæ sit causa, quæ eam impellat, ulciscendi studium an periculi metus. Quam quæstionem ab Euripide ita, ut nuper vidimus, explicatam, ab Ovidio autem breviter tantum illatam:

Judiciine metu magis offensane repulsæ?
Met. XV, 503.

hic ne esse quidem suspicatur. Atqui de ingenio cujusque poetæ non minus ex iis, opinor, judicandum est, quæ præteriit, quam ex iis, quæ tractavit. Quid de hoc igitur dicamus, qui ejusmodi locum non attigerit, quo loco nullus neque ad argumentum tragoediæ explicandum sit gravior neque ad rationes animi humani penitus cognoscendas utilior? Idcirco perplexum omnino et ambiguum de moribus Phædræ judicium est; quam obscuritatem ea, quæ sequuntur, haud paullum adaugent.

Dolo autem illo instructo, ecce Theseus ex inferis redit. Qui a nutrice certior factus Phædræ mori esse obstinatum, ab ipsa frustra conatus, quid causæ consilio subsit, elicere, nutrici, nisi rem aperiat, ignes et tormenta minitatur. Tum Phædra vim sibi esse illatam ostendit: quis intulerit, quærenti relictum ab Hippolyto gladium tradit. Quem ille ubi filii esse agnovit, in fictos ejus mores simulatamque tristitiam vehementer invectus, graviter etiam de communi vitæ condicione fallacique rerum specie conquestus, ad extremum a patre Neptuno filii poenam precatur. Hoc igitur pacto circumventum Hippolytum fingit Seneca: cujus rationem ut non vehementer vituperaverim, ita ab Euripidis arte procul abesse contenderim. Apud illum enim omnia firmissimis necessitatis vinculis colligata: hæc fortuito magis et temere decurrunt. Quid enim, si Hippolytus patris adventu audito accurrisset? Si Theseus Phædræ non statim credidisset? si filium ei libuisset arcessere, ut aut audiret tamquam reum aut condemnaret tamquam nocentem? Quorum utrumlibet certe et potuit accidere et, si accidisset, alium rerum effecisset eventum.

Jam vero Hippolyti mortis narratio iisdem omnibus vitiis laborat, quæ in priore fabula recensenda propria in hoc genere Se-

necæ esse demonstravimus. Quæ ut aliquanto magis essent insignia, Ovidium imitando eumque tamquam in certamen artificii vocando perfecit. Imitatus vero est ita, ut, dum in singulis rebus insistit easque minutissime subtilissimeque describit, singulos versus Ovidii suis octonis aut denis expresserit; qua ratione prolixiora quidem omnia potuit reddere, pulchriora non potuit; tantumque abest, ut amplificando exornandoque aut gravius quicquam aut illustrius fecerit, quam jam ab Ovidio erat expressum, ut etiam et obscuretur nonnumquam res ipsa et debilitetur copia verborum. Accedit salebrosa quodammodo ac crebro subsistens oratio et quæ interdum ita se impediat ipsa, ut nisi rogatiuncula aliqua interjecta ab eo, cui narrari res fingitur, vix progredi longius possit; ut hic post inceptam maritimi illius monstri descriptionem hærenti nuntio Theseus succurrit:

Nunt. Pontus in terras ruit
Suumque monstrum sequitur. Os quassat tremor.
Thes. Quis habitus ille corporis vasti fuit?
v. 1042—4.

Taurum vero illum nactus, cujus varietatem colorum nihil ad rem pertinere putaverant Euripides et Ovidius, ita omnes orationi habenas permittit, ut non minus præceps illa quam equi Hippolyti feratur. Ac ne foeditas illa requiratur, qua mirifice delectari Senecam diximus, videamus, quam studiose illa, quæ Ovidius de laceratione corporis Hippolyti dicit, expingendo dilataverit: Ovidii enim hæc sunt:

Excutior curru. Lorisque tenentibus artus
Viscera viva trahi, nervos in stirpe teneri,
Membra rapi partim partimque reprensa relinqui,
Ossa gravem dare fracta sonum, fessamque videres
Exhalari animam, nullasque in corpore partes,
Noscere quas posses. Unumque erat omnia vulnus.
Met. XV, 524—9.

Seneca ita:

Præceps in ora fusus implicuit cadens
Laqueo tenaci corpus.
v. 1094—5.

Late cruentat arva et inlisum caput
Scopulis resultat. Auferunt dumi comas
Et ora durus pulchra populatur lapis.
Moribunda celeres membra provolvunt rotæ
Peritque multo vulnere infelix decor.
Tandemque raptum truncus ambusta sude
Medium per inguen stipite erecto tenet

Paulumque domino currus adfixo stetit.
Hæsere bijuges vulnere et pariter moram
Dominumque rumpunt. v. 1102—11.

Quæ quum omnia tæterrima sunt, tum nescio an facetus ille in voce rumpendi lusus maxime animis nostris repugnet. Illud tamen laudabile, quod præter consuetudinem facit poeta — plus enim hic in inanimis rebus describendis versari quam in personarum moribus effingendis solet — sed in illo laudandus, quod Hippolytum agentem aliquid facit et loquentem:

Contra feroci gnatus insurgens minax
Vultu nec ora mutat et magnum intonat:
"Haud frangit animum vanus hic terror meum:
Nam mihi paternus vincere est tauros labor."
v. 1073—6.

Nonnihil etiam eo loco recreamur, quum, conclusa narratione — quamquam hæc quidem ipsa haud parva recreatio est — humanitatis tandem memorem vocem audimus:

Thes. O nimium potens,
Quanto parentes sanguinis vinclo tenes,
Natura. Quam te colimus inviti quoque.
Occidere volui noxium, amissum fleo.
v. 1123—6.

Jam ipsum exitum fabulæ tangimus; quem si in iis, quæ optime Seneca scripsit, posuero, non multum a vero discedam. Nam et quod falsam Thesei de filii moribus opinionem ita discuti fingit, ut Phædra ipsa, priusquam mortem sibi consciscat, suum scelus et illius innocentiam testetur, ad tragoediæ dignitatem accommodatum est satis; et versus ii, quibus morituræ sensus exprimuntur, partim ita sunt grandes ac graves, partim ea suavitate conditi, ut pæne in Ovidii domo nati esse videantur. Quorum si eos, qui maxime excellunt, attulerim, haud ingratum legentibus videor esse facturus.

O dure Theseu semper, o numquam ad tuos
Tuto reverse. Gnatus et genitor nece
Reditus tuos luere: pervertis domum
Amore semper conjugum aut odio nocens.
Hippolyte tales intuor vultus tuos
Talesque feci.
v. 1173—8.

Heu me. Quo tuus fugit decor
Oculique nostrum sidus? Exanimis jaces.
Ades parumper verbaque exaudi mea.
Nil turpe loquimur. Hac manu poenas tibi
Solvam et nefando pectori ferrum inseram

Animaque Phædram pariter ac scelere exuam
Et te per undas perque tartareos lacus
Per Styga per amnes igneos amens sequar.
Placemus umbras: capitis exuvias cape
Laceræque frontis accipe abscisam comam.
Non licuit animos jungere, at certe licet
Junxisse fata.

v. 1182—93.

Audite Athenæ tuque funesta pater
Pejor noverca: falsa memoravi et nefas
Quod ipsa demens pectore insano hauseram
Mentita finxi. Vana punisti pater
Juvenisque castus crimine incesto jacet.
Pudicus insons recipe jam mores tuos.
O mors amoris una sedamen mali,
O mors pudoris maximum læsi decus
Confugimus ad te: pande placatos sinus.
Mucrone pectus inpium justo patet
Cruorque sancto solvit inferias viro.

v. 1200—1207.

Videmus morientem quoque hanc longe aliam esse atque eam, quam apud Euripidem vidimus. Hæc, ut semel depuduit, numquam resipiscit; amorem ad ultimum spirat eaque potius mente mortem occumbit, ut Hippolytum placet eumque scelere et infamia liberet, quam ut viro satisfiat, quem et amore violarit et calumnia interfectorem filii constituerit. Video hunc animum Phædræ morientis valde probari a Kleinio: equidem, tametsi de toto hoc genere amatorio, tragoediæ rationibus aptumne sit necne, vehementer dubitari potest, id omne omittam, morabor in eo, quod jam antea dixi, ea sentire ac loqui, quæ hoc loco Phædra sentiat et loquatur, non ejus esse amoris, quo quæ sit capta, ad stuprum et scelera feratur; alius cujusdam ac longe diversi generis esse, quod a veteribus poetis non ita sæpe tractatum a recentioribus ingeniis celebratur vel maxime. Quodsi divellamus hunc locum a ceteris hujus tragoediæ partibus, si obliviscamur, quid ante hoc tempus aut egerit Phædra aut dixerit, aut si novam aliquam nobis Phædram mente et cogitatione fingamus, in qua pudor aliquis insit et castitas, quæ fama et existimatione moveatur, tum omni ex parte absoluta hæc atque perfecta esse videantur. Qui nunc locus, ut separatus a ceteris sane laudabilis, ita conjunctus cum iis personæ parum conveniens videtur.

Phædræ autem morte enarrata enarrata jam fere tota tragoedia est. Nam de Thesei luctu — qui locus proximus est — quid attinet dicere? Qui primum, quasi, qua via ad mortem perveniatur, prorsus

ignoret, otiosus ipse et cessans deos implorat omnes, ut terra dehiscente recipiatur, ut demergatur ad inferos, ut acerbissimum quodque eorum, quæ ab impiis ibi sumantur, suppliciorum suscipiat; earumque rerum ubi nulla nimirum impetratur, tum vero, quod ne ille quidem apud Euripidem fecit Theseus, quem tamen non sua temeritas, sed error pæne fatalis oppressit, id hic facit, ut deos ipsos nefandis vocibus objurget:

Non movent divos preces.
At si rogarem scelera, quam proni forent.
v. 1251—2.

Jam vero ne foeditate illa, quam modo in narratione deprehendimus, in perpetuum defuncti esse videamur, en iisdem istis rursus obtundimur:

Thes. Huc huc reliquias vehite cari corporis
Pondusque et artus temere congestos date.
v. 1256—7.

Complectere artus quodque de gnato est super
Miserande mæsto pectore incumbens fove.
Disjecta genitor membra laceri corporis
In ordinem dispone et errantes loco
Restitue partes.
v. 1263—7.

Durate trepidæ lugubri officio manus
Fletusque largos sistite, arentes genæ,
Dum membra nato genitor adnumerat suo.
v. 1271—3.

En hæc suprema dona genitoris cape
Sæpe efferendus.
v. 1282—3.

Extremo loco Phædræ gravem terram imprecatur.

Et quoniam explicata jam nobis tota Senecæ fabula est, si, quæ inter illam et Euripidis interesse videantur, velimus comprehendere, duo fere esse reperiemus, quibus summa earum dissimilitudo declaretur. Quorum alterum in moribus positum est; in quibus exprimendis Euripides quidem ita versatus est, ut, quantum natura ac ratio argumenti ferebat, et bonos eos atque honestos effingeret et ad animos hominum conciliandos quam maxime accommodatos. Itaque omnes ejus personæ in æquabili quadam benevolentia ac favore versantur; neque fere est ulla, cujus acerbissimos gravissimosque casus non justa ac debita misericordia prosequamur. Ignoscimus Phædræ, quæ adversus amorem invicta, pro fama denique pugnans ad scelus abripitur; ignoscimus Theseo, qui tum, quum caput filii

devovit, eo erat errore atque iis tenebris circumfusus, quæ humanæ mentis acie vix dispici possent. Hippolytum vero non modo ignoscendi facilitate, sed etiam amandi quadam caritate amplectimur: cujus ea est pudicitia et sanctitas morum, vix ut a purissimæ virginis rubore ac castimonia abhorreat; fides autem ac religio tanta, ut vel paternas exsecrationes subire quam jusjurandum violare maluerit. Quem tamen ita poeta omnibus rebus facit excellentem, ut non illud prætereat, quod ad institutum et quasi mentem hujus tragoediæ explicandam valere debet vel plurimum, quo tandem non modo fatorum nutu atque arbitrio, sed etiam hominis ipsius vitio vel debilitate sit factum, ut tam gravibus acerbisque casibus optimi et honestissimi homines affligerentur ideoque in eo, quem omnibus animi bonis exornet, tamen nonnullam in Venere aversanda confidentiæ superbiæque suspicionem relinquat. Quæ omnia contra facit Seneca. Qui quum ceteras personas ita habet comparatas, ut in nulla earum, incolumisne evadat an pereat, nimis nobis esse laborandum putemus — nam Phædra impura, impudica, proterva, in Theseo autem et temeritatis non levis et impietatis perquam gravis offensio — tum vero Hippolyti naturam et mores ita descripsit, ut vitium quidem ejus insulse et inscite significaret, vitium autem id esse nusquam aperte et diligenter ostenderet: ut interitus ejus nisi crudelitati et libidini deorum assignari non possit. Neque enim catervam, credo, audiemus, quum formosissimo cuique gravissima semper accidere demonstrat. Alterum vero illud, quod interesse dicebam, ad ipsius argumenti contexendi rationem pertinet. Singularis hic ac pæne divinus artifex Euripides; nihil casu factum inducitur, nihil fortunæ temeritati debitum; omnia sapientissime præparata ac præmunita, colligata vero atque inter sese connexa tam artis firmisque vinculis, ut, quicquid evenerit, ne potuisse quidem aliter evenire compareat. Illud vero maxime admirabile, quod, quum omnia quasi fixum quendam et præstabilitum cursum conficiant neque ullus subitis casibus et inopinatis relinquatur locus, tamen vel potius ob eam causam ipsam et attentos nos tenet et suspensos et sollicitos usque ad extremum. Apud Senecam contra concatenatio rerum solutior et laxior quodammodo, multa hic fortuito, multa sine causa, multa præter opinionem et fidem eveniunt. Unum est, in quo Senecæ rationem Euripidi præstare jure fortasse quispiam dixerit; quod apud hunc nullus, ut apud illum, ad nodum fabulæ solvendum intercedit deus. Quod quidem vitium effugere ei erat promptissimum, qui nullum aliud evitare curaverit.

Atque hactenus Euripidiæ tantum fabulæ rationem duximus; jam vero de origine nobis et exemplari Senecæ fabulæ quærentibus Sophoclis quoque Phædra est adsumenda. Quam utinam aut integram haberemus aut ita truncatam, ut de consilio ejus dumtaxat et universo rerum contextu suspicari aliquid probabiliter possemus! Cujus nunc, quæ exstant fragmenta, adeo minuta adeoque, quorsum quodque sit referendum, obscura atque ambigua sunt, ut somniandi quam interpretandi locupletiorem materiam præbere videantur. Contendit tamen Welckerus[1]) a Sophocle quoque inductam nutricem, cujus easdem fere monendi absterrendique fuisse partes, quas hæc apud Senecam sustinet; putat etiam Phædram similiter apud illum amorem Hippolyto ipsi coram esse confessam; quorum si recte utrumque conjecit, quamquam utrumque in magna dubitatione versatur, necesse est aut longe aliter hæc a Sophocle fuisse tractata, quam tractata videmus a Seneca, aut mediocrem in hac fabula eum fuisse artificem, quem in ceteris omnibus cognovimus summum. Sed ut istæ similitudines dubitationem habent, ita harum rerum dissimilitudo manifesta: primum scena illic Troezene, hic Athenis; tum apud illum Theseus domi est, ut clamore uxoris excitus accurrat, apud hunc cum Pirithoo profectus ad inferos; deinde de calumnia uxoris apud Sophoclem a Diana, apud Senecam a Phædra ipsa docetur.

A Sophocle igitur Senecam non multa sumpsisse verisimile est: ab Euripide vero quam pauca mutuatus sit, ex enarratis utriusque fabulis apparet. Quid ergo est? Nullum ad exemplar respexit, suis ex fontibus omnia hausit? Ille vero, licet in oeconomia, quæ vocatur, fabulæ constituenda suo maxime judicio usus sit, singulos certe locos multos et causas eorum et tamquam semina accepit ab Ovidio; cujus Phædræ illius, quæ in Heroidum libro exstat, (Her. IV.), hanc Senecæ audacter contenderim non modo simulacrum esse adumbratum, verum etiam expressam imaginem. Hinc illa Hippolyti formæ descriptio, quæ, quantopere a tragico genere discreparet, paullo ante significavimus; hinc Phædræ frequens de communi familiæ fato cogitatio, ubi matris præsertim prodigiosam libidinem crebrius, quam par erat, describit; hinc ejusdem in Theseum convicia, quod ille conjuge deserta Pirithoo se comitem adjunxerit; hinc denique illud ipsum, quod apud inferos abesse Theseus fingitur; in quibus ita Ovidium Seneca imitatus est, ut interdum non modo sententias easdem, sed verba pæne eadem reddiderit; id quod ex his utriusque locis comparatis facile intelligi potest:

[1]) Welcker, Griech. Trag. I, p. 394—402.

Candida vestis erat, præcincti flore capilli,
Flava verecundus tinxerat ora rubor:
Quemque vocant aliæ vultum rigidumque trucemque
Pro rigido, Phædra judice, fortis erat.
Sint procul a nobis juvenes ut femina compti:
Fine coli modico forma virilis amat.
Te tuus iste rigor positique sine arte capilli
Et levis egregio pulvis in ore decet.
Her. IV, 71—8.

Presserant vittæ comam
Et ora flavus tenera tinguebat pudor.
v. 659—60.

In te magis refulget incomptus decor.
v. 665.

In ore graio scythicus apparet rigor.
v. 668.

Te frons hirta decet, te brevior coma
Nulla lege jacens.
v. 811—12.

Forsitan hunc generis fato reddamus amorem
Et Venus ex tota gente tributa petat.
ib. 53—4.

Pasiphae mater, decepto subdita tauro,
Enixa est utero crimen onusque suo.
ib. 57—8.

Fatale miseræ matris agnosco malum.
v. 118.

Stirpem perosa Solis invisi Venus
Per nos catenas vindicat Martis sui.
v. 129—30.

Hoc quoque fatale est, Placuit domus una duabus.
Me tua forma capit. Capta parente soror.
ib. 63—4.

Ph. Te te soror quacumque siderea poli
In parte fulges, invoco ad causam parem.
Domus sorores una corripuit duas,
Te genitor at me gnatus.
v. 671—4.

Fama . . velim quæras . . crimine nostra vacat.
ib. 18.

Tu nova servatæ carpes libamina famæ.
ib. 27.

Ph. Resperse nulla labe et intacta innocens.
Tibi mutor uni.
v. 675—6.

Tempore abest aberitque diu Neptunius heros,
Illum Perithoi detinet ora sui.
Præposuit Theseus, nisi nos manifesta negemus,
Perithoum Phædræ Perithoumque tibi.
ib. 109—12.

Amoris in me maximum regnum puto
Reditusque nullos metuo: non umquam amplius
Convexa tetigit supera qui mersus semel
Adiit silentem nocte perpetua domum.
v. 223—26.

Profugus en conjunx abest
Præstatque nuptæ quam solet Theseus fidem.
v. 96—7.

Atque etiam illius loci, ubi nutrix Hippolytum ad jucundiorem hilarioremque vitam hortatur, quem unum locum non timuerim confirmare apud Græcum tragoediæ scriptorem fuisse neminem, quippe quo ne digitum quidem transversum res ipsa procedat, ejus quoque tamquam initium et semen forsitan insit in his Ovidii versibus:

Quid juvat incinctæ studia exercere Dianæ
Et Veneri numeros eripuisse suos?
Quod caret alterna requie durabile non est:
Hæc reparat vires fessaque membra novat.
ib. 87—90.

Sed abeamus ab hac fabula et ad Medeam, quæ proxima erat, transeamus, si ante aliquid de Euripidia cognomine fabula dixerimus.

Multæ igitur Euripidis fabulæ in summa doctorum virorum contentione versantur; major tamen et gravior de nulla quam de hac ipsa orta dissensio est. Habet enim argumentum perquam anceps et lubricum; inducitur facinus magnum, atrox, immane, quod non modo a sensibus nostris, verum etiam ab ipsa natura abhorrere videatur; proponitur mulier viri ulciscendi causa suos ipsa interimens liberos. Quod quidem facinus non modo ita exponere, ut fieri potuisse, sed ut necessario ex ejus, quæ facit, natura et moribus ortum esse videatur et ex tanta rei atrocitate propriam illam tragoediæ delectationem elicere, profecto non mediocris artis, non vulgaris ingenii est. Non mirum igitur est, si, qui omnino in Euripide reprehendendo cum nimia cupiditate versantur, in hanc potissimum fabulam vehementissimum impetum fecere. Quibuscum ego aut ni-

hil aut certe non multum pugnabo: satis habebo, si reprehendendi studio omisso, quid præstantissimus poeta voluerit atque spectaverit, pro virili parte intelligere ac sentire potuero.

Ac primum illud cavendum est, ne quis forte credat amore inflammatam hic aliquam induci mulierem, qualem in Heroidum libro Medeam expressit Ovidius, aut quæ inter amorem et odium distracta, quod committit, subita et inconsulta perturbatione lapsa committat. Longe alia hujus Medeæ ratio est longeque diversa natura. Nusquam hanc aut, quod ex amore conjugis exciderit, querentem aut, ut pristina consuetudo renovetur, optantem, nedum supplicantem, videmus. Odio hæc solum flagrat atque eo constantissimo: injuriam sibi esse illatam, desertam se esse a viro et proditam, inimicis contemptui et ludibrio fore, id unum cogitat et sentit et in hac una re omnes cogitationes omnesque curas defixas habet, ut ab Iasone quam acerbissimum gravissimumque supplicium sumat. Habet hoc odium aliquid altum, aliquid magnificum, aliquid ex honestate admixtum; neque enim Iasonem magis quam mores ejus turpissimos odit neque sibi illatam injuriam gravius quam jus ipsum et fidem violatam dolet. Quod odium ut apud nostros homines minime probatur, sic apud veteres longe aliter de eo existimatum fuisse quis nescit? Apud quos ulcisci eum, a quo læsus sis, non mali hominis et perversi putabatur, sed viri fortis ac strenui. Accedit autem, quo justiore odio Medea commota videatur, summa in Iasone morum turpitudo et pravitas. Nihil hoc Iasone contemptius, nihil levius, nihil odiosius: qui postquam eam, cujus amore ex maximis periculis esset ereptus, nullo jurgio, nulla dissensione commotus, tantummodo quod ita magis e re videbatur, sic summa animi tranquillitate ejecit et exturbavit, jam per se ipsum turpissimum factum ea impudentia cumulat, ut et beneficia exprobranti non illi sese, sed Veneri salutem debere respondeat et, quum illa miserabilem suam et adflictam condicionem deplorat, non suam perfidiam, sed illius stultitiam accuset et, tamquam omnia illi optime amantissimeque providerit, ultro etiam gratiam sibi illam habere oportere defendat. Non tamen nimis durus ille quidem aut plane ferreus inducitur; immo vero, ut cetera animantia, ea quæ procreaverunt, amore quodam prosequuntur, sic hujus quoque nonnulla erga liberos cernitur caritas; atque etiam vehementer se amat et amplectitur, quod, cujus omnem spem, omnia vitæ consilia perverterit, eam tamen ab egestate et fame prohibiturum se esse testetur. Video esse, qui reprehendant Euripidem, quod tales effinxerit Iasonis mores: equidem neque unde exoriri possit odium tantum, quanto Medeam flagran-

tem videmus, intelligo, nisi quis læsum se esse arbitretur; neque qui læsa sibi videri potuisset æqua præsertim et sapiens mulier, quæ, si aut honestum aliquid in repudianda sese aut necessarium vir secutus esset, quietem se acturam fuisse testetur, nisi re vera gravem et atrocem injuriam accepisset; nec vero, a quo proficisci ejusmodi injuria potuisset, alium quemquam reperio, quam qui morum pravitate et turpitudine esset insignis.

Hoc igitur odio tam gravi, tam justo commota ulciscendi consilium capit; in quo primum quidem nihil ipsa de liberis aperte, Iasonem tantummodo et Creontem et totam ejus domum perversuram se esse minitatur. Moliri tamen tale aliquid et jamdudum secum ipsa meditari haud obscure significatur jam inde ab initio; quum modo ipsam, nondum palam productam, liberos audimus exsecrantem, modo nutrix trepida et exterrita pædagogum monet, subducat pueros et removeat diligenter a furente matre: eas voces jactare, eo vultu eos aspicere, ut vehementer sit pertimescendum, ne quid nefandum et horribile animo volvat. Mox vero illud secretum et occultum malum detegitur; palam et aperte profitetur liberos se esse interempturam, ut eo dolore animum viri contundat; adjungit etiam illud, quale sit facinus et quantum commissura, plane se intelligere ac perspicere, sed fixum sibi ac certum esse omnia potius perferre, quam ut in suis miseriis impune lætentur inimici. Non tamen cæca et improvida mente ad ulciscendum fertur: simulatione et dolo grassatur neque supplicii tantum sumendi, sed post sumptum supplicium fugiendi rationem init.

Primum igitur a Creonte, ut statim e finibus Corinthiorum excedat, pro imperio jubente, unius sibi diei spatium simulatis precibus extorquet. Quærenti autem quum maxime et dubitanti, si ex sententia consilium processerit, quo tandem fugam convertat, Ægeus rex Atheniensium commodissime supervenit; quem spe beneficiorum illectum jusjurandum sanctissimum adigit in suam fidem profugam excepturum neque inimicis umquam traditurum. Ita secura de perfugio, Iasonem, in quem modo acerbissimis contumeliis erat invecta, jam quasi animo mutato ad colloquium arcessit: ostendit tum demum, subsidente animi fervore, quam præclare ab illo sibi ac liberis esset consultum, plane sentire et agnoscere; sibi quoque æquum esse ignosci, si quid in eum muliebri dolore commota effudisset acerbius; illud unum orare atque obsecrare, ne communes liberos in exilium protrudi patiatur; quod quo facilius a Creonte, in quo sit ejus rei potestas, impetretur, habere in animo pueros cum donis ad Creusam filiam regis mittere. Quo loco jam tum cruciari eam et

angi propositi facinoris cogitatione declaratur: productis enim pueris, quum eos amplexus Iason, paternæ indulgens caritati, spem maturitatis, ut fit, et futuros honores commemorat, non potest illa se continere, quin, quam crudelis eos exitus maneat quamque a paternis votis diversus, secum ipsa tacita volvens et vultu et lacrimis mæstitiam prodat. Fallitur tamen Iason: mittuntur pueri cum donis, palla et corona, quas illa pestifero veneno tinxerat.

Postquam vero peracto mandato pueri sese domum receperunt, quum jam perficiendi facinoris tempus et discrimen adventat quumque illud, quod antea tamquam ex longinquo aspexerat, jam propius admotum et pæne subjectum oculis cernit, tum vero non exstinctus ille quidem, sed diu repressus et coercitus dolor maternus erumpit cupidissimeque carissima sibi filiorum corpora amplectens, quam sit matri acerbum et grave liberos occidere, tandem aliquando summis animi cruciatibus sentit. Agitatur tunc demum et labat constantissimus animus et quasi æstu quodam reciprocatus modo ad iracundiam assurgit, modo ad pietatem relabitur. Et jam plane mollita et fracta deficere se animum et deserere clamat, jam iram valere, valere pristinum consilium jubet. Sed pungit et stimulat atrocis injuriæ memoria; versatur ante oculos irridens et exsultans Iason; versatur etiam puerorum, si vitam produxerint, misera et adflicta condicio. Tum vero supplicii ejus, quod quum maxime sumitur, cogitatione et spectaculo pascitur; jam coronam capiti pellicis hærentem, jam venenatis ignibus deflagrantem virginem cernit. Ita ulciscendi voluptate delibata ad pristinum ingenium redit; victa jam pietas conclamatique pueri sunt.

Hæc agitanti ecce nuntius anhelans, ut procul inde sese abripiat ocius, clamat; Creusam et Creontem acerbissima morte consumptos; adproperare Iasonem dolore et ira furentem. Nulla mora interponitur: præcisam dubitationem, morituros utique liberos videt; suane an aliena manu, id tantum referre. Vadit ad perpetrandam cædem atque adeo repugnans et invita abstrahitur, quum ea extremis ejus verbis mæstitia, ea de omni reliqua vita desperatio declaratur, ut non ab alio poenas expetere, sed ipsa quum maxime solvere videatur. Pueris trucidatis adproperanti Iasoni et, ne quid in liberos a Corinthiis decernatur, exanimato metu, defuncta jam vita corpora ostendit; tum illi et scelus et sceleris auctorem aversanti improbitatem et perfidiam vicissim ferociter exsultans objicit; humiliter et demisse roganti, ut attrectare sibi saltem et sepelire mortuos liceat, præcise negat, semet ipsam in Junonis quodam templo humaturam

eos declarat: tum curru alatis serpentibus juncto e conspectu sublimis abripitur.

Hæc est Euripidia hujus argumenti conformatio; cujus in fabula ut illud dubitari potest, omnesne perfectissimæ artis numeros compleat necne, ita, quæ sit ratio ejus, quæ mens, quæ sententia, luce mihi esse videtur clarius. Quid enim aliud poeta significat aut quid aliud hæc ipsa Medea liberorum luctu consumpta declarat, nisi, quum alia sint virorum, alia mulierum officia, si qua mulier constitutos suo generi fines migraverit et, qua ratione viri in rebus agendis utantur, ad eam sua consilia, sua facta direxerit, tum non modo ipsi, sed iis etiam, si qui cum ea sint conjuncti, maximas gravissimasque existere solere calamitates? Etenim ardentem quendam et in cupiditatibus quum vehementem tum pertinacem natura muliebrem animum procreavit, quo facilius incenderetur in iis incredibilis illa vis et facultas amandi, qua maritos, qua liberos, qua res domesticas omnes amplectuntur; quæ vis nisi iis esset ingenita tanta, quantam inesse in iis videmus, numquam profecto ea munera, quæ maxime ad generis humani salutem incolumitatemque pertinerent, tueri ac sustinere inducerent in animum, ut et pariendi liberos dolores et educandi nutriendique molestias et imperia virorum tolerandi servitutem non modo æquis, sed libentibus animis susciperent. Atque hæc vis muliebris animi quamdiu in illis affectibus, quibus homines hominibus maxime conciliantur, expromitur, ut in pietate et amore et misericordia, tum in naturæ, ut ita dicam, auctoritate sunt idque, quod illa voluit, agunt plurimarumque rerum et suavissimarum et universis hominibus et singulis sunt effectrices: eædem si naturam ducem aspernantur eumque ardorem, quem illa voluit esse beneficum et amantem, ad nocendi perdendique studium convertunt, ut acceptas injurias non, quod muliebre est, tolerare patienter, sed virorum more fortiter vindicare conentur, tum, quantum viris amandi caritate et constantia præstiterunt, tantum eos odii vi et pertinacia vincunt atque ita præcipites ad ulciscendi rapiuntur cupiditatem, ut, dummodo ei, quem oderint, vulnus infligant, quam graviter ipsæ lacerentur, pro nihilo habeant atque contemnant. Ita fit, ut numquam fere mulier muliebrem modum excedat, ut non eodem tempore humanitatis transsiliat. Quod ita esse quum et historiæ muliebrium furorum refertæ demonstrant et hæc vita ipsa quotidiana non ita raro confirmat, tum earum feminarum, quæ fabulis inducuntur, nulla aut illustrius ostendit aut atrocius quam Medea; quæ quum in amando usque eo processisset, ut propter illum, quem amabat, et filiæ et sororis nomen abjiceret, rursus injuria accepta ulciscendi cu-

piditate tam graviter exarsit, ut, dum odii magnitudinem explet, ne matrem quidem se esse meminisset. Perdidit hanc nimirum et prostravit muliebri dolori permixta virilis audacia: conciliat nobis et commendat et digniorem quodammodo tragoedia reddit, quod in tanta facinoris atrocitate tamen honestatis aliqua specie ducitur; miserabilem vero ea res præstat, quod et quum cogitat facinus et postquam perpetravit gravissimas poenas animi mærore et cruciatibus solvit. Admirationem tamen habet maxime: ita enim inter ceteras personas eminet, ita et Iasonem, turpem virum et illiberalem et levem, et Creusam, mulierem ejusmodi, quales solent esse, ex imbecillitate et venustate conjunctam, et ingenii et animi viribus antecedit, ut nihil humanum nisi dolores et miserias, cetera omnia divina habere videatur.

Sed revertamur ad Senecam; cujus in fabula exponenda, ut brevis sim, vehementer adhortatur me animus; propterea quod quum omnino molestum est morari diutius in eo, in quo, quod laudare aut probare possis, vix inveneris, tum multo molestius, si ad ejusmodi carmen transieris ex eo, cujus imagine et splendore capta adhuc mens et occupata teneatur.

Habet igitur hæc fabula, ut summas rerum fere easdem, ita sanguinem et colorem longe longeque Euripidi dissimilem. Nihil hic de omni rerum statu prædocemur; producitur statim insana et vecors Medea; testatur superos, testatur inferos deos, miratur quod sol nondum ex coelo deciderit, immane quoddam et horribile scelus patraturam se esse denuntiat. Neque enim, ut jam nunc, qualis sit, intelligatur, mulier hæc est irata, ferox, injuriam dolens, sed belua quædam immanis et importuna; neque est tantum ac non sibi ipsa quoque talis videtur:

Me conjugem optet, limen alienum expetat
Jam notus hospes, quoque non aliud queam
Pejus precari, liberos similes patri
Similesque matri.

v. 22—25.

Sed sceleratam se esse et perditam non est satis quod intelligit: gloriatur etiam et ad majora se scelera cohortatur:

Effera ignota horrida
Tremenda coelo pariter ac terris mala
Mens intus agitat, vulnera et cædem et vagum
Funus per artus. Levia memoravi nimis:
Hæc virgo feci, gravior exurgat dolor.
Majora jam me scelera post partus decent.

v. 45—50.

Atque hæc quidem sola: mox nutrice coram, hymenæo Iasonis et Creusæ audito, eodem fere modo bacchatur:

Scelera te hortentur tua
Et cuncta redeant. Inclitum regni decus
Raptum et nefandæ virginis parvus comes
Divisus ense funus ingestum patri
Sparsumque ponto corpus et Peliæ senis
Decocta aeno membra.
v. 129—34.

Euripides hæc fere numquam attingit; Seneca studiose inculcat: nempe ille id agit, ut favor Medeæ et misericordia, hic ut odium et horror confletur. Sed ecce repente nobis mutatur:

Quid tamen Iason potuit alieni arbitri
Jurisque factus? — Debuit ferro obviam
Offerre pectus. — Melius, ah, melius dolor
Furiose loquere. Si potest, vivat meus
Ut fuit Iason, sin minus, vivat tamen
Memorque nostri muneri parcat meo.
Culpa est Creontis tota qui sceptro impotens
Conjugia solvit quique genetricem abstrahit
Gnatis et arto pignore adstrictam fidem
Dirimit. Petatur solus hic, poenas luat
Quas debet.
v. 137—47.

Ejusdem mulieris hæc sunt et illa? Aut quæ est ista tanta tamque repentina mutatio, ut, quæ modo in foedissimorum scelerum recordatione exsultaverit, jam subito ita ad lenitatem et indulgentiam inclinet, ut summa injuria affecta ultro defendendi excusandique partes suscipiat? Nullam apud Euripidem, ut vidimus, Medea vocem emittit, quæ vel levissimam moveat suspicionem vigentis etiamnunc amoris. Quid ita? Quia est magni animi et fortis, eum, a quo injuriam acceperis, si ea cum insigni aliqua improbitate perfidiave sit conjuncta, ejus non modo caritatem, sed etiam memoriam caritatis penitus evellere; hoc vero muliebris imbecillitatis proprium est longeque a Medeæ firmitate constantiaque disjunctum, quem odisse propter injurias debeas, ejus amore et desiderio teneri. An non accepit Medea injuriam aut tam levem accepit, ut ignosci ei facile posset? Cur igitur ulciscitur tam acerbe? Cujus ultionis genus si fidem habiturum est, necesse est, quanta sit ejus immanitas, tantam odii videamus fuisse atrocitatem. Sed ad rem revertamur.

Monenti igitur nutrici, silentium adhibeat et cautionem neve aperte et præceps ad ulciscendum ruat, illa contra:

Levis est dolor qui capere consilium potest
Et clepere sese, magna non latitant mala.
Libet ire contra.
v. 155—7.

Adflictæ vero ipsius et desertæ condicionis admonenti:

Medea superest, hic mare et terras vides
Ferrumque et ignes et deos et fulmina.
v. 166—7:

Supervenit Creo, qui ubi in exilium eam statim abire jussit, inducuntur perpetuæ illius et Medeæ orationes, quum ille scelera ejus et immanitatem, hæc multa sua et præclara in Iasonem Græciamque beneficia demonstrat. Ad extremum item, ut est apud Euripidem, fugiendi spatium petit:

Per ego auspicatos regii thalami toros
Per spes futuras perque regnorum status
Fortuna varia dubia quos agitat vice,
Precor: brevem largire fugienti moram,
Dum extrema natis mater infigo oscula
Fortasse moriens.
v. 285—90.

Die vero illo impetrato, rursus vehementius pæne quam modo antea furit:

Non rapidus amnis non procellosum mare
Pontusve coro sævus aut vis ignium
Adjuta flatu possit inhibere impetum
Irasque nostras: sternam et evertam omnia.
v. 414—17.

Faciet hic, faciet dies
Quod nullus umquam taceat. Invadam deos
Et cuncta quatiam.
v. 426—28.

Jam Iason adest ipse; qui ita inducitur:

O dura fata semper et sortem asperam
Cum sævit et cum parcit ex æquo mala
Remedia quotiens invenit nobis deus
Periculis pejora. Si vellem fidem
Præstare meritis conjugis: leto fuit
Caput obferendum, si mori nollem: fide
Misero carendum. Non timor vicit fidem
Sed trepida pietas: quippe sequeretur nece
Proles parentem.

O sancta si coelum incolis
Justitia numen invoco ac testor tuum,
Gnati patrem vicere.
v. 434—44.

Medea contra, de misera exilii condicione acerbe invidioseque conquesta, adjecta vehementi beneficiorum suorum exprobratione, extrema oratione etiam ad preces descendit:

Per spes tuorum liberum et certum larem,
Per victa monstra, per manus pro te quibus
Numquam peperci perque præteritos metus,
Per coelum et undas conjugi testes mei
Miserere. Redde supplici felix vicem.
v. 481—85.

Illo vero timorem regum causante:

Est et hic major metus:
Medea. Nos conflige. Certemus sine,
Sit pretium Iason.
v. 519—21.

Hortatur deinde, ut secum una aufugiat: qua spe dejecta ita iram erumpit:

Nunc summe toto Juppiter coelo tona,
Intende dextram. Vindices flammas para
Omnemque ruptis nubibus mundum quate.
Nec diligenti tela librentur manu
Vel me vel istum: quisquis e nobis cadet,
Nocens peribit, non potest in nos tuum
Errare fulmen.
v. 534—40.

Jam ut liberi sibi comites fugæ concedantur, precata, quum ille vita se potius quam iis carere posse respondit, statim secum ipsa:

Sic gnatos amat,
Bene est: tenetur, vulneri patuit locus.
v. 552—3.

Simulat tamen, item ut apud Euripidem, placatam se esse: ubi vero abiit Iason:

Discessit. Itane est? Vadis oblitus mei
Et tot meorum facinorum? Excidimus tibi?
Numquam excidemus.
v. 563—65.

Ita ad ulciscendum accingitur.

Non displicet hic locus Kleinio; cui et Seneca laudandus videtur, quod in Iasonis persona honestatem dignitatemque conservarit,

et reprehendendus Euripides, quod abjectum eundem atque contemptum effinxerit. Nimirum hic quoque constanter suum quisque poeta propositum tenet: neque enim ille detrahere quicquam de facinoris hujus atrocitate potuit, nisi multum invidiæ a Medea in Iasonem transtulisset, neque hic rursus, ut immanitas Medeæ augeretur, rationem ullam habebat meliorem, quam ut justum illum et probum, non lædentem, sed læsum induceret. Illa vero alia est quæstio neque tamen, ut mihi quidem videtur, ad explicandum difficilis, utrius sit melius propositum ipsum aut uter sit consideratior poeta atque prudentior, isne qui credibilem conetur efficere rem, quæ agatur, an qui incredibilem, isne qui misericordiam lacrimasque commoveat, an qui odio nos et horrore perfundat, qui hominem denique, an qui monstrum in scena proponat.

Et monstrum quidem hanc esse quo melius intelligatur, animadvertamus paullisper, quemadmodum incidat in illam ipsam liberos occidendi cogitationem. Incidit enim in illud consilium, non capit; neque diu multumque secum ipsa meditata ad illud facinus accedit, sed casu quodam extrinsecus oblatum nihil amplius quam arripit. Magnum hic poetæ et gravem errorem offendimus; neque enim tam prona ad atrocissima quæque natura mortalium est, ut tanti sceleris et semen simul existat et maturitas. Paullatim irrepit illud malum sensimque se in animum aversantis primo et horrescentis insinuat; mox familiare factum et assuetum, quum aut occasio sollicitavit aut incubuit necessitas, tum denique apertius invadit et jam adultum, jam majus, quam cui resisti possit, occupat animum præcipitemque ad rem cogitatam detrudit et rapit.

Huic vero quam facile incidit scelus, tam facile excidisse quoque videtur. Jam enim nulli alii rei vacat quam venenis et carminibus, quorum descriptione versus complentur non minus ducenti. Ac primum quidem a nutrice narratur: corripuisse se heram in intimam partem domus ibique, Hecate implorata convocatoque omni serpentium genere, venena innumerabilia concoxisse: quorum qua ex regione sit quodque collectum, diligenter ostenditur. Mox ipsa prosilit furens; evocat umbras infernas, implorat carminibus Hecaten: ad extremum vi et multitudine venenorum gloriatur:

Habeo flammas
Usto tauri gutture raptas,
Habeo mediæ dona Chimæræ
Quæ permixto felle Medusæ
Tacitum jussi servare malum.

v. 835—39.

Considit hæc tandem tempestas et furor, quum liberi cum donis mittuntur.

Et quanta est ista quamque magnifica magicarum artium pompa, vix risum possis tenere, quum videas, quam negligenter plane poeta et quasi præteriens narrationem Creontis et Creusæ mortis abjecerit:

Nunt. Periere cuncta, concidit regni status.
Gnata atque genitor cinere permixto jacent.
Cho. Qua fraude capti?
Nunt. Qua solent reges capi.
Donis.
Cho. In illis esse quis potuit dolus?
Nunt. Et ipse miror vixque jam facto malo
Potuisse fieri credo.
Cho. Quis cladis modus?
Nunt. Avidus per omnem regiæ partem furit
Quasi jussus ignis: jam domus tota occidit,
Urbi timetur.
Cho. Unda flammas opprimat.
Nunt. Et hoc in ista clade mirandum accidit;
Alit unda flammas quoque prohibetur magis,
Magis ardet ignis, ipsa præsidia occupat.
v. 887—98.

Hæc habuit Seneca, quæ de illo horribili casu narraret; quem contra copiosissime describit Euripides. At quæ descriptio! Quam pulchra, quam illustris, quam miserabilis! Habebat hic profecto Seneca, quod imitaretur vel potius quod corrumperet, nisi vires jam omnes in istis carminibus venenisque consumpsisset. Facillimum tamen est judicare, si summam aliquam alicujus potentiam significare velis, ea utrum majorem et grandiorem speciem sit habitura, si de re præparanda dixeris multa, de re effecta festinanter et breviter, an si de illa pauca, de hac cum omni gravitate et copia.

Pervenimus jam ad locum eum, quem, si omnino hujus tragoediæ genere ipso et ratione delectemur, necesse est admiremur unum omnium vel maxime. In quo ea vis est, is ardor, is torrens furentis cujusdam et vix sui compotis eloquentiæ, ut, licet repugnes, licet reclames, abripiare tamen invitus et, si non admiratione, certe horrore et stupore tenearis. Sed Medeam ipsam audiamus, quum nutrici fugam suadenti respondet:

Egone ut recedam? Si profugissem prius:
Ad hoc redirem. Nuptias specto novas.
v. 901—902.

Tum vero:

Quid anime cessas? Sequere felicem impetum.
Pars ultionis ista qua gaudes quota est?
Amas adhuc furiosa si satis est tibi
Cælebs Iason: quære poenarum genus
Haut usitatum jamque sic temet para:
Fas omne cedat, abeat expulsus pudor.
Vindicta levis est quam ferunt puræ manus:
Incumbe in iras teque languentem excita.
v. 903—10.

Quid manus poterant rudes
Audere magnum? Quid puellaris furor?
Medea nunc sum: crevit ingenium malis.
Juvat juvat rapuisse fraternum caput,
Artus juvat secuisse et arcano patrem
Spoliasse sacro, juvat in exitium senis
Armasse natas.
v. 916—22.

Leænam dicas cæsæ jam pecudis lambentem reliquias sanguinis, ut languescentem famem ad novas cædes inflammet.

Jam animum ad liberorum cædem deflectit:

Ex pælice utinam liberos hostis meus
Aliquos haberet. Quicquid ex illo tuum est,
Creusa peperit. Placuit hoc poenæ genus
Meritoque placuit: ultimum, agnosco, scelus
Anime parandum est. Liberi quondam mei
Vos pro paternis sceleribus poenas date.
v. 928—33.

Sed, ut illa Græca Medea, hæc quoque labat paullisper:

Quod scelus miseri luent?
Scelus est Iason genitor, est majus scelus
Medea mater.
v. 940—42.

Sunt innocentes fateor: et frater fuit.
v. 943.

Jam plane molliri et frangi videtur:

Huc cara proles, unicum adflictæ domus
Solamen, huc vos ferte et infusos mihi
Conjungite artus. Habeat incolumes pater
Dum et mater habeat.
v. 953—56.

Mox eos perisse jam sibi et instare exilium cogitat: multoque vehementius exardescit:

Utinam superbæ turba Tantalidos meo
Exisset utero bisque septenos parens
Gnatos tulissem. Sterilis in poenas fui.
v. 962—4.

Exsurgit furiarum umbrarumque ex inferis turba; in quibus fratrem agnoscens:

Cujus umbra dispersis venit
Incerta membris? Frater est. Poenas petit.
Dabimus, sed omnes. Fige luminibus faces.
Lania. Perure. Pectus en furiis patet. —
Discedere a me frater ultrices deas
Manesque ad imos ire securas jube:
Mihi me relinque et utere hac frater manu
Quæ strinxit ensem. Victima manes tuos
Placamus ista.
v. 971—9.

Ita uno ex pueris occiso, audito strepitu armorum, summa tecta conscendit. Audiamus, quam ibi lætetur, quam exsultet:

Jam jam recepi sceptra germanum patrem
Spoliumque Colchi pecudis auratæ tenent.
Rediere regna. Rapta virginitas redit.
O placida tandem numina. O festum diem.
O nuptialem.
v. 990—4.

Alterum deinde puerum invadens iterum pietate retinetur: ubi vero adproperantem Iasonem conspexit, statim ad pristinam feritatem redit:

Voluptas magna me invitam subit
Et ecce crescit. Derat hoc unum mihi,
Spectator iste. Nihil adhuc facti reor,
Quicquid sine isto fecimus sceleris, perit.
v. 999—1002.

Ille adferri ignes, incendi domum jubet, quum Medea sublimis in tecto alterius pueri mortuum corpus, alterius pectori gladium suum intentatum ostendit. Convertitur pater ad preces; illa vero:

Ut duos perimam: tamen
Nimium est dolori numerus angustus meo.
In matre si quod pignus etiamnunc latet,
Scrutabor ense viscera et ferro extraham.
v. 1018—21.

Vix credas addi aliquid huic immanitati posse: additur tamen:

Ias. Jam perage coeptum facinus — haut ultra precor —
Moramque saltem supplicis dona meis.

Med. Perfruere lento scelere, ne propera dolor.
Meus dies est: tempore accepto utimur.
v. 1022—25.

Occiso tandem puero et utroque corpore ante pedes patris projecto currum illum serpentibus junctum ascendit. Quam per aera fugientem liberis orbatus Iason respiciens dignam Medea, dignam hac tragoedia vocem emittit:

Per alta vade spatia sublimi ætheris.
Testare nullos esse qua veheris deos.
v. 1034—35.

Sed satis jam diu in hac fabula morati sumus; a qua priusquam discedamus, illud unum adjectum velim, ut Euripidia illa Medea ab ea, quæ apud Ovidium est, longissime distet, ita hanc Senecæ præter immanitatem feritatemque ejusdem pæne germanam videri. Eadem enim in utraque amoris odiique vicissitudo; eadem præteritorum scelerum commemoratio, quæ et hæc et illa præsenti calamitate divinitus vindicari putat; ad preces quoque similiter se utraque submittit. Tum quod Seneca fingit hymenæum Iasoni et Creusæ cantatum ad aures Medeæ accidere eoque etiam vehementius dolorem ejus exacerbari, item ex Ovidio sumptum videtur:

Ut subito nostras Hymen cantatus ad aures
Venit, et accenso lampades igne micant,
Tibiaque effundit socialia carmina vobis,
At mihi funerea flebiliora tuba,
Pertimui, nec adhuc tantum scelus esse putabam.
Her. XII, 137—41.

Med. Occidimus, aures pepulit hymenæus meas.
Vix ipsa tantum vix adhuc credo malum.
v. 116—17.

Accedit singulorum quoque sensuum similitudo; quorum unum tantummodo proferam:

Ut culpent alii, tibi me laudare necesse est,
Pro quo sum totiens esse coacta nocens.
ib. 131—2.

Omnes conjugem infamem arguant:
Solus tuere, solus insontem voca.
Tibi innocens sit quisquis est pro te nocens.
v. 504—6.

Proxima igitur fabula est Hercules Furens: cui quæ Euripidia ejusdem nominis respondet, in hunc modum composita est.

Hercules quum ad inferos Cerberum rapiendi causa descendit, apud Creontem socerum, qui eo tempore Thebis regnabat, Megaram conjugem cum filiis et Amphitryonem parentem reliquerat. Absente vero illo Lycus humili loco natus per dissensiones Thebanorum regnum invadit, Creontem filiosque ejus interficit: tum novis sceleribus impunitatem priorum quærens cunctæ Herculeæ domus ruinam parat. Quo illi metu perterriti ad deorum tutelam confugiunt; sedent aram complexi, senex Amphitryon cum nuru et parvulis nepotibus, imbecilla ac miserabilis turba. Jam multos dies asperitatem coeli omniumque rerum inopiam tolerant; non in fuga spes, non in precibus; terret armata custodia, terret durus regis et inhumanus animus. Ac Megara quidem moriendum quam primum censet; contra Amphitryon cunctandum etiamnunc, si qua forte ex improviso salus ostendatur: quum pueri interea, feliciter rerum ignari, patrem identidem appellant, patrem, quicquid increpuerunt fores, redisse credunt.

Jam Lycus ipse inducitur: qui insolenter miratus, qua tandem spe in vita morentur, tum Herculis virtutem, qua una confisi videntur, maligna oratione detrectare conatus, ubi ab Amphitryone cum multa acerbitate refutatus est, usque adeo ira incenditur, ut allatis lignis vivos supplices comburi jubeat. Tum vero post discessum ejus ne Amphitryon quidem recusat, quin exstinctam jam omnem spem esse concedat; incendit insuper Megara, modo Herculis laudes, modo ipsius memorans hortansque, ut, parata facili et cum gloria morte, ne miseram potius atque infamem exspectent. Ita Lyco, quum iterum venit, mori paratos se esse ostendunt; eam extremam veniam petunt, ut, priusquam omnes una occumbant, pueros sibi liceat funebri cultu ornare. Impetrant; discedit Lycus; producuntur pueri atrati vittisque victimarum more redimiti; quos Megara lacrimis perfundens inanes Herculis suasque cogitationes revolvit, quum ille honores iis et regna, ipsa conjugum nobilitatem nuptiarumque gaudia destinaret. Jam omni salute desperata Herculis umbram ad auxilium implorat; jam Amphitryon quoque catervam extremum illud adlocutus est: quum subito Herculem ipsum vident appropinquantem. Stupent primo et vix oculis credunt; mox lætitia exsultantes certatim salutant: puerorum ornatum mirantem, quantum periculum adierint, quo in statu res sint, breviter docent. Ille statim ad cædem tyranni ruens admonitus a patre, ne unus cum multis temere pugnam committat, intus potius exceptum solum et imprudentem opprimat, domum cum uxore et liberis intrat: quum hi propter recentem terrorem semel comprehensum lacinio patrem

nondum dimittunt: qua re commotus hanc vocem effundit: ceteris rebus multum inter se distare mortales, liberorum amore pariter omnes teneri.

Redeunti Lyco Amphitryon dicit Megaram cum liberis ad aram Vestæ confugisse; ipse intret domum — nam sibi religiosum esse — supplicesque abducat. Intrat ille et quidem sibi ipse gratulans, quod tandem omnium malorum requiem et portum aspexerit. Quem ubi chorus facto post strepitum ejulatumque silentio interfectum jam esse cognovit, carmen ad Herculis victoriam celebrandam exorsus, subito horrore perfusus conticescit, terribilem supra culmen tecti faciem conspicatus, Insania comitatam Iridem. Quæ trepidanti choro a Junone se esse missam ostendit, ut Herculi pestem ac perniciem inferret: quem antea fatis tectum, quoad illo apud inferos labore perfungeretur, nunc opportunum nactas brevique tempore perfecturas, ut præclaram illam ex inferis palmam nefandis suorum cædibus polluat. Tum Insaniam, ut rem imperatam strenue perficiat, hortatur. Illa aspernari primo atque refugere, donec, gravius Iride instante, Solem testata invitam se optimum virum perculsuram, Iridem redire ad coelum jubet, ipsa præceps, tempestatis aut fulminis ritu, in Herculis se domum immittit. Fit ingens procella, sternuntur ædes et corruunt; insequitur nuntius Herculem repentino furore correptum, dum sibi Eurystheum oppugnare videtur, suam ipsius conjugem et liberos occidisse; in patrem quoque impetum facere conatum, nisi objecta Minervæ similis imago saxo pectus ejus tam graviter percussisset, ut exanimem collapsum statim artissimus sopor occupaverit.

Aperitur tum domus: conspicitur ipse, nondum sopore excusso, vinctus ad prostratam columnam jacens. Accedit ad hunc chorus modo fuga dispersus sedatisque vocibus miserabilem casum deplorat. Ubi vero expergiscitur, exterriti rursus omnes diffugiunt trepidique paullisper distant; donec pater firmato tandem animo accedit mirantique vincula, miranti omnium fugam, quantum mali imprudens et furens commiserit, pedetemptim repugnanterque significat. Quod simulatque ille intellexit, pudore confusus, oppressus mæstitia, mortem statim tamquam unum infamiæ miseriarumque perfugium meditatur. Hoc ipso tempore advenit Theseus: qui quum, cognita Thebanorum seditione, eo consilio Athenis profectus esset, ut amico, cujus beneficio ad superos redisset, ipse vicissim laboranti succurreret, postquam eum illo periculo defunctum, alio vero præter opinionem malo adflictum videt, in eo quoque levando consolandoque fidelissimum amantissimumque se præstat. Ac primum quidem propter pu-

dorem caput obvolventem orat et obsecrat, ut amicis aspectum suum impertiat neve dextram dextræ conjungere recuset; negatque se piaculi contagionem reformidare, quam ab amico ad amicum nullam pervenire confirmat; tum omnibus modis animum ejus a præsenti calamitate traducit et transfert ad pristinam gloriam; objurgationes etiam adhibet, quum nimis dolori succumbentem et plane fractum abjectumque videt. Ita Hercules paullatim ad pristinam animi magnitudinem erectus, postquam illud quoque consideravit ignaviæ sibi homines esse versuros, si, contra labores invictus, dolori frangendum se traderet, moriendi consilio abjecto, cædis expiandæ causa Athenas cum Theseo proficiscitur.

Sunt qui in hoc argumento Euripidem ita reprehendant, ut Junonis interventu in duas partes divulsam et discretam esse fabulam dicant iidemque Senecam collaudent, quod Junonis prologo præmisso unum et perpetuum ordinem rerum effecerit. In quo vehementer miror aut vitium id viris doctis esse visum, quod nullum est, aut remedium, quod tam inutile esset et vanum, quam est supervacaneum. Nihil equidem in hac tragoedia laxum, nihil dissolutum, nihil parum cum toto cohærens invenio; cujus omnes e contrario partes mirifice consentiunt et conspirant ad mobilitatem fortunæ humanarumque rerum vicissitudines declarandas. Abest Hercules magnum laborem et arduum perfecturus: interea sui ad extremum discrimen vocantur: jam inibi est, jam pæne jugulis eorum inimicus gladius admovetur, quum adest, ingenti gloria splendens, occidit tyrannum, suos salvos recuperat. Quid tum felicius illo, quid gloriosius? At eo ipso tempore, ab inimico numine ad insaniam pulsus, quibus paullo ante exspectatissimus optatissimusque venit, quos modo ex morte virtute servavit, eos jam suamet ipse manu trucidat. Una igitur hujus argumenti sententia est, unus est, qui primas partes agit, unus, ad cujus salutem omnia referuntur, quam cum suorum salute habet conjunctam. Nam quod abest Hercules in prima parte tragoediæ, spiritu tamen ejus et mente incensa sunt omnia. Hujus exspectatione et memoria Amphitryonis sustinetur senectus: hujus recordatione et gloria Megara ad virtutem incenditur; hujus virtus et terror tyrannum ipsum invidia et metu cruciatum exagitat neque ante consistere sinit, quam toto scelerum spatio percurso ad debitam poenam tamquam ad metam pervenerit. Jam vero ille Junonis interventus quid tandem admirationis aut reprehensionis habet? An de Hercule possumus cogitare, ut non eodem tempore cogitemus de Junone? Illud enim odium ipsum, quo arsisse Juno in Herculem fingitur, ita eos conjunxit et copulavit, ut hæc ab illo

separari non magis possit, quam labor a virtute, quam a fortitudine pericula, quam a gloria denique disjungi potest invidia. Exercet autem odium illud sic, non ut indictum bellum gerat et apertum, sed ut insidiandi semper occasiones speculetur assidueque in tergo ejus hærens, quicquid aut Jupiter conniverit aut ipse parum caverit, tam ex occulto in fortunas ejus invadat. Hujus igitur odii rationi hic quoque casus est accommodatus; qui ab ipsa re, quæ agitur, alienus et quasi extrinsecus allatus non debet videri, propterea quod Herculis ipsius nascendi vivendique condicione continetur: præparari autem et prædici idcirco non debuit, ut retineretur dolosum illud et improvisum Junonis in inimicitiis cum Hercule gerendis. Age vero si locum illum a media parte tragoediæ poeta transtulisset ad primam, si Junonem in prologo fecisset, ut Seneca fecit, iram evomentem, detegentem consilia, nonne videmus, quam multa ex ea commutatione et quam gravia fuerint incommoda nascitura? — At essent cum extremis prima conjuncta: licuisset ab initio statim uno aspectu totum argumentum comprehendere. — Illa vero omnia, quæ ante id tempus aguntur, quum Hercules insania corripitur, quo ea tandem referrentur aut quonam pacto cum reliquo negotio cohærere putaremus? Quid esset Junoni cum Lyco? Quid Lyci rationes ad Junonis odium pertinerent? An instigatus ab illa et tamquam subornatus induceretur, ut, quum nihil effecisset, interfectus ad ceteras Herculis laudes accederet? Sin minus, quid eo tempore attineret eam in scenam procedere, quo tempore, quod ageret, nihil prorsus haberet? Tantum abest, ut hac ratione, quæ parum inter se cohærere dicuntur, constringerentur artius, ut isto denique pacto ex eo, quod unum fuerat, negotio duo inter sese diversissima existerent. Jam vero si ab initio, quis exitus rerum futurus esset, haberemus cognitum, quam illa frigida essent, quæ ad Herculis parentem, conjugem, liberos pertinent! Quam nihil periculum curaremus, quod iis adfertur a Lyco! Cujus consilia quum vana futura esse intelligeremus, tum, vel ut perfici possent, videretur optandum, ne ex hujus manibus elapsi in Herculis ipsius inciderent. Atqui hic locus qualis sit, vehementer ad vim totius tragoediæ pertinere quis est qui non intelligat? Nam quum duas hæc fabula habeat rerum conversiones, unam a desperata condicione ad salutem, alteram a salute ad mortes et miserias, quantum illa superior commoverit, tantum necessario hæc posterior commovebit; nec vero tam graviter animi nostri tangerentur extrema illa eorum, quibus favemus, calamitate, nisi antea summa et in periculis eorum sollicitudine et rursus in insperata salute lætitia essemus adfecti.

Hæc ideo erant proponenda, non tam ut Euripidis artem et ingenium probaremus — neque enim id nunc agitur — quam ut, quid de Senecæ hac fabula judicandum esset, explicaretur facilius et ut falsa illa opinio tolleretur, tamquam hic in fabulis disponendis aut plus interdum quam Græci vidisset aut omnino de ea re laborandum sibi quicquam putasset. Nam neque in ceteris fabulis ejusmodi est, ut tale aliquid de eo sit suspicandum, neque in hujus fabulæ prologo esse iis, quæ dicta sunt, satis arbitror demonstratum. Qui quidem prologus, ut ad perpetuitatem rerum et ad tragoediæ rationem universam nihil utilitatis adfert, sic ipse per se non nimium neque jucunditatis habet neque granditatis. In quo Juno primum pellices tam multas in coelum receptas conqueritur, ut ipsa inde depulsa necessario ad tellurem descenderit: tum Herculis virtutem extollit et monstra ab illo devicta commemorat timetque vehementer, ne vi mundo convulso in deorum sedes irrumpat; ad extremum de solvendis Gigantibus et de lunaribus quibusdam bestiis concipiendis locuta, rem ipsam aggreditur sic:

Quæris Alcidæ parem?
Nemo est nisi ipse. Bella jam secum gerat.
Adsint ab imo Tartari fundo excitæ
Eumenides. Ignem flammeæ spargant comæ.
Viperea sævæ verbera incutiant manus.
v. 84—8.

Ita furias instigat, quum subito novum quiddam ei et prorsus mirum venit in mentem:

Ut possit animo captus Alcides agi
Magno furore percitus, nobis prius
Insaniendum est. Juno cur nondum furis?
v. 107—9.

Cur autem insanire habeat necesse, non facile intelligitur: illa vero extrema meliora sunt:

Vota mutentur mea.
Gnatos reversus videat incolumes precor
Manuque fortis redeat. Inveni diem
Invisa quo nos Herculis virtus juvet.
Me vicit et se vincat.
v. 112—16.

Regam furentis arma, pugnanti Herculi
Tandem favebo. Scelere perfecto licet
Admittat illas genitor in coelum manus.
v. 120—2.

Procedunt deinde Amphitryon et Megara comitante puerorum grege; quamquam pueros quidem adesse, nisi a choro esset indicatum, in perpetuum nobis erat ignorandum. Nihil enim Amphitryon de impendente iis periculo; nihil Megara crepat, quod maternam sollicitudinem prodat. Hic tantummodo enumerat nobilia illa, quæ ab Hercule edita sunt, opera: interfectum Creontem, turbatam thebanam civitatem demonstrat; ad extremum de Herculis reditu bonam se spem habere significat. Illa primum quidem ingentem fiduciam spirat:

Emerge conjunx atque dispulsas manu
Abrumpe tenebras. Nulla si retro via
Iterque clusum est, orbe diducto redi
Et quicquid atra nocte possessum latet
Emitte tecum.
v. 283—7.

Erumpe rerum terminos tecum efferens
Et quicquid avida tot per annorum gradus
Abscondit ætas, redde et oblitos sui
Lucisque pavidos ante te populos age.
Indigna te sunt spolia, si tantum refers
Quantum imperatum est.
v. 294—9.

Mox rerum condicioni convenientius loquitur; vota ob reditum ejus facit, significat desiderium et amorem:

Magna sed nimium loquor
Ignara nostræ sortis. Unde illum mihi
Quo te tuamque dexteram amplector diem
Reditusque lentos nec mei memores queror?
v. 299—302.

Tum restitutas fratribus rebor meis
Animas et ipsum regna moderantem sua
Florere patrem. Si qua te major tenet
Clausum potestas, sequimur. Aut omnes tuo
Defende reditu sospes aut omnes trahe.
Trahes nec ullus eriget fractos deus.
v. 307—12.

Quam quum ad meliores cogitationes Amphitryon excitare conatur, advenit Lycus. Qui de virtute sua ac novitate magnifice, de titulorum et imaginum gloria contemptim locutus, tamen quoniam firmari stabilirique suum regnum nisi nobili conjuge ducta non possit, eo consilio venisse se dicit, ut aut Megaræ matrimonium obtineret aut, si abnuisset illa, funditus Herculis domum perverteret. Conversus igitur ad illam, perniciosa esse sine fine, sine foedere

bella demonstrat: ad quietem hortatur, quæ victori grata, victo necessaria sit; ad extremum pacis et amicitiæ pignus dextram porrigit. At illa:

Egone ut parentis sanguine adspersam manum
Fratrumque gemina cæde contingam? Prius
Exstinguet ortus referet occasus diem,
Pax ante fida nivibus et flammis erit.
v. 376—9.

Patria abstulisti regna germanos larem
Patrem. Quid ultra est? Una res superest mihi
Fratre ac parente carior regno ac lare,
Odium tui quod esse cum populo mihi
Commune doleo. Pars quota ex illo mea est?
v. 383—7.

Contra ille mitigare invidiam suam conatur: quam bene, hi versus declarant:

Cruento cecidit in bello pater,
Cecidere fratres. Arma non servant modum,
Nec temperari facile nec reprimi potest
Stricti ensis ira. Bella delectat cruor. —
Sed ille regno pro suo, nos improba
Cupidine acti. — Quæritur belli exitus,
Non causa.
v. 406—12.

Hæc vero satis commode dicta:

Sed nunc pereat omnis memoria.
Cum victor arma posuit, et victum decet
Deponere odia. Non ut inflexo genu
Regnantem adores petimus. Hoc ipsum placet
Animo ruinas quod capis magnas tuo.
Es rege conjunx digna: sociemus toros.
v. 412—17.

Ad quæ Megara:

Gelidus per artus vadit exanguis tremor.
Quod facinus aures pepulit? Haut equidem horrui,
Cum pace rupta bellicus muros fragor
Circumsonaret. Pertuli intrepide omnia.
Thalamos tremesco. Capta nunc videor mihi.
Gravent catenæ corpus et longa fame
Mors protrahatur lenta. Non vincet fidem
Vis ulla nostram. Moriar Alcide tua.
v. 418—25.

Fortem hanc quoque vocem emittit:

Ly. Cogere.
Meg. Cogi qui potest nescit mori.
v. 430.

Sequitur de Herculis genere et virtute satis longa inter Lycum et Megaram primum, tum inter eandem et Amphitryonem altercatio: qua ille irritatus ita exardescit, ut vim ad extremum minetur:

Sin copulari pertinax tædis negat,
Vel ex coacta nobilem partum feram.
v. 497—8.

Quem terrorem quum illa eodem animo quo priores repellit, similiter atque apud Euripidem ignes iis circumdari jubet. Quo tempore Amphitryon deorum auxilio desperato filium implorat:

Quid deos frustra precor?
Ubicunque es, audi gnate — cur subito labant
Agitata motu templa? Cur mugit solum?
Infernus imo tonuit e fundo fragor.
Audimur. Est est sonitus Herculei gradus.
v. 523—7.

Novum plane in hoc loco commentum videmus et cujus in Euripidia quidem fabula nullum exstet signum: quod tamen ejusmodi est, ut ad Megaræ libertatem et spiritus declarandos haud imprudenter excogitatum esse videatur. Quod si poeta, quanta felicitate invenit, tanta arte tractasset neque materiam benignam et fecundam usitato tumore ampullisque corrupisset, haud sane indignum hunc locum judicarem laudibus iis, quibus eum prosecutus est Kleinius; quæ, ut nunc se res habet, etsi non prorsus immeritæ, immodicæ certe videntur. Admiratur autem Megaræ personam maxime: in qua odii vis et ardor cum fortitudine conjunctus satis vehementer exprimitur: sed quum ille decor et dignitas desideratur, quæ nisi modo servato existere non potest, tum quæ conjugalem animum indicent, pauca, quæ vero maternum, prorsus nulla sunt. Debebat tamen, quum suam in Lyco aspernando constantiam liberorum interitum consecuturum videret, etsi non consilium mutare — nam id quidem minime esset laudandum — at certe, ut videretur intelligere, quanti sibi illa erga maritum fides constaret, aliquem luctum significare, aliquid materni doloris effundere. Nunc ut est in odio ferox et indomita, in liberorum salute lenta prorsus ac negligens, admirationem fortasse poterit excitare, amorem et benevolentiam conciliare non poterit: atque, ut aperte dicam quod sentio, furiam potius concitatam quam mulierem liberorum et conjugis amantem refert.

Præterea hujus loci, ut nihil in Hercule Euripidis simile reperitur, ita in Phoenissis ejusdem semen fortasse et initium latet: ubi Antigone Creonti Hæmonis sibi nuptias denuncianti eadem contumacia adversatur:

ΑΝ. ἦ γὰρ γαμοῦμαι ζῶσα παιδὶ σῷ ποτε;
ΚΡ. πολλή σ' ἀνάγκη· ποῖ γὰρ ἐκφεύξει λέχος;
ΑΝ. νὺξ ἄρ' ἐκείνη Δαναΐδων μ' ἕξει μίαν.

Phoen. 1573—5.

Nam Megara quoque idem fere Lyco respondet:

Nunc nunc cruentæ regis Ægypti nurus
Adeste multo sanguine infectæ manus.
Deest una numero Danais. Explebo nefas.

v. 502—4.

Jam Hercules adest cum Theseo et, si dis placet, etiam Cerbero: neque enim intelligo, quid aliud his versibus subjici possit:

Quisquis ex alto adspicit
Terrena facie pollui metuens nova,
Aciem reflectat oraque in coelum erigat
Portenta fugiens. Hoc nefas cernant duo
Qui advexit et quæ jussit.

v. 604—8.

Venia igitur a Sole petita, si quid illicitum viderit, conquestus etiam de Junonis ira et de laboribus suis, a patre breviter docetur, quo in loco res sint. Ille statim ad supplicium sumendum fertur:

Ad hauriendum sanguinem inimicum feror,
Theseu resiste, ne qua vis subita ingruat.
Me bella poscunt. Differ amplexus parens
Conjunxque differ. Nunciet Diti Lycus
Me jam redisse.

v. 640—4.

Magnam hic sane de Herculis virtute opinionem movet; nam non modo insidiæ nullæ struuntur, ut apud Euripidem, sed omnino non Hercule dignus hic labor putatur a Theseo: quo homine quid confidentius cogitari possit, non invenio, quum ita Amphitryonem confirmet de eventu pugnæ timentem:

Si novi Herculem,
Lycus Creonti debitas poenas dabit.
Lentum est dabit: dat. Hoc quoque est lentum: dedit.

v. 655—7.

Quo ille ita recreatur, ut omni sollicitudine depulsa quærat etiam, qui tempus cum aliqua delectatione consumat. Ita Theseum orat, ut aliquid de inferis rebus et de rebus ibi a filio gestis expo-

nat. Centum et septuaginta fere versibus conficitur hæc descriptio; quæ ex variis Ovidii Virgiliique locis expressa, quamquam maximam quidem partem solitum illud Senecæ narrandi genus exhibet, tamen incidunt nonnulla satis arguta atque illustria; ut hæc de Plutone:

Dira majestas dei
Frons torva fratrum quæ tamen speciem gerat
Gentisque tantæ. Vultus est illi Jovis,
Sed fulminantis. Magna pars regni trucis
Est ipse dominus cujus aspectus timet
Quicquid timetur.

v. 726—31.

Aut quum Herculis cum Cerbero congressus narratur:

Ut propior stetit
Jove natus, antro sedit incertus canis,
Et uterque timuit.

v. 795—7.

Illa vero longe optima de victo jam Cerbero et in lucem extracto:

Postquam est ad oras Tænari ventum et nitor
Percussit oculos, lucis ignotæ bono
Resumit animos victus et vastas furens
Quassat catenas. Pæne victorem abstulit
Pronumque retro vexit et movit gradu.
Tunc et meas respexit Alcides manus.
Geminis uterque viribus tractum canem
Ira furentem et bella temptantem irrita
Intulimus orbi. Vidit ut clarum diem
Oborta nox est, lumina in terram dedit.
Compressit oculos et diem invisum expulit
Aciemque retro flexit atque omni petit
Cervice terram. Tum sub Herculeas caput
Abscondit umbras.

v. 817—31.

Post interfectum Lycum rem divinam facit. Hic admonitus a parente, ut, priusquam aras attingat, abluat manus hostili cæde pollutas, negat ullum dis immortalibus gratiorem liquorem posse præberi quam injusti regis et improbi sanguinem: adhortante eodem, ut ærumnarum suarum finem et requiem precetur, nihil sibi, omnia generi humano precatur:

Ipse concipiam preces
Jove meque dignas. Stet suo coelum loco,
Tellus et æther. Astra inoffensos agant
Serena cursus. Alta pax gentes alat.

v. 930—33.

Non sævi ac truces
Regnent tyranni. Si quod etiamnum est scelus
Latura tellus, properet et si quod paret
Monstrum, meum sit.
v. 940—43.

Hæc precatus subita illa dementia corripitur: quo quidem loco, si alias umquam, licet cognoscere, quantum intersit inter eum poetam, qui naturam veritatemque sequatur, et illum, qui id tantum agat, ut nova et inaudita loquendo mirantem stupentemque teneat lectorem. Furit Hercules etiam apud Euripidem; verum tamen cum ratione aliqua furit: apud hunc vero insana, ut ita dicam, ipsa insania est. Illic unam quandam Hercules et certam persequitur vel imaginem vel cogitationem, qualem consentaneum est ex acerbissima vetustissimaque simultate per subitam mentis perturbationem exsistere: ad inimici domum sibi videtur proficisci: iter faciens nunc edit, nunc dormit, nunc ludos gymnicos celebrat: quæ loca eo tendenti, quo tendit, prætereunda sunt, præterit; quum vero Argos pervenit, quamdiu in uxorem et liberos sævit, tamdiu in inimicam domum sævire sibi videtur. Ac ne illud quidem negligendum est, quod, quemadmodum Sophocles Ajacem propter pecudes cæsas exsultantem facit, sic Herculem non veretur Euripides inducere aliena quædam et absurda facientem ejusmodi, ut circumstantes, priusquam totos horror invadat, vix risum possint tenere: non temere, ut mihi quidem videtur: habet enim illud malum, quod unum omnium acerbissimum humana condicio patitur, nihil acerbius in sese, nihil atrocius, quam quod summæ foeditati admixtam etiam ridiculi speciem præbet. Apud hunc contra confusa omnia, turbata, tumultuantia, delirio simillima; ita tamen, ut sedulo granditas quædam et dignitas affectetur. Nunc obscuratum coelum solemque deficientem videt, nunc sidus Leonis in Taurum impetum faciens; nunc deos in coelum se ultro vocantes audit, nunc Junone obstante contumacis mundi januam trahit: mox furiæ in eum consurgunt sudesque e rogis abreptas in os ejus intentant: tum alterum puerum tamquam Lyci, alterum tamquam Eurysthei filium, Megaram vero pro Junone trucidat; Junoni tamen toto illo grege fecisse se dicit. Ad extremum Amphitryon stimulante dolore, frustra retinente Theseo, cervices filio præbet, ut et ipse mortiferam plagam accipiat; quum ille tandem aliquando sopore oppressus conticescit et corruit.

Excusso sopore, de strage per insaniam facta eadem fere ratione atque apud Euripidem a parente certior factus, moriendi quoque similiter impetum capit: nisi quod hic, licet ipsa illa tempestas

insaniæ siderit, tumultuatur tamen etiamnunc animus ejus et recenti motu concussus exæstuat et, quam in furore violentiam prompsit, eandem in querelis et lamentationibus servat. Quamquam hæc quidem sedatæ jam mentis et ad sanitatem redactæ videntur:

Non sic furore cessit exstinctus pudor,
Populos ut omnes inpio adspectu fugem.
Arma arma Theseu flagito propere mihi
Subtracta reddi. Sana si mens est mihi,
Referte manibus tela. Si remanet furor,
Pater recede, mortis inveniam viam.
v. 1243—52.

Hæ vero plane insanientis voces sunt:

Arma nisi dantur mihi,
Aut omne Pindi thracis excidam nemus
Bacchique lucos et Cithæronis juga
Mecum cremabo.
Tota cum laribus suis
Dominisque tecta, cum deis templa omnibus
Thebana supra corpus excipiam meum
Atque urbe versa condar et si fortibus
Leve pondus humeris moenia inmissa incident
Septemque opertus non satis portis premar,
Onus omne media parte quod mundi sedet
Dirimitque superos in meum vertam caput.
v. 1291—1301.

Deducere autem eum a tristi consilio, ut apud Euripidem Theseus, sic apud hunc Amphitryon maxime conatur; cujus in verbis ea summæ pietatis, ea mæstissimi doloris eminet species, ut hunc locum inter pulcherrimos Senecæ numerandum haud dubitanter affirmaverim. Quem locum, si permitteret hujus voluminis modus, totum debebam transscribere; nunc, ut quidque pulcherrimum videtur, excerpam:

Amph. Per sancta generis sacra, per jus nominis
Utrumque nostri, sive me auctorem vocas
Seu tu parentem perque venerandos piis
Canos, senectæ parce desertæ precor
Annisque fessis, unicum lapsæ domus
Firmamen, unum columen adflictæ malis.
Temet reserva, nullus ex te contigit
Fructus laborum.
v. 1253—60.

Amph. Reddo arma.
Herc. Vox est digna genitore Herculis.
Hoc en peremptus spiculo cecidit puer.

Amph. Hoc Juno telum manibus inmisit tuis.
Herc. Hoc nunc ego utar.
Amph. Ecce quam miserum metu
Cor palpitat pectusque sollicitum ferit.
Herc. Aptata harundo est.
Amph. Ecce jam facies scelus.
Herc. Volens sciensque. Pande, quid fieri jubes?
Amph. Nihil rogamus, noster in tuto est dolor.
Gnatum potes servare tu solus mihi,
Eripere nec tu. Maximum evasi metum.
Sic statue quicquid statuis, ut causam tuam
Famamque in arto stare et ancipiti scias.
Aut vivis aut occidis. Hanc animam levem
Fessamque senio nec minus fessam malis
In ore primo teneo. Tam tarde patri
Vitam dat aliquis? Non feram ulterius moram:
Letale ferro vulnus inpresso induam.
Hic hic jacebit Herculis sani scelus.
Herc. Jam parce genitor parce. Jam revoca manum.
Succumbe virtus. Perfer imperium patris.
Eat ad labores hic quoque Herculeus labor:
Vivamus. Artus adleva adflictos solo
Theseu parentis. Dextra contactus pios
Scelerata refugit.
Amph. Hanc manum amplector libens,
Hac nisus ibo, pectori hanc ægro admovens
Pellam dolores.

v. 1302—28.

Narrat Seneca in epistula morali septuagesima octava adulescentulum se gravissimo morbo adflictum moriendi consilium cepisse et perfecturum fuisse, nisi a patre esset retentus. Sed ipsius verba ponam: "Sæpe impetum cepi abrumpendæ vitæ: patris me indulgentissimi senectus retinuit: cogitavi enim non quam fortiter ego mori possem, sed quam ille fortiter desiderare me non posset. Itaque imperavi mihi, ut viverem. Aliquando enim et vivere fortiter facere est." Hæc qui leget, statim animum ejus credo percutiet summa inter hunc verum et illum fictum casum similitudo, neque improbe conjectatum putabit, si quis ex his paucissimis versibus effloruisse tamquam ex semine totum illum locum statuerit, et, quicquid illic præter consuetudinem Senecæ deprehenditur veri et sinceri doloris, id ex hujus casus fluxisse memoria atque recordatione, qua occupatus, tum quum Amphitryonem faceret loquentem, suum patrem flentem obsecrantemque animo et cogitatione quodammodo cerneret.

Sed ut eminere hunc locum judico mollissima quadam paternæ indulgentiæ pictura, ita in Herculis persona fortitudinem et robur desidero: ut plus multo vidisse videatur Euripides, qui ignaviæ et imbecillitatis opinionem veritum, quam Seneca, qui patris voluntate et precibus coactum deponentem eum illud consilium facit.

Ac de argumento quidem hujus tragoediæ satis dictum esse arbitror: de ratione quoque ejus universa quid esset judicandum, significatum, ut opinor, satis. Nam alia ex iis, quæ Euripidiæ fabulæ argumento subjecimus, alia ex hac ipsa enarratione facile colliguntur. Illud tamen velim, qui legent, animadvertant, quam studiose id agat et moliatur in hac fabula Seneca, ut ex artis ipsius negotii finibus evolare quam sæpissime possit ad finitimam fabularum regionem earumque quam plurimos flores ornandi causa decerpere. Eo consilio Junonis meditationem induxit; id spectans tantam ad brevitatem priorem tragoediæ partem redegit; eo studio Thesea cum Hercule simul advenientem facit; quod profecto non fecisset, nisi illum de inferis locum voluisset intrudere. Sed de hac quidem fabula hactenus.

Jam ad Œdipum veniamus: quam fabulam recte elegisse videtur Nisardius, ut ejus potissimum exemplo, quantum a Græcis Seneca distaret, ostenderet. Nam et opponitur ei Sophoclis illa, quæ *Οἰδίπους Τύραννος* inscribitur: cujus ea præstantia est, ut non modo supra reprehensiones, sed etiam supra laudes esse videatur: et ipsa Senecani generis notam ita gerit expressam, ut magis tamen exstent et emineant ea, quæ in hoc ipso genere maxime a veræ poesis ratione discedant. Tantum enim abest, ut deterruerit Senecam ab imitando Sophoclei carminis amplitudo, ut ne excitare quidem ingenium ejus et incendere potuerit: ut in suscepto hoc cum Sophocle certamine non modo illius vires, quod minime miremur, sed, quod jure aliquis indignetur, ne suas quidem ipsius æquaverit. Itaque neminem fere credo tam inepte Senecæ faventem reperias, quin, Sophoclis fabula perlecta, cum horrore quodam Senecæ sumat in manus: neminem, quin has inter se comparando pollui Sophoclis gloriam censeat. Neque enim omnia ejusmodi sunt, licet in eodem sint genere, ut recte inter se comparari possint; neque si ex altera parte egregio quodam Praxitelis aut Myronis opere constituto, ex altera ligno, quod ad simulacri alicujus suspicionem negligenter nescio quis operarius dolaverit, horum inter sese dissimilitudines diligenter consideres multisque verbis de iis edisseras, non et ineptis-

simus et otiosissimus habeare, quippe quum in hujusmodi rebus aspicere et præterire abunde sufficiat. Quod ego item faciam neque committam, ut in re manifesta verbis utar non necessariis. Omissa igitur illa perpetua Græci argumenti narratione, qua in prioribus fabulis usi sumus, partem tantummodo cum parte contendam, ut appareat, quam ex Sophocle pauca servarit, quam multa ex suo aut aliunde assumpserit, quam omni denique ratione retexuerit, ut ita dicam, Sophoclis illam pulcherrimam telam eamque suis passim assutis pannis distinxerit atque corruperit.

Apud Sophoclem igitur ita fabula exorditur, ut multitudo Thebana supplicum insignibus ornata Œdipum regem adeat eumque per sacerdotem quendam oret, ut pro pristina illius sapientia atque felicitate, quam a Sphinge liberati sensissent, nunc quoque duplici corporum et agrorum peste laboranti populo succurrat. Ad hæc ille id ipsum se quum maxime agere testatus — nam illos sua quemque tantummodo mala perferre; ad se vero unum omnium calamitates pervenire — ad Apollinem se jam pridem de communi salute sciscitatum Creontem fratrem uxoris ostendit misisse; mirari, quod nondum reverterit. Vix desiit loqui, quum advenit Creon sortemque acceptam in medium profert: qua liberari populum religione Laii regis occisi jubente, sollemnibus verbis Œdipus, qui Laium regem occiderit, si ipse se indicarit, poenam non ultra exilium statuit, si quis autem auctor cædis consciusve rem ex industria occultaverit, aqua et igni interdicit. Tum quæstione cædis instituta, quoniam tanto ante perpetratæ rei oblitterata vetustate signa non facile reperiantur, consilio catervæ usus Tiresiam, cæcum illum vatem, jubet arcessi. Qui honorifice ab Œdipo appellatus, simulatque, quid a se quæreretur, accepit, incusans funestam oblivionem, qua id sibi excidisset e mente, quod futurum esse optime sciret, tacere et abire velle perseverat; donec vehementius Œdipo instante, exprobrante etiam lentum segnemque in civium malis animum, ira tandem ad aperiundam veritatem provectus, non modo eum ipsum esse illum, qui quæratur, Laii interfectorem ostendit, sed, quum Œdipus conscientia nixus indicium ejus aspernatur atque etiam ipsum falsum illud crimen una cum Creonte opprimendi sui causa conflasse insimulat, reliquas quoque miserias ejus, incestum matris conjugium, liberorum nefandam originem, futuram cæcitatem et exsilium enuntiat. Ex Sophocle hactenus.

Apud Senecam primum Œdipus et Iocaste procedunt; quo tempore Œdipus decantato illo de falso regni fulgore tritissimo loco, tum Delphica sorte commemorata, cujus fallendæ causa Corinthum

sibi relinquendam putasset, pestilentiam ad extremum copiosissime describit. Occurrit hic locus nimium quantum ineptus:

Jamjam aliquid in nos fata moliri parant.
Nam quid rear quod ista Cadmeæ lues
Infesta genti strage tam late edita
Mihi parcit uni?

v. 28—31.

Mortem deinde sibi optat fortis rex et amans civium, ut effugiat publicæ cladis aspectum. Correptus autem ab uxore propter animi imbecillitatem, fortitudinem suam vel Gigantibus parem et Sphingem a se occisam gloriose sane prædicat: a Sphinge etiam omnium malorum repetendum principium putat.

Cum Creontis autem adventu longa descriptionum exoritur series. Quarum Delphicæ virginis prima est; cui sors ipsa subjungitur hexametris versibus comprehensa:

Mitia Cadmeis remeabunt sidera Thebis,
Si profugus Dircen Ismenida liqueris hospes
Regis cæde nocens Phoebo jam notus et infans.
Nec tibi longa manent sceleratæ gaudia cædis:
Tecum bella geres, gnatis quoque bella relinques
Turpia maternos iterum revolutus ad ortus.

v. 237—42.

Quærit Œdipus deinde, quo loco interfectus Laius sit: alia statim trivii illius in Phocide descriptio.

Jam Tiresias cum Theanone filia producitur. Non est hic ille, quem Sophocles effinxit, Tiresias, sed haruspex aliquis arreptus e foro: tantum non exspectes, ut opera navata mercedulam poscat. Qui quum, ut poetæ verbis utar, propter provectam ætatem pectore deum recipere non possit, ad alia magis artificiosa divinandi genera descendit. Statuuntur ante aras victimæ: sparguntur tura flammis: omnia deinde sacrificiorum ritu procedunt. Ac primum quidem fumi et ignis quis habitus sit, subinde quærenti patri Theano diligenter exponit:

Non una facies mobilis flammæ fuit.

v. 319.

Sed ecce pugnax ignis in partes duas
Discedit et se scindit unius sacri
Discors favilla.

v. 325—27.

Exterrito his signis patre et nescio quid nefandum præsagiente ad extispicium acceditur. Mactantur taurus et juvenca: in quo diversi Iocastæ et Œdipi exitus ita significantur:

Juvenca ferro semet imposito induit
Et vulnere uno cecidit, at taurus duos
Perpessus ictus huc et huc dubius ruit
Animamque fessus vix reluctantem exprimit.
v. 345—48.

Victimis cæsis, viscera earum Theano scrutatur, in quibus multa mire prodigioseque mutata deprehendit. Triginta non minus versus hæc intestinorum victimarum complet descriptio: quæ eo consilio inducta, ut Œdipi cum matre significetur incestum, tantam habet foeditatem, quantam ne apud Senecam quidem alio loco reperias. Quapropter totum hunc locum legentibus remittam libens, ut spero, libentibus.

Sed quoniam his quidem sacris, id quod maxime vult Œdipus, nomen interfectoris elici non potest, jam Laium ipsum evocare ex inferis constituunt. Ita longum hoc descriptionum agmen cogit hæc ad extremum Creonti tributa narratio. De qua multa non opus est dicere; est enim plane ex consueto illo Senecano genere. In qua primum lucus quidam vetustus et horribilis describitur, deinde sacrum in eo luco dis inferis factum: sequitur brevis rerum infernarum pictura et Thebanarum quarundam umbrarum commemoratio: ad extremum Laius evocatus filii nomen edit seseque poenas ab eo sumpturum minatur. Atque hunc quidem locum de Laio ab inferis excitato ex Euripidis Œdipo sumptum, quantum de minutis illius fabulæ reliquiis judicari potest, judicat Welckerus; nam priora illa, quibus extispicia continentur, suo çerte, ut ajunt, Marte composuit.

Ab hoc autem loco eandem jam fere quam Sophocles ingreditur viam. Nam hic quoque Œdipus insimulat Creontem regni cupidine ductum falsum sibi crimen confingere: hic quoque ille se ita defendit, ut neget sani hominis esse, quum proximum a rege locum obtineas, ubi pariter et privata securitate et regiis opibus perfrui possis, ad regni ipsius fastigium velle ascendere, ut ad commoda non majora pericula et sollicitudines accedant: quamquam et Creon longius justo progreditur, quum Œdipo se, vel ut deponeret regnum, si tuto potuisset deponere, suasurum fuisse confirmat et Œdipus ipse sententiis utitur iis, quæ magis tyranni personæ quam regis accommodatæ videntur. Exitus autem contentionis apud utrumque poetam diversus: quæ apud Sophoclem ab Iocaste componitur, apud hunc eo usque prorumpit, ut Œdipus Creontem in carcerem jubeat conjici.

Sequitur Sophocleæ fabulæ locus nescio an unus omnium præstantissimus. Ibi enim, quum Iocaste id agens, ut sollicitudinem viri soletur animumque ejus ab oraculorum vatumque fide deducat,

de Laio quoque olim editam sortem irritam cecidisse commemorat: illum enim Apollinem prædixisse occisum iri a filio: esse autem in trivio quodam a latronibus interfectum: statim loci similitudine percussus alia ex aliis sciscitando mox eo pervenit, ut dubitare non possit, quin ipse Laium interfecerit. Quæ Seneca — credo, ut quam paucissimis verbis exilem materiam et infecundam absolveret — sic nude et simpliciter sine ullo artificio tractavit: Iocasten enim nihil aliud facit quam breviter Œdipo respondentem de facie Laii, de numero comitum, de loco ubi interfectus sit: quæ quum ille omnia videt congruere, perinde, ut illic, se illius cædis esse auctorem fatetur.

De genere vero suo non aliter quam apud Sophoclem docetur. Adest nuntius a Corintho; qui primum Polybum e vita decessisse narrat; tum lætum Œdipum et quodammodo respirantem, quod eam partem sortis, quæ ad patris cædem spectaret, effugerit, de altera parte et de matre etiamnunc paventem, ut hac quoque sollicitudine suo liberetur beneficio, non ex iis esse natum docet, quibus putetur: infantem se eum reginæ tradidisse; ipsum a Thebano quodam pastore accepisse. Arcessitur ille; componuntur homines: ita veritas extorquetur. Hæc igitur quum rebus ipsis cum Sophocle prorsus conveniunt — nisi quod, quum subditus a regina viro infans Œdipus dicitur, id quoniam a Sophoclis argumento abhorret, ab Euripide manasse existimandum est — tum oratione quoque et verbis ita expressa ex Sophocle sunt, ut in nullo alio loco æque Græcum exemplar effinxerit. Ita tamen hæc similia sunt, ut si cum vivo corpore mortuum compares. Desideratur in his et plane abest, quicquid in illis spirat gratiæ, decoris, veritatis; membrorum tantummodo et quasi ipsorum lineamentorum rigida quædam et oblitterata coloribus exstat similitudo. Nam, ut alia omittam, nuntium illum Corinthium qualem quamque egregie effinxit Sophocles! Quam vere, quam commode mores hominis expressit, lucello pro læto nuntio inhiantis percontantique regi de industria tarde breviterque respondentis, quo diutius se tum primum magni momenti homine perfruatur! Quam tragice denique tam ingentis fati ministrum facit tam levem! Idem apud Senecam pro nativo illo et rusticano sermone sententiolas usquequaque et ampullas effundit atque etiam deterrere regem ab inquirendo conatur; quo nihil cogitari potest ineptius, quippe quum, quid ex ea quæstione eventurum sit, prorsus scire non possit. Sed de his fortasse jam nimis multa.

Vix tandem ad ejusmodi locum pervenimus, qui non ab omni parte sit reprehendendus. Nam et mæror et pudor Œdipi satis graviter exprimitur:

Dehisce tellus tuque tenebrarum potens
In Tartara ima rector umbrarum rape
Retro reversas generis ac stirpis vices.
Congerite cives saxa in infandum caput,
Mactate telis. Me petat ferro parens
Me gnatus, in me conjuges arment manus
Fratresque et æger populus ereptos rogis
Jaculetur ignes.

v. 889—896.

et illa, quibus, ut oculos sibi eruerit, narratur, licet multum et foeditatis habeant et insaniæ, tamen nescio an grandia partim possint vocari; ut hæc extrema:

Attollit caput
Cavisque lustrans orbibus coeli plagas
Noctem experitur. Quicquid effossis male
Dependet oculis, rumpit et victor deos
Conclamat omnes: "parcite heu patriæ precor:
Jam justa feci, debitas poenas tuli.
Inventa thalamis digna nox tandem meis.

v. 992—98.

Hoc autem differt Sophocleæ fabulæ exitus ab eo, quem finxit Seneca, quod apud illum cum Œdipi isto facinore conjuncte narratur etiam Iocastæ interitus: reliqua lamentationibus Œdipus complet: contra Seneca non narrari facit istam necem, sed repræsentari, atque etiam cum Œdipo Iocasten, priusquam mortem sibi consciscit, inducit colloquentem. Foedissime novatum quis neget? Hoc vero summi stuporis:

Ioc. Fati ista culpa est. Nemo fit fato nocens.

v. 1041.

Quid hæc sibi verba volunt? aut quo pacto in tam alienum incucurrerunt locum? Moritura est Iocaste, ut poenam pro scelere solvat: excusare tamen hoc ipsum scelus conabitur? Num oblitus est Seneca Sophoclem se sequi et morituram hanc esse Iocasten, cogitavit de illa, quæ est apud Euripidem, quæ post detecta domus flagitia consolans virum inducitur? Utcunque se res habet, bene Œdipus:

Jam parce verbis mater et parce auribus

v. 1042.

Interimit se tandem Iocaste abitque in exilium Œdipus: quo loco extrema mitescentis coeli populique convalescentis inseritur descriptio: ubi satis graviter hæc ab Œdipo dicuntur:

Mortifera mecum vitia terrarum extraho.
Violenta fata et horridus morbi tremor
Maciesque et atra pestis et rabidus dolor

Mecum ite mecum. Duoibus his uti libet.
v. 1080—83.

Sed de Œdipo satis dictum esse arbitror.

Proxima ea est fabula, quæ in prioribus libris Thebais aut Phoenissæ inscribebatur, in eo, quem nos nunc sequimur, in duo est duarum fabularum fragmenta divisa, quorum alterum Œdipi, alterum Phoenissarum inscribitur. Quæ quidem recte esse separata nemo negabit, qui dissimilem eorum et diversam naturam cognoverit.

Nam Œdipi quidem fragmenti argumentum hujusmodi est, ut Œdipus inducatur mortem sibi ipse consciscere gestiens ejusque consilii causas exponens miseriasque suas omnes et imprudenter commissa flagitia lamentans: contra eum ad vitam perferendam filia cohortetur Antigone, cujus pietate et precibus victus moriendi consilium ad extremum abjiciat; cui disputationi — disputatio enim magis appellanda videtur quam actio — brevis hic locus subjicitur, quum Œdipus per nuntium Thebanum oratus, ut propere redeat Thebas filiosque bellum civile patriæ importantes sua auctoritate ad concordiam reducat, et negat constantissime et in filios diras preces effundit. Quæ ita tractantur, ut molestiorem ineptioremve locum ne apud Senecam quidem ullum reperias. Furit Œdipus, dum ad mortem festinat: furit Antigone, dum in vita retinere eum studet: nihil humani affectus exprimitur, nihil non ad incredibile augetur: tum in sententiis, quæ hinc et illinc plurimæ torquentur, partim insania summa, partim summa similitudo et satietas. Nolo in hujusmodi re longus esse: paucos modo versus subjiciam, ut legentibus ipsis fiat judicandi potestas: quas quum legerint, profecto non plures desiderabunt:

Œd. Quid segnis traho
Quod vivo? Nullum facere jam possum scelus?
Possum. Miser prædico, discede a patre,
Discede virgo: timeo post matrem omnia.
v. 47—50.

Œd. Tu tantum impera:
Hic Oedipus ægæa transnabit freta
Jubente te flammasque quas siculo vomit
De monte tellus igneos volvens globos,
Excipiet ore seque serpenti offeret
Quæ sæva furto nemoris Herculeo furit,
Jubente te præbebit alitibus jecur,
Jubente te vel vivet.
v. 312—19.

Eminent tamen hæc, ut in pessimis, quæ dicit Antigone:
Pars summa magni patris e regno mea est
Pater ipse. Non hunc auferet frater mihi,

Thebana rapto sceptra qui regno tenet,
Non hunc catervas alter argolicas agens.
Non si revulso Juppiter mundo tonet
Mediumque nostros fulmen in nexus cadat,
Manum hanc remittam.

v. 55—61.

Phoenissarum vero fragmenti longe alia et, ut mihi quidem videtur, melior causa est. Nihil hic reperias, quod clamores et admirationes, nihil tamen quod odium et nauseam moveat; at tolerabiliter pleraque dicta, nonnulla sane ac pæne dixerim bene. Argumentum quoque electum prudentius ad veros sensus et simplices expromendos: tractatur enim ille ex Phoenissis Euripidis locus nobilis, ubi filiis mutuo infensis Iocaste pacem et concordiam suadet: hoc tamen interest, quod, quum apud Euripidem duo tempora fingantur, quibus filios inter se placare mater conetur, unum ante initam pugnam, quum Polynices fide accepta urbem ob id ipsum introierit, alterum, quod narratur tantummodo, non repræsentatur, quum inter ipsas acies provecta jam dimicantes conetur dirimere, quum hæc igitur ab Euripide duo tempora inducantur, Seneca prioris illius temporis orationes ad hunc posteriorem congressum transtulit, ut hic, inito proelio, eo ipso loco, ubi pugnatur, mater filios alloquatur. Multa igitur mater dolenter et miserabiliter, ut hæc:

Junge complexus prior
Qui tot labores totque perpessus mala
Longo parentem fessus exilio vides.
Accede propius. Clude vagina impium
Ensem et trementem jamque cupientem excuti
Hastam solo defige. Maternum tuo
Coire pectus pectori clipeus vetat:
Hunc quoque repone. Vinculo frontem exue
Tegumenque capitis triste belligeri leva
Et ora matri redde.

v. 103—111.

Quam vere plus eum amans mater inducitur, qui plus habeat miseriarum! Quam autem molles illæ blanditiæ, quibus tamquam ludens armis eum exuit! Aut nihil umquam Seneca bene aut hæc certe vel optime. Quid? Quum Polynices matri securum se esse jubenti ita respondet:

Timeo: nihil jam jura naturæ valent.
Post ista fratrum exempla ne matri quidem
Fides habenda est.

v. 116—18.

Parumne graviter exacerbatum injuria animum significat? Quid? Dolor ejusdem et indignitas, quum mater eum, ut fratri regno concedat, hortatur, nonne satis vehementer exprimitur?

Ut profugus errem semper? Ut patria arcear
Opemque gentis hospes externæ sequar?
Quid paterer aliud, si fefellissem fidem,
Si pejerassem? Fraudis alienæ dabo
Poenas, at ille præmium scelerum feret?
Jubes abire: matris imperio obsequor,
Da quo revertar.

v. 224—30.

Bene alterius quoque fratris ingentes spiritus declarantur:

Ioc. Sceptra Thebano fuit
Impune nulli gerere, nec quisquam fide
Rupta tenebit illa. Jam numeres licet
Fratrem inter istos.
Eteo. Numeret. Est tanti mihi
Cum regibus jacere. Te turbæ exulum
Ascribe.

v. 286—92.

Extremis vero hujus fragmenti versibus, qui ex Polynicis persona dicuntur:

Pro regno velim
Patriam penates conjuges flammis dare.
Imperia pretio quolibet constant bene.

haud infeliciter Euripidios illos Seneca versus æmulatus est, quos Cæsarem usurpare solitum esse accepimus:

εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρή, τυραννίδος πέρι
κάλλιστον ἀδικεῖν, τἄλλα δ' εὐσεβεῖν χρεών.

Phoen. 524—25.

Tale hoc fragmentum posterius est: in quo tamen multa et inepte et corrupte dicta reperiri, quoniam de Seneca loquimur, addere non est necessarium. Sed idcirco diutius in eo morati sumus eoque consilio, quæ eminere ejus videbantur, et studiosius transscripsimus et laudavimus pluribus, ut nimis severum atque adeo plane falsum Bernhardyi de his fragmentis judicium refelleremus; qui uno ea sive Phoenissarum sive Thebaidis nomine comprehendens et pro virili parte exagitat atque contemnit et Lipsium reprehendit vehementer, qui eadem vel magnificentissime laudaverit. Cujus tanta judiciorum diversitatis quæ causa fuerit atque origo, facile perspici potest: nimirum, dum duo hæc fragmenta unam esse fabulam putant dumque uno judicio res duas dissimillimas comprehendunt, ille magis prioris fragmenti, hic posterioris rationem habuit; eoque factum

est, ut uterque de tota fabula id dixerit, quod recte pronunciari nisi de parte non posset. Sed de hac quidem re hactenus.

Jam ad Thyesten transimus, quam extremam nobis earum, quæ recte Senecæ attributæ videntur, fabularum reliquimus; quæ quum sua sponte sit digna, quæ evolvatur diligentissime — quicquid enim omnino in genere Senecano in bonam malamve partem insigne deprehenditur, id in hac una tam eminet et exstat, quam in nulla alia expressum videmus — tum etiam ea re commendatur, quod in tanta multitudine tragoediarum, quæ in eodem versatæ sunt argumento, quum totidem prope Thyestæ quot poetæ tragici fuerint et Thyestea coena ipsius generis pæne vocabulum et nomen evaserit, hæc una ex omnibus integra ad nostram ætatem permansit. Quapropter, quamquam, tot ante fabulis recensitis, si in hac extrema vel brevissimi essemus, facile id nobis ab omnibus concederetur, tamen, ne hoc tamquam jure nostro utamur, rei ipsius gravitas prohibet et magnitudo. Instituta igitur fabula in hunc modum est.

Inducitur primum Tantali umbra, quam ex inferis in lucem extractam Furia nepotum domum introire jubet, ut eos ad furorem et scelera compellat. Atque ille, tametsi jam ab initio horribile illud ministerium detrectat, ut edoctus a Furia est, quanta malorum scelerumque series funestam domum maneret, tum vero eo horrore perfunditur, ut vel infernos illos cruciatus rursus suscipere malit:

Fur. Siste. Quo præceps ruis?
Tant. Ad stagna et amnis ad recedentes aquas
Labrisque ab ipsis arboris plenæ fugas.
Abire in atrum carceris liceat mei
Cubile, liceat, si parum videor miser,
Mutare ripas: alveo medius tuo
Phlegethon relinquar igneo cinctus freto.
v. 67—73.

Ceteris deinde, qui apud inferos plectuntur, appellatis:

Tantali vocem excipe
Properantis ad vos. Credite experto mihi:
Amate poenas.
v. 80—2.

Instante vero Furia, rursus:

Me pati poenas decet,
Non esse poenam. Mittor ut dirus vapor
Tellure rupta vel gravem populis luem
Sparsura pestis. Ducam in horrendum nefas
Avus nepotes?
v. 86—90.

Coactus tandem domum irrumpit: quam ubi furore penitus complevit, quum jam horrore aspectus ejus et flumina relabuntur et mare decrescit et Sol ipse producere diem cunctatur, rursus ad nota sibi supplicia revolvitur.

Laudatus hic locus et jure laudatus ab omnibus est. Habet enim imaginem novam, audacem, grandem, magnificam: in qua tamen, si reprehendendum aliquid est, id fortasse reprehendi potest, quod granditati rerum poeta satis, perspicuitati non item consuluit. Nam Furiæ et quæ iis similia sunt numina, qua ratione eos, quos invadunt, a statu mentis deturbent, facile ante oculos ponitur; quæ mortales aut ipsius habitus terrore conturbant aut pestifero spiritu complent aut facibus jactatis injectisve serpentibus tum flammis, tum venenis ad insaniam concitant: umbra vero et imago quo pacto nihil aliud quam introiens domum, eos, qui ea continentur, instigare possit ad scelera, non æque facile perspicitur. Quæ vero hujus loci mens ipsa atque sententia est, ita Tantalum propter scelera puniri, ut ipse progeniem suam ad majora etiam scelera proturbet, eam profecto valde erit iniquus, qui non elatam et altam et tragicam esse concesserit.

Secundus vero actus in eo consumitur, ut Atrei odium ulciscendique consilia exponantur. Simillimus est hic locus Medeæ de Iasonis supplicio cogitanti: idem torrens verborum, eadem insania, eadem, ut ita dicam, ambitiosa in scelere jactantia. Accedit, quod, quemadmodum nutrix Medeæ, sic Atreo satelles adjungitur, non ob aliam causam inductus, quam ut ne tyrannus solus loqueretur et ut adesset, qui adversando rogitandoque novam semper declamandi præberet materiam. Denuntiat igitur Atreus immane et atrox supplicium a fratre sumpturum: adjicit causam, cur non modo justa ea ultio, verum etiam necessaria videatur:

Age anime fac quod nulla posteritas probet,
Sed nulla taceat. Aliquod audendum est nefas
Atrox cruentum tale quod frater meus
Suum esse mallet. Scelera non ulcisceris
Nisi vincis.

v. 192—96.

Novi ego ingenium viri
Indocile: flecti non potest, frangi potest.
Proinde antequam se firmat aut vires parat,
Petatur ultro: ne quiescentem petat.
Aut perdet, aut peribit, in medio est scelus
Positum occupanti.

v. 199—204.

Retinere furentem satelles conatur: tractatur statim locus communis, utrum sit melior improba et negligens famæ dominatio an mitis

et popularis ratio regnandi. Mox Atreus, inserta narratione de stupro furtoque a Thyesta commisso, qui modo omnino ab ulciscendi cogitatione deterrebat, eum jam de optima ulciscendi ratione consulit. Mitissimus homo satelles illico suadet, ut

Ferro peremptus spiritum inimicum expuat.
v. 244.

At non placet Atreo; majus aliquid ille desiderat:

Atr. Nullum relinquam facinus et nullum est satis.
Sat. Ferrum?
Atr. Parum est.
Sat. Quid ignis?
Atr. Etiamnunc parum est.
Sat. Quonam ergo telo tantus utetur dolor?
Atr. Ipso Thyeste.
v. 256—59.

Paullo post, quod obscure significavit, aperte proponit:

Dignum est Thyeste facinus et dignum Atreo.
Uterque faciat. — Vidit infandas domus
Odrysia mensas. — Fateor, immane est scelus,
Sed occupatum: majus hoc aliquid dolor
Inveniat. Animum Daulis inspira parens
Sororque. Causa est similis: assiste et manum
Inpelle nostram. — Liberos avidus pater
Gaudensque laceret et suos artus edat.
v. 271—78.

Indicat deinde liberos se ad fratrem missurum, qui exilio et egestate adflictum spe regni partis ostentata reducant in patriam. Sequitur, utrum liberos in secretum admittat necne, satis longa deliberatio: cujus hic tamen exitus est, ut celari eos videatur utilius.

Cedunt insidiæ prospere: adest cum filiis Thyestes. Summæ hic probitatis inducitur, sapientiæ quoque magnæ, nimirum ad Stoicorum præcepta formatæ: qui et regnum et exsilium expertus hujus egestatem illius splendori longe præponit: quod autem Mycenas se arcessenti fratri obtemperavit, id filiorum se precibus victum, non sua cupiditate fecisse confirmat. Venit igitur cunctabundus et timens et omnia mala præsagiens. Quem in exsilium reverti cupientem dum filius erigere et firmare conatur, præbetur idoneus transitus ad vulgarem illum locum communem, quantum humilis et secura condicio vel excelsissimæ cum periculo dignitati præcellat. Quo loco cetera tolerabilia aut etiam bona; illud vero ineptum:

Thy. Causam timoris ipse quam ignoro exigis.
Nihil timendum video, sed timeo tamen.
v. 434—35.

Nam quid timendum sit, et cuivis videre promptissimum est et ipsum intelligere postea satis aperte declaratur. Ne illud quidem quomodo dicatur, intelligo:

Tant. Quam tamen fraudem times?
Thy. Omnem. Timori quem meo statuam modum?
Tantum potest quantum odit.
Tant. In te quid potest?
v. 482—84.

Non enim video, cur non omnia Atreus in Thyesten possit, quæ omnino inimicus potest in inimicum.

Jam Atreus accedit: qui, ut primum fratrem aspexit, tacitus secum ipse felici dolo parataque tandem ultione exsultat: tum ipsum blandissimis verbis aggreditur; ad quæ Thyestes ita respondet:

Diluere possem cuncta nisi talis fores.
Sed fateor Atreu fateor admisi omnia
Quæ credidisti. Pessimam causam meam
Hodierna pietas fecit. Est prorsus nocens
Quicunque visus tam bono fratri est nocens.
Lacrimis agendum est: supplicem primus vides.
Hæ te precantur pedibus intactæ manus:
Ponatur omnis ira et ex animo tumor
Erasus omnis abeat. Obsides fidei accipe
Hos innocentes frater.
v. 512—521.

Quem allevatum Atreus amplexus, filios quoque ejus adolescentes, quorum cædem quum maxime meditatur, exosculatur amantissime. Tum fratri regni consortium defert, quod ille vehementer primo aspernatus non antea accipit, quam Atreus ne se quidem nisi socium ejus regnaturum esse confirmat.

De narratione, quæ deinceps est, breviter licet dicere. Novimus in hoc genere Senecam, qui quo hic liberius exsultaret, materiam nactus est benignissimam atque omnibus iis rebus abundantem, ex quibus Senecanam supellectilem descriptionum constare jam pridem cognovimus. Primum arcem Pelopidarum habet, quam depingat: deinde lucum opacum, horribilem, religione plenissimum: tum Atrei gladio pueros transverberantis immanitatem et ferociam: tum illorum in obeunda morte constantiam; ad extremum corporum lacerationem et diræ illius coenæ præparationem: qui quidem locus, quem quivis alius vehementer reformidaret, huic nimirum arridet vel maxime. Non tamen dimittam legentes, quin hujus quoque descriptionis tamquam gustum accipiant:

Chor. Quo juvenis animo, quo tulit vultu necem?
Nunt. Stetit sui securus et non est preces

Perire frustra passus. Ast illi ferus
In vulnere ensem abscondit et penitus premens
Jugulo manum commisit. Educto stetit
Ferro cadaver cumque dubitasset diu
Hac parte an illa caderet, in patruum cadit.
v. 719—25.

Inter hanc mortem et Astyanactis eam, quæ in Troadum fabula narratur, quanta sit vicinitas atque similitudo, præterire arbitror neminem.

Exitus vero tragoediæ non item vulgaris atque communis, sed qui, si nulla alia re, miraculo certe ac novitate possit movere. Hic enim illæ epulæ ipsæ ante oculos nobis ponuntur, quum Atrei jussu, qui ipse eo consilio videtur exisse e convivio, ut fratris epulantis spectaculo perfrueretur, fores regiæ domus recluduntur venitque in conspectum Thyestes:

Atr. Aperta multa tecta collucent face.
Resupinus ipse purpuræ atque auro incubat
Vino gravatum fulciens læva caput.
Eructat. O me cælitum excelsissimum
Regum atque regem. Vota transcendi mea.
Satur est, capaci ducit argento merum.
v. 911—16.

Sed frustra pocula haurit; frustra se ipse, frustra chorus illum ad lætitiam hilaritatemque hortatur: tenent occupatum et angunt tristissimæ futuri præsensiones; erumpunt cæci et obscuri doloris indicia, lacrimæ, gemitus, ejulatus:

Thy. Quid me revocas festumque vetas
Celebrare diem? Quid flere jubes,
Nulla surgens dolor ex causa?
Quis me prohibet flore decenti
Vincire comam? Prohibet, prohibet.
Chor. Vernæ capiti fluxere rosæ,
Pingui madidus crinis amomo
Subitos inter stetit horrores.
Imber vultu nolente cadit.
Venit in medias voces gemitus.
v. 946—955.

Maximum vero horrorem illi extremi versus movebunt:

Thy. Vagus intra
Terror oberrat, subitos fundunt
Oculi fletus nec causa subest.
Dolor an metus est?
An habet lacrimas magna voluptas?
v. 969—73.

Omnino præclarus hic locus et ad animos penitus concutiendos aptissimus.

Liberos deinde quærenti Thyestæ, ut eorum aspectu animi sollicitudinem depellat, diris ambagibus Atreus respondet plenumque puerorum sanguine poculum porrigit. Quod ubi ille accepit, quum horrenda exsistunt omina subitoque tenebræ terris inducuntur, vocem in his ipsis terroribus egregiæ pietatis emittit:

Quidquid est: fratri precor:
Gnatisque parcat, omnis in vile hoc caput
Abeat procella.

v. 999—1001.

Projicit tandem ad pedes ejus Atreus corporum laceratorum reliquias: quibus aspectis ille, quum frater quæsivit:

Natos ecquid agnoscis tuos?

v. 1009.

nobile illud respondet:

Agnosco fratrem.

v. 1010.

Quo quidem certe melius illustriusve concinnæ ejusdem et grandis brevitatis exemplum reperiri non potest.

Quidquid autem post illud Thyestes lamentatur, quod necesse est eveniat in eo dolore, quem vix cogitatione comprehendere, nedum verbis exprimere possis, mera insania et ampullarum aliarum super alias coacervatio est. Atrei vero exsultatione nihil certe immanius cogitari potest: qui descripta puerorum mactatione et ipsa præparatione dapis diligenter exposita, adjicit hæc:

Omnia hæc melius pater
Fecisse potuit, cecidit in cassum dolor:
Scidit ore natos inpio, sed nesciens,
Sed nescientes.

v. 1069—1072.

Quatenus autem in hac fabula Seneca aut secutus sit Græcos tragoediæ auctores aut ab illorum institutis recesserit, de ea re, quamquam de iis fabulis, quæ interierunt, non plus habemus cognitum, quam quantum suppeditant minuta sane et exigua ex Sophocle et Euripide et ex Ennio Accioque fragmenta, tamen vel sic pro certo affirmari nonnulla, alia saltem probabiliter conjici possunt [1]). Atque illud quidem in confessis est apud Euripidem et Sophoclem multo pluribus fuisse rebus actionem refertam, quam est apud Senecam: primum apud illos Aeropæ personam, Atrei conjugis, fuisse inductam, cujus hic nullum vestigium est: tum Thyesten ab exsilio non arcessitum fuisse ab Atreo, sed, quum lege aut pactione quadam exsularet, ultro in patriam re-

[1]) Welcker, Griech. Trag. I, 357—365, II, 675—689.

vertisse et ad aram in Atrei domum confugisse; eamque quum nollet relinquere atque etiam Aerope in societatem assumpta, quacum veterem stupri consuetudinem habuisset, novas in vitam an regnum fratris insidias temptasset, tum denique eam poenam, quam vidimus, fratri dedisse. Quas quidem Seneca res non modo idcirco omisit, ut, id quod studiose eum semper factitare videmus, plus sibi spatii ad locorum communium splendorem ubertatemque relinqueret, verum etiam, quod, sicut Iasonis scelus attenuando Medeam fecit horribiliorem, sic Atrei crudelitatem immanitatemque augeri putavit, si eum non novis insidiis lacessitum, sed vetere tantum odio commotum tam nefarium committentem scelus fecisset. Nam quæ optimo cuique poetæ in hoc argumento difficultas videri debebat vel maxima, quod tota res non modo extra fidem, sed etiam extra naturam posita esse videbatur, eam hic non modo non removere aut minuere, sed etiam complecti et de industria augere instituit: qui et Thyesten inducit bonum, probum, ab omni ambitione remotum, talem denique, qualis si re vera fuisset, numquam profecto fratri neque regnum eripere neque uxorem corrumpere voluisset, et in Atrei persona cum illa ferocia et crudelitate, quam argumentum necessario postulabat, conjungit eam, quæ ad rerum fidem non erat necessaria, foedissimam amoris et mollitudinis simulationem, quæ plus quam humanæ ac plane gratuita malitiæ videtur. Hæc igitur manifesta cum Græcis deprehenditur dissimilitudo: quæ sequuntur vero, rationem habent aliquanto obscuriorem. Non tamen dubitaverim contendere neque primum illum actum, ubi Tantali manes inducuntur, quod lumen hujus tragoediæ esse clarissimum diximus, neque Atrei cum satellite colloquium, quod rei exponendæ causa inductum, declamationis habet nimis, utilitatis ad negotium promovendum parum, apud ullum Græcæ tragoediæ principem potuisse reperiri. Nec vero puerorum mactationis ulla peculiaris apud Græcos videtur fuisse descriptio: vel quia facinus ingens et quod, si prospere cessurum esset, deberet esse quam occultissimum, ante exitum palam enuntiari nihil attinuit: in Euripidis Cressis præsertim, ubi chorum, quum ex Aeropæ ancillis constaret, Thyestæ partibus favisse verisimile est: vel quia præstantissimorum tragoediæ scriptorum rationi et arti vix consentaneum videtur fuisse distrahere ac discerpere eum horrorem, quem Atrei facinore oporteret moveri, et qui dolor in Thyesta uno suscipiendus esset, ejus tamquam particulam derivare ad pueros ac non totum et integrum ad id tempus reservare, quum Thyestes, quid passus esset, edoceretur ab Atreo; cujus ex persona — sicut et apud Senecam est et apud Sophoclem fuisse ex Acciano quodam fragmento suspicari licet — ea, quæ de puerorum casu erant dicenda, dici poterant optime, ut is mærori fra-

tris insultans totum ei mactationis ordinem diligenter exponeret. Jam vero quæ cum epulis ipsis conjuncta sunt quæque eas consequuntur, quum capita pedesque puerorum Atreus ante pedes Thyestæ projicit, ea quin apud Euripidem quidem a nuntio fuerint narrata, dubitari non potest: Sophocles qua ratione hunc locum tractarit, ut fragmenta tantummodo respicientibus obscurum, sic rei ipsius naturam intuentibus perspicuum est. Neque enim persuaderi cuiquam posse arbitror poetam arte sapientiaque præstantem producere in scenam sustinuisse hominem ejusmodi quum maxime dolore commotum, qui vehementer esset timendum, ne non modo animum ejus et mentem, sed etiam corpus cum summa foeditate convelleret. Extrema autem tragoediæ, quibus exsultans Atreus, mærens Thyestes inducitur, ad græcorum similitudinem maxime videntur accommodata.

Et quoniam eas fabulas absolvimus, quæ ab his editoribus, quos nos sequimur, solæ Senecæ putantur, transeundum jam ad reliquas est, quæ ab iisdem incerti auctoris inscribuntur, Agamemnonem, Herculem Œtæum, Octaviam. Quarum eam quidem, quam extremam nominavimus, nemo tam erit ineptus, qui a Seneca scriptam esse contendat: de ceteris magna inter doctissimos viros opinionum varietas est: inclinat tamen animus vehementer ad eam amplectendam sententiam, quæ separandas has fabulas a ceteris sejungendasque censet. Nam ut nihil de metrorum tractatione dicam, cujus in his fabulis nonnulla a prioribus exstat diversitas, ut elocutionem quoque harum omittam, in qua persuasum mihi habeo reperiri posse non pauca a Senecæ more loquendi abhorrentia, his igitur omissis, quæ ad institutum meum non pertinent, si genus ipsum dicendi et quasi colorem orationis intuemur, in summa similitudine dissimilitudines rursus invenientur eæ, quæ plurium potius scriptorum diversitati, quam unius inæqualitati assignandæ videantur. Quarum dissimilitudinum hæc pariter in primis illis duabus cernitur, quod, quum in prioribus vitia dicendi offendantur gravia illa quidem ac turpia, sed quæ plerumque tamen virtutis aliqua vicinitas speciosa commendet, eadem in his reperimus splendida multo minus et dulcia et quæ voluntatem quidem scribendi ac mentem arguant unam atque eandem, facultatis autem et ingenii multo minus. Accedit, quod in iisdem locos nonnullos offendimus ejusmodi, ut, quemadmodum aliorum quorundam in prioribus locorum consimiles exstiterint, nisi ad eorum ipsorum exemplar effictos atque expressos esse statueris, probabilem reddere rationem non possis. Tantum de universis erat dicendum: nunc videamus de singulis.

Agamemnonem Græcam unam tantummodo habemus Æschyli neque aut Sophoclis ullam aut Euripidis scimus fuisse. Quo magis mi-

randum videtur reperiri in hac latina tam multa, quæ ab Æschyleo argumento longe longeque discedant. Quod quidem, ut breviter amplectar, hujusmodi est.

Inducitur primum vetus quidam Agamemnonis famulus: qui custos in alta turre constitutus, ut, si quod signum ex Troja a Græco exercitu missum esset, exciperet, dum durum molestumque custodiæ laborem longamque domini absentiam lamentatur, conspicit subito ignem ex proxima specula accensum. Lætus igitur ad Clytæmnestram Græcorum victoriam nuntiatum accurrit: illa rem cum choro communicat: quo dubitante, an temere illa, ut mulier, nuntio crediderit, alius supervenit nuntius, Agamemnonis præco, Talthybius: a quo Clytæmnestra et Agamemnonem victorem reverti et ceteram Græcorum classem recenti tempestate disjectam cognoscit. Jam Agamemnon adest ipse: quem illa, quo magis omnis doli suspicio tollatur, iis honoribus excipit, ut viam ipsam, qua domum est ingressurus, tapetis purpureis sternat. Atque ille quidem intrat domum: Cassandra sequi jussa obstinato silentio abnuit. Ut vero Clytæmnestra quoque intus se recepit, tum divino furore concitata instantem et Agamemnonis mortem et suam prædicit. Mox Clytæmnestra cum Ægistho procedit occisumque a se esse Agamemnonem, adjunctis facinoris causis, impudentissime profitetur, aversante choro scelus et iram populi lapidationemque minitante. Ac de Æschylea quidem fabula hactenus.

Latinus vero poeta de primo illo nuntio silet, pro eo autem umbram Thyestæ Agamemnonis mortem prædicentem inducit. Prodit deinde Clytæmnestra dubia animi atque incerta et, quidnam agat, cum nutrice deliberans. Ac modo vetustæ cum viro simultatis originem causasque retractat; modo suscepti flagitii conscientia et redituri jamjam conjugis metu torquetur; modo funesta Pelopidarum domus exempla respiciens ad paria scelera se ipsa instigat; quum interim nutrix, ut semper hujusmodi in tragoediis nutrices, ad honesta consilia sedulo cohortatur. Ægisthi autem adventu repente Clytæmnestra mutatur: ostendente enim illo, quantum ab Agamemnone, si salvus redierit, periculum instet, nisi strenue aliquid providerint, illa rursus honesta jactare, poenitentiam agere, veniam delicti sperare. Quo tempore jam sua sponte sententiam fortiter tuenti nutrix satis acriter subvenit, quum ita in Ægisthum invehitur:

Subripere doctus fraude genialis toros
Quem venere tantum scimus illicita virum,
Facesse propere ac dedecus nostræ domus
Asporta ab oculis: hæc vacat regi viro.
v. 299—302.

Credas jam perculsum hominem esse atque prostratum: immo tunc ipsum, simulatque reginæ jussu et mortem et exsilium pati se paratum esse ostendit, iterum illa convertitur eique tam facile cedit, ut tota hæc ab ea terrendi tantummodo ignavissimi hominis causa commota contentio videatur.

Jam Eurybates advenit et ipse Agamemnonis præco: qui tempestatem, qua classis erat adflicta, in eaque Ajacis Oilei pereuntis necem describit. Nequaquam ex omni quidem parte contemnenda hæc est narratio neque ejusmodi, quam plane in eodem, quo priores descriptiones, genere ponas. Multo enim minus in singulis rebus moratur progrediturque et celerius et æquabilius: cujus quæ pulcherrima videntur, adjunximus:

Jam litus omne tegitur et campi latent
Et dubia parent montis Idæi juga.
Et id quod unum pervicax acies videt,
Iliacus atra fumus apparet nota.
Jam lassa Titan colla relevabat jugo,
In astra jam lux prona, jam præceps dies:
Exigua nubes sordido crescens globo
Nitidum cadentis inquinat Phoebi jubar.
v. 477—84.

Describitur deinde tempestas:

Inferna nox est. Excidunt ignes tamen
Et nube dirum fulmen elisa micat
Miserisque lucis tanta dulcedo est malæ:
Hoc lumen optant.
v. 515—18.

Præclara Ajacis quoque descriptio, quum fulmine ambustus et præceps in mare devolutus, ipse flagrans flagrantem navem comprehendit:

Cæco mari
Collucet Ajax. Omne resplendet fretum.
v. 563—64.

Occupata vero rupe victos a se deos, victum coelum, victum mare glorianti

Tridente rupem subruit pulsam pater
Neptunus imis exerens undis caput
Solvitque montem quem cadens secum tulit
Terraque et igne victus et pelago jacet.
v. 574—75.

Hanc narrationem Cassandræ sequitur furor et vaticinatio: qui locus, quamquam granditate nimirum et spiritu nullo pacto cum Æschylo est comparandus, imitandi tamen eum et exprimendi minime dubiam co-

arguit voluntatem: nisi quod hic Agamemnone præsente non silet eique ipsi, quantum periculum instet, haud obscure significat. Occiso vero Agamemnone Electra domo se proripit Orestæ fratri perfugium quærens: quem Strophius vetus Agamemnonis hospes, qui tum ipsum ludicri certaminis victor belli victori amico gratulatum venit, orante Electra curru sublatum coronaque et palma victoriæ insignibus ornatum ex inimicorum manibus eripit. Extremum locum tenet Electræ cum interfectoribus patris altercatio.

Hæc hujus fabulæ compositio est: a qua priusquam discedo, duo tantum legentes admonitos velim. Unum est, vix credibile videri hanc fabulam ex Æschylo aut Æschylo solo esse expressam: statuendum pæne necessario aliam aliquam ejusdem argumenti Græcam fabulam exstitisse, ad cujus similitudinem hic suam aut totam aut partes ejus direxerit. Nam eorum, quibus hujus fabulæ ab Æschylea dissimilitudo maxime cernitur, pleraque eam habent condicionem, ut, quid in illis aut Senecæ aut alii cuipiam consimilis voluntatis scriptori tantopere placuerit, vix intelligi possit, quam belle autem ad Græcæ alicujus perfectissimæ fabulæ rationem fuerint factura, dubitari non queat. Quid enim? Quod jam ante adventum Agamemnonis occidendi ejus a Clytæmnestra et Ægistho palam ineuntur consilia, ut statim a principio, quid triumphanti et ad conjugis amplexum properanti regi impendeat, non sine horrore quodam præsentiamus: quod ille jam in extremo discrimine introiens domum, ubi manent interfectores, Cassandræ admonitionem contemnit; ut confirmetur hic quoque antiquissimum illud, Fortunam, quos perdere voluerit, occæcare: quod denique hac potissimum ratione ex domestica cæde elabitur Orestes cum faustissimis futuræ victoriæ et ultionis ominibus: qui quidem locus declamandi facultatem præbet exiguam, transitum autem ad Orestæ facinus tractandum optimum munit: hæc igitur omnia, si prudenter et artificiose et rerum naturæ convenienter essent pertexta, parum digna evasura fuisse censemus aut Sophocle aut Euripide aut si quis alius fuit nobilis tragoediæ scriptor? Mihi quidem tota hæc fabula, quum ceteris rebus ad Sophoclis maxime rationem componendi videtur accedere, tum in Electræ moribus et Orestæ fuga ita apte ejusdem Electræ fabulæ convenire, ut, nisi nullam ejus fuisse Agamemnonem constaret, illius maxime similitudinem hunc secutum esse haud dubitanter contenderem.

Alterum pertinet ad illa, quibus non Senecæ hanc fabulam esse probari videtur. Mirum est enim, quam in hac fabula aliud quam in prioribus genus dicendi, aliud quasi filum orationis offendas. Nihil hic reperimus, quod stupeamus, quod admiremur, quod laudemus, quod oderimus: jacent omnia et languent sine vi ac nervis et æquabili quadam

mediocritate non tam laudes merentur, quam reprehensionem effugiunt, ut videatur, quisquis hanc fabulam scripsit, aspirasse ille quidem ad illorum vitiorum, quibus illæ priores abundant, dulcedinem atque splendorem, consequi autem propter ingenii debilitatem potuisse raro, ut etiam nonnumquam non judicio, sed defatigatione ad sanam propemodum et simplicem orationem descenderit. Et quoniam diximus in his fabulis, quæ Senecæ abjudicantur, locos reperiri nonnullos, qui certorum quorundam in prioribus fabulis locorum imitationis adferrent suspicionem, ejus imitationis exemplum nullum adferre possumus manifestius, quam hujus ipsius fabulæ exordium: ex qua pauca subjecimus:

Thyestis umbra. Opaca linquens Ditis inferni loca
Adsum profundo Tartari emissus specu
Incertus utras oderim sedes magis:
Fugio Thyestes inferos, superos fugo.
v. 1—4.

Libet reverti. Nonne vel tristes lacus
Incolere satius?
v. 12—13.

Sed cur repente noctis æstivæ vices
Hiberna longa spatia producunt mora
Aut quid cadentes detinet stellas polo?
Phoebum moramur. Redde jam mundo diem.
v. 53—56.

Videmus simillima hæc esse iis, quæ in primo actu Thyestæ tractantur. Potest dici ab eodem hæc esse atque illa profecta consimilesque ab eo locos in Agamemnone prius quasi adumbratos, post in Thyesta vehementius esse tractatos et copiosius. At primum credibile non est res tam grandes, tam excelsas, tam omnibus orationis ornamentis accommodatas, tam paucis versibus non nimis excitata oratione delibatas potius quam pertractatas dimittere potuisse Senecam: quum præsertim non is sit, qui inopia et jejunitate laboret, sed qui plerumque etiam vitiose redundet. Deinde quod et Tantalus et Thyestes ad inferos reverti se malle declarat, id ex illius persona optime dicitur, qui invitus et repugnans ad nepotes perdendos agatur, ex hujus non item, qui, ut suum filium in fratris instiget, sua sponte in lucem redierit. Sed in aliis quoque locis nonnullis haud parva imitationis inest suspicio: quorum hos subjeci:

Clyt. Quid timida loqueris furta et exilium et fugas?
Soror ista fecit. Te decet majus nefas.
v. 124—5.

Medea. Hæc virgo feci, gravior exurgat dolor.
Majora jam me scelera post partus decent.
Med. v. 49—50.

Nutrix. Licet ipsa sileas, totus in vultu est dolor.
v. 129.

Nutrix. Fert odia præ se, totus in vultu est dolor.
Med. v. 449.

Clyt. Cui ultima est fortuna, quid dubiam timet?
v. 147.

Medea. Qui nil potest sperare, desperet nihil.
Med. v. 163.

Sequitur Hercules Oetæus, quam quoniam, id quod maxime vellem, præterire non licet, id certe faciam, quod possum, ut quam paucissimis absolvam. Neque enim temere quicquam aut Græce aut Latine scriptum inveneris, in quo et inutilius et injucundius morere quam in hac fabula: cui si turgidissimum quemque et insolentissimum hujus ipsius Senecæ locum compararis, siccus et sanus ac pæne Atticæ salubritatis videbitur. Nam quod in Seneca per translationem nonnumquam posuimus, quum insanire eum et furere diceremus, id jam vereor, ne in hoc, quisquis hanc fabulam scripsit, vere et proprie dici oporteat. Febricitantis enim alicujus hæ ampullæ sunt et per confusa somnia nescio quid ingens et immane captantis: qui ita æstuat et clamat et ea monstra et portenta ebullit, ut ad extremum legentes quoque febrim sibi habere videantur. Accedit, quod hæc fabula versuum scripta est duobus millibus non minus, ut omnium earum, quæ Senecæ feruntur, non modo pessima sit, sed etiam longissima. Nec mirum tantum in spatium excrevisse: attendamus enim paullisper hoc dictionis ejus exemplum: loquitur de Herculis amoribus:

Quod amet requirit, virginum thalamos petit.
Si qua est negata rapitur, in populos furit,
Nuptas ruinis quærit — — — — — —
Causa bellandi est amor.
Totiens timebit, Herculi natam parens
Quotiens negabit: hostis est quisquis socer
Fieri recusat, si gener non est, furit.
v. 422—24, 427—30.

Hoc genere dicendi qui utatur, qui a nullo sensu, quamdiu aliis etiamnunc verbis exprimi possit, discedendum sibi putet, is non quod longus est, sed quod finem aliquando facit, mirabile est.

Quid igitur hic attinet Sophoclis fabulam, quæ Trachiniæ vocatur, assumere? Quam ille ita secutus est, ut pæne de industria depravasse videatur. Verumtamen, ut de hac quoque aliquid dicamus, quam scite hic omnia præparantur, quanta jam ab initio movetur exspectatio, quum et Dejaniræ sollicitudo exprimitur et oraculum illud profertur, unde hoc ipso tempore ad extremum discrimen Herculem vocatum esse cognosci-

mus! Dejanira autem ipsa quam honesta, quam amans, quam amabilis inducitur! Quæ, quum captæ Oechalides in ædes inducuntur, quamquam tunc ipsum, postquam vicisse Herculem et salvum redire cognovit, exsultat lætitia, tamen lacrimas alienæ calamitati debitas fundit imprimisque Iolen ipsam eo formæ decore fulgentem, quod metum et suspicionem facile possit movere, summa misericordia benevolentiaque prosequitur. Quum vero Euryti filiam esse et amari ab Hercule rescivit, quam patienter dolet, quam summisse, quam liberaliter! Quam facile marito ignoscit! Quam nihil pellici succenset! Ac ne Herculis quidem mores omittit poeta, quin breviter dumtaxat significet: cujus magnus et simplex animus declaratur, quum Lichas, quod Dejaniram de Iola celavit, id suo se consilio fecisse confirmat, non Herculis jussu, quem nisi aperte et simpliciter acturum esse quicquam negat.

At in latina fabula primum ab Hercule centum versibus victoriæ suæ laboresque prædicantur et ea quidem jactantia, ut præ confidentia superbiaque vix mente constare videatur. Tum Iole cum choro, qui ex captivis mulieribus constat, interitum patriæ complorat. Mox Dejanira prorumpit: quam furere vehementer et nutricem secum habere non necesse est dicere. Nunc Herculem, nunc se ipsam, nunc pellicem jugulaturam se clamat; sed ne his quidem facinoribus est contenta:

Si quid e nostro Hercule
Concepit Iole: manibus avellam meis.
v. 348—49.

Novimus jam satis, opinor, amabilem feminam. Præterea ut primum illa furoris tempestas detonuit, nihil aliud quam pallam sanguine Nessi illitam mittit: quo quidem loco primum aliquid ex Sophocle sumptum agnoscimus. Nam et Nessi letum similiter narratur et, quod mirere, genere dicendi propemodum sano et Lichæ ad Herculem abeunti eadem fere a Dejanira mandantur; quæ hic tandem veram et simplicem vocem emittit:

Cape hos amictus nostra quos nevit manus,
Dum vagus in orbe fertur et victus mero
Tenet feroci lydiam gremio nurum.
v. 574—76.

Missa palla pestifera Nessei sanguinis vis eodem quo apud Sophoclem pacto deprehenditur. Non alienum erit animadvertere, quam dissimiliter hic una eademque res a Sophocle et ab hoc efferatur. Nam quod Sophocles de lana, quæ sanguine imbuta consumitur, ita posuit:

ἐκ δὲ γῆς, ὅθεν
προὔκειτ᾽, ἀναζέουσι θρομβώδεις ἀφροί,

γλαυκῆς ὀπώρας ὥστε πίονος ποτοῦ
χυθέντος ἐς γῆν Βακχίας ἀπ' ἀμπέλου.
Trach. 701—4.

id hic hoc pacto dilatat:

Nives ut Eurus solvit aut tepidus notus
Quas vere primo lubricus perdit Mimans
Utque evolutos frangit ionio salo
Opposita fluctus Leucas et lassus tumor
In litore ipso spumat aut cælestibus
Aspersa tepida tura laxantur focis:
Sic languet omne vellus et perdit comas
Dumque ista miror, causa mirandi perit.
v. 733—40.

Sed ad rem revertamur.

Apud Sophoclem Dejanira, ut primum ab Hyllo accepit, quantum mali marito imprudens inflixerit, statim tacita et pudibunda ad moriendum secedit. Apud hunc vero nequaquam tam quiete res agitur. Decantatur continuo illa cantilena, quam harum tragoediarum nulla non habet instituiturque grandissima illa dubitatio, suspendione melius an ferro an fabuloso aliquo supplicio vita finiatur: quum interim nutrix et Hyllus in vita eam retinere conantur. Ad extremum, sequente tamen Hyllo, in interiorem se domum proripit.

Adfertur jam Hercules, qui solus primo, tum coram Alcmene, brevi post filio quoque et Philocteta præsentibus, perpetuum ampullarum portentorumque flumen effundit. Non potest hic locus describi: legatur necesse est, ut, qualis sit, plane intelligatur. Qui autem legerit, quidnam sit turgidum genus dicendi, profecto numquam requiret. Elucet tamen in hac ineptiarum ampullarumque farragine, tamquam in fumo scintilla, is locus, quum Hercules audita conjugis morte cognitoque, in quantum malum inciderit, antiquum quoddam oraculum hoc eventu comprobatum agnoscit et omnibus querelis abjectis nihil aliud agit, quam ut, suorum rebus constitutis, ipse, quam pulcherrime possit, excedat e vita:

Habet peractum est, fata se nostra explicant
Lux ista summa est: quercus hanc sortem mihi
Fatidica quondam dederat. — — — — —
Nil querimur ultra: decuit hunc finem dari,
Ne quis superstes Herculi victor foret.
Nunc mors legatur clara memoranda incluta
Me digna prorsus: nobilem hunc faciam diem.
v. 1476—78, 1483—86.

Consistit in hoc loco Sophoclis fabula: hæc vero aliquanto plura comprehendit. Nam primum Herculis interitus narratur: qua narra-

tione, ut breviter dicam nemo certe mortalis aut verbosius quicquam aut insulsius scripsit. Hanc Hylli et Alcmenæ sequuntur lamentationes: quibus defuncti quum ad exitum tandem pervenisse nobis videmur, en Hercules ipse ex coelo delabitur deorumque in numerum receptum se esse demonstrat. Hic demum securi respiremus licet.

Rerum igitur summas hic partim a Sophocle, partim ab Ovidio sumpsit: quem et in Dejaniræ moribus et in Herculis morte secutus vel maxime est. Priorum vero fabularum quum omnino hæc fabula habet similia multa, tum Herculis Furentis unius omnium plurima: quam quidem non modo sententiis multis, sed etiam ipsius argumenti conformatione plane refert et exprimit. Pariter enim utriusque in Herculis gloria prædicanda principia versantur: pariter Hercules in utraque brevi furore correptus inducitur: tum, ut Herculem in illa, sic Dejaniram in hac funestum errorem voluntaria morte punientem retinere in vita sui conantur. Sed hactenus universe: jam singulos locos proferamus:

Herc. Parui certe Jove
Ubique dignus teque testata est meum
Patrem noverca.
v. 8—10.

Amph. Nondum liquet de patre? Mentimur Jovem?
Junonis odio crede.
H. F. 450—51.

Herc. Vel si times ne terra concipiat feras
Properet malum quodcumque, dum terra Herculem
Habet videtque.
v. 34—36.

Herc. Si quod etiamnum est scelus
Latura tellus, properet et si quod paret
Monstrum, meum sit.
H. F. v. 942—49.

Herc. Hercules monstri loco
Jam coepit esse.
v. 55—6.

Herc. Purgare terras propero. Jamdudum mihi
Monstrum impium sævumque et immite ac ferum
Oberrat.
H. F. 1286—88.

Nutrix. Nunc inardescunt genæ,
Pallor ruborem pellit et formas dolor
Errat per omnes.
v. 254—56.

Chorus. Flagrant genæ rubentes,
Pallor fugat ruborem:

Nullum vagante forma
Servat diu colorem.
Med. 866—69.

Nutrix. Pectoris sani parum
Alumna quæstus comprime.
v. 278—79.

Amph. Pectoris sani parum
Magni tamen compesce dementem impetum.
H. F. 979—80.

Nutrix. Præstare fateor posse me tacitam fidem.
v. 483.

Senex. Præstare tacitam regibus soleo fidem.
Œd. v. 829.

Nutrix. Precibus tu deum invictum advoca
Qui certa tenera tela dimittit manu.
v. 542—43.

Nutrix. Ille (Amor) per coelum volans
Proterva tenera tela molitur manu.
Ph. v. 204—5.

Dejanira. Levis una mors est, levis, at extendi potest.
v. 870.

Nuntius. «Quod sæpe fieri non potest, fiat diu
Mors eligatur longa».
Œd. 969—70.

Dejanira. Eligere nescis anime cui telo incubes?
v. 871.

Jocaste. Utrumne pectori infigam meo
Telum an patenti conditum jugulo inprimam?
Eligere nescis vulnus.
Œd. v. 1058—60.

Hyllus. Si novi Herculem
Aderit cruenti forsitan victor mali.
v. 915—16.

Theseus. Si novi Herculem
Lycus Creonti debitas poenas dabit.
H. F. v. 655—56.

Chorus. Sed quis non modicus fragor
Aures attonitas movet?
Est, est Herculeus sonus.
v. 1132—34.

Amphitryon. Infernus imo tonuit e fundo fragor.
Audimur. Est, est sonitus Herculei gradus.
H. F. v. 526—27.

Hercules. Tam prope a coelo fui,
Trachina video . . . .
Quam bene excideras dolor.
v. 1447—48, 1450.

Phædra. Quis me dolori reddit atque æstus graves
Reponit animo? Quam bene excideram mihi.
Ph. v. 597—98.

Alcmena. Quis me locus, quæ regio, quæ mundi plaga
Defendit?
v. 1802.

Hercules. Quis hic locus, quæ regio, quæ mundi plaga?
H. F. v. 1145.

Hic quoque versus pæne integer translatus:

Nutrix. En locus ab omni tutus arbitrio vacat.
v. 487.

Hippolytus. En locus ab omni liber arbitrio vacat.
Ph. v. 609.

Restat jam ultima harum fabularum Octavia, eo maxime insignis, quod ea una prætexta integra ad nostram ætatem pervenit, ceterum neque laudes magnas neque rursus contemptum merens. Cujus argumentum si breviter indicare volumus, Cornelii Taciti annalium libri quarti decimi capitibus extremis continetur; neque dubitandum est, quin is, qui Octaviam scripsit, hac ipsa Taciti narratione et ad componendam fabulam impulsus et in componendo diligenter usus sit.

Ac primum quidem Octavia cum nutrice prodit: quo loco longa Octaviæ familiæque ejus malorum series memoratur, pater Claudius Cæsar ab Agrippina interemptus, frater Britannicus Neronis sublatus dolo, ipsa modo novercæ invisa, nunc conjugi ad Poppææ nuptias ruenti. Satis dolenter hic Octavia:

Me crudeli sorte parentes
Raptos prohibet lugere timor
Fratrisque necem deflere vetat
In quo fuerat spes una mihi
Totque malorum breve solamen.
Nunc in luctus servata meos
Magni resto nominis umbra.
v. 66—72.

Movet hic magis Octavia, quam quum iras in Neronem effundit ulciscendique cupiditatem declarat.

Inducitur jam Seneca, ut in libris suis sæpissime facit, aureæ ætatis innocentiam extollens, suo sæculo convicium faciens. Hunc Nero subsequitur: cujus prima statim verba notissimam illam crudelitatem spirant: quum ita præfectum alloquitur:

Perage imperata: mitte qui Plauti mihi
Sillæque cæsi referat abscissum caput.

v. 449—50.

Quem quum Seneca ad lenitatem traducere studet, tritus ille, qui in his fabulis abest rarissimo, de regia clementia locus communis tractatur: ubi satis acriter hæc a Nerone dicuntur:

Stulte verebor esse quum faciam deos.

v. 461.

Servare cives principi et patriæ graves
Claro tumentes genere quæ dementia est,
Quum liceat una voce suspectos sibi
Mori jubere?

v. 507—10.

Incidit deinde Octaviæ mentio: cujus causam tuenti Senecæ superbissime respondet Poppæamque se sine mora ducturum esse declarat.

Narrato deinde a choro interitu Agrippinæ ita prorsus, ut Tacitus eundem exposuit, en Agrippina ipsa ex inferis erumpit impendentemque Neroni miseram et foedam mortem prædicit. Non caret hic locus vi et gravitate: illa vero nescio an ex tota tragoedia optima, quum Octavia chorum quietem agere hortatur, ille vero liberrimam indignationem erumpit:

Oct. Parcite lacrimis urbis festo
Lætoque die,
Ne tantus amor nostrique favor
Principis acres suscitet iras
Vobisque ego sim causa malorum.

v. 659—63.

Chorus. Gravis en oculis undique nostris
Jam Poppææ fulget imago.
Affligat humo violenta manus
Similes nimium vultus dominæ
Ipsamque toris detrahat altis.
Petat infelix nox et flammis
Telisque feris principis aulam.

v. 696—703.

Jam Poppæa quoque inducitur somnium quoddam nutrici suæ narrans, quo somnio iterum, sed apertius, Neronis interitus describitur. Tum nuntius furorem populi Poppææ imagines proruentis et ipsius principis domum ignibus incessentis ostendit. Mox Nero ipse ira in-

census procedit: qui de militum languore mollitiaque conquestus imperat præfecto, ut in seditiosam multitudinem vim et arma adhibeat, seditionis causam, Octaviam, ad supplicium asportet. Concluditur fabula querelis Octaviæ: quæ quum multa miserabiliter dicit, tum hæc imprimis mollia et suavia sunt:

Quæ lacrimis nostris questus
Reddet aedon?
Cujus pennas utinam miseræ
Mihi fata darent.
Fugerem luctus ablata meos
Penna volucri procul et coetus
Hominum tristes cædemque feram.
Sola in vacuo nemore et tenui
Ramo possem querulo pendens
Gutture mæstum fundere murmur.
v. 936—46.

Talis hæc fabula est; in qua fatebuntur, ut opinor, plerique inesse aliqua signa ingenii non magni illius quidem et audacis, recti tamen et sani et tametsi non viribus, at voluntate laudabilis; ut a priorum fabularum similitudine vehementer recedat neque eodem quo illæ comprehendi judicio debeat. Non potuit poeta usque ad rerum ipsarum magnitudinem exsurgere: non tamen usque ad inanes ampullas ineptiasque deprimitur: et licet non Taciti dolorem et pondus æquarit, conatus tamen nonnullos ad morum proprietates notandas non prorsus infelices capit. Præcipua vero ejus laus, quod — cujus rei in prioribus fabulis non multa vestigia exstant — divinum aliquod numen inesse in rebus humanis suspicatur quodque scelerum calamitatumque connexam fatali vinculo societatem videt et non modo victricis nequitiæ furorem, sed vindicatæ quoque exitus foedos ostendit. Hinc Agrippinæ de filii morte prædictio: hinc Poppææ de eodem somnium: hinc illa, quæ de Messalina et Claudio dicuntur: quorum ex erroribus et flagitiis profluxisse poeta omnes illas calamitates putat, quæ non modo ipsos percellerent, sed in filiæ quoque caput redundarent.

Sed de compositione hujus fabulæ satis: restat, ut quos locos ceteris tragoediis similes habeat, indicetur. Qui neque tam multi sunt quam in Agamemnone et Hercule Oetæo neque imitationem tam manifestam præ se ferunt: tamen et primi hujus versus sine dubio e Troadum primis expressi: et quæ hic de regum condicione disputantur, a solita hujus loci communis apud Senecam tractatione non multum abhorrent.

Singulis fabulis explicatis, proximum est, ut secundum institutum nostrum de chori rationibus disseramus. Habent igitur chorum omnes

præter Phoenissarum et Œdipi fragmenta; ubi vero est, neque personam ullam certam, si verum quærimus, sustinet neque ullas peculiares negotii partes tuetur. Neque enim, quod apud Græcos videmus, aliter hic senes loquuntur, aliter juvenes, aliter matronæ, aliter virgines; sed unus et idem est omnium canticorum sonus, ut plerumque non chorum, sed ipsum poetam audire videamur, et ut nonnumquam, ne ex quibus constet quidem, satis aperte significetur; neque eos, qui agunt, aut monet aliquid aut solatur aut reprimit incitatos aut iratos in gratiam reducit; summum lamentationem alicujus abrumpit aut adesse quempiam nuntiat. Ac ne audisse quidem interdum videtur, quid modo ante narratum actumve sit palam; siquidem in Troadum fabula, postquam umbram Achillis apparuisse nuntiatum est, statim omnia post mortem perire demonstrat; in Thyesta autem, quamquam ipso præsente consilia illa contra Atreum struuntur, tamen, quum blandis verbis hic a fratre est exceptus, ita lætatur, tamquam vera esset ista reconciliatio, non simulata et ficta. Et ut chorus nonnumquam rem actam non respicit, ita actores vicissim, perinde ut si non adesset, loquuntur; neque aut Thyestes nefandam fratri pestem machinans aures ejus veretur, aut Medea ulciscendi consilia celat inimicas sibi, Creusæ faventes mulieres, aut Phædra Hippolyto falsum crimen intentans de ejusdem silentio quicquam laborat. Unam tantum excipio Octaviam; in qua plus multo quam in ceteris fabulis ad ipsam actionem ab eo confertur, ita tamen, ut modo ad patienter casus ferendos hortetur Octaviam, modo ipse præceps ira et indignatione rapiatur; ut illic justum ac legitimum chorum, hic iratum seditiosumque populum quodammodo repræsentet.

Canticorum autem horum tria fere genera sunt. Quibus aut fabulæ narrantur eæ, quæ cum ipso negotio aliqua ratione cohærent aut loci communes de moribus et de rebus humanis divinisque tractantur aut aliquid eorum, quæ in ipso negotio insunt, describitur latius, ut in Oedipo pestilentia, in Thyesta sole deficiente repentinus siderum splendor et multitudo. Atque, ut in diverbiorum mediocritate aut insulsitate unum tamen alterumve sane laudabilem locum invenimus, item in canticis, licet plerumque vel redundantia descriptionum vel locorum communium tædio laborent, insunt tamen nonnulla, quibus haud injuria delectere. Quo quidem genere Hercules Furens præter ceteras omnes abundat: huic vero Troades proxima, cujus præsertim extremi cantici extrema adeo sunt pulchra, ut hunc locum non modo illius tragoediæ, sed omnium harum tragoediarum lumen esse contenderim.

Et quoniam de canticorum quoque rationibus breviter, ut institutum postulabat, disputavimus, restat jam, id quod extremum nobis

proposueramus, ut de his fabulis universis et de toto genere Senecæ disputemus. In quo illud primum sic nude et simpliciter ponam: quod et antea mihi ita videri significavi, quum statim in exordio, quorum de Seneca judicia maxime mihi probarentur, exposui et nunc, nisi frustra tantam in his fabulis explicandis operam collocavi, recte videri omnes concedent: exigui pretii has fabulas esse atque etiam, si ad severissimam artis legem revocaveris, contemnendas prorsus atque repudiandas, et quæ nullam hoc tragicum munus implendi, non dico facultatem, sed ne voluntatem quidem in Seneca fuisse declarent. Age enim comprehendamus omnes has fabulas, quas modo percucurrimus, et animo memoriaque paullisper recognoscamus: in tanta multitudine quam invenimus, quæ aliquam veræ tragoediæ speciem præberet? Quam, quæ non omnibus fere rebus reprehensione videretur dignissima? Quæ aut personas habuit ejusmodi, quibus favere, aut argumentum, quo teneri possemus? Quæ non veritatis et naturæ vestigia habuit pauca, furoris et insaniæ plurima? Quam denique invenimus vel earum, quas optimæ videbantur, quæ non interdum aut ineptiis risum aut foeditate nauseam nobis moveret? Durum profecto et injucundum nobis hoc munus judicandi fuit; in quo reprehensoris personam pæne perpetuam, laudandi numquam nisi ad tempus suscepimus. Quam ob rem quanti hæ tragoediæ essent, dijudicatum jam est; genus autem earum quale et unde conflatum sit et quibus in rebus maxime cernatur, de ea re, quamquam ab aliis multis copiosissime verissimeque expositum est, nobis quoque hoc tempore pauca dicenda sunt.

Tres sunt scriptores, quos qui diligenter pervolverit, nullum fere hujus poetæ Senecæ locum offendet, qui non jam antea sibi visus et tamquam notus et familiaris esse videatur, Ovidium dico et Senecam Rhetorem et huic cognominem L. Annæum Philosophum. Quamquam Ovidium quidem ne in eodem quo Senecam genere ponamus, divinum illius viri ac pæne singulare ingenium prohibet; cujus imitator tamen Seneca fuisse videtur studiosissimus, qui ab eo et sententias multas et prope omnem verborum copiam sumpsit. Cum Seneca vero philosopho jam major intercedit similitudo et propemodum tanta, quanta in maxima rerum institutorumque diversitate potest existere; plurimum tamen ad has fabulas illustrandas utilitatis conferet Seneca Rhetor, cujus in suasoriarum controversiarumque libris quum omnino universæ illius, quæ eo seculo, vigebat, mentis voluntatisque dicendi, tum omnium hujus ipsius in fabulis scribendis rationum positos in clarissima luce fontes et capita videmus. Nusquam enim manifestior et, ut ita dicam, acrior quam in hoc fabularum libro declamatorii illius studii deprehenditur fucus et color: hinc omnia illa nuda et inverecunda di-

cendi artificia fluxerunt; hinc illæ argutiæ, illæ figuræ, illa enthymemata: hinc illæ acutæ brevesque sententiæ, quibus ita abundat poeta, ut, quemadmodum Lydorum illum regem, quicquid manu attigisset, in aurum vertisse fabulæ produnt, sic ille nihil oratione attigisse videatur, quod non statim in sententiam formaretur. Hinc etiam illa locorum communium de fortuna, de morte, de seculi luxu copia et ubertas molestissima: hinc denique ille descriptionum constantissimus morbus, cui dum indulget, quid rerum convenientia aut argumenti ratio poscat, plane neglegit atque contemnit.

In græcis autem fabulis commutandis quod institutum quodque consilium secutus sit, jam omnibus spero parere: quas ea scilicet mente ita undique amputabat et circumcidebat, quo facilius in eas tamquam foliorum sic rerum ubertate nudatas inserere suos locorum descriptionumque quasi quosdam surculos posset. Tum, quemadmodum declamatores illi litem quidem ipsam thesi habebant constitutam, colores autem, quos vocabant, ad suum sumebant arbitrium, ita ille rerum summas a Græcis petebat, personas ad sua consilia rationesque tractabat: in quo ipso opere ita est versatus, ut a scholasticorum similitudine aut raro aut numquam discesserit. Ita enim statuo: in hoc genere neque Senecæ ullam esse virtutem, quæ non apud illos æque magna reperiatur, neque vitium rursus illorum esse ullum, quo non pæne graviore laboraverit Seneca. Nam quid deceret et quid satis esset, neque hic neque illi videbant: pariter naturam veritatemque ducem aspernabantur, pariter cæcum et pene furiosum impetum dicendi sequebantur: verumtamen et apud hunc et apud illos quum in pietate exprimenda nonnumquam mollitiam quandam et dolorem, tum in odiis exprimendis vim fere semper et ardorem reperias. Quo quidem genere quamquam controversiæ illæ abundant, ut magna exemplorum suppetat copia, tamen prima earum una omnium ad hanc, quam jam sæpe appellamus, similitudinem illustrandam maxime videtur idonea; ubi odium fraternum tam acerbum, tam flagrans inducitur, ut nihil profecto Thyesteo illi, quod Seneca expressit, concesserit.

Sunt alia quoque in Seneca nonnulla, quæ si quis volet, poterit ex eodem fonte repetere: quorum hæc potissimum tria commemorabo, quia, ut mea quidem opinio fert, ab hoc ipso Seneca profecta in recentioris ætatis tragoedias influxerunt. Quorum illud est unum, quod jam antea significavimus, quod, quas personas regiæ dignitatis induxit, in iis studiosissime solet non tam communem vitæ humanæ quam propriam regni ipsius condicionem exponere; ut multa de excelsi fastigii periculis, multa de diversis rationibus regnandi, multa de eorum, qui sub regibus vivunt, odio in reges perfidiaque dicantur: ut plane

ex luce et communi hominum coetu in aularum recessus immigrasse videatur tragoedia. Alterum est, quod iis maxime rerum condicionibus delectatur, quibus fluctuans aliquis inducatur et incertus et inter diversa consilia districtus et contrariis animi motibus concitatus: quo in genere quum in una persona, ut ita dicam, duæ proponantur, acute argutequе declamandi materia præbetur uberrima. Ad extremum, ne deesset tragoediæ persona, quam opponeret illi apud comicos militi glorioso, hic primus heroum quoque magnificam quandam gloriationem suorumque factorum prædicationem induxit; quam in Oedipo non ita gravem, magnam in Hercule Furente, in Hercule Œtæo autem prorsus intolerabilem videmus.

Quod vero stoicorum rationibus tinctæ eorumque præceptis sententiisque conditæ et tamquam aspersæ hæ fabulæ sunt, quod quidem earum vel maxime proprium videtur, in eo non ad declamatorum jam, sed ad Senecæ, quem Philosophum vocant, similitudinem accedunt. Cujus ingenium et rationem quum in personarum natura moribusque cognoscimus: quarum dignitas honestasque ea fere una re continetur, quod in morte aut obeunda aut optanda fortiter se ac pæne contumaciter gerunt: tum in sententiis, quæ hic plurimæ de virtute, de fato, de morte dicuntur, prope incredibile est, quam multa Senecæ de philosophia libris congruentia prorsus atque cognata reperiantur. De quo facile poterit judicare, qui hos ex illis et fabulis collectos compositosque locos inspexerit: quibus prolatis finem huic libello imponam.

Quod civibus tenere te invitis scias
Strictus tuetur ensis.
H. F. v. 347.

Ars prima regni est *posse invidiam pati.
H. F. v. 357.

Maximum hoc regni bonum est
Quod facta domini cogitur populus sui
Tam ferre quam laudare.
Th. 205—7.

Ubicunque tantum honesta dominanti licent
Precario regnatur.
Th. 214—15.

Sanctitas, pietas, fides
Privata bona sunt, qua juvat reges eant.
Th. 217—18.

Regnare non vult esse qui invisus timet:
Simul ista mundi conditor posuit deus
Odium atque regnum. Regis hoc magni reor

Odia ipsa premere. Multa dominantem vetat
Amor suorum, plus in iratos licet.
Phoen. Fr. 292 – 96.

Odia qui nimium timet
Regnare nescit: regna custodit metus.
Œd. 716—17.

Nobis maligni judices æqui sibi (reges)
Id esse regni maximum pignus putant,
Si quicquid aliis non licet, solis licet.
Agam. 271—73.

Ferrum tuetur principem.
Oct. 468.

Invisa fere imperia sunt. B. III, 19, 4.

Quo plura possis, plura patienter feras.
Tr. 263.

Minimum decet libere cui multum licet.
Tr. 345.

Hoc plus verere quod licet tantum tibi.
Oct. 462.

Majora semper populus a summo exigit.
Oct. 587.

Multa tibi non licent quæ humillimis et in angulo jacentibus licent. Dial. XI, 6, 4.

Invisa numquam imperia retinentur diu.
Phoen. Fr. 298.

Violenta nemo imperia continuit diu.
Tr. 267.

Quos cogit metus
Laudare eosdem reddit inimicos metus.
Th. 207—8.

Qui sceptra duro sævus imperio regit,
Timet timentis.
Œd. 718—19.

Non potest diu stare potentia, quæ multorum malo exercetur. D. V, 16, 2.

Tantum necesse est timeat quantum timeri voluit. Clem. I, 19, 5.

Qui timetur, timet. Ep. 105, 4.

Perlucet omne regiæ vitium domus.
Agam. 149.

Nostros motus pauci sentiunt. — Tibi non magis quam soli latere contingit. Multa contra te lux est. Clem. I, 8, 4.

Nec me fugit quam durus et veri insolens
Ad recta flecti regius nolit tumor.
Ph. 141—2.

Difficile quam sit animum ab ira flectere
Jam concitatum quamque regale hoc putet
Sceptris superbas quisquis admovit manus,
Qua coepit ire, regia didici mea.
Med. 203—6.

Omnia sane excluserit opulenta felicitas, monstrabo tibi, cujus rei inopia laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit: scilicet ille qui verum dicat. . . . . secuti iram quam nemo revocavit, multorum sanguinem hauserunt fusuri novissime suum, dum vindicant inexplorata pro certis flectique non minus existimant turpe quam vinci. B. VI, 30, 2—5.

Falsis magna nominibus placent.
Thy. 444.

Quisquamne regno gaudet? O fallax bonum,
Quantum malorum fronte quam blanda tegis.
Œd. 6—7.

Ego esse quicquam sceptra nisi vano putem
Fulgore tectum nomen et falso comam
Vinclo decentem?
Tro. 280—3.

Isti quos pro felicibus aspicis, si non qua occurrunt sed qua latent videris, miseri sunt . . . Non est ista solida et sincera felicitas. D. I, 6, 4.

Omnia ista bona quæ nos speciosa sed fallaci voluptate delectant. D. XI, 9, 5.

Tibi mors paramur.
Sis licet segnis, properamus ipsi.
Prima quæ vitam dedit hora carpit.
H. F. 876—9.

Omnes petimus fata nec amplius
Juratos superis qui tetigit lacus
Usquam est.
Tro. 399—401.

Tempus nos avidum devorat et Chaos.
Quæris quo jaceas post obitum loco?
Quo non nata jacent.

Tro. 411—10.

Tænara et aspero
Regnum sub domino limen et obsidens
Custos non facili Cerberus ostio
Rumores vacui verbaque inania
Et par sollicito fabula somnio.

Tro. 413—17.

Cogita nullis defunctum malis adfici: illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabulam esse; . . . si mortuorum aliquis miseretur, et non natorum misereatur . . . nec potest miser esse qui nullus est. D. VI, 19, 4—6.

Ex quo natus es, duceris. Ep. 4, 9. Non enim subito impulsi ac prostrati sumus: carpimur. Ep. 26, 4.

Mors est non esse. Id quale sit jam scio. Hoc erit post me quod ante me fuit. Ep. 54, 4.

Ex illo (die) quo primum lucem videt iter mortis ingressus est. D. VI, 21, 6.

Ad mortem dies extremus pervenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ep. 120, 18.

Duræ peragunt pensa sorores
Nec sua retro fila revolvunt.
At gens hominum fertur rapidis
Obvia fatis incerta sui.

H. F. 183—6.

Certo veniunt ordine Parcæ.
Nulli jusso cessare licet
Nulli scriptum proferre diem.

H. F. 190—2.

Fatis agimur: cedite fatis.
Non sollicitæ possunt curæ
Mutare rati stamina fusi.
Quicquid petimus mortale genus,
Quicquid facimus, venit ex alto
Servatque suæ decreta colus
Lachesis dura revoluta manu.
Omnia recto tramite vadunt
Primusque dies dedit extremum.
Non illa deo vertisse licet

Quæ nexa suis currunt causis.
It cuique ratus prece non ulla
Mobilis ordo.
Œd. 1001—13.

Solvitur quod cuique promissum est. Eunt via sua fata nec adjiciunt quicquam nec ex promisso semel demunt. Frustra vota ac studia sunt. Habebit quisque quantum illi dies primus adscripsit. D. VI, 21, 6.

Quicquid est quod nos sic vivere, sic mori jussit, eadem necessitate et deos adligat. Irrevocabilis humana pariter ac divina cursus vehit. D. I, 5, 8.

Fata nos ducunt et quantum cuique temporis restat prima nascentium hora disposuit. Causa pendet ex causa. — Olim constitutum est quid gaudeas, quid fleas. D. I, 5, 7.

Fata irrevocabiliter jus suum peragunt nec ulla commoventur prece . . . Non misericordia flecti, non gratia sciunt. N. Q. II, 25, 2.

Rata et fixa sunt et magna atque æterna necessitate ducuntur. — Series invicta et nulla mutabilis ope illigavit ac trahit cuncta. Ep. 77, 12.

Cogi qui potest nescit mori.
H. F. 431.

Si piget luctus, habes
Mortem paratam.
H. F. 1032—3.

Ubique mors est, optime hoc cavit deus:
Eripere vitam nemo non homini potest,
At nemo mortem: mille ad hunc aditus patent.
Œd. Fr. 151—3.

Mori volenti desse mors numquam potest.
Ph. 886.

Tuta est perire quæ potest debet cupit.
Tro. 583.

Heu quam dulce malum mentibus additum
Vitæ dirus amor, cum pateat mali
Effugium et miseros libera mors vocet
Portus æterna placidus quiete.
Ag. 610—13.

O quam miserum est nescire mori.
Ag. 635.

Frustra tenetur ille qui statuit mori.
H. Œt. 926,

Ante omnia cavi (deus), ne quis vos teneret invitos. Patet exitus. Ideo ex omnibus rebus quas vobis necessarias volui, nihil feci facilius quam mori. D. I, 6, 7.

Mors ubique superest. N. Q. V, 18, 9.

Patent undique ad libertatem viæ multæ breves, faciles. Agamus deo gratias, quod nemo in vita teneri potest. Ep. 12, 10.

Qui mori didicit, servire dedidicit. — Una est catena, quæ nos adligatos tenet, amor vitæ. Ep. 26, 10.

Excessit filius tuus terminos, intra quos servitur. Excepit illum magna et æterna pax. D. VI, 19, 6.

In hoc tam procelloso et in omnes tempestates exposito mari navigantibus nullus portus nisi mortis. D. XI, 9, 7.

Mors optimum inventum naturæ. D. VI, 20, 1.

Non est ut putas virtus pater
Timere vitam, sed malis ingentibus
Obstare nec se vertere ac retro dare.
Resiste: tantis in malis vinci mori est.
Œd. Fr. 190—3.

At in utrumque monendi ac firmandi sumus, et ne nimis amemus vitam et ne nimis oderimus. — Vir fortis ac sapiens non fugere debet e vita, sed exire. Ep. 24, 24—25.

Non adferam mihi manus propter dolorem: sic mori vinci est. Ep. 58, 36.

Qui morte cunctos luere supplicium jubet
Nescit tyrannus esse. Diversa irroga:
Miserum veta perire, felicem jube.
H. F. 515—17.

De fine poenæ loqueris: ego poenam volo.
Perimat tyrannus lenis: in regno meo
Mors impetratur.
Thy. 246—48.

Si vis Ulixe cogere Andromacham metu,
Vitam minare: nam mori votum est mihi.
Tro. 585—86.

Iason. Infesta, mémet perime! *Medea.* Misereri jubes.
Med. 1026.

Electra. Concede mortem. *Ægisthus.* Si recusares, darem.
Rudis est tyrannus morte qui poenam exigit.
Ag. 1052—4.

Mortem misericors sæpe pro vita dabit.
Tro. 338.

Sciebam olim sub illo (Gaio) in eum statum res humanas decidisse, ut inter opera misericordiæ haberentur occisi. N. Q. IV, 1, 17.

Interim optimum misericordiæ genus est occidere. D. III, 16, 3,

---

Vitæ est avidus quisquis non vult
Mundo secum pereunte mori.
Thy. 886—7.

Grande solatium est cum universo rapi. D. I. 5, 8.

Contempsit omnes ille qui mortem prius.
H. Œt. 446.

Quisquis vitam suam contempsit, tuæ dominus est. Ep. 4, 8.

Nescitis cupidi arcium
Regnum quo jaceat loco. —
Rex est qui posuit metus
Et diri mala pectoris,
Quem non ambitio impotens
Et numquam stabilis favor
Vulgi præcipitis movet. —
Quem non lancea militis,
Non strictus domuit chalybs,
Qui tuto positus loco
Infra se videt omnia
Occurritque suo libens
Fato nec queritur mori. —
Rex est qui metuet nihil
Rex est qui cupiet nihil.
Mens regnum bona possidet,
Hoc regnum sibi quisque dat.
Th. 343—44, 348—52, 364—68, 388—90.

Quis sit summi boni locus quæris? Animus. Ep. 87, 21.
Prior ille sapiens est, quem non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non urbis impulsæ fragor territat. Ep. 56, 13.
Si rectis oculis gladios micantes videt — beatum voca. Ep. 76, 33.
Non voco sapientem supra quem quicquam est. D. VII, 11, 1.
Non cunctabitur sapiens ire ad mortem certo gradu. D. X, 11, 2.
Tibi des oportet istud bonum (libertatem), a te petas. Ep. 80, 5.

Quemcunque fortem videris miserum neges. H. F. 468.
Nihil miserum viro, nisi quod aliquid putet miserum. Ep. 96, 1.

Imperia dura tolle: quid virtus erit? H. F. 437.
Ignis aurum probat, miseria fortes viros. D. 1, 5, 10.

Immane regnum est posse sine regno pati. Thy. 470.
Hoc est regnum nolle regnare cum possis. B. III, 37, 4.

O fortuna viris invida fortibus
Quam non æqua bonis præmia dividis. H. F. 528 – 9.
O dura fata et nullis æqua virtutibus! D. XI, 3, 3.

Fortuna opes auferre, non animum potest. Med. 176.
In mores fortuna jus non habet. Ep. 36, 6.

Quoties necesse est fallere aut falli a suis
Patiare potius ipse quam facias scelus. Phoen. Fr. 131—2.
Miserius est nocere quam lædi. Ep. 95, 52.

Quisquis secundis rebus exsultat nimis
Fluitque luxu, semper insolita appetit. Phæ. 299—10.
Ubi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit . . . . : cum adsuevit animus fastidire quæ ex more sunt et illis pro sordidis solita sunt. — Ep. 114, 9—10.

Est miser nemo nisi comparatus. Tro. 1033.
Nostra nos sine comparatione delectent. Numquam erit felix, quem torquebit felicior. D. V, 30, 3.

Scelus aliqua tutum, nulla securum tulit. Phæ. 169.
Tuta scelera esse possunt, secura non possunt. Ep. 97, 14.
Tutum aliqua res in mala conscientia præstat, nulla securum. Ep. 105, 8.

Pars sanitatis velle sanari fuit. Phæ. 254.
Quem poenitet peccasse, pæne est innocens. Ag. 244.
Pars magna bonitatis est velle fieri bonum. Ep. 34, 3.

Scelere velandum est scelus. Phæ. 729.
Per scelera semper sceleribus tutum est iter. Ag. 116.
Scelera sceleribus tuenda sunt. Cl. 1, 13, 3.

Gravia quisquis vulnera
Patiente et æquo mutus animo pertulit,
Referre potuit. Ira quæ tegitur nocet,
Professa perdunt odia vindictæ locum. Med. 151—54.

Pejora sunt tecta odia quam aperta. Itaque te minus loquax inimicus offendet quam tacitus. De moribus 52.

BIDRAG

TILL

SVENSKA RÅDETS HISTORIA

UNDER MEDELTIDEN.

I.

AF

OSCAR ALIN.

Upsala

Edquist & Berglund. 1872.

Bidrag till Svenska Rådets historia under Medeltiden.

Af

Oscar Alin.

I.

Då Sveriges särskilda landsdelar förenades under en gemensam konung följde med denna tilldragelse, såvidt man vet, ej genast någon väsentlig omgestaltning af det samhällsskick, som dessförinnan varit rådande inom de särskilda landen, knapt nog af det oberoende förhållande hvari de förut stått till hvarandra. Tvärtom anser man den kommunala sjelfständigheten just vid tiden för fylkeskonungarnes fördrifvande hafva nått sin höjdpunkt genom uppkomsten af lagmännen, denna sjelfständighets representanter. Hvarje landskap hade sin egen lagman, sin egen lag, sitt eget ting: någon annan rättslig förbindelse emellan de särskilda landskapen än den gemensamme konungen fans icke. Riket utgjorde en förening af hardt när sjelfständiga landskap, och tyngdpunkten inom samhället låg hos bönderne, de sjelfegande männen.

I denna till formen rent demokratiska författning fans emellertid ett starkt aristokratiskt element i de s. k. storbönderne, de odalmän, som med härkomst ifrån berömde förfäder förenade personligt anseende och stora jordegendomar. Det inflytande desse faktiskt utöfvade var säkerligen ej ringa. Bland dem togo bönderne sina häradshöfdingar, sina lagmän. Lefvande och verkande med och bland bönderne utgjorde de folkmaktens egentliga stöd, konungatjenst betraktade dylike män såsom ett sig ovärdigt beroende. Med tiden förändrades dock deras ställning så till folk som konung. Under de långvariga och blodiga strider som blefvo en följd af kristendomens införande och den gamla konungaättens utslocknande, utarmades allmogen, hvaremot de ätt-

store, rike männens, höfdingarnes inflytande helt naturligt steg på dess bekostnad, så att vid dessa striders slut ser man maktens tyngdpunkt förflyttad ifrån tingen till de store. Härtill medverkade ock, att i den mon de olika landskapens sammansmältning till ett rike för sig gick, blefvo de allmänna angelägenheterna så invecklade och vidtomfattande, att allmogen ej kunde befatta sig med deras skötande, utan måste öfverlemna detta åt höfdingarne. Den makt som desse förut utöfvat på grund af folkets fria val och genom att bestämmande inverka på dess beslut, hade nu faktiskt blifvit en makt att besluta i folkets ställe. Det måste för konungarne framställa sig som en naturlig och nödvändig sak att fästa så betydande män vid sina intressen och genom deras makt stärka och utvidga sin egen. Vid sin sträfvan derefter hade de ett osvikligt medel i den embetsmyndighet, de förläningar de kunde utdela, en förträfflig bundsförvandt i den genom utländska inflytelser uppkomna förändring i allmänna föreställningssättet, som gjorde att konungatjenst betraktades såsom den största heder. De gamle bondehöfdingarne blefvo konungens män. Så sammansmälte bördsaristokratin med den tjenstearistokrati, som hade sitt ursprung i konungens hird och af gammalt hade funnits. Ur denna förening utgick Sveriges adel. Med införandet af den med russtjenstskyldigheten förenade skattefriheten blef den ett privilegieradt stånd. Äran af att tjena till häst och det dermed följande frälset drog de förmögnare bland de män, som ännu stodo qvar bland allmogen, in i dess leder. Förenande sina medlemmar genom särskilda pligter och rättigheter, egna lefnadsvanor och föreställningssätt, skilde sig adeln allt mer ifrån det öfriga folket. Fotande sitt inflytande på bördens, rikedomens, det häfdvunna anseendets och tjenstemannamyndighetens förenade makt, kunde den, understödd af gynnsamma förhållanden — tronstridigheter och omyndige eller svage regenter — gent emot konungamakten, hvaraf den fostrats, och folket, hvarur den utgått, häfda en allt mera sjelfständig ställning.

Innan ännu adeln fans såsom stånd, var hierarkin ett ifrån det öfriga folket skarpt afskildt, privilegieradt stånd med fast inre organisation och stor sjelfständighet gent emot staten. Stark genom bildningens och rikedomens makt och genom sitt stora inflytande på folket, kunde den äfven på det område, som för den samma egentligen var främmande, det politiska, utöfva ett mycket stort inflytande. Den var jemte adeln den herskande samhällsklassen.

Genom uppkomsten af dessa stånd blef den gamla landskapsförfattningen skakad i sina grundvalar. Till det föreningsband emellan de olika landsdelarna, som förut bildats af konungen och hans hird,

kom nämligen nu ett annat och kraftigare i dessa stånd, hvilkas medlemmar nu jemte konungen afgjorde de allmänna angelägenheterna. De organ, genom hvilka denna aristokrati inför konungen uttalade sin mening, voro riksmötena eller herredagarna och rådet.

Båda hade ett gemensamt ursprung i den urgamla seden, att konungen i vigtigare fall hörde de bäste och förståndigaste mäns mening, vare sig att han endast vände sig till de män, som utgjorde hans dagliga omgifning, eller derjemte till betydande män i den landsort, der han under sina resor i landet uppehöll sig, eller kallade män ifrån de olika landskapen i större eller mindre antal till gemensam rådplägning. På konungens godtfinnande, på tidsomständigheterna, på ärendenas beskaffenhet berodde, huruvida det ena eller andra skedde. Ju mera de särskilda landsdelarnas förening till ett enda rike alstrade gemensamma ärenden, som antingen icke eller endast med allt för stort besvär kunde på landstingen afgöras, eller för att på dessa kunna genomdrifvas måste vara gemensamt öfvervägda af män, af hvilka tingens beslut i större eller mindre mon bestämdes, desto naturligare och nödvändigare måste det blifva att sammankalla desse män till gemensam öfverläggning med konungen, en sed som egentligen kom i bruk sedan makten öfvergått från tingen till magnaterne. I mycket vigtiga fall kallades alle de män, om hvilkas medverkan det ansågs nödvändigt eller försigtigast att försäkra sig, till stora möten, som fingo namn af samtal, hof, herredagar, riksmöten. Förnämsta och egentliga anledningen till deras första sammankallande var väl behofvet att på något bindande sätt bilägga tronstridigheter. I Skenninge stadga talar Magnus Ladulås om rikets samtal på ett sätt, som visar att det betraktades såsom en erkänd institution, men endast högst få uppgifter finnas om att sådana möten blifvit hållna före denne konungs tid.

Dylika allmänna möten kunde emellertid helt naturligt endast hållas mycket sällan, och det vanliga sättet hvarpå konungen inhemtade råd och upplysningar var det redan nämnda, att han rådförde sig med de stormän, som för tillfället vistades i hans närhet, stundom äfven särskildt tillkallade ett mindre antal herrar ifrån andra delar af riket till rådsmöten, som endast till storleken skilde sig ifrån de allmänna församlingarna, ty båda voro egentligen endast af rådgifvande karakter. Det är också ofta svårt att skilja emellan båda. Med tiden började de, som vanligen rådfrågades, att betraktas såsom konungens egentlige rådgifvare och småningom utbilda sig till en sluten korporation, hvars medlemmar buro namnet af konungens rådsherrar och såsom sådane måste aflägga särskild embetsed.

Att bestämdt angifva den tidpunkt då ett ständigt råd kom till stånd är redan i följd af det nu antydda sättet för dess uppkomst icke möjligt. Namnet rådsherre *(Consiliarius)* förekommer första gången i ett dombref från något af åren 1222—1230 utfärdadt i konung Erik Erikssons namn af de personer som under hans minderårighet förde regeringen [1]). Häraf kan man emellertid ej sluta, att rådet redan nu var en bestämd institution, endast att det var på väg att blifva det. Det bref, hvari rådets namn nästa gång förekommer, är af 1248, men torde ej i nu ifrågavarande afseende kunna tillerkännas någon bevisningskraft [2]). Namnet råd förekommer sedan ej förr än i en handling, i alla händelser ej utfärdad senare än 1282, men af hvilken ej mycket med bestämdhet kan slutas, emedan blott ett obetydligt fragment deraf finnes i behåll [3]). Sammanställer man emellertid hvad deri förekommer med andra uppgifter angående rådet, som man har ifrån slutet af 1200 talet, så vill det synas såsom afgjordt, att rådet före detta århundrades utgång var utbildadt till en bestämd institution, d. v. s. vid samma tid då motsvarande företeelse visar sig i grannrikena Norge och Danmark [4]). Så nämnas i Skenninge stadga (1285) rådsherrarne såsom en särskild klass bland stormännen [5]). Ett stad-

[1]) Svenskt Diplomatarium N:o 216.

[2]) Sv. Dipl. N:o 364. Brefvet är endast kändt genom en afskrift, troligen öfversättning, från 1400-talet, och det är ingen säkerhet för att de uttryck «rigissens raad», «flere gotha mænd i rigessens raad», som der förekomma, ej kunna utgöra öfversättning af någon af de vid denna tid använda benämningarna «majores regni», «proceres regni» o. d. Att man i alla händelser ej med Reuterdahl (Svenska Kyrkans Historia II, п. 243) kan fästa något afseende vid att uttrycket *Rikets* råd i brefvet användes, synes deraf att i en annan öfversättning från 1400-talet af ett bref från 1315 utfärdadt af hertig Valdemar, återgifves «consiliarii nostri» med «rikesins raadh». Sv. Dipl. N:o 2016, 2016, a.

[3]) Fragmentet är af följande lydelse: «consilia dederint ratum et firmum in prosecucione teneatur, et si forsan aliquis episcoporum vel cancellarius de medio vocatus fuerit loco sui, consiliarium, sui officii habere volumus successorem. S. — — — missis consiliariis subtractus fuerit, loco sui in quem omnes consiliarii tunc residui — — —» Sv. Dipl. I. s. 613.

[4]) De handlingar i hvilka namnet råd eller rådsherre under de sista 20 åren af 1200-talet förekommer äro följande: Sv. Dipl. N:o 748 (år 1282), N:o 802, 811, 813 (1285), N:o 957, 975 (1288), N:o 991, (1289), N:o 1051 (1291), N:o 1130 (1295), N:o 1186, 1199 (1297), N:o 1276 (1299).

[5]) Det heter nämligen då det bestämmes med huru stort følje särskilde personer finge resa till konungens samtal, att biskoparne fingo resa med 30 hästar, «hwar annar af wart raaþ. XII. hwar riddari æller sven a wapn fiuræ oc samulund kanunkæ. andre þe sum æru kallaþir twa swenæ». Sv. Dipl. I, s. 670.

gande som utmärker det samma finnes i den 1296 stadfästa Uplandslagen [1]) den första af våra lagar der rådets namn förekommer. För öfrigt nämnes rådet i samma lag på två andra ställen der det isynnerhet på det ena nämnes på ett sätt, som utmärker det såsom bestämd inrättning [2]). I ett bref af 1288, likasom i det senare af de i nästföregående not anförda stadgandena i Uplandslagen, skiljes mellan rådet och andre män med hvilka konungen rådplägat [3]). År 1285 utnämner konung Magnus "alle" sina rådgifvare till executorer af sitt testamente, hvaraf vill synas att ett bestämdt antal rådsherrar då fans [4]). Samma uttryck förekommer ock i bref af 1291 och 1299 af hvilka det förstnämnda är ställdt till rådet såsom en bestämd korporation [5]). Man har ock ifrån denna tid exempel på att personer kallas rådsherrar äfven vid tillfällen, då de ej i denna egenskap uppträda [6]), hvilket ej synes kunna annat än utmärka dem såsom medlemmar af en bestämd institution. Under de första båda tiotalen af 1300 talet nämnes rådet

---

[1]) Sedan det blifvit stadgadt, huru mycket skulle betalas i thukkabot för dråp på en man i konungs, jarls eller biskops tjenst heter det: «wærþær kununx raþmanz þiænistuman dræpin ællr ok andræ riddæræ (þær ær) sæx markær þokkæ bot at.» Manhælghis B. XX (s. 151). På motsvarande ställe i Söderm. Lagen heter det: «warþer þæs hærrans swen dræpin. sum boþe hawer stekara oc stallara. æller þæs sum i kununx raþ ær. wari þær þocca bot. VI marker». Manghælghis B. XXXV (s. 160). Anmärkningsvärdt är för jemförelsens skull motsvarande stadgande i ÖstgötaL. Der bestämmes om thukkabot för dråp på konungs, biskops eller hertigs man, men om rådsherres tjensteman nämnes intet, utan det talas endast om «þæs hærra man sum hauær stallara ok stekara ok fiuratighi sæssa a sialfs sins kust». Vaþamal B. XII (s. 74).

[2]) Manhælghis B. XV (s. 146.) der det stadgas att om någon blir anklagad för att hafva fört afvog sköld emot konungen eller riket, då skola «*sæx mæn aff kununx raþ*» nämna tolf män som ega honom värja eller fälla. Det andra stället är Kiöpmalæ B. IX (s. 210) der det heter: «þæssi lagh gaff os konong magnus nærwærændi *flestum þem bæstu j hans raþ waru* ok mangum andrum goþum mannum».

[3]) Det talas om «consensus consilii nostri, ac aliorum discretorum, clericorum et laicorum» Sv. Dipl. II. s. 43.

[4]) Sv. Dipl. I. s. 659.

[5]) Det förstnämnda brefvet är ställdt till «viris venerabilibus et discretis omnibus in consilio domini regis swecie constitutis» Sv. Dipl. II. s. 128.

[6]) 1289 ger konung Magnus en gåfva af jord åt «consiliario nostro et clerico domino Siggoni archidyacono ecclesie Lyncopensis». 1301 ger konung Birger en likartad gåfva åt «domino Birgero legifero Uplandie consiliario nostro». Sv. Dipl. II. 74, 343. Exempel på dylikt förekomma äfven under de närmast följande åren, ehuru ej ofta, och de äro äfven i allmänhet under nu i frågavarande tid ganska fåtaliga.

temligen ofta, och dess namn förekommer ock i landskapslagar tillhörande detta århundrade [1]), men en i lag stadgad inrättning blef det först genom Magnus Erikssons landslag [2]).

Redan deraf att det är under den kraftige konung Magnus Ladulås' dagar, som man finner de första bestämda spåren till att rådet framträder såsom institution, kan man sluta, att den ställning det intog till konungen ej i dess början var annat än rådgifvande. Stormännen saknade ännu alltför mycket sammanhållning, rådet alltför mycket fast organisation för att något annat skulle kunnat vara händelsen. Konung Magnus, då han valde sina rådsherrar, ville derigenom fästa dem vid konungamaktens intressen och af deras personliga makt och inflytande på folket begagna sig för att gifva sin makt styrka, sina åtgärder kraft. Han inhemtade deras tankar och såg derefter till, hvad som var möjligt att göra eller icke. Naturligtvis inverkade den mening rådet uttalade på hans beslut, ty det var ju för att få ledning för detta som han ville höra den samma; men om han lät sin egen mening vika för rådets, skedde detta säkerligen ej derföre, att han ej ansåg sig berättigad att handla annorlunda än i enlighet med dess råd, utan emedan han ej ansåg det lämpligt. Rådet hade kommit till för att utgöra ett stöd för konungamakten och för att främja dess och centralisationens intressen, och såsom sådant begagnades det också af konung Magnus.

Efter hans död sköttes förmyndarstyrelsen af den mest framstående mannen i rådet. Att detta i sin helhet deltagit i regeringen synes af mer än ett bref. Då konung Birger och hans bröder uppnått myndig ålder, finner man desse senare hafva särskildt råd; och den söndring som snart uppstod blef lika mycket en söndring emellan stormännen, som emellan furstarne. Man ser huru flere af konungens förre rådgifvare under stridens fortgång öfvergå till hertigarne. Att under dessa oroliga tider, då furstarne genom hvilka medgifvanden som helst måste söka vinna stormännen på sin sida, desse skulle kraftigt stiga i makt och komma till medvetande af hvad de betydde, är all-

---

[1]) I Söderm.L. nämnes det på samma ställen som i UplandsL. (Kiöpm.B. X. Manh.B. XXXV, XXXVI) och dessutom i Addit. I. § 3. I yngre Westm.L. nämnes det Manh B. XXIV. I Hels.L. ÄrfdaB. XVI.

[2]) Såsom bevis på huru obestämd rådets sammansättning var i början på 1300-talet anför Reuterdahl (Sv. Kyrk. Hist. II. II. 248), att i brefvet om föreningen i Skara 1322 nämnes en person uttryckligen såsom *consiliarius*, men skiljes deremot bestämdt ifrån rådet i ett bref utfärdadt blott ett par dagar förut (Sv. Dipl. N:o 2,337, 2,338). Styffe har emellertid bevisat att detta senare bref är falskt (Om grundregalerna, s. 75).

deles klart. Den betydelse de, sedan de stridande furstarne afträdt från skådeplatsen, kände sig ega, framlyser af deras förbindelse af 1319 att för framtiden förekomma de olagliga beskattningar och annan tunga, som af framfarne konungar och furstar blifvit Sveriges rike och menigheter pålagda. De hade hittills varit konungamaktens stöd, de hade hjelpt till att höja den på bekostnad af folkmakten; nu uppträda de protesterande emot dess missbruk för att, medvetne om sina krafter, bilda en motvigt emot den samma. Hvad de betydde gent emot folket synes deraf, att, sedan de svenske stormännen på ett möte i Skara 1318 aftalat Magnus Erikssons upphöjelse på Sveriges tron, några af rådsherrarne redan före konungavalet öfverenskommo med norska regeringen om hans utväljande till konung i Sverige och vidtogo preliminära åtgärder för föreningen med Norge, så att hela saken var afgjord innan det formela valet för sig gick.

Och den tid som följde var ej egnad att minska deras betydenhet. Under den föregående minderårighetsperioden hade en af konungen utnämnd riksföreståndare skött styrelsen. Nu fans ingen konung, som kunde tillsätta en sådan; ingen fans som hade laglig makt att taga regeringen om hand. Det var då en gifven sak, att de mest förmående männen i landet, hvilka förut såsom medlemmar af rådet hade deltagit i regeringen, skulle finna sig uppfordrade att se till, att ej allt af brist på ledning gick öfver ända. De uppträdde likväl icke genast såsom ensamme regerande, utan i spetsen för styrelsen stod i början efter konungavalet den unge konungens moder. Då hon emellertid sökte alldeles tränga rådet åt sidan och höll på att utan dess vetskap inveckla riket i krig, slöto rådets medlemmar 1322 föreningen i Skara och skilde henne från all befattning med styrelsen. För att rådet skulle kunna uppträda med tillräcklig kraft var denna sammanslutning så mycket mera nödvändig, som den, såsom Geijer säger, skulle besegla försoningen emellan de förra konungsliga och hertigliga partierna. Det fans emellertid ingen lag som sade, att rådet i händelse af behof skulle sköta styrelsen; ännu var det ej en gång en lagligen stadgad myndighet; det var blott på grund af de rådande förhållandena och sina medlemmars faktiska betydenhet, som det kunde taga rikets styrelse i sina händer. Denna brist på laglig myndighet får väl anses såsom en ytterligare orsak för dess medlemmar att sluta sig tillsammans och, likasom de 1319 hade lofvat att en för alle och alle för en hjelpa drotsen att skipa lag och rätt i riket till dess konungen hunnit myndiga år, nu förbinda sig att endrägtigt understödja hvarandre i vården om rikets styrelse under konungens minderårighet. Den högtidliga föreningen skulle gifva styrelsen

den styrka, som ej skänktes af lagen. Exemplet följdes flere gånger under de följande tiderna.

Ifrån tiden för denna förening styrdes nu landet af rådet, i hvars spets stod den af det samma valde drotsen, hvilken embetsman redan under konung Birger Magnusson finnes hafva intagit denna plats. Regeringen fördes emellertid icke i rådets utan i konungens namn, och rådsherrarne hade i Skara förbundit sig att stå till ansvar inför honom då han hunnit myndiga år. Att de emellertid icke betraktade sig blott såsom hans män och tjenare, utan såsom uppträdande och handlande å rikets vägnar och härledande sin makt ifrån det inflytande och det anseende de såsom de mäktigaste männen i riket åtnjöto, synes deraf, att benämningen *Rikets Råd* nu börjar aflösa den forna benämningen *Konungens Råd.* Den förekommer dock ännu ej synnerligen ofta, och möjligen kunna tillfälliga omständigheter någon gång hafva föranledt dess användande, hvarom mera här nedan.

Att aristokratins och rådets makt och betydenhet under denna regering skulle växa i hög grad, ligger i sakens natur. Den gjorde det så mycket mera, som de styrande icke synas hafva försummat att se sina egna intressen till godo. Men oafsedt detta och oafsedd den för aristokratin afgjordt gynnsamma riktning samhällsutvecklingen nu en gång tagit, måste sjelfva den vana rådet under denna tid fick att regera, blifva af stor betydelse under den följande tiden, så mycket mera som föreningen med Norge, hvilket rike ibland påkallade konungens närvaro, ej tillät vanan att falla i glömska. En annan omständighet, gynnande för de stores och rådets inflytande under den myndig blifne konungen, var den vacklande och osjelfständiga ställning, hvari denne genast vid tillträdet till regeringen råkade genom Skånes förvärf, då dertill nödiga penningar måste upptagas genom lån, till en betydlig del af de store, hvarföre en stor del af rikets slott och land måste åt dem lemnas som hypotek. Man finner också huru stormännens makt under hans regering är stadd i tillväxt, och hvad särskildt rådet angår, hör man allt oftare i regeringshandlingarna dess *samtycke* åberopas; i den landslag, som nu utarbetades, tillerkännes det en ställning såsom ett slags medlare emellan konungen och folket, och i stadslagen belägges smädelse emot rådet med lika sträugt straff som smädelse emot konungen. Det skulle behöfts en konung med vida större kraft, än Magnus Eriksson besatt, för att hålla de aristokratiska elementen inom tillbörliga gränser och med framgång utkämpa striden med dem.

Redan ifrån första delen af hans regering finnas spår till missförhållande emellan konung Magnus och aristokratin och dess målsmän [1]), men det är först emot slutet deraf som missämjan kommer till utbrott, troligen närmast föranledd af konungens åtgärder för att hämma skattegodsens dragande under frälset samt af den omkring medlet af 1350-talet utfärdade återkallelsen af åtskilliga slags friheter [2]). I konungens äldste son Erik funno stormännen en man lämplig att tjena deras planer. De fleste af konung Magni rådgifvare stodo på hans sida i det krig, som han 1356 började emot sin fader och hvilket följande år slöts med konung Magni förödmjukelse. Förlikningen i Jönköping ingicks i rådets närvaro, och dess samtycke åberopas vid de vigtigaste bestämmelserna. Sjelft ställes det såsom ett föreningsband emellan de delar, i hvilka Sveriges rike nu skildes, på samma gång som dess inflytande på styrelsen betryggas. Det heter nämligen, att ingendera konungens slott finge pantsättas eller afhändas utan på begäran af "Sveriges rikes *gamle* rådsherrar"; och om så vanskliga saker uppstode bland Eriks undersåtar, att de ej af honom och hans råd kunde afgöras, skulle de hänskjutas till konung Magni och "hela rikets *gamle* rådsherrars domstol." Med dessa uttryck syftas naturligtvis på de herrar, som utgjort konung Magni råd före Eriks resning. Äfven må anmärkas, att konung Magnus underkastades "Sveriges rikes meniga råds dom" i afseende på anklagelser för fiendtligheter emot konung Erik och hans män eller skydd gifvet åt deras fiender. Rådet hade sålunda gått med seger ur sin första strid emot den kungliga makten.

Vid Eriks död förenades åter hela riket under konung Magnus, och då han derom underrättade rådet, hade detta dervid ej annat att säga, än att det anhöll, att konungen måtte bestämma tid och ort, der rådet och rikets män kunde med honom sammankomma för att gemensamt rådslå om rikets bästa. Med anledning häraf utfärdade

---

[1]) Se Skenninge stadga af den 30 Nov. 1335 och brefvet till allmogen af den 29 Dec. 1336 (Sv. Dipl. N:o 3175, 3267). Ett egendomligt förhållande är det med förordningen om interimstyrelse af 6 Dec. 1344, hvilken ser ut som skulle den blifvit konungen påtvingad (se Munch, Det Norske Folks Historie II. I. 444 ff.). Äfven bör anmärkas den täta vexlingen af drotsembetets innehafvare åren 1335—37: konungen utnämner den 18 Maj 1335 med rådets samtycke Nils Abjörnson till drots och lägger i hans händer en mycket vidsträckt makt; men redan den 11 Juni 1337 uppträder såsom drots Greger Magnusson, hvilken äfven näst före Nils Abjörnson innehaft embetet (Sv. Dipl. N:o 3140, 3295).

[2]) Strinnholm, Sveriges Historia i sammandrag. II. 585.

2

konung Magnus kallelse till allmänt riksmöte i Kalmar den 13 Okt. 1359, men kallade dit ej blott rådet och "riksens män", utan ock ombud för allmogen och städerna. Utan tvifvel var det hans mening att hos de lägre klasserna söka stöd emot sitt hersklystna råd. Det är emellertid ej säkert att detta riksmöte blifvit hållet. Det dokument som handlar om förlikningen mellan konungen och rådet är utfärdadt ifrån Söderköping den 18 Nov.

Det skulle emellertid hafva varit underligt om, efter hvad som under de sista åren skett, ett verkligt godt förhållande nu skulle kunnat blifva rådande emellan konung Magnus och hans råd, och i alla händelser kunde det ej blifva varaktigt med det egenmäktiga och rent af landsförrädiska handlingssätt, som de förnämste af konung Magni rådsherrar iakttogo vid förhandlingarna med Holstein och Hansestäderna 1361 [1]). Ej långt derefter finner man, att öppen brytning har inträdt emellan konungen och rådet, hvilket tyckes hafva velat begagna Magni yngre son Håkan på samma sätt som förut Erik. Han blef i Febr. 1362 i konung Magni och rådets närvaro vald till Sveriges konung, men synes ej länge velat låna sig åt rådets planer. Han förklarade nämligen ett par månader derefter, att han och hans fader voro förlikte, hvarefter regeringen fördes i bådas namn. Då de följande år, säkerligen för att finna ett stöd emot de egenmäktige herrarnes anslag emot den kungliga myndigheten, förbundo sig med sin forne fiende konung Valdemar af Danmark, var söndringen med rådsherrarne obotlig. Desse fingo härigenom en ypperlig förevändning för affall. De öppnade nu underhandlingar med den ränkfulle hertig Albrekt af Meklenburg, med hvilken de sannolikt länge varit i hemligt förstånd; denne ingick förbund med Holsteins grefvar och Hansestäderna och om hösten 1363 öfverfördes hans son Albrekt till Sverige, der han i Febr. följande år genom ett i alla hänseenden olagligt val gjordes till Sveriges konung.

Detta var nu på 6 à 7 år den tredje konungen som Sveriges stormän tillsatt för att blifva af med en, som försökt att gent emot de aristokratiska intressena skydda konungamaktens. Denna ihärdighet i stormännens opposition utgör ett tillräckligt bevis derpå, att under de gång på gång förnyade anslagen emot Magnus Erikssons tron låg en bestämd och medveten plan att utan hänsyn till medlen arbeta för att gifva riket en konung, som skulle visa sig mera eftergifvande än denne för deras och rådets önskningar, och det så mycket mera som han ur deras händer emottagit sin krona. Och det slutliga resultatet

1) Se härom Styffe, Bidr. till Skand. Hist. I. XXXIII.

af dessa sträfvanden visade, att de hade styrka nog att genomdrifva en dylik plan: frukten af utvecklingen under Magnus Eriksson var den, att rådet faktiskt var landets herre.

Det blef det formligen under Albrekt, om också icke genast. Det är nämligen tydligt, att under de första åren af hans regering Sveriges egentlige herre var konungens fader hertig Albrekt, likasom att de steg konungen tog på egen hand hufvudsakligen bestämdes af hans tyska omgifning. Det var honom dock omöjligt att alldeles underlåta att inrymma inflytande på rikets angelägenheter åt de inhemske stormän, hvilka han hade att tacka för sin tron och utan hvilkas stöd den ej länge skulle hållits upprätt. Man finner derföre de mäktigaste bland de svenske herrarne deltaga i vigtigare regeringsåtgärder. Dock synas rådets medlemmar under de första åren sällan hafva varit samlade, och det var som sagdt ännu ej denna myndighet som utöfvade det bestämmande inflytandet på styrelsen. Det dröjde dock ej länge innan andra förhållanden inträdde.

År 1369 utnämnde konung Albrekt med samtycke och råd af alle sina och rikets rådgifvare i Sverige Bo Jonsson till sin "väldige embetsman" och gjorde honom till ett slags vice regent, jemförlig med de gamle frankiske majores domus. Han fick full makt att råda öfver alle konungens fogdar och embetsmän, hvilka skulle vara honom lika lydige som konungen sjelf; makt i konungens gård att till lif och lem straffa alla dem som der bröto emot konungens gårdsrätt; alla konungens slott skulle stå Bo Jonsson öppna och räkenskap af fogdar och embetsmän afläggas inför honom och sedan genom honom inför konungen; hvarken fogdar eller andre embetsmän skulle till- eller afsättas utan med Bo's råd; konungen och hans arfvingar skulle betala Bo Jonsson den skuld hvari han för sitt embete kunde komma; ifall han för någon orsaks skull skildes ifrån sitt embete, så lofvade konungen att dessförinnan gifva honom försäkring för all den gäld hvari han för konungen skull råkat.

Visserligen tillerkänner ej denna förordning rådet i dess helhet något direkt inflytande på styrelsen, utan den makt konungen gaf ifrån sig lades i händerna på en enda man. Men då denne var en af de främste männen i rådet, och då förordningen utfärdades med dettas samtycke, så kan denna Bo Jonssons fullmakt ej betraktas annorlunda än såsom en inledning till det rådsvälde som 1371 formligen stadgades. Konung Albrekts tron var då allvarligt hotad så väl genom en allmogeresning, som genom Norges konung Håkan Magnusson, hvilken låg med en här utanför Stockholm; och det låg i rådets hand att afgöra, huruvida den skulle upprätthållas eller icke. Men i stället

för att följa böndernes uppmaning att dem "förestånda", föredrogo stormännen att se sina egna intressen till godo. Då konung Albrekt bjöd dem nästan hela sin kungliga myndighet såsom pris för konunganamnets bibehållande, förenade sig hans rådsherrar med flere af de svenske stormän, som stodo på konung Håkans sida, om att taga Sveriges regering i sina händer.

Det bref, hvarigenom den kungliga makten sålunda formligen öfverlemnades åt rådet, är dateradt den 9 Aug. 1371. Konungen förklarar deruti, att för den skull att somlige af de män som han antvardat rikets land och hus hade med hårda gerningar uppväckt ovilja emot honom hos både klerker, riddare, svenner, köpstadsmän och bönder, hvilket skett utan hans vetskap och mot hans bud, ehuru han visserligen kände sig skyldig att ej hafva skipat sträng rätt öfver förbrytarne såsom sig bort efter de framförda klagomålen, så ville han nu med Guds nåd och riksens gode mäns råd rätta och bättra detta. Han öfverlåter derföre till riksens råd de hus och land som han nu innehade, så ock dem han af sin fader kunde återlösa eller på annat sätt få i sin makt. Han nämner sedan, hvilka han menar med desse rådgifvare: ärkebiskopen, de sex biskoparne och tolf namngifne verldslige rådsherrar. Doge någon af desse rådgifvare skulle de efterlefvande ega full makt att invälja lika månge andre infödde riksens män. Riksrådet skulle till fogdar på slotten tillsätta inländske män "med konungens råd." "Om folk och om kost och om all annor ting som konungen och riket makt å ligger" skulle konungen iakttaga riksens råds råd och aldrig derifrån afvika i hvilket ärende det än vore, som vore af sådan art att riksrådet skulle derom höras.

Det låg emellertid i sakens natur, att en öfverenskommelse sådan som denna, aftvungen konungen i farans ögonblick, af honom skulle hållas blott så länge som han kände sig sakna förmåga att göra den om intet, att den således skulle blifva fröet till ständiga strider mellan honom och rådet, och detta så mycket mera som fördraget icke var fritt från tvetydighet. Det gick trögt med uppfyllandet af konung Albrekts löften. Hans faders inflytande på styrelsen visar sig ännu någon tid och det är först vid medlet af 1370-talet som 1371 års försäkran kan sägas hafva trädt i kraft.

Det föll sig emellertid svårt för konung Albrekt att fördraga det omyndighetstillstånd, hvari han var försatt, och det visar sig, att han under den följande tiden gjort nya försök att undandraga sig rådets inflytande, hvilka dock ej ledde till annat än nya förödmjukelser. Så måste han 1383 afgifva en försäkran, deruti han förklarade, att han

ur sitt hjerta och sina tankar hade bortkastat all missämja, misstro och tvedrägt, som kunnat uppstå emellan honom och hans råd. Han öfverlemnar sig med hela sin tro till rikets rådgifvare, "de som nu äro, eller framdeles kunna varda", och vill alla ärenden efter deras råd, vilja och utsago hålla och i intet afseende derifrån afvika, utan med uppriktig trohet och kärlek umgås med dem, styrka dem i all deras rätt och med god tro låta dem förblifva vid alla de bref och rättigheter, som förut blifvit dem eller någon af dem gifna; ty det finner han med allt skäl, att med sitt rikes rådgifvares råd kan han, hans rike och undersåtar bäst bestå. Det enda rådet uppnådde genom att sålunda förödmjuka sin konung var emellertid, att denne ännu mera stärktes i sin föresats att vid första lägliga tillfälle söka återtaga sin makt. Ett dylikt tillfälle tycktes yppa sig då rådets ledare, drotsen Bo Jonsson, hvilken var den verklige konungen, dog år 1386. Nu vågade konung Albrekt på allvar upptaga striden med stormännen, och stridsfrågan blef den om förvaltningen af Bo Jonssons många län och öfriga förmögenhet, hvars vård denne i sitt testamente hade lemnat åt de mest framstående männen i landet. Desse, som efter den sammanhållande ledarens bortgång, insågo sig sakna kraft att ensamme utkämpa den strid som nu uppstod, och sågo sig på nytt hotade af tyskarnes välde, vände sig med anhållan om hjelp till representanten för det förut fördrifna konungahuset, konung Håkan Magnussons gemål Margareta, som blifvit utsedd till regentinna i Danmark och Norge och länge haft ögonen äfven på Sveriges krona. Af det folk, hvars konung Albrekt var, hade han intet stöd att vänta, och då nu de stormän, som hittills uppehållit hans tron å egna och "alla sina vänners, fränders, hjelpares, meniga rikets mäns och sjelfva rikets vägnar" erkände och förklarade Margareta för Sveriges "fullmäktiga fru och rätta husbonde" var hans öde afgjordt. Det var emellertid ej på sådana vilkor Margareta emottog kronan, som de hvilka han för dess bibehållande hade måst underkasta sig. Tvärtom fingo herrarne köpa hennes bistånd med uppoffrande af hvad de under konung Albrekt vunnit. De måste lofva att till henne öfverlemna nära nog alla slott och län som Bo Jonsson innehaft, likasom att vara henne behjelplige att komma i besittning af alla de slott och landskap inom riket som tillhörde eller tillhört Sveriges krona, och att erkänna och behålla den konung som hon ville och rådde att de skulle taga. Sjelf bekräftade hon blott de friheter och privilegier som svenske män haft, innan konung Albrekt kom in i riket, och lofvade i afseende på slott och län intet annat än att vid deras fördelning så förfara, som lagboken utvisade.

Och Margareta förstod, sedan hon formligen emottagit Sveriges regering, ej blott att bibehålla hvad hon en gång vunnit, utan ock att förmå de förr så myndige stormännen till nya, ännu större medgifvanden. Man måste ovilkorligen med beundran skåda den kraft hvarmed hon gent emot dem uppträdde och förstod att förmå dem att, om också motvilligt, medverka till de åtgärder som skulle främja hennes hufvudsyfte: de tre skandinaviska rikenas förening. Och så som hon ville hafva denna förening organiserad skulle den grundligen hafva knäckt den makt stormännen och rådet under de föregående tiderna tillskansat sig. Det var nämligen enligt hennes planer en stark och oberoende konungamakt som skulle utgöra det sammanhållande bandet. Hon sträfvade i detta syfte att göra denna ärftlig, och för att göra den i finansielt afseende oberoende genomdref den omfattande reduktionen af alla krono- och skattegods, som under konung Albrekts regering kommit under frälset. De institutioner som i alla tre rikena utgjorde förnämsta hindret för en stark konungamakt, riksråden, sökte han försvaga genom att ej lemna dem någon sjelfständig verksamhet och ej besätta drots- och marskembetena, som för dem utgjort en medelpunkt. Hennes mening var ej derför att de skulle blifva utan betydelse: tvärtom spelade dessa institutioner en mycket vigtig rol i hennes unionsplaner. Genom att nästan årligen låta dem sammanträda i samfälda möten och der rådpläga om angelägenheter af gemensam vigt för alla tre rikena, ville hon lära deras medlemmar att känna sig såsom representanter för ett enda rike och sålunda af de särskilda riksråden bilda en unionel representation. Dessa inrättningar skulle således med afseende på de tre rikenas förening komma att spela samma rol, som inom de särskilda rikena vid de olika landsdelarnas sammansmältning. Men om det också torde varit Margaretas afsigt att sålunda bereda en framtida sammansmältning af rikena, så var hon dock allt för klok att med sina åtgärder derför gå allt för brådstörtadt tillväga. Det var hufvudsakligen de utländska angelägenheterna som hon gjorde till föremål för riksrådens gemensamma öfverläggningar. Med afseende på de inre ärendena iakttog hon principen om rikenas sjelfständighet och fattade derföre i allmänhet [1]) i dylika saker sina beslut endast i

[1]) Att regeln ej saknade undantag finner man t. ex. af privilegierna för Stockholm af den 29 Aug. 1398. (Suhm. Danm. Hist. XIV s. 643). Bland de 8 rådsherrar med hvilkas samtycke åtgärden är vidtagen, förekommer endast en svensk, Sten Bengtsson. De öfrige äro danskar och norrmän. Den Jon Andersson som i brefvet nämnes och kallas riddare, kan nämligen ej hafva varit den svenske, då denne både före och efter 1398 tituleras väpnare (Hadorph, Bih. t. Rimkr. s. 63. Rääf, Ydre Härad. IV. s. 431).

samråd med rådet i det rike som ärendet rörde. Skulle denna princip för framtiden upprätthållas måste det vara rådsinstitutionernas uppgift att vaka öfver dess iakttagande.

Något formligt unionsfördrag lyckades Margareta ej bringa till stånd, hvartill en hufvudsaklig orsak torde få sökas hos de svenske stormännen, som förmodligen befarade att en nära förening skulle skänka allt för stor styrka åt konungamakten, äfvensom utländske mäns inflytande på ett område der de ville ensamme herska, hvilken senare farhåga också redan under Margareta visade sig vara grundad, ty danske män finnas under henne hafva erhållit svenska slott och län. Faktiskt kunde hon emellertid, skickligt begagnande sig af farhågorna för Albrekts återkomst likasom af de plågor Vitalianernes sjöröfveri medförde, till stor del genomföra sina principer, och om hon fått en sig liknande efterträdare, så hade kanske unionens bestånd för framtiden varit betryggadt och dermed det förhållande emellan konungamakten och rådet, hvarpå hon i väsentlig mon sökt grunda den samma.

Men Erik af Pommern var henne mycket olik. Han följde till en viss grad samma grundsatser som Margareta, men sättet hvarpå han vid deras tillämpning gick till väga, var ett helt annat. Lika som Margareta lät han ej riksrådet utöfva någon sjelfständig myndighet; hvarken åt rådet i dess helhet eller åt några bland dess medlemmar anförtroddes regeringen under hans frånvaro, icke ens i fråga om lagskipningen; endast i särskilda fall uppdrogs åt vissa särskildt utsedda riksråd att utöfva hans domsrätt. Drots- och marskembetena lät han likasom Margareta vara obesatta. Men då hon genom personlig verksamhet och täta besök i Sverige, hvarunder hon flitigt rådplägade med rikets råd, sökt ersätta bristen på interimsregering, försjönk Erik i overksamhet, besökte ytterst sällan Sverige, och för hvarje år ser man allt färre spår af hans ingripande i ärendena: "det finnes öfver hufvud ingen period i Sveriges historia ända från Birger Jarls tid, som är så mager på bevis om regeringsmaktens verksamhet" [1]). — Drottning Filippa finnes visserligen någon gång å sin mans vägnar hafva uppträdt såsom Sveriges regent och i förening med rådet afgjort regeringsärenden; och ifrån 1425 finnes bevis att rådet utöfvat en viss sjelfständig verksamhet. Men i allmänhet betydde det så godt som intet. Efter 1413 då konungen med rådet utfärdade stadgarna om räfstetingen och om inrättandet af gästgifverier är det tvifvelaktigt om han före Engelbrektska folkresningen någonsin haft något sammanträde

---

[1]) Styffe, Bidr. II: XCVIII.

med svenska rådet inom rikets gränser [1]. Man finner visserligen någon gång, att han han haft svenske rådsherrar hos sig nere i Danmark, men vanliga förhållandet var, att han der utan biträde af sitt svenska råd afgjorde de svenska regeringsärenden med hvilka han tog någon befattning; och man har till och med exempel på att han till *danska* rådet i förening med blott ett par svenske rådsherrar hänskjutit ett vädjadt svenskt rättegångsmål. Rådet, som enligt lag och häfd kunde med fullt skäl göra anspråk på att ej lemnas oåtspordt om rikets styrelse och i hvars samverkan med konungen enda garantin fans för iakttagande af rikets lag och rätt, hotade att blifva alldeles betydelselöst och dermed Sveriges sjelfständighet att gå under.

Hade unionen ingåtts för att bevara Sveriges sjelfständighet kunde således ej detta mål anses hafva uppnåtts. Och dessutom hade den under Eriks regering, långt ifrån att skydda riket för utländingars intrång, fört öfver det samma en mängd utländske män, isynnerhet tyskar, och i desses händer hade till allra största delen lemnats rikets slott och län jemte den makt som dermed följde; och till och med i rådet hade tyskar fått säte. Af de fördelar unionen i sin början medfört var den nu lefvande generationen oberörd: den kände endast dess olägenheter.

Men äfven sjelfva arten af de planer konung Erik sökte under sin regering genomföra var så beskaffad, att de ej kunde annat än undergräfva hans välde. Hans försök att med ingripande i rikets fria valrätt göra sin kusin Bugislav till efterträdare, måste så mycket mera väcka ovilja, som valrätten vid denna tid betraktades såsom hufvudsakligaste medlet att afvärja en oinskränkt konungamakt och dermed följande missbruk [2]. Och det lika envist som planlöst fullföljda Slesvigska kriget, hvars mål var för Sverige alldeles främmande, blef i sin fortgång olidligt betungande, särskildt för allmogen genom den förändring det medförde i afseende på sättet för skatters utgörande. För egenmäktiga och förtryckande åtgärder var dessutom ingen samhällsklass tryggad. Mest led allmogen genom utpressningar och sjelfsvåld, förnämligast af konungens fogdar, som i följd af bristen på centralregering voro frie från all uppsigt. Anledningar funnos således i rikt mått till den resning, som 1434 på allvar utbröt och i sin fortgång kostade Erik hans krona.

Den mäktiga Engelbrektska folkrörelsen är för svenska samhällets hela följande utveckling af en betydelse, som knapt kan öfverskattas. Den har för all framtid afgjort de lägre folkklassernas inflytande på

---

[1]) Styffe, Bidr. II: xcvii.

[2]) Se härom Aschehoug, Statsforf. i Danmark o. Norge indtil 1814, s. 194, not 3.

Sveriges öden. Men äfven med särskildt afseende på rådets utveckling är den af synnerlig vigt, ty den har återskänkt det samma den sjelfständiga ställning och den lifskraft, hvaraf det före unionens början utmärktes. Rådet såg i början resningen med oblida ögon, men fann snart huruledes den kunde begagnas såsom lämpligt medel för dess syften. Den befans tjenlig att användas såsom verktyg emot en konung, som helt och hållet trängt rådet tillbaka, för att afpressa honom medgifvanden, som för framtiden skulle betrygga rådets inflytande på rikets styrelse, medan det såsom ledare för den folkrörelse, som det ej på en gång kunde kufva, småningom tämjde den samma. Så grundlades åter rådsinstitutionens makt, sjelfständig gent emot konungamakt och folkmakt, och under den följande delen af Medeltiden är rådets inflytande i rikets angelägenheter så bestämmande, att det för det mesta mera förtjenar namnet regering än råd [1]).

Om rådets organisation stadgar Magnus Erikssons landslag [2]): "Då konung vald är, eger han sitt råd välja, först ärkebiskopen, så lydbiskopar, så många som honom täckes bland dem som i hans rike bo, och andre klerker som äro honom nyttige. Tolf ega i konungens råd vara bland riddare och svenner och ej flere; de förenämnde ega konungen sin ed svärja". — "Ej må utländsk man i hans råd tagas".

Detta stadgande synes förutsätta, att formlig utnämning af rådsherrarne egde rum. Anmärkningsvärdt är emellertid, att man ej ifrån hela Medeltiden har något utnämningsbref i behåll, en omständighet som är så mycket mera värd att uppmärksammas, som man har qvar fullmakter för sådane embetsmän som drots och officialis generalis: handlingar af detta slag skulle naturligtvis vida sparsammare förekomma, än utnämningsbref för rådsherrar, ifall sådana brukats.

Huru än härmed förhållandet må hafva varit, så framgår det åtminstone tydligt af lagens stadgande, att det var konungen som egde att bestämma, hvilka hans rådgifvare skulle vara, hvilket också naturligen följer af sättet för rådets uppkomst. Det var dock ingalunda godtycket som fick bestämma hans val. Likasom nödvändigheten för-

[1]) Ofvanstående framställning af rådets historiska utveckling från förra delen af 1300-talet är i hufvudsaklig mon grundad på Styffes Bidrag t. Skand. Hist. och docenten C. Annerstedts föreläsningar öfver Sv. Medeltidens historia. Jag begagnar detta tillfälle att till nämnde herrar här uttala min tacksägelse för flere värdefulla upplysningar jag af dem erhållit.

[2]) Kon.B. IX: § 1. V: § 4.

mådde honom *att* söka råd, så bestämdes i viss mon af samma nödvändighet, hvilka han skulle rådföra sig med. I en upprörd och obändig tid, då aktningen för samhällsmyndigheten var svag och allt berodde på den personliga makten, måste han, om han ville se sina bud åtlydda, till sina rådgifvare utse just de män, som genom sitt anseende, sitt inflytande på folket, sin makt och rikedom, bäst kunde främja verkställigheten af fattade beslut. Hvilka desse män voro, berodde emellertid på hans eget omdöme att afgöra; och till formen var han fullkomligt obunden i sitt val, dock så att han måste hålla sig inom de i lagen bestämda klasserna. Detta var dock en inskränkning som nästan skulle sagt sig sjelf, äfven om den ej varit i lagen stadgad; ty under en tid som utmärkes af kyrkans och den verldsliga aristokratins herravälde, då bildningen och makten nästan uteslutande tillhörde dessa klasser, kunde det knapt komma i fråga att någon utom dem stående upphöjdes till rådsherre. En annan inskränkning i konungens valfrihet fans emellertid som ej stod öfverflödig: ingen utländsk man fick upptagas i rådet. Förmodligen var det denna bestämmelses, om ej formliga, dock faktiska öfverträdande, som närmast föranledde, att rätten att bestämma, hvilka skulle vara rådsherrar, togs ur konungens och lades i rådets egna händer. Detta skedde första gången genom konung Albrekts försäkran af år 1371 [1]); och i samma handling har man bevis på att stadgandet derom tillämpades, ty bland dem konung Albrekt der lofvar att betrakta som sina lagliga rådgifvare förekomma namn på fyra herrar, som kort förut hade varit hans förklarade fiender. Förhållandena voro icke sådana, då Margareta tog Sveriges styrelse om händer, att ett dylikt medgifvande kunde afpressas henne. Någon inskränkning i konungens rätt att sjelf utse sitt råd förekommer under unionstiden först i konung Kristofers handfästning.

Då rådet i konungs ställe förde styrelsen, utöfvade det äfven makten att bland sig upptaga nye medlemmar, såsom synes af den mängd herrar, som under de första åren af Magnus Erikssons minderårighet första gången nämnas såsom medlemmar af rådet.

Huruvida konungen kunde afskeda de rådsherrar han en gång valt nämnes ingenstädes. Den tystnad unionstidens handfästningar i detta afseende iakttaga, synes visa att man icke tänkt sig detta såsom möj-

---

[1]) Bestämmelsen lyder: «Kunno nakre af thessum fornempdom Rikesins Radhgifwarom fran falla, tha skulu the ther äpter lifwa fulla makt hafwa andra swa manga Rikesins infödda Män i therra stadh taka, oc wart Radh swäria lata, oc i samu maght som förra är sacht med them blifwa». Hadorph, Bih. t. Rimkr., s. 36.

ligt. Visserligen finner man under striden emellan konung Birger Magnusson och hans bröder flere herrar lemna konungens råd för att inträda i hertigarnes, äfvensom motsvarande förhållande kan uppvisas under striden emellan Folkungarne och konung Albrekt; men af dylika partivexlingar under pågående inbördes krig kan man naturligtvis ej i nu i fråga varande afseende draga några slutsatser. Då man vet att rådsherrarnes ställning ej så mycket berodde på konungens förtroende, som på deras egen höga börd, familjeförbindelser, rikedom o. d., samt tillika besinnar den myndiga ställning, som det samlade rådet innehade gent emot konungen, så kan man svårligen föreställa sig att denne kunde formligen afskeda någon ur sitt råd. Man finner också Magnus Eriksson fortfarande hafva till rådsherrar personer, som genom handling bevisat sig vara hans hätske fiender. Och sedan den grundsatsen börjat göra sig gällande, att rådets samtycke var nödvändigt vid rådsherrars väljande, kunde det naturligtvis ej komma i fråga, att åtminstone utan dess samtycke afskeda dem. Af samma skäl, som nu äro anförda för den åsigten att rådsherrarne voro oafsättlige, torde man kunna vara öfvertygad om att de ej förlorade sina platser vid konungens död, trots den förutsättning i detta syfte, som otvifvelaktigt legat till grund för lagens stadgande: "då konung vald är, eger han sitt råd välja".

Samma förhållanden, som gjorde att rådsherrarne kunna betraktas såsom oafsättlige, medförde ock att platserna inom rådet visa stark tendens att blifva ärftliga inom vissa familjer. Det skulle här kunna visas, huruledes redan under nu i fråga varande tid inom många slägter son efter far beklädt rådsherrevärdigheten, huruledes inom åtskilliga detta förhållande fortfarit genom flere generationer [1]). Saken förklaras lätt ur rådsembetenas förut antydda karakter. Då det som utgjorde hufvudvilkoret för erhållandet af en rådsherreplats gick i arf, var naturligt att sjelfva dessa platser skulle antaga karakter af ärftlighet.

Hvad angår de personer af hvilka rådet utgjordes, så var *ärkebiskopen* enligt lag sjelfskrifven och den ende som uttryckligen säges vara det. Denna hans egenskap att vara konungens och rikets förste rådsherre framhölls af konung Erik vid förhandlingarna om ärkebiskopsvalet 1432 såsom skäl för att ärkebiskop ej kunde väljas utan hans bifall; och då ärkebiskop Nils Ragvaldsson kungör konung Kristofers

[1]) De bevis, som härför skulle kunna anföras, har jag, hvad Folkungatiden beträffar, erhållit ur en af amanuensen vid kungl. Vitterhets, Hist. och Antiqv. Akademien dr. O. Montelius för denna tid upprättad rådslängd, som godhetsfullt blifvit mig meddelad.

bifall till rådets beslut, att han skulle få byta till sig Almarestäk, säger han att det gifvits för att ärkebiskopen skulle kunna vara så mycket närmare till hands att deltaga i öfverläggningar om rikets angelägenheter, angående hvilka han, såsom den der hade första platsen i rikets råd, ofta behöfde rådfrågas [1]). Årkebiskopens namn står i handlingarna ständigt före de öfrige rådsherrarnes.

Bland öfrige kyrkans män förekomma *biskopar* tidigt och ofta såsom rådsherrar. Den förste som i våra bevarade urkunder nämnes såsom rådsherre är en biskop. Och redan ifrån första stunden rådet framträder såsom bestämd inrättning, finnas tecken som antyda att biskoparne voro sjelfskrifne medlemmar af rådet. Det sätt hvarpå de nämnas i det förut anförda fragmentet från 1282, tyckes anvisa dem en dylik ställning; likaså den omständigheten, att i Skenninge stadga af 1285 talas om biskoparne och "andre" rådsherrar. Det må äfven anmärkas, att samma uttryck sedan förekommer i bref af 1297 [2]), 1321 och 1334 [3]), hvaraf dock ej annat torde kunna slutas, än att vid de tider då dessa bref utfärdades alle biskoparne voro rådsherrar. Och att, ehuru många biskopar uttryckligen nämnas som medlemmar af rådet, åtminstone före medlet af 1300-talet någon sjelfskrifvenhet ej kan hafva inträdt, framgår dels af landslagens stadgande om rådets sammansättning, som ej tillerkänner biskoparne någon sjelfskrifvenhet, dels och alldeles afgjordt af ett bref af år 1351 [4]) der biskoparne i Vesterås, Strengnäs och Åbo bestämdt skiljas ifrån "consiliarii". Under den närmast följande tiden torde emellertid biskoparnes sjelfskrifvenhet såsom rådsherrar blifvit afgjord sak, hvilket vill framgå deraf, att då i konung Albrekts försäkran af 1371 bestämmes; hvilka hans rådgifvare äro, sägas bland desse vara "alle sex lydbiskoparne"; deras namn uppräknas icke; det var således embetet som gaf dem rådsherreplatserna. Dessutom säges i biskoparnes i Skara, Strengnäs och Vexiö bref till påfven af 1433, att i de nordiska länderna en uråldrig ordning stadgat sig, att ärkebiskop och biskopar skulle såsom konungens främste rådsherrar med honom handhafva rikets angelägenheter, hvarföre han borde hafva inflytande på deras val. Och då under 1400-talet capitulares ibland finnas hafva i stället för biskopar deltagit i rådsmöten, kan detta ej gerna hafva berott på annat, än att det var embetet, som gaf biskoparne plats i rådet. Visserligen bibehåller Kristofers landslag det stadgande som fans i Magnus Erikssons, hvilket äf-

[1]) Diss. de Almarestäk, p. 46.
[2]) Sv. Dipl. N:o 1186.
[3]) Styffe Bidr. I: s. 5. Sv. Dipl. N:o 3041.
[4]) Diplomatarium Norvegicum VIII: N:o 157. (s. 166).

ven åberopas i Kalmar recess af 1483. Men trots dessa stadganden kan svårligen råda något tvifvel om att verkliga förhållandet varit sådant, som här ofvan är framstäldt, hvilket tydligast framgår deraf, att under tiden emellan 1400-talets början och Medeltidens slut blott ytterst få biskopar kunna uppletas, om hvilka det icke finnes bevis att de suttit i rådet. Det är blott fyra biskopar under denna tid för hvilkas rådsherrevärdighet icke här skulle kunna framläggas bevis, och af desse tillhöra två en tid, hvarifrån blott få urkunder finnas i behåll, af hvilka man kan få reda på hvilka i rådet haft säte; och två af de öfrige hafva så kort tid verkat som biskopar, att det ej behöfver väcka förvåning om de ej hunnit sättas i tillfälle att närvara vid rådssammankomster eller om de få urkunder som kunnat vittna derom skulle vara förlorade [1]). Biskoparne nämnas i handlingarna alltid före de verldslige herrarne.

Hvad "andre klerker" än biskopar angår, så nämnas redan i ett bref af 1288 fem *kaniker* såsom medlemmar af rådet, men huruvida de alle verkligen voro rådsherrar torde vara osäkert. Det är möjligt att de blott såsom biskoparnes medhjelpare deltagit i rådets förhandlingar. Att två af dem verkligen voro eller sedermera blefvo rådsherrar, är emellertid säkert [2]), och från samma tid har man ett tredje exempel på samma förhållande [3]). Men eljest är det under nu ifrågavarande tid ytterst sällan som kaniker nämnas såsom rådsherrar å egna vägnar. Från början af 1320-talet förekommer exempel på en, men det bör anmärkas att denne var tillika kansler [4]). I ett bref från samma tid nämnes två medlemmar af Skara kapitel bland rådsherrarne, men förmodligen uppträdde de i biskopens ställe: rådsmötet hölls i

[1]) De biskopar som utgöra undantag från regeln äro: Petrus Johannis, biskop i Strengnäs 1401—1408; Nawno Johannis, biskop i Vesterås 1415—21; Benedictus Canuti, biskop i Vesterås 1461—62; Johannes Olai, biskop i Åbo 1506—10.

[2]) De erhålla nämligen titeln «consiliarius» äfven vid tillfällen, då de ej såsom sådane uppträda: ärkedjeknen Sigge i Linköping kallas af konungen så i ett till honom stäldt gåfvobref af den $^{7}/_{5}$ 1289 (Sv. Dipl. N:o 991). I ett kungligt bref af $^{28}/_{6}$ 1303 till Uplands invånare säges att tre «consiliarii», bland hvilka är domprosten Andreas i Uppsala, erhållit uppdrag att bestämma hvilka gods borde tillkomma kronan och hvilka hertig Erik. På samma sätt nämnes samme man i ett bref af den $^{28}/_{7}$ 1304 (Sv. Dipl. N:is 1401, 1436).

[3]) Konung Birger ger den $^{21}/_{9}$ 1305 domprosten Vimund i Linköping, «consiliario nostro», en tomt i nämnda stad. Sv. Dipl. N:o 1483.

[4]) Hans namn var Filip, decan i Linköping (Sv. Dipl. N:is 2334, 2339, 2389).

Skara, der vid denna tid sannolikt ingen biskop fans [1]). Ett bestämdt exempel på att kaniker i biskops ställe deltagit i rådets förhandlingar har man i ett bref af 1350, angående åtgärder för att genom blidkande af Guds vrede afvärja den annalkande pesten; konungen säger der att bland de rådsherrar, med hvilkas samtycke brefvet blifvit utfärdadt, varit äfven kaniker ifrån de stift, hvarifrån biskopar ej kunnat hos honom infinna sig [2]). Under samma årtionde nämnas bland rådsherrarne två kaniker, af hvilka dock den ene var kansler [3]), och samma förhållande är med den som nämnes i ett bref af 1365 [4]). Sedan har jag ej sett något exempel på att kapitelledamöter suttit i rådet förr än 1396, då två sådane män nämnas bland dess medlemmar. Åtminstone den ene af dem var bestämdt rådsherre [5]). — Andre andlige än biskopar och kaniker förekomma ej i Sverige bland rådets medlemmar. Man har ej här exempel derpå att, såsom i Danmark och Norge, abboter haft säte i rådet.

De öfrige rådherrarne voro dels de högste riksembetsmännen, dels andre frälsemän. Bland de förre märkas främst *drotsen* och *marsken*, hvilka allt ifrån rådets uppkomst framträda som dess medlemmar, nämligen så ofta deras embeten voro beklädda. Detta var ej alltid händelsen, särskildt, såsom förut är anmärkt, ej under senare delen af nu ifrågavarande tid. Drotsen ersattes ibland af en annan hög embetsman, *officialis generalis*, som först framträder under Magnus Erikssons tid [6]). Såsom förut är nämndt, innehades detta embete under

---

[1]) Jfr. Rhyzelii biskops krönika, s. 173. Den ene af desse kaniker förekommer emellertid i ett bref af 1330, såsom skulle han hafva varit rådsherre, i det han i förening med drotsen och en annan herre, som äfven var medlem af rådet, å konungens vägnar emottager redovisning af ärkebiskopen för uppbörden af Helsingland. Sv. Dipl. N:o 2807.

[2]) Fant, Observationes Hist. Suec. Illustrantes, fasc. II: part. XIV, s. 10.

[3]) Nicolaus Marchi, prost i Linköpings kapitel, i ett bref af $^{19}/_{3}$ 1350; den andre är Mathias, prost i Vesterås ($^{11}/_{9}$ 1358). Dipl. Norv. VIII, N:o 157. Historiska Handlingar II, s. 4.

[4]) Birger Gregersson, domprost i Uppsala. Riksark. perg.bref N:o 654.

[5]) De ifrågavarande männen äro domprostarne Anders i Uppsala och Brynjulf i Skara. (Hadorph. Rimkr. s. 63). Den förre nämnes äfven såsom rådsherre i ett bref af 21 juli 1399 (Rääf, Ydre härad IV. s. 431); och då han 1408 väljes till ärkebiskop, säger kapitlet, att han varit «ob sui circumspectionem in consiliarium regis et regni Suecisæ ante multos annos assumtus». Spegel, Bevis till Biskopskrönikan, s. 29.

[6]) Den förste som bär namnet är Jon Christineson, hvilken så kallas i konung Magni bref om interimsregering af den 6 Dec. 1344. Sv. Dipl. N:o 3863. Han synes innehaft embetet till år 1348 (Sv. Dipl. N:o 4050, 4159), då han deri efterträddes af Israel Birgersson. Munch, II: I. s. 488.

konung Albrekt en tid af Bo Jonsson. — *Kanslern* var under nu ifrågavarande tid alltid en kyrkans man, stundom biskop, och var åtminstone vanligen medlem af rådet.

Bland de öfrige rådsherrarne nämnas tidigt (första gången 1288) lagmännen, och vanliga förhållandet var att de hade plats i rådet, der i följd utaf hela den ställning, de för öfrigt intogo i samhället, deras närvaro var af synnerlig vigt. Sjelfskrifne voro de dock icke [1]).

Ett stadgande om rådets sammansättning, som stundom var utsatt för öfverträdelse var det, att rådet uteslutande skulle bestå af inländske män. Redan Magnus Ladulås och hans söner beskyllas att allt för mycket hafva gynnat utländingar, och att sådane före affattandet af tillägget till Söderm.lagen och Magnus Erikssons landslag fått plats i rådet, synes ej blott af det förbud deremot, som i dem finnes [2]), utan ock af utländska namn i rådsbrefven. Så nämnas 1288 Henrik, grefve af Gleichen, och Werner von Brunkowe. Huruvida de tre utländingar som hertiginnan Ingeborg 1321 [3]) kallar sina rådsherrar kunna betraktas såsom medlemmar af Sveriges råd, är väl osäkert. Redan innan förbudet skrefs i lagen, hade förhållanden inträdt, som under tidens lopp vunno vidare utveckling och försvagade dess kraft. Det var den blandning af de tre nordiska rikenas aristokrati, som blef en följd af de vexlande förbindelserna emellan de skandinaviska landen: unionen emellan Sverige och Norge, de skånska provinsernas förening med Sverige, svenska landsdelars med Norge och Danmark, och slutligen de tre rikenas union. De intima förbindelser, som under dessa förhållanden uppstodo emellan de olika rikenas förnäma slägter, utjemnade nationalitetsskilnaden. Giftermål och deraf alstrade egendomsförhållanden fäste utfödde män vid Sveriges intressen. En annan anledning dertill, att utländske män fingo plats i Sveriges råd, låg i den omständigheten att allt ifrån senare delen af 1300-talet största delen af Sveriges konungar voro af utländsk börd; ty med dem

---

[1]) Lagmannen i Vestergötland Algot Bengtsson var ej medlem af rådet den 19/3 1351. Dipl. Norv. VIII. N:o 157; ej heller lagmannen i samma lagsaga Bengt Gylta och lagmannen i Östergötland Ragvald Puke den 9/6 1442. Styffe, Bidr. II: CXXVII. Lagmannen i den lilla Vermländska lagsagan var sällan medlem af rådet. Styffe, Skand. under Unionstiden, s. 141.

[2]) I addit. till Södermannalagen är förbudet af följande lydelse: Konungen «scal richi sino sueriki styra ok raða með inlænningium ok æi utlænningium. eptir thy sum gamul lagh ok siðuæne af alder hauer uarit. thy at æi agher utlænscher man i rað hans tacas».

[3]) Styffe, Bidrag I, s. 5. De tre herrarnes namn äro: Lyder de Kyrn, Johannes Kyrn och Knut Porse.

inkommo deras landsmän i riket och vunno der inflytelse. Med hänsyn till rådets sammansättning framträda följderna af den förstnämnda omständigheten egentligen under senare hälften af 1400-talet, af den sistnämnda deremot under senare delen af nu ifrågavarande tid. — Derpå att under Magnus Eriksson och hans söner någon utländing varit svensk rådsherre, har man ej något bevis, ehuru väl man en eller annan gång finner en norrman, stundom skåningar, deltaga i rådets förhandlingar, hvarpå äfven finnes exempel från den tid, då konung Albrekt kallar sig "Skånes landsherre" [1]). Under sistnämnde konung deremot voro åtminstone två tyskar medlemmar af Sveriges råd: Herbert von Königsmark och Vicke von Vitzen [2]), och under den följande tiden nämnas äfven såsom rådsherrar ett par, tre af de tyske herrar, som under honom inkommit i Sverige, bland dem Erik Ummereyse uttryckligen såsom medlem af svenska rådet [3]). Bland de danskar, som under Margareta och Erik af Pommern voro höfvidsmän på svenska slott, har man ej bevis på att någon uppträdt såsom svenskt riksråd [4]). Deremot voro de danskar, som genom Eriks inflytande blefvo svenske biskopar, Johannes Jerechini och ett par i Westerås stift [5]), såsom sådane ledamöter af Sveriges råd. Men isynnerhet omfattade denne konung med förkärlek sina landsmän tyskarne, och åtminstone två af dem voro under hans regering svenska riksråd: Hans af Ewersten och Hans Kröpelin, och möjligen äfven Bengt Pogwisch [6]). Emot Eriks tolkning af lagens stadgande, enligt hvilken i följd af föreningen med Danmark och Norge under uttrycket "inländske män" äfven skulle innefattas danskar och norrmän, opponerade sig rådet uttryckligen 1436 och förklarade att, likasom utländsk rätt vore all den rätt som

---

1) Dipl. Norv. VIII: N:o 157. Sv. Dipl. N:is 3010, 3833. Styffe, Bidrag I: s. 27, 31. Lappenberg: Sartorius, Gesch. der deutsch. Hanse II, 648. Såsom en egendomlighet må dock anmärkas att hertig Albrekt af Meklenburg vid ett tillfälle (1343) af konung Magnus Eriksson kallas «consiliarius regnorum nostrorum Suecie, Norvegie et terre Scanie». Sv. Dipl. N:o 3718.

2) Den förre nämnes såsom rådsherre i ett bref af $^{10}/_{6}$ 1377 (Peringsköld, Monumenta Uplandica, s. 6), den senare i ett bref af den $^{15}/_{5}$ 1378 (Riksarkivets pergamentsbref N:o 1339).

3) Styffe, Bidrag II: 199. Heyne Snakenborg, som stundom uppträder såsom kunglig domhafvande i Sverige, kallas rådsherre 1398 (Suhm XIV: s. 650), likaså Gert Snakenborg.

4) Abraham Brodersson uppträdde såsom dansk rådsherre vid utfärdandet af privilegiebrefven för Hansestäderna 1398 (Lüb. Urk.B. IV).

5) Reuterdahl, III: II. 139.

6) Styffe, Bidrag II: XCIV.

icke vore svensk, såsom tysk rätt, dansk rätt, norsk rätt, så hörde ock till utländske män alle som ej voro *infödde* svenskar, således äfven tyskar, danskar, norrmän; och för att för framtiden omöjliggöra en dylik tolkning, blef i Kristofers landslag det i Magnus Erikssons lag stående uttrycket att konungen "skall sitt rike Sverige styra och råda med *inländske* män och ej utländske — — — —; och ej må *utländsk* man i hans råd tagas", ändradt till: "han skall sitt rike Sverige styra och råda med *infödde* svenske män och ej utländske, och ej må han *utfödd* man i sitt råd i Sverige taga".

Hvad de verldslige rådsherrarnes antal beträffar, så var detta i lagen bestämdt till tolf "och ej flere". I sjelfva verket var det emellertid vanligen större. Man synes, såsom Reuterdahl säger, ej hafva bundit sig vid något visst antal, utan allt efter omständigheterna i rådet intagit så månge betydande män, som deruti med något skäl borde ingå. Nedanstående uppgifter kunna i någon mon antyda det ungefärliga antalet vid olika tider [1]).

Af den vid tiden för rådets uppkomst skarpt utpräglade landskapsförfattningen, som först mycket småningom gaf vika för principen om rikets enhet, måste vara en följd, att rådsherrarne voro något så när jemt fördelade på de olika landsdelarna. Detta framgår ock af uttryck i tidens handlingar. Så förutsättes i Upsala stadga af 1344, att i hvarje lagsaga skulle finnas åtminstone tre rådsherrar, likasom i den samma dag utfärdade förordningen om interimsregering talas särskildt om *alle* Sveriges rådsherrar och särskildt om dem *ofvanskogs*. Det synes emellertid, åtminstone under Folkungatiden, hufvudsakligen varit det gamla Sveriges landskap, som varit i rådet representerade. De aflägsna och svagt befolkade landsdelarna Finland och i synnerhet Norrland voro i detta afseende mindre väl lottade [2]).

---

[1]) Såsom verldslige rådsherrar nämnas:

År	1288	11/9	16.	Sv. Dipl. N:o 975 («proceres et consiliarii regni»).
„	1305	29/6	14.	„ „ N:o 1472.
„	1320	17/12	23.	„ „ N:o 2270.
„	1322	20/7	29.	„ „ N:o 2339.
„	1346	1/5	14.	„ „ N:o 4069.
„	1351	10/3	22.	Dipl. Norv. VIII N:o 157.
„	1356	27/12	22.	Styffe, Bidr. I: N:o 18.
„	1376	8/12	16.	Hadorph, Bih. t. Bjærk. R. s. 30.
„	1396	20/9	16.	„ „ t. Rimkr. s. 62.
„	1413	12/4	17.	Styffe, Bidr. II: N:o 78.

[2]) Det var naturligt nog, att detta skulle vara förhållandet, och det framgår ock af dr. Montelii förut citerade rådslängd.

4

Sålunda bestående af herrar som lefde spridda på sina gods och förläningar i de särskilda landsorterna, utgjorde rådet alls icke en ständigt samlad konselj, utan hade karakteren af en herredag i smått, som sammanträdde på särskild kallelse så ofta det var behöfligt. Jemte rådet hände det då att i vigtigare fall äfven andre män tillkallades, och på dessa olika slag af möten är det ej godt att göra skilnad. De kallades vanligen hof, dag, samtal, på latin concilium, någon gång parlamentum eller colloquium. Svårigheten för de höge herrarne att ofta komma tillsammans gjorde emellertid att angelägenheter, som ej voro af särdeles vigtig natur, men i hvilka dock rådets utlåtande borde inhemtas, vanligen afgjordes af konungen med endast de medlemmar af rådet, som befunno sig i närheten af den plats, der han för tillfället uppehöll sig. I förslaget till unionsakt af 1397 föreskrifves, att några rådsherrar ifrån hvarje rike skulle ständigt uppehålla sig hos konungen, men under dessa tiders förhållanden var detta omöjligt att iakttaga. Något exempel på att man, såsom under sista delen af Medeltiden, i stället för att sammankalla ett rådsmöte skriftligen inhemtade rådsherrarnes betänkande eller att rådsherrar, som voro förhindrade att infinna sig vid något möte, genom bref tillkännagåfvo sin mening, känner jag ej från denna tid.

Rörande formen för rådets öfverläggningar under denna tid känner man intet. Man finner blott stadgadt i 3:dje punkten af rådseden, att rådsherrarne skola lofva att allt det lönligt hålla, som konungen vill lönligt hafva och ej uppenbara sådant, hvaraf för honom eller hans rike skada kan komma.

Någon lön hade rådsherrarne icke. Under senare delen af 1400-talet hör man ofta den åsigten uttalas, att de såsom ersättning för sina uppoffringar i rikets tjenst skulle erhålla de största och mest inbringande länen, men under nu i fråga varande tid finner man åtminstone ej att denna sed var rådande, ehuru visserligen ofta rådsherrar nämnas såsom förläningsinnehafvare. Deremot finner man under slutet af 1300-talet huruledes lagmans- och häradshöfdingebefattningar betraktades såsom ett slags prebenden för riksråden [1]). I förordningar och lagar voro dessutom rådsherrarne tillerkända vissa företrädesrättigheter. Så stadgas i Uplands- och Söderm. Lagen, att dråp på en man i en rådsherres tjenst skulle bestraffas med särskilda böter. I Skara stadga af 1335 bestämmes, att rådsherrar och riddare skulle så väl för sig som för efterlefvande hustru och barn åtnjuta frihet från alla årliga kungliga utskylder och pålagor [2]). Riddare och svenner inom

[1]) Styffe, Bidr. I: LXXXVIII.

[2]) Sv. Dipl. N:o 3106.

rådet egde att resa öfver landet med större följe än andre frälsemän [1]). Enligt M. E. Stadslag fingo rådsherrar ej bysättas [2]), och i samma lag belägges smädelse emot rådet med samma straff som smädelse emot konungen [3]).

Den ställning rådet intog i samhället var olika på olika tider. Det hade uppkommit för att utgöra ett stöd för konungamakten, för att tjena denna såsom ett medel till utvidgande af dess inflytande, och i med det samma främja de särskilda landsdelarnas förenande till ett gemensamt helt. För att det skulle kunna motsvara dessa fordringar var det naturligt, att det skulle utgöras af män, som i samhället intogo en sådan ställning, att de på en gång kunde utöfva inflytande på folket i de olika landsdelarna och hade öga för det gemensamma rikets kraf. Dessa egenskaper förenades hos männen af det andliga och verldsliga frälset. Det kan vara en tillfällighet, men är i alla händelser betecknande, att den första gången rådet nämnes infaller på en tid, ej långt efter det andliga frälsets begynnelse, att dess bestämda framträdande såsom institution sammanfaller med det verldsliga frälsets. I dessa förhållanden låg fröet till den följande utvecklingen. Rådet såsom på en gång representerande de särskilda landsdelarna och de tvenne klasser, som vuxit upp öfver det öfriga folket, måste komma att intaga en ställning *öfver* de institutioner, som representerade landskapens sjelfständighet och komma att taga om hand ej blott angelägenheter, med hvilka dessa i följd af sin natur ej kunde taga någon befattning, utan ock sådana, hvilkas skötande var dem genom lagarna tillerkändt. Men under dylika förhållanden måste rådet äfven gent emot konungamakten komma att intaga en annan ställning än en beroende, ju mera de klasser, för hvilka det utgjorde ett organ, lärde att betrakta sig såsom ett helt och det sjelft erhöll häfd och fasthet. Detta måste så mycket mera blifva händelsen, som förhållandena blefvo för en dylik utveckling synnerligen gynnsamma, och det ej blott i följd af konungarnes minderårighet och svaghet, utan ock genom den kungliga maktens missbruk. Knapt har en mansålder förflutit ifrån rådets första bestämda framträdande såsom institution förr än det uppträder med anspråk på att kontrollera konungamakten och gent emot den samma skydda folkets intressen,

---

[1]) Landslagen, KonungaB. XXII: (s. 32). Jfr. Skenningestadgar af 1285 och 1335, samt Uppsalastadga af 1344.

[2]) Rådst.B. XVIII: (s. 271).

[3]) KonungaB. VIII: (s. 13). Jfr. Rådst.B. XXXV: (s. 290).

och redan dessförinnan har man tecken till att det vid sidan af konungen börjar antaga karakteren af en myndighet, som ej blott hade att inför honom uttala sina tankar och gifva honom råd, utan ock att med honom besluta. Man hör nämligen rådets *samtycke* åberopas vid regeringsbesluten. Redan i konung Birger Magnussons stadga om landsstrykares behandling af år 1303 omtalas rådets medverkan på ett sätt, som om det i beslutet skulle tagit en del, större än blott såsom rådgifvande [1]). I samme konungs stadga af 1316 angående qvinnornas i Karelen rättigheter åberopas uttryckligen rådets samtycke [2]). Att detta stundom nämnes under Magnus Erikssons minderårighetstid [3]) torde kanske ej få tillmätas synnerlig betydelse då ju rådet under denna tid var regerande. Dock bör anmärkas att i ett bref från denna tid förekommer en bestämmelse, att konungen ej utan rådets samtycke finge ändra det rådets beslut, som der omtalas [4]). Under Magnus Erikssons egen regering åberopas rådets samtycke ofta. Så t. ex. utnämner konungen 1335 drots med rådets "enhälliga råd och samtycke" [5]). År 1336 ger han med dess samtycke privilegier åt Lybeck [6]), hvilka äro nästan alldeles lika med Birger Magnussons af 1292 [7]), utom att rådets bifall nu åberopas: ett märkligt bevis på rådets olika ställning nu och vid slutet af 1200-talet [8]). Dessa privilegier förklara

---

[1]) Det heter nämligen: «Per consiliarios nostros qui tunc aderant, duximus statuendum.» Sv. Dipl. N:o 1384.

[2]) Konungen säger: «Notum esse volumus . . . nos consilio et consensu . . . consiliariorum nostrorum firmiter statuisse.» Sv. Dipl. N:o 2067. Redan förut hör man talas om rådets samtycke till regeringshandlingar, men blott i förening med andre mäns. Så bestämmer konung Magnus Ladulås år 1288 «ex consensu consilii nostri, ac aliorum discretorum, clericorum et laicorum», att kyrkotionde i Linköpings stift skall under vissa år lemnas till stiftets domkyrkobyggnad. Sv. Dipl. N:o 957. — År 1305 talar konung Magnus Birgersson, då han stadfäster Upsala domkyrkas rätt till fattigtionden inom stiftet, om «communis consensus et voluntas tam consiliariorum nostrorum quam aliorum inhabitatorum patriæ.» Sv. Dipl. N:o 1472.

[3]) Se t. ex. Sv. Dipl. N:o 2279, 2280, 2875.

[4]) I brefvet om rådets förlikning med hertiginnan Ingeborg af den 14 Febr. 1326 bestämmes nämligen, att Knut Posse ej finge återvända till Sverige «sine domini nostri regis et consiliariorum suorum regni suecisæ unanimi consensu habito et obtento.» Sv. Dipl. N:o 2555.

[5]) Sv. Dipl. N:o 3140.

[6]) Sv. Dipl. N:o 3242.

[7]) Sv. Dipl. N:o 1736.

[8]) I sammanhang härmed må anföras tre bref, som i afseende på den successiva utvecklingen af rådets myndighet äro betecknande nog, allden-

äfven rådets samtycke nödvändigt i fall af tillfälliga orsaker handel behöfde förbjudas. Staden Kampens privilegiebref af samma år är äfven gifvet med rådets samtycke, hvilket äfven åberopas i traktaten med Albrekt af Meklenburg af 1339 angående betalningen af konungens systers hemgift, och i det bref af 1342, hvarigenom Vexiö erhåller stadsprivilegier [1]). I så väl Skenninge stadga af 1335, som Uppsala-stadgan af 1344 talar konungen om sin afsigt att afstyra åtskilligt oskick på grund af den makt som Gud gifvit honom och hans rådgifvare [2]). Telge stadga af 1345 säger han sig hafva utfärdat med samtycke af allt rikets råd, hvarjemte såväl i denna, som i de båda nyssnämnda stadgarna finnas uttryck, som utmärka dem såsom utfärdade efter gemensamt beslut af konung och råd ("vi samtycka och stadga" o. s. v.). Sjelfva lagen fordrar i ett fall rådets samtycke, nämligen i afseende på storleken af drottningens morgongåfva och den summa hvarmed den skulle lösas, ifall hon efter konungens död ville gifta om sig eller begifva sig ur riket [3]). Rådet blef också under Magnus Erikssons regering en lagstadgad institution och dess ställning i samhället blef i lagen i allmänhet bestämd, visserligen på ett dunkelt och sväfvande sätt, men dock så att det tydligt visar sig, att meningen var, att rådet skulle så väl till konungamakt som folkmakt intaga fullkomligt sjelfständig ställning. Det heter nämligen i lagen, att dess medlemmar skola konungen råda det som de veta för Gud att honom och hans land nyttigt och gagneligt är och det ej låta för väld, slägtskap eller vänskap; vidare att de skola honom styrka till riksens rätt med all sin makt, att han må hålla de eder han hafver riket svurit och allmogen honom, och det samma skola de lofva att sjelfve hålla [4]). Enligt denna allmänna bestämmelse skulle rådet således ej blott bistå konungen med sina råd,

stund de alla röra samma sak (rätt för Lybeck till fri fart på Neva till och från Novgorod). Det första är af 1295: rådet nämnes der ej alls; i det andra, af 1303, säges att det blifvit hördt («cognitis vestris supplicacionibus, et cum fratribus nostris et aliorum de consilio nostro nobilium, cum intencione discussis peticionem vestram duximus admittendam»), i det tredje, af år 1344, åberopas dess samtycke. (Sv. Dipl. N:is 1125, 1413, 3830).

[1]) Sv. Dipl. N:is 3246, 3624. Styffe, Bidr. I, N:o 7.

[2]) Härmed må jemföras det sätt hvarpå konung Magnus Ladulås i motsvarande fall uttalar sig i Alsnö stadga; «Vir kyænnums þær vidþær. at *aff þet walð guð hawir hos. i skippæt* hører hos þæt at huxæ oc stadwæ ær guz vari heðþer. oc þerræ mannæ þærwir sum rikit byggiæ.» Sv. Dipl. I. s. 650.

[3]) M.E.L.L. KonungaB. X.

[4]) KonungaB. IX: §§ 2, 3.

hjelpa honom att handhafva sin myndighet gent emot folket och sålunda stödja hans makt, utan det skulle också tillse, att han ej trädde folkets rätt för nära, och inför honom bevaka dettas intressen. Det skulle stå på visst sätt medlande emellan konung och folk, öfvervaka att båda parterna iakttogo sina pligter emot hvarandra och "med all sin makt styrka" dem dertill, utan att dock få göra intrång på någonderas rättigheter. Obestämdt och tvetydigt var stadgandet, olika slutsatser kunde derur dragas; det måste bero på tidsomständigheterna hvad rådet i sjelfva verket skulle komma att betyda. Dessa gestaltade sig under den närmast följande tiden så, att rådet, stödjande sig på sin i lagen erkända rätt att emot konungamaktens missbruk skydda folkets rättigheter, under konung Albrekt intog konungens plats och blef nära nog den enda makten i staten: ej nog med att intet kunde göras emot dess vilja, det kunde ensamt göra allt. Reaktionen emot detta öfverdrifna rådsvälde kom, såsom förut är framstäldt, med Margareta. Rådet intog under henne en ställning, visserligen vigtig, då det ej blott uppträdde beslutande med folkets rätt utan ock med regenten deltog i de vigtigaste regeringsåtgärderna, men stod dock under hennes regering till konungamakten knapt i annat förhållande än rådgifvande. Under Erik af Pommern måste det se sig i afsaknad äfven af den myndighet, som det rättsligen borde utöfva, men det erhöll genom Engelbrektska folkresningen ny betydelse och framträdde redan 1435 med anspråk på att *alla* rikets ärenden skulle "ändas, styras och rådas med riksens råds råd."

Denna rådets olika ställning under olika tider betecknas ock af dess olika namn. Det kallades först *konungens råd* [1]), men under Magnus Erikssons minderårighetstid börjar benämningen *rikets råd* att användas. Utan tvifvel visar denna benämning, att rådet på en gång ville utmärkas såsom representation för riket och att det till konungamakten skulle intaga en mera sjelfständig ställning än under dess första tider. Dock torde stundom till det nya namnets användande till en början den tillfälliga omständigheten hafva bidragit, att Magnus Eriksson var konung öfver två riken och att det derföre be-

---

[1]) Under 1200-talet förekommer visserligen tvenne gånger benämningen *rikets råd;* men att man ej kan tillerkänna någon betydelse åt detta uttryck i brefvet af 1248 (Sv. Dipl. N:o 364) är förut visadt (s. 4 not. 2) och i det uttryck «proceres et consiliarii regni», som förekommer i ett bref af 1288 (Sv. Dipl. N:o 975) måste troligen «regni» närmast hänföras till det föregående «proceres.» Jfr. brefvet af den $^{20}/_{6}$ 1305 der det talas om «consensus consilii ac majorum nunc regni nostri.» Sv. Dipl. N:o 1472.

höfde särskildt utmärkas hvilket rikes råd han menade, då han talade om sina rådgifvare [1]). Det förekommer egentligen under minderårighetsregeringens första år. Under Magnus Erikssons egen regering användes det ibland, men den gamla benämningen är den vanligaste. I lagarna från denna tid begagnas alltid den gamla benämningen, utom på ett ställe i Stadslagen [2]). Under konung Albrekt brukas det nya namnet vanligen, dock omvexlande med "konungens råd" och "konungens och rikets råd." Alla dessa benämningar användas ock under den återstående delen af den tid hvarom här är fråga, och först under senare delen af 1400-talet begagnas namnet rikets råd uteslutande.

I afseende på de ärenden, som borde föreläggas rådet, fans i lagen intet bestämdt, med undantag af det förut anförda stadgandet om drottningens morgongåfva. Den regel som gafs af praxis skall nu framställas, hvarvid dock först den allmänna anmärkningen må förutskickas, att det var mindre ärendenas art än deras vigt, som bestämde huruvida rådet hördes eller icke.

Traktater med utländska makter afslötos vanligen efter rådets hörande. Så beseglas konung Birger Magnussons traktat med grefve Henrik af Meklenburg af den 19 April 1314 af tre rådsherrar. Bland de män, som deltaga i utfärdandet af den handling, hvarigenom konung Birger den 27 Febr. 1318 till konung Erik af Danmark pantsätter Småland såsom säkerhet för återbetalningen af hans utgifter för konung Birgers räkning, nämnas ärkebiskopen, två biskopar och åtminstone 7 verldslige rådsherrar [3]). I afslutandet af äktenskapskontraktet emellan Albrekt af Meklenburg och konung Magnus Erikssons syster och den dermed förenade traktaten om försvarsförbund emot Danmark af den 24 Juli 1321 deltaga hertiginnan Ingeborgs rådherrar, hvarjemte bestämmes att handlingen skulle bekräftas af riksrådet [4]). Konung Magni bref af den 18 November 1339, hvarigenom han lofvar hertig Albrekt af Meklenburg att före viss dag å sin systers hemgift betala en bestämd sum-

[1]) Af denna orsak torde det vara som i brefvet af den 14 Februari 1326 förekommer ett sådant uttryck som «consensus *consiliariorum suorum regni Sueciæ.*» Sv. Dipl. N:o 2555. Jfr brefvet af den 18 Nov. 1339 (Styffe, Bidrag I, N:o 7), äfvensom det af den 7 April 1346, utfärdadt ifrån Akershus (Sv. Dipl. N:o 4059), och det ifrån Tönsberg utfärdade brefvet af den 28 Juni 1347 (Sv. Dipl. N:o 4192), i hvilka samma uttryck förekommer.

[2]) I Edzöris B. XXVII (s. 319).

[3]) Styffe, Bidrag I: N:o 1. Sv. Dipl. N:o 2134.

[4]) Styffe, Bidrag I: N:o 2.

ma och för återstoden pantsätter vissa kronans inkomster, är utfärdadt med rådets samtycke. Den 29 Juni 1340 utlofvar samme konung att, så vidt det kan synas hans rådsherrar skäligt, med handling och råd bistå ärkebiskopen i Lund och hans kapitel, om de i följd af sin förbindelse med Sveriges krona skulle komma i trångmål, hvilket löfte 5 af konungens rådsherrar bekräfta [1]). Vid afslutandet af freden med Hansestäderna den 17 Juli 1343 tyckas ej någre svenske rådsherrar hafva varit närvarande, men konungen synes dock hafva ansett nödvändigt att åberopa, att han hört sitt råd, ty bland de herrar som bevittnat traktaten nämnas ärkebiskopen i Lund och hertig Albrekt af Meklenburg såsom "Sveriges, Norges och Skånes rådsherher" [2]). Konung Magni öfverenskommelse med konung Valdemar af Danmark af den 18 November 1343 angående åtgärder för upprätthållandet af freden emellan bådas riken är afsluten efter rådets hörande [3]), likaså traktaten med grefve Henrik af Holstein af den 1 Aug. 1352 [4]). Stilleståndsfördraget med Lybeck af den 9 Aug. 1352, likasom det af den 18 Maj 1353, är afslutet med rådets samtycke [5]). Familjefördraget emellan Magnus Eriksson och hertig Albrekt af Meklenburg af den 9 Aug. 1354 säges vara afslutet med rådets "mogna råd" [6]). Denna handling synes emellertid vara utfärdad i hemlighet, utan rådsherrarnes vetskap [7]), men är i så fall ett särdeles godt bevis på att rådet i dylika ärenden borde höras, alldenstund konungen ej synes hafva ansett den dessförutan ega gällande kraft. Stilleståndsfördragen med Lybeck af den 8 Dec. 1355, 29 Maj 1358 och 6 April 1359 äro alla afslutna med rådets samtycke [8]). Traktaten med grefve Adolf af Holstein af den 28 Juni 1360 säges vara afsluten i rådets närvaro [9]) och giftermålskontraktet emellan konung Håkan Magnusson och Elisabet af Holstein af den 29 Juni 1361 med rådets råd [10]).

---

[1]) Sv. Dipl. N:o 3501. Det torde ock böra i sammanhang härmed anmärkas, att samme konungs dagen förut utfärdade privilegier för Skåne beseglas af rådet (Sv. Dipl. N:o 3499), så ock konung Erik Magnussons af den 30 Okt. 1356 (Peringskölds Diplomatarium i Kungl. Vitterhets, Hist. och Antiqu.-Akademien).

[2]) Sv. Dipl. N:o 3718.

[3]) Sv. Dipl. N:o 3743.

[4]) Dipl. Norv. VII: N:o 242.

[5]) Urkundenbuch der Stadt Lübeck III: N:o 140, 174.

[6]) Styffe, Bidr. I: N:o 15.

[7]) Munch II: 1. 588 f.

[8]) Lüb. Urk.B. III: N:o 251, 302, 321.

[9]) Dipl. Norv. VII: N:o 257, 258, 259.

[10]) Dipl. Norv. VI: N:o 250.

Den 22 Aug. 1361 förklara konung Magnus och hans son Håkan att de med "sina trognes råd och samtycke" bilagt alla sina stridigheter med Lybeck [1]). Förbundet med Hansestäderna af den 8 Sept. 1361 är beségladt af minst 8 rådsherrar [2]), Magnus och Håkans skuldförbindelse till Lybeck af den 1 Maj s. å., af lika månge [3]), och i den handling af den 28 Sept. 1362, hvarigenom Borgholm med Öland pantsättes till Hansestäderna åberopas rådets samtycke [4]). Aleholmsfördraget, af den 28 Juli 1366, säges skola bekräftas af rådet [5]). Förbundet med Hansestäderna emot Danmark af den 25 Juli 1368 är afslutet i förening med rådet [6]), likaså förbundet med livländske ordensmästaren af den 6 Juli 1375 [7]), och stilleståndsfördraget med Skåne af den 7 April 1381 [8]). I utfärdandet af de handlingar af 1395, som röra förlikningen med Albrekt och den dermed följande öfverenskommelsen med Hansestäderna, deltog rådet [9]). I förslaget till unionsakt af 1397 förutsättes, att konungen i ärenden af detta slag skall höra medlemmar af alla tre rikenas råd, och i allmänhet har ock så skett. Så deltogo svenske rådsherrar i afslutandet af traktaterna med tyska ordens högmästare af den 1 Sept. 1398 [10]) och 15 Juni 1407 [11]), förbundet med Polen af den 24 Juni 1419, med Hansestäderna af den 15 Juni 1423 [12]), samt traktaten emellan konung Erik och pommerske hertigarne å ena sidan samt tyska orden i Preussen och Livland å den andra af den 15 Sept. 1423 [13]); och traktaten med England af den 24 Dec. 1432 afslöts af 8 rådsherrar af hvilka 3 voro svenske [14]).

De traktater, som utgöra undantag från denna regel, äro till större delen antingen af mindre vigt eller ock kunna andra anledningar uppvisas, hvarföre rådets medverkan vid deras afslutande ej nämnes. Det

---

1) Lüb. Urk.B. III: N:o 408.
2) Lüb. Urk.B. N:o 410.
3) Hanserecesse I: N:o 270.
4) HanseR. N:o 268.
5) Styffe, Bidr. I: N:o 31.
6) Lappenberg: Sartorius, Gesch. der Deutsch. Hanse, s. 643—648.
7) Bunge, Liv-, Esth.- u. Curl. Urk.B. III: s. 292.
8) Suhm, Danm. Hist. XIV: 521.
9) Suhm, l. c. 590, 601.
10) Suhm, l. c. 648.
11) Fryxell, Handl. rör. Sveriges Hist. I: 51. Jfr. Styffe, Bidr. II: N:o 57.
12) Hvitfeld, Danm. Krön., qvartuppl. s. 291, 323.
13) Styffe, Bidr. II: N:o 85.
14) Dipl. Norv. VI: N:o 445, 446.

förra är händelsen med det bref af den 22 Juli 1321, hvarigenom konung Magnus förklarar att all oenighet emellan honom och Bremen upphört och gifver stadens borgare tillstånd att besöka rikets hamnar [1]). De af hertiginnan Ingeborg den 24 Juli 1321 och 4 Sept. s. å. afslutna traktaterna med Henrik af Meklenburg voro af sådant innehåll att hon ej vågade derom underrätta rådet. Af fredstraktaten med Ryssland af den 12 Aug. 1323 hafva vi ej det svenska exemplaret i behåll, hvarföre man ej kan veta huru vida der talas om rådets medverkan eller icke. Dock bör anmärkas att bland dem som afslutit traktaten voro tre rådsherrar [2]). Samma förhållande, att svenska exemplaret ej finnes i behåll, är ock rådande med traktaten emellan konung Magnus och herrarne af Werle af den 22 Aug. 1329 [3]). I fredsfördraget med Estland af den "5 Sept. 1343" nämnes ej rådet, men förmodligen var den afsluten af de 5 rådsherrar, åt hvilka konung Magnus den 15 Aug. 1344 ger uppdrag i detta syfte [4]). Förmodligen ansågs traktaten med grefvarne af Schwerin af den 28 Juni 1343 [5]) och öfverenskommelsen med Hansestäderna af den 30 Maj 1344 angående utrustning af skepp för att angripa sjöröfvare [6]) ej vara af tillräcklig vigt, för att rådets medverkan skulle anses nödvändig, och detta är ännu mindre fallet med den handling, hvarigenom konung Magnus den 17 Sept. 1351 tager ärkebiskopen af Riga och hans kyrka i sitt beskydd [7]). Af större vigt var traktaten med Albrekt af Meklenburg af den 17 Aug. 1359 angående förbund emot Danmark [8]), men det samma kan ej sägas om konung Albrekts fördrag med biskopen af Ösel af den 30 Juli 1368 [9]). Anmärkningsvärdt är att inga svenske rådsherrar nämnas såsom närvarande vid förlikningen med Vismar och Rostock 1399 [10]). Men två andra exempel på afsteg ifrån principen, nämligen det bref hvarigenom konung Erik den 20 Juli 1410 afstår ifrån alla anspråk på ett skepp som Bremarne beröfvat Stockholm, och samme konungs skyddsbref för biskopen af Ösel af den 25 Sept. 1420, äro såsom synes af mycket ringa vigt [11]).

---

[1]) Sv. Dipl. N:o 2308.
[2]) Styffe, Bidr. I, N:o 3. 5. Sv. Dipl. N:o 2418.
[3]) Sv. Dipl. N:o 2734.
[4]) Se Sv. Dipl. N:o 3728 och 3817 och den der vid fogade noten.
[5]) Styffe, Bidrag I: N:o 10, 11.
[6]) Sv. Dipl. N:o 3788.
[7]) Bunge, l. c. II: 560.
[8]) Styffe, Bidr. I: N:o 23.
[9]) Bunge, l. c. III: 214.
[10]) Hvitfeld, l. c. 158.
[11]) Cassel, Sammlung ungedruckter Urkunden s. 23. Bunge, l. c. V: 679.

Till handlingar af detta slag böra äfven räknas *privilegier för Hansestäderna*, hvilka vanligen utfärdades efter rådets hörande. Så nämnes detta i det förut anförda brefvet af den 16 Nov. 1303, hvarigenom Lybecks borgare erhålla tillstånd till fri fart på Neva till Novgorod under ett år [1]). Privilegiebrefven för samma stad af den 12 Aug. 1336 äro gifna med rådets samtycke [2]), likaså det bref af den 18 Aug. 1336, hvari konung Magnus säger sig hafva vid sin kröning med rådets samtycke upphäft sjöstädernas privilegier, men nu medger Kampens borgare rätt att fortfarande få begagna sin marknadsplats i Skanör [3]); äfvenså förnyar konung Magnus den 29 Maj 1344 med rådets samtycke sina förut gifna privilegier för Lybeck; detta åberopas ock i det bref af den 1 Sept. s. å., hvari han beviljar stadens borgare fri fart på Nevafloden, och stadens förbättrade privilegier af den 11 Sept. 1344 bekräftas af rådet [4]). I privilegiebrefvet för Rostock af 1352 åberopas rådets samtycke [5]). Stadfästelsen på Kampens privilegier den 21 Juli 1355 är gifven efter öfverläggning med två svenske och en norsk rådsherre; privilegierna för Hansestäderna af den 9 Sept. 1361 sägas vara utfärdade med rådets samtycke; likaså de många af konung Albrekt den 25 Juli 1368 utfärdade bref om friheter för en mängd af de städer, som voro hans bundsförvandter i kriget emot Danmark [6]). Ärenden af detta slag synes Margareta ej hafva ansett böra behandlas gemensamt för de tre rikena, hvarföre hennes privilegier för Hansestäderna af den 28 Aug. 1398 äro utfärdade särskildt för hvarje rike och endast beseglade af dess råd. Så är det svenska privilegiebrefvet beseglad af 15 svenske rådsherrar [7]).

Af undantagen ifrån denna regel tillhöra två af de vigtigare rådets första tid, nämligen de förut omtalade frihetsbrefven för Lybeck af den 22 Juli 1292 och 4 Mars 1295. De vigtigare bland de öfriga äro bekräftelsen på Stralsunds privilegier i Skåne af den 1 Maj 1339 och på Kampens af den 28 Juni 1341 [8]), samt det bref hvarigenom konung

[1]) Sv. Dipl. N:o 1413.
[2]) Sv. Dipl. N:o 3242, 3243.
[3]) Sv. Dipl. N:o 3246.
[4]) Sv. Dipl. N:o 3787, 3830, 3833.
[5]) Huru vida detta bref, likasom motsvarande för Lybeck af s. å., blott är ett förslag, är ej afgjordt; dock är det väl troligt att det blifvit utfärdadt då det lärer hafva varit försedt med sigill. Se härom Styffe, Bidr. I: XIX. not. och Hanserecesse I. 104 f. 113.
[6]) Dipl. Norv. V. 222; Willebrandt, Hans. Chron. III, 24. Hanserecesse I: N:o 453, 454, 457, 461, 462, 465.
[7]) Lyb. Urk.B. IV: s. 769.
[8]) Sv. Dipl. N:o 1736, 1125, 3421, 3581.

Magnus den 2 Juli 1349 ger Lybeck och andra städer fri fart på Gotland, Reval etc. under hans krig med Ryssland [1]). De återstående utgöra endast enkla skyddsbref [2]).

På de förberedande underhandlingar som föregingo afslutandet af en traktat, torde rådet, då det ju jemförelsevis sällan var samladt hos konungen, ej i allmänhet hafva utöfvat något inflytande, helst som dessa underhandlingar ofta fördes i främmande land genom sändebud. Det bör emellertid anmärkas, att såsom sådana nämnas stundom rådsherrar. Så voro, såsom förut är nämndt, tre rådsherrar bland dem som 1323 afslöto freden med Ryssland. Det är också redan nämndt, att fem rådsherrar 1344 befullmäktigas att underhandla och afsluta fred med herrarne af Estland. Bland dem som 1352 slöto stillestånd med Lybeck, voro två rådsherrar [3]). Underhandlingarna med Holstein och Hansestäderna 1361 fördes af flere medlemmar af rådet, och de fem herrar, som i Maj 1370 fingo fullmakt att underhandla med Norge, tillhörde äfven rådet [4]). Vid underhandlingarna i Sept. 1431 uppträdde såsom konungens ombud medlemmar af alla tre rikenas råd [5]), och bland de herrar som följande år erhöllo fullmakt att afsluta traktaten med England voro, jemte de danske, äfven svenske rådsherrar. — Derpå att fullmakt för underhandlare gafs efter rådets hörande har man ifrån Magnus Erikssons tid blott ett bevis. Konung Håkan Magnusson säger nämligen vid underhandlingarna med Hansestäderna år 1370, att de herrar, som 1361 afsändes att med dem underhandla, hade erhållit fullmakt dertill af hans fader och hela Sveriges rikes råd [6]). Ifrån

[1]) Lüb. Urk.B. II: N:o 933.

[2]) De må här i noten anföras: Skyddsbrefvet för Riga borgare af den 18 Febr. 1351. (Bunge II: s. 556); för Stralsunds af den 4 Mars 1359 (Lappenberg l. c. 446); Erik Magnussons skyddsbref för Rostockarne och Lybeckarne af den 13 Apr. 1359 (Lappenberg l. c. 463); Konung Albrekts skyddsbref för Bremen af den 23 Juli 1370 och Eriks af Pommern för samma stad af den 6 Aug. 1427. (Cassel, l. c. 22, 24).

[3]) Lüb. Urk.B. III: N:o 140.

[4]) Dipl. Norv. VI. N:o 272.

[5]) Styffe, Bidrag II. N:o 101.

[6]) Hanserecesse II. s. 5. De fullmakter för sändebud man eljest ifrån Magnus Erikssons tid har i behåll äro alla utfärdade utan att rådets medverkan omtalas; så den ofvannämnda fullmakten af 1344; fullmakten för hertig Albrekt och grefve Henrik af Holstein af den 15 Dec. 1353 att bilägga tvisten med Lübeck, fullmakten för den förre att underhandla med Rostock, Wismar och Stralsund af den 18 Dec. s. å. (Styffe, Bidrag I. N:o 13, 14); fullmakten för Tidike Veregge af den 13 Juli 1355 att afsluta fördrag om förlängning af stilleståndet med Lybeck (Lüb. Urk.B. III: N:o 239).

konung Albrekts regering finnas deremot flere exempel derpå. Då han den 26 Sept. 1366 ger Raven v. Barnekow och Bo Jonsson fullmakt att underhandla med Danmark och Norge angående stillestånd, sker det med rådets råd. I hans den 16 Nov. 1367 gifna fullmakt för hertigarne Albrekt och Henrik af Meklenburg att underhandla om förbund med Hansestäderna, nämnes visserligen ej något om rådets medverkan, men i ingressen till ratifikationen af det af dem slutna förbundet, säges att rådets samtycke till fullmakten blifvit inhemtadt [1]). Äfven fullmakten af den 9 Maj 1370 för underhandlarne med Norge är gifven rådets samtycke. Deremot nämnes ej derom något i fullmakten af den 7 Sept. 1381 för hertig Henrik af Meklenburg och grefve Henrik af Holstein att underhandla med konungen af Ungern [2]).

Hvad angår *lagstiftningsärenden*, så var det af gammalt gällande grundsats, att ny lag endast kunde antagas af folket sjelft, samladt på ting i hvarje landskap. Det var visserligen i följd af flere förhållanden en naturlig sak, att ju mera de olika landsdelarnas sammansmältning till ett helt för sig gick och i synnerhet sedan en enda lag blifvit gällande öfver hela riket, lagstiftningsmakten skulle efter hand öfverflyttas ifrån de särskilda provinsmyndigheterna till den för hela riket gemensamma församlingen, rådet och dess utvidgning herredagen, helst som i denna de män hade plats, som på den särskilda provinslagstiftningen utöfvade stort inflytande, lagmännen och biskoparne. Före slutet af nu i fråga varande tid hade dock detta ännu ej skett: om de lagar man derifrån har i behåll vet man att de i laga ordning blifvit gällande, och man har ej bevis på att rådets inflytande på deras stiftande sträckt sig längre än till de förberedande arbetena. Äfven dessa bevis äro i afseende på redigerandet af Uplandslagen knapphändiga nog; ty bland de män som utarbetade den samma finner man blott en eller annan rådsherre [3]). Äfven må anmärkas, att rådet ej alls nämnes i den kungliga stadfästelsen af denna lag, oaktadt den gafs under en förmyndarregering. Ej heller nämnes rådets medverkan vid stadfästelsen af Södermannalagen, som äfven gafs af en förmyndarstyrelse, men i sitt bref derom säger konungen att lagen blifvit utarbetad af, jemte landskapets lagman, "tolf våra ärliga riddare som vårt råd äro och i Södermanland jordegande äro." Af de tre lagmän,

[1]) Dipl. Norv. III, N:o 351. Lappenberg, l. c. s. 612, 643.

[2]) Styffe, Bidr. I. N:o 75.

[3]) Lagmannen Birger Persson och domprosten Andreas i Uppsala, nämnas såsom rådsherrar, den förre 1301, den senare 1303. Röd Keldersson nämnes såsom rådsherre hos Hildebrand, Svenska sigiller från Medeltiden, s. 7.

som utarbetade landslagen, var blott en rådsherre, men de stadgar som föregingo denna lag och delvis i den samma intogos, äro utfärdade under rådets medverkan, hvilket ock är förhållandet med de förordningar af hvilka stycken finnas intagna i de båda nyssnämda landskapslagarna. Ty den lagstiftningsmakt som bestod uti att genom *allmänna förordningar* komplettera och, alldenstund skilnaden mellan förordning och annan lagstiftning ej var lätt att noggrant bestämma, äfven att delvis förändra gällande lag, utöfvades af konungen i förening med rådet.

Då konung Magnus Ladulås år 1285 formligen förbehöll sig rätt att stadga angående allmänna och enskilda ärenden, sådana som kunde tarfva rättelse och ej voro i lag gömda eller satta, förklarade han att denna rätt skulle utöfvas med hans råd och gode män. I hans egna båda stadgar nämnes visserligen ej rådet uttryckligen såsom medverkande, men att det i deras stiftande deltagit är dock säkert. I Alsnö stadga af 1280, som handlar om åtgärder emot frigästning, om förnyelse af fridslagarna, om inrättningen af det verldsliga frälset m. m. säges att den blifvit stiftad med "snälle mäns råd, både biskopars och andre ärlige mäns", och i slutet af stadgan uppräknas en mängd stormän, som voro närvarande då stadgandena gjordes och "der gåfvo ja till"; flere bland dem nämnas i senare bref som rådsherrar[1]). Samma förhållande är det med de män, som sägas hafva "gifvit sitt ja till" stadgan af 1285, "skipad i Skenninge samtal", och handlande om allmän frid och stridsvapens afläggande i det landskap der konungen vistas[2]), om förbud emot hemliga samband m. m., äfvensom emot att personer okallade infinna sig till konungens samtal, hvarjemte bestämmes, med huru stort följe man dit finge vida[3]). Konung Birger Magnussons stadga af den 13 Mars 1303 angående landstrykares behandling säges uttryckligen vara utfärdad under rådets medverkan[4]), likaså samme konungs stadga af den 1 Okt. 1316 angående qvinnor-

[1]) Sv. Dipl. N:o 799. Bestämmelserna om åtgärder emot frigästning och friskjuts intogos sedan i Uplandslagen KöpmalaB. IX med en ingress som förut är anförd (se s. 5 not. 2). De intogos äfven i Söderm.l. KöpmalaB. X och stadgandet inledes med följande ord: «Kunung magnus skipaþe lagh þæsse nærwarande þem fyrsto oc witarsto i hans raþe waro. mæþ raþe oc goþwilia flæstu þeræ bæzstu i rikinu waru.»

[2]) Jfr. yngre Westm.l. Manhælg.B. XXIV: § 4, der det heter: «Combær conunger i land. þa scal siunatom fyr lysas. oc friþær standa. oc siunatom æfter. Ær conungs raþ almænnilict. saman til han callat. þa scal friþær standa. XIIII nætær fore oc XIIII nætær æftær.»

[3]) Sv. Dipl. N:o 813.

[4]) Sv. Dipl. N:o 1384.

nas i Karelen rätt att åtnjuta samma fred och skydd som de i Sverige [1]). I Helsingel. finnes införd en stadga angående jernbörds afskaffande, hvilken säges vara utfärdad år 1320 af "allt konung Magni råd" [2]). Telge stadga för Nerikes invånare af den 6 Maj 1330, hvari bestämmes storleken af riddares och väpnares följen, om rätten till konungens ensaksböter m. m., säges vara gifven med rådets samtycke [3]). Dess medverkan åberopas ock i Skenninge stadga af den 30 Nov. 1335 angående åtgärder för att upprätthålla friden i riket, hvarföre förbjudes att med fulla vapen rida öfver landet och bestämmes det följe hvarmed olika personer må rida, hvarjemte förordnas om taverners anläggande vid allmänna vägarna och åtskilligt dermed i sammanhang stående [4]); så ock i Telge stadga af den 27 Juni 1344, hvari ocker förbjudes [5]); den vigtiga Upsala stadga af den 6 Dec. s. å. hvari dels meddelas noggrannare bestämmelser om samma saker, hvarom förut blifvit stadgadt i Skenninge, hvarförutom stadgas om sättet för utöfningen af konungens domsrätt under hans frånvaro, om inrättandet i hvarje lagsaga af en tolfmannanämd, som hade att ransaka angående dem "som allmogen ofrida emot vår konungsliga rätt och denna stadga", om straff för svekfullt köp eller byte af frälsejord mot skattskyldig jord m. m. [6]); den ej mindre vigtiga Telge stadga af den 17 Juli 1345 angående vilkoren för frälserätts åtnjutande, om rättareting, om konunganämndens funktioner med afseende på utkräfvandet af böter för brott emot konungs dom, om denna nämnds arvode m. m. [7]); konung Erik Magnussons stadga af den 25 Nov. 1357 angående straff för den som "gör flock och samnad å fogden, borgmästare och rådmän inom stad eller utom" [8]). I Magnus Erikssons stadga af den 24 Maj 1360 (för Vesterås) angående pantning af gods nämnes väl ej uttryckligen rådets medverkan, men de fyra herrar i hvilkas närvaro den säges vara gifven voro alle rådsherrar [9]). Deremot säger konung Håkan Magnusson i det bref af den 15 Febr. 1362, hvarigenom Finlands lagman erhåller rätt att deltaga i konungavalet, att detta blifvit stadgadt med hans faders och rådets samtycke [10]); likaså säges konung Al-

---

[1]) Sv. Dipl. N:o 2067.
[2]) ÄrfdaB. XVI: (s. 39).
[3]) Sv. Dipl. N:o 2773.
[4]) Sv. Dipl. N:o 3175.
[5]) Sv. Dipl. N:o 3797.
[6]) Sv. Dipl. N:o 3864.
[7]) Sv. Dipl. N:o 3972.
[8]) M. E. Stadsl. EdzörisB. XXVII: (s. 319).
[9]) M. E. Stadsl. Addit C. (s. 403).
[10]) Suhm, Danm. Hist. XIII: 840.

brekts stadga af den 24 Maj 1375 angående landsfreden och dess upprätthållande vara gifven med samtycke af rådet; så ock förordningen af den 8 Dec. 1376 om böndernas skyldigheter i afseende på vargars utrotande; Telge stadga af den 10 Januari 1380 om sättet för ransakning i mål angående landbos skyldighet att till kronan betala skatt för egande skattejord, om böter för försumlighet att infinna sig vid ting m. m.[1]). Den 7 Januari 1383 säger konung Albrekt att han med sitt råd påbjudit användandet af samma spannmått öfver hela riket, men har af sin "älsklige rådgifvare" herr Erik Karlsson erfarit att detta vore Östgötarne till stor skada, hvarföre han för deras landskap åter aflyser det samma[2]). Nyköpings recess af den 20 Sept. 1396 angående reduktionen af krono- och skattegods, är utfärdad i rådets namn[3]). Konung Eriks förordning om organisationen om räfsteting af den 9 April 1413 säges vara gifven med rådets samtycke, och i ett särskildt, några dagar senare utfärdadt, bref kungör rådet att det tillstyrkt den samma[4]). Äfven om den stadga angående upprättandet af gästgifverier, som är utfärdad den 16 April 1413, säger konung Erik att han derom öfverenskommit med sitt rikes råd[5]).

Det är blott en stadga som synes mig kunna sägas utgöra bestämdt undantag ifrån nu i fråga varande regel, nämligen den som Magnus Eriksson den 29 April 1334 gaf för invånarne i Finland. Den handlar om minskning i skatt, om rätt för en hvar att efter anmälan hos konungens fogde nedsätta sig på afbrända och ödelagda skogar, om de laglige egarne ej sjelfve kunna odla dem, samt om att skattejord som förvärfvas af frälseman ändock skall behålla sin skattenatur[6]). Visserligen nämnes ej heller något om rådets medverkan till stadgan för Vestergötland af den 28 Jan. 1335, angående utsträckt frälserätt för rådsherrar och riddare, om arfsrätt, om träldomens afskaffande m. m.; men denna stadga hafva vi blott i utdrag[7]). Att rådet ej heller nämnes i Magnus Erikssons bref af den 16 Mars 1340, angående deras rättigheter, som nedsätta sig i Lappmarken, behöfver ej väcka förvåning, då det blott utgör en stadfästelse på en af rådet under hans minderårighet utfärdad stadga[8]); och om Jönköpings stadga

---

[1]) Hadorph, BjærköaR. s. 27, 29, 30.
[2]) Handl. rör. Skand. Hist. XXI: s. 4.
[3]) Hadorph, Bih. t. RimKrön. 62.
[4]) Hadorph, BjærköaR. s. 37. Styffe, Bidr. II: N:o 78.
[5]) Hadorph, BjærköaR. s. 36.
[6]) Sv. Dipl. N:o 3053.
[7]) Sv. Dipl. N:o 3106.
[8]) Sv. Dipl. N:o 3473. Det må i sammanhang härmed anmärkas, att

af 1352, som handlar om rätt för frälsemans fränder att, om han ej kunde uppehålla sin frihet, saklöst köpa hans gods in under frälset, och om frälsebondes skyldighet att i visst fall till kronan skatta för egande skattegods, gäller det samma som är sagdt om den nyssnämnda stadgan af 1335, att den nämligen blott finnes i utdrag.

Särskilda *undantagslagar* såsom privilegier för städer, bergslager, kloster och andra kyrkliga inrättningar, frihetsbref för enskilda o. d., brukade deremot i allmänhet utfärdas utan rådets hörande. De äro allt för många för att här kunna anföras, hvarföre blott må anmärkas de undantag jag sett. Bland bref rörande stadsprivilegier må då först nämnas konung Magnus Ladulås' bref för Jönköping af 1284, hvari landsköp förbjudes; rådet nämnes visserligen ej, men konungen säger att han om saken "radslagit med vor adel oc frelsismen"[2]. Magnus Erikssons privilegier för Vexiö af den 13 Febr. 1342[3], äro, såsom förut är nämndt, gifna med rådets samtycke; likaså det bref hvarigenom samme konung den 9 Juni s. å. med anledning af tvister emellan borgarne i Visby och Stockholm bekräftar de förres privilegier[4]. Privilegierna för Sigtuna af den 25 Juli 1350 sägas vara gifna i närvaro af fem namngifne herrar, bland hvilka fyra voro medlemmar af rådet, "och flere andre förnämlige män, som i denna sak kunde och borde gifva oss råd"[5]. Då konung Albrekt den 11 Febr. 1365 ger invånarne i Ulfsby (Björneborg) rätt att idka handel på Norrbotten, gifves den blott, till dess han med sitt rikes rådgifvare annorlunda derom bestämt[6]. Samma dag ger han med rådets samtycke samma ort stadsrätt[7]. Den 7 Aug. 1380 ger Erik Karlsson å konungens vägnar och med rådets bifall inbyggarne i Jönköping skattefrihet i

---

Erik Magnussons stadfästelse på Birkarlarnes privilegier af den 6/8 1358 är gifven med rådets samtycke; likasom att då Upplands lagman Nils Gustafsson den 6/7 1424 å tinget i Piteå stadfäster lappefararnes gamla rättigheter, sker det till dess de «af minom nådiga herra k. Erich och vyrdeligom fader erchebiskop af Upsala, och wår Rijcksens Rådh fåå andra stadga.» Skand. Handl. XXIX, s. 18, 26.

[1]) Hadorph, BjärköaR. s. 22.

[2]) Sv. Dipl. N:o 3020.

[3]) Sv. Dipl. N:o 3624.

[4]) Sv. Dipl. N:o 3647. Lagerbring anför i sin historia (III, 417) ett ordagrant lika lydande bref, dat. samma dag 1352.

[5]) Peringsköld Diplomatarium.

[6]) Arwidsson, Handl. till upplysning af Finl. Häfder I: N:o 6. I Magnus Erikssons likartade privilegiebref af den 3 Juni 1361 finnes ej ett dylikt förbehåll. Arwidsson, l. c. II: N:o 3.

[7]) Porthans Skrifter i urval I: s. 272, not. 104.

fyra år jemte vissa andra friheter [1]). Konung Albrekt bestämmer den 7 April 1384 med samtycke af sin rådgifvare, höfvidsmannen i Östergötland Erik Karlsson området för Norrköpings stads domsrätt [2]). Privilegierna för Stockholm af den 29 Aug. 1398 äro gifna med rådets samtycke [3]); likaså stadsprivilegierna för Vadstena af den 8 Dec. 1400 [4]). I det bref, hvarigenom konung Erik den 27 Okt. 1433 befaller staden Vesterviks förflyttning till dess nuvarande plats, hvarvid han stadfäster dess gamla privilegier och skänker staden någon jord, nämnes väl ej rådets medverkan, men konungen förbehåller sig rätt att förändra privilegierna, om han med sitt råd funne så vara nyttigt [5]).

Bland privilegier för bergslager äro de första bland dylika som finnas i behåll, Magnus Erikssons för Kopparberget af den 17 Febr. 1347, gifna efter rådets hörande, och konung Albrekts stadfästelse på desamma af $^{12}/_{7}$ 1366 säges vara gifven med rådets samtycke [6]). Den 11 Mars 1420 anför konung Erik såsom skäl hvarföre han ej kan bekräfta Norbergs o. fl. bergslagers i Dalarne privilegier att "vårt rikes råd är ej nu här när oss och ty kunna vi, ej heller vilja åt denna tid några privilegier stadfästa eder" [7]). Men detta torde hafva berott på någon särskild omständighet, ty att denne konung ej annars ansåg behöfligt att i dylika ärenden höra sitt råd, synes deraf att ej om rådets medverkan något nämnes i hans öfriga privilegiebref för

---

[1]) Förteckning öfver äldre Handl. i Jönk. Rådh.Arkiv., i Skand. Handl. XXXII: s. 374.

[2]) Diss. de Norcopia, s. 26 not.

[3]) Suhm, Danm. Hist., XIV: s. 643. Bland de rådsherrar som i brefvet nämnas finnes dock, såsom förut är anmärkt (s. 14 not. 1), blott en svensk. Möjligen har dock rådet i sin helhet blifvit hördt, ty att det vid brefvets utfärdande var samladt hos drottningen synes af det dagen förut gifna privilegiebrefvet för Hansestäderna, som beseglas af 15 svenske rådsherrar.

[4]) Bref bland herr riksantiqvarien Hildebrands afskrifter, hvilka han godhetsfullt låtit mig begagna. — Jfr. Styffe, Bidrag II, N:o 42.

[5]) Sivers, Vesterviks Stads Hist., s. 40. Detta bref stadfästes 1437 af drotsen Krister Nilsson och marsken Karl Knutsson i rådets närvaro. Dock är det ofvannämnda förbehållet äfven intaget i konung Kristoffers privilegier af den 22 Maj 1444 och i konung Kristians af 1458. Sten Sture bekräftar den 11 Aug. 1473 med rådets samtycke privilegierna, och detta är väl anledningen hvarföre förbehållet om rådets hörande ej förekommer i de öfriga privilegiebrefven från Medeltiden. (Sivers, l. c. 48, 50, 55, 58, 63, 66, 68).

[6]) Sv. Dipl. N:o 4142, Dipl. Dalecarlicum N:o 31.

[7]) Dipl. Dalec. N:o 74.

bergslager, oaktadt man vet, att han hade rådet samladt hos sig då åtminstone ett par af dessa utfärdades [1]).

Bland privilegier för andra landsorter är konung Albrekts den 15 Juni 1369 gifna bekräftelse på konung Magnus Erikssons skogsordning för Hamars treding i Trögds härad, gifven med rådets samtycke [2]); och då konung Erik af Pommern den 21 Sept. 1408 bekräftade Gotlands fri- och rättigheter, skedde det efter rådets hörande [3]).

Hvad angår privilegier för kyrkor och kloster o. d., så finnas, så vidt jag vet, först under konung Albrekt bevis på att rådet blifvit vid dylikas utfärdande hört. De första exemplen derpå äro hans bref för Klara kloster af den 11 och 12 Juni 1366, hvilka båda äro gifna med rådets samtycke [4]). Detta åberopas ock i hans bekräftelse på Åbo

---

[1]) Priv. för Verml. bergslag och för Kopparberget äro båda gifna den 16 April 1413 d. v. s. i samma dagar då stadgarna om räfsteting och gästgifverier utfärdades. Priv. för Åtvidaberg äro gifna något senare, den 14 Maj s. å. (Förordningar för bergverk s. 13, 14. Dipl. Dalec. N:o 70). — Hvad angår privil. för Norberg, så råder med dem, i motsats till andra privil. af detta slag, det förhållandet att de alltid af unionskonungarne gåfvos blott till dess rådet öfvervägt huruvida något i dem fans som behöfde ändras. Se Kristofers privil. af den 10 Jan. 1444, Karl Knutssons af den 4 Febr. 1449, Kristians af den 2 Febr. 1458, konung Hans' af den 30 Nov. 1497, och det finnes äfven i Gustaf I:s af den 26 Febr. 1528. (Dipl. Dalec. N:is 97, 103, 110, 168, 414). Förmodligen berodde denna omständighet derpå, att den ena stadfästelsen utan vidare skrefs af efter den andra. Jfr. det förut anmärkta likartade förhållagdet med Vesterviks privil. — Aschehoug har förbisett nu anmärkta omständighet, då han endast nämner att förbehållet förekommer i konung Hans' privil. (Statsforf. i Danm. og Norge indtil 1814, s. 247).

[2]) Hadorph, Bih. t. BjärköaR., s. 26.

[3]) Afskrift i Nordinska saml. i Uppsala Bibliotek. Hist. Suec. Miscell. 13. Det bör kanske ock här anmärkas, att då samme konung den 11 Maj 1412 ger Gotlands invånare försäkran om skydd för fogdarnes egenmäktighet, tilllägges: «och vilja vi yttermera tänkia med vårt riksens råd deras och vårt bästa och beståndelse i allo måtto» (l. c.).

[4]) Genom det första får klostret tillstånd att bland kronans skattebönder utvälja tio, som voro afsigkomne och ej kunnat till kronan utgöra skatten, för att till dem på arrende öfverlemna klostret tillhörig jord och dem sedan för alltid behålla; i det andra brefvet medgifver han klostret, att alla som ville arrendera klostret tillhörig jord inom samma by eller samma hamna, der de sjelfva egde jord af högst lika värde med den af klostret till brukning emottagna, skulle till klostret i stället för till kronan utgöra alla utskylder af sina jordlotter. Peringskölds Diplomatarium; jfr. Riksark. perg.bref N:is 706, 707.

kyrkas privilegier, af den 9 Juni 1369 [1]), så ock i brefvet för Vadstena kloster af den 11 Juli 1374 [2]) och för Vårfruberga kloster af den 18 Sept. 1377 [3]).

Bland kungl. frälsebref för enskilde personer har jag blott sett ett, hvari säges att det är utfärdadt efter rådet hörande, nämligen det för Sven Diekn af den 27 Sept. 1386 [4]).

Angående vigtigare *beskattningsärenden* ansågs rådet böra höras och naturligtvis först och främst angående utskrifvandet af nya skatter. Nödvändigheten af en kontroll på konungamakten i detta fall visade sig tydligt under brödrakrigen i början af 1300-talet, och de herrar, som 1319 togo styrelsen om hand, funno sig "på grund af hela Sveriges rikes menighets svåra klagomål" föranlåtne att förklara, att alldenstund föregående konungar och furstar ej iakttagit rikets inbyggares uråldriga rättigheter och goda sedvänjor, i det de i strid emot lagen egenmäktigt pålagt gärder och annan tunga, så ville de nu för framtiden förebygga dylik olaglig beskattning. Om emot förmodan för rikets försvar och gemensamma nytta någon hjelp ifrån hela riket visade sig behöflig, så skulle detta först kungöras för dem alle och derefter genom dem framställas för menigheterna i de olika landsdelarna. "Derpå må efter sorgfällig pröfning med vårt och hela rikets menighets gemensamma råd och samtycke göras hvad som kan synas gagneligt. Annorlunda än nu är sagdt skola aldrig härefter nya pålagor utgöras". Närmare bestämmelser angående sättet för beviljande af utomordentlig skatt finnas sedan i tillägget till Södermannalagen, i konung Magni med rådets samtycke utfärdade bref af den 7 och 9 April 1346 samt i landslagen, men om rådets hörande innan sådan begäres stadgas der intet. I ett bref deremot, som konung Erik Magnusson med rådets samtycke den 11 Sept. 1358 utfärdade till Södermanlands inbyggare och hvari han lofvar att ej pålägga nya skatter i annan ordning än lagen föreskrifver, bestämmes att till dylika skall inhemtas, jemte den i lagen

[1]) Porthan, Saml. Skrifter, s. 303, not. 22.

[2]) I brefvet meddelas tillstånd att på en ort i närheten af klostret må genom dess landbor och andre hållas försäljning af lifsmedel för pilgrimers och andre främlingars behof. (Peringskölds Diplomatarium).

[3]) Klostret erhåller tillstånd att enligt lagboken och gammal sedvänja låta hvar som helst i sina skogar sätta spjut och giller för björnar, elgar och andra djur. Riksark. perg.bref, N:o 1289.

[4]) Bring, Saml. af Handl. III: 208. Någon gång säges i dylika bref att de äro utfärdade på begäran af någon hög herre. Så är det nu nämnda gifvet på begäran af Karl Ulfsson t. Tofta. Det för Tord Sandersson af den 1 Okt. 1431 på anhållan af ärkebiskop Jöns Håkansson i Upsala och biskop Thomas i Strengnäs. Jahn, Danm. Hist. u. UnionsK. s. 508.

stadgade nämndens, äfven riksrådets samtycke. Detta åberopas ock i det bref af 1350, hvari konung Magnus för att afvärja den annalkande pesten påbjuder, att hvarje kristen menniska skall "Gudi till heders och hans signede moder Maria" utgöra en svensk penning; sättet för skattens användande skulle sedan närmare bestämmas [1]. Förmodligen är det detta påbud, som konung Håkan Magnusson åsyftar, då han den 8 Dec. 1361 säger att han med rådet öfverenskommit om förnyande af sin faders med rådets bifall gifna förordning om utgörande af två svenska penningar årligen till Vadstena klosterbyggnad af hvarje menniska i hela riket, man och qvinna, frälsemän och bönder [2]. Den 23 Juli 1366 förnyas denna förordning af konung Albrekt med samtycke af rådet och andre herrar [3]. Han åberopar äfven rådets samtycke i sitt påbud af den 25 Jan. 1378, att hvar och en i hela riket skall till Askaby klosters återuppbyggande under innevarande år gifva en örtug [4]. Vid mötet i Söderköping den 24 Okt. 1389 beviljar rådet Margareta en gärd öfver hela riket af så väl frälse som ofrälse [5], och i ett bref af 1415 säger konung Erik, att allmogen kommit öfverens om att utgöra hvad konungen med rådet kunde utskrifva [6]. Förmodligen har han dock sedermera utan rådets samtycke utskrifvit skatt, ty bland dettas klagomål i brefvet till norska rådet af 1434, är äfven att han har "meniga allmogen förarmat med opligtig skatt och träldom, likasom om de varit köpte och förvunne trälar" [7].

Med undantag af det af 1413, förekommer i nu nämnda bref ej ett ord om allmogens samtycke. Det är blott rådets som omtalas, och i brefvet af 1389 säger detta till och med uttryckligen att det "gifvit" den ifrågavarande gärden. Det var på sådant sätt rådet uppfylde sin i lagen föreskrifna pligt att skydda folkets rättigheter, att det sjelft tog deras utöfning om händer. Hade det blott varit för frälset som gärderna beviljats, så vore derom ej så mycket att säga då ju rådet utgjorde en representation för detta, men i sådant förhållande kunde det svårligen anses stå till de öfriga samhällsklasserna. Dock torde böra medgifvas att i händelse principen om rådets hörande i nu i fråga

[1]) Fant, Observat. Hist. Suec. illust. fasc. II: part. XIV: s. 10.
[2]) Åbo Tidn. 1784, s. 337.
[3]) Peringskölds Diplomatarium. — Jfr. biskoparnes bref till rikets inbyggare angående samma sak, af $^{12}/_{6}$ 1381 och rådets stadfästelse derå af den $^{11}/_{7}$ 1382 (R.A. perg.bref N:is 1622, 1741).
[4]) Peringskölds Dipl.
[5]) Grönblad, Nya källor t. Finl. Medelt. Hist., s. 22.
[6]) Lagerbring, Svea Rik. Hist. IV: s. 51.
[7]) Dipl. Norv. V: N:o 647.

varande fall städse iakttagits, så hade deri legat en större garanti för att allmogen ej betungades med allt för dryga skatter, än i iakttagandet af de i lagen bestämda formerna för utöfningen af dess sjelfbeskattningsrätt, hvilka voro allt för ofullkomliga för att för denna kunna utgöra ett verkligt skydd. Något bevis för att de verkligen blifvit iakttagna har man, så vidt jag vet, ej från denna tid. Då i Halmstads-öfverenskommelsen 1435 en bestämmelse intages om allmogens skatter, heter det blott, att dess tunga skall "lagas efter konungens och riksens råds råd och samtycke, såsom allmogen drägligt är". Att begreppet om allmogens sjelfbeskattningsrätt dock ej var utdödt, visar sig deraf att skatteförvandlingen under konung Erik synes hafva skett efter öfverenskommelse med folket i de olika landsdelarna.

Äfven i ett annat afseende, der allmogens samtycke väl bort inhemtas, tyckes dess rätt hufvudsakligen blifvit utöfvad af rådet, nämligen i fråga om kyrko- och fattigtiondes användning till andra ändamål än de ursprungliga. Då konung Magnus Ladulås den 15 Maj 1279 stadfäster forne konungars anslag af fattigtionden i Uppland till Uppsala domkyrka, sker det med samtycke af prelaterne och rikets höge herrar [1]). Samme konungs bref af den 12 Febr. 1288, att hälften af all kyrkotionde i Linköpings stift skall under vissa år lemnas till stiftets domkyrkobyggnad, är utfärdadt med samtycke af rådet och andre erfarne män, klerker ock lekmän [2]). Birger Magnussons den 29 Juni 1305 gifna stadfästelse på Uppsala domkyrkas och dess prelaters rätt till fattigtionden inom stiftet, åberopar gemensamt samtycke af rådet och andre fäderneslandets invånare, hvilka senare på ett annat ställe i brefvet kallas rikets herrar [3]). Den 30 Aug. 1331 anmodar Magnus Eriksson Uppsala stifts invånare att under tre år lemna en tredjedel af all kyrkotionde till domkyrkobygnadens fullbordande, åberopande dervid sina rådgifvares råd och samtycke, hvilket ock omnämnes i hans den 27 Juni 1344 till samma stifts invånare utfärdade bref af ungefär likartadt innehåll [4]). Den 22 Aug. 1364 bestämmer konung Albrekt med rådet, att för framtiden en tredjedel af fattigtionden i Linköpings stift skall lemnas till de vid domkyrkan tjenstgörande kanikernes underhåll [5]); och den 1 Mars 1383 stadfäster samme konung med rådets samtycke ett föregående år af en mängd frälsejordegare inom Strengnäs stift fattadt beslut, att hela fattigtionden

[1]) Sv. Dipl. N:o 669.
[2]) Sv. Dipl. N:o 957.
[3]) Sv. Dipl. N:o 1472.
[4]) Sv. Dipl. N:is 2875, 3796.
[5]) Riks.Ark. perg.bref N:o 624.

skall årligen aflemnas till kyrkoherberget för att användas till uppehälle för domkyrkans kaniker och för prester, som för studier uppehålla sig utomlands [1]).

Angående andra beskattningsärenden af vigt, såsom regleringar af allmogens skattskyldighet till kronan, finner man stundom att rådet blifvit hördt. Så heter det i konung Magni bref af den 17 Aug. 1347, hvaruti han, med anledning af skärboarnes i Viborgs län framstälda klagomål, reglerar deras skatter och delvis lättar dem, att saken blifvit öfvervägd af honom och hans män, hvilket bref konung Erik Magnusson den 15 Aug. 1357 med sina rådgifvares råd stadfäster [2]); och från 1403 har man i behåll ett utförligt betänkande af rådet angående allmogens utskylder, på grund hvaraf Margareta samma år utfärdade den stadga hvarigenom allmogens skatte- och dagsverksskyldighet nedsättes och fogdarne förbjudas att egenmäktigt pålägga gärder [3]). Rådets medverkan nämnes dock ej i Magnus Erikssons bref af den 3 Maj 1346, hvarigenom ett par socknar i Vestergötland frikallas från alla skatter och gärder, med undantag af skyldigheten att förse konungen och hans högste embetsman med foder vid resor till och från öfre Sverige [4]); och icke heller i konung Eriks resolution på Åbo läns besvär af den 30 Aug. 1419, hvarigenom allmogens skattskyldighet regleras [5]).

Hvad angår *förvaltningen af kronans inkomster*, så synes rådet ej deröfver hafva under nu i fråga varande tid utöfvat någon kontroll. Dessa betraktades nämligen af gammalt som konungens enskilda egendom, hvilkas förvaltning och användande var hans ensak. Det var först sedan man under konung Eriks af Pommern regering fått erfara, huru de kunde föras utom riket och användas till ändamål, hvilka voro för detsamma alldeles främmande, som man finner rådet vidtaga åt-

---

[1]) Riksark. perg.bref N:o 1695, Peringskölds Dipl. (Jfr Riksark. perg.bref N:o 1912).

[2]) Sv. Dipl. N:o 4213. Arwidsson, Handl. t. Finl. Häfder, I, N:o 5.

[3]) Hist. Handl. VII. s. 3. Hadorph, Bih. t. BjærköaR. s. 26. Dateringen i något af dessa bref måste vara oriktig, ty stadgan är utfärdad den 3 Maj, men betänkandet dateradt först den 7 Sept. — Det kan förtjena anmärkas, att rådet i sitt betänkande bestämmer allmogens dagsverksskyldighet till 24 dagsverken om året, medan i drottningens stadga blott 16 dylika föreskrifvas.

[4]) Sv. Dipl. N:o 4071.

[5]) Åbo Tidn. 1784, s. 377. Huruvida rådet hördes angående den under Erik verkstälda skatteförvandlingen är mig ej bekant. Det bör dock anmärkas att då han med Ölands inbyggare uppgjorde om skattens förvandling, var han åtföljd af tre rådsherrar. Styffe, Skand. u. Un.tid. 301.

gärder för att kontrollera användningen af de inkomster konungen egde att af riket uppbära. Angående åter sådana finansiela åtgärder hvarigenom, för att afhjelpa tillfälliga behof, framtida inkomster togos i anspråk eller sjelfva inkomstkällorna angrepos: förpantning af kronans inkomster eller afhändande af dess egendom, synes rådets hörande hafva betraktats såsom nödvändigt. Frågan om förpantningarna behandlas bäst i sammanhang med den om förläningarna, hvarföre här blott må talas om rådets medverkan vid sådana åtgärder, hvarigenom minskning kunde ske i den vigtiga inkomstkälla, som utgjordes af kronans fasta egendom.

Sådana voro i lag uttryckligen förbjudna. Detta hindrade dock ej att de ofta förekommo, dels i form af försäljning, dels af gåfva, men dertill ansågs dock rådets samtycke nödvändigt. Bland de många bevis, som härpå skulle kunna anföras, må blott några nämnas. Konung Magnus Ladulås' gåfvobref på gods till Klara kloster i Stockholm af den 11 Sept. 1288 är besegladt af en mängd rådsherrar [1]); i det bref, hvarigenom hertiginnan Ingeborg den 25 Nov. 1319 gifver kungsgården Skällvik till biskop Karl i Linköping [2]), likasom i det, hvarigenom konung Magnus den 27 Jan. 1321 bekräftar denna gåfva, åberopas rådets bifall [3]); likaså i samme konungs gåfvobref till Rackaby kloster af den 22 Juli 1346 [4]); salubrefvet på åtskilliga gods till biskopen i Vesterås af den 4 Aug. 1350 är äfven gifvet med rådets samtycke [5]); den 14 Dec. 1364 ger konung Albrekt med rådets bifall gods i Viborgs län till biskopen i Vexiö [6]); och konung Eriks bekräftelsebref af den 27 Aug. 1401 på Margaretas gåfvor till kyrkor och kloster är gifvet med samtycke af en mängd rådsherrar från alla tre rikena [7]). Åtskilliga undantag kunna visserligen uppvisas, men regeln är dock tydlig.

Äfven då kronogods bortbyttes emot andra fastigheter, ansågs rådets hörande behöfligt. Såsom bevis härpå må endast anföras det bref af den 29 Juni 1345, hvarigenom konung Magnus å kronans vägnar verkställer ett jordabyte med hertiginnan Ingeborg af Öland [8]); konung Albrekts bytesbref med biskopen i Linköping af den 13 Jan.

---

1) Sv. Dipl. N:o 975.
2) Sv. Dipl. N:o 2214.
3) Sv. Dipl. N:o 2281.
4) Sv. Dipl. N:o 4090.
5) Lagerbring, Svea Rik. Hist. III: xxxiv.
6) Peringskölds Dipl.
7) Nye danske Magasin V: 1. ff.
8) Sv. Dipl. N:o 3975.

1374 [1]); konung Eriks bytesbref af den 2 Aug. 1396 med domprosten Brynjulf Karlsson i Skara [2]), hvilka alla äro utfärdade med rådets samtycke. Undantag ifrån denna regel, likasom från öfriga, förekomma dock.

Hvad nu är anfördt, gäller blott gamla kronogods, ej sådana, hvilka såsom böter tillfallit kronan, ty öfver dylika ansågs konungen, likasom öfver öfriga inkomster, som han egde uppbära, efter eget behag kunna disponera [3]). Jag har ej sett något exempel på att vid försäljning eller bortskänkning af gods af detta slag rådets mening blifvit inhemtad.

Förläningarna. Samma skäl som gjorde rådets bifall erforderligt till sådana åtgärder, hvarigenom kronans fastigheter på ett eller annat sätt den samma afhändes, att nämligen genom dem konungen gjorde intrång på efterträdarens rätt, torde ock i sin mon hafva bidragit dertill, att dess samtycke ansågs behöfligt vid sådana, hvarigenom kronans inkomster, eller landsdelar och fastigheter, som utgjorde dess inkomstkällor, lemnades såsom pant för lån; åtgärder, som alltifrån Magnus Erikssons tid voro mycket vanliga, och som ej blott i sig sjelfva, utan ock särskildt med afseende på stormännen och deras intressen ofta voro af stor betydelse. Redan under nämnde konung finner man rådets bifall vanligen vid dylika dispositioner åberopas. Så förklaras i det bref, hvarigenom konung Magnus den 23 Juni 1333, såsom pant lemnar biskop Karl i Linköping kungliga uppbörden af Hammarkinds och åtskilliga socknar i Tveta härad, att det skall beseglas af alle rådsherrarne [4]). Det bref af den 12 Nov. 1333, hvarigenom fru Elsa Pedersdotter erhåller Blekinge och Lister såsom pant för en fordran hos konungen, är beségladt af flere rådsherrar [5]). Det samma är förhållandet med de bref af den 4 Mars 1334 och den 22 Maj 1341, hvarigenom konung Magnus till Gisle Elineson pant-

---

[1]) Riksark. pergamentsbref N:o 1075. Se ock N:o 1554.

[2]) Peringsk. Dipl.

[3]) Om bevis härför behöfver anföras, må såsom sådant blott nämnas ett dombref af $^{5}/_{2}$ 1362, hvari fyra rådsherrar, som erhållit konungens fullmakt att döma i en tvist angående Thorö «i Götaskären», förklara, att eftersom nämnda ö rätteligen tillföll konung Erik Magnusson för herr Bengt Algotssons stora och märkeliga brotts skull, «hafde han thæs fulla maght oc rætthe sama ö bortgiella, gifwæ, ælligher æpter sinom Eghnom viliæ skipæ, swa sum alt annadh aflinga godz.» Frölich, Diss. de Antiquis Vestrogothiæ legiferis. Præs. O. Rabenio. Sylloge chartarum N:o XI.

[4]) Sv. Dipl. N:o 2992.

[5]) Sv. Dipl. N:o 3010.

sätter större delen af kungliga uppbörden i Tierps och Våla härad, jemte kungsgården Husaby, m. m.[1]). Det bref af den 18 Nov. 1339, hvarigenom samme konung, såsom säkerhet för utbetalandet af sin systers hemgift, pantsätter kronans inkomster vid marknaden i Skanör och Falsterbo, är, såsom redan är nämndt, gifvet med rådets samtycke[2]). Det bör äfven anmärkas, att konung Magni testamente af den 1 Maj 1346, hvarigenom inkomsterna af Finland sättas i pant för fullgörandet af vissa utbetalningar, är beségladt af flere rådsherrar[3]), hvilket äfven är förhållandet med det bref af den 1 Maj 1357, hvarigenom hertig Albrekt af Meklenburg erhåller anvisning på kronouppbörden för tre år af Dalarne, Kopparberget m. m.[4]). I det bref från något af åren 1356—59, hvarigenom konung Erik Magnusson till en Sune N. pantsätter kronogodset Tuna med underlydande i Tuna socken, jemte Öland och Borgholms slott, åberopas att rådet blifvit hördt[5]). Det är förut nämndt, att i förlikningen emellan konung Magnus och hans son Erik af den 27 April 1357 bestämmes, att inga kronans slott finge pantsättas eller afhändas, utan på begäran af rikets råd. Bland de män, som nämnas såsom borgesmän för den förbindelse af den 15 Aug. 1361, hvarigenom konungen såsom säkerhet för ett lån af rikets biskopar pantsätter en viss del af kronouppbörden af Kopparberget, äro flere rådsherrar; och likaledes deltaga flere rådsherrar i utfärdandet af det bref, hvarigenom konung Håkan Magnusson den 1 Mars 1362 förlänar marsken Magnus Nilsson hela Finveden, för att han af dess inkomster må göra sig betald för de skulder han å konungens vägnar sig iklädt eller komme att ikläda sig[6]). Förmodligen iakttogs ej principen under förra delen af konung Albrekts regering; dock är det bref af den 5 Febr. 1367, hvarigenom denne konung till grefvarne af Holstein pantförskrifver en del af sin inkomst af Kopparberget, besegladt af fyra rådsherrar[7]). Från den 27 Okt. 1389 finnes ett bref, hvarigenom

[1]) Sv. Dipl. N:o 3041, 3568. Det bör dock anmärkas, att i det tredje likartade pantebrefvet för samme man, som här erhåller titeln consiliarius, dat. den 2 Juli 1344, nämnes ej något om rådets medverkan. Sv. Dipl. N:o 3803.

[2]) Styffe, Bidr. I: N:o 7.

[3]) Sv. Dipl. N:o 4069.

[4]) Styffe, Bidr. I: N:o 20.

[5]) Bref bland hr. riksantiqvarien Hildebrands afskrifter. Jfr. Styffe, Skand. under Unionstiden. s. 174, not. 3.

[6]) Riksark. pergamentsbref N:o 511, 532.

[7]) Dipl. Dalec. N:o 32.

rådet formligen ger drottning Margareta rätt att, för att kunna betala en gåfva af 10,000 mark till kyrkor och kloster, pantsätta gods af Upsala öd så väl som andra kronoegendomar, der ej äro slott eller muradt fäste [1]). Förmodligen är det på grund af denna fullmakt, som drottningen ej ansett behöfligt att nämna något om rådets bifall i de bref, hvarigenom hon under de följande åren pantsätter gods såsom säkerhet för gåfvor till kyrkor och andliga stiftelser [2]). Dock förekomma äfven andra förpantningsbref utfärdade dels af henne, dels af konung Erik, som ej nämna något om att rådet vid deras utfärdande blifvit hördt; och det torde knapt kunna anses hafva varit regel att rådets mening blifvit af dem i dylika fall inhemtad. Dock må anmärkas, att af de män, som besegla pantebrefvet af den 1 Juli 1397 till Nils Jönsson Svarte Skåning på gods i Vestergötland, äro ett par rådsherrar, och det bref, hvarigenom konung Erik den 28 Juli 1419 till Bengt Nilsson och hans arfvingar pantsätter Söderköping, är beségladt af flere rådsherrar, bland hvilka dock hälften äro danskar [3]).

De vigtigare undantag ifrån regeln jag sett äro, utom de förut nämnda, det bref af den 7 Juni 1349, hvarigenom konung Magnus Eriksson såsom säkerhet för en gåfva af 1500 mark till Aranäs kloster pantsätter en del af Kinda härad [4]); brefvet af den 3 Juni 1357, hvarigenom samme konung till Ture Nilsson pantsätter en del fastigheter [5]); brefvet af den 25 Sept. 1360, hvarigenom Peter Duve erhåller Väne härad och Nygård i Vestergötland i pant för en fordran hos samme konung [6]); brefvet af den 27 Aug. 1371, hvarigenom konung Albrekt till Leko Offradsson pantsätter ett par socknar i Vestmanland [7]); och bland de män, som besegla det bref

[1]) Bref bland hr. riksantiqvarien Hildebrands afskrifter; i utdrag hos Suhm, XIV: s. 244.

[2]) Se t. ex. brefven af den 11 Juni 1403 hvarigenom hon såsom pant för en gåfva af tusen mark till Vadstena kloster pantsätter Aska härad i Östergötland (Peringsk. Dipl.) och såsom pant för en gåfva af 18 svenska mark till Åbo domkyrka lemnar Pike socken i Åbo stift med all konungslig rätt (Åbo Tidn. 1785, s. 163). Båda brefven beseglas af danskarne Jöns Duwe och Anders Olofsson.

[3]) Peringsk. Dipl. Det senare brefvet är tryckt hos Lagerbring (IV: 571), utan att dock der nämnes, hvilka besegla.

[4]) Orig. i Riksark. Jag har begagnat en af doktor Montelius gjord afskrift.

[5]) Riksark. pergamentsbref N:o 308.

[6]) Dipl. Norv. VI: 248.

[7]) Riksark. pergamentsbref N:o 1005. Förmodligen har dock rådet härom blifvit hördt, ty brefvet är utfärdadt ifrån Stockholm, der vid samma tid rådsmöte hölls. Se Riksark. pergamentsbref N:o 1004.

af den 23 Maj 1397, hvarigenom ett kronogods i Vestergötland pantsättes till Sigge Larsson, nämnes ingen svensk rådsherre [1]; ej heller finnes något bevis för att rådets mening blifvit inhemtad vid utfärdandet af det bref, hvarigenom konung Erik den 1 Febr. 1410 stadfäster en af Margareta till Anders Ingevaldsson såsom pant för 1200 mark gifven förläning af Estuna och Lohärads samt Väddö socknar [2]).

Hvad angår öfriga förläningar synes under Folkungatiden rådet egentligen blifvit hördt i afseende på sådana som gåfvos på längre tid eller på lifstid. Så besegla flere rådsherrar det bref af den 14 Okt. 1332, hvarigenom biskop Karl i Linköping på lifstid förlänas med kungsgården Skällvik, uppbörden af Hammarkinds härad m. m. [3]); konung Erik Magnussons förläningsbref, dat. den 27 Dec. 1356, till hertig Albrekt af Meklenburg på Skanör och Falsterbo under 12 år, är gifvet med rådets samtycke; likaså det bref hvarigenom han samma dag ger nämnde hertigs söner södra Halland jemte ett par skånska härad i ärftlig förläning [4]). Dock är ej i det bref af den 22 Aug. 1356, hvarigenom Karl Ulfsson till Tofta erhåller Davö kungsgård i lifstidsförläning, nämndt att rådet vid dess utfärdande blifvit hördt [5]). — I afseende åter på förläningar, som gåfvos på några få år eller på behaglig tid, torde ej under nämnda period rådet ansetts behöfva höras. Jag sluter detta deraf, att i de två bref på dylika förläningar, som jag ifrån den tiden sett, intet nämnes derom att rådet vid deras utfärdande blifvit hördt: brefvet af den 9 Aug. 1332, hvarigenom konung Magnus på behaglig tid upplåter kronans gods i Harg i Åkerbo härad åt Johan Andersson Jul; och det af den 8 Sept. 1340, hvarigenom Dan Niklisson förlänas med Åbo, Tavastehus och Viborgs län på fyra år [6]). Det sätt, hvarpå den kungliga förläningsrätten under konung Albrekts tid utöfvades, i det länen hufvudsakligen lemnades åt utländingar, gaf rådet anledning att inskränka den samma och sålunda på en gång trygga landets sjelfständighet och sitt eget

---

[1]) Peringsk. Dipl.

[2]) Bref bland hr. riksantiqvarien Hildebrands afskrifter. Denna pant återkom till kronan först 30 år senare, då Karl Knutsson 13/1 1440 utbytte den emot Östkinda och Aska härad i Östergötland m. m. (l. c.).

[3]) Sv. Dipl. N:o 2948.

[4]) Styffe, Bidr. I: N:o 17, 18.

[5]) De la Gardiska Ark. II: s. 13.

[6]) Sv Dipl. N:o 2940, 3513.

intresse: konung Albrekt måste i sin försäkran 1371 lofva att öfverlemna slotten åt rådet, hvilket skulle ega att med konungens råd tillsätta fogdar. Denna inskränkning i konungens rätt att fritt disponera öfver länen upphörde emellertid då Margareta tog Sveriges regering om händer, ty hon förbehöll sig att med slott och län så förfara, som lagboken utvisade. Och man torde väl kunna antaga att rådet ej under henne utöfvade något inflytande på förläningarnas bortgifvande. Det enda egentliga förläningsbref jag ifrån hennes tid sett, det af den 14 Febr. 1397, hvarigenom Nils Jönsson Svarte Skåning förlänas med åtskilliga gods på behaglig tid, är också gifvet utan att rådet deri nämnes [1]). Ännu mindre utöfvade rådet under hennes efterträdare något inflytande på utdelandet af förläningarna, som utan hejd lemnades åt utländingar, hvarföre rådet i sitt bref till Preussiska orden af den 13 Mars 1435 angående orsakerna till uppresningen emot konung Erik förklarar, att det endast på det vilkor ville återtaga honom till konung, att han lofvade att "enligt konungaeden efter sina svenske rådgifvares råd öfverlemna slotten åt infödde män" [2]).

På *administrationens detaljer* i allmänhet kunde rådet, i följd af sin karakter att vara en blott vid vigtiga tillfällen sammanträdande herredag i smått och ej en permanent konselj, naturligtvis under vanliga förhållanden ej omedelbart utöfva stort inflytande. Medelbart torde emellertid detta varit ganska stort, så väl i följd af den mäktiga ställning denna korporation i allmänhet intog, som särskildt genom dess medverkan vid tillsättningen af de högste riksembetsmännen, som alltid voro medlemmar af rådet och i sjelfva verket ifrån Magnus Erikssons minderårighet mindre voro konungens embetsmän, än dettas chefer. Då Magnus Eriksson 1335 utnämner Nils Abjörnsson till drots, sker det med rådets samtycke; och den några år efter honom följande drotsen Nils Turesson, som var en af de förnämste ledarne af oppositionen och upproret emot konungen, finnes detta oaktadt äfven efter konung Erik Magnussons död innehafva värdigheten, hvilket säkerligen ej varit förhållandet om Magnus hade haft fri valrätt. Bo Jonssons fullmakt såsom konung Albrekts "väldige embetsman" 1369 är gifven med råd och samtycke af konungens och rikets rådgifvare. Det var drotsens och markens nyss antydda egenskap att egentligen vara ledare och föreningslänkar för rikets öfrige medlemmar, som föranledde Margareta

[1]) Peringsk. Dipl.
[2]) Styffe, Bidr. II: s. 264.

och Erik att lemna platserna obesatta, hvilket var en af de förnämsta anledningarna till rådets missnöje; och den senare måste 1435 lofva att åter tillsätta drots och marsk "efter ty som vi med riksens råd kunna känna att nyttigt är efter gammal sedvänja."

Lagskipningen. Huruvida rådet under nu ifrågavarande tid deltagit i utöfningen af den kungliga domsrätten, är svårt att afgöra. Å ena sidan finner man visserligen antydningar om att detta skulle varit regel, såsom då det i konung Erik Magnussons förläningsbref af 1356 för hertigarne af Meklenburg heter, att invånarne i länet skulle hafva rätt att vädja till konungens och hans rådsherrars domstol [1]). Och vid förlikningen emellan samme konung och hans fader af den 27 April 1357 bestämdes att, om så vanskliga mål uppstode emellan konung Eriks undersåtar, att de ej kunde af honom och hans rådsherrar afgöras, skulle de hänskjutas till konung Magni och hela rikets gamle rådsherrars domstol [2]), uttryck som synas förutsätta att rådets medverkan i dylika fall var vanlig. Men å andra sidan har man åtminstone före den tid, då man anträffar dessa antydningar, blott ytterst få exempel på att rådet vid konungens sida deltagit i lagskipningen [3]). Vanligen talas ej i de kungliga dombrefven från denna tid om någon annan än konungen såsom dömande, man finner blott stundom en eller ett par rådsherrar nämnde såsom vittnen [4]). Under k. Albrekt finner man åtmin-

[1]) «Ad tribunal nostrum regium et ad nostram et consiliariorum nostrorum audienciam . . . provocare.» Styffe, Bidr. I: s. 31.

[2]) «Item si quando contingat inter subditos ipsius primogeniti nostri, tam arduas causas seu tam gravia ventilari negotia, quod non coram ipso et suis consiliariis valeant terminari, tunc hujusmodi causæ et negotia, ad nostrum similiter et antiquorum consiliariorum totius regni auditorium, discussionem seu decisionem tamquam ad majus judicium devoluentur. Hadorph, Bih. till Rimkr. s. 49.

[3]) Hvad jag sett antyda dylikt må här anföras: I konung Erik Erikssons dombref från något af åren 1222—1230 säges att det i fråga varande målet blifvit hänskjutet till konungen och hans rådsherrar, hvilka namngifvas. I ett bref af den 5 Aug. 1346 förklarar konung Magnus att han fält den dom, hvarom det handlar, i närvaro af flere rådsherrar (Sv. Dipl. N:o 4094); äfven som han den 3 Febr. 1352 förklarar sig hafva fält en dom i närvaro af konungsnämnden ifrån Vestmanland och andre förnämlige personer, såväl rådsherrar som andre (Peringsk. Dipl.). Ett hans dombref af den 15 Mars 1361 beseglas af 5 rådsherrar. Riksark. pergamentsbref N:o 494.

[4]) Se t. ex. brefven af den 20 Febr. 7, 8 Mars 1345, hvari Ulf Abjörnsson och Jon Kristineson nämnas såsom «testes» (Sv. Dipl. N:o 3900,

stone ett par bestämda tecken till att rådet i sin helhet deltagit i lagskipningen. Så talas i ett bref af den 6 Juli 1367 om en af konungen och rådet fäld dom [1]); från samma år har man ett bref utfärdadt till tre män, som voro anklagade inför konungen och rådet [2]); och äfven må nämnas ett bref af den 10 Jan. 1377, hvarigenom konungen med rådets samtycke stadfäster ett under hans företrädares tid utfärdadt dombref [3]). Ifrån den följande tiden har jag ej sett andra bevis derpå än de dombref af drottning Filippa och rådet [4]), som man ifrån 1420-talet har i behåll.

Det bör för öfrigt anmärkas att tecken finnas som visa att rådet stundom sjelfständigt uppträdt såsom domstol [5]), hvarförutom det är en känd sak att konungen, då han var hindrad att sjelf utöfva sin domsrätt, uppdrog dess utöfvande åt fullmäktige, hvilka ofta nog, ehuru ej alltid, togos bland rådsherrarne [6]). På dylikt förefinnas flere exempel ifrån Magnus Erikssons tid; och under konung Albrekt, som i följd af sin obekantskap med Sveriges språk och rättsförfattning ej sjelf kunde taga någon egentlig befattning med rättvisans skipande, blef ett dylikt öfverlemnande af den kungliga domsrätten åt andre regel, och den utöfvades i räfstetingen för det mesta ej å konungens, utan å drotsens vägnar. De som under honom och Margareta voro kunglige domhaf-

3913, 3916); i brefvet af den 23 Jan. 1347 nämnas på samma sätt Magnus Knutsson och Nils Turesson (Sv. Dipl. N:o 4131) o. s. v.

1) Styffe, Bidr. I: 122.

2) Peringskölds Dipl.

3) Peringsköld, Monumenta Uplandica, s. 6.

4) Anförda hos Styffe, Bidrag II, XCVIII f.

5) Så säges uti biskopen Ysars i Strengnäs och lagmannen Johannes Ingevaldsons dombref af den 6 Juni 1295, att den ifrågavarande saken förut varit afgjord genom marsken och andre af konungens råd, men sedan genom konungens rådsherrar blifvit lemnad till ny undersökning (Sv. Dipl. N:o 1130). Då Magnus Eriksson den 6 Dec. 1344 uppdrager åt officialis generalis att jemte 3 rådsherrar i hvar lagsaga under konungens frånvaro utöfva hans domsrätt, förordnas att mera invecklade mål från Gotland och Finland skola afgöras af rådet i dess helhet (Sv. Dipl. N:o 3863), och från den 10 Apr. 1426 har man ett bref af 12 rådsherrar, hvari de förklara att de i sittande rätt i Vadstena fält utslag i ett mål (Orig. i Uppsala Bibliotek).

6) Man finner ej att rådet brukat medverka vid förordnandet af dylike domare. Visserligen säger Nils Turesson i ett bref af 7/3 1350 att hans fullmakt att i ett visst mål döma blifvit gifven i rådets närvaro, men konungen var vid detta tillfälle på visst sätt sjelf part i målet. (Bref bland herr riksantiqvarien Hildebrands afskrifter).

vande vid räfstetingen voro vanligen rådsherrar, och i räfstetingsbrefven från 1399 nämnes dessutom att flere rådsherrar varit närvarande vid deras utfärdande. Genom konung Eriks stadga om räfsteting af 1413 öfverlemnas den kungliga domsrätten på dessa ting åt bland andre några rådsherrar inom lagsagan; men ehuru denne konung ännu mindre än Albrekt kunde fylla sin plats som landets högste domare, lät han redan följande år räfstetingen upphöra och uppdrog blott någon gång åt rådsherrar att afgöra något särskildt mål.

Hvad som nyss är anfördt om att rådet stundom finnes på egen hand hafva utöfvat den kungliga domsrätten, står i sammanhang med dess funktion att, då konungen ej sjelf kunde föra styrelsen, antingen i sin helhet eller delvis utgöra *interimsregering*. Det är förut anmärkt, att redan under konung Birger Magnussons minderårighet, då särskild riksföreståndare fans, äfven rådet i sin helhet deltagit i regeringen [1]), och det är äfven förut framhållet huruledes denna under Magnus Erikssons minderårighet förestods af rådet. Då denne konung den 6 Dec. 1344 uppgifver sig skola resa till Norge, öfverlemnar han regeringens skötande under sin frånvaro åt officialis generalis jemte 3 rådsherrar i hvar lagsaga [2]). Anledningarna hvarför ej dylika åtgärder vidtogos af Margareta och Erik af Pommern äro förut angifna, likasom att man blott ifrån 1420-talet påträffar något spår till att rådet under denna tid haft någon befattning med styrelsen under regentens frånvaro [3]). Det var denna konung Eriks uraktlåtenhet att under sin frånvaro förordna interimsregering, som var ett af de förnämsta skälen till klagomålen öfver honom och som gjorde att sedan den principen genomdrefs, att konungen då han vistades utom riket ej fick befatta sig med dess inre styrelse.

Det är förut visadt huruledes rådet i mer än ett fall tog utöfvandet af folkets rättigheter i sin hand. Det gjorde det ock i afseende på *konungavalet*.

---

[1]) Såsom bevis härför må anföras det bref af den 28 Aug. 1291, hvarigenom en munkorden ställer till rådet en anhållan att dess i Skenninge genom vådeld nödstälda bröder måtte äfven framdeles förunnas den andel af fattigtionden, som de tillförene fått åtnjuta. Sv. Dipl. N:o 1051. Det må ock anmärkas att den 25 Mars 1292 utfärdar lagmannen i Östergötland ett skyddsbref för Skenninge kloster och dess gods och ger det försäkran om befrielse från åtskilliga kungl. utlagor. Sv. Dipl. N:o 1066.

[2]) Sv. Dipl. N:is 3863, 3864. Jfr. Munch II: I. s. 443 not.

[3]) Se konung Eriks bref till rådet af 1426 (Lagerbring IV: 572), och Styffe, Bidr. II: s. 225.

I Upplandslagen stadgas, att uppsvearne ensamme hade rätt att när det behöfdes välja konung, och först i Södermannalagen förekommer en antydan om de öfriga landskapens invånares rätt att deltaga i denna handling, då det heter, att de tre folklanden ega konung välja "meþ alt swearikis raþ" [1]). Att med detta uttryck ej kan menas "rikets råd", synes af flere skäl styrkas. Först och främst kan man vara öfvertygad om att, ifall rådet väl en gång hade lyckats få ett stadgande med sådan betydelse intaget i lagen, så hade denna korporation, hvars makt ifrån den tid, då bestämmelsen skrefs, befann sig i ständigt stigande, och som såväl före som efter den tiden vanligen faktiskt bestämde konungavalets utgång, ej låtit ett stadgande som i så väsentlig mon tryggade dess makt, helt och hållet försvinna ur lagen. Vidare är det visserligen sant, att benämningen "rikets råd" just under den tid Södermannalagen nedskrefs finnes användt; men den brukades alls icke uteslutande, ej ens öfvervägande, och hade allt för nyligen börjat begagnas för att den skulle så inträngt i folkmedvetandet, att den kunnat intagas i en lag — detta sagdt med fullt erkännande deraf, att skulle namnet "rikets råd" begagnas, så var det allra naturligast, att det användes i ett sådant fall som detta, då det just förutsättes att konung ej finnes. Då det tillika är afgjordt, att lagmännen alls icke voro sjelfskrifne medlemmar af rådet, kan ej heller stadgandet, om det erhåller en tolkning sådan som den nu ifrågasatta, få i det närmaste samma betydelse, som de bestämmelser rörande konungavalet som finnas i tillägget till Södermannalagen och i landslagen. Knapt kan det en gång i sådan händelse betraktas såsom en öfvergång till dessa stadganden, som ju hvila på principen om gent emot hvarandra sjelfständiga landskap, då deremot ett stadgande om valrättens utöfvande af rådet skulle vara ett uttryck för idén om rikets enhet. Den vida naturligare och otvifvelaktigt rätta tolkningen af orden "meþ alt swearikis raþ" är att fatta dem i betydelsen af "med hela Svea väldes samråd", då stadgandet i korthet antyder den ordning, som först i tillägget till Södermannalagen och sedan i landslagarna bestämmes, och enligt hvilken lagmannen med 12 män från hvarje lagsaga skulle infinna sig vid Mora sten och der välja konung [2]).

---

[1]) Kon.B. I.

[2]) Jfr. ang. denna fråga: Geijer, Sv. Folk. Hist. Örebr.uppl. I: s. 296. — Bergfalks recension af Geijers och Strinnholms arbeten i Skandia för 1834, s. 435. — Schlyter, Jur. afhandl. I: s. 5 ff. Det bör ock anmärkas att skulle med uttrycket afses rådet, så borde det väl hafva hetat «meþ alt Swearikis raþs raþe».

Stadgandena om valet förutsätta, att ingen egentlig meningsskiljaktighet emellan de väljande skulle komma att ega rum och att det på förhand skulle vara afgjordt, hvem som vid valet närmast skulle komma i fråga, och att således, då ingen konungason fans, föregående öfverläggningar skulle bestämt hvilken skulle väljas. Dylika öfverläggningar kunde emellertid svårligen hållas emellan landskapens ombud, utan det var på möten emellan stormännen, framförallt rådsherrarne, som den blifvande konungen utsågs, hvarpå desse vid tinget genomdrefvo hans val, hvilket således faktiskt helt och hållet af dem bestämdes, ehuru det till formen vanligen enligt lagen utöfvades af folket. Ett af de tydligaste bevisen på hvad herrarne i detta afseende kände sig förmå, är deras sätt gå till väga vid Magnus Erikssons val, då stormännen redan 1318 på ett möte i Skara öfverenskommo att arbeta för detsamma och sedermera, innan det ännu försiggått, 7 rådsherrar högtidligt lofvade och svuro norrmännen att inom viss tid taga den unge fursten till konung öfver allt Svea välde och öfver sig och Sveriges rikes män nedkallade kyrkans bann, såvida ej löftet hölls. Erik Magnussons val var af herrarne förut bestämdt, så ock brodern Håkans; på eget bevåg inkallade de först Albrekt och sedan Margareta, hvilken de lofvade att till herre och konung taga den som hon ville och rådde dem att välja, såsom de ock gjorde några veckor innan Erik af Pommern formligen valdes vid Mora sten; och i utkastet till unionsakt af 1397 bestämdes, att konungavalet skulle ske genom rikenas råd och män, således uteslutande genom aristokratin. Men efter den väckelse Sveriges folk erhöll genom Engelbrektska resningen börjar giltigheten af herrarnes sed att sålunda gå utöfvandet af folkets rätt i förväg allt starkare ifrågasättas, och de lägre stånden sträfva att göra äfven sitt inflytande gällande vid det faktiska val, som alltid föregick det formliga vid Mora sten [1]).

[1]) Se om denna fråga Runboms afhandl. Om konungavalet enl. Landsl. i Nord. Univ. Tidskr. för 1866.

RÄTTELSER:

Sid.	14	r.	13	uppifrån	*står:*	genomdref	*läs:*	genomdref hon
»	»	»	16	»	»	han	»	hon
»	39	»	25	»	»	å	»	mot
»	44	»	6	»	»	1386	»	1396
»	45	»	23	»	»	1413	»	1415
»	52	»	5	»	»	Ingevaldsson	»	Ingvarsson
»	53	»	1	nedifrån	»	rikets	»	rådets
»	55	»	3 o. 4	uppifrån:		meningen «från samma år — — — — och rådet» och dit hörande not *utgå.*		

OM

DEN FORNSVENSKA NÄMNDEN

ENLIGT LANDSKAPS-, STADS- OCH LANDSLAGARNE.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

Af

HARALD HJÄRNE.

UPSALA
Edquist & Berglund 1872.

Denna afhandling, som i våras ventilerades såsom doktorsdisputation, utgifves nu jämte åtskilliga rättelser och tillägg, för hvilka jag till stor del har att tacka Herr Professorn m. m. P. E. Bergfalk samt mina båda opponenter, Herr Adjunkten M. B. Richert och Herr R. Tengberg. Återstoden blir förmodligen färdig i början af nästa år.

Upsala i November 1872.

Förf.

Om den fornsvenska nämnden.

Af

H. Hjärne.

I det svenska samhällets tidigare utvecklingsperioder, då all offentlig makt hufvudsakligen yttrade sig såsom dömande, och förvaltning och lagskipning mera än sedermera berörde hvarandras områden, måste domstolsorganisationen vara af väsentlig betydelse för hela samhällsförfattningen. I samma mon som man lyckas erhålla en klar bild af det sätt, hvarpå de dömande myndigheterna utöfvade sin verksamhet, vinner man äfven en tydligare och säkrare öfverblick af den politiska utvecklingen i sin helhet. Vid de forna svenska tingen spelade nämnden en vigtig roll, som visserligen ej ständigt förblef den samma, utan underkastades förändringar i följd af de vexlande kulturförhållandena. Åndamålet med denna afhandling är att framställa nämndens successiva utbildning från äldre tider till införandet af en gemensam lagbok för hela riket. Åmnets behandling ur juridisk synpunkt är för denna uppgift fullkomligt främmande. Här är endast fråga om en, så vidt möjligt är, fullständig och på källorna grundad utredning af de gifna förhållandena, såsom ett bidrag till den svenska statsförfattningens historia under medeltiden. Derföre har förf. i stället för en systematisk framställning, som onekligen hade varit den lämpligaste, i fall ett juridiskt bedömande af nämndens betydelse hade åsyftats, valt en annan metod, hvarigenom det i tiden efterföljande särskiljes från det föregående, och möjligen de mellanliggande utvecklingsmomenten lättare låta sig påvisas. Jämförelsen med andra germanska folks befryndade inrättningar gör naturligtvis icke anspråk på något slags fullständighet, utan är endast afsedd att framhålla vissa likheter och olikheter, som kunna gifva någon ledning vid förklaringen af de svenska förhållandena.

De arbeten, som jag vid denna afhandlings författande, utom de gamla lagarne självfva, har rådfrågat, äro på sina vederbörliga ställen anförda i anmärkningarna.

Gentes (Septentrionis) domi dominationis externæ et impatientes et expertes, sedibus suis numquam pulsæ, etsi se invicem bellis lacesserent, olim quattuor, quinque, etiam pluribus, diutissime tribus, aliquandiu uni, hodie duobus regibus subjectæ. — — Hæ, quod coelo et solo conjungerentur, etiam per connubia et commercia mixtæ, iisdem pæne legibus vixisse deprehenduntur, quæ autem illæ fuerint, quibus olim in unius imperii societatem coaluerunt, in tanta tam vasti temporis obscuritate difficile est investigare.

STJERNHÖÖK.

För att förstå de forngermanska rättsförhållandena och de egendomliga rättegångsformer, genom hvilka de upprätthöllos, måste man uppsöka de begrepp, som i det allmänna folkmedvetandet lågo till grund för dem och bestämde deras gestaltning i olika fall. Man har velat finna en sådan utgångspunkt i själfhämnden, i det man betraktat denna såsom det ursprungliga sättet att afgöra alla rättstvister[1]). Icke nog dermed, man har ur själfhämnden såsom uttrycket för den enskildes fullkomliga själfständighet velat förklara det täta bruk af eden, hvarigenom den forngermanska rättegången företrädesvis utmärker sig. Detta sträfvande måste naturligtvis misslyckas och kunde endast försvaras genom de konstigaste och orimligaste hypoteser, till hvilka till exempel Rogge har nödgats taga sin tillflykt, då han betraktar edgärdsmännen såsom väpnade kämpar, på hvilkas bistånd svaranden i nödfall kunde räkna [2]). Det vore också underligt, om någonsin ordnade rättsförhållanden hade kunnat utveckla sig hos folk, som ansågo våldet för det normala. Ty genom själfva tillvaron af lag och dom förutsättes ovilkorligen en högre allmän rätt, som står öfver de stridande parternas anspråk och regelbinder den råa kraften.

Denna allmänna rätt betraktades af romarne såsom söndersplittrad i en mängd olika rättigheter, som tillkommo de enskilde i deras förhållande till hvarandra. Sådan var icke våra förfäders uppfattning. För dem framstod rätten såsom ett helt, såsom den af religionen helgade ordningen bland menniskorna. För detta begrepp hade

[1]) Om blodshämndens verkliga betydelse i rättsligt afseende, se Waitz, D. Gerfass. Gesch. 2 Aufl. I, ss. 403, 405.

[2]) Rogge, Gerichtswesen der Germ. ss. 143 ff. Jfr Waitz I, s. 74 n. 3.

de uttrycket *frid*[1]), som saknar sin fulla motsvarighet inom andra språk än de germanska[2]). Förtjensten af att först hafva uppvisat den betydelse, som denna föreställning har såsom sjelfva kärnpunkten inom den forngermanska rätten, tillkommer Wilda. I motsats till sina föregångare, som utgått från den förutsättningen, att det allmännas straffrätt har utvecklat sig ur mer eller mindre lyckade försök att inskränka sjelfhämnden, har han ådagalagt, att redan i de äldsta och ursprungligaste rättskällorna förekommer ett dylikt ingripande af den samlade menigheten, för att återupprätta den kränkta friden. Till detta resultat har han otvifvelaktigt kommit genom den stora uppmärksamhet han egnat åt de skandinaviska lagarne. Ty om också hos de sydgermanska folken samma begrepp och sjelfva ordet derför tydligen kan spåras[3]), så vitna dock deras äldsta lagböcker, de s. k. leges barbarorum, alltför mycket om en viss förvirring i rättsideerna, åstadkommen genom folkvandringarnas omstörtningar och främmande stammars inflytelse. Hos saxarne i England, som utvecklade sig mera oberoende af kontinentens virrvarr, hafva de urgamla föreställningarne gifvit sig form i den institution, som är känd under namnet *frank-pledge*[4]), hvartill skarpsinnige forskare[5]) äfven velat finna analogier hos frankerna. Hos oss deremot återfinner man fridsbegreppet icke blott i dylika polisinrättningar, om jag så får uttrycka mig, utan det genomgår såsom en grundton hela den forntida kulturen. Redan sierskan i Völuspá ser med saknad tillbaka på den tid, då ännu icke "det första mandråpet hade skett i verlden." Sagan om Frodes frid är allmänt bekant; under denna lyckliga tid hvilade sjelfva blodshämnden[6]). Samma föreställningssätt möter oss öfver allt i de gamla isländska sagorna. Man behöfver endast genomläsa Njåls saga kap. 98, som handlar om orsakerna till den isländska femtardomens instiftelse, för att finna, huru långt våra förfäder voro aflägsnade från

[1]) I Skandinavien och England äfven *griδ*; se Schmid, Ags. Ges. 2 Aufl. Gloss. s. v. Friede.

[2]) Jfr. Waitz I, ss. 391 ff. Wilda, Strafr. der Germ. ss. 225 ff., 264 ff. "Jenes Vereinigende aber, das Band, welches die Einzelnen zusammenhielt, der Zustand der Rechts, in dem sie lebten, der sie umfing, war nach deutscher Auffassung der Friede." Waitz ibid.

[3]) *Fredus* l. *fredum* betyder, som bekant, den bot, som tillkom konungen i egenskap af fridens vårdare. Wilda s. 438.

[4]) Forneng. *freóborh*, *friδborh*; ss. en senare inrättning framstäld af Schmid, Ags. Ges. Gloss. s. v. Rechtsbürgschaft.

[5]) T. ex. Waitz och Gaupp.

[6]) Sn. Edda ed. Sv. Egilsson, pag. 78. Engi maδr grandaδi öδrum, þótt hann hitti firir sér föδurbana eδa bróδurbana laus an eδa bundnan.

den åsigt, som man velat påbörda dem, att enviget vore det värdigaste sättet för frie män att slita tvister sins emellan.

Friden upprätthölls af det genom gemensamma offer och gemensamt ting förbundna folket. Men detta är icke så att förstå, som om man skulle hafva föreställt sig fridens bevarande såsom en rättighet, den der uteslutande tillkom menigheten, utan att någon enskild egde att blanda sig deri. För ett dylikt betraktelsesätt voro våra förfäder fullkomligt främmande. Samhällsskicket var visserligen så till vida ursprungligen demokratiskt, att ingen enskild ännu höjde sig tillräckligt öfver mängden, för att kunna intaga en ställning, som grundade sig på verklig herskarmakt. Men från detta faktiska folkvälde är steget långt till vår tids republikanska föreställningar, enligt hvilka högsta makten i staten de jure ligger hos det suveräna folket. För våra förfäder var fridens upprätthållande hufvudsaken; af hvem och på hvad sätt det skedde, var för dem på det hela taget likgiltigt. Och i samma mon som konungamakten utvecklade sig, måste hon söka sitt stöd i dessa djupt rotade nationella föreställningar. De härjande sjö- och härkonungarnes ättligar ansågo sig berättigade att kräfva skatt och lydnad af bönderna på den grund, att de "frid höllo", och hos nordens herskare prisa sagorna ofta deras fridsällhet [1]). Ur detta konungens kall att vårda friden har äfven hans domsrätt helt naturligt utbildat sig. Man behöfver icke alls betrakta detta såsom ett intrång i folkets rättigheter. Den som kunde och ville skydda den af gudomen själf helgade friden betraktades som en välgörare, vare sig det var en eller flere, som åtogo sig denna förbindelse.

Fridens kränkning medförde fredlöshet för förbrytaren. Han ställdes utanför den samhällsordning, som han själf ej velat erkänna, hvem som helst egde opåtaldt att dräpa honom, han njöt lika litet menniskors skydd som det vilda djuret i skogen [2]). Olika meningar hafva varit, om alla förbrytelser ursprungligen belades med fredlöshet

---

[1]) T. ex. om Knut den Store: I öllu ríki hans var friðr svá góðr, at engi þorði þar á at ganga; en sjálfir landsmenn höfðu frið ok fornan landsrétt. Snorre Ol. Hel. S. kap. 139. Jfr ibid. kap. 140: Knútr konungr vill frið bjóða till allra landa. UplL. Kon. B. 1. VGL. I. Retl. B. 1. I England var under den saxiska tiden konungen ss. *hlâford and mundbora* fridens högste vårdare. Schmid Ags. Ges. s. 584. Hos frankerna, Waitz II, s. 154. Om en isländsk gode: Hrafnk. Freysg. S. Kphmn 1847 s. 24: þá urðu allir hánum at heita sínu liðsinni; hann hét ok sínu trausti.

[2]) Waitz I, s. 398. Isl. vargr i véum. Lex sal. em. LVII, 5: wargus sit, hoc est, expulsus de eodem pago. Äldre Frostat. I, 6: sá er eigi vill öðrum (laga) unna, hann scal eigi laga nióta.

eller endast vissa gröfre, s. k. urbota mål [1]). Denna skilnad emellan olika förbrytelser torde icke hafva förefunnits i äldsta tider. Antingen uppgjordes saken emellan parterna eller också drog den förorättade målet inför tinget och anropade dess hjälp. I förra fallet vädjade man endera till blodshämnden, som dock ingalunda derföre får betraktas som en rättsinstitution [2]), eller erlades böter af svaranden. Detta kunde ske efter enskild öfverenskommelse eller enligt utslag af skiljedomare, utnämnde af båda parterna [3]). Till yttermera visso hände det ofta, att böterna utfästes och erlades å tinget, hvarigenom hela menigheten kallades till vitne å de eder, som parterna svuro hvarandra vid förlikningen. På detta sätt uppstodo småningom fasta bötesbelopp, motsvarande skadans storlek och den förolämpades stånd, och de äldsta germanska lagarne innehålla icke stort annat än förteckningar å böter för hvarje särskildt fall. De utgöra ett slags markegångstaxor, der hvarje brott är bestämdt till ett visst värde i penningar. De böra derföre i de flesta fall icke bedömas ur juridisk synpunkt, utan äro endast att betrakta såsom enskilda anteckningar öfver de gängse prisen. Böterna voro enligt sin ursprungliga natur en skadeersättning af svaranden till käranden. Först senare fingo de karakteren af offentligt straff, då man derigenom kunde friköpa sig från fredlöshet [4]).

Men om ingen förlikning kom till stånd, och den förorättade var för svag att själf utkräfva sin rätt, återstod för honom att begära tingsmenighetens bistånd emot sin fiendes öfvervåld. Den senare var då skyldig att svara å tinget, så vida han ville undgå att omedelbart sättas utom fridsförbundet. Hufvudvigten inom den germanska rättegången måste således ligga på den orätt, som svaranden begått, ej på den rätt, hvartill käranden gör anspråk, såsom inom den romerska rätten. Det är detta, som en berömd författare [5]) har kallat det germanska rättsmedvetandets "subjektivism." I stället för att undersöka, huru vida den eller den påstådda rättigheten verkligen existerar,

[1]) Waitz I, s. 398 n. 1. Wilda ss. 268 ff. För den förra åsigten tyckes tala, att i Grågås ordet *útlagr*, utom i dess egentliga betydelse af fredlös, äfven brukas om den, som är skyldig att betala böter, med beloppet i dativus. Grág. ed. Finsen 10 m. fl. st.

[2]) Waitz I, s. 405.

[3]) En dylik *jafnaðardómr* omtalas t. ex. Njálss. k. 66. VGL. Gloss. s. v. *endaghi*.

[4]) Om *þriggia marka utlegð* på Island och *lagslite* i England, Wilda s. 266.

[5]) Bethmann-Hollweg.

gäller det att utforska, om den eller den personen verkligen har begått den eller den handlingen, för hvilken han beskylles. Hela den forntida rättegången är endast en utveckling ur denna princip, som ställer svaranden i första rummet och ålägger honom den förnämsta bevisningsskyldigheten. Och denna uppfattning eger rum så väl i civila som i kriminella mål, eller rättare sagdt, alla mål voro af det senare slaget.

Den på tinget församlade menigheten utöfvade således ursprungligen den dömande myndigheten [1]). Men för att icke råka i fara att tillämpa våra moderna föreställningar på dessa uråldriga förhållanden, är det nödvändigt att göra klart för sig, hvad som enligt det äldsta germanska språkbruket menades med ordet *dom*. För närvarande lefver det såsom teknisk term endast i de skandinaviska dialekterna, i engelskan bär det en arkaistisk prägel, i tyskan och nederländskan förekommer det blott i vissa härledningar. Men i alla forngermanska tungomål finner man detta ord (got. *doms*, fht. *tuom*, fsax. *dôm*, *duom*, feng. *dôm*, ffris. *dom*, isl. *dómr*). Det är en afledning med suffixet *-ma* af samma stam *(dô)*, som fins i verbet *tuon*, *duon*, *dôn* (sanskr. *dhâ*, ponere), och betyder således egentligen det *satta*, det *stadgade* (*konungdómr* är den fasta, stadgade ställning, som en konung innehar). Det har derefter öfvergått att beteckna *sak* i allmänhet, *tillstånd*, t. ex. i uttrycken *helgir dómar*, *heiðinn dómr*; såsom blott och bart afledningsändelse tjänar det slutligen att bilda abstrakta af substantiv eller adjektiv. Öfverflyttadt på det andliga området betyder ordet dom, hvad en person genom sin vilja sätter och bestämmer, ett *beslut*, i försvagad bemärkelse *mening*, *åsigt*. *Dom* är det viljebeslut, som föregår en viss handling [2]) Då menigheten dömde en höfding att vara konung,

---

[1]) Tac. German. 12: eliguntur in isdem conciliis et principes, qui jura per pagos vicosque reddunt: centeni singulis ex plebe comites consilium simul et auctoritas adsunt. Grimm, D. Rechtsalt. 2 Aufl. s. 768. Waitz I, s. 334. Savigny, Gesch. des Röm. Rechts im Mittelalter, 2 Ausg. I, s. 238. Pardessus, Loi Salique s. 574. Nordström, Sv. Samhällsförf. Hist. II, s. 509. Stemann, Dansk Retshist. s. 134.

[2]) Till stöd för denna förklaring må några ställen ur den fornsaxiska, fornengelska och isländska poesien anföras. Det är tydligt, att i det rent juridiska språket ordet endast kan förekomma i en teknisk betydelse, och att man måste söka dess egentliga och ursprungliga mening i det äldsta poetiska språkbruket. Fsax. dôiê im thâr an *duome* (efter hans vilja) Heliand ed. Schmeller p. 122. Feng. he me mâðmas geaf — — *on sinne selfes dôm* (af egen fri vilja) Beóv. ed. Heyne v. 2147. — he beáh-hordes brûcan môste *selfes dôme* (efter eget godtfinnande) ibid. 895. — him on bearm hladan bunan and discas *sylfes dôme* ibid 2776. Jfr det isl. *sjalf-*

menas sålunda ej att hon fann honom uppfylla de vilkor, som man fäste vid denna värdighet, och på den grunden utnämnde honom dertill, utan att hon *beslöt* att för framtiden visa honom lydnad såsom herskare. På samma sätt, när en förbrytare *dömdes* fredlös, förstås dermed, att man *beslöt* att behandla honom såsom stående utanför den skyddande samhällsordningen. I det ursprungliga begreppet af dom ligger alltså ingalunda ett afgörande af en tvistig rättsfråga ("ett subsumerande af en särskild casus under en allmän rättsregel"), utan en enkel förklaring, som tarfvar verkställande genom yttre handling. Derföre bekräftades tingets domar genom *vapentag* (*vápnatak*) [1]) till tecken, att man var beredd att i nödfall möta våld med våld, för att återupprätta den brutna friden. Det var först efter denna högtidliga bekräftelse, som den brottsliges fredlöshet inträdde [2]).

Domen afkunnades af tingets ordförande i folkets namn. Någon annan andel i densamma kan han icke hafva haft i äldsta tider. Domen utgjorde endast ett svar på kärandens begäran om hjälp och upprättelse, och detta svar kunde blott gifvas af den enda samhällsmakt, som under dåvarande förhållanden var stark nog att skydda friden. Hvad det var, som föranlät menigheten att gifva ett så eller så beskaffadt svar, vidkom egentligen endast henne själf [3]). Bevisningen förebragtes af parterna, af käranden, för att stödja sina anspråk på hjälp, af svaranden, för att undgå den hotande faran att förklaras för fredlös. Men det dömande folket fäste vid parternas bevisning så mycket afseende, som det själf fann för godt. Och först småningom utvecklade sig en mer eller mindre stadgad bevisteori ur de fordringar, som man vande sig att ställa på parterna, innan man ansåg sig kunna skrida till verksamt ingripande i deras stridigheter [4]). Men hvad som är vigtigt att fasthålla, är, att fråga endast kunde uppstå om sanningen

---

dœmi. Isl. illr er *norna dómr* Herv. S. 15, ett uttryck, som på flera ställen i Eddan brukas om nornornas beslut, som ingalunda voro grundade på någon föregående ransakning (njóta norna dóms Yngl. S. 52, omskrifning i st. f. dö). Dessa exempel skulle lätteligen kunna förökas, men det anförda torde vara nog för att visa, att ordet ursprungligen hade den mera konkreta betydelsen af beslut, innan det öfvergick till att beteckna mening, åsigt om det rätta.

[1]) Tac. Hist. V, 17. sono armorum tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta. Grimm omnämner liknande bruk i Tyskland, ss. 770 ff.

[2]) Skånelagen I, 139. Se Schlyter Gloss. s. v. *vapna tak*. Grâg. 47.

[3]) Waitz I, s. 417 «Als allgemeine Regel erkennen wir, dass die urtheilende Menge die Reinigung bestimmte; das Urtheil enthielt, wie der Beweis geführt werden sollte.»

[4]) Domen verkstäldes af den dömande menigheten själf. Grimm. s. 882.

af den beskyllning, som käranden gjorde emot svaranden. Qvalifikationen af svarandens handling var gifven i och med det samma, som käranden stämde honom att svara å tinget. Dermed karakteriserades förbrytelsen såsom brott emot friden, emedan den förorättade endast i den händelse, att svarandens gerning var så beskaffad, kunde vänta sig hjälp af tingsmenigheten. Man måste tänka sig förhållandet så, att käranden endast i svårare fall vädjade till tingets dom, så att denna endast togs i anspråk, när friden blifvit allvarsamt kränkt. Först under mera framskridna förhållanden, då rättssedvanorna hopat sig så, att kunskapen derom ej kunde förmodas vara lefvande hos hvar man, och medvetandet af en positiv lag till skilnad från den allmänna billigheten börjat utveckla sig i följd af konflikter emellan olika stammar, uppkom en särskild klass af personer, som på grund af sitt anseende för erfarenhet i dylika ting rådfrågades af de stridande parterna eller i folkförsamlingen yttrade sin mening om förekommande mål [1]). Sedermera utsågos formligen män, som egde i uppdrag att förkunna för folket hvad lagen innehöll och afgöra frågor, i hvilka det mera ankom på tolkningen af ett positivt lagbud än på sanningen af vissa åberopade faktiska omständigheter. En sådan *lagmaþer*, *lögsögumaðr*, *asega* utöfvade visserligen sin verksamhet som lagtolkare å tingen, men betraktades i början som den dömande menighetens rådgifvare, icke som själf domare [2]). Hans utslag betecknas med särskilda uttryck, som häntyda på hans uppgift att *skilja*, *lösa*, *slita* uppkommande rättsfrågor [3]). Men då han själf sammankallade folket för att inför det samma "tälja lagen", var det klart, att han småningom skulle förvärfva ledningen af de förhandlingar, som vid dessa ting för öfrigt förekommo. På detta sätt intog han efter

---

[1]) Sådana äro de *lögmenn*, som omtalas i de äldsta isländska sagorna, och förmodligen ej, såsom K. Maurer m. fl. vilja, få betraktas som embetsmän med offentligt uppdrag. Munch, Det Norske Folks Hist. III, s. 189 n. 1.

[2]) Den isländske lagsagomannen var ordförande i lagrättan, men ej å alltinget, der han endast egde att *segia log monnom*. Grág. 116, 117. Om den frisiske asega se Waitz I, s. 243 n. 3. Grimm s. 779. Äfven han tyckes i början endast hafva varit rådgifvare åt den egentlige domaren *(grewa* eller *skelta)*, som befalde honom att fälla sitt utslag. Se Richthofen, Altfries. Wört. s. v. *asega*.

[3]) Isl. och fornn. *orskurðr*, *orlausn*, fornsv. *laghskila*. UplL. Manh. B. 12: 10. Jfr fht. *urteili*, fsax. feng. *ordêl*. En tydlig skilnad emellan domarens och lagmannens funktioner visar sig t. ex. UplL. þingm. B. 5: 7: «Nu hawær domæri wranct dompt ok skil laghman þæt atær ok skil a þæt mal ræ tt lanz lagh etc.» Asegan säges *riucht dela*, men äfven *dom dela* (Richthofen, Altfries. Wört. s. 610), hvilket beror på en senare förblandning af begreppen.

hand samma ställning som de embetsmän, hvilka af ålder hade plägat föra ordet å tingen, och blef liksom desse arftagare af menighetens ursprungliga domsrätt, en utveckling, för hvilken här icke är stället att närmare redogöra. Å andra sidan vande man sig att i häradstingens ledare se lagtolkare på samma sätt som i den af hela stammen utsedde lagmannen. Af alla dessa embetsmän fordrade man nu, att de skulle tillämpa lagens föreskrifter på förekommande fall, under det att de faktiska omständigheterna undersöktes af en vexlande eller fast nämnd, som utgjorde liksom en återstod af den forna dömande menigheten. Detta är nu visserligen icke nämndens historia, emedan denna inrättning har uppvuxit ur helt andra rötter, såsom nedanför skall visas, men i sitt senaste utvecklingsstadium kan hon mycket väl betraktas ur denna synpunkt. Uppkomsten af skilnaden emellan *jus* och *factum* förtjänar sitt eget kapitel inom den forngermanska rättshistorien; här må endast ännu en gång anmärkas, att i den äldsta rättegången endast sakfrågan kom i betraktande [1]).

Det förnämsta bevisningsmedlet var eden, hvarmed en person bekräftade sanningen af den eller den åberopade omständigheten [2]). Hvad de så kallade gudsdomarne eller ordalierna beträffar, så tillhör deras bruk inom processen egentligen de sydgermanska folken, hos hvilka de vunno sin förnämsta betydelse först efter kristendomens införande, ehuru de otvifvelaktigt äro grundade på gammal hednisk vidskepelse [3]). I de skandinaviska lagarne förekomma de mera sparsamt, och man har till och med bestämda underrättelser derom, att de blifvit införda i följd af beröringen med stamförvandterna i söder [4]). Huru dermed må förhålla sig, är för det föreliggande ämnet mera främmande. Vigtigare är att fastställa betydelsen af de olika slags eder, som förekommo i den gamla rättegången.

Såsom ofvan nämndes, var det i allmänhet den anklagades rätt och skyldighet att medelst edgång fria sig från kärandens beskyllning.

---

[1]) Grimm tyckes anse skilnaden emellan *jus dicere* och *veritatem dicere* såsom ursprunglig (s. 768), ehuru hans yttranden på andra ställen äro något afvikande (ss. 785, 785). Bethman-Hollweg Germ.-roman. Civilprocess I, s. 358: «nach germanischer Anschauung wird zwischen Recht und Thatsache nicht scharf geschieden.»

[2]) Grimm ss. 856 ff., 892 ff.

[3]) Grimm ss. 908 ff. Waitz I, s. 415.

[4]) Kolderup-Rosenvinge, Dansk Lovhist. 2 Udg. II, ss. 127—131. Stemann ss. 135—142. Nordström II, ss. 627—637. Arnesen, Islandske Rettergang ss. 136—186. Om Harald Blåtand och Poppo se t. ex. Grimm s. 918.

Men enligt alla germanska lagar var det honom icke tillåtet att på detta sätt undgå en fällande dom, om motparten hade gripit honom på bar gerning [1]). Det var stadgadt, att förbrytaren i sådan händelse skulle föras bunden till tinget, der han utan vidare dömdes hemfallen till kärandens hämnd [2]). Men det stod dessutom käranden i flera fall fritt att åberopa åsyna vitnens edliga utsago till stöd för sitt påstående [3]). Angående den anklagades rätt att emot denna motpartens bevisning ställa sin värjemålsed skilde sig de olika folkens lagar mycket ifrån hvarandra. Men i allmänhet försvårades bevisningen för honom i samma mon, som dylika intyg hade förebragts af motståndaren. Ur denna princip bildade sig småningom en ordentlig bevisteori, enligt hvilken målen afgjordes hufvudsakligen genom vitnesintyg och dokument. Men denna utveckling tillhör, åtminstone hvad de nordiska folken beträffar, hufvudsakligen den nyare tiden och sammanhänger med processens öfvergång från accusatorisk till inqvisitorisk. För den äldre tiden, hvarom här är fråga, gäller det, att vitnesintygen visserligen icke saknade sin betydelse, men att den anklagades rätt att värja sig med egen och andras ed vanligen betraktades som sjelfklar och uttryckligen bekräftades af lagstiftningen.

Vitnesmålen kunde angå dels sådant som timat, innan målet anhängiggjordes vid tinget, dels särskilda moment af förhandlingarna vid det senare [4]). Hela den dömande menigheten kunde betraktas såsom vitne till hvad som föreföll å tinget. Häri visar sig ett tydligt sammanhang emellan vitnesmål och dom, ett samband, som äfven framträder vid andra intyg af åsyna vitnen. Alldenstund sakfrågan var den vigtigaste och ursprungligen den enda, som förekom i den gamla rättskipningen, kunde man säga, att sjelfva vitnena dömde, i den mening, att, sedan de svurit sin ed, återstod intet annat än domarens högtidliga uttalande af brottets lagliga påföljd [5]). Det antal vitnen, som erfordrades för ett fullgiltigt vitnesbörd, var olika. Dock synes man i allmänhet hafva betraktat tvänne mäns intyg såsom fullt

---

[1]) Nordström II, ss. 753, 409 ff. Grimm s. 858.

[2]) Kolderup-Rosenvinge II, s. 224. Nordström II, ss. 303 ff.

[3]) Grimm. s. 859. Nordström II, ss. 652 ff. Kolderup-Rosenvinge II, ss. 151 ff. Stemann ss. 193 ff., 204 ff. Arnesen ss. 278 ff.

[4]) Uttryckliga bevisställen rörande de s. k. tingsvitnena i den gamla skandinaviska rättegången behöfva icke anföras; det må endast erinras om den stora roll de spela i Grågåsens tingsordning. Om den fornengelska *recordatio* se Schmid Ags. Ges. s. 649; om den frankiske *comes palatii* och hans *testimonium*, Waitz II, s. 509.

[5]) Grimm. s. 858. Rogge s. 123.

bindande [1]). Deras ed lydde, att de med egna ögon hade sett eller med egna öron hade hört det eller det, således att de egde omedelbar egen kännedom om saken [2]).

Under det att vitnesbeviset egentligen, om också icke uteslutande, tillkom käranden, var det svarandens förmån att ställa edgärdsmän, som bekräftade hans egen nekande utsago [3]). Visserligen förekommo äfven fall, och icke så sällsynta, då käranden egde att begagna sig af detta bevisningsmedel, och ofta användas de för att ytterligare förstärka åsyna vittnens utsago [4]). Å andra sidan stadgas emellanåt, att några af edgärdsmännen skola aflägga särskild vitnesed, innan de svärja till sammans med de öfriga [5]). I obetydligare mål kunde svaranden enligt somliga lagar värja sig med blott sin egen ed [6]), men att med Grimm (D. Rechtsalterthümer, s. 859) framställa denna värjemålsed af parten allena såsom från början den enda torde vara alltför vågadt, äfven om man har aldrig så höga tankar om de gamle germanernas sanningskärlek. Edgärdsmännens antal var vanligen tolf eller en qvot eller multipel deraf och rättade sig dels efter böternas storlek, dels efter svarandens stånd [7]).

Man har på mångfaldigt sätt sökt kombinera edgärdsmannabeviset med det samband, som i äldre tider bestod emellan medlemmarne af samma ätt eller samma grannlag. Här gäller det endast att taga i betraktande den bestämda skilnad, som man har velat uppdraga emellan edgärdsmännens och de egentliga vitnenas ed, på den grund, att de förre skulle vara att betrakta såsom blott och bart partens

---

[1]) Kolderup-Rosenvinge II, s. 151 n. a). Stemann ss. 193, 196, 197. Nordström II, s. 721. Äldre Gulat. 59: sva er ef einn berr vitni með mannn sem engi bere, en tveir sem tin, ef maðr uggir eigi andvitni a mote.

[2]) Fornsv. þe þær viþ varu ok a saghu. Jfr Schmid Ags. Ges. App. X, 8 — swâ ic mid mînum êgum oferseâh and mînum eârum oferhŷrde þæt þæt ic him mid sæcge.

[3]) Nordström II, ss. 729 ff. Kolderup-Rosenvinge II, ss. 132 ff. Stemann ss. 148 ff. Arnesen ss. 257 ff. Grimm ss. 859 ff. Waitz I, ss. 73, 412 ff.

[4]) Nordström II, s. 724. Kolderup-Rosensenvinge II, s. 154. Om den *foráð*, som käranden, stundom understödd af edgärdsmän, svor vid rättegångens början, se Schmid Ags. Ges. Gloss. s. v.

[5]) Om dylik s. k. *foredher*, se Nordström II, ss. 737 ff.

[6]) Stemann s. 148. Nordström II, s. 736.

[7]) Stemann s. 155. Nordström II, s. 734. Gaupp, Ges. der Thüringer ss. 297 ff. Om tolftalets betydelse inom den forngermanska rätten, se Waitz I, Beilage 2.

hjälpare (Eideshelfer). Man har sagt, att deras edliga intyg var riktadt uteslutande på partens ed och ej hade något att göra med sanningen af det faktum, som den senare besvor. Hvad dermed i sjelfva verket skall förstås, är ej så alldeles klart. Vore meningen, att edgärdsmännens ed endast skulle gå ut derpå, att partens ed var i formelt afseende riktigt aflagd, så kunde man invända, att domaren redan förut hade en borgen derför i det edsformulär, som den svärjande hade att rätta sig efter. Dylika edsformulär förekomma också öfver allt i de gamla lagarne och äro just afsedda att förebygga tvetydighet vid edgång. Skulle det alltså vara någon mening med edgärdsmännens ed, måste han tjena att bekräfta själfva innehållet af partens. Men i och med det samma som en person svär, att en annan talat sanning, besvär han ju också sanningen af den sak, som denne intygat. Detta framgår också af de ord, som edgärdsmännen begagnade. De svuro, att parten svurit "rent och ej men", "både sant och lagligt" [1]). Lagarne fordra stundom uttryckligen, att edgärdsmännen skola ega vissa qvalifikationer, som garantera deras kännedom om saken. Det var derför, som det stadgades, att de skulle tagas ibland grannar eller slägtingar, det senare i synnerhet, när det gälde arfstvister [2]). Edgärdsmännen benämnas också icke sällan rent af vitnen [3]). Såsom bekant, heter det ofta, att den anklagade skall svärja "själf tolfte o. s. v.", hvaraf synes, att han och hans edgärdsmän svuro samma ed. Man kan nu visserligen säga, att de senare svuro en "godtrogenhetsed" i den mening, att de ej behöfde besvärja egen omedelbart inhemtad kunskap om saken. Huru de hade bildat sin öfvertygelse, vidkom endast dem själfve; hufvudsaken för domstolen var, att de med sin ed intygade, att parten svurit sant. Att sådan verkligen var den gamla uppfattningen af edgärdsmännens ed, synes af den kristna kyrkans och konungamaktens bemödanden att förebygga den fara för mened, för hvilken de voro utsatte. Det bestämdes, att domaren på förhand skulle utröna, hvarifrån de hemtat sin öfvertygelse om det sanna i saken, innan de tillätos att gå sin ed till förmån för parten [4]). Då man icke kunde helt och hållet afskaffa detta nationella bevisningsmedel, hittade

[1]) ÖGL. Eghna Sal. 9: 1. VGL. II. Add. 12: 1. Jfr Schmid, Ags. Ges. App. X, 6: se åð is clâne and unmâne, þe N. swôr.

[2]) Om Östgötalagens *niþiareþer* se ibid. Ærfþa B. passim. Stemann s. 154, der ett ställe ur Eriks Själlandslag åberopas, hvarest talas om vindikation af kreatur medelst ed af grannar, «som bäst känna hans fä».

[3]) T. ex. Lex Fris. tit. X: de testibus. Om *næmdarmanna vitni* i VGL. mera längre fram.

[4]) Rogge ss. 232, 233, 240. Nordström II, ss. 761 ff.

man på att gifva det en förändrad betydelse emot fordom. Sålunda inkom skilnaden emellan *juramentum veritatis* (vitnesed) och *juramentum credulitatis* (edgärdsmannaed) i den kanoniska rätten, hvarifrån den verldsliga lagstiftningen sedermera hemtade sina stadganden i detta afseende.

Den ursprungliga skilnaden var helt enkelt den, att edgärdsmännen i allmänhet besvuro sanningen af ett visst faktum, vitnena deremot tillika besvuro ett visst uppgifvet sätt, hvarpå de kommit till öfvertygelse om sanningen af faktum. De förres ed hade således ett allmännare innehåll än de senares, hvarföre beviset genom edgärdsmän naturligtvis var lättare att åstadkomma för svaranden. En annan olikhet, som dock icke är genomgående, ligger deri, att edgärdsmännens intyg för det mesta var negativt, vitnenas åter positivt. Detta följer deraf, att det förra beviset vanligen presterades af svaranden, som dermed styrkte sitt bestridande af kärandens beskyllning. Vanligen stod det honom fritt att själf utse så många edgärdsmän, som lagen i det förevarande fallet fordrade. Men stundom utsågos några eller alla antingen af käranden eller af domaren, d. v. s. den som förde ordet å tinget, eller deltogo båda jämte svaranden i valet. Härigenom försvårades den anklagades ställning betydligt. Då han själf fick välja sina edgärdsmän, hade han lätt att finna tillräckligt många personer, som utan föregående undersökning ville svärja gemensamt med honom. Men för de af motparten eller domstolen utsedde måste han först bevisa sin saks rättvisa, innan de tordes taga hans oskuld på sin ed. Häri ligger fröet till en ransakande nämnd, som i den äldsta af de svenska landskapslagarne uppträder under formen af edgärdsmän, utsedde af häradshöfdingen. Med en närmare utredning af hennes betydelse och verksamhet i denna hennes äldsta historiskt kända gestalt må efterföljande undersökning börja. De föregående allmänna betraktelserna hafva afsett att gifva en fast utgångspunkt för det föreliggande ämnets behandling. Derföre hafva de utsträckts öfver den germanska stammen i sin helhet, emedan endast sålunda de grundsatser, som bestämma ett särskildt dithörande folks rättsförhållanden, kunna tydligt framställas. En dylik inledning måste naturligtvis blifva helt summarisk. Mycket, som i och för sig tarfvar en klarare belysning, har här blott i förbigående kunnat vidröras. Afsigten har här endast varit att i korthet antyda nämndens ställning inom den forngermanska rättegången, som ursprungligen utgöres af tränne moment: för det första, kärandens, stundom af vitnen eller edgärdsmän understödda, ansökan om hjälp hos den fridskyddande menigheten; vidare svarandens värjemålsed, sällan ensam, vanligen i förbindelse med ed-

gärdsmän; slutligen tingsmenighetens beslut att villfara eller icke villfara käraudens begäran, allt efter som den beskyllning, som han framstält emot svaranden, kunnat afvärjas af denne eller ej. Såsom en garanti för sanningens uppdagande beröfvas svaranden i vissa fall rättigheten att själf utse sina edgärdsmän. Men för att utreda, hvilka dessa fall voro enligt vestgötarnes landslag, är det af nöden att först fastställa förhållandet emellan själfva källorna, på det att det ursprungliga må vederbörligen kunna särskiljas från det senare uppkomna.

I.

Af Vestgötalagen finnas som bekant två olika redaktioner, af hvilka den äldre förskrifver sig från förra, den yngre från senare hälften af det trettonde århundradet[1]). Emellan dem båda faller sålunda den vändpunkt i vår historia, som betecknas af Birger jarls tillträde till regeringen i sin sons namn. Efter tvänne stridande konungaätters utslocknande tillfaller kronan en mäktig stormannaslägt, som redan i flera generationer innehaft det så godt som ärftliga jarlsämbetet. Förut hade de täflande tronpretendenterna ömsevis stödt sig på den ena eller andra af de båda stammarne inom riket, hvilka i följd deraf fortforo att stå i en skarp motsats till hvarandra. Folkungarne, som egde stora jordagods och vidsträckta slägtförbindelser inom alla landskap, följde en motsatt politik. De sökte att sätta en för hela riket gemensam lag, tillkommen genom kungliga regeringsåtgärder, vid sidan af eller i stället för de sins emellan skiljaktiga rättssedvänjorna inom landskapen. Edsöreslagarne äro det tidigaste exemplet på denna sträfvan[2]). På samma gång understödde de påfvestolen och episkopatet i deras bemödanden att ordna kyrkans angelägenheter och skaffa henne en juridiskt erkänd ställning jämte det verldsliga samhället.

Alla dessa förändringar gifva en i många afseenden olika karakter åt den yngre Vestgötalagens stadganden, ur hvilka man derföre ingalunda får obetingadt draga sina slutsatser beträffande de äldre rättsförhållandena. Vid framställningen af en vestgötsk rättsinstitutions historia måste man skarpt skilja emellan de båda lagredaktionerna. Dermed är dock icke sagdt, att allt som finnes i den yngre och vidlyftigare, men saknas i den äldre och ofullständigare, nödvändigt måste vara af ett senare ursprung. Men först sedan de äldre, mera torf-

[1]) Schlyter, Föret. till VGL. pag. LVIII ff.

[2]) *Eþsöre* ss. motsats till *landslag* (landskapets lag), VGL. II. Add. 7: 5; ÖGL. Eþs. B. 12; VML. I. Eþs. B. 7: pr. m. fl. st.

tiga uppgifterna blifvit sammanstälda till ett helt, kunna de belysas af de senare källornas större rikedom.

Rörande additamenten till den yngre Vestgötalagen, Lydekins excerpter samt öfriga anteckningar af okände författare hänvisas till Schlyters företal till sin edition af Vestgötalagen. De stå ungefär på samma ståndpunkt som den senare lagredaktionen, ehuru de till en del äro ännu yngre. Derföre kunna de lämpligast betraktas i sammanhang med denna, ehuru man ej har rätt att utan vidare anse dem för supplement till henne.

Den äldre Vestgötalagen visar oss bilden af ett samhälle, der de aristokratiska och monarkiska elementen ännu gjort sig endast svagt gällande. Tingsmenigheten omtalas uttryckligen såsom dömande [1]), om också tingets ordförande förvärfvat ett stort inflytande på domens åvägabringande. Äfven konungens domsrätt är erkänd, ehuru inga bestämda former för dess utöfvande äro stadgade (Retl. B. 3: 1). Likväl ingår i hans ed vid hyllningen, att han skall rätta sig efter landets lag [2]).

De ting, som förekomma, äro häradsting och allra göta ting [3]). Benämningen landsting finnes icke, ej heller nämnes någon bestämd tingsstad, der allra göta ting skulle hållas. Tvärt om heter det, att ett ting får karakteren af allra göta ting, så snart lagmannen är der närvarande [4]). Häraf synes tydligt, att landstinget har sitt ursprung i de sammankomster, som lagmannen utlyste, för att tälja lagen för folket. Allra göta ting har i vissa fall uteslutande domsrätt, i andra konkurrerar det med häradstinget [5]), men någon vadrätt från det senare till det förra kan ej uppvisas.

Det vanliga bevisningsmedlet är den enkla eller dubbla tolfmannaeden, stundom förstärkt med *foreþer* af tvänne vitnen för hvarje tolft edgärdsmän [6]). På ett ställe föreskrifves en adertonmannaed, svuren af fäderne- och möderneslägtingar [7]). Detta innebär tydligen en in-

[1]) VGL. I. Saram. B. 1. þa skal *hæræþ* hanum vt dömæ.

[2]) Retl. B. 1: pr. þa skal han sic allum götom trolekæn sværiæ at at han skal eigh ræt lægh a landi varu brytæ.

[3]) Bard. B. pr. Retl. B. 1: pr.; 3: 2. Uttryckes äfven genom *aldræmannæ þing*, þingl.; *firi land ok laghman*, þiuv. B. 11; *til þings föra firi alla göta*, þiuv. B. 5: 2; *allir landar*, Retl. B. 2.

[4]) Retl. B. 3: 2. þæt hetir e aldra götæ þing ær laghmaþer ær a.

[5]) Det förra Bard. B. 1: pr.: det senare þiuv. B. 5: 2.

[6]) þiuv. B. 6: 1; 7: pr.; Jorþ. B. 2: 1, 2.

[7]) Mandr. B. 3: 2. tylpt at fæþerni ok halua at möþerni. Samma ed omtalas VGL. II. Add. 2: 12 under benämningen *atertan mannæ eþer*.

skränkning i svarandens rätt att efter godtfinnande utse sina edgärdsmän. Nämnden förekommer under fem olika former. *Häradsnämnden* tillsattes af domaren, men det kan ej med bestämdhet afgöras, om det skedde för hvarje mål särskildt eller för hela det pågående tinget. Så mycket är dock säkert, att nämnden ej betraktades såsom en ständig korporation, som satt från det ena tinget till det andra [1]). Hon bestod af tolf män, bosatte inom häradet. Detta antal nämnes visserligen icke uttryckligen, men dels öfverensstämmer det med det senare bruket, dels framgår det af motsatserna: tvänne tolfter nämndemän och sju män af nämnden. Nämndens medlemmar togos förmodligen ibland de å tinget närvarande, då målet förekom på ett häradsting, men man får derföre ej anse häradsnämnd såsom likbetydande med nämnd, tillsatt å häradsting, Det heter, att äfven konungen och lagmannen skola tillsätta nämnd [2]), naturligtvis endast för afgörandet af sådana mål, för hvilka lagen fordrade en dylik. Någon särskild konungs- eller lagmansnämnd omtalas ingenstädes i lagen, och då förhållandet emellan de dömande myndigheterna är så att förstå, att man kunde instämma ett mål till hvilken som helst af dem, der icke annorlunda är uttryckligen stadgadt, men att de alla egde att döma efter landets lag, så kan här icke vara fråga om något annat slags nämnd, än för öfrigt i lagen förekommer. Häradsnämnd kan således sättas äfven af konungen eller lagmannen. Längre ned skall visas, att en fjärdingsnämd uttryckligen omnämnes å allra göta ting. Skilnaden emellan dessa båda nämnder kan alltså icke bero på arten af de ting, der de svuro sin ed, utan på det område, hvarifrån deras medlemmar togos. En annan fråga är, huru detta område bestämdes. Troligen menas det härad eller den fjärding, der gerningen skulle hafva

---

[1]) þiuv. B. 6: pr.: hæræszhöfþingæ skal þing til namnæ ok næmd sætia.

[2]) Retl. B. 3: 1. Konongær skal næmd firi sik sætiæ ok lagmaþer a þingi. Schlyter vill i st. f. *þingi* läsa *þingæ*, ss. verkligen står i VGL. II. 3: 1, och tolkar det ss. infinitivus, ovisst med hvilken betydelse. Men då *e* och *æ* ofta vexla i cod. B. (Schl. Föret. p. XX), kan *þingæ* på senare stället vara det samma som *þinge*, dat. af *þing* (jfr VGL. II. Dræp. B. 8. *a þingæ*, längre ned i samma kapitel *a þinge).* Att här menas subst. *þing*, synes af § 2 i båda redaktionerna, der *aldra götæ þing* tydligen är en förklaring af det föregående. Meningen med orden, om *firi sik* fattas ss. motsats till *a þingi*, är den, att nämnden skall svärja inför konungen, då han dömer, men å allra göta ting, då lagmannen sitter till doms. Stadgandet förbjuder således lagmannen att utöfva sin domsrätt på något annat ställe än å allra göta ting. För konungen kan naturligtvis ett sådant förbud icke komma i fråga, emedan hans dömande myndighet är själfständig och har sitt ursprung i hans egenskap af fridens vårdare.

blifvit begången [1]). I äldre Vestgötalagen fins ingen bestämmelse derom.

Af de tolf, af domaren utsedde nämndemännen egde svaranden icke att förkasta någon, hvilket betecknas med uttrycket *lukt hæraznæmd*, som förekommer tre gånger [2]). Häradsnämnd fordras vid anklagelse för dråp för att åtkomma arf, om sårad man dör inom natt och år, om qvinna beskylles för mord å man eller styfbarn, vid tjufsak med vägrad husransakan [3]). I ett annat fall stadgas endast ed af *sju män af nämnden*, nämligen om qvinna anklagas af sin man för horsbrott [4]). Hon egde då att uttaga hvilka sju hon ville ibland dem, som domaren hade utsett, för att med dem såsom edgärdsmän bekräfta sin försäkran om oskuld. Till den tolkningen, att nämnden omröstade och att den anklagade frikändes, om minst sju togo hennes parti, gifva lagens ord icke ringaste anledning.

Tvänne tolfter nämndemän förekomma i tre fall: om äktenskapsbrytare dödas å bar gerning, vid falsk anklagelse för dråp, vid jordatvist emellan land och härad [5]). Desse tjugofyra män utsågos af domaren för tillfället ibland häradsboarne.

---

[1]) Jfr de isländske *vættvangsbúar* och *næmd i þy hæræþi sum giærningin var gör innan* i VGL. II.

[2]) Af VGL. II. Add. 4 och 5 synes, att *luct hæraznempd* fattas som motsats till *siu mæn af nempdinni*. Den förra föreskrefs vid urbota mål, den senare vid förbrytelser af lindrigare beskaffenhet. Närmare derom längre fram.

[3]) Arfþ. B. 11. Dræper maþær man wil hava arf hans. han skal iki arvi hans væræ. Sighir han at han drap han mæþ vaþæ værki han skal *væria sik mæþ luktri hæræsz næmd.* Här svär således nämnden vådaed tillsammans med den anklagade. Bard. B. 8, 9; Arfþ. B. 15; þiuv. B. 6: pr.

[4]) Gipt. B. 5: 1. Havir konæ hor giort ok givær bondæ kono sinni sak. *þa væri sik mæþ siv mannum af næmdinni.*

[5]) Mandr. B. 11. Dræpær maþær man i siangu hos kono sinni. ællær annarstad laglika maþ vittnum takin taki bulstær oc blæiur. föri til þings lati sea blod ok bænð. giui döþum sak. ok *uittni mæd tuanni tylftum. næmdar mans uittnum ok hærasshöfþingæ* (Schlyter supplerar ur VGL. II. Dræp. B. 22. *höfþi eþin).* Detta var en värjemålsed, afsedd att förekomma anklagelse för mord. — Bard. B. 6. Varþær manni vrang banæ sak giuin. *þa skal hæræþshöfþingi væriæ han med tvenni tylptum. næmdær mannæ af hæræþi.* Att häradshöfdingen skulle värja den anklagade, skulle kunna så förstås, att äfven han skulle svärja med honom, i synnerhet om Schlyters supplering på det föregående stället skulle anses onödig. Men att tingets ordförande på detta sätt svor med parten, förekommer eljest aldrig i de gamla lagarne. Derföre kan detta ställe icke förstås annorlunda, än att det var häradshöfdingen som utsåg nämndemännen. — Jorþ.

Med *fjärdingsnämnd* egde svaranden värja sig vid anklagelse för sår och slag *(saramal* och *bardagi)* [1]). Dylika mål skola behandlas enligt den för Vestgötalagen egendomliga processordning, att saken först instämdes å ett ting, sedan emellan parterna förhandlades i närvaro af tingsvitnen å en särskild sammankomst *(endagi)*, slutligen afdömdes å det s. k. sägnartinget [2]). Att det var på detta sägnarting, som fjärdingsnämnden skulle svärja, framgår af uttrycket *a þingi*, Saram. B. 2. Då det naturligtvis var den myndighet, inför hvilken målet blifvit instämdt, som skulle döma i saken, måste det sägnarting, som omtalas Bard. 1: 1 vara ett allra göta ting (jfr *þing uisæ aldra götæ*, ibid.

B. 16: 1. Skil a land ok hæræþ. land skal uitu eghæ ok þe hæræþ skulu uitu eghæ. ær eig sökiæ fang til. *skal væriæ mæþ tvænni tylptum næmdæmannæ.* Meningen med detta stadgande tyckes vara, att den som förde landskapets talan, egde styrka dess eganderätt medelst ed till sammans med tjugufyra män, af domhafvanden utsedde från i saken ointresserade härad. Huru vida detta skedde å allra göta ting eller å häradsting, må lemnas oafgjordt.

[1]) Saram. B. 2. Værdær skroksak giuin saræ mal. þa skal *a þingi næmd gæræ tryggiæ mannæ af fiarþungi* þæs at sværiæ at han ær eigh sændær saræmaþær hans ok eigh var maþ vræsviliæ a vighualli. Bard. B. 1: pr. Uærþær mæþær barþær oc friþir a brutin — — — — *fiarðungsnæmd* æn han ær lughin sakar.

[2]) *Sægnarþing* är icke en enskild sammankomst emellan parterna, utan det ting, hvartill käranden å endagen instämde svaranden och der slutlig dom föll i målet, sedan den förre med tingsvitnena *(umstaþumæn)* styrkt, att han å endagen iakttagit alla laga former. Att dom föll å sägnartinget, synes af VGL. I. Jorþ. B. 13: 2. latæ dömæ af garþ a sægnær þingi. ibid. 14. þa skal þing sighia ok lötæ a sægnær þingi. Jfr VGL. II, Jorþ. B. 29, 33. Visserligen heter det VGL. I. Mandr. 1: 3 (jfr VGL. II. Drap. B. 3, 4), att sedan käranden å sägnartinget låtit *dömæ sic af þingi*, skall han *a þing ganga aptar latæ döma friðlösæn han*, hvaraf tyckes framgå, att det senare skedde å ett nytt ting. Men på samma ställe räknas fredlösheten uttryckligen från sägnartinget *(þa skal han friþ flyiæ. ætæ hema a daghurþi a sægnærþingi ok i skoghæ at natværþi)*, och denna kunde naturligtvis icke inträda förr, än domen var fäld. I båda redaktionerna heter det först *(til sægnarþings) fara*, men sedan *(a þing) ganga*, hvilket senare uttryck tyckes häntyda på ett kortare afstånd. Ordet *aptar*, tillbaka, kunde väl ej gerna nytjas, om det vore fråga om ett nytt ting, och enligt det gamla språkbruket kan det omöjligen betyda *ännu en gång* (se Schl. Gloss; Fritzner, Oldn. Ordb. s. v. *aptr.*). Meningen måste således vara, att käranden först skulle skaffa sig tingets dom, att han själf fullgjort allt, hvartill han var skyldig *(latæ dömæ sik af þingi)*, och sedan detta var gjordt, å nyo framträda, för att göra sitt ansvarspåstående emot svaranden.

pr.). Här är sålunda ett bevis derför, att fjärdingsnämnd ej ovilkorligen förutsätter ett fjärdingsting, som för öfrigt ej omtalas i äldre Vestgötalagen, ehuru man af dess tystnad ej får sluta dertill, att ett sådant alls icke fans. Af orden *skroksak* och *lughin sakar* vill det synas, som om svaranden egde att begagna sig af fjärdingsnämndens ed endast i den händelse, att käranden på endagen icke hade kunnat styrka sin angifvelse på det sätt, som lagen stadgade. Att fjärdingsnämnden bestod af tolf män, torde man må hända ega rätt att sluta af analogien med den yngre Vestgötalagen, som talar om en *luct fiærþungs nempd* (Add. 3: pr.) i likhet med *luct hæræznæmd.*

Vid tvister om rågång eller qvarnplats stadgas, att, i fall båda parterna hafva lika många vittnen, en *synenämnd (asyn)* skall tillsättas först å häradsting, sedermera, om dess utslag ej blir enhälligt, å landsting [1]). Medlemmarne utsågos förmodligen af domhafvanden, såsom fallet var med de öfriga nämnderna i denna lag. Synemännen skulle först på stället undersöka saken och sedan svärja med den, hvilkens anspråk de gillade *(vittnæ mæþ).*

Om man jämför alla dessa fem arter af nämnd sinsemellan, finner man, att de skilja sig dels i afseende på antalet af medlemmar, dels i afseende på det sätt, hvarpå desse utsågos. Det för dem alla gemensamma härutinnan är, att parternas deltagande i nämndens bildande ingenstädes omnämnes. Tvärt om föreskrifves det på flera ställen, att häradshöfdingen eller någon annan domare skall förordna nämnd, och dessa föreskrifter gifvas på ett sådant sätt, att det tydligen skönjes, att man ännu icke kommit att tänka på någon annan utväg för nämndens åvägabringande. Hade parterna haft någon andel deri, borde man ej fullkomligt sakna uttryckliga stadganden, som närmare reglerade proportionen emellan de medlemmar, som å båda sidor eller af domaren utsågos. Äfven andra skäl tala emot ett dylikt antagande. Då nämnden utsågs till hälften af båda parterna, måste hon betraktas såsom en verklig domstol, som fälde ett själfständigt utslag. I Upplandslagen, som vanligen stadgar: *raþi halvi næmpd hvar þera,* föreskrifves också, att nämnden skall undersöka den eller den bestämda punk-

---

[1]) Jorþ. B. 16: pr. Skil mæn vm marker skial byæ mælli — — — hava baþi iammargh uittni. þa skal hæræþ a syn til næmnæ af þingi sæmber a synær mannum a þa skal þem lagh dömæ ær asyn vittnær mæþ. sæms þem eig a þa skal lanz a syn næmnæ ok lösæ mælli þerræ. Myulnu B. 3. Delæ mæn vm mylnu stad kallær huar sik eghæ þa skal asyn til næmnæ. þen skal lagh fa vittnum uærþær siþæri havæ baþir iammargh vitni. þa skal lanz asyn næmnæ til ok skiliæ mælli þerræ. Den synenämnd, som omnämnes först på detta ställe, är tydligen en häradssyn.

ten. Men i äldre Vestgötalagen förekommer intet dylikt. Här är det ej nämnden, som värjer eller fäller den anklagade, utan den senare värjer sig själf med tillhjälp af denna, på samma sätt som han i andra mål eger värja sig med tolftared. Nämnden svär således endast på svarandens uppfordran och till sammans med honom. Dess ed är negativ, bekräftar icke sanningen af ett positivt faktum. Här visar sig tydligen, att nämndemännen icke voro annat än edgärdsmän, som af domaren ställdes till den anklagades förfogande. Samma uttryck begagnas, när det är fråga om dem båda. *Væri sik mæþ tylftar eþe, vitni mæþ tvænni tylftum*, heter det, men också *væri sik mæþ hæraznæmnd, vittni mæd tvænni tylftum næmdarmans vittnum*. Att svaranden ej kunde prestera den föreskrifna bevisningen, betecknas i bägge fallen med *fals* (reflex. af *fælla*) *at eþe*, *at sak* eller liknande uttryck [1]). På ett ställe heter det väl *fællir hana lukt hæraznæmnd*, (Bard. B. 8) men deraf eger man lika liten rätt att draga den slutsatsen, att nämnden besvor äfven ett fällande intyg, som att edgärdsmännen gjorde detsamma, då det heter *værþær han fælþær* om en bonde, som ej med tvänne tolfters ed kunnat styrka sitt yrkande om skilsmessa på grund af för nära slägtskap med sin hustru (Gift. B. 7). Visserligen är det sant, att en vägran å nämndens sida att med sin ed understödja den anklagade, omedelbart medförde hans fällande, under det han, om han själf finge utse sina edgärdsmän, kunde vända sig till andra personer, om de som han först anmodade nekade att bistå honom. Men först då nämnden ålades att med ed fästa äfven sin vägran att besvärja svarandens oskuld, kunde man säga, att *hon* frikände eller fälde honom *(antingia væria ælla fælla)*. Härigenom frigöres nämnden från sitt beroende af svarandens uppmaning och blir en domstol, som på egen hand dömer om det faktiska i målet. Men till denna utveckling finnes intet spår i den äldre Vestgötalagen.

II.

Den yngre Vestgötalagen tyckes hafva tillkommit sålunda, att man omarbetat den äldre redaktionen i öfverensstämmelse med de förändringar, som under tiden inträdt i samhällsförhållandena och rättssedvanorna. Dock har denna omarbetning icke varit så genomgripande, att ej flera motsägelser emellan lagens äldre och yngre beståndsdelar kunna uppvisas. Detta gäller i synnerhet om de tre första kapitlen af Rättlösabalken, hvilka stå i uppenbar strid så väl med andra stad-

[1]) I nämndamål Arfþ. B. 11. Bard. B. 9.

ganden i lagen som med de kyrkliga och borgerliga inrättningarna på den tid, då den yngre Vestgötalagen enligt säkra kriterier måste anses vara skrifven. Det heter, att konungen efter hyllningen *skal þrim mannum friþ giuæ þem sum eig haua yört niþings værk* (VGL. II, Retl. B. 1). Detta passar fullkomligt för den tid, då *orbota mal* och *niþingsværk* voro likbetydande och belades med fredlöshet (I. Orb.), men saknar all betydelse, sedan man skilt emellan *orbota mal* eller *ezöre konungs*, som straffades med förlust af landsvist och lösören (II. Orb. 1), och *niþingsværk*, som kunde försonas med 54 markers böter (ibid. 2: 16). Likaledes bibehållas den äldre redaktionens föreskrifter om biskopsval (II. Retl. B. 2), oaktadt valrätten blifvit uttryckligen förbehållen åt domkapitlen genom Innocentius den fjärdes bulla af den 7 Dec. 1250 (Sv. Dipl. 382), i hvilken en förordning af kardinal Vilhelm af Sabina åberopas. Vidare upprepas den ofvan (sid. 15) anförda definitionen af allra göta ting (II. Retl. B. 3), ehuru landskapets allmänna ting för öfrigt uteslutande kallas *landsþing*. Man kan derföre icke åberopa den föreskrift, som här återfinnes, att konungen och lagmannen skola tillsätta nämnd då de döma, såsom ett bevis derför, att nämnden fortfarande intog samma ställning som förut. Hela domstolsorganisationen, sådan den för öfrigt framträder i de senare vestgötska rättskällorna, visar tydligt, att detta stadgande är helt och hållet föråldradt.

Förhållandet emellan de olika dömande myndigheterna är i många afseenden oklart, i synnerhet hvad de kunglige embetsmännens andel i lagskipningen beträffar. Länsmännen, som förvaltade kungsgårdarne, synas egentligen hafva egt att uppbära konungens sakören och fasttaga grofva förbrytare [1]). Från dem skiljes *þæn sum lænit a* (II. Orb. 1: 15; IV. 19: 4); enligt Schlyter (Gloss. s. v. *læn*) menas dermed innehafvaren af ett Upsala öds gods *(bo)*, under hvilken flera länsmän lydde. Slutligen talas på några ställen om en *lanzhærra*. Han eger uppbåda allmogen till landets försvar (II. Kirk. B. 4), utlysa urtima ting (II. Forn. B. 43; III. 57), genom bref anbefalla bönderna att skaffa skjuts åt resande (III. 71). Enligt statuta generalia ecclesiæ scarensis erhöll han konungens och häradets andelar af böterna för brott, som begingos af klerker af lägre grader [2]). Från landstinget kunde man

---

[1]) *Konungsgarþer* nämnes äfven VGL. I. þiuv. B. 3: 1; jfr. II. þiuv. B. 27. *lænsmaþer* II. Orb. 1: 15; þiuv. B. 58 m. fl. st.; *konungs bryti* II. þiuv. B. 27; Dræp. B. 16.

[2]) IV. 21: 31. Han kallas här *dominus terræ*, deremot på det motsvarande stället III. 105 *lansdomæri*.

vädja till *högre domare* (II. Kirk. B. 70) [1]), *högste domare* (II. Forn. B. 39). Huruvida med alla dessa benämningar åsyftas en särskild embetsman eller rätt och slätt konungen själf, må lemnas derhän. Märkvärdigt är, att i Konung Magnus Birgersons bref om det vestgötska presterskapets friheter omtalas inga andra kunglige embetsmän än *exactores* (länsmän) [2]).

Huru som helst, i dessa föreskrifter om vad från landstinget till högre myndighet visar sig i alla fall en utvidgning af konungens domsrätt, vare sig denna utöfvades af honom själf personligen eller af andra i hans namn. Dock kan man icke dermed sammanställa de *ræfsingaþing*, som skulle hållas två gånger om året (II. Forn. B. 43; III. 57). Enligt analogien med Östgötalagens *konungsræfst* höllos de i hvarje härad för sig, och då detta skedde samtidigt öfver hela landskapet, kunde de icke förestås af landsherren eller landsdomaren, om också en sådan embetsman har funnits. Troligtvis höllos de af häradshöfdingen och voro väl egentligen afsedda för afdömandet af edsöresmål.

Efter hvarje räfsingating hölls ett häradsting (III. 57). Sådana fingo ej heller vara flera än två om året, *vtan lanzherræ buþ æller laghmanz* (II. Forn. B. 43). Dessa lagtima häradsting pläga äfven benämnas vårting och höstting (II. Utg. B. 6; Add. 9: 2; III. 57, 74). Från dem, liksom i kyrkliga mål från biskopen (II. Kirk. B. 70), kunde man vädja till landstinget, der lagmannen dömde (II. Forn. B. 39).

Fjärdingstinget var det ting, som hölls å fjärdingens särskilda tingsstad (III. 128). Der kunde man gifva andra fullmakt att föra ens talan inför rätta (III. 68), der kunde odaljord hembjudas slägten till inlösen (II. Add. 11: 5). Skog kunde lysas i häradsräfst der så väl som å häradsting (IV. 7), nämndemannen egde äfven der göra sin *framsægn* (III. 130), böter för lägersmål kunde der utkräfvas (II Gipt. B. 12; Add 12: 1). Då ingen fjärdingshöfding omtalas, äfven der man skulle hafva väntat det, såsom i förbudet emot besticksning (II. Add. 1), och lagmannen eller häradshöfdingen skulle utsätta *endage* för behandlingen af mål, som instämdes till landsting, häradsting eller fjärdingsting (II. Add. 12: 1), torde det hafva varit häradshöfdingen, som

[1]) På det motsv. stället IV, 21: 42 heter det *dominus terræ*.

[2]) Sv. Dipl. 690 (Telge d. 15 Okt. 1279): Magnus — — — rex legiferis prolocutoribus exactoribus et omnibus scarensem dyocesin inhabitantibus. Ingen *lanzhærra* nämnes heller i förbudet emot bestickning (II. Add. 1). I Magnus' stadga (VGL. IV. 19: 4) heter det: wir wilium oc at ingin man taki sær skyuth af bondom vtæn han hawi *wart* breff þær til.

förestod fjärdingstinget. Då tillika beslut der kunde fattas, som voro bindande för hela häradet (IV. 7), kan man hafva skäl till den förmodan, att fjärdingstingen endast voro urtima häradsting, dit häradsboarne ej voro skyldige att infinna sig [1]). Såsom ofvan synes äro de mål, som å dessa ting förekomma, af mindre vigtig natur och höra företrädesvis till den s. k. frivilliga jurisdiktionen.

Af dessa torftiga underrättelser om domstolsinrättningarna, framgår åtminstone så mycket, att ett slags instansordning blifvit införd och att äfven kyrkans domsrätt var underordnad de verdsliga myndigheternas. Att nämndens ställning härigenom i väsentlig mon förändrades, skall visa sig i det följande.

Synenämnden och *tvänne tolfter nämndemän* förekomma i alldeles samma mål som i den äldre vestgötalagen [2]). Deremot har *häradsnämnden* undergått vigtiga förändringar, så väl i anseende till sin sammansättning som sin verksamhet.

Till en början måste man undersöka hvad som egentligen menas med den *næmdamaþer*, som tidt och ofta omtalas icke blott i additamenten och anteckningarna, utan äfven i den yngre vestgötalagen själf. På ett par ställen kan ordet omöjligen betyda annat än ledamot af nämnd [3]). På andra ställen åter tillskrifvas nämndemannen funktioner, som äro oförenliga med de föreställningar, som man vanligen gör sig om den fornsvenska nämnden. I synnerhet vore de alldeles oförklarliga, om nämnden verkligen enligt det allmänna antagandet tillsattes för hvarje mål särskildt. Nämndemannen har befattning med uppbörden af de kungliga utskylderna [4]). Han skall stafva eden för svaran-

[1]) Meningen med förbudet att hålla ting för ofta (II. Forn. B. 43) är naturligtvis, att bönderna ej skola betungas med att besöka dem hvilket förutsätter, att de voro skyldige att vara närvarande å de ordinarie vår- och höstingen.

[2]) Synenämnd: II. Jorþ. B. 37; Mölno B. 3; III. 144. Engin ma nocot takæ ellder vt giuæ af hæraz almenning vtæn als hæraz sæmiu oc hærazhöfdingæ. Kærer þær nokor a *nempni til asyn af lanzþingi* oc wari þæt gilt hun gör. Tvänne tolfter nämndemän: II. Dræp. B. 22; Jorþ. B. 38; Friþ B. 10.

[3]) II. þiuv. B. 2; IV. 18: 2. Här talas nämligen om en nämndeman, som ej vet, om han skall sakfälla en person såsom tjuf eller ej.

[4]) II. Forn. B. 42; III. 57; V. 3: *Hwar næmpdoman ofwer sith skire* skal a rættom stämpnodagh gingærdh oc almænninxöre fölghia tiith hon skal intakas — — — *Næmpdhoman hwar ofwer sith skire* skal vitha meth edhe sinom hwat bonde skal göra heelth æller halfth æller inthe swa oc hwat han haffwer giorth fult æller æy *gör æy næmpdhoman rætta framsagho* om gingærdh æller almænningxöre æller lönir undan halft æller heelt böte thre mark.

den, om målseganden och länsmannen vägra att göra det (II. Forn. B. 47). Han skall biträda vid husransakan (II. þiuv. B. 34). Han eger med sin ed värja bonde, som beskylles för att hafva brutit fastan [1]) eller ej ordentligt inbetalt tionden [2]). Hvarje nämndeman har sitt eget distrikt (*skiri*, II. Add. 10; V. 3; *grænd*, III. 130). Vidare heter det, att nämndemannen skall *væria ælla fælla* i vissa mål, som angå grannlagstvister, att han skall *framsighia* dem *i framsægn sinni* [3]). Men dessa mål höra till dem, som afgöras af sju män af nämnden [4]), hvadan det är klart, att med nämndeman här menas ledamot af nämnden. Då nu samma uttryck (*framsægn*, *skiri*) begagnas i fråga om nämndemannen i denna hans egenskap som om honom såsom skatteindrifvare, är det orimligt och onödigt att skilja emellan tvänne slags nämndemän, af hvilka den ene icke hade något att göra med domstolsväsendet. Men å andra sidan, om de enskilde medlemmarne af nämnden, innan de foro till tings, skulle taga reda på vissa förseelser, begångna inom ett bestämdt område, och till ledning för de öfrige

---

[1]) II. Kirk. B. 56: uæri sik mæth *sinum næmdamanne* oc sinum næsta granna. III. 24; IV. 21: 38.

[2]) Brynolfs stadga, 1: æn nocor vitis at han haldær atær nocon lot af tiundanum — — — *þa* uari sik mæd sic oc sinum næstæ grannæ oc *sinum næmdærmanni*. II. Kirk. B. 37; III. 6; IV. 21: 2. På de båda sista ställena heter det såsom i Brynolfs stadga, att den som beskylles för att *sitia quar um allan tiunda*, skall värja sig med sju män af nämnden, men II. Kirk. B. 37 står *uæri sik mæth sinum næmdamanne*, hvilket måste vara en felskrifning.

[3]) II. Kirk. B. 63: I byar bygningh skal præster i bonda laghum uæra. þæt ær lijth garthar broar ihald feaar oc aslator aplöior tialdrobroot akernaam. fore thæssi maall skal næmdaman præst uæriæ ælla fælla. Jfr. IV. 21: 33; II. Add. 10: allær byær bygningær liþ garþar broor tyældrubruth aa yrkiur aa slator yhalð fiær akærnaam intakit fæ a garþælöso skal næmdamaþer iuir alt sit skiri fram sighiæ i framsægn sinni ok wæriæ æller fellæ.

[4]) II. Utg. B. 10: liþ oc broor oc garþær oc allir byær friþir þet *liggir til nempdinnæ*, II. Add. 10: all *annur* kiæromaal þe til *næmð* aghu at liggiæ. II. Add. 4: 1: allær byiær bygninger. þet ær liþ garþær broor tiældrubruth aplöghior ayrkiur aslatur ihald fæiær æn þrim gifs sak æller þrim flere akernæm taker in fæ at garþlöso. all þessi maal *liggiæ til siu mannæ af nempdinni*. Af orden *æn þrim gifs sak æller þrim flere* torde någon vilja draga den slutsatsen, att målet afgjordes af nämndemannen ensam, om endast en eller två beskyldes för *ihald fiær* Men rätta meningen visar sig af II. Forn. B. 27, 28: Halder maþer fæ sit i friþ giærþi annara mannæ — — Giuer man sak þrim mannum æller þrim flere þet liggi til nempdinnær. *giuir færum sak þa væri sik meþ tolf mannæ eþe.*

afgifva ett preliminärt utlåtande för eller emot den anklagade [1]), så följer deraf, att nämndemännens verksamhet fortgick från det ena tinget till det andra, eller med andra ord, att nämnden var fast. Detta framgår äfven af flera andra ställen. Det heter i Lydekins anteckningar (III. 76), att om häradsnämnden *af egen drift (sialuilliande)* erbjuder sig *at wæriæ nokot mal*, häradshöfdingen icke får sätta sig deremot. Nämndemännen äro skyldige att infinna sig å de ordinarie vår- och hösttingen vid vite af 8 örtug (III. 57).

Härvid uppstår den frågan huru nämndens ledamöter tillsattes. Naturligtvis fick ingen fredlös, träl, öfvermage eller qvinna sitta i nämnden. (II. Add. 13: 1; III. 48). Troligtvis utnämndes nämndemännen enligt gammal sed af häradshöfdingen, ehuru det af ett ställe hos Lydekin vill synas, att böndernas samtycke dertill erfordrades [2]). Det är också naturligt, att sedan nämnden blifvit fast, och hennes medlemmar derigenom blifvit ständige embetsmän, som utöfvade en viss uppsigt öfver allmogen hvar inom sin ort, de frie bönderna ej skulle tillåta, att häradshöfdingen ensam bestämde öfver deras tillsättning. Detta kunde gå för sig, så länge de endast för tillfället fungerade å tingen vid förekommande måls afgörande. Men äfven då tog häradshöfdingen gerna nämndemännen ibland de mest ansedde bönderna inom häradet, dem som gjort sig mest kände för erfarenhet och oväld. Sedan en person på detta sätt några gånger blifvit anlitad, fick han ett slags anspråk på att ej utan giltigt skäl varda skild från detta förtroendeuppdrag. Och ju mera nämndamålens antal ökades, dess större måste behofvet blifva af personer, som kände den praxis, som förut blifvit följd vid deras ransakning. Sålunda har den fasta nämnden småningom utvecklat sig. Denna förändring, som först långt

---

[1]) Denna *framsægn* eller *framsagha* (III. 86; V. 3) kan jämföras med den rekapitulation af hvad som i målet förekommit, hvilken enligt den isländska lagen ålåg en af domstolens ledamöter *(reifing, at reifa málit)*. Grág. 40. Om en bonde anklagade nämndemannen för oriktig framställning af saken, fick den af dem vitsord, som grannarne höllo med (III. 86). I händelse ingen nämndeman för tillfället fans, fick hvilken som helst af grannarne göra *framsægn*, emedan hela distriktet pliktfäldes, om ingen sådan skedde (III. 130). Nämndemannen kunde äfven *framsighia* andra mål än de ofvan anförda, om han ville (II. Add. 10).

[2]) III. 77: Engin þianosto man ma nempdaman wæræ vtæn þæt se baþe met bondænæ oc hæræzhöfþingæ wiliæ. hwar sik drænger til at wæræ nempdæman a mot hæræzhöfþingæ oc bondom böte III XVI örtogh oc misty nempdinæ. Här uttalar sig allmogens misstroende emot konungens embetsmän, hvilka dock icke bestämdt förmenas rättigheten att sitta i nämnden.

senare gjorde sig gällande öfver hela riket, kan mycket väl hafva tidigare inträdt hos den vestgötska stammen [1]), som i så många andra afseenden har gått före svearne. Fast nämnd af alldeles samma natur förekommer äfven i Jutalagen, som är ännu äldre än den yngre Vestgötalagen. Vid sidan af häradsnämnden, som tillsattes för hvarje mål särskildt (J.L. III. 64; Stemann, sid. 170), finnas *ransnefningæ*, som årligen valdes af bönderna (J.L. II. 51; Stemann, sid. 183), och *sannændemen*, som utsågos af konungen för lifstid ibland de själfegande bönderna i häradet [2]). Till deras afgörande hänskötos vissa klasser af mål, hvilkas undersökning tarfvade en genom öfning vunnen erfarenhet.

Fjärdingsnämnden torde hafva qvarstått på samma ståndpunkt som förut och således hafva blifvit utnämnd för tillfället. En fast fjärdingsnämnd skulle icke hafva skilt sig från den fasta häradsnämnden, alldenstund de båda uppträdde å samma ting och tillsattes på samma sätt. Dessutom finnes intet enda ställe, som kan berättiga till ett dylikt antagande. Fjärdingsnämnden kunde så mycket lättare bibehålla sin ursprungliga karakter, som hon användes mindre ofta. Att hon endast skulle hafva förekommit å fjärdingstinget, är, utom af redan förut anförda skäl, otänkbart redan derföre, att detta bevisningsmedel fordrades just vid anklagelse för nidingsverk, de våraste förbrytelserna näst edsöresbrotten. Enligt ett mycket dunkelt ställe i Lydekins anteckningar tyckes fjärdingsnämnden äfven hafva haft någon befattning med ransakningen i edsöresmål [3]).

I anseende till så väl häradsnämndens som fjärdingsnämndens forum uppställes såsom allmän regel, att målet skall ransakas af nämn-

---

[1]) När detta skedde, kan icke bestämdt uppgifvas; redan biskop Brynolfs förordning (af år 1281) förutsätter en gång för alla tillsatte nämndemän.

[2]) Stemann, sid. 186. J.L. II. 1: Engi man ma oc haue i eet hæræth bothæ leen oc sannenddoom. Jfr. ibid. 4.

[3]) III. 122: For alt kononxs ezöre scal skiræ fiarþung nempd firi hæraz nempd oc siþæn hæræzhöfþinge swæriæ ensæmin firi hæræz nempdene eller þæn i stad hans ær. — Schlyter säger sig icke förstå detta ställe (Gloss. s. v. *skira*). Må hända skulle fjärdingsnämnden yttra sig, huru vida saken var af den beskaffenhet, att hon måste hänskjutas till häradsnämndens pröfning. I de danska lagarne förekommer något dylikt under namn af *fylling*. J.L. II. 42. Viborgs privileg. af år 1440, cap. 6. Jfr. Gamle Danske Love, III. sid. 520; V. sid. 622. "At man ved at overdrage Competens-Spørgsmaalet til særlig dertil udnævnte Mænd søgte at hindre Sandemændene og Ransnævningerne, der udøvede et Slags stadig Jurisdiction, i at udvide denne, er meget begribeligt."

den inom det område, der den omtvistade jorden är belägen eller det i fråga varande brottet begånget [1]).

Det är klart, att det ursprungliga sambandet emellan nämnd och edgärdsmän skulle förlora sig, sedan häradsnämnden blifvit en ständig korporation, bestående af en gång för alla valde medlemmar, ett förhållande, som äfven måste inverka på uppfattningen af den vexlande fjärdingsnämndens verksamhet. Vi hafva förut sett, att den äldre Vestgötalagen betraktar nämnden endast såsom en afart af edgärdsmännen, och att der på intet sätt betonas nämndemännens skyldigheter att först ransaka innan de svuro. Att de i själfva verket gjorde det, låg i sakens natur, emedan främmande personer omöjligen kunde hysa samma förtroende till svaranden, som han egde att vänta sig af dem han själf utsåg ibland sina slägtingar eller vänner. Derföre behöfdes intet uttryckligt lagbud för att förmå nämnden till en noggrann pröfning af målet. Lika litet förekommer något om nämndens befogenhet att afgifva ett fällande utslag. Det är svaranden, som värjer sig med nämnden, ej nämnden, som värjer eller fäller honom. I den yngre Vestgötalagen är förhållandet olika. Visserligen heter det äfven der vanligtvis *væri sik meþ næmpdinni*, *meþ siu mannum af næmpdinni*, *meþ fiærþungsnæmpdinni* (II. Gipt. B. 6; Friþ B. 1; Orb. 2: 16; Utg. B. 10, 29 m. fl. st.). Men emellanåt säges nämnden *væria æller fælla* den anklagade (Dræp. B. 40, 41; Arv. B. 14), och om de mål, i hvilka nämnden egde att svärja, heter det *liggi til nempdinnær* (Retl. B. 10; Forn. B. 28, 31; Utg. B. 10) [2]). Hos Lydekin förekommer *liggi til nempd* o. s. v. (III. 46, 75 m. fl. st.) äfven ofta *væri sik met siu mannum af nempdinni* o. s. v. (III. 5, 41. 72 m. fl. st.). Här skönjes sålunda ett vacklande emellan det forna uppfattningssättet, enligt hvilket nämndemännen voro svarandens edgärdsmän; och det senare begreppet af nämnden såsom ett självständigt dömande kollegium af edsvurne domare. I additamenten är redan steget fullständigt uttaget. *Væri sik meþ fiærþungsnempdinni* heter det på några ställen (3: 1, 2, 3, 5), hvilket tydligen sammanhänger dermed att fjärdingsnämnden fortfarande tillsattes för tillfället [3]). Men aldrig brukas detta uttryck om häradsnämnden, som säges *væriæ æller fællæ* (7: 21, 26; 10). Derjämte föreskrifves det att hon

---

[1]) II. Add. 2: 14: i þy hæræþe scal nempd gangæ svm iorþ ligger æller giærning göræ. Jfr. II. Dræp. B. 40; ibid. 41; Add. 10; ibid. 11: 13—15.

[2]) II. þiuv. B. 2: þet agho siu men af nempdinni sværiæ. Jfr. IV. 18: 1.

[3]) Jfr. IV. 21: 40: purget se cum nempdariis quarte partis provincie.

skall *wita hwat þær ær sant vm* (7: 12, 25), *hwat þæt var meþ vaþæ æller viliæ* (11: 13, 14), *huat helder annar skilnæþer com þerre mellum æller eig* (7: 9, 18) (jfr. 7: 11, 16). Här är nämndens ransakningsskyldighet klart uttalad. Hon uppfordras att yttra sig öfver en viss angifven punkt, att bestämma, huru vida den eller den faktiska omständigheten har egt rum eller ej [1], under det att hon förut endast egde deltaga i svarandens negativa ed. Angående det sätt, hvarpå nämnden afkunnade sitt utslag, bibehöllos ungefär samma formaliteter som vid annan edgång. Häradshöfdingen stafvar eden för nämndemännen [2]; då svaranden ensam eller i förening med edgärdsmän aflade värjemålsed, hvilket vanligen skedde i hans eget hemvist (II. Add. 10), förestafvades eden af målseganden (II. Forn. B. 47). Sedan svor hvarje nämndeman för sig *(sins lestum)* [3] antingen för eller emot den anklagade. Var han villrådig, måste han åtminstone svärja, att han ingenting viste om saken (*vitulös eþer*, IV. 18: 2) [4]. Dock kunde han sedermera ändra sitt votum [5]. Häradshöfdingen egde att låta nämnden fritt och otvunget svärja efter sin öfvertygelse [6].

Nämndamålen äro af tre slag, allt efter som de afgöras af *lukt* häradsnämnd, fjärdingsnämd eller sju män af häradsnämnden. Denna klassifikation visar sig tydligt i additamenten (3, 4, 5), som utgöra ett slags systematisk framställning af de olika målen, ordnade efter vissa kategorier. Att häradsnämnden var *lukt* (af *lykkja*, stänga) [7], betecknade ursprungligen, att svaranden ej fick utvälja ett visst antal af hennes medlemmar till sina edgärdsmän, utan måste förmå dem alle sammans att svärja å hans oskuld. När nämnden började före-

---

[1]) Jfr. Schlyter, Jurid. Afhandl. ss. 224 ff.

[2]) Hærazhöfþingi hofþi eþin II. Dræp. B. 22; Add. 7: 27; ibid. 11: 13—15. Förekommer äfven enligt Schlyters läsart I. Mandr. B. 11.

[3]) II. Add. 11: 13—15. Om edgärdsmän: II. þiuv. B. 1, 11, 13, 58; IV. 18: 1, 2.

[4]) II. þiuv. B. 2: Nempdæman a at væriæ þiuf æller fællæ. — — — vil han huarte göræ. þa sværi at han vet han huarte sannan ælla vsannan. ok þy a han synæ værn. Jfr. IV. 18: 2.

[5]) III. 76: wil nempdæmaþer þæt wæriæ han fælde fyrræ vel e conuerso wæri sic met XII mannæ eþ oc tweggiæ mannæ witnum. oc þe i eþ stanþe oc gange laghen a þinge.

[6]) Ibid.: kusker hærææhöfþingi nempdænæ at wæriæ nokot mal oc finz þæt met fullum witnum. þa böte hæræshöfþingi XII marker.

[7]) I det följande begagna vi således uttrycket "lykt häradsnämnd"; jfr. "inom lykta dörrar." I fråga om fornskandinaviska namn och termer, må i förbigående anmärkas, att vi skrifva dem i öfverensstämmelse med det nuvarande svenska språkets ljudlagar, när vi icke genom kursiv stil vilja särskildt framhålla de gamla formerna.

taga en ordentlig omröstning under häradshöfdingens ledning, betydde sålunda det i fråga varande uttrycket, att enhällighet fordrades för att frikänna den anklagade [1]). Detta står i fullkomlig öfverensstämmelse med den germanska grundsatsen, att bevisningen försvårades för svaranden i mon af det honom förevitade brottets beskaffenhet. Från början voro alla nämnder lykta, emedan häradshöfdingen icke utnämnde flera personer än dem, som erfordrades för den häfdvunna enkla eller dubbla tolfmannaeden. Sedermera tillät man svaranden att af de tolf utse sju, som kunde vara benägne att till sammans med honom gå den föreskrifna eden [2]). Den äldre Vestgötalagen känner endast ett fall, då sju män af nämnden räkte till för att värja den anklagade. I den yngre deremot äro dylika mål mycket talrika, och, såsom nedanför skall visas, äro många af dem sådana, i hvilka förut endast kräfdes vanlig tolfmannaed. Då nämnden så småningom undanträngde det forna edgärdsmannabeviset, kunde man omöjligen ställa dessa smärre förbrytelser i jämbredd med dem, som redan förut "lågo till" den lykta nämnden. Derföre nöjde man sig med enkel pluralitet, för att svaranden skulle anses frikänd. Så länge nämndemännen ännu svuro till sammans med parten, kunde man skilja emellan lykt nämnd och sju män af nämnden såsom tvänne olika arter af nämnd. Men då de aflade sin ed på uppmaning af domaren, antingen svaranden ville eller ej, bestod skilnaden endast i den olika beräkningen af rösterna inom samma korporation. Att när sju män af nämnden omtalas, dermed menas pluraliteten af häradsnämnden, synes deraf, att den ständige nämndemannen förekommer i förbindelse med dem. Fjärdingsnämnden torde alltid hafva varit lykt, såsom hon uttryckligen kallas II. Add. 3 pr. [3]).

---

[1]) IV. 19: 2 (Magnus' stadga): wæris annattwæggiæ mæð alðri hærræðz næmpð æller fællis. Detta *alðri* torde vara en upsvensk öfversättning af den vestgötska termen *lukt.*

[2]) På liknande sätt bildade på Island svaranden sin *bjargkviðr* genom att uttaga fem män ur den förut af käranden tillkallade niomannaqviden. Grág. 35: Ef maðr þarf biargquiðo þar er bva quiðr hefir borit aðr a hann. þa scal hann queðia V bva i þan quið er aðr hefir borit a hann þot þa hafi IX bvar borit a hann sócnar quiðen. Om sju ss. minsta pluralitet af tolf, se Grimm, sid. 777.

[3]) Att den fjärdingsnämnd, som föreskrifves i de följande paragraferna af samma kapitel, var lykt, följer deraf. att böterna för der uppräknade förbrytelser äro lika höga som för *firnæværk* (ibid. pr.), nämligen 27 marker. I mål af lika vigtig beskaffenhet kunna ej gerna olika bevismingsmedel hafva erfordrats. Sju män af fjärdingsnämnden tyckas verkligen förekomma II. Add. 12: 1 (på det motsv. st. II. Gipt. B. 12 heter det

På processen i nämndamålen hafva tydligen edsöreslagarne utöfvat ett stort inflytande. Rörande deras uppkomst och utbildning hänvisas till Schlyters "Juridiska Afhandlingar", der detta ämne är fullständigt utredt efter de olika landskapslagarne (sid. 55 ff.). Benämningen edsöre förekommer först i den yngre Vestgötalagen (Orb. B. 1: 13), ehuru det äfven häusyftas derpå i den s. k. Alsnö stadga (VGL. IV. 19: 2)[1]). Saken är lika gammal som konungadömet självt. Magnus Birgerssons reform har egentligen bestått deri, att de fridsbrott, som konungamakten i synnerhet åtog sig att beifra, noggrannare specificerades. Att han i fråga om processen i dylika mål rättade sig efter de särskilda landskapens rättssedvänjor, visar sig af olikheten i detta afseende emellan Vestgötalagens och Uplandslagens edsöreslagstiftning. Det skulle kanske ännu mera framträda, om vi hade Alsnö stadga i andra handskrifter än de nu befintliga, som tydligen äro afsedda för Vestergötland [2]).

Edsöresmålen uppräknas såväl i Magnus Birgerssons stadga som i den yngre Vestgötalagen (Orb. B. 1), men i additamenten (cap. 7) förekommer en utförligare behandling af detta ämne, hvilken enligt Schlyter (Jurid. afhandl. sid. 78) är hemtad ur Östgötalagen. Det stadgas uttryckligen, att alla dylika mål skola afgöras af lykt häradsnämnd [3]). Huru den äldre Vestgötalagens nidingsverk, hvilka äfven

---

endast *siu mæn af næmpdinne).* Detta är dock ett särskildt fall, med föregående tolfmannaed, hvilket står alldeles enstaka.

[1]) Ellighær wilium wir oc þy mal ær war faðir skippæði rikinu til frælsis oc til naðþæ attær nyæ oc festum þem mæð wart walð oc *warum edðe oc aldræ þerræ fræmstu mannæ i rikinu æru.* I stat. gen. eccl. scar. (VGL. IV. 21: 33) och ett latinskt bref af kon. Magnus, dat. Telge den 29 Juli 1281 (Sv. Dipl. 725) förekommer *regium juramentum;* men då Alsnö stadga, såsom Strinnholm har visat (Sv. Folkets Hist. IV, sid. 579, n. 1330), måste vara skrifven före 1281, kan man ej af det senare stället sluta, att namnet är äldre än Magnus Birgerssons förordning.

[2]) De båda till våra dagar bibehållna afskrifterna finnas i codices, som innehålla vestgötska lagstadganden. Schlyter, VGL. Föret. p. XIII, XXIV.

[3]) Add. 7: 27. Nu all þe maall sum kononx eþzöre æru skulu slitaz meþ luctri hæraz næmpdinne.' Jfr. ibid. 7: 25; IV. 19: 2. Add. 5: pr. Hemfriþer oc quinnæfriþer kirkiufriþer oc þingfriþer stempnofriþer morþ. hempnir þiufs dræper landroten sin. gar a griþ oc göræ sæt. hempnir æptir rættæ ræfsingær. hempnir a annan man en þen giærningenæ giorþe. bær skiolð iuir þengbrækko. Giærs maþær bunkæ brytari. taker man legho til at ðræpæ man. Firi giær kona co æller kono bo æller bondæ. þessi mall æru all orbotæ maal oc þer liggiæ til luctræ hæraz nempdinnæ. De mål, som här uppräknas, höra alla till edsöret (jfr. II. Orb. 1; Add. 7) utom förgöring, begången af qvinna (lifssak, II. Retl. B. 10) och dråp å hus-

omfatta de senare edsöresbrotten [1]), behandlades, kan ej med bestämdhet uppgifvas. Dock torde de, såsom de svåraste af alla förbrytelser, hafva legat till lykt häradsnämnd, det svåraste bevisningsmedel, som lagen kände. När nu straffet genom Folkungarnes edsöreslagar skärptes för en del af dem [2]), under det att de öfriga kunde försonas med sexdubbel siomarksbot, måste äfven en skilnad i processen uppstå dem emellan. Den lykta häradsnämnden bibehölls derföre fortfarande för de förra, de senare deremot hänvisades till fjärdingsnämnden.

I likhet med edsöresmålen ransakades äfven af häradsnämnden, om någon understödde en biltog (Add. 7: 21; 40 marks böter); om utländsk man hämnades å inlänning efter skedd förlikning (III. 87); om någon legde folk att öfverfalla andra (III. 109; IV. 9: 1) [3]); om utländsk lösdrifvare gjorde hemgång (II. Dræp. B. 40); om uppenbar och grof våldtägt å gift qvinna (II. Dræp. B. 41) [4]); om qvinna mördar sitt barn (III. 132) [5]); om någon röfvar sin herres gods (III. 72) [6]); för öfrigt i samma fall, som omtalas i den äldre lagredaktionen [7]).

Emellan edsöresmålen och andra nämndamål var äfven den olikheten, att i de senare var saken afgjord, sedan nämnden fält sitt utslag vare sig för eller emot, i de förra åter hade målseganden rätt att göra ytterligare ansvarspåstående, i händelse nämnden värjde svaranden (II. Add. 7: 26). Nämndens utslag afgjorde nämligen blott, huru vida edsöret var brutet eller ej, var således icke riktadt på gerningen i sin helhet utan endast på de omständigheter vid brottets föröfvande, hvilka kunde karakterisera det såsom kränkning af edsöret [8]).

---

bonde, som dock är nidingsverk enligt VGL. I. Orb. 7. (urbota mål enl. VGL. II. Orb. 1: pr.).

[1]) Niþings værk þe man skal rymæ firi. II. Add. 7: 23.

[2]) Förut fredlöshet öfver landskapet, sedermera öfver hela rikct.

[3]) I detta fall egde målseganden att själf bestämma böternas belopp eller hämnas. IV. 9: 1.

[4]) I de två senare fallen skulle brottslingen gripas och förvaras, till dess häradsnämnden sammanträdde och kunde yttra sig om saken. Fäldes han då, skulle han *lif latæ ok eig biltugher læggiæs.* Detta stadgas ögonskenligen i motsats till edsöresbrottens bestraffning.

[5]) Märkvärdigt är, att här, liksom II. Retl. B. 10, straffet är strängare, om hon gripes å bar gerning (miste lifvet) än om hon fälles af nämnden (40 marks böter och förlust af arf efter barnet).

[6]) Här är samma förhållande: lifvets förlust, om förbrytaren gripes å bar gerning, 20 marks böter, om han fälles af nämnden.

[7]) Dråp för att åtkomma arf, II. Arv. B. 14; Add. 11: 13—15; om sårad man dör inom natt och år, Friþ B. 13; om qvinna anklagas för förgöring; Friþ. B. 12; Arv. 19; Retl. B. 10.

[8]) Schlyter (Jur. afhandl. sid. 225 ff.) har visat, att nämndens utslag

Till fjärdingsnämnden lågo följande mål: nidingsverk (6 ggr 9 marker, II. Orb. 2: 16; Add. 7: 23), *firnæværk* (incest och onaturlig otukt, 3 ggr 9 marker, (II. Orb. 3), såramål [1]), *abyrd* (flyttande af lik å annans mark) [2]); brandanläggning i skog, hvarigenom tjugu lass eller mera förstöres (II. Forn. B. 33; Add. 3: 1; 3 ggr 9 marker); om lika mycket brinner upp genom vårdslöshet af flere män, som till sammans bränna kol i skogen (II. Forn. B. 34; Add. 3: 2; 3 ggr 9 marker); rån och våldsverkan (II. Retl. B. 13, 14; Add. 3: 3, 4; 3 ggr 9 marker); brandstiftning å annans egendom (II. Utg. B. 21; 3 ggr 9 marker) [3]): inbrottsstöld (III. 78; 3 ggr 9 marker); om någon nedslagtar tre eller flere af annans kreatur (*hiorþæhug*, III. 137; 3 ggr 9 marker); om man nedhugger och uppstaplar sex eller flera lass ved (*storþahug*) eller allt som växer mellan tvänne råmärken (*tiældru mællum*) i annans skog (II. Add. 3: 6; 3 ggr 9 marker, Forn. B. 10, 11) [4]); om någon sårar en annan med eneggad knif (II. Add. 3: 5; 3 ggr 9 marker, III. 146); om man fängslar någon för tjufssak utan att sedan kunna bevisa brottet (II. Þiuv. B. 4; 40 marker); mål emellan rättare och vägfarande (II. Add. 6: 2; IV. 19: 1; 6 marker); om någon anklagas af biskops soknare för uppenbart hor (II. Kirk. B. 58; IV. 21: 40; 3 marker till biskopen); om någon slår qvinna, så att hon föder dödt barn (II. Add. 3: 7; må hända likställdt med nidingsverk, jfr. I. Orb. 6; II. Orb. 2: 5). Fjärdingsnämnden skulle äfven ransaka, huru vida någon, som öfverföll bonde eller hans hjon å hans egor, hade begifvit sig dit i argt uppsåt (*met vrezviliæ*) eller ej [5]).

---

endast angick det faktiska och icke får betraktas såsom ett rubricerande af målet.

[1]) Emedan den yngre Vestgötalagens Såramålsbalk har gått förlorad, kan icke bestämdt sägas, huru vida processen i dithörande mål undergått några förändringar. Att likväl fjärdingsnämnd i dem ännu förekom, synes af det i nästföljande not anförda stället.

[2]) II. Add. 3: pr. All fulsæri abyrd fyrnæuærk all niþings uærk liggi til luctræ fiærþungs nempdinnæ.

[3]) L. c. Brennir maþer hö manz æller korn a akre vti æller engh æller fiski garþ æller mölno meþ valzuerkum.

[4]) På det senare stället står visserligen *væri sik meþ siu mannum af nempdinnæ*, men detta måste vara en felskrifning, hvilket styrkes deraf, att Lydekin (III. 44) har samma läsart i st. f. *væri sik meþ fiærþungsnempdinni* (II. Forn. B. 33, 34), det enda riktiga såsom synes af II. Add. 3: 1, 2. Troligen har misstaget II. Forn. B. 11 inkommit ur Lydekin, emedan på båda ställena talas om skogsåverkan.

[5]) III. 87. Ganger maþer a aker eller æng manz vm war eller höst met vrezviliæ. hogger slar eller dræper wari alt vgilt þæt han faar oc þæt

Sju män af nämnden kunde värja den tilltalade i följande fall: gränselagstvister *(byarbygning*, II. Add. 4: 1, se ofvan sid. 24 n. 3 och 4)[1]); vanvård af arrenderad egendom *(bolöþzla*, II. Forn. B. 38; Add. 4: 4; 3 ggr 16 örtug); om någon tager bark, bast, qvistar eller pors i annans skog (II. Add. 4: 5; 3 ggr 16 örtug, Forn. B. 49); om flera byar ega inhägnad mark *(friþgiærþi)* intill hvarandra, och någon släpper sin boskap å främmande bys gärde (III. 117; 3 ggr 16 örtug); om någon hyser fattighjon *(nokkædrumber)*, som ej vilja taga tjenst (II. Utg. B. 29; 3 ggr 16 örtug); om qvinna beskylles för *viþskipli* (? II. Add. 4: 5; 3 ggr 16 örtug, Retl. B. 11); mål angående *bardagi* (5 mark 8 örtug)[2]); om någon hyser annans legodräng (II. Add. 4: 5); om någon bränner annans öde hemman (II. Forn. B. 31; Add. 4: 3); om herde på eget beråd *(met enræþi sinu)* släpper kreatur på inhägnad mark, som ej tillhör hans husbonde (III. 41; *böte firi rætlöso)*; om bonde skyller sin hustru för hor (II. Gipt. B. 6; Add. 4: 5; samma fall som I. Gipt. B. 5: 1). Sju män af nämnden fordras för att intyga, att en för tjufnad tilltalad icke blifvit befunnen med det stulna i sin ego[3]). Om tiondemålen, se ofvan sid. 24 n. 2 (Bryn. St. 1; II. Kirk. B. 37; IV. 21: 2; undanhålles hela tionden, 16 örtug; brister en del deraf, 8 örtug).

Det är omöjligt att misskänna den äkta germanska princip, som ligger till grund för denna indelning af nämndamålen. Ju större böterna voro eller ju strängare straffet, dess svårare blef det för svaranden att värja sig emot anklagelsen. Till lykt häradsnämnd hörde alla mål, som gingo å lif eller fredlöshet; till fjärdingsnämnd

---

twegilt bonden faar oc hans hion firi allum þem þær a saac a. skil þem vm vrezviliæ *liggi þæt til fiarþunæ nempdenæ.*

[1]) *Liþ ok garþer*, 6 à 8 örtug, II. Utg. B. 1—3; *broor*, 1 öre, Forn. B. 32; *garþer*, 3 ggr 16 örtug, Forn. B. 17; *tiældrubrot*, 3 (2) marker, Jorþ. B. 45; *aslatur*, 3 (2) mark, ibid.; *ihald fiær*, 3 ggr 16 örtug. Forn. B. 27, Utg. B. 10; *akernam*, 3 ggr 16 örtug, Forn. B. 24; *intakit fæ at garþalöso*, 3 ggr 16 örtug, Forn. B. 35.

[2]) II. Friþ. B. 1. Uarþer maþer barþer ok friþer a brutin. ær þæt skiærskutat ok by boret synys blat ok bloþokt. *væri sik meþ siu mannum* af *næmpðinnæ.* ær eig by boret ok eig skirskotæt væri sik meþ tuenni tylftom ok *þet skal næmpðæmannin vitæ* hvat þæt var hælder by boret æller skirskutæt. Add. 4: 2. manhelghi æn þet ær skiærskotat oc byborit oc sinis blot oc bloþught *þet liggi til siu mannæ af nempðinni.*

[3]) II. þiuv. B. 2. Ær i handum takit vr husum dræhit æller laghæ lezn a þaghar ær han vitulös. þet agho siu men af nempdinni sværiæ at þet ær eig i handum takit eig vr husum drahit æller laghlekæ leet a han. for þy a han eig vitulös at varæ. þa væri sik meþ tuenni tyltom oc tuenni foreþum oc sværi sva sum sakt ær.

sådana, som kunde försonas med fyrtiomarksboten [1]) eller sex- och tredubbel niomarksbot; till sju män af nämnden sådana, för hvilka böterna utgjorde tre gånger sexton örtug, d. v. s. två marker [2]). I detta system inpassades åtskilliga andra brott, som en senare lagstiftning åsatte böter å annat belopp än de häfdvunna runda talen [3]). Man får dock ingalunda betrakta nämnda klassifikation såsom med ens fullfärdig. Hon torde hafva utbildat sig på ungefär följande sätt. Den vanliga bötessumman i den äldre Vestgötalagen är tre marker [4]). Det vanliga bevisningsmedlet är enkel tolfmannaed. Efter brottets beskaffenhet höjde man bötessumman genom att tredubbla det närmast lägre beloppet [5]). Bevisningen försvårades genom tolfmannaedens förstärkning med tvänne vitnen, genom fördubbling af de svärjandes antal och slutligen derigenom, att edgärdsmännen utnämndes af häradshöfdingen. Gradationerna å ömse sidor motsvarade hvarandra något så när, ehuru nämnden, som senare uppträdde, i början användes jämte edgärdsmän i mål, der lika höga böter voro stadgade. Det svåraste straffet var fredlöshet; det svåraste bevisningsmedlet var lykt häradsnämnd. Den högsta bötessumman var tre gånger nio marker; de mål, der denna förekom, stodo således närmast de urbota. För ett tjugusjumarksmål föreskrifves uttryckligen fjärdingsnämnd (I. Saram. B. 2) [6]). När *firnæværk*, som ursprungligen bestraffades endast af

1) Om denna se Wilda, ss. 441 ff.

2) Man skulle möjligen med ledning af bötesbeloppen kunna utsträcka denna klassifikation äfven till sådana mål, för hvilka ingenting uttryckligen stadgas angående bevisningen. Men ett dylikt försök tjänar till intet och skulle endast väcka föreställning om en regelbundenhet, som må hända i sjelfva verket icke fans. Det må derföre vara nog att, så långt källorna medgifva, utveckla tillämpningen af de ledande grundsatserna.

3) Att fjärdingsnämnd I. Bard. B. 1 blifvit utbytt mot sju män af nämnden II. Friþ B. 1, kan förklaras deraf, att böterna i detta fall (5 mark, 8 örtug) ansågos för obetydliga, för att sådana mål skulle kunna likställas med dem, som belades med tredubbel niomarksbot.

4) Uttrycket *hetæ þrer ok æru tvar* (I. Mandr. B. 1: 3 m. fl. st.) har afseende på en nyare myntfot, efter hvilken 72 örtug = 3 mark gälde lika mycket som 48 örtug = 2 mark efter den gamla. Den anförda bestämningen I. Retl. B. 5 motsvaras af *þrænni sæxtan örtugher* II. Retl. B. 6—9. Jfr I. Mandr. B. 1: 3. hetæ þrer ok æru tvar sæxtan örtoghor i þriðiungh huærn.

5) 9 marker, I. Mandr. B. 12, 13, 14; Saram. B. 4 m. fl. st.; 3 ggr 9 marker, Retl. B. 4; Saram. B. 1.

6) Det var lättare för svaranden att få ett frikännande utslag af fjärdingsnämnden än af häradsnämnden. Den förra bestod af personer, som bodde närmare det ställe, der brottet skulle hafva blifvit föröfvadt, och af dem kunde man således vänta en på egen erfarenhet stödd kännedom

kyrkan med penitens (I. Gipt. B. 8; II. Gipt. B. 15 m. fl. st.), blefvo föremål äfven för de verldsliga myndigheternas beifran, belades de med de högsta böter, som lagen för öfrigt stadgade, nämligen tre gånger nio marker, och hänvisades till fjärdingsnämnden såsom det svåraste bevisningsmedel, som förekom i bötesmål. När den sexdubbla niomarksboten uppkom, sedan nidingsverken upphört att vara urbota, och fyrtiomarksboten blef allmännare, lades äfven dithörande mål till fjärdingsnämnden, som sålunda inkräktade på den lykta häradsnämndens område. Tillika drog hon till sig andra mål, der den tredubbla niomarksboten förekom. I dessa var förut tolfmannaed tillåten, åtminstone förstärkt med tvänne vitnen [1]). Höjdes böterna till tre gånger nio marker, undanträngdes naturligtvis tolfmannaeden af fjärdingsnämnd [2]). Å andra sidan hänskötos till sju män af nämnden allt flera mål, i hvilka svaranden förut hade fått värja sig med edgärdsmän, utan att böterna i följd deraf stegrades [3]). Orsaken dertill var, att man genom nämndens utveckling till en ransakningsdomstol hade erfarit nyttan af en sorgfälligare undersökning äfven i obetydliga mål, ehuru sådana icke gerna kunde läggas till den lykta häradsnämnden. Man föredrog derföre att låta nämnden afgöra dem med enkel pluralitet, så mycket hellre som denna utväg redan förut hade blifvit anlitad (I. Gipt. B. 5). Ju mera nämnden utbildade sig, och ju längre hennes verksamhet utsträktes, dess mera växte misstroendet till den vanliga tolfmannaeden. Man förstärkte den derföre ofta med sju män af nämnden. Denna kombination finnes först i den yngre Vestgötalagen [4]). Egentligen innebar detta lika litet en revision af de

om saken. Häradsnämnden åter måste hufvudsakligen lita på sannolikhetsbevis, hemtade ur andra hand, hvadan hon hellre fälde än friade, med den presumtion emot den anklagade, som karakteriserar den forngermanska rätten. Nämndemännen måste ju edligen intyga svarandens oskuld; de kunde fälla honom genom att helt enkelt undandraga sig eden. I tvifvelaktiga fall valde de följaktligen det senare. Ehuru dem sedermera ålades att med ed fästa äfven ett fällande utslag, fortfor naturligtvis det forna uppfattningssättet att göra sig gällande. Man tog det icke så noga, om en eller annan oskyldig blef lidande; hufvudsaken var, att så få brottslingar som möjligt kommo undan.

[1]) Fjärdingsnämnd, II. Utg. B. 21; tolf edgärdsmän och två vitnen, I. Forn. B. 9. Att böterna i detta fall äfven enligt VGL. I voro 3 ggr 9 marker, synes af orden *þet ær rætlösæ*, jämförda med I, Retl. B. 4.

[2]) Tolfmannaed med två vitnen och 3 ggr 16 örtug, I. Retl. B. 6; fjärdingsnämnd och 3 ggr 9 marker, II. Retl. B. 13, 14.

[3]) I mål, som afgöras af sju män af nämnden enl. VGL. II, förekommer vanlig tolftared t. ex. I. Forn. S. 6: pr., 2, 3; Forn. B. 8.

[4]) II. Gipt. B. 12 (vid förnekande af faderskap) þa væri sik hin meþ tolf mannæ eþe ok siu mæn af næmpdinne æptir. Jfr Add. 12: 1.

tolf edgärdsmännens intyg, som i mål, der tvänne tolfter edgärdsmän erfordrades, den senare tolften kunde sägas fälla ett utslag öfver den föregåendes ed, ehuru de svuro hvar för sig (I. Jorþ. B. 2: 2; II. Jorþ. B. 2, 3). Men redan i additamenten uppfattas saken från den sidan, att nämnden eger godkänna (*gildæn göra*, Add. 12: 1; ibid. 13: 1) eller underkänna (*fælla*, ibid.) edgärdsmännens intyg, som upphäfves (*ater gangæ*, Add. 2: 9), om ej nämnden går i god derför (*firi standæ*, ibid.). De eder, som kunna pröfvas af nämnden (*liggiæ a siu mæn af nempdine*, III. 46), uppräknas II. Add. 2: 2—8 och III. 46. Dessa fall äro: om tvänne tolfter å ömse sidor svärja olika i samma mål (*twæsöres eþer*), hvilket kunde inträffa i synnerhet i jordatvister (III. 74); om någon med tolfmannaed förnekar faderskap (se föreg. sid. n. 4); om någon edligen styrker, att klandradt kreatur blifvit födt hemma hos honom (*hemföþo eþer)*; om någon går ed, som strider emot nämnds utslag (*suær maþer eþe a mot nempdinni oc þy hon fællir)*; om någon svär, att han ej erhållit lånadt gods tillbaka, ehuru *vin oc vitni* intyga motsatsen; om någon beträdes med tjufgodset, sedan hans oskuld blifvit lagligen besvuren; om svaranden, sedan han värjt sig med ed, betalar böter till målseganden och sålunda indirekte medgifver sin saks orättmätighet. Deremot äro tolfmannaed med tvänne vitnen och tvänne tolfters ed (utom i det först anförda fallet) i sig självfa fullgilla utan vidare pröfning af nämnden (II. Add. 2: pr., 2; ibid. 13: 1; III. 48). För alla eder, som underkännas (*atergangs eþar)*, bötas af hufvudmannen tre marker till biskopen och af hvarje annan svärjande (*istaþæmaþer)* en mark till konungen (II, Kirk. B. 52; Add. 13: 2; III. 76).

Häradsnämndens eget utslag afgjorde icke heller alltid målet i sista hand. Om hon svor i mål, som rätteligen icke tillkommo henne att afgöra (*vskiælikæ)*, eller tvänne nämnder svuro olika i samma sak, skulle lagmannen å landstinget utse tolf män af hela landskapet för att undersöka förhållandet, och i öfverensstämmelse med deras utslag skulle han upphäfva (*vp dömæ)* endera nämndens intyg [1]). Detta är första gången, som en verklig *lagmansnämnd* förekommer, om man nämligen dermed förstår en nämnd, hvilkens medlemmar togos ur hela lagsagan.

---

[1]) II. Add. 2: 14. Warþer nempð vskiælikæ gangen æller ganger hæraznempð amot annare. þa skal laghmaþer nempnæ tolf skiælikæ mæn af landino a lanz þinge at scoþa huat þær ær sant vm. oc þa þer fællæ oc suæriæ æptir hanæ scal laghmaþer vp dömæ. ee þer en nempð ær fælð þer annur varþ et e conuerso. Äfven om nämnds ed underkändes, bötades tre marker till biskopen, hade hon också af häradshöfdingen blifvit tvungen att svärja (III. 76; IV. 21: 34).

Sammanfatta vi nu resultaten af den föregående undersökningen, så torde deraf hafva framgått, att i de vestgötska rättskällorna visar sig en småningom försiggången utveckling af nämnden, så väl hvad hennes sammansättning som hennes verksamhet beträffar. I förstone bestod häradsnämnden endast af personer, enkom valde för hvarje mål eller åtminstone hvarje ting. Sedermera blef hon en ständig korporation, hvilkens medlemmar en gång för alla utsågos. Vid hennes sida stodo ursprungligen fjärdingsnämnden, tjugofyramannanämnden och synenämnden såsom fullkomligt likartade företeelser. Men dessa utvecklade sig icke på samma sätt som hon; de båda senare qvarstodo på sin forna ståndpunkt, fjärdingsnämnden åter, som dock i likhet med dem fortfarande tillsattes för tillfället, drog allt flera mål under sin värjo, hvilket var en följd af de gamla nidingsverkens sönderdelning i tvänne grupper genom edsöreslagarnes uppkomst. Dessa lagar, som sålunda kringskuro häradsnämndens befogenhet, bidrogo å andra sidan väsentligen att gifva henne karakteren af en ransakande domstol derigenom, att hennes utslag riktades på en bestämd punkt af det faktiska i målet [1]). Nämndemännen upphörde nu att vara edgärdsmän, så mycket snarare, som de nu mera måste under ed afgifva äfven ett fällande utslag. Skilnaden emellan lykt häradsnämnd och sju män af nämnden, hvilka från början voro två olika slag af edgärdsmän, blef derföre blott en skilnad emellan en och samma nämnds enhällighet och pluralitet [2]). Efter den senare röstberäkningen afgjordes de mål, som från edgärdsmännen öfverflyttades på häradsnämnden, hvilkens kompetens härigenom utvidgades i ännu högre grad, än hon hade blifvit inskränkt af fjärdingsnämnden. Småningom utvecklade sig en stark tendens att minska antalet af de mål, der svaranden fick värja sig blott med tolfmannaed. För att detta gamla bevisningsmedel ej skulle helt och hållet utrotas, måste lagen uttryckligen förbjuda nämndamålens ökande utöfver de tämligen sväfvande gränser, som för dem voro uppdragna (II. Add. 2: 9; III. 46, 75).

---

[1]) De derpå hänsyftande uttrycken, som ofvan (sid. 28) äro anförda, förekomma i synnerhet i sjunde kapitlet af additamenten, der edsöret utförligen behandlas.

[2]) Riktigheten af den här genomförda tolkningen af benämningen *lukt* torde bäst visa sig af nämndamålens klassifikation. Då för de gröfsta brotten öfver allt lykt häradsnämnd föreskrifves och för de minsta lika konseqvent sju män af nämnden, men emellan dessa bestämda klasser af mål ligger en tredje grupp, som tillhör fjärdingsnämnden, så måste en bestämd skilnad i betydelsen förefinnas emellan de båda förstnämnda uttrycken.

Nämnden visar sig således redan här såsom en fullt utbildad institution af djupt ingripande betydelse för hela domstolsväsendet. Sjelfva kyrkan måste böja sig för hennes utslag; först sedan detta fallit, trädde biskopens bann i full kraft (II. Kirk. B. 47)[1].

Vid framställningen af den vestgötska nämndens historia, som vi sökt göra så fullständig som möjligt[2], hafva åtskilliga frågor, som sedermera återkomma öfver allt, blifvit utförligt behandlade. Beträffande de öfriga landskapslagarne kunna vi derföre fatta oss kortare. De erbjuda också sällan de fördelar för undersökningen, som möjligheten att följa en institutions utveckling inom samma rättsområde måste medföra.

III.

Östgötalagen är i den form, hvari vi nu hafva den, ungefär samtidig med den yngre Vestgötalagen[3]. Den häntyder likväl på en senare samhällsutveckling än denna, och man får således icke vänta sig att der finna samma uråldriga rättssedvänjor bevarade som i de vestgötska lagsamlingarna. Östergötland hade af gammalt varit hufvudsätet för konungarne af den Sverkeska ätten, från detta landskap ledde Folkungarne sina anor, och der hade de sina förnämsta jordagods. Den växande konungamaktens bemödanden att mer och mer centralisera lagskipningen och förvaltningen måste derföre vara hufvudsakligen riktade åt detta håll, medan de mera aflägse boende vestgötarne jämförelsevis ostörde fingo bevara sina forntida lagar. Också omtalar Östgötalagen på många ställen lagreformer, som utgått från konungamakten och förnämligast åsyfta att utvidga konungens domsrätt och gifva hans tjänstemän en mera tryggad ställning[4]. Säkerligen har man äfven i de lagstiftningsåtgärder, som bära äldre konungars namn, att se spår af de kraftfulle Folkungajarlarnes verksamhet.

---

[1]) Härpå syfta orden *legitime convictus* IV. 21: 3, 4.

[2]) Dock har jag ansett onödigt att särskildt citera de ställen hos Lydekin, som äro ordagrant likalydande med de motsvarande i yngre Vestgötalagen och additamenten.

[3]) Schlyter, Föret. till ÖGL. pag. I. n. 1.

[4]) Konung Knuts förordningar om *nam* och konungsräfst, Ræfst. B. 3: 2; konung Eriks (Erikssons?) stadgar om *þukki*, Drap. B. 14: 6; Birger jarls lagar om konungens och häradets sakören, när målseganden afsade sig sin rätt, om konungsräfst, om böter för dråp å konungens *bryti*, m. m. Uaþam. 6: 5; Ræfst. B. 3: 2; Drap. B. 14: pr.; ibid. 3: 3; Uaþam. 35; Ærfþ. B. 11.

Oaktadt detta inflytande ofvanifrån, som tydligen röjer sig i Östgötalagens stadganden, har den likväl bibehållit tillräckligt många drag af den ursprungliga samhällsförfattningen, för att i detta afseende kunna ställas närmast Vestgötalagarne. Redan i formelt hänseende har den en fornåldrig karakter. Visserligen är uppställningen mera systematisk än i de båda vestgötska lagredaktionerna. Under det att dessa nöja sig med att upprada det ena lagbudet efter det andra, ofta utan att något inre samband finnes emellan det föregående och det efterföljande, äro här alla stadganden omsorgsfullt formulerade, och för att förebygga all tvetydighet användas gerna forntida lagtermer och förtydligande omskrifningar. Vestgötalagarne äro svåra att förstå, derföre att så mycket förutsättes såsom självklart, Östgötalagen åter är för oss ofta dunkel i följd af de invecklade deduktionerna och det sorgfälliga specificerandet af alla möjligen inträffande omständigheter, som kunna inverka på bedömandet af hvarje särskildt rättsfall. Häri visar sig så väl den framskridande bildningens större fordringar på ordning och reda som behofvet af noggrannare lagbestämmelser, sedan de fäderneärfda rättssedvanorna upphört att vara fullt lefvande för det allmänna folkmedvetandet. Men å andra sidan har Östgötalagen icke den strängare juridiska stil, som utmärker Svealagarne. Den bär ännu utseendet af en uppteckning efter lagmannens *lagsaga* [1]). De åhörande bönderna tilltalas stundom i andra personen [2]). Språket så godt som hvimlar af poetiska uttryck och alliterationer, hvilka emellanåt förekomma så ymnigt, att orden nästan kunna ordnas till regelbundet fornyrdalag [3]).

På liknande sätt företer äfven innehållet en märkvärdig blandning af gammalt och nytt. Den på tinget närvarande allmogen omtalas stun-

---

[1]) Bygd. B. 51. Nu ær lagsagha iþur lyktaþ ok ut saghþ mæþ hund ok harvu tinda: byrias at þy höghsta ok lyktas at þy læghsta.

[2]) Ræfst. B. 14: pr. Nu gömin þær at böndær. Jfr Egn. sal. 8. Ett karakteristiskt drag för Östgötalagens språk är partikeln *nu*, som inleder hvarje särskildt lagstadgande.

[3]) Drap. B. 5: pr. han a egh hanum til hafs at uisa ok egh i hirþgarþ. han skal hanum byght bo i hændær sætia. Uaþam. 19. Nu slar man annan mæþ hornum ælla hiæltum stangum ælla stafrum: brister huþ ælla huld. Såsom exempel må några alliterationer anföras: *firi borþe ælla bryggiu sporþe* (Drap. B. 14: 6); *mæþ fæ ok frænda eþe* (Drap. B. 10: pr. m. fl. st.); *fult ok fiæþærtiught* (Ræfst. B. 5: pr. m. fl. st.) *þa falzs fætillös byrþe* (Drap. B. 3: 2 m. fl. st.); *drukkin och drauæls fuldær* (Bygd. B. 6: 1; ibid. 23) o. s. v.

dom uttryckligen såsom dömande [1]), och domen verkställes af häradsboarne själfve [2]). Lagmannen uppträder ännu såsom lagens förkunnare (Bygd. B. 51), och hans utslag betecknas med det ursprungliga uttrycket *skila* i motsats till konungens *domer* (Uaþam. 30: 2). Men vanligen betraktas tingets ordförande såsom den egentlige domaren [3]), och lagmannen säges *dōma* lika väl som konungen (Kr. B. 16: pr.; Ræfst. B. 4: 1 m. fl. st.). Lagmannen är icke mera rätt och slätt en *bondasun*, såsom i Vestgötalagen, utan en förnäm herre, som håller väpnadt följe och talrik hofbetjening (Drap. B. 14: 3, 9). Det skulle föra för långt att här närmare utveckla och med ytterligare exempel belysa förhållandet emellan Östgötalagens äldre och yngre beståndsdelar. I allmänhet torde man hafva rätt att anse de mera fornåldriga uttrycken snarare såsom reminiscenser af ett förgånget samhällsskick än såsom bevis för verkligen lefvande rättsförhållanden på den tid, då lagen nedskrefs.

Frågan om den östgötska nämndens betydelse kan endast utredas i sammanhang med en framställning af domstolsväsendet i sin helhet. En stor olikhet råder emellan räfstetingen och de öfriga tingen i afseende på rättegångsformerna och bevisningssystemet. Å häradstinget [4]) dömde häradshöfdingen, som sedan målet blifvit dit instämdt af käranden, utsatte en särskild sammankomst eller *fæmt*, motsvarande vestgötalagens *endagi*, der svaranden skulle antingen förebringa sin bevisning eller erlägga böter. Sedan saken hade förevarit å tränne ting *(malþing)* [5]) och svaranden försutit tränne femter, kunde käranden fullfölja sitt yrkande å landskapets allmänna ting, som under lagmannens ledning hölls vid Linköping *(Lionga kōpunger)* [6]) och derför kal-

[1]) *þingsmanna domer* Bygd. B. 8: 3 ibio. 33 jfr Kr. B. 19: pr. *siþan læggin þingsmæn* hanum fæmt.

[2]) Drap. B. 2: 2. hærazshöfþingi skal buþkafla up skæra ok mæþ hæræzsmannum þit koma. Jfr Uaþam. 32: 4; Bygd. B. 8: 4.

[3]) Bygd. B. 8: 4. *domshærra* skulu syn til næmna. Benämningen *domari* förekommer ofta (Ræfst. B. 21: 1; Egn. sal. 14: pr. m. fl. st.)

[4]) Självfva denna benämning förekommer lika litet i ÖGL. som i VGL. I, antagligen derföre att häradstinget såsom det vanliga och ursprungligen det enda ej behöfde uttryckligen särskiljas från något annat. Ordet finnes dock ÖGL. Drap. B. 12 i en codex från sextonde århundradet och i 1607 års edition (se Schlyter ÖGL. sid. 58 n. 34).

[5]) Sedan käranden hade stämt till tre ting, sades han hafva *ut sot (stæmt) alla lagha soknina* (Kr. B. 16: 2; Egn. sal. 14: 1; Ræfst. B. 3: 1 m. fl. st.).

[6]) Schlyter, Gloss. s. v. *lionga þing*. Styffe, Skandinavien under Unionstiden, s. 185. Ett annat *Liungha ting* omtalas i urkunder från det femtonde århundradet såsom Vifolka häradsting (Styffe, ibid. s. 191).

lades Ljunga ting (*Lionga þing*) [1]. Svaranden egde i de flesta fall att värja sig med edgärdsmän, hvilkas antal naturligtvis stod i förhållande till böternas storlek. Tolfmannaeden, som var tillräcklig, då böterna icke öfverstego tre marker, fördubblades, då de höjdes till sex marker, och tredubblades i fyrtiomarksmål (Ræfst. B. 5: pr.). Derjämte stadgades, att svaranden redan då han utfäste sig att gå eden skulle nämna halfva antalet af de personer, som han tänkte anlita för tvänne och tränne tolfters ed (*tvætylfter* och *þrætylfter eþer*) [2]. Vägrade sedan någon af desse att svärja till sammans med honom, fäldes han åt saken (Ræfst. B. 11: 1). Östgötalagen begagnar således helt andra medel att försvåra svarandens bevisning än Vestgötalagen. Den senare, som icke känner den tredubbla tolfmannaeden [3]), har i dess ställe fjärdings- och häradsnämnden; här åter tillägges en tredje tolft, och svaranden måste på förhand nämna hälften af sina edgärdsmän. Man behöfver i den senare inskränkningen icke se en qvarlefva af kärandens deltagande i valet, emedan i så fall denna hans rätt icke skulle hafva förlorat sig, utan snarare bidragit att utbilda den dubbla och tredubbla tolfmannaeden till en verklig nämnd.

Medelst ensamt edgärdsmän kunde svaranden likväl endast åstadkomma en negativ bevisning. Ville han deremot på styrkandet af ett positivt faktum grunda en exception emot kärandens påstående, måste han begagna sig af vitnesintyg. Denna motsats emellan *dylia* och *vita*

---

[1]) Ræfst. B. 26: pr. lionga þing æfte ræt stæmd fry mal þing. Jfr Drap. B. 11: pr.; Ærfþ. B. 14 m. fl. st. Anledningen till benämningen *malþing* är högst dunkel (se Schlyter Gloss. s. v.). Då ordet endast brukas i motsats till *Lionga þing*, är man frestad att anse det betyda ett ting, der rättegångsmål afgöras, medan tinget vid Ljung ursprungligen endast var afsedt för lagens förkunnande (jfr *lagþing* Bygd. B. 1: 2; ibid. 30: 1). Må hända kan det också betyda ting, dit någon blifvit instämd att svara *å utsatt dag* (jfr det norska *málstefna*).

[2]) Ræfst. B. 6: 2. Nu alt þæt sum þrætylftir ælla tuætylftir eþa skulu uara: *þa skal æ halft næmt uara ok halft onæmt.* Jfr. Uaþam. 31: 5; ibid. 32: 1; Ræfst. B. 5: pr.; Ærfþ. B. 16: pr. De norska lagarne hafva liknande föreskrifter angående tolftareden. Frostat. IV. 8. En hvervetna er tylftar eiðar sculo fram fara oc *nemdar vitni. þá* scal sakarábere nemna hálfa vátta en veriandi hálfa oc nemna hvárr *þegar er festr er eiðr* sína vátta oc nemna haullda XII. Jfr ibid. X. 32; Äldre Gulat. 132. Af dessa tolf egde svaranden välja två och derefter komplettera tolften med de personer, som han sedan kunde förmå att svärja såsom edgärdsmän (*fangaváttar*).

[3]) Det heter väl VGL. II. Add. 7: 25. Nv ma han eig eeþ þær firi ganga eig XII manna eeþ eig twætyltæn eeþ eig *þrætyltan eeþ*. Men dessa ord äro tydligen tagna ur ÖGL. Eþs. 11.

6

uttalas tydligt på många ställen i lagen [1]). Vitnesbeviset förekommer vanligen i förening med edgärdsmän, hvarvid antingen det förra kan betraktas såsom en förstärkning af tolfmannaeden eller den senare såsom en bekräftelse af vitnesmålens sanning [2]). Huru förhållandet rätteligen bör uppfattas, är här icke stället att närmare undersöka. För hvart par vitnen fordrades en tolft edgärdsmän. Tolfmannaeden blef sålunda en *fiughurtan manna eþer* (Drap. B. 5: pr; Uaþam. 6: 2 m. fl. st.), och tvänne och tränne tolfters eder i förbindelse med motsvarande antal vitnen anses såsom multiplar af denna fjortonmannaed [3]). Likaledes förekommer femton mäns ed, när före vitnen och edgärdsmän edligt intyg aflades af *þæn sum firi skildi fæstinne* vid köp af fastighet (Egn. sal. 4: pr., ibid. 11: pr. m. fl. st.). Till och med en sextonmannaed föreskrifves under liknande omständigheter, då någon vill bevisa sin äkta börd (Ærfþ. B. 8: pr.). I arfstvister och vissa andra mål skulle antingen endast vitnena (Ærfþ. B. 10: 2; Gipt. B. 11: pr.) eller också både vitnen och edgärdsmän vara svarandens slägtingar (*fuller niþiareþer*, Gipt. B. 11: 1; Ærfþ. B. 8: 1; ibid. 10: 1). Enligt Vestgötalagen fingo vitnena, sedan de aflagt den s. k. föreden, svärja såsom edgärdsmän i tolften [4]). Östgötalagen åter tillstädjer det icke, såsom synes af själfva benämningen *fiughurtan manna eþer* [5]).

Lagen stadgar, att vid edens afläggande en *taki*, utsedd af käranden ibland tvänne män, som svaranden satte på förslag, skulle vara närvarande för att tillse, att allt gick riktigt till. Emellanåt förekom-

[1]) Kr. B. 24: pr. Autuiggia *dylia* at han aldrigh gaf ællas ok *wita* at þætta gaf han ok egh mera. Bygd. B. 39: pr. *dyli* at han uar aldrigh þær borghari at ællas læggi fram ok *uiti* at þæssu uar iak borghari ok egh at andru. Gipt. B. 4: pr. *dyli* mæþ þrætylftum eþe ælla *uiti* mæþ þrænne fiughurtan manna eþum m. fl. st.

[2]) Uaþam. 6: 2. þa a han uitsorþ sum bötir mæþ tuæggia misætanza manna uitnum ok eþe at hanum uar fult ut lukit þer skulu tolf manna eþ æfte suæria a fæmtinne *at hini suoru baþe sant ok lagh.* Jfr. Ærfþ. B. 8: pr.

[3]) *Tuænne fiughurtan manna eþar* (Egn. sal. 4: 1; ibid. 9: 1 m. fl. st.) och *þrænne fiughurtan manna eþar* (Drap. B. 4: 3; Uaþam. 7: 1 m. fl. st.)

[4]) VGL. II. Forn. B. 37. vitni ater i eþe standæ. II. Add. 13: pr. ingin eþær ökis at mantale meþ vitnum æller foreþum hwat eþom þæt hælst æru. Jfr. II. Retl. B. 17; III. 48, 76.

[5]) Af uttrycket *mæþ tuem af niþinne ok tolf ualinkunnum* (Ærfþ. B. 10: 2; Gipt. B. 11: pr.) är det självklart, att de båda slägtingarne, som buro vitne, ej kunde svärja i edgärdsmannatolften, då ju denna skulle bestå af oskylde.

mer väl en *ofæster ok otakaþer eþer*, som kan presteras *a yuærstu fæmt*, d. v. s. den femt, som utsattes å det tredje häradstinget (Egn. sal. 15: 1, 3; Bygd. B. 1: 3 m. fl. st.). Men vanligen fordras en *taki* för hvarje tolft edgärdsmän [1]). Hans åligganden beskrifvas utförligen Ræfst. B. 6—8, dit vi hänvisa.

Den svåraste bevisningen är den, som fordras för att styrka, att full mansbot blifvit erlagd. I detta fall kräfvas nämligen tretton tolfter edgärdsmän med tvänne vitnen och en *taki* för hvarje tolft, således 195 mäns ed [2]).

Dessa äro grunddragen af bevisningssystemet vid de vanliga tingen. Det grundar sig helt och hållet på användningen af edgärdsmän och vitnen, och man finner derföre i Östgötalagen noggrannare bestämmelser i detta hänseende än i någon annan af de svenska landskapslagarne. Här hafva vi icke kunnat ingå på alla enskildheter, så stort intresse de än i och för sig erbjuda. Men de föregående antydningarna torde vara nog, för att åskådliggöra den skarpa motsatsen emellan de ursprungliga östgötska bevisningsreglerna och dem, som gälde vid konungstingen och biskopsräfsterna.

De kungliga räfsterna afsågo egentligen att åstadkomma en snabbare exekution. Enligt den vanliga tingsordningen ingrep den offentliga makten till förmon för målseganden först, sedan denne instämt sin motpart till tre häradsting och ett Ljunga ting samt afbidat fyra å dessa ting utsatta femter, utan att svaranden gick ed eller erlade böter. I fyrtiomarksmål förklarades då ändtligen den tredskande för fredlös och förbröt sin egendom *(þa skal han friþ flyia ok bo hans skiptas)*. Men voro böterna lägre än 40 marker, måste käranden å nyo

[1]) Ræfst. B. 6: pr. Nu fæstir man andrum eþa: þa skal han taka uælia sum eþin fæstir. þrea skal han i ual læggia þe sum inhæræþis ok boanda mæn æru: ok hin skal siþan en af taka slikan sum han uill sum sakina giuær: nu skal til þrætylftz eþa þri taka uara: til tuætylftzs eþa tue taka uara: til tolf manna ælla fiughurtan manna ælla fæmtan manna eþ skal en taki uara.

[2]) Drap. B. 20: 1. Nu uill maþær man böttan uita. han skal uita böttan han mæþ þrættan takum ok þrættan tylftum ok tua uitnis mæn mæþ huarium eþe. þa skal sua huar takin suæria ok fiughurtan mæþ huarium þerra at han uar taki at enne mark ok hon var lukin þrættande sua at han var taki at enne mark ok atta örtughum ok fiughurtan mæþ hanum at þæt uar sæt ok böt. Jfr. Ræfst. B. 11: 1. Då mansboten enligt ÖGL. var 40 marker, synes af dessa ställen, att det egentligen var målsegandens andel, som svaranden på detta sätt skulle bevisa sig hafva betalt. I afseende på edgärdsmännens stora antal kan anföras, att enligt ditmarsisk rätt kunde käranden med 30 tolfmannaeder (360 mäns ed) öfverbevisa svaranden om dråp. Michelsen, Genesis der Jury s. 137.

underkasta sig samma procedur med tre målting och tre femter samt ett nytt Ljunga ting med der utsatt femt, innan han på exekutiv väg kunde utfå sin rätt [1]). Endast i dråpssaker egde ett mindre omständligt förfarande rum (Drap. B. 2). Ursprungligen hade likväl käranden en viss begränsad rätt till självpantning (*nam*) [2]), men denna afskaffades af konung Knut Eriksson, som derjämte stadgade, att räfst skulle hållas (minst?) hvart tredje år. Det var genom dessa räfster, som konungen utöfvade sin verksamhet som lagens styrkare och fridens vårdare. Genom sin makt gaf han verkställighet åt tingens domar, och derföre tog han också sin del af det förbrutna godset, i början likväl endast, då han själf biträdde vid exekutionen [3]). Till konungsräfsterna, som hufvudsakligen höllos för att straffa grofva förbrytare, kunde man dock äfven instämma mindre mål [4]). Jämte den egentliga konungsräfsten, som hölls inom hvarje härad särskildt och dit gröfre brottmål hänvisades, uppstod sedermera äfven fjärdingsräfsten, der mindre vigtiga saker behandlades. Bådadera räfstetingen höllos å bestämda tider, såsom man kan sluta af sådana uttryck som *þa skulde þæt ræfst biþa* (Ræfst. B. 3: 2), *biþa kunungxs ræfst* (Eþs. 17; Uaþam. 1: pr.; Egn. sal. 12: 1; ibid. 15: pr.), *standa kuart til kunungxs ræfst* (Eþs. 12), *nu kombær fiarþungx næmd* (Ræfst. B. 23: 1; ibid. 26: pr.). Ransakningen anförtroddes åt nämnder, som tillsattes för hvarje mål särskildt. Enligt ett stadgande af Birger Jarl skulle, sedan dom fallit i målet, bestämd dag utsättas för en sammankomst emellan parterna (*stæmnudagher*), motsvarande femten vid de vanliga tingen. Om böterna ej då erlades, skulle nämnden göra ut-

---

[1]) Ræfst. B. 26. Nu far han aldrigh friþ hans firi fiæþærtiught för æn a fiarþa þinginu for utan firi drapa mal: ok aldrigh firi minna æn fiæþærtiught för æn a attunda þinginu. Ok aldrigh ær þæt sua litit mal ælla sua litit giald ok gær han egh ræt a attunda þinginu sua sum skilt uar. þa skal han friþ flyia ok hans bo skiptas.

[2]) Ræfst. B. 3: 2. Nu uar þæt sua först æn man uar lagh wnnin þa skulde han næma sua ok firi giald. þa matte egh næma innan garþzs ok grinda stulpa. næmde han sua þa hafþe han firi næmt sakinne ok sinum þrim markum: þa gafs þæt af i knutzs kunungxs daghum at egh matte næma.

[3]) L. c. ræfst skulde huart þriþia ar nara: huar sum þa fældis ok uildi han egh böta þer skulde þing hem til hans næmna ok misæta ut sak hans först malsæghanda: þa skiptu þer siþan sum þingi fulghþu ok egh kunungær utan han sialuær fylghþi. Nu siþan kom þæt sua at kunungær takær huat han ær nær ælla egh.

[4]) L. c. minni sak æn gislinga brut. Med *gislingabrut*, som belades med 40 marks böter, menades våldsamt befriande af lagligen fängslad tjuf eller dråpare (Drap. B. 2: 1, 2).

mätning hemma hos den sakfälde och skifta hans bo efter en fördelning, som var olika i det egentliga Östergötland och i de delar af Småland, som stodo under östgötsk lag (Schlyter, ÖGL. Ind. nom. propr. s. v. *Smaland)* [1]).

Fjärdingsräfsten hölls inom hvarje fjärding i närvaro af konungens *soknare* (den som uppbar konungens sakören) [2]). Det är dock icke troligt, att det var han, som der dömde. Fjärdingshöfdingen tillsatte nämnden, och det stadgas 3 markers böter för den som bröt hans dom (Uaþam. 31: pr.). Något annat fjärdingsting känner lagen icke, och om fjärdingshöfdingen någonsin skulle hafva uppträdt såsom domare, måste det hafva skett å fjärdingsräfsten. För öfrigt omnämnes han endast såsom häradshöfdingens ställföreträdare vid dråpares fasttagande [3]). Å fjärdingsräfsten voro alla fjärdingsbor vid vite skyldige att infinna sig [4]).

Till fjärdingsräfsten kunde alla tremarksmål instämmas, så vida de förut hade varit före vid tränne ting och svaranden försutit tränne femter. Men om målseganden redan hade stämt till Ljunga ting, kunde icke saken upptagas vid fjärdingsräfsten. Uppstod tvist, om de föregående stämningarna verkligen hade egt rum eller ej, skulle nämnden *uita huat þær ær sant um.* Visade sig då, att målet hörde till räfstens befogenhet, egde nämnden att antingen sakfälla käranden för oskälig stämning eller svaranden för försumlighet att erlägga böter *(fælla hin firi of sot ælla annan þera firi uanbuþit)* [5]). Å fjärdingsräfsten tillsattes äfven vissa synenämnder *(garþasyn, broasyn)* för att undersöka sakförhållandet och fälla de försumlige till böter [6]). Medlemmarne af dessa nämnder utsågos likväl af häradshöfdingen, men ibland

[1]) Ræfst. B. 3: 2. Nu gaf þæt sua birghir iarl at siþan ræfst hauær laghwnnit malit þa skal læggia stæmnu dagh æn þe böta uilia: uilia þer egh böta þa skal næmdin þön sum fælde hem fara til þerra — — — Nu ma egh taka firi annur mal æn þön sum i kunungxs ræfst fallas: takær han firi anur mal þa böte sum skils i ransmalum.

[2]) Benämningen *lænsmaþer* förekommer icke i Östgötalagen.

[3]) Dræp. B. 2: 2. Nu far bonde hærazs höfþinga buþ ok kombær egh ælla þæn sum i hans staþ ær: þa skæri bondin buþ kafla up ok fa buþ fiarþungxs höfþinganum (här antager Schlyter en lucka i texten, ÖGL. sid. 48 n. 77) af hæraþinu. ok siþan giuin þer hanum þæn sama ræt sum han skulde haua af hærazs höfþinganum.

[4]) Ræfst. B. 3: pr. Nu uill kanungxs soknare fiarþungx næmd sea. þa skal fiarþungxs höfþunge næmd gæra: kombær bonde egh til þingxs. þa böte þreia öra: sitær aldær fiarþungær kuar böte þrea markær.

[5]) Se Ræfst. B. 3: 1; 23: 1; 26.

[6]) Å häradstinget tillsatta synenämnder omtalas Bygd. B. 5: 2; 8: 4; 33.

fjärdingsboarne [1]). Emot nämndens utslag i dessa mål fick svaranden icke gå värjemålsed, men det stod honom fritt att vädja till konungens eller lagmannens dom, om han kunde ställa borgen för en lika stor penningesumma som bötesbeloppet. Vann han hos högre myndighet, bötfäldes nämnden; tappade han, förlorade han utom böterna äfven vadpenningen [2]).

Vi öfvergå nu till den egentliga *konungsräfsten*, som hölls inom hvarje härad och måste besökas af alla häradsbor vid vite af tre marker (Ræfst. B. 1: 1). Lagen nämner ingenstädes uttryckligen hvem som förde ordet å detta ting. Man antager vanligen, att domhafvanden vid räfsterna antingen var konungen själf eller en af hans embetsmän å hans vägnar. Att det var så under det fjortonde och femtonde århundradet, är säkert: det må lemnas derhän, huru vida samma förhållande egde rum äfven i äldre tider. Med *ræfst* (af *ræfsa*, näpsa) menas ursprungligen icke ett särskildt slags ting utan konungens uppträdande såsom våldsverkares tuktare och förföljare [3]). När han för att uppfylla detta sitt kall besökte de olika delarne af sitt rike, utlyste han väl efter gammal sed ting med bönderna, men desse infunno sig der anförde af sina egna höfdingar, hvilka, såsom synes af många ställen i de norska konungasagorna, äfven ledde förhandlingarna vid sammankomsten med konungen. Å allmogens ting var konungen en-

[1]) Ræfst. B. 4: pr. Nu skal broa næmd gæra a fiarþungxs ræfst. Nu will hæraz höfþinge broa syn seia: þæt skal uara mællum pinkizs dagha ok olafs mæssu: þa skal han tolf mæn haua af fiarþunginum. Jfr. Bygd. B. 14: 1.

[2]) Ræfst. B. 4: 1. Nu fælle næmd garþ ælla bro ok næmna til mæn þem sum þe fælla. þa ma egh eþ amote næmd ganga: Nu æn han tröstir sik at han sant hauær: þa skal han sua margha pænninga i borghan sætia undir kunungx dom ælla laghmanzs sum han ær fældær at. ær þær san lysn til at þer æru orsaki: þa aghær kunungær ælla laghman þem ursaka döma: ok næmdin böte sum þem fælde orætlika: æru þer saki: bötin ok egh amote næmd gangin. I konung Magnus Birgerssons bref till ölänningarne af den 29 Dec. 1281 (Sv. Dipl. 736) tillåtes vad från häradshöfdingen till Ölands lagman, från denne till Östgöta lagman och slutligen till konungen själf. Vadrätten synes här vara utsträckt till alla mål. »Eorum (scil. legiferorum et prolocutorum) etiam sententias stare præcipimus omnes in omnibus caussis secularibus, nisi sub alicujus certæ summæ periculo, de qua partes conuenerint danda ab eo qui succubuerit, litigantes causam a proloqvutoribus ad Legiferum, a Legifero ibidem ad Legiferum Os-Gothorum aut ad nostram audientiam duxerint adducendam.»

[3]) VGL. II. Præf. lagh æru skipaþ rætuisum ok spacum til fridar ok *wrangwisom ok ospakum til reddugha ok ræfst* mæþ liflat æller penningæ böte æftir þy som bruth æru till.

daat en aktad och fruktad gäst, som med sin närvaro gaf ökad kraft åt de beslut, som der fattades.

Detta må vara sagdt i förbigående för att antyda möjligheten deraf, att ännu vid den tid, då Östgötalagen skrefs, häradshöfdingen var domaren vid räfstetingen. Så mycket kan man trygt påstå, att han, i likhet med fjärdingshöfdingen vid fjärdingsräfsten, tillsatte nämnden, som måste bestå af ojäfvige personer, till hvilkas val båda de tvistande parterna skulle lemna sitt samtycke [1]). Den som sattes i nämnd måste åtaga sig uppdraget vid vite af tre marker (Ræfst. B. 1: 2).

De mål, som lågo till konungsräfsten, uppräknas i andra kapitlet af Räfstabalken [2]). En del af dessa fingo ej anhängiggöras vid något annat ting, andra åter kunde äfven instämmas till vanlig domstol, så vida målseganden ville tillåta svaranden att värja sig med edgärdsmän. Till den förra klassen hörde först och främst edsöresbrotten (Eþs. 13). Nämnden skulle i dessa mål *uita huat þær ær sant um* (Eþs. 3: pr.; 10: pr., 2), *fælla ælla uæria* (Eþs. 12; jfr. ibid. 23: 1; Kr. B. 26: pr.), *uita huat hældær annar skilnaþær kom þera mællum ællas egh* (Eþs. 2: pr., 2; 7: pr.; jfr. ibid. 5: pr.). Naturligtvis var det *þön hæræzs næmd sum af þy hæræþe ær sum gærþin uær gör i* (Eþs. 10: 2).

Till de mål, som konungens sokuare eller målseganden efter eget val kunde instämma antingen till häradsting eller räfst, hörde: mord å make (Eþs. 17) [3]), barnamord (Kr. B. 26; Eþs. 21) och lönnmord (Eþs. 25); om rånare ertappas med det röfvade godset i sin ego (Uaþam. 31: 4); om någon sårar en annan med knif (Uaþam. 11: 1). I alla dessa fall egde svaranden att värja sig med tränne tolfters ed, om han stämdes att svara vid häradstinget.

Vidare afgjordes af konungsnämnden följande mål: om qvinna anklagades att hafva legat i hjäl sitt barn och *hauær hun sua fatöka frændær at þe orka egh þrætylftan eþ ganga* för att intyga, att det

---

[1]) Ræfst. B. 1: pr. Nu will kunungær ræfst sina seia: þa skal hæræzs næmd næmna ok baþi þer uiþær uara sum uiþær delas ok iaka þem sum næmnas i næmdina: þa skal sanninda mæn i næmd næmna ok egh uiþærdelu mæn ok egh þera uilda mæn ællas frændær þera.

[2]) þessin mal aghu a kunungx ræfst slitas: all ezsöre. all tuæsuæri: alle olagha eþa: knifs lagh. kunungxs dombrut. alla iorþa delur. all högh mæle. ok all fiæþærtiugh mal. all morþgiald ok ran: ok olagha næmdir. sua ok .æn þri giua enum þiuf sak.

[3]) I detta fall hade den anklagade varit tvungen att bevisa sin oskuld med järnbörd, innan Birger jarl afskaffade detta bevisningsmedel. Således är nämndens användning i detta mål yngre än medlet af det trettonde århundradet.

skett af våda (Eþs. 23: pr.); om barnet blifvit qväfdt i modrens och styffadrens säng (Eþs. 23: 1); om tre män anlägga tjufsak emot en och samma person, utan att målet förut varit instämdt till något ting (Uaþam. 32: 6). Nämnden skall undersöka, huru vida häradshöfdingen haft laga förfall, om han icke infunnit sig för att biträda vid dråpares fasttagande (Drap. B. 2: 2), äfvensom huru vida konungens soknare fått bud eller ej att komma till städes, då vådaed skall gås i såramål (Uaþam. 1: pr.). Om häradet kräfves för dulgadråpsböter eller *morþgiald*, såsom det heter i Östgötalagen, skall häradsnämnden intyga, antingen att den döde icke omkommit på våldsamt sätt, eller att hans arfvinge inom natt och år stämt målet till tinget, eller att dråparen inom samma tid vidgått gerningen (Drap. B. 12).

Nämnden egde äfven slita alla jordatvister *(iorþadelur)*, huru låga böterna än voro. Det förbjudes uttryckligen att draga dessa mål till fjärdingsräfst eller Ljunga ting (Ræfst. B. 3: 1; ibid. 25 m. fl. st.). Dit hörde t. ex. om jord klandras, medan egaren eller hans hemulsman vistas utrikes (Egn. sal. 12; ibid. 13: 1). Om två närgränsande härad eller tvänne byar, belägna inom olika härad, tvista om eganderätt till allmänning, skall nämnden bestå af bönder från de båda närmaste häraden (Bygd. B. 28: pr., 1)[1]. Häradsnämnden skall äfven afgöra, om landbo underrättat jordegaren, när byaskifte skall göras, eller ej (Bygd. B. 1: 5). För öfrigt äro de flesta hithörande mål tvesöressaker. Olaga åverkan å jord *(iorþaran)*, sedan nämnden fällt sitt utslag, är belagd med 40 marks böter (Uaþam. 30: 2; Bygd. B. 47).

Vid anklagelse för understöd åt fredlöse skall enskild bonde värja sig med tolfmannaed, soknen, fjärdingen och häradet med sina respektive nämnder (Drap. B. 4: pr.). Detta är det enda ställe i Östgötalagen, der nämnden ännu likställes med edgärdsmännen. Här är det den anklagade menigheten, som förnekar beskyllningen med tillhjälp af nämnden *(dyli mæþ sokna næmdinne* o. s. v.) på samma sätt, som bonden gör det medelst tolfmannaed *(dyli mæþ tolf manna eþe)*. Annars heter det alltid, att nämnden skall *væria ælla fælla*, *slita þa delu* (Bygd. B. 28: pr.), *vita huat þær ær sant um*, allt uttryck, som häntyda derpå, att hennes medlemmar ansågos såsom ransakande edsvurne.

Ännu återstår att taga i betraktande en vigtig sida af nämndens verksamhet, nämligen hennes rätt att pröfva de eder, som blifvit svurna af edgärdsmän. Vid framställningen af dithörande stadganden i den yngre Vestgötalagen hafva vi sökt visa, huru denna nämndens befo-

[1]) Jfr det liknande stadgandet (se ofvan s. 17 n. 5) i Vestgötalagen i mål emellan land och härad.

genhet har utvecklat sig ur hennes ursprungliga karakter. Här kunna vi derföre inskränka oss till en redogörelse för de faktiska förhållandena enligt Östgötalagen.

Först och främst egde häradnämnden att slita *tuæsuæri* (Vestgötalagens *twæsöreseþer*)[1]), d. v. s. att afgöra *huarr þera sum sannare hauær* (Egn. sal. 10; ibid. 14: 1 m. fl. st.), om båda parterna i samma mål svurit tolfmannaed (Egn. sal. 15: 3), fjortonmannaed (Uaþam. 20: pr.; Egn. sal. 10), tränne tolfters ed (Eþs. 29; Drap. B. 3: 2; Uaþam. 8: 2) eller dubbel fjortonmannaed (Egn. sal. 4: 1), eller om eljest stridiga edliga intyg blifvit afgifna å båda sidor (Egn. sal. 7; Vinsorþ. B. 6: 4 m. fl. st.). Detta kunde inträffa i mål rörande blodvite (Uaþam. 20: pr.); då nyligen dräpt mans lik hittas och någon misstänkes att vara banemannen (Eþs. 29); då svaranden vill styrka sitt alibi vid anklagelse för dråp (Drap. B. 3: 2) eller misshandel (Uaþam. 8: 2); i mål angående köp (Vinsorþ. B. 6: 4); samt i åtskilliga *iorþadelur* (Egn. sal. 4: 1; ibid. 7; ibid. 10; ibid. 14; ibid. 15: pr., 3, 4; ibid. 16: 2; Bygd. B. 9: 1; ibid. 28: 4; ibid. 30: pr.).

Beträffande andra eder gäller den regeln, att häradsnämnden skall undersöka, huru vida alla lagstadgade formaliteter blifvit iakttagna, biskopsnämnden åter pröfva sanningen af de svärjandes utsago[2]). Mål om olaga eder kunna äfven instämmas till vanligt häradsting, men då eger svaranden rätt att bekräfta den föregående eden med en fjortonmannaed för hvarje tolft, ehuru denna *göþzlueþer* sedan kan kasseras å biskops- eller konungsräfst. Stämmes saken omedelbart till räfst, har svaranden intet vitsord[3]). I denna förstärkningsed har man sannolikt att se en qvarlefva af den gamla grundsatsen att så att säga lägga den ena edgärdsmannatolften på den andra för att göra eden dess

[1]) Kr. B. 13: 3. Nu a egh tuæsuare a biskups næmd koma. þæt a slita hærazs næmd.

[2]) Kr. B. 16: 3. Nu skal biskups næmd sannind leta ok hærazs næmd lagha gærþ. Jfr Ræfst. B. 15; ibid. 1: 1 in fine.

[3]) Ræfst. B. 16: 1. Nu sæghær man eþ olagha uara. stæmnir ok sökir æftir. þa ær þæt hans uitzsorþ sum firi ær staddær mæþ göþzslu eþe fiughurtan manna: Nu ma ængin þæn standa i gözlu eþum sum i þem förru eþumin stoþ. æn hin uar minna æn tuætylftær eþær uar hin tuætylftær eþær þa skal göþa mæþ tuænne fiughurtan manna eþum: man skal göþa eþ mæþ eþe ok egh tua mæþ enum: bristær göþzlu eþær för æn han ær gangin: ællar ok siþan falzs han at kunungxs ræfst ælla a biskups ræfst. þa böta þe firi olagh sum för suoru i eþinum: Nu stæmne man egh æfte utan þær olagha eþa til kunungx ræfst. þ skal hærazs næmd uita huat þær ær sant um ok kombær egh længær ti hans uitzs orþa.

kraftigare. Nämndens bekräftelse af en föregående ed var i själfva verket endast en dylik *göþzlueþer*.

Biskopsnämnden eller *soknenämnden*, såsom hon äfven kallas, skulle, utom vid anklagelse för mened, äfven ransaka, då biskopens soknare stämde bonde för hor, kyrkostöld, sabbatsbrott eller försummelse att skrifta sig för dråp [1]). De edgärdsmän, som svurit först sedan parten redan gått sin ed *(sucæria þer egh baþir a enum dagh)* och skriftade sig, innan nämnden fält sitt utslag, undgingo att betala böter, men måste i alla fall fasta (Kr. B. 14). Hufvudmannen och de båda vitnena i fjortonmannaeder kunde likväl icke på detta sätt slippa att böta (Kr. B. 15: 2). När biskopen ville hålla räfst, skulle han sända soknepresten bud en månad förut. Denne skulle tillsätta nämnden, men fick icke taga vare sig biskopens soknare eller någon af edgärdsmännen i de eder, hvilkas sanning skulle undersökas. Nämndemännen måste vara ojäfvige män, med hvilka båda parterna voro belåtna. Sedan nämnden blifvit konstituerad, skulle biskopens soknare framställa sitt påstående, hvarefter nämnden trädde afsides och fälde sitt utslag. Nämnden kunde äfven hänskjuta pröfningen af edernas laglighet till konungen eller lagmannen [2]).

Beträffande både konungs- och biskopsnämnd gälde, att ehuru ingen värjemålsed var tillåten emot nämndens utslag, så kunde detta likväl upphäfvas af konungen eller lagmannen (Kr. B. 16: pr.). Om så skedde *(uarþær næmd ater dömd)* vare sig derför att nämnden svurit falskt eller att hon icke iakttagit laga former *(firi osannind ælla firi olugh)*, bötade hvarje nämndeman sex marker till treskiftes emellan konungen, häradet och målseganden samt tre marker till biskopen; ingen kunde genom att skrifta sig undandraga sig att

[1]) Kr. B. 13: 3. all laghkallaþ mal aghu a biskups næmd kuma ekke huma mal. Alli eþa aghu a biskups næmd kuma. þessin mal aghu a biskups næmd koma. hor. meneþa. skrokuitne. oskriptaþ mandrap. kirkiu ran. hælghu dagha bardaghi. ok hælghudagha brut. Här uppräknas de olika slags eder, som biskopsnämnden egde pröfva, äfvensom de, hvilka hon icke kunde kassera. Hon egde äfven yttra sig i tvister om jord, som blifvit skänkt till kyrkliga ändamål (Kr. B. 3).

[2]) Kr. B. 13: 2. þa biskupær uill næmd sea. þa skal han fa manaþa buþ firi sik. præstær a næmd gæra sanna mæn i næmd sætia ok egh uiþærdelu mæn ok egh soknara ok egh þæn i eþumin stoþ. ok þe skulu sitia i næmdinne sum þe sighia ia uiþær sum uiþærdelu mænnini æru. siþan a soknarin eþa til næmd bæra. þa skal næmdin sitia sik ensamin ok talas uiþær. alla þa eþa sum hon uær þa uarin uarþi. alla þa eþa hon fælle þa uarin fælde. utan næmdin uili nakuara eþa undi kunungx dom læggia ælla laghmanzs. þa biþin þe eþa þær til þe uarþa fællde ælla uarþe.

böta, *þy at þær ær hwar hwuzs man firi sialuan sik* (Kr. B. 18: pr.). Den som vid edens afläggande åtrade sig *(gifs nokrum ur næmdinne ok suor ække)* slapp böta till biskopen, hvilket äfven gälde för edgärdsmän (Kr. B. 18: 1).

Nämndens kompetens bestämdes af den ort, der den åtalade gerningen påstods hafva blifvit begången[1]). Utslaget bestämdes efter enkel pluralitet; vid lika röstetal *frikändes* svaranden. Vägrade nämnden att svärja vare sig för eller emot den anklagade, kunde denne på laga väg stämma henne att yttra sig. Svor hon ej å Ljunga ting, sedan hon blifvit stämd till tre målting, fäldes hon till tolf marks böter[2]).

Den östgötska nämnden står i flera afseenden på ett senare utvecklingsstadium än den vestgötska, och inga källor finnas, med hvilkas tillhjälp vi kunna följa hennes föregående historia. En fast häradsnämnd, såsom i den yngre Vestgötalagen, finna vi icke här, och orsaken dertill, att en sådan icke utbildat sig, låg säkerligen deri, att nämnden kunde lättare umbäras, då man i stället använde den tredubbla tolfmannaeden, som Vestgötalagen saknar. Derigenom att nämnden endast förekom vid räfstetingen, kunde hon längre än i Vestergötland bibehålla sin tillfälliga karakter, emedan dessa ting höllos mera sällan. Men å andra sidan miste hon helt och hållet likheten med edgärdsmännen emedan hon svor å tinget, ej å endagen och blef en jury, som efter åhörandet af parternas skäl friade eller fälde. Den lättnad för svaranden, som ligger i den ofvan anförda röstberäknings-

[1]) Kr. B. 16: 1. Nu fællir annur næmd ok annur uær. þa a þön næmdin witzs orþ sum gærþin uar gör i. þy at baþe hæraz næmd ok biskups namd skulu i allum malum þær sant leta sum gærþin uar gör. ok þön næmdin skal fælla ælla wæria.

[2]) Kr. B. 16: 2. Nu uarþær maþær fældær a næmd ok han kalla sik egh fældan uara; *far han siu mæn af næmdinne.* þa ær þæt hans witz orþ ok uari uarþær. Nu skil þöm a sum i næmdinne æru. uilia flere uæria þa ær wart. wilia flere fælla þa ær fælt. æn þer wilia sum flere æru. Nu wil næmdin huazke gæra fælla ælla wæria ok soknarin sighær han fældan uara. þa stæmne bondin næmdinne antuiggia uæria sik ælla fælla sik. will hon huarte gæra. þa söke ut alla lagha soknina ok sua lionga þing æfter: gör næmdin egh ræt i lionga þinge huarte fælla ælla uæria. böte firi tolf markær. Nu æn siax uilia uæria ok siax fælla. þa aghu þe uitzs orþ sum uæria uilia: sua ær ok i allum næmdum. De kursiverade orden skulle kunna tydas så, att svaranden kunde styrka sitt påstående, att nämnden ej fält honom, medelst ed af sju af hennes medlemmar. Man har i så fall äfven här en reminiscens af nämndens ursprungliga identitet med edgärdsmännen. Men må hända får man icke tolka uttrycket så strängt efter orden.

grunden, är vida skild från Vestgötalagens stränga föreskrifter om den lykta häradsnämnden. Härutinnan äfvensom i nämndens vidsträkta rätt att kassera tvesöreseder och i uppkomsten af en särskild biskopsnämnd ligga de väsentligaste framstegen utöfver den ståndpunkt, som nämnden intager i de vestgötska rättskällorna. Men man kan häri skönja en fortlöpande utveckling ur samma grundsatser, och man har derföre äfven rätt att antaga samma ursprung för Östgötalagens nämnd som för Vestgötalagens.

Här må äfven de torftiga uppgifter meddelas, som vi hafva om den småländska och gotländska nämnden. Af *Tiohäradslagen* återstår endast Kristnubalken. Här föreskrifves, att kyrkliga mål skola ransakas af en *soknenämnd*, utsedd af presten med biskopens och soknemännens samtycke [1]). De förbrytelser, för hvilka nämnden skall *skiæra ælla fælla* (Kr. B. 13: 6, 7), äro mened, *skriftæ brut*, vanhelgande af kyrka, trolldom, hor, blodskam, barnamord och tidelag (Kr. B. 13: 1—8). I vissa fall *(dulsaki)* har den anklagade rätt att värja sig med tolfmannaed af slägtingar *(meth kýni ok kunnum mannum sinom*, ibid. 13: 7, 8). Tredskar bonde och vill ej böta eller skrifta trots biskopens bann, skall saken anmälas för konungen och *häradsnämnden*, antagligen vid konungsräfsten, fälla honom till 40 marks böter [2]).

Gutalagen känner ingen nämnd, men i det historiska tillägget omtalas ett stadgande, att om bönderna icke hörsamma konungens ledingsbud, skola de styrka laga förfall med ed af tolf nämndemän, utsedde af de kungliga sändebuden. För öfrigt förbjudes uttryckligen all annan nämndemannaed [3]). Senare infördes dock nämnd äfven på Gotland, sedan landet kommit under Danmarks välde (konung Hans' stadga af år 1492 i GotlL. ed. Schlyter, IV: 1).

---

[1]) SmålL. Kr. B. 13: pr. Tha ær kirkiæ wight oc waaldogh. tha will biscoper næfnde seæ. tha scal præster tolf mæn aaf sokn næfnæ. tha thær bathæ quætha ia wither biscoper oc soknæmæn. the sculu rethæ hanom saki sinæ.

[2]) Kr. B. 13: 4. will han ey æn tha till rættindæ gangæ tha scal konunge till sighia. tha scal konunger skiælikæ göra sætia a hæræz næfnd wiliæ the swa witnæ at then mather ær skiælika wrakin. tha agho the fællæ han oc fram sighiæ.

[3]) GotlL. Hist. 6. Jer so et cunungr wil ai troa at buþ quamin olaglica eþa byr hindraþi at retum frestum þa aigu sendimen kunungs sum scat taka a þy þingi sum nest ir eptir sanctj petrs messu taka tolf nemda manna aiþ. Svm sendimen kunungs nemna wilia et þair miþ laglicum forfallum haima satin. *Engin gief nemda aiþir j gutlandi vtan kunungs aiþir.*

Rättelser och tillägg.

Sid. 2. Att självhämnden hade stor betydelse i den forngermanska rätten, är naturligtvis icke meningen att förneka. Men hon inskränktes af de gängse rättsföreställningarna och får derföre ingalunda uppställas såsom princip för rätten. Hvad som enligt folkets gemensamma uppfattning var ens obestridliga rätt, kunde man äfven på egen hand med våld utkräfva. Var deremot rätten tvifvelaktig, så kunde man lätt genom ett egenmäktigt förfarande råka i strid med sin stams rättsmedvetande, hvilket åter medförde svåra följder. Det är således detta allmänna rättsmedvetande, som är själfva principen, emedan normen ovilkorligen måste stå öfver det normerade. Om självhämndens betydelse se några träffande anmärkningar hos Ihering, Geist des röm. Rechts, Aufl. 2, I s. 120 ff.

Sid. 3, not. 1. Emellan *friðr* och *grið* var den skilnaden, att det förra ordet betecknar den allmänna folkfriden, det senare åter en särskildt utfäst, under särskildt hägn stående frid. Se Schmid l. c.; Fritzner, Oldn. Ordbog s. v. *grið*.

Sid. 5. Skilnaden emellan urbota mål och bötesmål visar sig dock redan i de äldsta källorna. Tac. Germ. 12. distinctio poenarum ex delicto. proditores et transfugas arboribus suspendunt — — sed et levioribus delictis pro modo poena: equorum pecorumque numero convicti mulctantur.

Sid. 6. Om det kriminalistiska åskådningssättets öfvervigt, se Sohm, Die altdeutsche Reichs- und Gerichtsverfassung, I s. 5, n. 13: "Das Verfahren aus dem Delict ist in ältester Zeit *das* gerichtliche Verfahren."

Sid. 6, not. 1. Beträffande det anförda stället hos Tacitus, har jag följt Waitz' tolkning deraf, V.G. I s. 334: "Dass einzelne aus dem Volk als Urtheiler bestellt waren, ist in keiner Weise wahrscheinlich: die hundert Begleiter können nicht als solche, nicht als Schöffen im späteren Sinn des Worts angesehen werden, sondern stellen eben die Gemeinde dar." Jfr äfven Sohm, I s. 6. Taciti *centeni* synes bero på ett missförstånd af det germanska *hundari*.

Sid. 7. S. Grundtvig (om de gotiske folks våbened, s. 26 ff.) betraktar vapentaget såsom en särskild form af vapeneden.

Sid. 7. "Men det dömande folket fäste vid parternas bevisning så mycket afseende som det själf fann för godt." Härmed menas icke, att bevisningens giltighet berodde på menighetens nyck och tillfälliga stämning,

utan att folket ensamt gaf auktoritet åt bevisningsmedlen, hvilka bestämdes af den rådande uppfattningen af deras betydelse. Var kärandens rätt i sig själf klar, såsom då förbrytaren blifvit gripen å bar gerning eller käromålet styrktes med åsyna vitnen, fattade tingsallmogen, om dess hjälp påkallades, omedelbart utan svarandens hörande sitt beslut *(dom)*, som då innebar dess vilja att bispringa den förorättade. Var åter rätten tvifvelaktig, skapades en ny obestridlig rätt, som genom å tinget närvarande vitnen (tingsvitnen) kunde i påkommande fall styrkas, genom ett beslut *(dom)* af menigheten, hvarigenom svaranden ålades att ingå ett alternativt fördrag med käranden. Han förband sig nämligen att *antingen* prestera den bevisning, som föreskrefs af det dömande folket, *eller* betala de böter, som folkets lag stadgade för det i fråga varande brottet. I detta fall (nämligen om kärandens rätt var underkastad tvifvel) blef domen "zweizüngig", såsom de tyske rättshistorikerne uttrycka sig, och bevisningen uppfattades såsom en prestation af svaranden åt käranden ("eine processualiche Leistung", Sohm I s. 128). Jfr Siegel, Gesch. des deutschen Gerichtsverfahrens, I s. 152 ff.; Sohm, I. s. 126 ff.; Brunner, Zeugen und Inquisitionsbeweis, s. 5 ff.; dens., Entstehung der Schwurgerichte, s. 45 ff.; Brandt, Om foreløbige retsmidler i den gamle norske rettergang, s. 5, 6; m. fl. I alla händelser är domen alltid ett *beslut*, ett uttalande af menighetens vilja. Jfr Siegel, I s. 148: "Sie (die Schöffen) sollen nicht entscheiden, ob etwas so oder anders gewesen, sondern blos und allein schaffen, was da werden soll"; Brunner, Zeugen etc. s. 7 n. 1: "Das Urtheil der Schöffen (der "Schaffenden") ist nicht declaratorischer, sondern constitutiver Natur"; Brandt, s. 5: "ved "dom" forstodes ikke, som nu, et mandat af en *stats*myndighed, men alene en beslutning af en samling af medborgere, der vel for den tabende part medfører en nødvendighed, men i regelen icke går ud på nogen anerkjendelse af forpligtelsen." Rättssedvanorna eller lagarne utvecklade sig just genom en följd af dylika domar eller beslut i enskilda fall; de bestodo egentligen endast af prejudikat. Derföre kallas också de fornengelska lagsamlingarna *dómas*. Jfr Sohm, I s. 52: "Die einzelnen Rechtssätze der Lex Salica sind "Urtheile", judicia."

Sid. 9. Angående ordaliernas icke nordiska ursprung har jag måhända uttrykt mig allt för bestämdt, emedan frågan ännu på långt när icke kan anses vara utredd. I hvilket fall som helst måste man skarpt skilja emellan gudsdomarne och enviget, som ingalunda kan betraktas såsom ett bevisningsmedel (se K. Maurer, Krit. Ueberschau, V. s. 222 ff.).

Sid. 12. Framställningen af edgärdsmannaedens betydelse åsyftar att åt denna tillerkänna ett objektivt innehåll. Må hända har Eichhorn menat detsamma, då han (Rechtsgesch. I § 78, anf. hos Sachsse, Beweisverfahren s. 24) kallar edgärdsmännen "Personen, *welche auf eine weise, von der sie keine Rechenschaft abzulegen brauchen,* — wodurch sie von den Zeugen sich unterscheiden — über die Unschuld des Beklagten eine Ueberzeugung sich verschafft haben, die sie eidlich bekräftigen." Denna definition är likväl för trång, emedan edgärdsmännen ingalunda uteslutande besvärja den anklagades oskuld. I den ofvan sid. 13 uppstälda definitionen må ordet "öfvertygelse" utbytas emot "kunskap", för att förebygga miss-

förstånd, ehuru "öfvertygelse" alls icke behöfver fattas såsom ett blott och bart subjektivt "för sant hållande".

Äfven Sachsse (s. 23—27) och K. Maurer (l. c. s. 204) tyckas i viss mån vilja framhålla, att edgärdsmännen måste stödja sig på objektiva grunder, ehuru deras ed endast var subjektiv. Men det är just om edens innehåll som frågan är. Svärja edgärdsmännen: "så eller så *är* det", eller: "*jag tror*, att det är så eller så?" I förra fallet blir deras ed ett *juramentum veritatis*, i det senare ett *juramentum credulitatis*. Att genom en i detalj gående granskning af källornas vitnesbörd försöka bevisa, att edgärdsmännen *ursprungligen* svuro ett *juramentum veritatis*, låter sig icke här göra. De hufvudsakligaste skälen för detta påstående äro följande. 1) En distinktion emellan två i afseende på innehållet olika arter af ed förutsätter en så utvecklad abstraktionsförmåga, att man icke kan antaga den hafva förefunnits på det primitiva stadium, som edgärdsmannabeviset tillhör. En vid tankearbete ovan menniska skiljer icke emellan objektiv kunskap och subjektiv mening. Hon säger: "jag vet", då en mera bildad person nöjer sig med att säga: "jag tror". 2) *Om* en sådan distinktion blifvit gjord, måste den vara uttrykt i de svärjandes edsformulär, emedan det just är ett karakteristiskt drag för alla gamla rättssystem, att stor vigt lägges på det formella. Nu begagna edgärdsmännen alldeles samma formulär (*munhaf*, V.G.L. I. Mandr. B. 1: 2 m. fl. st.) som hufvudmannen, hvilken otvifvelaktigt svor en objektiv ed. 3) Denna distinktion kan icke vara underförstådd, hvilket, utom af nyss nämnda orsak, äfven synes deraf, att edgärdsmännen fäldes för mened, om det sedermera visade sig, att svaranden verkligen begått den i fråga varande gerningen (V.G.L. II. Add. 13: 2, jämf. med Add. 2: 7, 8). Hade de endast svurit en "godtrogenhetsed", skulle de blott då hafva kunnat fällas för mened, om de öfverbevisades om att hafva afvetat hufvudmannens missgerning. Att de böta mindre än denne, betyder endast, att deras förbrytelse betraktades ifrån samma synpunkt i förhållande till hufvudmannens mened, som de i ett mord mindre delaktiges blodskuld i förhållande till de vid gerningen mera verksammes (VGL. I. Mandr. B. 3: 2, 3). 4) Endast genom en sådan uppfattning af edgärdsmannaeden, som den i texten framstälda, låter nämndens utveckling derur förklara sig, en utveckling, som man med Nordström (II, ss. 775—785) och många andra måste anse för säker. Ty vore verkligen edgärdsmännens ed endast subjektiv, så återstode intet annat än att obetingadt gilla K. Maurers invändningar emot nämndens härledning ur detta bevisningsmedel (Krit. Uebersch. V, s. 391): "Uns scheint indessen allen derartigen Constructionen — — — schon der Umstand im Wege zu stehen dass der Eidhelfereid immer nur auf die Glaubwürdigkeit des ihm vorhergehenden Hauptschwures, nie auf die objective Wahrheit derjenigen Thatsache selbst gerichtet war, welche den Gegenstand dieses letzteren bildete, während gerade die Richtung auf diese objective Wahrheit ein charakteristisches Merkmal des Geschworeneneides von Anfang an ist; ferner der weitere Umstand dass die Geschworenen als ein zweiseitiges Beweismittel berufen sind "zu wehren oder zu fällen", während die Eidhelfer immer nur für den Beweisführer schwören oder aber den Schwur verweigern müssen, und dass sie durch die Erklärung ihres Nichtwissens die Ent-

scheidung für den Läugnenden geben oder doch diesem den Zutritt zu anderweitigen Beweismitteln eröffnen, während diese durch die Verweigerung ihres Eides denselben fällen; endlich die Thatsache dass wir in eben den Rechten, welche die Jury kennen, selbst das isländische nicht ausgenommen, neben derselben die Eideshülfe, ja hin und wieder sogar den Schwur von ernannten Eidhelfern forterhalten sehen, ohne dass sich die Spur eines genetischen Zusammenhanges zwischen dieser und jener erkennen liesse."

Nu är ett sådant "genetiskt sammanhang" emellan nämnden och edgärdsmännen tydligt deraf, 1) att enligt den äldre Vestgötalagen nämnden (= nämndemännen = "die ernannten Eidhelfer", se ofvan sid. 17) *icke* "värjer eller fäller", således *icke* är ett "zweiseitiges Beweismittel" (se ofvan sid. 20); 2) att hufvudmannen säges värja sig med nämnd såsom han säges värja sig med tolftared (ibid.); 3) att svaranden fäldes, om han icke kunde värja sig med nämnd (se alla ställen i VGL. I, der nämnd omtalas), således icke frikändes eller fick begagna sig af annan bevisning; 4) att nämnden svor å endagen liksom edgärdsmännen (VGL. I. Bard. B. 1: pr.; se nedan tillägget till sid. 18, not. 1). Alltså måste nämndemännens ed vara likartad med edgärdsmännens, och då de förre otvifvelaktigt svuro ett *juramentum veritatis*, måste de senare hafva gjort det samma. Ty en öfvergång från *j. credulitatis* till *j. veritatis* kan icke uppvisas, men väl tvärt om.

Fattar man edgärdsmannaeden såsom en objektiv ed, så vinner man enhet och konseqvens i uppfattningen af hela den gamla rättegången. Alla bekräftande (assertoriska) eder äro objektiva. De kunna angå dels hvad som timat å tinget, dels hvad som händt annorstädes. Den svärjande kan dels uppgifva det sätt, hvarpå han förvärfvat sin kunskap, dels icke. Ederna kunna vara dels positiva, dels negativa. En man, som aflägger tingsvitne, kan intyga, att han varit närvarande, då menigheten fälde den eller den domen; han kan också intyga, att det eller det är lag i landet, d. v. s. att menigheten plägat fälla så eller så beskaffade domar (de forntyske *scabini* och *rachimburgii*, den norska och isländska *lagröttan*). I det förra fallet kan han svärja, att menigheten, då han var närvarande, *icke* fält den eller den domen; i det senare, att det eller det *icke* är lag. En man, som aflägger vitnesbörd om sådant som timat utom tinget, kan intyga, att han varit närvarande, då det eller det skedde (vitnen i vanlig bemärkelse); han kan också intyga, att saken förhåller sig så eller så (edgärdsmän, "Erfahrungszeugniss", K. Maurer l. c. s. 192). I förra fallet kan han svärja, att, då han var närvarande, det eller det *icke* skedde; i det senare, att saken *icke* förhåller sig så eller så. Vitnenas ed kan således äfven vara negativ (Gulat. 256; Grâg. 22: nefna ser vatta at spurningv oc at suorvnvm oc *sva þo at öngv se svarat*) liksom edgärdsmännens kan vara positiv (K. Maurer l. c. s. 198): Grâgâsens *sannaðarmmenn*, som enligt Maurer (l. c. s. 203) äro edgärdsmän, svärja: *su er frendsemis tala son oc rett er hin taldi* (Grâg. 25). Äfven Maurer är benägen att antaga ett samband emellan edgärdsmännen och "das Erfahrungszeugniss" (l. c. s. 206 n. 1). Innehållet af eden är i sjelfva verket det samma, hvad båda dessa bevisningsmedel beträffar; skilnaden består endast deri, att edgärdsmännens ed alltid föregås af hufvudmannens. Men äfven vitneseden kan på detta sätt ansluta sig till hufvudmannens (ex. föredsmännen i de svenska lagarne).

Hvad beträffar möjligheten af en ed af så allmänt innehåll som edgärdsmännens, må hänvisas till Maurer (l. c. sid. 204), som åberopar "die durchgängige Einfachheit und Oeffentlichket des gesammten Lebens", "die hiedurch bedingte vollkommene Durchsichtigkeit aller Verhältnisse und des ganzen Treibens jedes einzelnen" (jfr sid. 192). Den som förklarar edgärdsmännens ed för ett *juramentum credulitatis*, måste konseqvent säga det samma om de norske lagrättomännens och de isländske domarnes.

Att edgärdsmannaeden senare blef en "godtrogenhetsed", är säkert och sammanhänger med nämndens eller juryns utbildning hos somliga folk, med vitnesbevisets utsträckning hos andra. Magnus Håkanssons norska landslag tillåter *dulaeiðar* endast *þar sem eigi eru vitni til loglig* (IV. 26). I de norska lagarne är redan tidigt vitnesbeviset öfvervägande och edgärdsmännens ed subjektiv, hvarföre också ingen ransakande nämnd der har kunnat utveckla sig. Men edgärdsmännen böta äfven endast om de *vissu at usœrt var* (Gulat. 28 [detta stadgande bär öfverskriften *Magnus*, hvarmed åsyftas Magnus Erlingsson, och är således icke äldre än slutet af tolfte århundet, se Maurer, Die Entstehungszeit der älteren Gulaþingslög, sidd. 49—56]; Frostat. II. 46; Landsl. IX. 16). Derjämte betonas edens subjektiva karakter uttryckligen i formuläret, se Landsl. IV. 26: sa sueri fullan eið firir sik er male a at suara. en allir aðrir sanne eið hans með þui skilorðe at *eigi uitu þeir annat sannare vm þetta mal.* Motivet till denna formulering af edgärdsmännens ed uttalas också tydligt i de närmast föregående orden, då det heter, att det är *haskasamligt firir guði*, att edgärdsmännen svärja med hufvudmannens edsformel *(eiðstafr), þo at þeir uiti eigi huart er þeir sueria satt eða usatt.* Jfr med dessa stadganden VGL. II, Add. 13: 2 och edsformulären VGL. I Mandr. B. 1: 2 och VGL. II, Dræp. B. 3: Sva se mær guð hol *ok uattum minum. at þu bart a han od ok æg.*

Sid. 14, not. 2. I hela den forngermanska rätten kan man skilja emellan folkets lag, som endast med dess samtycke kunde ändras eller upphäfvas, och den sekundära rätt, som uppkom genom höfdingarnes eller konungens hotelser om straff för den, som begick en af dem förbuden gerning. Denna konungens tuktan af förbrytare tillhörde hans exekutiva myndighet (se sid. 46), och han kunde på egen hand bestämma de grundsatser, som han dervid ämnade följa. Dessa grundsatser kunde han vid sitt tillträde af regeringen tillkännagifva under edligt löfte att städse iakttaga den *(eþsöri)*, på samma sätt som den romerske prätorn vid början af sitt embetsår offentliggjorde sitt edikt. Besvor konungen sin företrädares förvaltningsmaximer, så uppkom ett slags *edictum tralaticium.* I böndernas privaträttsliga förhållande inbördes kunde deremot konungen eller höfdingen endast medelbart ingripa. Så finner man på Island ett *goðalýritti* (Grág. 58, äfven *-ttr*, m. och *-tt*, f.) af ungefär samma betydelse som prätorns *interdictum.* Jfr Sohm, sid. 102: "Die römische Rechtsgeschichte bewegt sich in dem Gegensatz des jus civile und des jus honorarium. Die deutsche Rechtsgeschichte weist denselben Gegensatz auf. Das Volksrecht (Stammesrecht) ist das deutsche jus civile, und das kraft der obrigkeitlichen Gewalt geltende Recht das deutsche jus honorarium (Amtsrecht)."

Sid. 15. "Äfven konungens domsrätt är erkänd." Åt minstone har konungen enligt det åberopade lagrummet rätt att tillsätta nämnd.

Sid. 15. "De ting, som förekomma, äro häradsting och allra göta ting." Det borde hafva framhållits, att benämningen häradsting, lika litet som landsting, förekommer i VGL. I. (se sid. 40, not. 4), utan endast *þing* κατ' ἐξοχήν om häradets ting, *allra göta þing* om landskapets.

Sid. 15. "Ett ting får karakteren af allra göta ting, så snart lagmannen är der närvarande." Härmed menas naturligtvis ej, att genom hans blotta närvaro (t. ex. i egenskap af målsegande eller vid ett tillfälligt besök) ett häradsting förvandlades till ett allra göta ting, utan att ett allra göta ting. om det är i laga ordning utlyst (*æn buþkafle ær firi gangen*, VGL. II. Retl. B. 3), blir laggildt, så snart lagmannen der infunnit sig, det må för öfrigt vara aldrig så fåtaligt besökt. Att detta är det anförda ställets syftning, framgår af tillägget VGL. II. Retl. B. 3: *þer ma folk ætleþæ ok sættum lysæ*. På detta sätt fattadt, häntyder stadgandet på en tid, då bönderna började försumma att mangrant bevista tingen, så att laghandlingar, som måste förrättas å allra göta ting för att vinna den största möjliga offentlighet, kunde synas mindre giltiga, emedan detta ting i sjelfva verket icke längre var ett möte af alla götar.

Sid. 16, not. 2. Man skulle med Schlyters tolkning af *þingæ* ss. infinit. kunna öfversätta: "Konungen skall i mål som röra honom tillsätta nämnd, hvarefter lagmannen skall hålla ting och ransaka med hennes tillhjälp." Men en sådan tolkning är omöjlig, emedan 1) lagmannen aldrig uppträder såsom domhafvande å räfstetingen före slutet af det fjortonde århundradet (se t. ex. Styffe, Bidrag till Skand. Hist. II. sid. LX ff. jämte der trykta urkunder); 2) först i Eriks af Pommern stadgar om räfsteting af år 1413 och Kristoffers landslag föreskrifves, att lagmannen skall närvara å räfstetingen (*dock aldrig ensam, utan städse jämte andra, af konungen utsedde domare)*; 3) VGL. I. känner för öfrigt ingen ransakande nämnd; 4) af VGL. I. Retl. B. 3: 2 skulle då följa, att detta af lagmannen hållna räfsteting vore ett allra göta ting, men i alla fornsvenska lagar skiljes annars strängt emellan landsting och räfsteting.

"Nämnden skall svärja — — å allra göta ting, då lagmannen sitter till doms." Oriktigt: nämnden *tillsattes* å allra göta ting, men *svor* å endagen.

Sid. 17, not. 5. Hvad det sist anförda fallet (Iorþ. B. 16: 1) beträffar, så är der utan tvifvel fråga om en landsnämnd (vald från hela landskapet med undantag af de härad, som i målet voro intresserade). Att denna nämnd tillsattes (ej svor) å allra göta ting, måste således anses för säkert.

"Men att tingets ordförande på detta sätt svor med parten, förekommer eljest aldrig i de gamla lagarne." Oriktigt. Att häradshöfdingen ej blott skulle tillsätta nämnden, utan äfven själf svärja, är klart af det ofta förekommande uttrycket *hærazhöfþingi höfþi eþin*. Schlyters öfversättning deraf ("häradshöfdingen *förestafve* eden", Schl. VGL. Gloss s. v. *hofþa*) är nämligen icke riktig. Ordet betyder "börja", "göra något först". I Grågåsen heter det om käranden *höfþa sök* (22), *höfþa mál* (77) = börja rättegång. Skån. L. I. 71 (ed. Schlyter) står *höfþæ eþin* om byamän,

som styrka sin rätt med ed, som sedermera bekräftas af elfva odalbönder (se äfven Schl. ibid. Gloss. s. v. *höfþæ*). SML. Add. 3. sägas föredsmännen i en tolftared med vitnen *hofða eðen* (se Schl. ibid. Gloss. s. v. *hofda*). Enligt VML. I. þingh B. 15: pr. skall *i allum wærnar eþum* hufvudmannen *eþ höfþa* (se Schl. Gloss. s. v. *höfþa*). Således är det endast den som själf svärjer, som "höfdar eden", och talesättet behöfver alls icke fattas i en annan mening, när det är fråga om häradshöfdingen. Det heter också uttryckligen VGL. III. 122: For alt kononxs ezöre scal — — — *hæræzhöfþinge swæriæ ensæmin* firi hæræz nempdene; och detsamma menas följaktligen äfven med stadgandet Add. 7: 27: *hærazhöfþingi hofþe eþen syæluer* (jfr Add. 7: 25). Först i Kristoffers landslag utbytes *höffde* (Höghm. B. 1; 10: 1) på ett ställe i Schlyters text mot *staffui* (Edz. 22). I sämre handskrifter står äfven på de förra ställena *stafui*, till och med *haffui*(!) (se Schlyters anmärkningar till de anförda lagrummen). MELL. har öfver allt *hofþe* (Höghm. B. 1; 2; 9: pr.), som i Ragvald Ingemundssons dåliga latinska öfversättning (från slutet af femtonde århundradet) tolkas än med *formet*, *formabit*, än med *moderabit*. I stället för den Schlyterska textens *hoffdhen* Stadsl. Höghm. B. 2: pr. förekommer *stafwin* i en handskrift från senare hälften af fjortonhundratalet och möjligen i några andra ("23 & c." Schl. Stadsl. sid. 322, not. 62). Af allt detta ser man, att häradshöfdingen först omkring medlet af femtonde seklet säges *förestafva eden*, och att det gamla uttrycket *höfþe eþin* då i följd af förändrade förhållanden blef obegripligt.

Enligt Vestgötalagen (II Forn. B. 47) är det i första hand målseganden som förestafvar eden (jfr Nordström, II s. 746), som vid vanlig tolfmannaed höfdas, d. v. s. först svärjes af svaranden (derföre också kallad *hovoþsmaþer*) och enligt samma edsformulär äfven aflägges af edgärdsmännen. Nämndemannaeden höfdas deremot af häradshöfdingen, den främste medlemmen af nämnden (äfven enligt Krist. Landsl. Tingm. B. 41: pr. är häradshöfdingen ledamot af nämnden), på samma sätt som goden frambär den isländska tolftarqvidens vitnesbörd (Grág. 36: *goði scal fram telia þan quid er þeir XI verða a sattir*). Samma åliggande torde äfven Vestgötalagens *styrifaster* (I. Iorþ. B. 2: pr.; II. Iorþ. B. 1; 14) hafva haft vid fastarnes ed.

Sid. 18. "Att det var på detta sägnarting, som fjärdingsnämnden skulle svärja, framgår af uttrycket *a þingi*, Saram. B. 2." Oriktigt: med *þing* menas å det anförda stället det ting, der käranden framstälde sitt kraf och der endagen bestämdes. Der *tillsattes* således nämnden; att hon svor å *endagen*, visar sig af Bard. B. 1: pr.

Sid. 18, not. 2. Öfversättningen af *umstaþumæn* med "tingsvitnen" är oriktig. Med tingsvitnen (*þingmanna vitni*, I. Mandr. B. 1: 2 m. fl. st.) styrkte käranden å *endagen*, att dom fallit å *det föregående tinget*. Lagens *umstaþumæn* (äfven *hörængiar*, I. Bard. B. 1: pr. m. fl. st.) skulle åter å *sägnartinget* intyga, att i deras närvaro allt gått rätt till å *endagen*.

Sid. 19. "Då nämnden utsågs till hälften af båda parterna, måste hon betraktas såsom en verklig domstol, som fäller ett själfständigt utslag." Detta påståendc håller icke streck, emedan i begreppet nämnd endast ligger, att edgärdsmännen *redan å tinget nämndes*, och att det sålunda icke stod svaranden fritt att emellan tinget och endagen höra sig om efter personer, som kunde vara benägna att svärja tillsammans med honom.

För öfrigt kunde nämnden utses vare sig af domaren eller af motparten eller af båda parterna eller till och med af svaranden själf ensam, som ju äfven i detta fall inskränktes i sitt fria val. Man har sålunda en nämnd redan i Östgötalagens *halft næmt ok halft onæmt* och i de norska lagarnes *tylftareiðr* (se ofvan sid. 41, not. 2).

Sid. 20. Ett spår till en *ransakande* nämnd fins i stadgandena om synenämnd (sid. 19, not. 1). I synenämnden visar sig sig äfven sammanhanget emellan nämnden och värderingsmännen (*mætansmæn*, VGL. II. Add. 2: 10).

Sid. 21. Emot Schlyters åsigt, att med *þæn sum lænit a* menas länsinnehafvaren af ett Upsala öds gods med derunder liggande område (såsom *bo* af honom öfversättes, VGL. Gloss. s. v.; Sveriges äldsta indelning i landskap, sid. 12), kan anföras VGL. II. Möln. B. 8: Vaþ oc Ökol — — — þer æru allir vpsala öþer. *þem ma aldrigh vetæ* (*vetæ* = förläna, Schl. VGL. Gloss. s. v.). ÖGL. Drap. B. 14: pr. talas om "kunungxs *bryti* i upsala *bo*" (andra handskrifter läsa *ödhe*, Schl. ÖGL. sid. 59, not. 64).

Sid. 25, not. 1. Uttrycket *framsigia*, när det begagnas om nämndemannen i egenskap af ledamot af nämnd (ej såsom skatteuppbördsman), skulle kanske med större skäl kunna förklaras i öfverensstämmelse med Grågåsens *framtelja*, som säges om den af fem- eller niomannaqviden, som förkunnar qvidens vitnesbörd *(qviðburðr)*, hvarefter de öfrige medlemmarne *giallda samqvæði sitt a* (Grág. 35). Den svenska sjumannanämnden utgör en reduktion af den lykta häradsnämnden, liksom de ofvannämnda isländska qviderna af tolftarqviden. Häradshöfdingen eller goden "höfdar" den lykta häradsnämndens eller tolftarqvidens ed. De fåtaligare nämndernas eller qvidernas vitnesbörd frambäres af en af deras medlemmar, ehuru på Island denne medlem bestämmes genom lottning, i Vestergötland åliggandet tillhör den nämndeman, inom hvilkens *skiri* brottet blifvit begånget (VGL. II. Add. 10). *Framsighiæ* säges om nämnden äfven Smål.L. Kr. B. 13: 4.

Sid. 36. *Lagmansnämnd* oegentligt i st. f. *landsnämnd* (häradsnämnd, icke häradshöfdingenämnd).

Sid. 37. Nämndens öfvergång från endast värjande till både värjande och fällande torde kunna förklaras på följande sätt. Nämndemännen, som ursprungligen svuro å endagen, kunde såsom vitnen å det följande tinget intyga, huru vida svaranden med deras tillhjälp svurit sig fri eller ej. Intygade de det senare, så var detta i själfva verket liktydigt med ett under ed (nämligen *vitnesed*, som kan utfalla så väl emot som för parten) afgifvet fällande utslag. Härigenom blef nämndens ed å endagen öfverflödig och försvann småningom, hvarefter hennes verksamhet förlades uteslutande till tinget, och hon förvandlades till ett "zweiseitiges Beweismittel".

Sid. 40. I texten talas om lagmannens "väpnade följe"; Östgötalagen nämner på det anförda stället *stallara ok stekara ok fiuratighi sessa.*

Sid. 40, not. 2. Af de här anförda ställena handlar Uaþam. 32: 4 om häradshöfdingens och allmogens biträde vid ransakning efter tjufgods.

Sid. 42. "Likaledes förekommer femton måns ed, när före vitnen och edgärdsmän edligt intyg aflades af *þæn sum firi skilde fæstinne* vid köp af fastighet." Bör tilläggas: "eller af mäklaren *(vin)* vid köp af lösören (Vinsorþ. B. 3: pr.; Ræfst. B. 11: 1)."

Sid. 42. Benämningen *fyurtan mannæ eþær* förekommer äfven VGL. II. þiuv. B. 13; Add. 2: 12.

Sid. 42, not. 5. Ordet *valinkunder* (= oskyld), som förekommer rätt ofta i norska lagar och diplom, öfversättes af Schlyter (ÖGL. Gloss. s. v.) med *utvald, hederlig.* Redan Ihre förklarar det med *alienus, alienigena.* Öfver allt der det påträffas står det i motsats till *fränder* eller något dylikt uttryck, utom Hirðskr. 21, der likväl tvänne gamla handskrifter hafva *uæl kunnanda.* Att ordet verkligen icke kan betyda annat än *oskyld,* skönjes klarligen af Gulat. 88 (Nu scal maðr hava oðals iorð sina at bua a. helldr en *valenkunnr maðr.* allt þat er samtynis liggr. Nu ef oðalnautar vilia eigi selia hanom. þa scal han bioða hanom leigu firi fardaga. slica sem *aðrer menn* vilia leigt hava) och Dipl. Norv. I. 228, der det talas om en gård "er ute la vndr *valenkvnneghvm monnom,* oc keypti fyrr nefnd Ingibyorgh *afttr i ætleggin.*" Hvad härledningen beträffar, så sammanhänger ordet må hända med *valir, valskr,* ehuru förklaringen af det första sammansättningsledet i så fall företer stora svårigheter i språkligt hänseende.

Sid. 46 not. 2. I det åberopade brefvet af Magnus Birgersson talas ej om vad från Östergötlands lagman till konungen, utan endast om vad från Ölands lagman till Östergötlands *eller* till konungen.

Sid. 47. ÖGL. Eþs. 21 talas ej om "barnamord" i vanlig bemärkelse, utan om föräldrars aflifvande af barn för att åtkomma arf efter det samma.

Sid. 47, not. 1. I st. f. *hærazs* har 1607 års edition (af Schlyter sign. B.), som begagnat nu förlorade handskrifter, *höradz höfdinge,* och en stympad handskrift från slutet af fjortonde seklet, förvarad å Upsala universitets bibliotek (af Schl. sign. C.) *hæraz h.* Vore denna läsart riktig, finge den i texten uttalade åsigten ett direkt stöd.

Sid. 48. "Dit hörde t. ex. om jord klandras, medan *egaren* eller hans hemulsman vistas utrikes." Bör heta: "egarens *fæsta man*" (se Egn. sal. 13: 1).

Sid. 52. Betydelsen af uttrycket *til næs fællæ* Smål.L. Kr. B. 13: 7 är dunkel.

Sid. 52. Ett spår till nämd förekommer Gotl.L. 3: 3: þa scal sielf vita miþ aiþi oc kirchiu mannum tuem *þaim sum hinjr vilia til nemna.*

Sid. 52 not. 3. Orden *Engin gief — — — kunungs aiþir* utesluta ej den tolkningen, att nämnd kunde förekomma äfven i andra mål, som rörde konungen, än då fråga var om försummad ledingsskyldighet.

TRYCKFEL.

Sid.	2	rad.	13	uppifr.	står:	*sem*	läs:	*som*
,,	2	,,	2	nedifr.	,,	*Gerfass*	,,	*Verfass*
,,	4	,,	18	uppifr.	,,	*ättligar*	,,	*ättlingar*
,,	11	,,	16	nedifr.	,,	*mannn*	,,	*manne.*
,,	20	,,	13	uppifr.	,,	*fælla*	,,	*falla*
,,	22	,,	4	,,	,,	*Konung*	,,	*konung*
,,	27	,,	15	nedifr.	,,	*72*	,,	*117*
,,	29	,,	6	,,	,,	*5)*	,,	*3)*
,,	31	,,	16	,,	,,	*rikct*	,,	*riket*
,,	42	,,	23	uppifr.	,,	*tvänne*	,,	*tränne*
,,	42	,,	19	nedifr.	,,	*Autuiggia*	,,	*Antuiggia*
,,	44	,,	8	,,	,,	*nara*	,,	*uara*
,,	45	,,	5	,,	,,	*kanungæs*	,,	*kunungæs*
,,	47	,,	4	,,	,,	*1)*	,,	*3)*

Det torde vara obehöfligt att särskildt anmärka åtskilliga mindre inkonseqvenser i stafningssättet, hvilka här och der hafva insmugit sig.

DE DIGAMMO HOMERICO QUÆSTIONES.

I.

SCRIPSIT

OLAUS VILELMUS KNÖS.

UPSALIÆ
TYPIS EXSCRIPSERUNT EDQUIST ET BERGLUND
MDCCCLXXII.

De digammo homerico quæstiones

scripsit

Olaus Vilelmus Knös.

Prooemium.

Si quis de digammo homerico quæsiturus est, ne eius primum omnium est fateri, qua via atque ratione in his quæstionibus sit versaturus, neque fateri solum sed etiam demonstrare eam viam, quam elegerit, iustam esse optimisque argumentis munitam. Tantopere enim inde a Bentleii temporibus hac de digammo homerico doctrina ad arbitrium perverse usi sunt docti viri, tanta cum temeritate ad varias asperitates metricas summovendas, ad inauditas vocum figuras fingendas eam novandi studio ducti adhibuerunt, ut universa hæc res a plurimis suspecta a nonnullis etiam in nugis sit habita. Si igitur in hac re, de qua tota antiquitas tacet, aliquid audendum esse putamus, summa cum cautione diligentiaque agendum est nobis, tamquam si in silvam certis viis carentem ingredientes e vestigiis prope deletis atque incisionibus in arboribus factis dubitantes identidemque circumspectantes quo contendimus pervenire studeamus. Profecto nobis opus est filum quoddam, quale Theseus ad exitum e labyrintho inveniendum ab Ariadne accepisse traditur.

Sunt qui ex hoc ingenii Bentleiani sagacitatis monumento, digammo dico in carminibus homericis recognito, tamquam e firma belli sede proficiscentes ad novas linguæ homericæ regiones expugnandas, ad alias res occultas indagandas egressi sint. Ita palatalem quoque spirantem consonam Homero vindicarunt atque dentalem spirantem in iis verbis, quæ in posteriore græca lingua ea carent, in carminibus homericis nondum exstinctam esse contenderunt. Atque hæc quadam ex parte haud immerito, præsertim si de consonis,

quæ in initio vocum putantur fuisse, agitur. Sed quasi reportata victoria alacriores facti alii, ut hiatus et ii, qui legitimi vocantur, et ii, quibus illicitis nomen est datum, quantum fieri posset e carminibus homericis eiicerentur, vel ut productiones brevium syllabarum finalium vel longarum vocalium diphthongorumve et solitæ et duriores iuste excusarentur, non dubitarunt ad antiquiores et nominum verborumque terminationes et particularum figuras sumendas fingendasque confugere. Quo factum est, ut fines græcæ linguæ transgressi Homero græco poetæ seu iis poetis, qui sub hoc nomine latent, linguam non græcam sed europæam quandam vel indoeuropæam tribuere sint conati [1]).

Quod si tantum est a vero aberrandi periculum, tanta rectæ viæ inveniendæ difficultas, unde filum illud Ariadnæum, quo ducti certa via progrediamur, possumus nancisci? Facile intellegitur hoc nullo alio ex loco nisi ex ipsis carminibus esse quærendum. Nam quum nullus alius de hac re exstet testis, si quæ sunt indicia vel vestigia huius consonæ, hæc in carminibus ipsis indaganda sunt. Quod autem in æolica dialecto et in dorica illam consonam fuisse comperimus, hoc nihil ad homerica carmina pertinet, nisi ex metricis rationibus ea carminibus illis tribuenda est. Tum apparet nihil novi, nullam vocis figuram sumptam coniectamve homericæ linguæ iusto posse attribui, quæ non e græca lingua antiquiore certa via ac ratione possit erui. Quæ quum ita sint, in duabus rebus et in carminibus homericis perscrutandis et in elegantiore antiquissimæ linguæ græcæ cognitione tota hæc quæstio continetur. Videndum est, quæ versus homerici condendi sint leges, quæ productiones, qui hiatus ex his legibus satis excusentur, tum quid fortasse ultra desideretur, si locis quibusdam suis ipsorum legibus carmina illa videantur repugnare, denique num hoc, quod ultra desideretur vel requiratur, e græca lingua substitui possit.

Primum igitur demonstrandum est, quæ brevium syllabarum finalium productiones, ubi ab usu reliquorum poetarum recedere videtur Homerus, vel in ancipiti syllabæ finalis vi vel in natura illius consonæ, a qua insequens vocabulum incipit, vel in certa quadam, qua utitur hæc productio, versus sede consistere videantur, tum quæ longæ vocales diphthongique ante voces a vocalibus literis incipientes in arsibus [2]) etiam infirmis produci soleant, quæ vel in firmio-

---

[1]) In primis hic nominandus est Oscar Meyer, quæstiones homericæ. Bonnæ 1868. Cf. G. Curtius, Philologie und Sprachwissenschaft. Antrittsvorlesung. Leipz. 1862. p. 19, Etym. 526.

[2]) In nominibus thesis arsisque definiendis Westphalium secutus sum, qui ad

ribus tantum arsibus vel non nisi in thesibus vel in nulla omnino versus sede productæ inveniantur, denique qui hiatus, qui vulgo appellantur, vel e natura ultimæ vocalis vocabuli antecedentis firmiore vel ex ea, in qua est hiatus, versus regione iustam excusationem accipiant. Atque ne his de rebus quærentes totam causam confundamus, ita hæ quæstiones instituantur necesse est, ut omnes illi loci, in quibus asperitatem quandam metricam antiqua aliqua consona postea obsoleta contineri iure quodam possumus suspicari, ex his quæstionibus omittantur. Namque tantum e certis de incertis sine metu errandi possumus iudicare. De his rebus accuratissime elegantissimeque disputavit Hoffmannus. Quum vero et Iliadem solam fere ille in disceptationem vocaverit et nonnullis ex partibus vel causam ad finem non perduxerit vel minus recte iudicasse videatur, nobis opus fuit totam hanc quæstionem retractare.

Ex his rationibus salebræ illæ metricæ, quæ primo eum magnopere offendunt, qui ab aliis poetis græcis vel a latinis ad Homerum legendum se contulit, magnam partem coæquantur. Restat tamen numerus satis magnus, qui admirationem non movere vix possit. Videtur enim poeta in brevibus syllabis finalibus et longis vocalibus diphthongisque producendis, in hiatibus admittendis nullis prorsus legibus obtemperasse. Quæ quum ita sint, videndum est nobis, num ex altera illa ratione, quæ ex elegantiore sermonis homerici cognitione repetatur, ad has salebras tollendas auxilium petere possimus. Ubi in versu aliquo homerico contra eas leges, quæ diligentissime perquisita versus homerici natura sunt constitutæ, peccatum est, ibi videamus, num antiquior quædam vocis in græca lingua fuerit figura, qua recepta omnia perbene fluant. Sed hic cautissime agendum est, ut figuram inauditam, qualis numquam linguæ homericæ fuerit, non animis informemus eo solo consilio, ut asperitatem metricam amoveamus. Priusquam novam vocis cuiusdam figuram Homero tribuamus, demonstrandum est nobis, quum eam vel simile quiddam compluribus homericis locis e metricis rationibus requiri, tum aut eam re vera in dialecto quadam esse servatam aut simile quid intra fines linguæ græcæ obtinuisse vel eam secundum leges huius linguæ esse formatam aut eam medium locum tenere inter alias figuras vere græcas. Ut hanc sententiam paucis exemplis illustrem, digammi memoriam in dialectis æolica et dorica servatam esse quum aliis rebus tum titulis certissime demonstratur; deinde ὄ̆̄ιες (*ὄϜιες[1]) ι 425

veterum auctorum usum rediit: thesis id igitur est tempus (σημεῖον), in quo ictus est, arsis autem id, quod ictu caret. Cf. Westphal, Metrik d. Griech. II p. 5.

[1]) Schleicherum G. Curtium alios secutus omnes eas voces figurasque, quæ ab

et ὀέτεας (*ὀϝέτεας pro prava scriptura οἰέτεας) *B* 765 ad similitudinem verborum dor. βῶς att. βοῦς pro *βοϝς, οἰνώδης pro *οἰνω-εἰδης *οἰνο-ϝειδης formata esse haud temere censemus (cf. Curtius Etym. 526, Brugman, Curtii Stud. IV 159 sq.); tum Ἰλίου προπάροιθε *O* 66 al., Αἰόλου κλυτά *κ* 60 sim. ex metrica ratione in *Ἰλίοο προπάροιθε, *Αἰόλοο κλυτά mutanda sunt, quæ novæ figuræ terminationem præbent, quæ inter notissimas terminationes **οιο** et **ου** medium locum tenuisse existimanda est (cf. Ahrens, Rhein. Mus. II 161). At quum quis ex iis hiatibus productionibusve, quæ ea, qua utuntur, versus sede vel alia aliqua ratione satis sunt excusatæ, de antiquioribus vocum figuris coniecit, sane operam perdidit. Namque si una ratio legitimam excusationem affert, nihil ultra opus est. Atque ex eo, quod terminationes gen. sing. primæ et secundæ declin. *αο οιο* sæpissime hiatus efficiunt, melius cum Hoffmanno statuimus firmiore has terminationes esse natura, ex qua elisionem non patiuntur, quam novas in ς cadentes terminationes ex antiquissima lingua indoeuropæa eruere studemus, quas terminationes fortasse nulla in lingua certe non in græca fuisse concedendum est. Neque enim e dor. figuris ἐμέος ἐμοῦς ἐμεῦς æol. ἐμοῦς sim. quicquam ad hanc rem demonstrandam potest proferri. Profecto minutæ terminationes in nulla lingua non inveniuntur ac pæne in unoquoque vocabulo insunt, si id ad antiquissimas ætates possumus revocare. Sed de lingua quadam quærentibus ultra fines huius linguæ nobis non egrediendum est.

His in universum dictis ad eam quam nobis hic proposuimus quæstionem, quæ est de digammo, transeamus. Hiatus homericos observanti alios esse paucos, frequentissimos autem ante compluria vocabula, quæ a digammo olim incepisse ex antiquis testimoniis constabat [1]), Richardo Bentleio, sagacissimo et ingeniosissimo viro, in mentem venit digamma in versibus componendis valuisse. Hanc de digammo homerico sententiam amplexi sunt atque uberius tractarunt quum alii tum Heyne Thiersch Hoffmann Bekker. Acerrimus digammi homericis carminibus restituendi vindex exstitit Heyne, doctissime de hac re disputat Thierschius, accuratissimæ subtilissimæque sunt et de versus homerici condendi legibus et de digammi

---

antiquis non traditæ ad alias interpretandas animis conformandæ videntur, asterisco * præfixi.

¹) Hoc non diserte additum vidimus, sed, quæ illius viri erant et doctrinæ elegantia et acumen ingenii, pauca et decurtata, quæ de origine huius sententiæ traduntur, alio modo non possumus accipere.

vestigiis quæstiones Hoffmanni, satis caute et omnino considerate Bekkerus digamma in carminibus homericis restituit [1]). Quorum in numero primæ sine dubio deferendæ sunt Hoffmanno. Odysseam vero hic vir doctus prorsus pæne omisit neque singula ita omnibus ex partibus pertractavit, ut causam peroravisse videatur, deinde de productionibus hiatibusque versus homerici aliter iudicato etiam vestigia digammi alia cernentur, tum disputationes eius, si etymologicas quæstiones respicimus, vix hac ætate dignæ putandæ sunt. Accedit quod ad alium quendam finem, qui in diversis singularum partium Iliadis ætatibus e servato neglectove digammo constituendis est positus, quæstiones eius universæ referuntur, quo factum est ut iungenda diiungantur et de iisdem vocibus diversis capitibus disputetur.

Priusquam autem ipsam rem aggrediamur, nobis inquirendum est, *quo iure Homero digamma tribuamus.*

Digamma antiquam literam græcam fuisse nemo negat. Diserte hoc enuntiat Hesychius, qui ita explicat *δίγαμμα· στοιχεῖόν τι.* Assentitur Dionysius Halic., qui Antiqu. Rom. I 20 hæc habet: *σύνηθες γὰρ ἦν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ὡς τὰ πολλὰ προτιθέναι τῶν ὀνομάτων, ὁπόσων αἱ ἀρχαὶ ἀπὸ φωνηέντων ἐγένοντο, τὴν ου συλλαβὴν ἑνὶ στοιχείῳ γραφομένην ... ὡς Ϝελένη καὶ Ϝάναξ καὶ Ϝοῖκος κτλ.*

Digamma in antiquissimis literaturis græcis sextum locum obtinuisse vel eundem locum, quem in phoenicia vel hebræa lingua consona ו tenet, in latina autem consona *F*, e duobus titulis manifestissime apparet. Unus est titulus locr. posterior ab Oeconomida editus, ubi singulæ foederis partes per literas singulas *ΑΒΓΔΕϜΖΗΘ* indicantur. Alter titulus est in vasculo quodam in sepulcro cæretano reperto, qui literas græcas ordine descriptas exhibet, quales ante receptam literaturam ionicam apud Italos in usu erant (Franz Elem. epigr. Græc. n. 1 p. 21, CIG. n. 8342, Savelsberg dig. n. 31). Alios titulos, ubi digamma pro nota numeri sex usurpatur, attulit Franz Elem. epigr. Gr. 351, qui censet e nota numerali ⊏ prodiisse novam figuram ς, casu tantum cum nota duarum consonarum στ (στῖγμα) congruentem.

Digamma antiquissimis temporibus omnibus dialectis græcis fuisse commune testantur et tituli et grammatici et ipsa posterioris ætatis lingua græca. Invenitur enim hæc consona non in æolicis solum et doricis titulis sed etiam semel in titulo ionico CIG n. 10, Franz

---

[1]) Quæ de digammo homerico sententiæ doctorum virorum fuerint præcipuæ, uberius exposuimus in libello, qui inscribitur Prolegomena ad quæstiones de digammo homerico instituendas. Upsaliæ 1869.

Elem. epigr. Græc. n. 44, ubi est *AFYTO* i. e. *αὐτοῦ*, de qua vocis figura conferendi sunt Franz ib. p. 42 et Brugman, Curtii Stud. IV 132. E grammaticis Trypho *πάθη λέξεων* § 11 idem diserte indicat hæc dicens: *προστίθεται δὲ τὸ δίγαμμα παρά τε Ἴωσι καὶ Αἰολεῦσι καὶ Δωριεῦσι καὶ Λάκωσι καὶ Βοιωτοῖς· οἷον ἄναξ ϝάναξ, Ἑλένα ϝελένα. προστιθέασι καὶ τοῖς ἀπὸ φωνηέντων ἀρχομένοις. ἅπαξ δὲ παρ' Ἀλκαίῳ τὸ ῥῆξις καὶ ϝρῆξις εἴρηται* (cod. *οὔρηξις*. Mus. crit. I Cambridge 1814 p. 34). Dionysium Halic. in universum priscis Græcis digamma attribuisse iam vidimus. Atque ab Ionibus, de quibus maxime ambigitur, digamma usurpatum fuisse auctor est Varro de ling. lat. VI 192 (Spengel), qui affert Iones dicere *βῆρ* (i. e. **ϝῆρ* lat. *ver*). Quod vero Apollonius et Priscianus (Inst. I 22 Krehl) aliam de hac re amplexi sunt opinionem, quum Alcmanem doricum poetam, propterea quod hæc litera ab eo est usurpata, æolide usum esse dicunt [1]), non mirandum est: sine dubio pravo illo æolici huius consonæ cognomine ducti sunt. Tertiam rationem ex ipsa græca lingua universa repetendam esse dixi. Quæ huc pertinent, adumbrare tantum possumus, ne simus longiores. Primum afferendæ sunt figuræ vocali prosthetica (etiam in attica dialecto) ornatæ, quæ sunt *κατ-ε-άξαντες* Lys. 3. 42 (Kühner Ausf. Gram. I 757), *ἐ-εισό-μενος* Pind. Nem. X 15, *ἐ-εισάμενος* *B* 22, *ἐ-έλσαι* *Φ* 295 al., tum hæ voces, in quibus latet prosthetica vocalis, *ἄθλον* pro *ἀ-(ϝ)εθ-λο-ν*, *αἴρω* ex *ἀ-(ϝ)είρ-ω*, *ᾄδω* ex *ἀ-(ϝ)είδ-ω* (lac. *ἀβείδω* Ahrens, dial. II 48), *εἴργω* et *εἵργω* ex *ἐ-(ϝ)έργ-ω*, *αὔξω* ex *ἀ-(ϝ)έξ-ω*, al. Quum enim hæc vocalis præfixa græcæ linguæ sit propria, a cognatis autem linguis prorsus aliena, non potest e memoria temporis cuiusdam græcoitalici vel antiquioris repeti. Atqui in græca lingua non esset addita, nisi causa iusta in servata consona initiali esset: hanc autem consonam in iis, quæ attuli, vocabulis spirantem labialem fuisse e cognatis linguis dilucide apparet. Sequitur igitur in antiquissima græca lingua digamma initiale harum vocum nondum exstinctum esse. Has autem voces ex aliis dialectis in atticam esse translatas veri dissimillimum videtur. Deinde verba haud pauca a vocalibus incipientia in universa græcitate aut augmenti genus ostendunt, in quo vocalis *ε* augmenti syllabici, quod vocatur, cum vocali verbi initiali in *ει* conflata est ut *εἷλκον εἰργαζόμην εἶδον* al., aut syllabico augmento ornata sunt ut *ἔ-αξα ἑ-άλωκα* sim., *ἠ-είδη* ex **ἠ-ϝειδ-ε-ε* att. *ᾔδει(ν)*: quod demonstrat eo tem-

[1]) De Apollonio cf. Ahrens II 41 n. 2, Savelsberg dig. 9. Prætereo autem Marium Victorinum, qui (I 2461 Putsch) tantum commemorat notam consonantis u Græcos habere *ϝ*.

pore, quo hæ figuræ exsisterent, consonam quandam initialem etiamtum viguisse; ac quin in his verbis illa consona fuerit digamma, non est quod dubitemus: immo hic illic in υ immutatum restitit ut ε-ὕαδ-ε-ν (Ξ 340, cf. Hesych.), ε-ὑάλω-κ-ε-ν (Ahr. I 36, 37 n. 12). Atque ex illis figuris nonnullas intra græcæ linguæ ætates esse formatas tum veri simillimum est (ut ἑάλωκα) tum negari non potest (ut ᾔειδη). Aliter autem se habent ἤλκησε λ 580, ἤλπετο ι 419, ἤνασσε Κ 33, ἤνδανε Α 24, quæ figuræ posteriori græcæ ætati debentur. Tum est notissimum præfixi α privativi, quod appellatur, duas præcipue esse figuras ἀν- et ἀ-, quarum illa cum vocibus a vocalibus literis incipientibus, hæc cum vocabulis, quorum prima litera consona est, maxime coniungatur. Quum vero in attica dialecto nobis occurrunt ἀργός ex ἀ-εργός ἄκων ex ἀ-έκων ἄ-ιστος ἀ-όρατος ἄ-οικος ἄ-οινος al. permulta, hoc ex eo intellegitur, quod illæ voces olim non a vocali sed a digammo incipiebant. Posterioribus autem temporibus, quum spirantis consonæ memoria prorsus dilapsa esset, debentur ἄν-οικος ἀν-οινία ἀν-όρατος; quamquam in hac formatione lingua nonnumquam aberravit, ut ostendunt ἄ-οδμος ἄ-ορνος. Denique huc numeranda sunt duplicata vocabula, in quibus vocalis finalis prioris membri ante vocalem insequentem elisione non est remota, quum alterum vocabulum olim a digammo inciperet: primo autem ambæ vocales residebant, postea vulgo in unam vocalem diphthongumve confluxerunt. Exempla sunt κακοῦργος pro κακο-εργός σ 54, coll. κακ-άγγελος κακ-ήγορος al., δημιουργός pro δημιο-εργός ρ 383, χειρῶναξ pro *χειρ-ο-αναξ, χειρουργός, resedit autem vocalis integra in χειρ-ο-ήθης, cfr χειρ-ο-τέχνης, χειρ-αγωγός (Plutarch.), porro ἀμφι-έννυμι et fortasse ἐπί-ορκος, ἀμφι-ορκία. — Præterea in hanc sententiam ierunt Hermannus, qui (Hymni hom. p. 91) digamma pelasgicum nominat, et Boeckhius CIG. I p. 719.

Iam vero si constat digamma antiquissimæ græcæ linguæ universæ fuisse proprium, iam eo ipso veri simillimum est hanc consonam homericæ linguæ non defuisse, præsertim quum concedendum sit, hanc linguam permulta ex antiquissima græca lingua integra servavisse. Quum igitur homerica carmina plurima vetustissimæ græcæ linguæ monumenta nobis tradiderint, non miremur, si etiam hac ex parte memoriam antiquissimæ rei ceteroquin prope deletæ retinuerunt. Sed hac via id tantum assequimur, fieri potuisse ut digamma in carminibus homericis componendis viguerit. Re vera autem viguisse nisi ex ipsis carminibus demonstrari non potest. Hic id solum nobis concessum volumus, ut de digammo homerico quæ-

rentes nequaquam quicquam ab universa lingua græca antiquiore vel ab homerica lingua alienum proferre existimemur [1]).

Quod vero hæc spirans labialis adeo e carminibus homericis est deleta, ut memoria eius per totam antiquitatem oblivione esset obruta, id ex eo intellegitur, quod hæc carmina primo non scripta memoriæ solius ope per longius tempus tradebantur, postea demum, quum lingua græca in aliam figuram speciemque multis ex partibus transiisset et hæc consona pæne prorsus evanuisset, literis mandata sunt. Quum iam consona illa pronuntiari desiisset, etiam ex his carminibus, quæ tota memoria sola continerentur, evanuit. Atque sine digammo accepta eodem modo ab iis, qui ea literis mandarunt, describebantur. Etiam alexandrinis grammaticis hæc res prorsus ignota erat. De digammo æolico acceperant, neque iis erat causa cur æolicam hanc consonam ionico poetæ, qui Homerus putabatur, tribuerent. Deerat enim iis ea linguæ græcæ universæ elegantior subtiliorque scientia cognatis linguis comparatis stabilita, qua hæc ætas gaudet.

Híc rem similem non præteream, quam nusquam a doctis viris huic de digammo homerico quæstioni comparatam vidi. Constat quidem, in Plauti fabulis antiquiores latinæ linguæ figuras, quæ scriptæ non sint, nonnusquam a doctis viris esse revocatas, quod arte metrica requirerentur, ut figuram abl. sing. in literam *d* exeuntem, atque fuerunt qui hanc rem cum amisso in carminibus homericis digammo contulerint. Sed alia hic est ratio, quum Plautus fabulas ipse scripserit, et, quæ leges metricas plautinas cognoscendi est difficultas et quanta est lectionum varietas, tota hæc res nondum perquisita atque ad liquidum perducta existimanda est (cf. Corssen Ausspr. II 1008). At nemo, quod sciam, simile quid vel etiam similius in carminibus antiquis scandinavorum inveniri commemoravit. Similius dixi, nam hic evanuit consona initialis et quidem labialis spirans *v* ante consonam *r* olim posita. Atqui olim hanc consonam *v*, si non scriptam, attamen pronuntiatam fuisse, ex arte metrica, dico ex alliterationis quæ vocatur lege, ex qua in

---

[1]) Nihil ad homericum usum efficit titulus Corcyr. (Jahn's Jahrb. LXIX p. 544), qui præbet tres versus hexametros, quorum ultimus in verba *κατα στονοϝεσαν αϝυταν* cadit, quibuscum Savelsberg dig. 18 confert λ 383 *οἳ Τρώων μὲν ὑπεξέφυγον στονόεσσαν ἀυτήν*. Etiam si duo hæc vocabula ex Odyssea sunt repetita, digamma bis in iis scriptum nulli alii rei quam ei pronuntiandi mori, qui illius insulæ erat, tribuendum est. — Neque multo maioris est momenti, quod Strabo terram Troadem Æoles olim incoluisse narrat vel quod Homerus in vita Homeri pseudo-herodotea æolius appellatur (Maehly, Richard Bentley. Leipzig 1868 p. 149).

binis versibus duo vel tria vocabula ab eadem consona incipi oportet, certissime efficitur. Afferamus hos locos

Hávamál 32: en at virði (v)rekask
Vafþrúðnismál 53: þess mun Viðarr (v)reka
Þrymskviða 1: (V)reiðr var þá Vingþórr
Lokasenna 15: vega þú gakk | ef þú (v)reiðr sèr

Ubi alliteratio continetur vocibus *virði vrekask*, *Viðarr vreka*, *Vreiðr Vingþórr*, *vega vreiðr*, unde apparet *vreka* non *reka*, *vreiðr* non *reiðr* pronuntiatum esse, quum hæc carmina componerentur. Interim quum non scripta exstarent, sed memoria hominum conservata posteritati traderentur, factum est ut, postquam consona *v* in vocum initio ante *r* posita in dialecto norvego-islandica evanuerat, etiam in illis carminibus memoria huius consonæ in iis, quæ attuli, vocabulis vetustate abiret et, quum demum literis traderentur hæc carmina, sine illa consona scriberentur. Hæc est ratio carminum antiquiorum, non item recentiorum, quæ nullum huius rei servarunt vestigium:

Eyvind skáldaspillir: nú er þat er rekr á rakna
Eilif Gudrunssön: Reiðr stóð Rösku bróðir

ubi eadem vocabula *reka* et *reiðr* occurrunt, cum vocibus a litera *r* incipientibus alliterationem facientes [1]).

Cognovimus digamma universæ græcæ linguæ antiquissimæ fuisse, eamque ob causam veri simillimum esse illam consonam homericæ linguæ non defuisse. At ne digamma carminibus homericis attribueretur, multi repugnarunt, quod etiam ea vocabula, quæ ad hiatus explendos neglectasve productiones excusandas vel maxime digammo egent, non omnibus locis id possint accipere, quum alii loci digammo vehementer obstent. Concedendum est digamma nequaquam in omnibus vocabulis, quæ hanc consonam olim habuisse e certis testimoniis constat, neque in iis vocibus, quæ manifesta amissi digammi vestigia apud Homerum præbent, omnibus, ubi leguntur, locis nisi gravioribus, quam par est, factis mutationibus posse restitui. Verum inde non efficitur digamma ab homericis carminibus esse alienum, sed id tantum demonstratum est, usum digammi inconstantem fuisse. Neque hæc res nos offendat. Quo enim diligentius exquisitiusque in homerica carmina inquirimus, eo magis apparet, linguam homericam, quæ vocatur, non fuisse dia-

[1]) Decem vel duodecim locos antiquiores figuras requirentes attulit Grundtvig in libellis, qui inscribuntur 'Om nordens gamle literatur' (Köbenh. 1867) p. 71 et 'Er nordens gamle literatur norsk, eller er den dels islandsk og dels nordisk'? (Köbenh. 1869) pag. 69.

lectum unius ætatis regionisque propriam, sed confusionem quandam esse dialectorum, quæ variis ætatibus ac fortasse regionibus debentur, neque antiquissima quæque carmine epico stabilita abiicientem neque recentiores vocum figuras respuentem. Ita vetustissimæ vocum figuræ recentioresque inter se mixtæ nobis occurrunt, neque est quod aliqua ex parte angustioribus finibus linguam horum carminum circumscribamus. Quum enim admittimus in vocum initio consonas hic positas illic neglectas vel mutatas ut [1]) *σύς Θ* 338, *σύες* I 467, *κ* 243 et *ὗς ϑ* 476, *ὕες ο* 556, *συφορβόν π* 154 et *ὑφορβόν ξ* 3, *δάκρυα λεῖβων π* 214 et *δάκρυον εἶβον π* 219 (cf. Curtius, Etym. 341), *κνέφας* et *ἰο-δνεφής δνοφερός* (Curtius 657), *ἐγδούπησαν Λ* 45 et *δούπησεν Ε* 42, *ἐρί-γδουπος ο* 112 et *ἐρι-δούπου ο* 146, *σκίδναται Λ* 308 et *ἐκίδνατο Θ* 1, *σκέδασε ν* 352 et *ἐκέδασσεν ν* 317, *σμικρῇσι Ρ* 757 et *μικρός Ε* 801, *πτόλις* et *πόλις*, *προτί* et *ποτί* al., deinde in mediis vocibus et geminatas consonas et simplices *ὁπποῖος* et *ὁποῖος*, *ὁππόσα ξ* 47 et *ὁπόσα Ω* 7 et *ὁπόσσον Ψ* 238, *ὅσσοι Ο* 673, *ν* 241 et *ὅσοι Ο* 672, *ν* 240, *ὅττι* et *ὅτι*, *μέσσος* et *μέσος* et in ipsis nominibus *Ἀχιλλεύς* et *Ἀχιλεύς*, *Ὀδυσσεύς* et *Ὀδυσεύς* [2]), tum incertam vocalium quantitatem *Ἀ̄πόλλωνα Λ* 21 et *Ἀ̆πόλλωνα Ο* 220, *ἱ̄ερά η* 191, *ἱ̆ερός ϑ* 2, *Δ* 103, *ἱ̄ρή Λ* 46, *φάεα π* 15, *φά̆ος π* 23, *φόως τ* 64, *νήεσσι γ* 131, *νέεσσιν ξ* 230, *λείουσι* (l. p. **λήουσι*) *Ε* 782, *λέουσι Χ* 262, *τεϑνηῶτα Μ* 10, *τεϑνηότα Τ* 300, *τεϑνεῶτι τ* 331 al., postea varias vocum figuras *πολύς πουλύς πολλός*, gen. nominis *πόλις πόλιος πόληος* (*πόλεος*), *ἑταῖρος* et *ἕταρος*, *παραί παρά*, *αὐτάρ ἀτάρ*, *ἔριον εἴριον*, *ξένιος ξείνιος*, *ὑπέρ ὑπείρ*, *ἴκελος εἴκελος*, *εἴκοσι ἐείκοσι*, *ἔλπομαι ἐέλπομαι*, al. permulta, denique terminationes et nominum et verborum valde fluctuantes ut *α̅ο εω ω*, *οιο* et *ου*, *ῃσι οισι* et *ῃς οις*, *εσσι σσι σι* (*ἐπέ-εσσι ἔπε-σσι ἔπε-σι*), terminationes *μι σϑα σι* in coni. (opt.) modo nonnumquam servatas, *μεσϑον μεσϑα* et *μεϑον μεϑα*, inf. *μεναι μεν ειν*, figuras fut. et aor. I modo geminantes consonam *σ* modo simplicem habentes, vocales interpositas coni. modi tum breves tum longas, augmentum hic positum illic neglectum, alia permulta, quæ longum est enumerare, quum inquam has varias figuras admittimus, non sane est cur non etiam admittamus *ϝάναξ* et *ἄναξ*, *ϝέπος* et *ἔπος*, *ϝέργον* et *ἔργον*, *οἱ δὲ ϝιδόντες Θ* 76 et *εἶδος ἰδόντες Γ* 224, *μελιηδέα ϝοῖνον Κ* 579 et

[1]) Mitto hic *γαῖα* et *αἶα*, *μία* et *ἴα* et alia quædam incertiora.

[2]) Hanc rem uberius exposuerunt Thiersch Gr. Gram. § 174 et Kühner Ausf. Gram. p. 214.

μελιηδέος οἴνου Σ 545, *ἀπὸ ϝρινούς* ε 426 et *ὡς ὅτε ῥινόν* ε 281, *ἔτι δϝηρόν* α 203 et *οὐκέτι δηρόν* β 285 al. [1]).

Minoris est momenti neque tamen hic prætereundum, quod etiam apud Lesbios auctore Ahrensio (dial. I 32 sq.) inconstans digammi usus erat. Fortasse hæc consona, quæ leviore sono videtur fuisse, quum iam in eo esset ut evanesceret, ab iis solis pronuntiabatur, qui diligentiorem dicendi morem sequebantur. Simile quid in pindarica lingua agnoscit Boeckhius, de metr. Pind. p. 309 [2]).

Si vero non dubitamus, quin digamma in carminibus homericis componendis viguerit, alia est quæstio, quam maxime in dubitationem revocarunt docti viri, num nobis nunc liceat hanc consonam in carminibus illis restituere. Hac de re iam pauca dicamus. In unoquoque veteris auctoris libro pertractando id nobis est propositum, ut arte critica ducti ad verba ab auctore ipso scripta quam possumus proxime lectiones traditas revocemus. Quod si ita est, in homericis carminibus perscrutandis id erit quo contendamus, ut segregatis omnibus locis postea additis mutatisque ad primum integrumque statum redactis ad ea, quæ ex ore poetæ poetarumve fluxerunt, quam proxime fieri possit accedere conemur. Ardua sane molimur: hunc finem consequi non solum difficillimum est, sed etiam conatus nostros plane frustratur. Non enim præsto nobis sunt neque excogitari possunt, quibus rebus hunc finem aliqua ex parte assequamur. Sed ex eo non efficitur hunc finem, quem proposuimus, verum iustumque non esse. Ac fortasse non nihil possumus elaborare. Sunt enim in carminibus homericis figuræ verborum, quas in græca lingua numquam fuisse ex elegantiore huius linguæ cognitione certo contendamus: huc referimus *ὅου* B 325, α 70 (cf. Ahrens, Rhein. Mus. II 161), *θείειν* K 437, *οἰέτεας* B 765, *ὄιες* Aristarch. ι 425, al. (cf. Curtius Etym. 526 sq., Brugman, Curtii Stud. IV 160): addimus aliqua ex parte *ἔην ἤην*, de quibus disputavit Curtius, Curtii Stud. I 2. 290 sqq. Ac si liceat has similesque figuras ut spurias e textu eiicere, quod quidem non audacius videtur, si quidem vere demonstratum est, eas exstincto iam antiquioris sermonis sensu antiqua scriptura non recte intellecta vel per falsam analogiam quam vocant esse factas, tum si nobis concedatur, ut arte metrica ducti figuras vocum vetustate memoria elapsas ut *ἧος* pro *ἕως* Α 193 (*εἷος* Bk. Df. Kock: sed conferantur Curtius Etym. 369, Autenrieth

[1]) Conferendi sunt Bekker hom. Bl. 136, Curtius Etym. 510, Leskien, Curtii Stud. II 68.

[2]) Hic mihi liceat fateri me in "Prolegomenis" p. 12 sententiam Boeckhii non recte intellectam exposuisse.

ad h. l.) reducamus, nonne etiam licebit digamma in carminibus homericis non solum fuisse ostendere sed etiam, ubi firmissimis nititur testimoniis, in textum restituere? Si enim concedunt, has vel illas voces in antiquissima lingua græcorum digammo fuisse instructas, tum easdem voces certissimis ex rationibus metricis in carminibus homericis digammo indigere, haud temere statuimus has voces a poeta ipso cum digammo pronuntiatas esse vel, quod nihil aliud est, has voces digammatas homericorum carminum esse proprias. At profecto hac in re cautissime agendum est. Hic valet græcum illud *οὐδὲν ἄγαν*, quod vertamus parum potius quam nimis.

At hac via ingressi mirum quantum a fine proposito subsistemus. Est quidem ita. Hoc iam concessimus. Sed si aliqua ex parte ad sinceram atque integram carminum homericorum formam speciemque aliquantulo possumus accedere propius, non video cur non figuras monstruosas abiiciamus atque eas, quas e metricis rationibus elegantioreque linguæ græcæ cognitione vere homericas esse perspeximus, in locum substitutarum inducamus. Quod autem absolutum perfectumque est, nulla in re homini datum est adipisci.

At, ait Leskien dig. 53, si digamma in carminibus homericis scribimus, exemplar habemus quale numquam apud græcos fuit. Veri simillimum est quidem digamma ne in antiquissimis quidem homericorum carminum exemplis scriptum fuisse. Constat enim Alexandrinos digamma homericum prorsus ignorasse. Quod non ita fuisset, si ulla huius consonæ memoria in iis, quæ illis præsto erant, exemplis restitisset. Recensionem Pisistrateam, quæ vocatur, prætereo: universam huius rei historiam suo iure in dubitationem revocavit Nutzhorn, De homeriske Digtes Tilblivelsemaade (Kjøbenhavn 1863) p. 14 sqq. Sed non exemplum Aristotelis vel Antimachi vel huius urbis vel illius quærimus. Quærimus enim, ut iam dixi, si quid possumus evincere, qualia hæc carmina ex ore poetæ prodierint. Quæ post amissum digamma ad hiatus explendos aliasve asperitates metricas sublevandas in carminibus homericis mutaverint sive recitatores, quos ῥαψῳδοὺς appellant græci, sive docti viri, hæc summovere nequaquam nobis sit religio, si quid ex ea, quæ huius ætatis est, linguæ homericæ cognitione in veriorem quandam formam speciemque possumus redigere. Sed apparet ad hanc rem necesse esse, ut hæc mutatio quum levior sit tum et aliis locis haud paucis et natura specieque eius ipsius, de quo agitur, loci commendetur. Neque, ubicumque est hiatus, digamma vel aliam consonam obsoletam inculcandam esse censeo. Si repugnant loci longe plurimi

vel omnes uno alterove excepto, præstat sine dubio hiatum non expletum relinquere, ut *X* 206 ἐπὶ Ἕκτορι, quum hic locus unus dentalem spirantem, quam in initio nominis Ἕκτωρ olim fuisse putant, requirat, sexcenti autem loci eam non ferant.

Atque hoc in altera editione paranda sibi proposuit Immanuel Bekker, ut nova ratione critica, quæ ex quadam analogia carminum repetatur, ductus ultra Aristarchi recensionem regrediens ad 'textum sibi constantem ac convenientem, legibus temperatum certis et definitis, omni denique genere æquabilem' perveniret. In quo id maxime animadvertendum videtur, in carminibus homericis, quæ homericæ linguæ sit inconstantia atque volubilitas, illam constantiam ac convenientiam omnibus ex partibus absolutam vix esse expetendam. Quod vero ultra Aristarchi recensionem regressus est, minime me quidem iudice reprehendendus est: sed quum digamma restituerit atque alia quædam novarit, etiam cetera, quæ aut per leges linguæ græcæ aut per metricas rationes ferri non possint, ei erant mutanda.

Demonstravimus nos in digammo carminibus homericis attribuendo nihil iniusti vel temerarii committere. Iam nobis quærendum est, primum *quibus ex testimoniis iure statuamus, obsoletam quandam consonam in carminibus componendis etiamtum viguisse*, tum *quam late usus digammi patuerit.* In his rebus perscrutandis universæ hæ quæstiones versabuntur, qua re placet eas in duas partes distribuere. Ac quum testimonia illa ex nulla alia re nisi metricis rationibus sint repetenda, usus autem in aliis vocibus sit alius, una parte in versum homericum inquiremus, in altera autem agetur de singulis vocibus.

Diximus testimonia vel indicia obsoletæ cuiusdam consonæ nondum exstinctæ in metricis rationibus tota contineri. Apparet enim de servato digammo in vocibus ἄϝειδε Ἀτρεϝίδης Διϝός νῆϝα al. permultis, quas van Gent [1]) digammo instruxit, nihil fere ad homericum usum posse constitui. Fuit sane in his aliquando digamma, sed homericis temporibus etiamtum servatum id esse vix ullis rationibus potest probari. Neque ex augmento syllabico ante vocales posito vel ex eo hiatu, qui in commissura duplicatorum verborum nonnumquam invenitur, vel e præfixa vocali litera aliud quicquam statui potest quam in his figuris consonam quandam olim adhæsisse. Figura ἑ-άφθη *N* 543 (cfr προτι-άπτω, ἄ-απτος) prodit sine dubio

[1]) Homeri Iliadis Rhapsodia I. Rec. ed. I. M. van Gent. Leidæ 1851.

consonam quandam initialem: amissam autem homericis temporibus eam esse carmina ipsa (ι 28, 344 al. et figuræ frequentes ἤπτετο, ἥψατο) certissime demonstrant. Atque in voce ἀπο-αίνυμαι fuit haud dubie aliquando consona quædam, quæ elisionem præpositionis impedivit: quum vero omnes sex loci, ubi est simplex αἴνυμαι, consonam prorsus respuant et ἀπ-αίνυμαι tribus locis inveniatur, veri simillimum est consonam illam in duplicato ἀπο-αίνυμαι iam homericis temporibus evanuisse. Eodem modo se habent ἐπί-ορκος, ἐπι-ορκεῖν: hic digamma olim videtur fuisse, sed iam homericis ætatibus abiectum ostendunt loci homerici, ubi est ὅρκος vel ὅρκιον. Etiam in attica dialecto vestigia consonarum obsoletarum præbent voces ἀμφι-έννυμι ἀμφί-αλος ἐπι-εικής ἐπί-ορκος al. Quin etiam retenta prosthetica vocali, quam sibi ascivit digamma initiale, ipsum digamma nonnumquam amissum videtur, ut in vocibus (ϝ)έλδομαι ἐ-έλδομαι, (ϝ)έρση (ϝ)ερσήεις ἐ-έρση ἐ-ερσήεις (vide infra s. h. v.). Tum constat quidem verbum ἔχω olim a dentali spirante incepisse (coll. aor. ἔσχον pro *ἔ-σεχ-ο-ν al.). Sed in hoc verbo eam apud Homerum viguisse vix crediderim. Incertiora sunt testimonia *K* 264, *T* 49, *X* 412, atque aliæ brevium syllabarum finalium productiones, quæ ante hoc verbum fiunt, optime metricis rationibus excusantur: obstant vero consonæ initiali loci plurimi. Quæ quum ita sint, productiones eæ, quæ sunt in mediis vocibus σύνεχες (— ◡ ◡) *M* 26, ι 74 et παρέχῃ (— ◡ ◡) τ 113, veteri memoriæ antiquioris ætatis tribuendæ videntur: aut antecedenti consonæ assimulata dentalis spirans remansit (*σύννεχες et *παρρέχῃ ut lesb. ἄμυννα, δέρρα), aut, quod consuetudini homericæ magis accommodatur, evanescens syllabam priorem produxit (σῡνεχες, πᾱρέχῃ ut ἤμῡνα, δειρή). Ex his intellegi potest, apparere quidem nonnumquam in mediis vocibus vestigia consonæ cuiusdam obsoletæ, vivam autem et vere pronuntiatam illam consonam esse, non posse nisi ex metricis rationibus demonstrari. Atque has rationes metricas ex iis productionibus brevium syllabarum finalium vel longarum vocalium diphthongorumve et iis hiatibus, qui nulla alia ratione iuste excusentur, esse repetendas, vix est quod moneam. De his rebus in priore harum quæstionum parte uberius disseremus. Præterea certissima digammi restare vestigia in verbis οὐ (ϝ)έθεν *A* 114, οὐ (ϝ)οἱ *B* 392, οὐ (ϝ)έ *Ω* 214, δαΐφ (ϝ)οἱ *E* 4, ὥς κέ (ϝ)οἱ *Z* 281, ἀλλὰ τί κε (ϝ)ῥέξαιμι *T* 90 (Aristarch.), sim., neminem fugit.

Nobis proposuimus, ut in digamma inquireremus. Tamen fieri non potest, quin etiam ceterarum spirantium, quarum maximam iacturam græcam linguam fecisse constat, mentionem faciamus. Si-

cubi dubium est, quænam consona in voce quadam fuerit, vera, si quid poterimus, ostendenda nobis est. De dentali spirante tantum quasi prætereuntes dicemus: uberius autem de palatali spirante, quippe quæ nonnullis in vocibus a multis doctis viris in digammi locum substituta sit. Quam ob causam proprio capite posterioris partis de hac spirante disputabimus.

Iam restat, ut, qua via ad has quæstiones aggressus sim, breviter commemorem. Primum editionem Bekkerianam secundam [1]) perlegi, in quo annotabam quum omnes eas voces, quarum in initio consonam quandam olim fuisse iure aliquo poteram suspicari, ubicumque inveniebantur, tum omnes, quas viderem, asperitates metricas aliasque res, quæ ad has quæstiones pertinere viderentur. Deinde editionem Dindorfianam quartam [2]) adii et, quum de re ageretur, quæ Bekkerianæ editionis esset propria, omnes locos illic revisi atque secundum hanc editionem transscripsi mutatosque addidi [3]). Denique singula pertractabam atque annotata mea cum aliorum disputationibus conferebam. Satis apparet in tanta locorum multitudine, qui in hac vel illa re congerendi erant, fieri vix potuisse, ut nulli loci me fugerint. Sperare tamen videor hos locos et paucos esse neque ad res diiudicandas quicquam novi allaturos esse. Quod satis erit hic semel professum esse.

Minora illa, quæ Homeri nomine feruntur, carmina, hymnos epigrammata batrachomyomachiam, in his quæstionibus prorsus omittendas esse non putabam. Patebat tamen ea et multo minoris esse momenti neque cum Iliade atque Odyssea in unum esse conjungenda. Qua re placuit minora hæc carmina ita tractare, ut quæ ex iis ad has quæstiones aliquatenus viderentur pertinere, singulis partibus huius disputationis subiungerentur. Horum carminum editionibus Baumeisterianis [4]) usus sum.

---

[1]) Carmina homerica Immanuel Bekker emendabat et annotabat. I. II. Bonnæ 1858.

[2]) Homeri carmina curante Guilielmo Dindorfio. I. II. Editio quarta correctior. Lipsiæ 1870, 62.

[3]) Præter illas editiones in hoc opusculo conscribendo præcipue has adhibui: Iliadis Heynianam (Londini 1802), Spitznerianam (Gothæ et Erfordiæ 1832—36), Kochianan (Hannover 1863—70), Odysseæ LaRochianam (Lipsiæ 1867, 68), Ameisii (vierte Aufl. Leipzig 1868—71).

[4]) Hymni Homerici. Recensuit Aug. Baumeister. Lipsiæ 1860. — Hymi Homerici accedentibus epigrammatis et batrachomyomachia Homero vulgo attributis. Ex recensione Aug. Baumeister. Lipsiæ 1865.

Pars prior.

Cap. I.

De brevibus syllabis finalibus, quæ contra vulgares producendi leges videntur produci.

Quæ in initio vocum nonnumquam inveniuntur brevium syllabarum productiones metricæ quæ vocantur, ut sunt in vocabulis *ἀθάνατος ἀπονέεσθαι ἐπίτονος θυγατέρες*, eæ non ex eadem ratione iudicandæ sunt atque eæ, de quibus hic agimus. Illas syllabas, a quibus initium capiunt huiusmodi voces, in versu heroico produci profecto necesse erat, ut in hunc versum includerentur[1]). Earum vero, quæ in fine vocum sunt, syllabarum non eadem est ratio. Hæ poterant produci, atque ut producerentur, lege quadam erat sanctum. Producebantur autem vi consonæ consonarumve, a quibus vox insequens incipiebat.

Illæ igitur brevium syllabarum finalium productiones, quæ non duarum consonarum vi sustinentur, tribus omnino rationibus contineri videntur, cæsura, interpunctione, excipientis consonæ natura. Constat cæsuris maioribus ordines versus finiri[2]): quum vero ordo quidam versus ad versiculi similitudinem accedat, neque ultima versus syllaba utrum longa sit an brevis in versu intersit, eadem ordinis illius videtur esse ratio. Atque adiuvatur hæc productio intermissione spiritus vel minima. Tum apparet syllabas, quæ sunt in cæsuris masculis non maioribus solum sed etiam minoribus, acutiore vel firmiore vocis sono esse proferendas, in quo ipsa firmitas soni syllabæ levitatem compensat. Interpunctione autem intermissio spiritus, quamvis brevis sit, indicatur, itaque quod spatii correptæ syllabæ deest, silentio recitantis additur. Tertiam rationem in natura consonæ insequentis dixi inesse. Notissimum est enim in

---

[1]) Hanc brevis syllabæ producendæ licentiam iam ab Eustathio perspectam esse commemorat Westphal, Metrik d. Griech. II 94.

[2]) De hac re disputavit Hoffmann, Quæst. hom. I p. 16 sq.

carminibus homericis consonas quasdam, maxime liquidam consonam *λ* et nasalem labialem *μ*, in initio vocum positas eam vim tenere, ut voces in breves vocales exeuntes ante voces a singulis illis consonis incipientes producantur. Quæ vis in nulla alia re consistere potest nisi in singulari earum natura, qua mirum in modum possunt produci, ut pro duabus consonis valere videantur. Quam ob causam etiam inter continuas, quæ appellantur, consonas a doctis viris numerantur.

Facile intellegitur non in omnibus cæsuris eandem inesse producendi vim. Hanc de cæsuris doctrinam accuratissime subtilissimeque perquisitam exposuit Hoffmannus. Cæsuræ vim prorsus omisit La Roche (hom. Unters. 46—67), non accuratius examinavit Duentzer, qui (Jahn's Jahrb. XCV p. 353 sqq.) omnia thesis nomine concludit. Quod Hermannus (Epit. doctr. metr. § 96) dicit accentum plurimum valere ad producendas syllabas, in quibus positus sit, id paulo audacius dictum videtur: certe aliæ rationes eæque meliores, quibus productæ syllabæ, quæ sunt in *Αἰόλου ὄιες ὄφιν* al., explicantur, a doctis viris prolatæ sunt. — Iam ad singula genera huius productionis exponenda transeamus.

A. *De vocalibus brevibus in fine vocum productis ante voces a vocalibus literis incipientes.*

Hæ productiones, quas durissimas esse apparet, non inveniuntur nisi in cæsuris firmissimis plerumque interpunctione firmatis. Manifestum est eas in cæsurarum vi esse positas. Loci sunt hi:

a. in *cæsura semiquinaria*

ι 366 *Οὖτις ἐμοί γ' ὄνομα· Οὖτιν δέ με κικλήσκουσιν*

Θ 556 *φαίνετ' ἀριπρεπέα, ὅτε τ' ἔπλετο νήνεμος αἰθήρ·*

κ 322 *Κίρκῃ ἐπήιξα ὥς τε κτάμεναι μενεαίνων.*

Ε 576 *ἔνθα Πυλαιμένεα ἑλέτην ἀτάλαντον Ἄρηι,*

ν 213 *Ζεὺς σφέας τίσαιτο ἱκετήσιος, ὅς τε καὶ ἄλλους*

Ω 285 *χρυσέῳ ἐν δέπαϊ, ὄφρα λείψαντε κιοίτην.*

Recurrit idem versus *ο* 149, ubi aliam lectionem *ἐν δέπαϊ χρυσέῳ* sequuntur Dindorf, La Roche.

ζ 248 *πὰρ δ' ἄρ' Ὀδυσσῆι ἔθεσαν βρῶσίν τε πόσιν τε.*

ϑ 224 *οὔθ' Ἡρακλῆι οὔτ' Εὐρύτῳ Οἰχαλιῆι,*

κ 520 *τὸ τρίτον αὖθ' ὕδατι· ἐπὶ δ' ἄλφιτα λευκὰ παλύνειν.*

Huic simillimus est versus *λ* 28.

ν 213 ita Dindorf, La Roche. Bekker legit *σφεῖας τίσαιθ' ἱκετήσιος κτλ.*

b. in *cæsura semiseptenaria*

π 206 *ἤλυθον εἰκοστῷ ἔτεϊ ἐς πατρίδα γαῖαν.*

Hic versus recurrit *τ* 484, *φ* 208, *ω* 322: paululum mutatus *ψ* 102, 170. — Huc accedit, si lectionem Aristarchi probamus,

Υ 259 *Ἦ ῥα, καὶ ἐν δεινῷ σάκεϊ ἔλασ' ὄβριμον ἔγχος,*

Contra *σάκει ἤλασεν* scribunt Spitzner, Bekker, Dindorf.

De loco *Ε* 576 potest ambigi. Sumendum est quidem verbum *ἕλον ἑλόμην* a consona quadam olim incepisse, quum vero loci longe plurimi consonam non ferant, hunc versum huc potius retulimus quam ad proximum genus. Cfr infra part. II cap. III.

Vocalem *ι* dat. sing. tert. decl. firmiorem esse constat, quum et producatur frequentius liberiusque et perraro elisione removeatur. Nullo quidem loco in arsi producitur, sed in omnibus thesibus, prima scilicet excepta, et multo sæpius quam aliæ vocales finales ante voces a vocalibus aut a singulis consonis incipientes pro longa usurpatur. Placet hic accuratius in hanc rem inquirere. Producitur igitur vocalis *ι*, in quam dat. sing. tert. decl. exit, his locis: in secunda thesi ante *δέ* *Ξ* 459, ante *σε* *ζ* 151, ante (ϝ)*ἰκέλῃ* *Δ* 86, *ρ* 37; — in tertia thesi ante *δέ* *Ε* 156, *Ρ* 123, ante *τε* *Ο* 108 (id. vers. *Ρ* 329), *ι* 194 (id. *κ* 444), ante *τόδε* *ω* 309, ante *πίπτων* *Φ* 241, ante consonam *μ* *Α* 283, *Τ* 58, *Ε* 146, *Ι* 9 al., in cæsura maiore *γ* 41; — in quarta thesi ante *δ'* *Χ* 314, *Διὶ* (ϝ)*ῶς τερπικεραύνῳ* *Β* 781, *σάκεϊ Τελαμωνιάδαο* *Θ* 267, tum in clausula versus *Διὶ μῆτιν ἀτάλαντον* (l. *τε*) *Β* 169, 407, 636, *Η* 47, *Κ* 137, *Λ* 200, adde *Διὶ φίλος* (al. *διίφιλος*) *Λ* 86, *Β* 628 al.; — in quinta thesi ante *δέ* *Ι* 180, ante *τε* *Ρ* 152, ante *φίλον* *Β* 116, *Ι* 23, *Ξ* 69, ante *ποτί* (non *προτί* omnes fere codd.) *ε* 415, *Ἄϊδι κεύθωμαι* *Ψ* 244, ante consonam liquidam *λ* *Ω* 707; — in sexta thesi *οὔ τι κράτεϊ γε* *Η* 142. Ex his conspici licet, quam late usus huius vocalis producendæ pateat. Ac quum non solum in infirmioribus thesibus producatur sed duodecim locis ante ipsas encliticas voces, quæ non possunt a proximo vocabulo cæsura seiungi (Hoffmann § 2), non dubito in eorum sententiam transire, qui putant eam, de qua agimus, vocalem pro longa a poeta esse usurpatam, qua re eam ancipitem esse censeamus. Cf. Spitzner vers. her. p. 42, Hoffmann § 93. Quod Duentzer (Jahn's Jarhrb. XCV p. 359) negat hanc vocalem longam esse, quia e cognatis linguis de brevitate eius constat, huic rationi non tantum tribuendum videtur, ut rem decernat. In hac enim quæstione diiudicanda usus ipse summus est iudex. Præterea non fugiat nos etiam latinam linguam terminationem dat. sing. tert. decl. productam habere: patrī, militī. — De elisione huius vocalis conf. Hoffmann I p. 84, La Roche hom. Unters. 116 et 126.

B. *De vocalibus brevibus in fine vocum productis ante voces a singulis literis consonis incipientes.*

1. Primum eas terminationes hic prætereo, quæ videntur esse *ancipites*. Huc referimus

αὐτονυχί ἀσπουδί alia adverbia oxytona, quæ in vocalem *ι* exeunt: de quibus conf. Buttmann Gr. Sprachl. II § 119, 85, Hoffmann § 78, Duentzer l. l. p. 361.

ἀντικρύ: cf. Hoffmann ib.

ι dat. sing. tert. decl. De hac terminatione iam supra disputavimus.

Hic non silentio prætereamus lectionem cod. Ven. *βοῶπι πότνια Ἥρη* Θ 471, Ο 49, Σ 357, quam si Aristophaneæ ab editoribus receptæ lectioni *βοῶπις* præferimus, minus e vi vocativi casus (Hoffmann § 71) quam e sede versus hæc productio explicanda videtur. Nam ad brevem vocativi casus vocalem producendam sententiæ ratio accedat oportet. Confer infra p. 26, ubi de re simili nobis disserendum est.

2. Deinde hic mitto omnes productiones, quæ ante eas fiunt voces, quarum in initio *alteram consonam* olim fuisse iure quodam possumus suspicari, ex qua forsitan hæc productio idoneam accipiat excusationem. In earum vocum numero has habemus:

δείδω δέος δειλός δεινός, δήν δηρόν (cfr infra part. II cap. V),

κενεός, λίς (cfr infra ib.),

μάστιξ (cf. Curtius, Etym. 366), *μέρος μοῖρα* (Curtius 309),

νέφος νεφέλη (Buttmann lexil. II 266, dubitat Curtius 276), *νευρή νητός* 'structus' (Curtius 295), *νῆσος νηῦς* (Ν 742), *νότος νότιος* (Curtius 298), *νιφάς νιφόεις* (Curt. 296), *νυός* (Curt. 298),

ῥήγνυμι ῥάκος ῥηγμίν ῥῆγος ῥηξήνωρ ῥώξ ῥωγαλέος, ῥέα, ῥέζω, ῥηθείς ῥητήρ ῥητός, ῥίζα ῥοδανός, ῥινός, ῥιπή, ῥοδοδάκτυλος ῥοδόπηχυς, ῥόπαλον ῥάβδος, ῥύομαι ῥυσός ῥυστάζω ῥυτήρ (cfr infra part. II cap. VI),

ῥέω ῥόος (Curtius 328).

Locos plurimos certe attulit La Roche, hom. Unters. p. 47 sqq.; cf. Ahrens, Rhein. Mus. II 167. Mitto ω 299 (*ποῦ δὲ νηῦς* in versus initio), ubi Aristarcheam lectionem *ποῦ δαὶ νηῦς* duobus insuper codicibus defensam recepit La Roche, cfr eiusd. ann. ad h. l. et hom. Textkr. p. 220.

Exemplum evanescentis a vocis initio spirantis consonæ idque certissimum præbet vocabulum illud *σμικρός μικρός*. Plenior vocabuli figura, ut intra homericos fines nos teneamus, et tradita est et

rationi metricæ debetur *P* 757, h. IV 115, abest autem *E* 801, *γ* 296, ubi nullius est momenti, denique ferri non potest batr. 238. Constat etiam apud atticos utramque figuram in usu fuisse. Quod quum ita sit, non dubitandum est de aliis vocibus, quas alteram quandam consonam olim in initio habuisse ex aliarum linguarum comparatione demonstratur, quamquam in plurimis harum vocum hæc consona in græca lingua scripta non exstat. Diximus de consonis, quæ sunt in initio vocum. Eas antem productiones vel consonarum geminationes, quæ sunt in commissura verborum, cum iis, quæ in fine vocum sunt, necessitudinis quodam vinculo contineri satis apparet. Atque notissimum est et verba augmento syllabico instructa et duplicata vocabula frequentius sæpeque tenacissime consonam vulgo obsoletam retinuisse alii assimulatam. Cum *πάντα κατὰ (σ)μοῖραν γ* 457 alibi conferenda sunt *ἔ-μμορε* (pro **ἔ-σμορε*) *ε* 335 al., *πάντα διεμοιρᾶτο δαΐζων* (pro **διεμμ. *διεσμ.*) *ξ* 434, *ἄ-μμορος* (pro **ἄ-σμορος*, att. *ἄ-μορος*) *ε* 275, *ἀμμορίη υ* 76. Etiam *ἐΰ-ννητος* pro **ἐΰ-σνη-το-ς* secundum *ὀιστὸν ἀπὸ (σ)νευρῆφιν ἴαλλεν Θ* 300 al. explicare malumus quam cum Curtio (Erläut. 41) ad falsam analogiam, quæ dicitur, confugere, quum verba *νέω νευρή* ad eandem radicem reducendæ videantur (conferendus est ipse Curtius, Etym. 295).

Hoc tamen non ita intellectum volumus, ut in omnibus iis, quas supra attulimus, vocibus ex obsoleta quadam consona iusta causa huius productionis sit repetenda. Immo vero in nonnullis vocibus, ut *κενεός νῆσος νότος νυός*, vestigia alterius consonæ in carminibus homericis profecto sunt dubia. Quum vero de altera consona satis constet et aliis vocibus locisque moneamur eiusmodi consonam ad breves syllabas ultimas vocum antecedentium producendas valuisse, etiam dubias illas huc duximus, ut e certis tantum de incertis iudicetur.

3. Etiam eas productiones hic missas facio, quæ ante singulas *liquidas* vel *nasales cononas*, quæ sunt *λ ρ μ ν*, frequentissime fiunt. Hic producendi vis, id quod iam adumbravi, in ipsa continua harum consonarum natura videtur inesse. Quum enim in iis ea sit vis, ut spiritu pronuntiantis ad tempus extendi possint, eo fit ut una consona extento vel ducto sono spatium duarum consonarum expleat. Itaque intellegi potest, qua ratione hæ singulæ consonæ ad similitudinem duarum transgressæ et vim seu pretium duarum consonarum assequantur et nonnumquam in mediis vocibus dupliciter scriptæ cernantur.

Quæ ex homericis carminibus huc pertinent vocabula, hæc sunt præcipua:

λαπάρη, λείβω, λέκτρον, λιαρός, λιγύς, λιγυρός, λιπαρός, λήγω, Λητώ, λίθος, λίσσομαι, λωτός,

ῥα, ῥαίνω, Ῥέα Ῥείη, ῥίς ῥῖνες, ῥίον, Ῥόδιος, ῥοῖζος, ῥοχθέω, ῥυπάω, ῥύπος, Ῥύτιον, ῥωπήιον,

μάλα, μαλακός, μέγας, μέγεθος, μεγάρον, μελίη, μελιηδής, μόθος, μορόεις,

νύμφη, νῦν, νύσσα.

Locos enarravit La Roche, hom. Unters. 49 sqq. Notandum est bina ista vocabula arctiore significationis vinculo sæpissime inter se coniungi, ut ἐνὶ μεγάροισιν, ποσσὶ δ' ὑπὸ λιπαροῖσιν al.

Plurimas harum vocum, λείβω λέκτρον λιπαρός μαλακός μέγας μέγεθος μελιηδής μόθος νῦν ῥα, ab una illa consona inde ab antiquissimis temporibus incepisse ex etymologia satis constat. Abest enim consona altera etiam in iis linguis, quarum ex legibus coniunctæ consonæ in vocum initio servantur. Sunt autem, de quibus idem comprobari non possit, ut λιαρός Λητώ λωτός μελίη νύμφη νύσσα omnes fere voces, quæ a consona ῥ incipientes supra allatæ sunt. Quamquam igitur fieri potest, ut demonstrata altera quadam consona ad superiorem classem transferendæ sint, donec ea sit demonstrata, melius sine dubio inter has numerantur. Annotandum est omnes eas productiones, quæ ante part. νῦν inveniuntur, optime metricis rationibus excusari: eodem autem modo non se habere voces νύμφη et νύσσα.

Quam late hic continuas consonas producendi usus in græca lingua homericis temporibus patuerit, duabus rebus cernitur, primum quod etiam in medias voces ille usus penetravit, tum quod non in thesibus solum sed etiam in arsi breves vocales ante singulas consonas liquidas productæ nonnumquam inveniuntur. Non potest enim alia ratio duplicis consonæ explicandæ afferri, quæ est in his vocibus: ἔλλαβε σ 88, 394 al. (cfr att. εἴληφα pro *ἔλληφα fort. *λέλληφα, cf. Brugman, Curtii Stud. IV 123), νεόλλουτος h. III 241, ἔμμαθεν ρ 226, σ 362, ἴμμεναι Υ 365. Mitto ἐλλίσσετο κ 264, ἔλλαχεν h. V 86, 87, ἐυμμελίης γ 400, quum radix harum vocum non constet. Audacissime consona duplicatur in ipsa media voce ἴμμεναι. Quæ post augmentum vel in commissura vocum sunt geminationes consonarum vel productiones, eæ magis ad duarum vocum inter se excipientium similitudinem accedunt. In arsi autem brevis vocalis ante unam consonam liquidam producitur in dicendi formula πολλὰ λισσόμενος (l. -νη l. -νω), quæ est in initio versuum Ε 358,

Φ 368, *X* 91. Ad eam producendi vim, quæ in litera liquida inest, hic accedit ea cæsura, quæ est in fine pedis primi. Cf. Hoffmann § 81.

4. Iam quæ restant huius generis productiones *rationibus metricis* tribuendæ sunt. Has ad theses diversas distributas enarrabimus.

a. Quæ in *cæsura semiquinaria* sunt, etiam si non interpunctione firmantur, tamen cæsuræ vi eas factas esse satis apparet. Interpunctio accedit his locis *Δ* 155, *E* 359 (v. l.), *Ξ* 320, *T* 400, *X* 303, *ζ* 269, *κ* 141. Alii loci sunt hi:

E 745 *ἐς δ' ὄχεα φλόγεα ποσὶ βήσετο, λάζετο δ' ἔγχος* id. *Θ* 389.
E 827 *μήτε σύ γ' Ἄρηα τό γε δείδιθι μήτε τιν' ἄλλον*
α 40 *ἐκ γὰρ Ὀρέσταο τίσις ἔσσεται Ἀτρείδαο,*
ι 109 *ἀλλὰ τά γ' ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται,*
ο 249 *Μάντιος αὖ τέκετο Πολυφείδεά τε Κλεῖτόν τε·*
φ 219 *οὐλὴν τήν ποτέ με σῦς ἤλασε λευκῷ ὀδόντι*
ω 494 *αἶψα δ' Ὀδυσσῆα (ϝ)έπεα πτερόεντα προσηύδα.*

Deest autem cæsura hæc semiquinaria in hoc versu

Δ 506 *Ἀργεῖοι δὲ μέγα (ϝ)ἴ(ϝ)αχον, ἐρύσαντο δὲ νεκρούς,*

sed mirum est quod ante solam spirantem labialem brevis vocalis haud raro producitur: cfr *E* 302, 343, *Θ* 321, *O* 275, *δ* 454, *ξ* 411, *Δ* 456, *Π* 373, *κ* 246. Etiam in medio vocabulo *ἀπο-ϝειπών* est productio *T* 35: eodem redit *αὐίαχος* pro **ἀϝιϝαχος*. Haud dubie causa harum productionum in natura spirantis consonæ consistit, quippe quæ persæpe ad vocales antecedentes producendas valeat, ut *ᾱ(ϝ)είδει* *ϱ* 519, *ō(ϝ)ιες* *ι* 425, *βασιλῆ(ϝ)ος* al. permulta. Cf. Brugman, Curtii Stud. IV 130 sqq. — Omisi tres locos *Δ* 321, *X* 303, *δ* 685, ubi productio fortasse debetur vocabulo *νῦν*.

b. Quæ in *secunda thesi* inveniuntur productiones, ad complures varios casus referendæ videntur.

α. Ubi est cæsura semiternaria, quam sequitur semiseptenaria, hæc iusta est excusatio (Hoffmann §§ 15, 18: cfr p. 28). Huc pertinent duo tantum versus: mitto hic enim *Ψ* 602, ubi productio fit ante part. *νῦν*. Utrobique cæsura firmatur vi vocativi casus.

Φ 474 *νηπύτιε, τί νυ τόξον ἔχεις ἀνεμώλιον αὔτως;*
γ 230 *Τηλέμαχε, ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων.*

In semiseptenariæ locum succedit seminovenaria cæsura (nomen Hoffmanno debeo) *Π* 556, quod præteriens tantum commemoro, quum brevem vocalem productam excipiat vocabulum *νῦν*.

β. Cæsura est semiternaria, interpunctione maiore stabilita, duobus his locis

σ 77 *δειδιότα· σάρκες δὲ περιτρομέοντο μέλεσσιν.*

Ω 88 *Ὄρσο, Θέτι· καλέει Ζεὺς ἄφθιτα μήδεα εἰδώς.*

γ. Productam syllabam excipit consona spirans labialis, quæ productioni succurrere videtur,

O 275 *τῶν δέ θ' ὑπὸ (ϝ)ἰ(ϝ)αχῆς ἐφάνη λὶς ἠυγένειος*

E 343 *ἡ δὲ μέγα (ϝ)ἰ(ϝ)άχουσα ἀπὸ ἕο κάββαλεν υἱόν.*

δ 454 *ἡμεῖς δὲ (ϝ)ἰ(ϝ)άχοντες ἐπεσσύμεθ', ἀμφὶ δὲ χεῖρας*

ξ 411 *τὰς μὲν ἄρα (ϝ)ἕρξαν κατὰ ἤθεα κοιμηθῆναι,*

Restant duo loci *E* 302, *Θ* 321.

δ. Longius vocabulum in versus initio favere videtur productioni, quum eo difficultas quædam metrica syllabæ ultimæ producendæ exsistat. Difficilius est enim longius vocabulum versui aptare quam brevius. Huc referimus

κ 353 *πορφύρεα καθύπερθ', ὑπένερθε δὲ λῖθ' ὑπέβαλλεν·*

μ 396 *ὀπταλέα τε καὶ ὠμά· βοῶν δ' ὣς γίγνετο φωνή.*

Alii sunt loci *Y* 255, *Ω* 7, *ξ* 343.

ε. Duriores videntur hæ productiones:

Δ 338 *Ὦ υἱέ Πετεῶο, διοτρεφέος βασιλῆος,*

Σ 385 *Τίπτε, Θέτι τανύπεπλε, ἱκάνεις ἡμέτερον δῶ*

Y 434 *οἶδα δ' ὅτι σὺ μὲν ἐσθλὸς, ἐγὼ δὲ σέθεν πολὺ χείρων.*

ι 293 *ἔγκατά τε σάρκας τε καὶ ὀστέα μυελόεντα.*

λ 219 *οὐ γὰρ ἔτι σάρκας τε καὶ ὀστέα ἶνες ἔχουσιν,*

Fortasse *Δ* 338 et *Σ* 385 in eo excusationis aliquid inveniunt, quod vocalis vocativi casus vi quadam vehementiore effertur. Levissima est cæsura semiternaria *Δ* 338, paulo maior *Σ* 385. Vix veri similis est sententia O. Meyeri (quæst. hom. p. 130). Vocem *Θέτι* autem brevi uti vocali ultima demonstrant *Ω* 104 (*Θέτῐ*), *Σ* 127 (*Θέτῐς*), *Ω* 83 (*Θέτῐν*). Ceteris locis levior cæsura semiternaria productioni succurrere videtur.

C. In *quarta thesi* perpaucæ sunt huius generis productiones.

α. In semiquinariæ locum succedit semiseptenaria ac versui quasi surripitur primus pes cæsura illa, quæ est in fine pedis primi. Accedit vis vocativi casus.

ω 192 *ὄλβιε Λαέρταο πάι, πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ,*

β. Semiternariam insequitur semiseptenaria

E 887 *ἤ κε ζὼς ἀμενηνὸς ἔα χαλκοῖο τυπῇσιν.*

Mitto *O* 99, ubi productam vocalem excipit part. *νῦν*.

γ. Tres sunt ante digamma productiones; audacior est *κ* 246, quum sequatur bucolica cæsura.

Δ 456 *ὣς τῶν μισγομένων γένετο (ϝ)ἰ(ϝ)αχή τε πόνος τε.*

Π 373 *Τρωσὶ κακὰ φρονέων· οἱ δὲ (ϝ)ἰ(ϝ)αχῇ τε φόβῳ τε*
κ 246 *οὐδέ τι ἐκφάσθαι δύνατο (ϝ)ἔπος, ἱέμενός περ,*

δ. Restat durior productio
κ 238 *ῥάβδῳ πεπληγυῖα κατὰ συφεοῖσιν ἐέργνυ.*

d. In *quinta thesi* non occurrit hæc productio nisi ubi aliquanto longius vocabulum versui inseritur. Uno loco productioni succurrit digamma.

Α 45 *τόξ' ὤμοισιν ἔχων ἀμφηρεφέα τε φαρέτρην.*
Ψ 240 *εὖ διαγιγνώσκοντες· ἀριφραδέα δὲ τέτυκται·*
ψ 225 *νῦν δ', ἐπεὶ ἤδη σήματ' ἀριφραδέα κατέλεξας*
ι 392 *εἰν ὕδατι ψυχρῷ βάπτῃ μεγάλα (ϝ)ἰ(ϝ)άχοντα*

e. *Prima thesis* unam solam huius generis productionem præbet:
Φ 352 *τὰ περὶ καλὰ ῥέεθρα ἅλις ποταμοῖο πεφύκει.*

Editionem Dindorfianam quartam, ut supra indicavi, secutus sum. De variis lectionibus iam pauca dicam. Nihil curo *Γ* 240 et *Ψ* 693, ubi Spitzner Dindorf Bekker consentiunt. *ξ* 89 contra Duentzerum (*οἶδε δέ τι (ϝ)ἴσασι*) conferendus est La Roche. De loco *Ο* 478 (*ὥς φάθ'· ὁ δὲ τόξον* Bk) adeundus est Spitzner.

E minoribus, quæ Homeri nomine feruntur, carminibus tres huius generis productiones addimus: h. V 283 *ἀπὸ δαπέδου* (in quarta thesi), batr. 117 *ἣν παγίδα καλέουσι* (est secunda thesis), ib. 197 *ἐπεπείθοντο θεοί* (quinta thesis).

C. *De brevibus syllabis finalibus, quæ in consonas literas exeuntes producuntur ante voces a vocalibus literis incipientes.*

1. Primum seiungendæ sunt eæ syllabæ, quæ *longa* vocali utuntur. Huc eas referimus, quæ etiam in arsi producuntur neque usquam inveniuntur correptæ. Inter eas diserte nominamus has:

a. substantiva oxytona, quæ in *ύς* gen. *ύος* desinunt, terminationes nomin. et accus. casuum singul. num. in *ύς ύν* longas præbent. In prima arsi producuntur *βρωτύν* (_ —) *σ* 407, *ἰχθύς* *Φ* 127, *πληθύν* *Λ* 305; in secunda autem *ἰθύν* *Ζ* 79. Rem iam ante demonstrarunt Spitzner vers. her. 67 sq., Pros. p. 37, Hoffmann § 70.

b. N. pr. *Φόρκῡς:* ultima syllaba producitur in prima arsi *Β* 862. Eam vocem attuli, quod præter *Φόρκυνα* *Ρ* 312 figura acc. *Φόρκυν* (*τε*) *Ρ* 218 legitur.

Vocem *κληΐς* longa uti syllaba finali (prod. in V thesi *Θ* 325, *Μ* 456) vix apparet e *κληῗδ' α* 442: cfr p. 26. Quod ultima syllaba vocis

νέκυς νέκυν (nom. et acc. sing.) in secunda thesi producitur *H* 84, *Ψ* 110, in quarta *Δ* 492, *P* 394 al., hoc totum cæsuræ dandum est. Brevem enim vocalem indicat gen. *νέκῠος* *P* 240 al. Contra Seilerum, Wörterb. s. h. v., adeundi sunt Spitzner vers. her. 69, Kühner Ausf. Gram. § 125, 2 (finis).

2. Iam vero *ancipites* videntur esse hæ syllabæ finales:

a. part. *πρίν*, quæ haud raro in tertia arsi post semiquinariam cæsuram producitur: *Z* 81, *I* 403, *N* 172, *Π* 322, 840, *X* 156, 266 (Bekker), *δ* 668; in prima thesi producitur *B* 348, *Θ* 474, *Ω* 245, *ο* 210, 394, *ρ* 105, *σ* 402, *τ* 475. In secunda arsi (Hoffmann § 71, 1) productum hoc vocabulum non inveni. Corripitur autem sæpissime, ut *B* 344, 354, 413 ceteri loci, quos enumeravit LaRoche hom. Unters. 256, satis ostendunt. Addo *Π* 573. Memorabiles sunt versus *I* 403, *X* 156.

b. *ὄρνις* productam ultimam syllabam ostendunt *M* 218, ubi in secunda arsi producitur, h. XIX 17, ubi in prima, correptam vero in primo pede præbet *Ω* 219 *ὄρνις ἐνὶ μεγάροισι*, quod Bekker sine iusta causa in *ὄρνις ἐν μεγάροισι* mutavit. Quum enim figura *ὄρνῐς* acc. *ὄρνῐν* apud atticos sit firmissima, non sine gravioribus allatis rationibus ex Homero eiicienda est. Conf. Spitzner Pros. § 36, 1 b Anm., Kühner Ausf. Gram. § 139. Quæ quum ita sint, recte se habet *I* 323 (II th.).

Inter ancipites syllabas alias quoque Hoffmannus recipit, de quibus nunc nobis est dicendum. *Ἔρις* producitur *Δ* 440 (IV th.), corripitur autem *E* 740, *Σ* 107, acc. *ἔρῐν* est *γ* 136, 161. *Κισσηΐς* producitur *Z* 299 (II th.): *Λ* 111 autem est *Κρυσηΐδος*. Et in his vocibus et in vocabulis *μῆτιν θοῦριν ἵππουριν πόλις* audacius Hoffmannus ad ancipites syllabas sumendas confugit. Quum accentus tum usus aliorum locorum vel vocum similium aliud monent. *πόλις* corripitur sæpissime *B* 367, *Δ* 4, *Z* 327, *Θ* 55, *M* 11 cet. Vocabulum *μῆτιν* (acc. sing.) his locis brevi utitur syllaba finali: *K* 19, 497, *Ξ* 107, *P* 634, 712. Atque has syllabas e consuetudine linguæ græcæ corripiendas esse satis constat, cf. Spitzner Pros. § 33, 2, § 36, 2 a. Quo quum accedat, quod illæ productiones, quæ Hoffmannum in hanc sententiam impulerunt, ex alia ratione eaque et vulgata et certissima possunt explicari, non est quod et novam et incertam interpretandi rationem eligamus. — Difficilius est, quid de iis vocibus iudicandum sit, statuere, quarum ultimæ syllabæ in arsi productæ inveniuntur. Primum de his dicimus:

K 292 *σοὶ δ' αὖ ἐγὼ ῥέξω βοῦν ἦ ν ι ν εὐρυμέτωπον*, id. *γ* 382.

A 36 *τῇ δ' ἐπὶ μὲν Γοργὼ βλοσυρῶπις ἐστεφάνωτο*
coll. *Θ* 471 *ὄψεαι, αἴ κ' ἐθέλῃσθα, βοῶπι πότνια Ἥρη,* (cod. Ven.)
O 49 *Εἰ μὲν δὴ σύ γ' ἔπειτα, βοῶπι πότνια Ἥρη,* (cod. Ven.)
Σ 357 *Ἔπρηξας καὶ ἔπειτα, βοῶπι πότνια Ἥρη,* (cod. Ven.).

Quam Curtius Etym. 584 e formatione vocum *βλοσυρῶπις* et *βοῶπι* (cfr p. 19) investigavit interpretandi viam, sagacissime illa quidem est indagata, sed et ardua et recondita videtur. Num veri simile est antiquissimam illam vocalis suffixæ *ι* productionem, quum hæc vocalis antiquissimis ætatibus incertissima utatur quantitate, in his solis vocibus græcis his solis locis esse servatam? Corripitur vero *γλαυκῶπῐς* *A* 206, *B* 446, *Θ* 406, 420, *α* 44, *γλαυκῶπῐν* *α* 156. Postea autem acquisitam eam esse (*-ώπ-ῑ-ς* ex *-ωπ-ιȷ-ς*) nemo contenderit. Patet aliam esse rationem figurarum litera *δ* amplificatarum: in his, si quidem recte de formatione earum coniecit Curtius, *-ῑδ-* ex *-ιδȷ-* ortum accipere possumus. Alia igitur via nobis ingredienda videtur. Ac quum hæ voces omnes, *ἦνιν βλοσυρῶπις βοῶπι*, ubique in quarta arsi producantur i. e. in fine pedis quarti, in qua versus sede maiorem cæsuram suo iure constituerunt Hoffmann (Quæst. hom. I p. 16, 55) et Westphal (Metrik d. Griech. II 335), haud scio an inde iusta causa huius productionis sit repetenda. Si enim hic finitur ordo quidam versus, cui clausula illa adonio versui simillima subiungitur, haud multum abest, quin ad ordinis finem inter recitandum provecti ad versus cuiusdam finem pervenisse nobis videamur. Atque ut extrema versus syllaba utrum longa sit necne nihil prorsus interest, ita hic longa syllaba non anxie requiritur [1]). E simillima ratione etiam hiatus in bucolica cæsura frequentissimi explicantur: utraque res eodem videtur redire, cfr p. 16 et infra de hiatu. — Alius est locus *Ψ* 493 *Αἶαν Ἰδομενεῦ τε,* ubi productio fit in prima arsi. Fortasse syllaba illa ultima vi vocativi casus nonnihil gravitatis assumit. Hic valet ea cæsura, quæ est in fine pedis primi (Hoffmann I p. 55). Hoffman I p. 101 in *Αἶα Ἰδομενεῦ τε* emendatum vult.

3. Tum omnes eas productiones in hac oratione prætereo, quæ ante eas voces fiunt, quas homericis temporibus a *consona quadam* aliis ex causis videntur incepisse. Has voces, quas longum est hic enumerare, in altera harum quæstionum parte uberius enarrabimus.

[1]) Hanc legem ad eam solam syllabam, quæ in ictu est, pertinere nullis allatis rationibus dicit Westphal Metrik d. Griech. II 89. Leutsch autem, Philol. XII 25, hanc licentiam breves syllabas pro longis in hac versus sede usurpandi ad vetustissimam memoriam revocans ex ipsa versus hexametri origine eam interpretari studet.

4. Restat productionum huius generis prope infinitus numerus. Has iam in medio proponamus ad diversas theses ita descriptas, ut intellegatur, quæ legitimæ sint productiones quæque sint rariores. Quin hæ omnes *cæsurarum vi*, accedente nonnumquam interpunctione, contineantur, non est quod dubitemus.

a. Quæcumque in *tertia thesi* sunt productiones, eæ iustam a cæsuræ semiquinariæ vi excusationem accipiunt. Monendum est aut leviorem esse semiseptenariam (ut *E* 385) aut, quod sæpissime fit, in eius locum succedere eam, quæ quartum pedem claudit (ut *Λ* 226, *Λ* 582), vel seminovenariam (*Υ* 145, *Φ* 363). Huic legi unus locus videtur repugnare, neque tamen hic semiquinaria cæsura prorsus deest: *Σ* 580 *ταῦρον ἐρύγμηλον ἐχέτην· ὁ δὲ μακρὰ μεμυκώς*. Apparet eam, quam dixi, excusationem in omnibus iis versibus inesse, in quibus semiquinaria aut interpunctione aut sententiæ quadam intermissione gravior exsistit. Et cæsuram et interpunctionem hi versus ostendunt:

Α 153 *δεῦρο μαχησόμενος, ἐπεὶ οὔτι μοι αἴτιοί εἰσιν*

Α 491, 527, 535, *Β* 71, 228, 449, 734, 789, *Γ* 35, 381, *Ε* 13, 287, 485, *Ζ* 76, *Η* 31, *Θ* 144, 158, 536, *Ι* 132, 274, *Λ* 40, 151 (Dindorf), 168, 547, 630, 674, *Μ* 52, 270, 288, *Ν* 309, 587, *Ξ* 11, 349, 466, *Π* 709, 736, *Ρ* 42, 104, 135, 147, 196, *Σ* 224, 347, *Τ* 367, *Υ* 239, 368, 472, 481, *Φ* 118, 361, *Χ* 352, 481, 513, *Ψ* 511, 731, 779, *Ω* 192, 240, 269, 467, *α* 226, 326, *γ* 6, 490, *ζ* 330, *η* 131, 180, *ϑ* 436, *ι* 302, 339, 429, *κ* 47, 170, *λ* 148, 257, 530, *μ* 185, 294, 336, 352, *ν* 157, *ξ* 113, 474, *π* 89, 471, *ρ* 206, *τ* 99, 447, *υ* 246, 275.

Intermissionem quandam sententiæ in his versibus agnoscere possumus:

Β 500 *οἵ τ' Ἐλεῶν' εἶχον ἠδ' Ὕλην καὶ Πετεῶνα*
624 *υἱὸς Ἀγασθένεος Αὐγηιάδαο ἄνακτος*
Δ 76 *ἢ ναύτῃσι τέρας ἠὲ στρατῷ εὐρέι λαῶν,*

Β 504, 539, 574, 585, 634, 635, 736, *Γ* 248, *Δ* 407, *Η* 167, *Θ* 265, *Ξ* 405, 716, *Ρ* 109, *Ω* 47, 758, *γ* 72, *ζ* 294, *ϑ* 277, *λ* 322, 402, *ν* 108, *χ* 238.

Sed etiam in iis versibus, per quos sententia nulla quasi quiete in hac versus regione assumpta longius percurrit, cæsuram semiquinariam inesse non possumus negare. Patet discrimine haud raro parvulo hos a proximis differre. Huc referimus hos versus:

Α 226 *οὔτε ποτ' ἐς πόλεμον ἅμα λαῷ θωρηχθῆναι*
342 *τοῖς ἄλλοις· ἦ γὰρ ὅ γ' ὀλοιῇσι φρεσὶ θύει*
Β 24 *οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα,*

Β 61, 165, 181, 841, *Ε* 385, *Ζ* 299, *Λ* 68, 219, 371, 376, 427, 582,

776, *N* 368, *Ξ* 473, *Π* 560, *Σ* 580, *Τ* 345, *Υ* 145, *Φ* 363, 542, *Ψ* 89, *Ω* 84, *δ* 163, *ε* 330, *ζ* 219, 262, *ϑ* 127, 359, 582, *ι* 369, *μ* 329, *ο* 529, *π* 171, 454, *ω* 354, 528; tum

δ 773 *τοῖσιν δ' Ἀντίνοος ἀγορήσατο καὶ μετέειπεν*

η 298 *τὸν δ' αὖτ' Ἀλκίνοος ἀπαμείβετο, φώνησέν τε*

quique versus his sunt simillimi, *η* 185, 308, *ϑ* 25, 140, 158, 400, *λ* 347, 362, *ν* 3, 171, *π* 394, *ϱ* 405, 445, *σ* 412, *τ* 405, *υ* 244.

b. Si *secundæ thesis* seu *semiternariæ cæsuræ* locum productio obtinet, interest, utrum gravior cæsura semiseptenaria sequatur, an tertii pedis cæsura vel mascula vel trochaica ordo versus maior finiatur. Illic vehementior exsistit semiternaria maioremque accipit vim, quum primum versus ordinem concludat et semiseptenariæ respondeat. Hic submissior est, præsertim si sequitur semiquinaria. Manifestum est nullam prorsus esse semiternariam cæsuram, ubi antecedat ea, quæ est in fine pedis primi; quum vero encliticis vocibus cæsura impediatur (Hoffmann § 2), recte se habent *H* 77, 389, *K* 347, *Y* 243.

α. Sequitur cæsura semiseptenaria: ubi interiicitur tertii pedis cæsura, minoris est momenti.

Γ 40 *αἴϑ' ὄφελες ἄγονός τ' ἔμεναι | ἄγαμός τ' ἀπολέσϑαι.*

Z 366 *οἰκῆας ἄλοχόν τε φίλην | καὶ νήπιον υἱόν*

H 389 *κτήματα μὲν ὅσ' Ἀλέξανδρος | κοίλης ἐνὶ νηυσὶν*

Alii sunt versus *B* 780, *E* 462, 499, *H* 77, *Λ* 39, *Σ* 168, *Ω* 295, 313, *ϑ* 238, *ϱ* 35, *φ* 224, *χ* 499. Ad cæsuram semiternariam accedit interpunctio in his: *B* 822, *Z* 240, 495, *H* 232, *K* 7, *Ψ* 756, *Ω* 573, *γ* 422, *μ* 22. Restant duo loci Dindorfiani *P* 403, *X* 482, quos mutavit Bekkerus.

β. Sequitur cæsura trochaica pedis tertii

a) una cum illa, quæ est in fine pedis quarti,

Λ 244 *χωόμενος ὅ τ' ἄριστον || Ἀχαιῶν | οὐδὲν ἔτισας*

B 233 *ἥν τ' αὐτὸς ἀπονόσφι || κατίσχεαι. | οὐ μὲν ἔοικεν*

β 41 *ὃς λαὸν ἤγειρα· || μάλιστα δέ | μ' ἄλγος ἱκάνει*

Ceteri sunt *Z* 176, *P* 730, *Y* 45, *δ* 845, *σ* 122, *υ* 199. Accedit interpunctio *B* 745, *Z* 501, *H* 206, *Σ* 238, *Ψ* 137, 603, *Ω* 736, *δ* 531. Durior videtur productio *β* 41.

b) una cum seminovenaria

B 39 *ϑήσειν γὰρ ἔτ' ἔμελλεν || ἐπ' ἄλγεά τε | στοναχάς τε*

K 281 *δὸς δὲ πάλιν ἐπὶ νῆας || ἐϋκλείας | ἀφικέσϑαι*

η 341 *ὤτρυνον Ὀδυσῆα || παριστάμεναι | ἐπέεσσιν*

Alii loci sunt *E* 622, *H* 84, *K* 347, *N* 511, 558, *X* 22, *ϑ* 283, *υ* 374. Interpunctio accedit *H* 416, *X* 198, *ε* 108, *κ* 269, *π* 64, *χ* 49.

c) una cum semiseptenaria

Y 243 ὅππως κεν ἐθέλῃσιν· ‖ ὃ γὰρ | κάρτιστος ἁπάντων
Ψ 110 ἀμφὶ νέκυν ἐλεεινόν. ‖ ἀτὰρ | κρείων Ἀγαμέμνων
ι 413 ὡς ὄρ' ἔφαν ἀπιόντες· ‖ ἐμὸν | δ' ἐγέλασσε φίλον κῆρ

Ceteri sunt *γ* 322, *ϑ* 408, *λ* 580.

d) una cum cæsura trochaica pedis quinti

ψ 211 οἳ νῶιν ἀγάσαντο ‖ παρ' ἀλλήλοισι | μένοντε
Ω 569 μή σε, γέρον, οὐδ' αὐτὸν ‖ ἐνὶ κλισίῃσιν | ἐάσω

Item *λ* 602, *τ* 507. Mitto variam lectionem *Δ* 442.

γ. Sequitur cæsura semiquinaria

a) una cum illa, quæ est in fine pedis quarti,

Z 152 ἔστι πόλις Ἐφύρη ‖ μυχῷ Ἄργεος | ἱπποβότοιο
τ 99 ὁ ξεῖνος ἐμέθεν· ‖ ἐθέλω δέ μιν | ἐξερέεσθαι
Z 299 Κισσηίς, ἄλοχος ‖ Ἀντήνορος | ἱπποδάμοιο·

Huc pertinent *κ* 64, 493, *λ* 103, *ρ* 267, *ν* 343. Interpunctione cæsura firmatur *ε* 266, *ο* 100. Productioni favet intermissio quædam sententiæ, quæ est post semiternariam.

b) una cum seminovenaria

Π 269 Μυρμιδόνες, ἕταροι ‖ Πηληιάδεω | Ἀχιλῆος
Σ 591 τῷ ἴκελον οἷόν ‖ ποτ' ἐνὶ Κνωσσῷ | εὐρείῃ

Succurrunt productioni et sententiæ ratio et cæsura seminovenaria, quæ in semiseptenariæ locum successit.

C. Iam ad *quartam thesin* seu *semiseptenariam cæsuram* venimus. Hanc cæsuram sæpissime antecedit aut illa cæsura, quæ est in fine pedis primi, qua re ad speciem semiquinariæ accedit semiseptenaria, aut cæsura semiternaria, cui hæc respondet cuiusque vim auget, præsertim si tertii pedis cæsura vel nulla interiicitur vel minoris est momenti. Recte monet Hoffmannus § 74 duriorem esse hanc productionem, si prævalet ea quarti pedis cæsura, quæ est in fine pedis, ut *Ω* 544 ὅσσον Λέσβος ἄνω, Μάκαρος ἕδος, ἐντὸς ἐέργει: huiusmodi sunt loci *K* 264, *T* 49, *X* 412, *Φ* 344. Quam ipsam ob causam non silentio prætereundum est, his locis omnibus excepto *Φ* 344, quem versum digammi gratia mutavit Bekkerus, productiones esse ante voces ἕδος et ἔχον, quas a dentali spirante olim incepisse satis constat. Quum vero hæ voces nulla alia servatæ consonæ vestigia præbeant, non dubitamus etiam has productiones metricæ rationi tribuere.

α. Præmittitur semiquinaria

a) una cum illa, quæ est in fine pedis primi,

Γ 24 εὑρὼν | ἢ ἔλαφον | κεραὸν ἢ ἄγριον αἶγα
Δ 440 Δειμός τ' | ἠδὲ Φόβος || καὶ Ἔρις ἄμοτον μεμαυῖα
Η 164 τοῖσι δ' ἐπ' | Αἴαντες || θοῦριν ἐπιειμένον ἀλκήν

Item hi versus: Θ 262, 359, Ο 271, Ρ 54, 520, Σ 157, Υ 72, Ψ 313, Ω 544, ι 209. Levior videtur semiquinaria Γ 24.

b) una cum semiternaria

ι 62 ἔνθεν δὲ | προτέρω || πλέομεν ἀκαχήμενοι ἦτορ

Idem versus recurrit ι 105, 565, κ 77, 133.

c) addita cæsura trochaica pedis primi

Τ 49 ἔγχει | ἐρειδομένω· || ἔτι γὰρ ἔχον ἕλκεα λυγρά·
Χ 282 ὄφρα | σ' ὑποδδείσας || μένεος ἀλκῆς τε λάθωμαι.

Item χ 449.

d) addita cæsura trochaica pedis secundi

Η 420 ὠτρύνοντο | νέκυς | τ' ἀγέμεν, ἕτεροι δὲ μεθ' ὕλην.
Κ 264 ἀργιόδοντος | ὑὸς || θαμέες ἔχον ἔνθα καὶ ἔνθα

β. Præmittitur cæsura tertii pedis trochaica

a) una cum illa, quæ est in fine pedis primi,

Ρ 394 ὥς οἵ γ' | ἔνθα καὶ ἔνθα || νέκυν ὀλίγῃ ἐνὶ χώρῃ
κ 471 καὶ τότε | μ' ἐκκαλέσαντες || ἔφαν ἐρίηρες ἑταῖροι
π 358 Ὣς ἔφαθ', | οἱ δ' ἀνστάντες || ἔβαν ἐπὶ θῖνα θαλάσσης,

Alii loci sunt Δ 129, Ρ 692, 724, Χ 386, Φ 344, δ 62, η 295, ψ 342, ω 311. Dubito de prima cæsura versus Ξ 503. Mitto var. lect. Ρ 65.

b) una cum semiternaria

Π 57 δουρὶ δ' ἐμῷ | κτεάτισσα, || πόλιν εὐτείχεα πέρσας
Ν 705 πρυμνοῖσιν | κεράεσσι || πολὺς ἀνακηκίει ἱδρώς·

Item Λ 51, Δ 492, Θ 248, κ 524, τ 273. Mitto var. lect. Ε 874.

c) addita secundi pedis trochaica

Ω 470 Ἰδαῖον δὲ | καταῦθι || λίπεν· ὃ δὲ μίμνεν ἐρύκων
Χ 412 λαοὶ μέν ῥα | γέροντα || μόγις ἔχον ἀσχαλόωντα,

Item Χ 492, 499.

γ. Præmittitur cæsura semiternaria, quæ primum versus ordinem finit,

a) interiecta minoris momenti cæsura semiquinaria

Γ 103 οἴσετε δ' ἄρν', || ἕτερον | λευκόν ἑτέρην δὲ μέλαιναν,
Η 418 ἀμφότερον, || νέκυάς τ' | ἀγέμεν, ἕτεροι δὲ μεθ' ὕλην·

b) interiecta cæsura tertii pedis trochaica

Α 19 ἐκπέρσαι || Πριάμοιο | πόλιν, εὖ δ' οἴκαδ' ἱκέσθαι·

Κ 540 οὔπω πᾶν || εἴρητο | ἔπος ὅτ' ἄρ' ἤλυθον αὐτοί.

ι 257 δεισάντων || φθόγγον τε | βαρὺν αὐτόν τε πέλωρον.

Item *Σ* 180, *Π* 69, π 11. Accedit interpunctio *Α* 711, δ 126, κ 172.

c) nulla interiecta pedis tertii cæsura

υ 303 Κτήσιππον δ' || ἄρα Τηλέμαχος ἠνίπαπε μύθῳ.

χ 267 Εὐρυάδην δ' || ἄρα Τηλέμαχος, Ἔλατον δὲ συβώτης,

δ. Præmittitur sola illa, quæ est in fine pedis primi,

Ρ 582 Ἕκτορα δ' | ἐγγύθεν ἱστάμενος ὤτρυνεν Ἀπόλλων,

d. *Seminovenaria cæsura* plerumque eo, quod aliquanto longior vox versui inseritur, semiseptenariæ vices sustinet. Præmittitur sæpissime aut semiternaria cæsura aut ea, quæ primum pedem claudit. Omisi locos *Θ* 325, *Μ* 456, ubi est vox κληίς.

α. Antecedit semiquinaria

Ε 752 τῇ ῥα δι' αὐτάων || κεντρηνεκέας ἔχον ἵππους.

Θ 475 νώτον ἀποπροταμών || — ἐπὶ δὲ πλεῖον ἐλέλειπτο —

τ 449 οὐτάμεναι μεμαώς· || ὃ δέ μιν φθάμενος ἔλασεν σῦς

Ε 752 recurrit *Θ* 396. Mirus est impetus versus τ 449, quippe qui quinque habeat cæsuras masculas.

β. Antecedit cæsura trochaica pedis tertii

a) sine semiseptenaria

α) præmissa semiternaria

Κ 281 δὸς δὲ πάλιν | ἐπὶ νῆας || ἐυκλεῖας ἀφικέσθαι

Ξ 139 Ἀτρείδη, | νῦν δή που || Ἀχιλλῆος ὀλοὸν κῆρ

Alii sunt versus *Α* 85, *Τ* 396, *Ψ* 74, ζ 163. Accedit interpunctio *Ξ* 357.

β) præmissa ea, quæ primum pedem claudit,

λ 571 ἥμενοι | ἑσταότες τε || κατ' εὐρυπυλὲς Ἄιδος δῶ.

β 65 ἄλλους τ' | αἰδέσθητε || περικτίονας ἀνθρώπους,

Item λ 365, ω 285.

b) una cum semiseptenaria

α) præmissa semiternaria

Β 169 εὗρεν ἔπειτ' | Ὀδυσῆα || Διὶ | μῆτιν ἀτάλαντον

Σ 288 πρὶν μὲν γὰρ | Πριάμοιο | πόλιν | μέροπες ἄνθρωποι

Φ 23 φεύγοντες | πιμπλᾶσι | μυχοὺς | λιμένος εὐόρμου,

Versui *Β* 169 simillimi sunt *Β* 407, *Η* 47, *Κ* 137, *Λ* 200. Hoff-

manno (quæst. § 75, 2) concedo duriores has esse productiones, præsertim Σ 288 et Φ 23, quibus in versibus, sententiæ rationem si respicimus, semiquinaria cæsura semiseptenariæ succumbere videtur. Neque tamen ex iis satis argumenti petitur, quo nobis persuadeatur, vocabulum *μῆτιν* longa uti syllaba finali. Conferendi sunt qui sequuntur versus.

β) præmissa ea, quæ est in fine pedis primi,

ϑ 355 Ἥφαιστ', | εἴπερ γάρ κεν | Ἄρης | χρεῖος ὑπαλύξας

λ 190 ἀλλ' ὅ γε | χεῖμα μὲν εὕδει || ὅϑι | δμῶες ἐνὶ οἴκῳ

Durissima est productio ϑ 355: λ 190 vero succurrit sententiæ ratio.

γ) præmissa cæsura trochaica pedis primi

B 636 τῶν μὲν | Ὀδυσσεὺς ἦρχε || Διὶ | μῆτιν ἀτάλαντος,

qui versus ad similitudinem versus B 169 sim., quamquam caret semiternaria, est factus.

e. In *prima thesi* duæ tantum huius generis productiones inveniuntur.

X 236 ὃς ἔτλης ἐμεῦ εἵνεκ', ἐπεὶ ἴδες ὀφϑαλμοῖσιν,

Ω 154 ὅς ἄξει εἵως κεν ἄγων Ἀχιλῆι πελάσσῃ.

Iam eas huius generis productiones, quæ in minoribus carminibus homericis sunt, quam brevissime in medio proponamus. Ordinem ipsorum carminum sequimur: additus numerus thesin, in qua est producta syllaba, indicat. Sunt h. II 31 (3 et 4), 271 (3), 275 (3), 299 (2), 313 (3), 331 (3), h. III 12 (3), 23 (5), 196 (2), 310 (3), 345 (4), 371 (4), 379 (4), h. IV 25 (3), 157 (3), 199 (2), h. V 57 (2), h. XXIX 3 (3), h. XXXIV 8 (4), 19 (3), ep. IV 17 (3), batr. 88 (2, v. l.). Nihil fere hæ productiones a maiorum carminum usu differunt. Durior est productio h. XXXIV 8, sed conferendus est Ω 544.

Cap. II.

De longis vocalibus et diphthongis, quæ in fine vocum producuntur ante voces a vocalibus literis incipientes.

In hac quæstione ad ea, quæ disputavit Hoffmannus, nihil fere nobis est ultra dicendum. Sed necesse est, ut oculis subiiciamus

quum eas huius generis productiones, quæ in arsibus etiam infirmis inveniuntur, tum eas, quæ vel in firmioribus tantum arsibus leguntur vel non sunt nisi in thesibus vel in nulla omnino versus sede reperiuntur. Satis enim apparet illas productiones ad consonam insequentis vocis initialem approbandam nihil valere, ex his vero argumenta posse repeti, quibus consonam quandam obsoletam etiamtum viguisse demonstremus. Firmæ autem arses sunt prima et quarta, si quidem cæsuris pedes finiuntur, infirmæ altera et tertia, infirmissimæ sunt et hæ et quarta arsis, si cæsuras maiores eorundem pedum subsequuntur (Hoffmann § 47). — Hic quoque omittendos esse omnes eos locos, in quibus consonam quandam antiquiorem, a qua inceperit vox insequens, suspicari possimus, non est quod moneam.

1. De *nominum* terminationibus agimus.

a. Has prætereo, quæ etiam in infirmis arsibus producuntur, dico *ῃ ῳ ου:* cf. Hoffmann § 48.

b. *οι* producitur in fine pedis primi ante interpunctionem *Α* 35, *Ψ* 578, in quarta arsi ante interpunctionem *Ε* 484, sine interpunctione *υ* 166 (*Ἀχαιοὶ εἰσορόωσιν*). E pronominibus accentu instructis *σοί* producitur in quarta arsi *κ* 337, *οἷ* in prima thesi *Ι* 306, *Π* 47. Encliticas autem figuras si respicimus, *μοι* producitur in secunda thesi *Κ* 291, *Ω* 716, in quarta *Φ* 360 atque in secunda arsi *Α* 505; *τοι* vero et *οἱ* omnino ne in thesi quidem producuntur tribus tantum exceptis locis: *τοι* *μ* 57 in cæsura semiquinaria (non in secunda thesi, ut Hoffmannus ait) *ὁπποτέρῃ δή τοι ὁδὸς ἔσσεται κτλ.*, *οἱ* in eadem versus sede *ν* 342 *χωόμενος ὅτι οἱ υἱὸν φίλον ἐξαλάωσας* et in secunda thesi *ξ* 460 *εἴ πώς οἱ ἐκδὺς χλαῖναν κτλ.* Hos locos aut eiectos aut emendatos vult Hoffmannus § 60, 1, 2.

c. *αι* semel in secunda arsi productum vidimus *υ* 109 (*αἱ μὲν ἄρ' ἄλλαι εὗδον*). Ceterum etiam in thesi perraro producitur et est levissimum (Hoffmann § 51, 1).

d. Terminationes *η* et *ω* in prima et quarta arsibus produci docet Hoffmannus. Addo *η* 122 (*ἀλωῇ ἐρρίζωται*): est quarta arsis.

e. Terminationes *ευ* et *ει* in prima thesi est ubi producantur. Sunt autem levissimæ.

f. *ᾱ*, excepta voce *θεά*, nusquam producitur.

2. Ad *particulas* venimus.

a. *ἤ ἦ εὖ εἰ* etiam in infirmis arsibus produci constat. Addo

ex Odyssea *ῆ* in tertia arsi post semiquinariam cæsuram productum *δ* 283, *λ* 459, *ξ* 384, *ο* 306, *τ* 192, 299, *υ* 130, 340, *ψ* 136, *ω* 300, 405, *ἠ* productum in prima arsi post interpunctionem *σ* 357 (*ξεῖν', ἦ ἄρ κ' ἐθέλοις*), *εὖ* vero in quarta arsi post semiseptenariam cæsuram *ι* 194 et *ω* 271 (*ἄγων εὖ ἐξείνισσα*), tum *εἰ* in eadem versus sede eademque ratione *ξ* 67 (*ἄναξ, εἰ αὐτόθ' ἐγήρα*).

b. *μή* in prima arsi *Σ* 193 et in altera *Φ* 536 produci, *πρόσσω* autem in prima *P* 734 narrat Hoffmannus. In prima thesi *μή* producitur *ω* 462, in altera *χ* 251.

c. Aliæ particulæ non producuntur nisi in thesibus, quarum e numero has præcipue nominemus: *πῆ* interrog., *δή* (II th. *σ* 257), *ἤδη* (IV th. *ρ* 157), *τίη, ὦ, ἀνέω, εἴσω, προτέρω, ὀπίσω, πω, ἤτοι* (II th. *ρ* 157), *δήτοι* (II th. *X* 12), *αἰεί, ἀνεύ*. Corripiuntur autem *δή* sæpissime, *ἤδη, πω* al., et quæ in diphthongos desinunt multo sæpius, *που, ὑψοῦ* al. (Hoffmann § 55).

d. Hæ vero particulæ *πη, λάθρη, πάντη, τοι* ne in thesibus quidem productæ inveniuntur.

e. Restat ut pauca dicamus de particulis *ἐπεί* et *καί*, quæ quum sexcentis locis corripiantur, productæ dubitationem quandam movent. Producitur autem *ἐπεί* duobus tantum locis, utrobique in secunda thesi, *ε* 364 (*νήξομ', ἐπεὶ οὐ μέν τι κτλ.*) et *θ* 585 (*ἐσθλός; ἐπεὶ οὐ μέν τι κτλ.*), quos suo modo emendavit Hoffmannus (§ 60, 3). Aliud e schol. et varietate lectionum coniici potest, cfr editionem La Rochianam. Altera particula *καί* septiens in arsibus producitur totiensque in thesibus. Est igitur in quinta thesi *καὶ ἐσάωσεν* *O* 290, *χ* 372, in prima *καὶ ἱκέτην* *Ω* 570, in secunda *θρέψα τε καὶ ἀτίτηλα* *Ω* 60, *νηί τε καὶ ἑτάροις* *λ* 113, 161, *μ* 140, in tertia arsi *καὶ εἰ μάλα* *N* 316, *καὶ ἐννήκοντα πόληες* *τ* 174, in quarta *καὶ αἴθοπα οἶνον* *Ω* 641, *καὶ ἤπιος ἔστω* *β* 230, *ε* 8, *καὶ αἴσυλα ῥέζοι* *β* 232, *ε* 10. Hos omnes locos, excepto *Ω* 60, ubi sine dubio aliam sequitur lectionem, aut emendatos aut prorsus eiectos vult Hoffmannus § 60, 4. De locis *β* 232, *ε* 10 probabilis est sententia Clemmii, Curtii Stud. III 305, ex qua legendum est *καὶ ἀἴσυλα ῥέζοι*. Diphthongum autem poscunt *E* 403, *Y* 202, 433, h. III 164. In aliis autem locis interpretandis hic vir doctus nihil proficit, tum hiatum et productionem longæ vocalis vel diphthongi confundens tum putans vocabulum *καί* "omnium *προκλιτώτατον*" (Hoffmann § 6) in fine pedis quarti cæsuræ vi productum ordinem versus concludere. Certe ipsa harum productionum paucitate, quum innumerabilibus

locis ante voces a vocalibus literis incipientes corripiantur hæ particulæ ἐπεί καί, non impedimur, quin ex iis ante vocales initiales productis de consona quadam antiquiore coniiciamus.

3. Ad *verborum* terminationes transeamus.

a. In infirmis arsibus producitur εῖ (ex έει ortum), in firmioribus autem ει, ᾳ (I a. φ 400), ᾱ (ex αε, I a. τ 201), ῶ (verbi ἠρῶ in prima arsi σ 176), αι infinitivorum, quæ desinunt in σθαι. Sunt vero satis leves terminationes illæ ει et αι, levissima est ει, nisi ex εε exstitit.

b. Ceteræ terminationes non producuntur nisi in thesibus. Sæpissime corripiuntur αι et illud, quod est infinitivi activi, et id, quod est tertiæ personæ sing. l. plur. pass., atque οι optativi.

Cap. III.

De hiatu.

Iam venimus ad quæstionem gravissimam, quæ est de hiatu. Namque ex hiatibus et longe plurima argumenta et gravissima, quibus digamma in carminibus homericis componendis etiamtum viguisse probamus, ducenda sunt. *Hiatum* dicimus eum vocum concursum, in quo vocem, quæ exit in brevem vocalem, quam elisione summoveri aut consuetudo quædam aut lex homerica iubet, excipiat altera vox a vocali litera incipiens. Primum igitur omnium segregandæ sunt eæ voces, quæ aut in longas aut in ancipites vocales desinunt. Inter vocales ancipites referendam esse vocalem ι dat. sing. tert. decl. iam supra demonstravimus. Vocabula κρέα κέρα σφέλα sim. (nom. et acc. plur.) proprie longas habuisse vocales finales ex ipsa harum formarum origine (κρέαα cet.) intellegitur. Quum vero in locis quibusdam homericis hæc vocalis pro brevi habenda sit, recte eam inter ancipites retulit Hoffmannus I p. 86: cf. Spitzner Pros. § 20, l. d. Propter longam vocalem non inest hiatus in his verbis κλέα ἀνδρῶν *I* 189, 524, *ϑ* 73, δυσκλέα Ἄργος *B* 115, *I* 22 (Spitzner Pros. § 20, l. c).

Deinde videndum est, quæ vocales breves finales aut semper aut tantum non ubique in homericis carminibus elisione summoveantur, tum de legitimi hiatus homerici generibus disseremus,

denique eos versus enarrabimus, qui hiatus[1]) præbent neque natura vocalis antecedentis firmiore neque versus sede excusatos, quos illicitos docti viri appellant. — Apparet hic omnes eos hiatus prætereundos esse, qui sunt ante eas voces, quas a consona quadam olim incepisse aliquo iure possumus suspicari.

A. *De elisione.*

Quum hiatus legitimi aut in firmiore vocalium finalium natura aut in iis versus sedibus, quas occupant, contineri putandi sint, in hac orationis parte, qua de elisione agimus, ne permisceantur hæc excusationis genera, ii hiatus, qui ex altera ratione possunt intellegi, omittendi sunt.

Constat hæc vocabula elisionem non pati: *τί* (*E* 465, *ο* 326, *τ* 482), *τι* indef. (*ι* 339), *νῶι, περί, ὅ* demonstr. et relat., *τό* demonstr., relat. (*H* 452), *τά, πρό.* Accedunt vocalis finalis *υ* et terminationes gen. sing. *αο οιο* (*Ω* 349): huc ducenda videntur *ἐμεῖο σεῖο ἕο* (*T* 384; quamquam est *ἐμεῖ' ὀλίγον* *Ψ* 789, *ἐμεῖ', ὅτι* *Θ* 462 codd. IV, *σεῖ', ὅτε* *Z* 454 'vulgo' Spitzner; facile enim nobis persuademus, legendum esse *ἐμεῦ, σεῦ*). Addimus *ἀντί* (cf. La Roche Unters. 120), *ὅτι* (*Ω* 593, La Roche Unters. 123, cf. *α* 382, *ε* 357). — Hoffmann § 62, Kühner Ausf. Gram. I p. 152.

De his autem vocabulis minus constat: *ἄνα* antecedit vocalem *I* 247, est tamen in fine primi pedis: elisione minui negat Kühner Ausf. Gram. I p. 189; *πάρα* elisionem non patitur *E* 603, *Y* 98, ubi est in fine secundi pedis: contra *χ* 106 *πάρ' ὀιστοί; ἔπι* vero leviore utitur vocali, ut docent loci *Γ* 45 (*εἶδος ἔπ' ἀλλ'*), *ρ* 537 (*οὐ γὰρ ἔπ' ἀνήρ*).

Iam de iis vocibus terminationibusque, quæ aut semper aut sæpissime elisionem patiuntur, disseremus. Has secundum varias vocales distribuere placet.

1. *α* elisione summovetur

a. in nominibus, ubi est exitus aut nom. sing. fem. primæ decl. *εἰποῦσ'* *α* 96, 319. *μί'* *Ω* 66, aut nom. vel acc. plur. neutr. secund. vel tert. decl. ut *ἔργ'* *α* 338, *μῆλ'* *α* 92, *πόλλ'* *α* 229, *χείμεν'*

[1]) Eam veniam ab iis qui legunt petimus, ut liceat nobis hic et in sequente oratione nonnumquam nomen hiatus alio ac modo indicavimus sensu usurpare, ut omnino sit is duarum vocum concursus, in quo prior vox in brevem vocalem exeat, altera a vocali incipiat. Difficile visum est aliud nomen huic rei excogitare. Ne confundantur hæc genera, illum hiatum, quem prius diximus, *verum hiatum* ubi opus erit appellaturi sumus.

α 162, *σ'* *α* 356, *ἔγχε'* *α* 129, *κτήματ'* *α* 375, 404, aut nom. vel acc. sing. neutr. tert. decl. ut *πῆμ'* *μ* 231, *ξ* 275, *μέγ'* *Α* 158, aut acc. sing. masc. fem. tert. decl. ut *πατέρ'* *α* 115, 195, *μητέρ'* *α* 248, *Ὀδυσῆ'* *τ* 65, 267.

b. in particulis *ἀνά κατά παρά ἄρα*, quæ etiam ante consonas literas sæpissime vocales ultimas abiiciunt, tum in his *ἄντα* (*Ο* 415, *Υ* 89 al.), *διά* (*Β* 458, *Δ* 481 cet.), *μετά* (*Β* 674 al.), *ἀλλά* (*α* 76, 224, 309, 394), *ἅμα* (*Α* 158, *Β* 249), *θάμα* (*α* 143), *μάλα* (*α* 179, 278, 292, 304), *ὄφρα* (*Ε* 360), *ἵνα* (*Β* 604, *Ε* 360, *α* 373), aliis. Supervacaneum videtur rem notam uberius demonstrare. Liceat modo addere duplicata illa *ἀνα-οίγεσκον* *Ω* 455 et *κατα-ίσχεται* *ι* 122 a consona quadam amissa, quæ augmenti natura imperf. *ἀν-έῳγεν* et reduplicatione præs. verbi **σι-σεχ-ω* (Curtius Etym. 183) proditur, iustam excusationem accipere.

c. In verbis usus minus constans est. Terminatio *μεθα* ubique ni fallor ultimam vocalem abiicit ut *εὐχόμεθ'* *α* 187, *ἐμισγόμεθ'* *α* 209. Terminatio *σα* autem perraro elisionem patitur teste Thierschio Gram. § 164, 3, ut *ἄλειψ'*, *ἐμέ* *μ* 200, *διήρεσσ' ἀμφοτέρῃσιν* *ξ* 351 (v. 1): similia sunt *ἔχῃ' οὐδ'* *τ* 366, *τοῖος ἔ' ἐν πολέμῳ* *ξ* 222. *οἶδα* vero his locis elisione minuitur *Ε* 183, *Ζ* 367, *Η* 238, *Κ* 342, *Ν* 275, *Ο* 16, *α* 216, *δ* 712, *θ* 28, *ν* 314, *σ* 265, *τ* 237, *ψ* 175. In hiatu hoc verbum non vidi nisi *θ* 215, ubi in versus sede idoneam invenit excusationem.

2. *ε* ut levissima est vocalis, ita haud usquam ferre videtur hiatum: documento sunt *ἐμέ σέ γέ δέ τότε* alia permulta. Excipit Thiersch Gram. § 164. 4 conjunct. *ἰδέ* et suffixam syllabam *ζε*. Est tamen *ἰδ'* *γ* 10.

3. *ο*, exceptis iis terminationibus vocibusque de quibus supra diximus, sæpissime elisione abiicitur.

a. præp. *ἀπό ὑπό*. Religiosius in hac quæstione versatus est Hoffmannus (§ 63), quippe qui hiatu eo solo permotus, qui in duplicato verbo *ἀπο-αιρεῖσθαι* inest, has præpositiones firmioribus vocalibus uti censeat. De illo duplicato vocabulo infra (lib. II cap. III) disseremus. Hic afferamus eos locos homericos, qui has particulas elisione minutas præbent. Nusquam eas in hiatu animadvertimus. Quo quum accedit, quod etiam apocopen patiuntur (*ὑββάλλειν* *Τ* 80, *ἀππέμψει* *ο* 83), de infirmitate vocalis dubitandum esse non videtur. Sunt autem illi loci præcipue hi: *ἀπό* *Α* 530, 532, *Β* 287, 849, *Δ* 91, *Ε* 214, 258, 416, 835, *Ζ* 28, 470, *Η* 25, 35, 122,

Θ 108, 170, 194, 365, *Λ* 44, 143, 320, 536, 537, 580, 715, 829, 845, *M* 19, 70, 195, 253, 264, 386, 448, 459, *N* 63, 227, 243, 527, 550, 702, *Ξ* 70, 258, *O* 244, 343, 386, 524, 537, 544, 610, 668, 714, *Π* 93, 117, 226, 288, 296, 364, 663, 731, 743, 755, 782, 802, 810, 846, *P* 126, 222, 318, 498, *Σ* 167, 214, 272, 410, *T* 1, 130, 329, 379, 412, *Y* 5, 341, 501, 502, *Φ* 199, 490, *X* 324, 328, 368, 454, *Ψ* 53, 385, 880, *Ω* 378, 605, 725, *γ* 307, *δ* 522, *ε* 350, *ζ* 90, *η* 169, *ι* 49, 60, 192, *κ* 104, *λ* 18, 278, *μ* 120, 414, *o* 96, 552, *υ* 103, 113, *φ* 118, 300, 364, *ψ* 110, 347, porro h. I 4, 7, 60, h. II 38, 45, h. III 20, 45, 185, 193, h. IV 76, 79, 152, 201, 271, h. V 213, 285, 457, h. VIII 12, h. XXVIII 8, 15, h. XXXI 10, h. XXXII 4, 7, h. XXXIV 7, 15, ep. XVI 1, batr. 35, 133, 292; — *ὑπό* *Λ* 242, 501, *B* 334, 374, 714, 728, 820, *Γ* 61, 128, 372, 436, *Δ* 44, 291, 479, *E* 67, 92, 231, 267, 313, 559, 564, 646, 693, 699, *Z* 73, 134, 171, 453, *H* 129, 469, *Θ* 41, 136, 149, 267, 359, 363, 402, 416, *I* 472, *K* 310, 397, *Λ* 119, 121, 158, 259, 262, 309, 391, 424, 821, *M* 74, *N* 19, 23, 27, 88, 140, 153, 177, 388, 405, 432, 611, 652, 667, 676, 763, 816, *Ξ* 236, 493, *O* 289, 513, 608, 637, *Π* 277, 303, 339, 347, 519, 709, 794, *P* 224, 235, 303, 319, 336, 371, 428, 616, 645, 658, 677, *Σ* 149, 244, 519, *T* 73, 133, *Y* 277, 498, *Φ* 15, 318, 527, *Ψ* 7, 108, 130, 153, 513, *Ω* 14, 168, 507, 644, 782, *β* 110, 181, *γ* 235, 304, 476, *η* 68, 130, 193, *ϑ* 86, *κ* 78, *λ* 498, 619, *μ* 406, *ξ* 304, *o* 349, *π* 219, *σ* 96, *τ* 114, 156, 249, 488, *υ* 176, 189, *φ* 213, 390, *χ* 449, *ω* 146, h. I 60, h. II 13, 365, h. V 39, 88, 270, h. XV 5, batr. 101. Magnam multitudinem compositarum vocum præterii. Patet vero recte se habere *ἀπό-(ϝ)εικε* *Γ* 406, *ὑπο-(ϝ)είξομεν* *Δ* 62, *ἀπο-(ϝ)ειπεῖν* *I* 309, *ἀπο-(ϝ)έργω* *Θ* 325 sim.

b. adv. *δεῦρο* his locis elisionem patitur: *B* 138, *Γ* 390, *E* 640, *Z* 426, *H* 75, *K* 97, *Ξ* 43, *P* 637, *Σ* 135, *Ψ* 21, 94, *γ* 61, *δ* 34, 312, 810, *ε* 99, 111, 134, *ϑ* 145, 205, *ι* 517, *κ* 284, *μ* 184, *ν* 303, *o* 213, 428, *π* 233, 467, *ω* 307. Hoc vocabulum hiatum efficiens non vidi.

c. pron. *ἄλλο* elisionem patitur *o* 449, *π* 409, *τοῦτο* item *O* 217, *α* 390, *o* 435, *ϱ* 576.

d. num. *δύο* ubique elisionem pati videtur: *E* 272, *K* 224, *Θ* 79, *M* 127, 171, 421, 447, *N* 198, 236, *Π* 218, *Σ* 157, 579, *Ω* 233, 473, *γ* 424, *ζ* 18, *κ* 187, *μ* 154, 228, *ξ* 74, 94, *o* 85.

e. terminationes verborum tert. pers. sing. et plur. pass. *-ετο* *-ατο* *-οντο* *-οιατο* sim. sæpissime ante vocalem vocis insequentis ultimam vocalem abiiciunt, ut *ἠμείβετ'* *α* 80, 314, *ἀρησαίατ'* *α* 164,

ἔφαντ' *α* 194. In hiatu retentas septem tantum locis annotavi: quos in tanto abiicientium locorum numero inter illicitos hiatus retuli. Minus certum est quid de terminationibus secund. pers. pass. *-εο -αο* indicandum sit. Elisionem in his factam abnuit Thiersch Gram. § 164, 11. Codicum tamen auctoritate satis firmati videntur loci haud pauci: *ἀποπαύε'* *α* 340, *ἧρα'* *ω* 33, al.: eiusdem generis est *ἔσσ'* *α* 302. Cf. Kühner Ausf. Gram. I 187.

4. Venio nunc ad vocalem difficillimam diiudicatu, quæ est *ι*. Quæ huius vocalis in diversis vocabulis sit natura, longiore oratione perscrutari necesse erat, nisi hanc quæstionem satis accurate maximam partem absolvisset La Roche Unters. pp. 110—128. Universam autem absolvisset, si locos elisionem abnuentes insuper attulisset. Hac ex parte mea quoque oratio, qua de verborum terminationibus quæritur, claudicat.

a. *ἀμφί* ante vocalem vocis insequentis nusquam in carminibus homericis non elisione minuitur. Locos enarravit La Roche, unum modo per errorem afferens *O* 314 pro *O* 414. Etiam in duplicatis, ubi resedit vocalis, excusationem ex amissa consona alterius vocis habet: *ἀμφί-αλος* (cf. lat. *sal*, Curtius Etym. 500), *ἀμφι--έλισσα* (ab *ἑλίσσω* vide infra), *ἀμφι-έννυμι* (r. *Ϝεσ*), *ἀμφι-έποντες* *B* 525 iuxta *ἄμφ-επον* (cf. sscr. *sak'*, lat. *sequor*, Curtius 420). Contra alia composita vocalem præpositionis summotam ostendunt: *ἀμφ-αγαπάζειν* *Π* 192, *ἀμφ-αφάασθαι* *τ* 475 et figuræ augmento amplificatæ *ἀμφ-έχυτ'* *B* 41, *ἀμφ-εποτᾶτο* *B* 315, *ἀμφ-ενέμοντο* *B* 574. Hæc sine dubio mobilitatem vocalis illius ultimæ apud Homerum satis demonstrant.

b. *ἐπί.* Locos, ubi hæc præpositio ante voces a vocalibus literis incipientes ultimam vocalem elisione amisit, maximam partem enumeravit La Roche. Mitto *Γ* 45 (*οὕνεκα καλόν* || *εἶδος ἔπ', ἀλλ'*): hic est enim pro *ἔπεστι*. Errans scripsit *E* 597 pro 598 et *Ω* 446 pro 447. Ad locos ab eo allatos ex Iliade et posterioribus Odysseæ carminibus hos addo: *Α* 219, 382, 461, *B* 270, 395, *Γ* 5, 15, 384, *Δ* 352, 470, 484, 504, *E* 14, 137, 141, 249, 540, 590, 729, 734, *Z* 79, 424, *H* 60, 64, 195, 440, *Θ* 385, 455, *I* 349, 403, 506, 619, *K* 91, *Λ* 343, 629, *M* 375, *N* 359, 604, 799, *P* 50, 311, *Σ* 240, *Φ* 585, *Ψ* 125, *Ω* 190, *σ* 358, *υ* 128, *φ* 124, 177, 431, *ψ* 244, *ω* 493, 502. Contra hos locos, quorum numerus prope est quadringentorum quinquaginta, duo tantum loci sunt, qui dubitationem quandam movent, *X* 206 *οὐδ' ἔα ἱέμεναι ἐπὶ Ἕκτορι κτλ.* et *Ψ* 274 *εἰ μὲν νῦν ἐπὶ ἄλλῳ κτλ.*, sed immensum illorum numerum considerantes hos

locos, qui in extrema Iliadis carmina irrepserunt, non magni faciamus, qua re non dubito eos inter illicitos, quos appellant, hiatus numerare. Fortasse idem iudicandum est de *ἐπι-οσσομένω* *P* 381, *ἐπι-όψομαι* *I* 167, *β* 294, *ἐπί-οπτα* ep. XI, 1, nisi hæ figuræ per significationum similitudinem, qua cum *ὁράω* coniunguntur, exortæ videantur. Animadvertenda est ea significationum diversitas, quæ inter *ἐπι-όψομαι* et *ἐπ-όψομαι* intercedit (Buttmann Sprachl. II 259, Ameis ad *β* 294). Cetera duplicata *ἐπι-άλμενος, ἐπι-ανδάνω, ἐπι-είκελος, ἐπι-έλπομαι, ἐπί-ουρος* al. amissa alterius vocis consona hiatum excusare satis constat. Atque haud scio an eadem sit ratio horum quoque compositorum *ἐπί-ορκος, ἐπι-ορκέω, ἐπι-είσομαι:* de his autem infra dicemus.

c. *ἄγχι, νόσφι, ἔτι, αὐτόθι, ἄλλοθι, ὅθι, τηλόθι* al. Locos, qui ultimam vocalem horum vocabulorum elisione summotam præbent, La Roche attulit. Addo hos: *ἔτι* *I* 675, *O* 556, *αὐτόθι* *Γ* 428, *ὅθι* *θ* 80. Cetera vocabula in hiatu non annotavimus, *ἔτι* vero his locis: *H* 217 et *P* 354 *ἀλλ' οὔ πως ἔτι εἶχεν κτλ.*, *Ξ* 358 in fine versus *ὄφρ' ἔτι εὕδει*. Mitto hiatum *π* 471 (Bekker), cfr editionem La Rochianam. Quid de firmitate vocalis ultimæ, quæ est in vocabulo *ἔτι,* iudicandum sit, dubitari potest: fortasse tamen contra centum septem et viginti locos, qui elisionem vocalis indicant, hi tres non multum valent. — Ea adverbia loci, in quibus inest stirps substantivi ut *ἠῶθι Ἰλιόθι,* elisionem non ferre confirmat Spitzner vers. her. 173. — Particula *ἦχι* neque in vero hiatu apud Homerum est neque elisionem patitur. Etsi aliis vocabulis facile adducimur, ut infirmam in ea esse vocalem censeamus, tamen hanc quæstionem hic mittimus. Neque multum interest. Est enim illa particula ante vocem *ἕκαστος*.

d. E verborum figuris sunt quidem, quæ haud raro elisionem patiantur, ut *εἶμι* (*Λ* 652), *εἰμί* (*Θ* 27), *ἐστί* (*E* 248, *Θ* 16, *χ* 136), et figuræ imperativi in *θι* exeuntes ut *στῆθι* (*ρ* 447): alios locos attulit La Roche. Num vero semper vel tantum non ubique ita affectæ sint hæ figuræ, compertum non habeo: qua re cautius omittendæ sunt. Aliorum verborum formas prim. et tert. pers. sing., quæ in *μι* et *σι* desinunt, rarissime elisione tolli satis constat. De forma tert. pers. plur. in *σι(ν)* exeunte non quærimus, quum ad rem, quam nobis proposuimus, diiudicandam nihil attineat. Eandem ob causam prorsus prætereo casum dat. plur. nominum et numerale *εἴκοσι,* quæ affixa consona *ν ἐφελκ.* hiatus tollunt.

Hic pauca loquamur de præpositionibus *προτί* (*ποτί*) et *ἐνί*. Ac primum quidem præp. *προτί* (*ποτί*) satis constat apud Homerum elisionem non ferre. Quum vero, quod viderim, nusquam ante voces a vocalibus literis incipientes, duplicato *προτι-όσσομαι* uno excepto, inveniatur, et non solum alias ante consonas literas sed in hac, quam dixi, verborum compositione pro *προτί* semper scriptum sit *πρός*, haud scio an abiecta per apocopen ultima vocali hæc figura ex illa evaserit, in quo consonam *τ* in sibilantem *σ* abiisse putamus, ut habemus *κέρας* pro **κέρατ*, *δός* pro *δόθι* **δοθ* al. Atqui figuram *προτί* antiquiorem esse e collatis sscr. *prati*, bulg. vet. *proti* (Curtius, Etym. 267) effici videtur. Dubitat Pott I[2] 271. De duplicato illo *προτι-όσσομαι* *X* 356 (*προτι-όσσεο* *η* 31, *ψ* 365, *προτι-όσσετο* *ξ* 219) conferas velim ea quæ de *ἐπι-οσσομένω* sim. supra diximus. *Προτι-άπτω* *Ω* 110 vero minime nos offendat, quum amissam consonam e figuris *ἑ-άφθη* *N* 543, *Ξ* 419, *ἄ-απ-το-ς* *Α* 567 al. suspicari nobis liceat. Fortasse gr. *ἅπ-τ-ω* pro **σαβ-τ-ω* conferendum est cum sscr. *sag' san'g'* figere, adhærere (Westergaard Rad. 122, Bopp Gl.): cf. Bugge, Kuhn's Zschr. XX 31. Mitto Benfey II 355. De usu homerico figurarum *προτί* (*ποτί*) et *πρός* disseruerunt Bekker hom. Bl. 197, La Roche Unters. 252 sqq. — Aliter iudicandum esse de præp. *ἐν* (*εἰν*) *ἐνί* (*εἰνί* *Θ* 199 al.) e cognatarum linguarum figuris, quæ finali vocali carent, intellegitur. Qua re in illis *ἐνί* (*εἰνί*) vocalem ex aliqua ratione additam censet Pott I[2] 315. Nobis satis erit cognovisse auctas illas figuras nusquam ante voces a vocalibus incipientes esse usurpatas. — Quæ quum ita sint, non dubito quin ex his præp. *προτί* (*ποτί*) et *ἐνί* ante voces a vocalibus incipientes positis de consona quadam obsoleta coniiciendum sit.

B. *De legitimi hiatus homerici generibus.*

Quæ hæc sint genera, ex iis, quæ de cæsuris atque ordinibus versus homerici metricis docti viri disputarunt, facile intellegitur. Quum enim cæsuris maioribus ordines versus circumscribantur, ordo autem ipse pro versiculo quodammodo accipiendus sit, apparet finem illius versiculi aliqua ex parte iisdem legibus uti, quibus totius versus finis obtemperet. Atqui nihil offendit, nullus prorsus hiatus esse existimatur, si qui versus in brevem vocalem infirmiorem desinit, quem excipit versus a vocali litera incipiens. Intermissione enim spiritus vel silentio recitantis vel minimo hic hiatus expletur. Eadem igitur ratio est eorum hiatuum, qui inter ordines versus incidunt. Necesse est vero cæsuram illam maiorem aut trochai-

cam esse aut in fine pedis positam: aliter enim in brevem vocalem non cadit. Atqui maior cæsura trochaica ea sola est, quæ tertium pedem secat, neque aliæ sunt post finem pedum maiores cæsuræ nisi eæ, quæ quartum pedem vel primum concludunt. Patet igitur his cæsuris hiatus legitimos contineri. Sed necesse est has vere esse maiores cæsuras neque aliis quibusdam obscurari. Hæc legitimi hiatus homerici genera et uberrimis testimoniis ex ipsis carminibus confirmantur et doctis viris iam diu probantur. Homericos locos postea enumerabimus. De doctorum virorum sententiis pauca verba præponemus. Tria hæc genera iam Heynius (Homeri carm. VII 135) auctore Hermanno agnoscit. Liberiorem vel fortasse incertiorem de hiatu homerico opinionem amplexus est Spitzner. Hoffmannus autem ex sua consuetudine accuratissime hanc doctrinam absolvit. Atque fuerunt qui hos hiatus adeo adamaverint, ut vel alia verborum figura prolata vel mutatione facta aut syllabas in consonas exeuntes aut elisiones ipsas eo consilio remotas vellent, ut hiatus ab ignaris librariis expletos in his versus regionibus rite restituerent (La Roche, Hiatus und Elision, Wien 1860). Hunc merum esse ingenii lusum nemo negaverit. Si usquam a coniiciendo mutandoque abstinendum est, hic maxime abstineamus. Aliud est enim hos hiatus agnoscere, aliud eos ut lege sanctos vel præceptos ubique exquirere mutandoque inducere [1]. — Iam ad singula hiatus homerici genera examinanda transeamus.

1. Ad *cæsuram trochaicam pedis tertii* longe maximus hiatuum numerus pertinet. Quæ in ea sit vis, ex eo intellegimus, quod raro tantum interpunctione firmatur. Deest vero hæc, quæ iusto hiatui opus est, cæsura maior, si aut antecedit cæsura semiquinaria aut semiseptenaria graviore vi impetuque est proferenda. Durior igitur hiatus est

B 216 *ἔμμεναι. αἴσχιστος δὲ ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθεν·*

Facilius autem hic fertur, quum levior sit semiseptenaria,

E 388 *καί νύ κεν ἔνθ' ἀπόλοιτο Ἄρης ἆτος πολέμοιο,*

Iam locos inspiciamus. Sunt hi:

A 565 *κάθησο, ἐμῷ*
569 *καθῆστο, ἐπιγνάμψασα*
B 211 *ἕζοντο, ἐρήτυθεν*
216 *αἴσχιστος δὲ ἀνήρ*
315 *ἀμφεποτᾶτο ὀδυρομένη*
528 *τόσος γε ὅσος*
571 *ἐνέμοντο Ἀραιθυρέην*
Γ 376 *τρυφάλεια ἅμ'*

[1]) Ahrensii libellum, qui 'de hiatus Homerici legitimis quibusdam generibus', Hannov. 1851 inscribitur, frustra quæsivi.

Δ 91 ἕποντο ἀπ'
96 μάλιστα Ἀλεξάνδρῳ
295 Πελάγοντα Ἀλάστορα
412 ἧσο, ἐμῷ
Ε 12 ἀποκρινθέντε ἐναντίω
270 ἐγένοντο ἐνί
343 ἰάχουσα ἀπό
388 ἀπόλοιτο Ἄρης
424 καρρέζουσα Ἀχαιιάδων
637 ἐξεγένοντο ἐπί
857 κενεῶνα, ὅθι
898 ἦσθα ἐνέρτερος
Ζ 501 ἔφαντο ὑπότροπον
Η 306 διακρινθέντε ὁ μέν
Θ 285 ἐόντα ἐυκλείης
503 ἐφοπλισόμεσθα· ἀτάρ
Ι 127 ἠνείκαντο ἀέθλια
426 ἐφράσσαντο, ἐμεῦ
Λ 88 μακρά, ἅδος
373 θώρηκα Ἀγαστρόφου
378 κατέπηκτο. ὁ δέ
Ν 38 ἄνακτα· ὁ δ' ἐς
Ξ 6 λοετρὰ ἐυπλόκαμος
Ο 402 Ἀχιλῆα, ἵν'
447 ἔχοντα, ὁ μέν
Π 848 ὄλοντο ἐμῷ
Σ 48 Ὠρείθυια ἐυπλόκαμος
287 κεκόρησθε ἐελμένοι
385 et 424 τανύπεπλε, ἱκάνεις
434 ἐθέλουσα. ὁ μέν
Τ 133 ἔχοντα ὑπ'
Υ 20 εἰνοσίγαιε, ἐμήν
148 σεύαιτο ἀπ'
Φ 142 Περίβοια, Ἀκεσσαμενοῖο
421 κυνάμυια ἄγει
426 κεῖντο ἐπί
Χ 125 γυναῖκα, ἐπεί
Ψ 233 Ἀτρείωνα ἀολλέες
332 ἐτέτυκτο ἐπί
360 Φοίνικα, ὀπάονα

533 καλά, ἐλαύνων
820 ἔπειτα ὑπέρ
Ω 264 ἐπιθεῖτε, ἵνα
297 ἔπειτα ἐποτρύνοντα
637 ὄσσε ὑπό
733 ἔργα ἀεικέα
784 τοί γε ἀγίνεον
α 212 Ὀδυσῆα ἐγώ
β 120 Ἀλκμήνη τε ἐυστέφανος
426 λευκὰ ἐυστρέπτοισι
γ 64 ἠρᾶτο Ὀδυσσῆος
175 τάχιστα ὑπέκ
388 ἵκοντο ἀγακλυτά
δ 407 ἀγαγοῦσα ἅμ'
η 191 καλά, ἔπειτα
θ 215 οἶδα ἐύξοον
361 ἀναΐξαντε ὁ μέν
459 Ὀδυσῆα ἐν
ι 210 ἡδεῖα ἀπό
286 τοῖσδε ὑπέκφυγον
κ 41 αὖτε ὁμήν
178 et 428 ὦκα ἐμοῖς
314 et 366 εἰσαγαγοῦσα ἐπί
323 ἰάχουσα ὑπέδραμε
λ 52 ἐτέθαπτο ὑπό
144 κέν με ἀναγνοίη
249 τέκνα, ἐπεί
μ 78 χεῖρές τε ἐείκοσι
199 ἕλοντο ἐμοί
222 ὦκα ἐμοῖς
258 κεῖνο ἐμοῖς
397 ἔπειτα ἐμοί
ν 14 αὖτε ἀγειρόμενοι
ξ 249 ἔπειτα ἐμοί
ο 291 λευκὰ ἐυστρέπτοισι
378 πιέμεν τε, ἔπειτα
π 48 ἔπειτα Ὀδησσῆος
ρ 67 ἔπειτα ἀλεύατο
327 Ὀδυσῆα ἐεικοστῷ
497 τούτων γε ἐύθρονον

σ 127 Δουλιχιῆα ἐύν
τ 407 ἔγω γε ὀδυσσάμενος
542 ἠγερέθοντο ἐυπλοκαμῖδες
υ 356 Ἔρεβόσδε ὑπό
φ 160 ἔπειτα Ἀχαιιάδων
217 σῆμα ἀριφραδές
244 δμῶε ἴτην
393 Ὀδυσῆα, ὁ δ' ἤδη
χ 362 ἔκειτο ὑπό
382 ὑποκλοπέοιτο, ἀλύσκων
ψ 73 σῆμα ἀριφραδές
345 Ὀδυσῆα ἐέλπετο
ω 63 μέν σε ὁμῶς
328 Ὀδυσεύς γε ἐμός
329 εἰπὲ ἀριφραδές
374 μέγεθός τε ἀμείνονα

E variis lectionibus tantum has afferimus: *Γ* 442 ὧδε ἔρως Heyne, γ' e Ven. receperunt Spitzn. Bk. Ddf., *Θ* 378 προφανέντε ἀνά Bk., *Τ* 189 τέως γε, ἐπειγόμενος Bk., *Ψ* 694 ἀνέπαλτο. ἀτάρ Bk., de quibus locis inspiciendus est Spitzn. Ex Odyssea addimus κ 425 ὀτρύνεσθε ἐμοί Bk.: conferendus est La Roche.

Omisimus omnes eos locos, ubi firmiore vocalis finalis natura forsitan iuste excusetur hic hiatus; huc etiam eos duximus, in quibus hiatus excipit has voces: ἔσσι *E* 896, *I* 57, φημί ε 290, ἀνέσαιμι *Ξ* 209, ἔολπα ε 379, ἄνωγα υ 364, ὑπέμεινα κ 258, ἀνέμεινα τ 342, εὗρεο τ 403, θύραζε υ 367. Præterea sæpissime in hac versus sede est term. gen. sing. -αο -οιο ut *Ψ* 76, 224, 252. Item alios quosdam locos hic præterii, in quibus altera vocabula sunt ea, quæ a digammo vel ab alia consona obsoleta olim incepisse eoque nullos prorsus hiatus effecisse docti viri contenderint. Hæc vocabula hosque locos in sequente oratione examinabimus. Neque tamen dubitavi supra afferre locos *Δ* 88, *Σ* 385, 424, in quibus sunt verba ἄδος et ἱκάνεις, quum hæc verba nulla servatæ consonæ initialis vestigia præbeant.

E minoribus carminibus homericis huc pertinent hi loci:

h. I 156 θαῦμα, ὅου
h. II 21 ἰοχέαιρα ὁμότροφος
h. III 447 μοῦσα ἀμηχανέων
h. XIX 18 ἐπιπροχέουσα ἵει (coni. Bmst.)
batr. 192 ἀλγοῦσα, ἕως
302 ἐτράποντο· ἐδύσετο

2. Aliquanto pauciores in *cæsura bucolica* hiatus inveniuntur. Inter omnes constat hanc cæsuram frequentissimam esse et sæpissime secundum versus ordinem ea concludi. Quod ubi fit, intermissio spiritus in recitando incidit, qua impeditur, ne etiam levissimæ vocales finales ante excipientes vocales vocum insequentium elisione summoveantur. Ex eadem hac spiritus intermissione etiam longæ vocales vel diphthongi, ubi in hac versus sede est cæsura, ante vo-

ces a vocalibus incipientes frequentius non corripiuntur. (Hoffmann I p. 55 sqq.). Silentio enim interposito nihil detrimenti a sequentibus vocalibus accipiunt. Ac dubito an simillima ratione etiam breves syllabæ in hac versus regione pro longis sexiens (cf. p. 25 sq.) adhibitæ possint excusari, id quod iam supra adumbravi. Namque si solito modo illi loci, ubi sunt aut hiatus aut longæ vocales vel diphthongi ante vocales non correptæ, recitarentur, pro dactylis vel spondeis haberemus trochæos; addita autem ea, de qua diximus, spiritus intermissione iustum numerum vel gravitatem recipiunt. His vero locis, qui trochæos præbent, silentio recitantis adiuvante vel interposito, ut ita dicam, spatio quodam temporis illi trochæi ad similitudinem spondeorum abeunt. Quamquam quid differat, nequaquam me fugit, quum illic ea quæ est syllaba naturam retineat, hic autem quasi nova syllaba addatur. Apparet, si adsit semiseptenaria, necessario eam leviorem esse quam hanc bucolicam cæsuram. Aliter bucolica ad irritum redacta ordo versus, quem diximus, semiseptenaria finitur. Quam ob causum non hac ratione excusatur hiatus, qui est

χ 249 *καὶ δή οἱ Μέντωρ μὲν ἔβη || κενὰ εὔγματα εἰπών.*

Iam restat, ut locos enumeremus.

B 3 *ἀλλ' ὅ γε μερμήριζε κατὰ φρένα ὡς Ἀχιλῆα*

B 218 *συνοχωκότε· αὐτὰρ ὕπερθεν*
E 542 *Κρήθωνά τε Ὀρσίλοχόν τε,*
568 *ἔγχεα ὀξυόεντα*
Θ 66 *ἀέξετο ἱερὸν ἦμαρ,*
I 690 *κατελέξατο· ὣς γὰρ ἀνώγει,*
K 70 *πονεώμεθα· ὧδέ που ἄμμιν*
351 *ὅσσον τ' ἐπὶ οὖρα πέλονται*
472 *κέκλιτο, εὖ κατὰ κόσμον*
Λ 76 *καθείατο, ἧχι ἑκάστῳ*
84 = *Θ* 66
461 *ἀνεχάζετο, αὖε δ' ἑταίρους.*
M 320 *μελιδηέα· ἀλλ' ἄρα καὶ ἴς*
O 172 *διέπτατο ὠκέα Ἶρις*
232 *μένος μέγα, ὄφρ' ἂν Ἀχαιοί (τόφρ'* Ar.)
P 368 *μάχης ἔπι ὅσσοι ἄριστοι*
Y 170 *ἰσχία ἀμφοτέρωθεν*
Φ 234 *ὃ δ' ἐπέσσυτο οἴδματι θύων,*
Ψ 195 *ὑπέσχετο ἱερὰ καλά·*
224 *ὀδύρετο ὀστέα καίων,*
465 *φύγον ἡνία, οὐδὲ δυνάσθη*
Ω 72 *θρασὺν Ἕκτορα· ἦ γάρ οἱ αἰεί*
207 *ἀνὴρ ὅδε, οὔ σ' ἐλεήσει*
α 60 *Ὀλύμπιε. οὔ νύ τ' Ὀδυσσεύς*
61 *χαρίζετο ἱερὰ ῥέζων*
263 *νεμεσίζετο αἰὲν ἐόντας*
β 57 *πίνουσί τε αἴθοπα οἶνον*

417 κατ' ἄρ' ἕζετο· ἄγχι δ' ἄρ' αὐτῆς
γ 8 ἑκάστοθι ἐννέα ταύρους
293 αἰπεῖά τε εἰς ἅλα πέτρη
435 εἰργάζετο· ἦλθε δ' Ἀθήνη
δ 141 ἐοικότα ὧδε ἰδέσθαι
831 θεοῖό τε ἔκλυες αὐδῆς,
ε 81 μεγαλήτορα ἔνδον ἔτετμεν,
255 ποιήσατο, ὄφρ' ἰθύνοι
391 ἐπαύσατο ἠδὲ γαλήνη
η 6 ἐσθῆτά τε ἔσφερον εἴσω.
ϑ 133 ἐρώμεθα εἴ τιν' ἄεθλον
ι 56 = Θ 66
159 δυώδεκα, ἐς δὲ ἑκάστην
215 εἰδότα οὔτε θέμιστας
κ 44 ἰδώμεθα ὅττι τάδ' ἐστίν
403 ἐρύσσατε ἤπειρόνδε,
404 πελάσσατε ὅπλα τε πάντα·
458 ἄλγεα ἰχθυόεντι
μ 168 = ε 391
252 δόλον κατὰ εἴδατα βάλλων
329 ἐξέφθιτο ἤια πάντα,
ν 114 ὅσον τ' ἐπὶ ἥμισυ πάσης
ξ 432 ἀολλέα· ἂν δὲ συβώτης
ο 500 κερῶντό τε αἴθοπα οἶνον
ρ 301 Ὀδυσσέα ἐγγὺς ἐόντα,
536 = β 57.
τ 233 λοπὸν κάτα ἰσχαλέοιο.
280 = δ 141
υ 24 ἑλίσσετο ἔνθα καὶ ἔνθα.
χ 408 ἐπεὶ μέγα εἴσιδεν ἔργον·
426 ἀέξετο, οὐδέ ἑ μήτηρ
ω 215 ἱερεύσατε ὅττις ἄριστος
273 ξεινήια, οἷα ἐῴκει.
466 ἐπὶ τεύχεα ἐσσεύοντο.

In hac enumeratione omisimus eos hiatus, qui sunt post hæc verba: *ἐπιβήσεο* *Ε* 221, *Θ* 105, *περιδείδια* *Κ* 93, *ἀπώλεσα* *β* 46, *ἔα* *ξ* 352, *χρυσόρραπι* *ε* 87, itemque alios, quos excipiunt vocabula nonnulla, quæ a consona quadam olim incepisse suspicari possumus. De his infra dicendum est nobis.

Addimus e minoribus carminibus hos locos:

h. II 12 ἄμβροτα ἠδ' ἀνθρώπων
278 τετιηότε, οὐδ' ἐπὶ γαῖαν (coni. Bmst.)
V 241 θεοῖσι δὲ ἄντα ἐῴκει.
XXIV 4 ἐπέρχεο (?) εὐμενέουσα
batr. 19 ἀνεθρέψατο, Ὑδρομεδούσῃ
141 Ψιχάρπαγα, ὅνπερ ἔπεφνεν
202 Λειχήνορα οὔτασε δουρί
203 γαστέρα ἐς μέσον ἧπαρ·

3. Tertium legitimi hiatus locum post *primi pedis cæsuram dactylicam* ponendum esse diximus. In hac versus sede perpauci sunt hiatus, tamen satis multi videntur esse, ut legem iusti in hac versus regione hiatus statuamus. Aliam huius rei rationem ex eo repetimus, quod Hoffmannus (quæst. I pp. 55, 91) firmiorem huius

pedis arsin ad longas vocales diphthongosque producendas reperit. Ex utraque re intellegi potest, in fine pedis primi cæsuram inesse haud contemnendam. Conferendum est etiam quod de loco *Ψ* 493 supra p. 26 diximus. Levior autem est hæc cæsura, si post primam thesin est interpunctio maior aut sequitur semiternaria.

Iam ad locos veniamus. Sunt hi:

Α 203 ἦ ἵνα ὕβριν ἴδῃ Ἀγαμέμνονος Ἀτρείδαο;

Α 532 εἰς ἅλα ἆλτο βαθεῖαν	*Υ* 152 ἀμφὶ σέ, ἤιε Φοῖβε,
Ε 723 χάλκεα ὀκτάκνημα	*Χ* 266 ὅρκια ἔσσονται
Ν 300 ἕσπετο, ὅστ' ἐφόβησε	*Ψ* 71 θάπτε με ὅττι τάχιστα
Ξ 182 ἐν δ' ἄρα ἕρματα ἧκεν	*γ* 480 ὄψα τε, οἷα ἔδουσι
Ο 227 ἔπλετο, ὅττι πάροιθε	*ζ* 296 ἄστυδε ἔλθωμεν
Π 404 ἡνία ἠίχθησαν	*ο* 327 ἔπλετο; ἦ σύ γε πάγχυ

De loco *Ξ* 182 potest dubitari, quum vocabulum ἕρμα olim a dentali spirante inceperit atque usus homericus non constet. *Ε* 723 Bekker sine causa in χάλκει' mutavit. Accedit lect. Ven. *Α* 767 νῶι δὲ ἔνδον ἐόντες. Addi potest *Ε* 90 οὔτ' ἄρα ἕρκεα ἴσχει, quum vocabulum ἕρκος apud Homerum non servaverit digamma. Missum facio autem locum *Β* 8, ubi est hiatus post imper. ἴθι.

E minoribus carminibus accedunt quatuor loci:

h. I 120 Ἔνθα σέ, ἤιε Φοῖβε,	h. XXXII 3 ἧς ἄπο αἴγλη γαῖαν
h. V 492 πότνια, ἀγλαόδωρ'	h. XXXIV 17 Ἵλαθι,(?) εἰραφιῶτα,

C. *De hiatibus illicitis qui vocantur.*

Iam qui supersunt hiatus omni excusatione orbati, quos illicitorum nomine docti viri appellarunt, eos huc congerere placet, ut paucitatem eorum in tanto versuum mumero, quantus homericorum carminum est, oculis subiiciamus. Inter hos etiam eos, qui sunt in trochaica primi pedis cæsura, retulimus, quum illi cæsuræ, nisi maiore interpunctione vel sententiæ ratione firmatur, vix tantum gravitatis tribuendum sit, ut ea hi hiatus paucissimi iustam excusationem habere videantur. Sunt illi hiatus illiciti hi. Numerus insertus pedem significat, in quo est hiatus.

Α 344 μαχέοιντο Ἀχαιοί (5)	*Δ* 2 πότνια Ἥβη (5)
533 Ζεὺς δὲ ἑὸν πρὸς δῶμα (1)	*Ε* 90 ἕρκεα ἴσχει (2)
Β 8 οὖλε Ὄνειρε (2)	118 ἄνδρα ἑλεῖν (2)
87 ἠύτε ἔθνεα εἶσι (2)	310 ἀμφὶ δὲ ὄσσε (2)
90 αἱ δέ τε ἔνθα (5)	*Η* 217 ἀλλ' οὔ πως ἔτι εἶχεν (2)
Γ 46 ἦ τοιόσδε ἐών (2)	*Ι* 319 ἐν δὲ ἰῇ τιμῇ (1)

420 et 687 χεῖρα ἐήν (1)
Λ 24 δέκα οἶμοι (2)
109 αὖ παρὰ οὖς (2)
356 = *E* 310.
678 πίεσα οἰῶν (5)
N 22 ἄφθιτα αἰεί (5)
Ξ 285 σείετο ὕλη (5)
358 ὄφρ' ἔτι εὖδει (5)
P 354 ἀλλ' οὔ πως ἔτι εἶχε (2)
392 ἄφαρ δέ τε ἰκμάς (2)
Σ 4 τετελεσμένα ἦεν (5)
T 93 ἀλλ' ἄρα ἥ γε (2)
194 δῶρα ἐμῆς (1)
288 μέν σε ἔλειπον (2)
Φ 569 ἐν δὲ ἴα ψυχή (1)
X 206 ἐπὶ Ἕκτορι (3)
Ψ 263 γυναῖκα ἄγεσθαι (2)
274 νῦν ἐπὶ ἄλλῳ (2)
Ω 528 ἕτερος δὲ ἐάων (5)
α 225 τίς δὲ ὅμιλος (2)
β 430 ἄρα ὅπλα (2)
γ 290 ἴσα ὄρεσσιν (5)
480 ὄψα τε, οἷα ἔδουσι (2)
ε 135 ἠδὲ ἔφασκον (5)
257 ἐπεχεύατο ὕλην (5)
262 τετέλεστο ἅπαντα (5)
ζ 151 Ἀρτέμιδί σε ἐγώ (2)
η 256 ἠδὲ ἔφασκεν (5)
ϑ 524 ὅστε ἑῆς (1)
ι 553 ἐμπάζετο ἱρῶν (5)
κ 68 τοῖσί τε ὕπνος (5)
ξ 100 = *Λ* 678.
450 κτήσατο οἶος (2)
π 142 σύ γε ᾤχεο (3)
τ 185 ἔνθ' Ὀδυσῆα ἐγών (2)
φ 211 ἐμὲ αὖτις (2)
216 τε ἔσεσθον (5)
χ 186 λέλυντο ἱμάντων (5)
249 κενὰ εὔγματα (4)
ψ 335 = *η* 256
ω 209 ἠδὲ ἴανον (5)

Ex his hiatibus nonnulli sunt, qui levi facta mutatione vel aliis receptis lectionibus possint summoveri, ut *Λ* 344 μαχεοίατ' Ἀχαιοί Heyne, μαχέονται Thiersch, cf. Hoffmann § 67, *Λ* 109 αὖτε παρ' οὖς Heyne, *T* 194 δῶρά τ' ἐμῆς id., *α* 225 τίς δαὶ ὅμιλος Aristarchus, cf. La Roche Textkr. 220. — De aliis quibusdam confitendum est, fieri quidem potuisse, ut a consona quadam obsoleta idoneam excusationem acciperent, eos dico qui sunt ante voces ἑός *Λ* 533, *I* 420, 687, *ϑ* 524, ὕλη *Ξ* 285, *ε* 257, ὕπνος *κ* 68, al., sed aliis locis comparatis hæc explicatio haud veri similis nobis videtur. Fortasse tamen illa ratione excusantur hiatus *Δ* 75 et *Ξ* 182 ubi est verbum ἧκε, quos hac mente omisi. Ceterum silentio præterii et locos *Ω* 124, *π* 2, ubi est vocabulum ἄριστον, de quibus disputat Curtius, Curtii Stud. II 176, et omnes eos locos, in quibus hiatus efficit verbum ἐάω: de his enim infra disseremus.

E minoribus carminibus hos addimus hiatus illicitos:

h. I 54 εὔβων σε ἔσεσθαι (2)
II 359 ὅσσα ἐμοί (1, v. 1.)
IV 223 et 230 πότνια Ἠώς (5)
V 194 ἀκέουσα ἔμιμνε (2)
h. VII 38 παρὰ ἱστίον (3)
batr. 245 ἔκχυντο ἅπαντα (5)
250 ἐς πόδα ἄκρον (5, Bmst.)
278 οὔτε Ἄρηος (5, Bmst.)

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1872.

MATHEMATIK
OCH
NATURVETENSKAP.

ISFÖRHÅLLANDENA I SVERIGE

UNDER VINTERN 1870—71.

AF

H. HILDEBRAND HILDEBRANDSSON.

UPSALA
Edquist & Berglund 1872.

Isförhållandena i Sverige under vintren 1870—71.

Af

H Hildebrand Hildebrandsson.

Under loppet af vintern 1870—71 väckte jag på uppmaning af Upsala Observatorii prefekt, Professoren G. Svanberg, förslag i Upsala Läns K. Hushållnings-Sällskap om vidtagande af följande åtgärder:

1) K. Hushållnings-Sällskapet utser 20 personer, som äro villiga att utföra iakttagelser öfver *åskväder*, *frostnätter*, samt *tiderna för vattendragens isläggning och uppgång*, enligt af Observatoriet uppgjorda formulär, samt att insända dessa ifyllda till Observatoriet på bestämda tider, hvaremot Observatoriet åtager sig att tillhandahålla observatörerna kostnadsfritt tryckta formulärblanketter, och hoppas kunna ur de inkomna iakttagelserna draga värdefulla resultater, i hvilket fall det skall vara Observatoriet ett nöje att likasom i Norge skänka hvarje observatör ett exemplar af de publicerade resultaten; och

2) K. Hushållnings-Sällskapet ingår till de öfriga länens Hushållnings-Sällskaper med uppmaning, att hvart och ett i sitt län åvägabringa dylika observationer på samma sätt och på samma vilkor.

Det väckta förslaget blef med stor beredvillighet af Sällskapet antaget och skrifvelse i ämnet aflåten till de öfriga länens Hushållnings-Sällskap. Förslaget mötte öfverallt samma beredvillighet att samverka för det uppgifna allmännyttiga företaget, och redan i början af sommaren hade förteckning på de utsedda observatörerna inkommit till Observatoriet från de flesta länen. De utsända formulären blefvo äfven med den berömvärda raskhet utdelade att uppgifter öfver vinterns isförhållanden inkommit från alla länen, beklagligtvis dock med undantag af Vesterås och Halmstads län, hvarest formulärer först sednare hunno utdelas.

Det insända observationsmaterialet utgör ej mindre än 650 iakttagelser från olika delar af landet insamlade af 235 personer. Af dessa iakttagelser äro nära hälften, eller 267. fullständiga, d. v. s. omfattande tiden såväl för vattendragens isläggning som uppgång. De öfriga omfatta blott den sednare tidpunkten.

Det är klart, att undersökningar af det slag som de ifrågavarande måste en längre följd af år fortsättas, innan säkra resultat kunna erhållas. Tiden för vattendragens isläggning och uppgång, samt den tid de legat tillfrusna äro som bekant högst olika under olika år och det är tydligen *medelvärdet*, hvilket är af intresse, såsom ett mått på klimatets, och serskildt vinterns, stränghet på hvarje ort.

Af flera skäl har jag dock företagit mig att utarbeta följande redogörelse för den förflutna vinterns isförhållanden. Dels tillåter det för det första året oväntadt rika förrådet af iakttagelser att erhålla en första öfversigt af dessa förhållanden, hvilka aldrig förr mig veterligen blifvit undersökta, åtminstone ej öfver en så vidsträckt yta, som vårt land; dels synes det, som om isförhållandena den förflutna vintern varit synnerligen normala och föga afvikande från medelvärdena för de olika delarna af landet. Från några ställen hafva nemligen fleråriga observationer blifvit insända och de ur dem beräknade medelvärdena afvika ej, såsom nedan skall uppvisas, serdeles mycket från de under föregående vinter på samma vattendrag utförda observationerna. Visserligen var sistlidne vinter i Skandinavien ovanligt sträng, men den i början af vintern fallna snön qvarlåg på isarna och hindrade dessa att uppnå den tjocklek, som man på grund af den starka och ihållande kölden kunnat vänta.

Emedlertid ämnar jag för denna gång blott fästa mig vid de stillastående vattnen, eller *insjöarna.* Strömmar och floder, hafvet, samt de båda största sjöarna Venern och Vettern visa så egendomliga och skenbart oregelbundna förhållanden, att det svårligen låter sig göra att i afseende på dem ur ett enda års observationer komma till något resultat af värde.

Samtliga insända iakttagelser finnas för hvart län i alfabetisk ordning införda, jemte förteckning på de personer, som insändt desamma, i tabellen i slutet af afhandligen.

Vid bearbetandet af detta material upprättades först tvenne vidlyftiga tabeller, af hvilka den ena utvisade för hvarje dag i början af vintern, hvilka sjöar i hela landet tillfrusit på densamma, och den andra på samma sätt för våren, hvilka gått upp på samma

datum. Det visade sig dock att en lättad öfversigt ej på detta sätt vanns, i det att dels ganska nära liggande sjöar understundom lägga sig eller gå upp på temligen olika tider, dels tabellernas storlek ej gjorde dem öfverskådliga.

Deremot visade sig, att sjöar i samma trakt i allmänhet varit tillfrusna ungefärligen lika antal dagar. Dessa tider äro äfven det som vid en undersökning öfver isförhållandena i ett land är af största intresset, ty de äro utan tvifvel i medeltal ett ganska tillförlitligt mått på klimatets stränghet under vintern. Jag skall derför här nedan anföra resultaten med afseende på den tid, under hvilken sjöarne varit *isbelagda*, samt derefter tidpunkterna för *isläggning* och *islossning* i medeltal för vissa landsdelar.

A. *Antalet dagar, då sjöarne varit isbelagda.*

(Equiglacialer, eller linier för lika långa *istider.)*

Med tillhjelp af utförliga landskapskartor har jag först uppsökt de ifrågavarande sjöarna och derpå på en större blindkarta öfver Sverige utsatt på sina behöriga platser de tillhörande istiderna. Det visade sig nu, som sagdt, en ganska stor regelbundenhet, och det mötte ingen svårighet att medelst sammanhängande kurvor sammanbinda de ställen som haft lika långa istider. Dessa kurvor, som lämpligen kunna kallas *equiglacialer*, eller *istids-linier*, äro i förminskad skala reproducerade på kartan 1.

En blick på kartan är tillräcklig för att visa att tvenne faktorer samverka för att bestämma istidens längd nemligen *breddgraden* och *höjden öfver hafsytan.* Under det att linien för 100 dagar temligen nära följer Smålands södra gräns passerar istidslinien 260 i närheten af Lainio i Torneå Lappmark. Differensen uppgår således till omkring 160 dagar, eller nära ett halft år. Kartan visar vidare att de flesta equiglacialerna utgå strålformigt åt NO, O och SO från riksgränsen mellan Särna i Dalarna och norra Bohuslän. Detta låter förklara sig genom landets formation. Norra delen af landet höjer sig oupphörligt från stranden af Botniska viken upp till fjellen i V, som utgöra gränsen mot Norge. Då nu, som ofvan är sagdt, såväl ett nordligare läge, som en större höjd öfver hafvet samverka till att göra klimatet strängare, så måste tydligen equiglacialerna i norra Sverige ej gå ifrån V till O, utan i allmänhet erhålla en rigtning från SV till NO, såsom kartan utvisar. Den södra delen af landet deremot är mera plan och endast tvenne större högländer af betydligare höjd (omkring 1000 fot) förekomma, den ena omfattande SV delen af Dalarna, samt

norra delen af Örebro län och östligaste Vermland, den andra utgörande den stora Småländska landthöjden i SO från Vettern. Uppe på dessa landthöjder blir vintern strängare och istidslinierna kröka sig omkring dem.

Följa vi nu liniernas lopp något närmare, så finna vi tvenne linier, nemligen de som angifva en istid af 140 och 150 dagar, hvilka gå i det närmaste rätt i V—O. Den förra utgår från de stora sjöarna på gränsen mellan Dalsland och Vermland, går öfver sjön Viken i Vestergötland och böjer sig norr om Vettern, hvarpå den fortsätter till trakten af Norrköping. Den andra börjar i trakten af Arvika, går mellan Carlstad och Örebro, böjer sedan något mot N och skär öfver Mälarefjärdarna mellan Upsala och Stockholm.

Betrakta vi nu förhållandena i södra delen af landet, så finna vi att equiglacialen 120 går från norra Bohuslän åt SO. Dess rigtning öfver Vestergötland kan af brist på fullständiga observationer derifrån ej med noggranhet bestämmas, Den inträder derpå i SV delen af Jönköpings län, fortgår i sydostlig rigtning och går söder om den Småländska landthöjden. I närheten af Vexiö böjer den plötsligen mot NO och fortgår i denna rigtning till granskapet af Vestervik. En annan gren af samma kroklinie ligger enstaka öster om Vettern och omsluter södra delen af Östergötlands och nordligaste delen af Jönköpings län. Den stora landthöjden fördröjer istiden med mer än 20 dagar och den öfverstiger på densamma 140 dagar. Längs Smålands sydliga gräns löper slutligen istidslinien 100.

I norr om de ofvannämnda linierna 140 och 150 börja equiglacialerna att antaga den för norra Sverige egendomliga rigtningen från SV—NO, hvarvid dock de förstas lopp betydligt modifieras af den ofvan omtalade stora landthöjden i norra delen af Örebro län. Sålunda utgår linien 160 från trakten af Hugnsjön i Köla socken i vestra Vermland och passerar i NOlig rigtning tätt norr om Fryken, vänder derefter mot SO och följer södra sluttningen af nämnda landthöjd. Vid Nora gör den åter en tvär krökning mot NO och fortsätter sedan i en allt nordligare rigtning ända till Dellensjöarna i norra Helsingland. Linien 170 går nästan fullkomligt parallel med nyssnämnda linie. Den sammanbinder i sitt sednare lopp Falun och Hernösand. Högst upp i Säfsens socken i SV Dalarna lågo isarna ända till 180 dagar.

Linierna 190 och 200 utgå båda från vestra Dalarna. Den förra går snedt öfver landet till närheten af Umeå, den sednare går från Särna öster om Storsjön i Jemtland och följer sedan i det närmaste gränserna af Lappland ända till granskapet af Luleå.

I vester och norr om denna linie äro de fullständiga observationerna för få för att medgifva ett noggrant dragande af equiglacialerna. Man ser dock att de vestligaste sjöarna i Jemtland legat omkring 225 dagar, sjöarna i södra Lappmarken öfver 230, samt i norra Lappland omkring 250 och slutligen längst i norden ungefär 260 dagar. Eget nog aftager åter istiden längst upp på fjellkammen, der den, såsom iakttagelserna på flera fjellsjöar samstämmande visar, på gränsen mellan Norge och södra Lappland åter nedgår till 200 dagar,

Föröfrigt uppträda några lokala maxima och minima, af hvilka de märkligaste äro de som förorsakas af de tre stora sjöarna: Storsjön i Jemtland, Siljan och Skagern. De hafva legat 20—30 dagar kortare tid än de mindre sjöarna i närheten. Deremot hafva Vendelssjön i norra Upland, samt Bergviken och Varpen i Helsingland legat 180 dagar och deröfver.

B. *Tidpunkten för sjöarnas isläggning och islossning.*

Öfvergå vi nu till tiden för sjöarnas isläggning och uppgång, så är den, som ofvan sagdt, temligen olika för sjöar inom samma trakt och beroende på en mängd lokala förhållanden, såsom sjöarnas storlek och djup, strändernas beskaffenhet, strömdrag, o. s. v. Genom att beräkna medelvärdena för sjöarna inom större eller mindre områden erhålles dock en ganska stor regelbundenhet. Detta gäller isynnerhet med afseende för deras uppgång, alldenstund deröfver erhållits det största antalet iakttagelser. De distrikter jag valt, samt de för desamma gällande medelvärdena finnas sammanförda i följande tabell. Vid medelvärdenas beräkning är i någon mån afseende fäst på sjöarnas storlek, så att understundom en eller annan af de minsta uteslutits och större vigt deremot fästats vid de betydligare vattendragen.

		Medeltiden för sjöarnas uppgång.
1.	Torneå Lappmark	13 Juni 1871
	Dess östligaste del mot Norrbotten	28 Maj
2.	Luleå Lappmark	13 Juni
3.	Piteå Lappmark	15 Juni
	Dess vestligaste del mot fjellen	21 Juni
4.	Umeå Lappmark	11 Juni
	Dess vestligaste del mot fjellen	19 Juni
5.	Åsele Lappmark	8 Juni
6.	Norrbotten	26 Maj
7.	Vesterbotten	27 Maj
8.	Vester-Norrlands Län	28 Maj

		Medeltiden för sjöarnas uppgång.
9.	Jemtlands Län	29 Maj 1871
	Dess vestligaste del mot fjellen	22 Juni
	Dess nordligaste del	7 Juni
	Herjeådalen	28 Maj
10.	Gefleborgs Län	15 Maj
11.	Stora Kopparbergs Län:	
	NV delen (Särna—Transtrand)	27 Maj
	SV delen (Venjan—Säfsen)	19 Maj
	NO delen (Orsa—Gestrikland)	17 Maj
	SO delen (Grangärde—Folkerna)	8 Maj
12.	Upsala Läns norra del	9 Maj
	„ „ södra del	3 Maj
13.	Stockholms Läns norra del	7 Maj
	Södertörn	7 Maj
14.	Södermanland norra	6 Maj
	„ södra	27 April
15.	Örebro Läns norra del	13 Maj
	„ „ södra del	25 April
	Carlskoga	9 Maj
16.	Vermlands Läns norra och vestra del	14 Maj
	Dess SV del mot Dalsland	5 Maj
	Dess östligaste högre belägna del	17 Maj
17.	Skaraborgs Län	16 April
18.	Dalsland	15 April
	Södra delen af Elfsborgs Län	13 April
19.	Bohus Läns norra del	27 April
	„ „ södra del	12 April
20.	Östergötland	22 April
21.	Jönköpings Län	7 April
	Dess sydöstligaste del	18 April
22.	Kronobergs Län	29 Mars
	Dess nordöstligaste del	17 April
23.	Kalmar Läns nordliga del	20 April
	„ „ medlersta del	8 April
	„ „ södra del	28 Mars
24.	Blekinge Län	27 Mars
25.	Christianstads Län	22 Mars.

Kartan II ger en öfversigt af dessa förhållanden. På midten af hvarje af ofvanstående distrikt är motsvarande datum skrifvet,

och emellan dem äro linierna för lika uppgångstider dragna. Deras lopp skiljer sig föga från equiglacialernas på kartan I. Från Särna i Dalarna genom Herjeådalen, Jemtland och Ångermanland och derifrån vidare längs kusten af Bottniska viken och Torneå Elfs nedra lopp går ett bälte, på hvilket sjöarna uppbrutit ungefär samtidigt, eller d. 26—29 Maj. Detta bälte utgör äfven i det närmaste den yttersta gränsen för det mera gifvande åkerbruket. Nordvest derom, i Lappland och nordvestliga Jemtland hafva sjöarna utan undantag gått upp först i Juni och i allmänhet sednare ju längre upp mot fjellen de varit belägna. Linierna komma således att löpa i det närmaste parallelt med fjellkammen. Ett anmärkningsvärdt förhållande är att medeltiderna såväl längs kusten, som i det inre Lappland något obetydligt synas *aftaga* mot norden, så att islossningen i år försiggått något förr i Norrbotten än i Ångermanland och Jemtland.

Betrakta vi södra delen af landet, så se vi åter inverkan af de båda stora landthöjderna tydligt framträda. Linien för d. 15 Maj sammanfaller i det närmaste med equiglacialen 160. Linien för d. 1 Maj går nästan rätt i V—O från gränsen mellan Vermland och Dalsland till medlersta Södermanland. Linien för d. 15 April går från medlersta delen af Bohuslän genom Dalsland, passerar öfver Vestergötland på gränsen mellan Skaraborgs och Elfsborgs län, träffar Småland midt för Visingsö i Vettern, men böjer nu mot S—SSV omkring den Småländska landthöjden, böjer vid Vexiö om mot NO och går snedt öfver Kalmar län till Vestervik. Linien för d. 1 April följer liksom equiglacialen 100 i det närmaste sydgränsen af Kronobergs län, men går något nordligare än denna sistnämnda kurva.

Hvad åter tiden för sjöarnas isläggning angår, så äro de hittills anstälda observationerna för få, för att tillåta indelandet af landet i så små delar, som i föregående fall; jag har derföre måst nöja mig med följande:

		Medeltiden för sjöarnas isläggning.
1.	Norra Lappland	1 October 1870
2.	Södra Lappland	16 October
	Dess vestligaste del mot fjellen	1 December
3.	Norrbotten	26 October
4.	Vesterbotten	25 October
5.	Vester-Norrlands Län	17 November
6.	Jemtlands Läns norra del	11 November
	„ „ södra del	21 November
	Herjeådalen	4 November

		Medeltiden för sjöarnas isläggning.
7.	Gefleborgs Län (ofullst.)	25 November 1870
	Stora Kopparbergs Län:	
8.	NV delen (Särna—Transtrand)	2 November
	SV delen (Vänjan—Säfsen)	18 November
	NO delen (Orsa—Gestrikland)	30 November
	SO delen (Grangärde—Folkerna)	25 November
9.	Upsala Läns södra del	6 December
10.	Södermanland	3 December
11.	Örebro Läns norra del	28 November
	„ „ södra del	7 December
12.	Vermland	8 December
13.	Skaraborgs Län	10 December
14.	Dalsland	19 December
	Södra delen af Elfsborgs Län	10 December
15.	Bohuslän	13 December
16.	Östergötland	15 December
17.	Jönköpings Län	6 December
	Dess sydostliga del	30 November
18.	Kronobergs Län	9 December
	Dess nordostliga del	7 December
19.	Kalmar Läns norra del	30 November
	„ „ medlersta del	13 December
	„ „ södra del	15 December
20.	Christianstads Län	13 December.

Resultaten finnas antecknade på kartan III. Dessa medelvärden visa ej samma regelbundenhet som de föregående, hvilket i hufvudsaklig mån torde bero på det ringare observationsmaterialet. De linier för samtida tillfrysning, som med någorlunda säkerhet kunnat dragas visa emedlertid i hufvudsak enahanda lopp, som de på föregående kartor. De löpa i norra delen af landet nästan allesamman eller till största delen af sin längd från SV åt NO, och böja sig i södra delen söder om de båda omtalade landthöjderna. Sålunda utgår linien för d. 10 December från sydvestra Vermland, går i SO-lig rigtning öfver Vestergötland till södra delen af Kronobergs län, vänder derpå mot NO och går till trakten af Vestervik. Den följer således i det närmaste equiglacialen 120, och har liksom denna en isolerad gren i Östergötland. Linien för den 1 December åter sammanfaller i det närmaste med equiglacialen 160. I norra delen af landet visar sig ett egendomligt förhållande i det att de vestligaste sjöarna på Norska gränsen lade sig 2 månader sednare

än sjöarna i norra, och halfannan månad sednare än de i södra Lappland. Ett inflytande af den närliggande Norska kusten — hvilken, som bekant, besköljes af den från det tropiska hafvet kommande Golfströmmen, som der förorsakar ständigt öppet vatten och mildare vintrar än på någon annan trakt så långt i norden — är här omisskänligt. Det tyckes äfven i någon mån hafva sträckt sig till Jemtland. Ehuru således dessa gränssjöar gått upp sednast af alla Svenska sjöar, såsom kartan II visar, så hafva de dock på grund häraf legat omkring en månad kortare än sjöarna i det inre Lappland, såsom af kartan I synes. Det skall blifva interessant att de följande åren se, huruvida detta förhållande årligen återkommer, eller om det är att tillskrifva tillfälliga orsaker.

C. *Jemförelse mellan vintern 1870—71 och föregående årens vintrar.*

Vi må nu slutligen se till, i hvad mån förra vinterns isförhållanden kunna betraktas såsom karakteristiska för landet, eller i hvad förhållande de stå till flera års medelvärden. För att bedöma detta måste vi, åtminstone för några sjöar, känna dessa medelvärden och med dem jemföra iakttagelserna under förra vintern på samma vattendrag. Vi meddela derföre här de fleråriga iakttagelser, som kommit oss tillhanda.

I. *Islossningen å Vesteråsfjärden af Mälaren.*

Den längsta serie af detta slag, som förefinnes är den öfver islossningen i Mälaren utanför Vesterås, hvilka iakttagelser utan afbrott förts vid vågen derstädes alltsedan år 1712. Dessa iakttagelser äro insända af Lektoren H. Johanson i Vesterås [1]), hvilken gjort en sammanställning häraf i tidningen Aros 1866 den 7 April. Från 1794 äro anteckningarna gjorda af framlidne vågmästaren J. Widell till 1835, hvarefter de fortsattes af vågmästaren O. Norelius.

[1]) De äldre iakttagelserna finnas införda i K. Vet.-Akad:s Handlingar för 1765 och 1794 af Direktören Abr. Hülphers. Se äfven Ehrenheim »Om Climaternes rörlighet; Tal hållet vid Praesidii nedläggande uti Kongl. Vetenskaps-Akademien» 1824 p. 86. Alla observationstiderna äro räknade efter Nya Stylen.

År	Islossning.	År	Islossning.	År	Islossning.	År	Islossning.
1712	28 Apr.	1752	24 Apr.	1792	25 Apr.	1832	10 Apr.
1713	20 Apr.	1753	17 Apr.	1793	1 Maj	1833	4 Maj
1714	23 Apr.	1754	3 Maj	1794	8 Apr.	1834	31 Mars
1715	9 Apr.	1755	19 Apr.	1795	4 Maj	1835	14 Apr.
1716	20 Apr.	1756	17 Apr.	1796	28 Apr.	1836	24 Apr.
1717	7 Maj	1757	18 Apr.	1797	18 Apr.	1837	4 Maj
1718	21 Apr.	1758	5 Maj	1798	26 Apr.	1838	17 Maj
1719	8 Apr.	1759	7 Apr.	1799	10 Maj	1839	11 Maj
1720	11 Apr.	1760	3 Maj	1800	3 Maj	1840	22 Apr.
1721	29 Apr.	1761	15 Apr.	1801	17 Apr.	1841	27 Apr.
med.	**21 Apr.**	**med.**	**22 Apr.**	**med.**	**26 Apr.**	**med.**	**25 Apr.**
1722	24 Apr.	1762	26 Apr.	1802	9 Apr.	1842	5 Apr.
1723	29 Mars	1763	7 Maj	1803	16 Apr.	1843	2 Maj
1724	22 Apr.	1764	14 Apr.	1804	14 Maj	1844	26 Apr.
1725	30 Mars	1765	30 Apr.	1805	1 Maj	1845	29 Apr.
1726	12 Apr.	1766	26 Apr.	1806	17 Maj	1846	16 Apr.
1727	17 Apr.	1767	7 Maj	1807	8 Maj	1847	12 Maj
1728	13 Apr.	1768	2 Maj	1808	9 Maj	1848	10 Apr.
1729	21 Apr.	1769	15 Apr.	1809	13 Maj	1849	4 Maj
1730	18 Apr.	1770	27 Apr.	1810	16 Maj	1850	27 Apr.
1731	19 Apr.	1771	26 Apr.	1811	11 Maj	1851	28 Apr.
med.	**14 Apr.**	**med.**	**27 Apr.**	**med.**	**5 Maj**	**med.**	**25 Apr.**
1732	24 Apr.	1772	23 Apr.	1812	3 Maj	1852	3 Maj
1733	23 Mars	1773	13 Apr.	1813	17 Apr.	1853	9 Maj
1734	13 Apr.	1774	26 Apr.	1814	5 Maj	1854	8 Apr.
1735	7 Apr.	1775	23 Apr.	1815	24 Apr.	1855	8 Maj
1736	21 Apr.	1776	30 Apr.	1816	16 Maj	1856	26 Apr.
1737	25 Apr.	1777	27 Apr.	1817	26 Apr.	1857	24 Apr.
1738	8 Apr.	1778	25 Apr.	1818	15 Maj	1858	21 Apr.
1739	29 Apr.	1779	17 Mars	1819	17 Apr.	1859	4 Apr.
1740	10 Maj	1780	9 Maj	1820	28 Apr.	1860	27 Apr.
1741	27 Apr.	1781	25 Apr.	1821	1 Maj	1861	16 Apr.
med.	**19 Apr.**	**med.**	**22 Apr.**	**med.**	**27 Apr.**	**med.**	**24 Apr.**
1742	30 Apr.	1782	1 Maj	1822	15 Mars	1862	3 Maj
1743	10 Apr.	1783	28 Apr.	1823	7 Maj	1863	27 Mars
1744	27 Apr.	1784	17 Maj	1824	22 Apr.	1864	5 Maj
1745	8 Maj	1785	10 Maj	1825	18 Apr.	1865	26 Apr.
1746	10 Maj	1786	14 Maj	1826	13 Apr.	1866	20 Apr.
1747	5 Maj	1787	19 Apr.	1827	21 Apr.	1867	20 Maj
1748	6 Maj	1788	11 Maj	1828	29 Apr.	1868	21 Apr.
1749	9 Maj	1789	13 Maj	1829	12 Maj	1869	16 Apr.
1750	14 Mars	1790	20 Mars	1830	1 Maj	1870	25 Apr.
1751	20 Apr.	1791	12 Apr.	1831	1 Maj	1871	7 Maj
med.	**26 Apr.**	**med.**	**29 Apr.**	**med.**	**23 Apr.**	**med.**	**23 Apr.**

II. Isförhållanden på sjön *Östra Lägeln* i Ydre Härad af Östergötland.

Meddelade af Herr Kammarjunkaren m. m. L. Rääf.

År	Islossning.	År	Islossning.	År	Islossning.
1822	(tidigt)	1832	3 Apr.	1842	14 Apr.
1823	1 Maj	1833	6 Maj	1843	26 Apr.
1824	(15)[1]) Apr.	1834	6 Mars	1844	24 Apr.
1825	12 Apr.	1835	12 Apr.	1845	4-5 Maj
1826	30 Mars	1836	14 Apr.	1846	30 Mars
1827	18 Apr.	1837	1 Maj	1847	7 Maj
1828	25 Apr.	1838	(15)[2]) Maj	1848	4 Apr.
1829	12 Maj	1839	(15) Maj	1849	1 Maj
1830	21 Apr.	1840	22 Apr.	1850	21 Apr.
1831	23 Apr.	1841	22 Apr.	1851	25 Apr.
med.	**21 Apr.**	**med.**	**21 Apr.**	**med.**	**22 Apr.**

Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.	Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.
1851-52	—	—	8 Maj	1861-62	119	30 Dec.	28 Apr.
1852-53	—	8 Febr.	6 Maj	1862-63	—	12 Dec.	—[3])
1853-54	—	—	9-10 Apr.	1863-64	130	29 Dec.	8 Maj
1854-55	—	—	6-7 Maj	1864-65	127	17 Dec.	24 Apr.
1855-56	—	—	24 Apr.	1865-66	55	22 Febr.	17-18 Apr.
1856-57	153	18-19 Nov.	21 Apr.	1866-67	179	11 Dec.	8 Maj
1857-58	—	—	23-24 Apr.	1867-68	133	(25) Nov.	7 Apr.
1858-59	119	24 Nov.	22-23[4]) Mars	1868-69	112	14 Dec.	(5) Apr.
1859-60	—	—	29 Apr.	1869-70	126	(15) Dec.	21 Apr.
1860-61	120	14-15 Dec.	14 Apr.	1870-71	142	11-12.Dec.	2-3 Maj
med.	—	—	**23 Apr.**	**med.**	**124**	**23 Dec.**	**24 Apr.**

[1]) Parenthesen betecknar «omkring den».
[2]) Isen körbar i början af Maj.
[3]) Gångbar blott i vikar.
[4]) Islades åter för ett dygn den 26 Mars.

III. *Umeå Elf* vid Umeå.

Meddeladt af Lärov.-Adjunkten Dr Edv. Waldenström.

Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.
1860-61	—	—	12 Maj
1861-62	—	—	18 Maj
1862-63	156	1 Dec.	6 Maj
1863-64	187	11 Nov.	17 Maj
1864-65	210	19 Oct.	17 Maj
1865-66	211	18 Oct.	17 Maj
1866-67	217	9 Nov.	14 Juni
1867-68	—	6 Nov.	—
1868-69	181	16 Nov.	16 Maj
1869-70	200	(19) Oct.	7 Maj
1870-71	205	5 Nov.	29 Maj
med.	**195**	**5 Nov.**	**18 Maj**

IV. *Bursjön* i Ytter Lennäs socken af Westernorrlands län.

Meddeladt af Fröken Elin Schönmeyr.

V. *Brunfloviken* af *Storsjön* i Jemtland.

Meddeladt af Direktören K. J. Lindström.

VI och VII. *Norra* och *Södra Dellen* i Helsingland.

Meddeladt af Kronolänsmannen J. W. Pira.

IV. Bursjön.		V. Storsjön.		VI. Norra Dellen.		VII. Södra Dellen.	
År	Islossning.	År	Islossning.	År	Islossning.	År	Islossning.
1863	13 Maj	1863	—	1863	—	1863	22 Apr.
1864	18 Maj	1864	—	1864	20 Maj	1864	18 Maj
1865	10 Maj	1865	—	1865	10 Maj	1865	9 Maj
1866	13 Maj	1866	26 Maj	1866	12 Maj	1866	4 Maj
1867	12 Juni	1867	23 Juni	1867	13 Juni	1867	11 Juni
1868	12 Maj	1868	14 Maj	1868	9 Maj	1868	5 Maj
1869	13 Maj	1869	22 Maj	1869	7 Maj	1869	28 Apr.
1870	9 Maj	1870	13 Maj	1870	4 Maj	1870	29 Apr.
1871	—	1871	28 Maj	1871	17 Maj	1871	15 Maj
med.	**16 Maj**	**med.**	**26 Maj**	**med.**	**15 Maj**	**med.**	**9 Maj**

VIII. *Siljan* i Dalarna.

Meddeladt af Kronofogden Ph. Kjellin.

År	Islossning.	År	Islossning.
1849	20 Maj	1861	3 Maj
1850	9 Maj	1862	9 Maj
1851	14 Maj	1863	23 Apr.
1852	9 Maj	1864	19 Maj
1853	19 Maj	1865	5 Maj
1854	8 Apr.	1866	29 Apr.
1855	21 Maj	1867	5 Juni
1856	14 Maj	1868	5 Maj
1857	17 Maj	1869	28 Apr.
1858	28 Apr.	1870	3 Maj
1859	12 Maj	1871	17 Maj
1860	10 Maj	**med.**	**9 Maj**

IX. *Ljustern* vid Säther i Dalarna.

Meddeladt af Rektoren L. Forelius.

Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.	Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.
1852-53	—	—	18 Maj	1862-63	132	7 Dec.	18 Apr.
1853-54	—	—	11 Apr.	1863-64	—	14 Dec.	—
1854-55	172	21 Nov.	12 Maj	1864-65	—	—	29 Apr.
1855-56	149	1 Dec.	29 Apr.	1865-66	151	30 Nov.	30 Apr.
1856-57	174	19 Nov.	12 Maj	1866-67	184	28 Nov.	31 Maj
1857-58	124	24 Dec.	27 Apr.	1867-68	157	24 Nov.	30 Apr.
1858-59	172	15 Nov.	6 Maj	1868-69	150	28 Nov.	27 Apr.
1859-60	162	30 Nov.	11 Maj	1869-70	164	12 Nov.	25 Apr.
1860-61	153	28 Nov.	30 Apr.	1870-71	165	1 Dec.	15 Maj
1861-62	170	18 Nov.	7 Maj	**med.**	**158**	**28 Nov.**	**5 Maj**

X. *Toftan* i Sundborns socken i Dalarna.

Meddeladt af Kyrkoherden Adalrik Steffenburg.

XI. *Barken* vid Söderbärke i Dalarna.

Meddeladt af Prosten Axel Eurén.

X. Toftan.				XI. Barken.			
Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.	Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.
1859-60	176	15 Nov.	10 Maj	1859-60	152	4 Dec.	5 Maj
1860-61	156	29 Nov.	4 Maj	1860-61	148	29 Nov.	26 Apr.
1861-62	171	17 Nov.	7 Maj	1861-62	171	18 Nov.	8 Maj
1862-63	142	2 Dec.	23 Apr.	1862-63	—	—	17 Apr.
1863-64	157	12 Dec.	18 Maj	1863-64	154	14 Dec.	17 Maj
1864-65	189	1 Nov.	9 Maj	1864-65	172	12 Nov.	3 Maj
1865-66	169	21 Nov.	9 Maj	1865-66	155	(4) Dec.	8 Maj
1866-67	193	25 Nov.	6 Juni	1866-67	189	23 Nov.	31 Maj
1867-68	161	24 Nov.	4 Maj	1867-68	163	17 Nov.	29 Apr.
1868-69	161	20 Nov.	30 Apr.	1868-69	157	21 Nov.	27 Apr.
1869-70	173	7 Nov.	29 Apr.	1869-70	164	12 Nov.	25 Apr.
1870-71	167	1 Dec.	17 Maj	1870-71	164	1 Dec.	14 Maj
med.	**168**	**22 Nov.**	**9 Maj**	**med.**	**162**	**25 Nov.**	**5 Maj**

XII och XIII. *Stora* och *Lilla Björken* i Qvistbro socken af Örebro Län.

Meddeladt af Jägmästaren A. Jenzen.

XII. Stora Björken.				XIII. Lilla Björken.			
Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.	Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.
1859-60	154	1 Dec.	3 Maj	1859-60	152	1 Dec.	1 Maj
1860-61	140	26 Nov.	15 Apr.	1860-61	144	21 Nov.	14 Apr.
1861-62	166	17 Nov.	2 Maj	1861-62	165	17 Nov.	1 Maj
1862-63	127	2 Dec.	7 Apr.	1862-63	135	24 Nov.	8 Apr.
1863-64	138	13 Dec.	30 Apr.	1863-64	139	12 Dec.	30 Apr.
1864-65	175	31 Oct.	24 Apr.	1864-65	175	29 Oct.	22 Apr.
1865-66	138	2 Dec.	18 Apr.	1865-66	139	1 Dec.	18 Apr.
1866-67	182	17 Nov.	18 Maj	1866-67	182	11 Nov.	12 Maj
1867-68	155	17 Nov.	21 Apr.	1867-68	153	17 Nov.	19 Apr.
1868-69	151	9 Nov.	10 Apr.	1868-69	151	7 Nov.	8 Apr.
1869-70	169	4 Nov.	22 Apr.	1869-70	170	2 Nov.	21 Apr.
1870-71	152	30 Nov.	1 Maj	1870-71	155	28 Nov.	2 Maj
med.	**162**	**21 Nov.**	**24 Apr.**	**med.**	**155**	**19 Nov.**	**23 Apr.**

XIV. *Ekolsundsviken af Mälaren* i Upsala Län.

Meddeladt af Inspektoren C. Gültzau på Fånöö.

Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.	Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.
1856-57	—	—	28 Apr.	1864-65	127	20 Dec.	26 Apr.
1857-58	96	21 Jan.	27 Apr.	1865-66	75	10 Febr.[2])	18 Apr.
1858-59	97	26 Dec.	2 Apr.	1866-67	162	12 Dec.	23 Maj
1859-60	134	14 Dec.	27 Apr.	1867-68	137	7 Dec.	23 Apr.
1860-61	118	20 Dec.	16 Apr.	1868-69	117	14-26 Dec.	16 Apr.
1861-62	133	27 Dec.	6 Maj	1869-70	117	27 Dec.	23 Apr.
1862-63	54	9 Febr.[1])	26 Mars	1870-71	150	10 Dec.	9 Maj
1863-64	130	24 Dec.-3 Jan.	8 Maj	**med.**	**117**	**29 Dec.**	**24 Apr.**

XV. Hafsvikarne *Gudingen* och *Gamlebyviken* nära Vestervik.

Meddeladt af Sekreteraren i Kalmar Läns Norra Hushållningssällskap C. Rydström.

År	Islossning.	År	Islossning.	År	Islossning.	År	Islossning.
1853	30 Apr.[3])	1858	2 Apr.	1863	ingen is[5])	1868	1 Apr.
1854	2 Apr.	1859	ingen is[4])	1864	21 Apr.	1869	(25) Mars
1855	1-3 Maj	1860	13 Apr.	1865	17 Apr.	1870	14 Apr.
1856	17 Apr.	1861	3 Apr.	1866	15 Apr.	1871	28 Mars
1857	(29) Apr.	1862	22 Apr.	1867	27 Apr.	**med.**	**13 Apr.**

XVI. *Gäddeviksholmsjön* i Flisby socken af Jönköpings Län.

Meddeladt af Herr Emil Svensson.

År	Islossning.	År	Islossning.
1861	14 Apr.	1867	7 Maj
1862	(21) Apr.	1868	12 Apr.
1863	25 Mars	1869	7 Apr.
1864	—	1870	19 Apr.
1865	—	1871	20 Apr.
1866	17 Apr.	**med.**	**16 Apr.**

[1]) Den 22 Januari isbelagd, men gick åter upp.
[2]) Den 25 Januari isbelagd, men gick åter upp.
[3]) Den 19 April kördes isarna med stora lass.
[4]) Den 15 Januari lade sig vikarna, men gingo kort derpå upp igen.
[5]) Ingen isbildning. Sjöfoglar, såsom änder m. fl., voro qvar den 7 Mars. Tidig vår. Sådd den 16 April.

XVII. *Råbelöfsjön* i Österslöfs socken af Christianstads Län.

Meddeladt af Agronomen C. Möllerberg.

Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.
1866-67	112	13 Dec.	4 Apr.
1867-68	85	4 Dec.	27 Febr.
1868-69	65	19 Jan.	25 Mars
1869-70	84	20 Jan.	14 Apr.
1870-71	101	12 Dec.	23 Mars
med.	**89**	**26 Dec.**	**25 Mars**

Föröfrigt äro från Majoren m. m. D. W. Liljehöök och Kommissarien J. P. Boggiano följande uppgifter lemnade om seglationens början och slut på Byelfven genom Seffle kanal i Vermland och på linien Upsala—Stockholm. Ångbåtsturerna på dessa linier hafva i allmänhet tagit sin början så snart farlederna blifvit isfria, dock har stundom vårfloden förorsakat dröjsmål. Detta var isynnerhet fallet på Upsalalinien före 1864, då Ståket-sundet upprensades. På sednare åren torde ock stundom händt att ångbåtarna forcerat isen. Vi meddela emedlertid härmed de insända uppgifterna.

XVIII. Seglationen på Byelfven.

Vintern.	Seglationen stängd	Slutad.	Började.	Vintern.	Seglationen stängd	Slutad.	Började.
1836-37	—	—	6 Maj	1854-55	166	16 Nov.	1 Maj
1837-38	157	5 Dec.	11 Maj	1855-58	152	27 Nov.	27 Apr.
1838-39	174	16 Nov.	9 Maj	1856-57	163	12 Nov.	24 Apr.
1839-40	144	30 Nov.	23 Apr.	1857-58	143	23 Nov.	15 Apr.
1840-41	140	4 Dec.	23 Apr.	1858-55	138	19 Nov.	6 Apr.
1841-42	132	25 Nov.	6 Apr.	1859-60	—	27 Nov.	7 Juni [1]
1842-43	170	15 Nov.	4 Maj	1860-61	138	26 Nov.	13 Apr.
1843-44	148	5 Dec.	1 Maj	1861-62	150	1 Dec.	30 Apr.
1844-45	151	5 Dec.	4 Maj	1862-63	124	2 Dec.	5 Apr.
1845-46	125	10 Dec.	12-15 Apr	1863-64	133	17 Dec.	29 Apr.
1846-47	161	29 Nov.	9 Maj	1864-65	140	7 Dec.	26 Apr.
1847-48	116	19 Dec.	14 Apr.	1865-66	133	12 Dec.	24 Apr.
1848-49	142	3 Dec.	24 Apr.	1866-67	136	13 Dec.	28 Apr.
1849-50	154	21 Nov.	24 Apr.	1867-68	136	1 Dec.	15 Apr.
1850-51	152	24 Nov.	25 Apr.	1868-69	152	30 Nov.	1 Maj
1851-52	131	10 Dec.	19 Apr.	1869-70	146	2 Dec.	27 Apr.
1852-53	152	10 Dec.	11 Maj	1870-71	141	2 Dec.	22 Apr.
1853-54	128	3 Dec.	10 Apr.	**med.**	**144**	**1 Dec.**	**24 Apr.**

[1]) Kanalen stängd på våren 1860 för hög flod.

XIX. *Seglationen från Upsala till Stockholm.*

Vintern.	Seglationen stängd	Slutad.	Börjad.	Vintern.	Seglationen stängd	Slutad.	Börjad.
1852-53	—	—	11 Maj	1862-63	119	12 Dec.[1])	10 Apr.
1853-54	125	9 Dec.[1])	13 Apr.	1863-64	139	19 Dec.[1])	7 Maj
1854-55	174	21 Nov.[1])	14 Maj	1864-65	155	25 Nov.[1])	29 Apr.
1855-56	161	25 Nov.[2])	5 Maj	1856-66	121	18 Dec.[1])	18 Apr.[3])
1856-57	166	15 Nov.[1])	30 Apr.	1866-67	185	17 Nov.[2])	20 Maj
1857-58	158	25 Nov.[2])	2 Maj	1867-68	162	17 Nov.[2])	27 Apr.
1858-59	154	13 Nov.[1])	16 Apr.	1868-69	153	19 Nov.[2])	20 Apr.
1859-60	155	2 Dec.[1])	6 Maj	1869-70	170	8 Nov.[2])	27 Apr.
1860-61	145	2 Dec.[1])	26 Apr.	1870-71	157	1 Dec.[2])	7 Maj
1861-62	161	25 Nov.[1])	5 Maj	**med.**	**153**	**27 Nov.**	**30 Apr.**

För att nu vinna öfverskådlighet öfver dessa förhållanden, må vi för dessa vattendrag beräkna det antal dagar, hvarmed islossningen, isläggningen och istiden för hvarje år öfver- eller understigit ofvanstående medelvärden. En sammanställning häraf finnes i nedanstående tabeller. Dervid betecknar +, att islossning eller isläggning inträffat så många dagar *sednare* och att istiden varat så många dagar *längre* än medelvärdet, tecknet — åter att de förstnämnda inträffat *tidigare* och istiden varat *kortare* än medelvärdet.

a) Tabell utvisande huru många dagar islossningen inträffat tidigare (—) eller sednare (+) än i medeltal.

År	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871
Umeå Elf	± 0	—12	— 1	— 1	— 1	+27	—	— 2	—11	+11
Bursjön	—	— 3	+ 2	— 6	— 3	+27	— 4	— 3	— 7	—
Storsjön	—	—	—	—	± 0	+28	—12	— 4	—13	+ 2
N. Dellen	--	—	+ 5	— 5	— 3	+29	— 6	— 8	—11	+ 2
S. Dellen	—	—23	+ 9	± 0	— 5	+33	— 4	—11	—10	+ 6
Siljan	± 0	—16	+10	— 4	—10	+27	— 4	—11	— 6	+ 8
Ljustern.	+ 2	—17	—	— 6	— 5	+26	— 5	— 8	—10	+10
Toftan	— 2	—16	+ 9	± 0	± 0	+28	— 5	— 9	—10	+ 8
Barken	+ 3	—18	+12	— 2	+ 3	+26	— 6	— 8	—10	+ 9
St. Björken . . .	+ 8	—17	+ 6	± 0	— 6	+24	— 3	—14	— 2	+ 7
L. Björken . . .	+ 8	—15	+ 7	— 1	— 5	+19	— 4	—15	— 2	+ 9
Vesteråsfjärden .	+10	—27	+12	+ 3	— 3	+27	— 2	— 7	+ 2	+14
Ekolsundsviken .	+12	—29	+14	+ 2	— 6	+29	— 1	— 8	— 1	+15
Ö. Lägeln. . . .	+ 4	[4])	+14	± 0	— 6	+14	—17	—19	— 3	+ 7
Gudingen	+ 9	[4])	+ 8	+ 4	+ 2	+14	—12	—19	+ 1	—16
Gäddeviksholmsjön	+ 5	—22	—	—	+ 1	+21	— 4	— 9	+ 3	+ 4
Råbelöfsjön . . .	—	—	—	—	—	+10	—26	± 0	+20	— 2

1) Från Flottsund. 2) Från Upsala. 3) 1866 från 26 Januari till den 8 Februari gjorde ångfartygen 9 tur- och returresor emellan Stockholm och Upsala. 4) Ingen is.

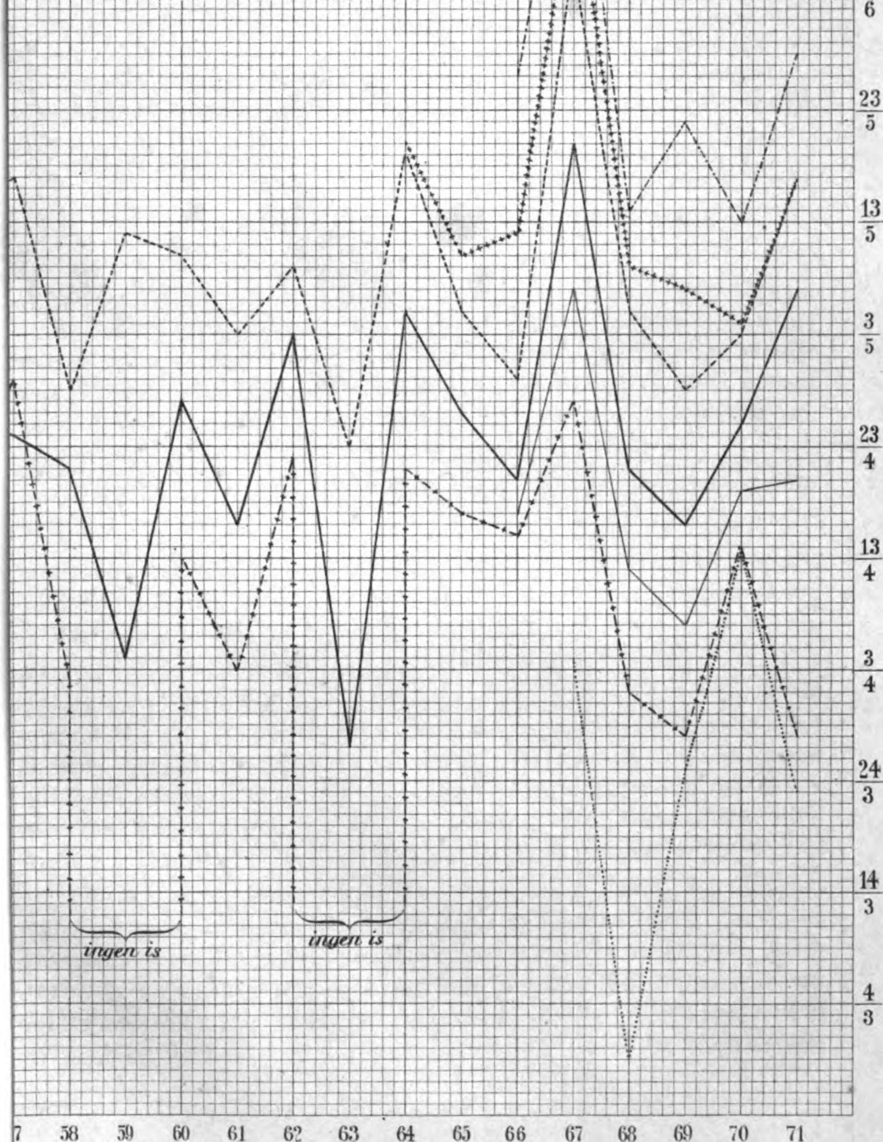
b) Tabell utvisande huru många dagar isläggningen inträffat tididare (—) eller sednare (+) än i medeltal.

År	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870
Umeå Elf. . . .	—	+26	+ 6	—17	— 18	+ 4	+ 1	+11	— 17	± 0
Ljustern.	—10	+ 9	+16	—	+ 2	± 0	— 4	± 0	—16	+ 3
Toftan	— 5	+10	+20	—21	— 1	+ 3	+ 2	— 2	—15	+ 9
Barken	— 7	—	+19	—13	+ 9	— 2	— 8	— 4	—13	+ 6
St. Björken . . .	— 4	+11	+22	—21	+11	— 4	— 4	—12	—17	+ 9
L. Björken . . .	— 2	+ 5	+23	—21	+12	— 8	— 2	—12	—17	+ 9
Ekolsundsviken .	— 2	+42	+ 6	— 9	+43	—17	—22	— 3	— 2	—19
Ö. Lägeln. . . .	+ 7	—11	+ 6	— 6	+61	—12	—28	— 9	— 8	—11
Råbelöfsjön . . .	—	—	—	—	—	—13	—22	+24	+25	—14

b) Tabell utvisande huru många dagar istiden varat kortare (—) eller längre (+) än i medeltal.

År	1861 —62	1862 —63	1863 —64	1864 —65	1865 —66	1866 —67	1867 —68	1868 —69	1869 —70	1870 —71
Umeå Elf. . . .	—	—39	— 8	+15	+16	+22	—	—14	+ 5	+10
Ljustern.	+12	—26	—	—	— 7	+26	— 1	— 8	+ 6	+ 7
Toftan	+ 3	—26	—11	+21	+ 1	+25	— 7	— 7	+ 5	— 1
Barken	+ 9	—	— 8	+10	— 7	+27	+ 1	— 5	+ 2	+ 2
St. Björken . . .	+12	—27	—16	+21	—16	+28	+ 1	— 3	+15	— 2
L. Björken . . .	+10	—20	—16	+20	—16	+27	— 2	— 4	+15	± 0
Ekolsundsviken .	+16	—63	+13	+10	—42	+45	+20	± 0	± 0	+33
Ö. Lägeln. . . .	— 5	—	+ 6	+ 3	—69	+35	+ 9	—12	+ 2	+18
Råbelöfsjön . . .	—	—	—	—	—	+23	— 4	—24	— 5	+12

Af Tab. a) synes nu, att i allmänhet sjöarna år 1871 uppgått något sednare än vanligt, eller i medeltal för alla 17 vattendragen 6 dagar. Tages åter medeltalet endast af de 9, som äfven ingå i Tabb. b) och c), så fås + 8 dagar. För öfrigt visar sig en öfverraskande stor öfverensstämmelse i det afseendet, att i allmänhet för samtliga vattendragen afvikelserna gå åt samma led för hvarje år. Det synes nemligen i tabellen, att för hvarje år samtliga afvikelserna med få undantag hafva samma tecken. För att ännu tydligare åskådliggöra detta innehåller bifogade planche en grafisk framställning af tiderna för islossningen under de sednare åren för Storsjön i Jemtland, Norra Dellen, Siljan, Vesteråsfjärden af Mälaren, Gäddeviksholmsjön, Hafsvikarna Gudingen och Gamlebyviken, samt Råbelöfsjön. Det visar sig att kurvorna för de olika sjöarna i allmänhet gå åt samma led. Detta resultat kan möjligen blifva af praktisk betydelse. Det vore nemligen, förutsatt att medeltiderna för islossningen är känd, möjligt att med temligen stor noggranhet en

57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71
ren 1850-71
nd
ren
nåland
Gamlebyviken v. Vestervik
22/6
12/6
2/6
23/5
13/5
3/5
23/4
13/4
3/4
24/3
14/3
4/3
ingen is
ingen is
7 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71

eller par månader i förväg förutsäga när islossningen skall inträffa i en sjö i norra delen af landet, så snart underrättelse ingått att den inträdt i södra delen. Emedlertid är, såsom synes, denna regel ej utan undantag, så kan t. ex. tidigt på våren stark värme inträda, som åstadkommer att de svagare isarna i södra delen af landet, samt på hafsvikar och strömmar bryta upp tidigare än vanligt, under det att sedan ihållande köld fördröjer islossningen i norra Sverige. Tvärt om kan ihållande vinter fördröja islossningen i södra Sverige, men en hastigt inbrytande vår sedan bringa isarna i norra delen af landet till ovanligt tidig undergång. Detta synes hafva varit fallet våren 1870. Deremot är sistlidne vår 1871 exempel på det förstnämnda. Under det att islossningen, synnerligen i medlersta delen af landet inträffade sednare än vanligt, åstadkom den mot hela det öfriga årets ovanliga köld bjert afstickande värmen i Mars, att de sydligaste sjöarna, såsom Råbelöfsjön i Skåne, bröto upp något före medeltalet. Äfven Fyrisån vid Upsala rensade ovanligt tidigt, eller den 22 Mars, under det att Mälaren låg 14—15 dagar längre än vanligt. Ett liknande fall egde rum 1859. Under det att sjöarna i södra Sverige bröto upp ovanligt tidigt och ångbåtsfarten på Upsala började redan den 16 April, lågo Siljan och Ljustern i Dalarna t. o. m. längre än föregående år. Emedlertid äro, såsom tabellen a) och planchen sammanstämmande visa, dessa förhållanden att betrakta som undantag. Den tidigaste våren under de sista tio åren var 1863 och den sednaste 1867. Observationerna vid Vesterås visa *att 1867 inträffade islossningen sednast af alla år, åtminstone ända sedan 1712.*

Tab. b) visar att tiden för islossningen hösten 1870 i allmänhet föga afvikit från medelvärdet. I södra delen af landet har den inträffat något förr, i norra delen något sednare än vanligt. I medeltal för alla 9 vattendragen har den kommit blott *en dag* för tidigt. Tabellen i sin helhet visar eljest att isläggningen i allmänhet försiggår med något mindre regelbundenhet än islossningen, hvilket inses genom att såsom förut med hvarandra jemföra afvikelserna för hvart år eller siffrorna på hvarje vertikalrad. Vi finna då betydligt olika värden för de olika vattendragen, så att då några lagt sig för tidigt, så hafva andra deremot lagt sig för sent.

Hvad slutligen tab. c) angår, så se vi att istiden i allmänhet vintern 1870—71 varit längre än i medeltal, framförallt i norra och södra delen af landet. I medlersta delen åter, i Örebro och Falu län, synes den hafva varit nästan alldeles normal. Medelafvikelsen för alla 9 vattendragen är + 9 dagar. Orsaken till att

istiden, trots den ovanligt stränga vintern, ej synnerligen mycket öfverstigit de normala förhållandena är, såsom ofvan är antydt, utan tvifvel att söka dels i det hela vintern qvarliggande, skyddande snötäcket, dels i den ovanliga värmen i Mars, som t. o. m. försakade åtskilliga vattendrags ovanligt tidiga uppbrott. Jemföra vi åter talen för hvarje vinter med hvarandra, så finna vi åter en ganska stor öfverensstämmelse. Vintern 1862—63 har haft den kortaste och 1866—67 den längsta istiden under decenniet.

Innan vi sluta må vi ännu fästa oss vid en punkt af intresse. Man hör ofta påstås, att vårt klimat skulle på sednare tider undergå förändringar; isynnerhet hvad vårens ankomst angår. I allmänhet antages, att våren skulle nu komma sednare än förr, ehuru man också stundom får höra motsatsen påstås. En grundlig undersökning af detta förhållande är emedlertid förknippad med stora svårigheter, emedan vi knappast kunna sägas ega *tillförlitliga* termometerobservationer tidigare än från slutet af förra århundradet. Genom äldre sådana iakttagelser har emedlertid Ehrenheim i sin ofvan citerade, förtjenstfulla afhandling sökt visa, att vårens ankomst från början af 1700-talet till år 1821 inträffat i medeltal allt sednare, och han anser att iakttagelserna på islossningen vid Vesterås bevisa detsamma. Utan tvifvel är också tiden för islossningen ett ganska tillförlitligt mått härpå och vi meddela till den ändan, medelvärdena för hvarje tjugetal år från 1712—1872, samt för jemförelsens skull motsvarande af oss beräknade och till nya stylen reducerade tal för islossningen å Nevan vid Petersburg, för hvilken flod de årliga iakttagelserna ända från år 1706 blifvit meddelade efter "Petersburger-Calender" af Astron. Docenten M. Nyrén, f. n. anställd vid Kejserlig Ryska Observatoriet i Pulkowa.

År.	Mälaren.	Nevan.	År.	Mälaren.	Nevan.
1712—31	18 Apr.	23 Apr.	1792-1811	1 Maj	22 Apr.
1732—51	23 Apr.	25 Apr.	1812—31	27 Apr.	18 Apr.
1752—71	25 Apr.	21 Apr.	1832—51	25 Apr.	22 Apr.
1772—91	26 Apr.	25 Apr.	1852—71	24 Apr.	23 Apr.

Häraf synes, att islossningen vid Vesterås i medeltal inträffat allt sednare från 1712—1811, men att den sedan åter börjat blifva i samma mån tidigare. Skulle det fortgå på samma sätt, så hade vi under de närmast följande 20 åren att åter förvänta ännu tidigare vårar. Derom kan naturligtvis intet med bestämdhet sägas, då or-

sakerna till dessa sekulära förändringar äro oss fullkomligt obekanta. Hvad Nevan angår, så synes att denna regelbundna förändring i vårens ankomst der icke egt rum. Talen variera väl något, men utan att någon bestämd lag kan spåras.

Vi afsluta härmed denna korta redogörelse för isförhållandena i Sverige. Det ursprungligen tillgängliga och under året samlade materialet omfattade väl endast sistlidne vinter och kunde derför ej anses leda till några fullt tillförlitliga resultat, utan blott till en ungefärlig öfversigt öfver ifrågavarande års beskaffenhet med afseende på isbältets utbredning öfver landet. Emedlertid hafva af åtskilliga observatörer fleråriga iakttagelser öfver isförhållanden insändts och den direkta uppmaning till allmänheten, som härifrån utgick i sistlidne November månad, har äfven framkallat insändandet af flera dylika värdefulla observationsserier. Genom dessa ådagalägges först och främst, att ett lifligt interesse inom alla landets delar sedan längre tid förefinnes för anställande af dylika iakttagelser, och de hafva vidare åt de i närvarande undersökning vunna resultaten gifvit en större betydelse än eljest varit möjligt. Vi uppmana härmed ytterligare enhvar, som interesserar sig för detta företag, att efterspana och till Observatoriet i Upsala insända alla de iakttagelser af detta slag, som utan tvifvel mångenstädes ligga förvarade, t. ex. i gamla almanachor och dagboksanteckningar.

Slutligen hembära vi vår tacksamhet åt såväl Kongl. Hushållnings-Sällskaperna, som de enskilda personer, hvilka genom sitt interesse för saken eller genom insändande af iakttagelser beredt framgång åt detta företag. Det är emedlertid klart, såvida man ej vill nöja sig med ungefärliga bestämningar, utan närmare lära känna såväl de regelbundna förhållandena, som ock de vexlingar, som dylika meteorologiska företeelser äro underkastade, att ett fortsatt arbete är af nöden. Då jag således uppmanar till fortsättning af nu påbörjade arbete och måhända framdeles väcker fråga äfven om iakttagelser af närbeslägtad art, stöder jag mig ej blott på den för alla nog redan klara sanningen, att liksom man först af allt bör lära känna sig sjelf, så bör man äfven i främsta rummet söka studera sitt fädernesland och dess natur, hvaraf dess meteorologiska förhållanden utgöra en väsendtlig sida, utan ock — ifall sådant anses behöfligt — på den år 1868 från sekreteraren i Franska Vetenskaps-Akademien, den berömde geologen Elie de

Beaumont utgångna och af Pariser-Observatoriets dåvarande namnkunnige direktör **Le Verrier** understödda uppmaningen till de nordiska ländernas innevånare, att nemligen studera de årliga förändringarna af det isbälte, som sträcker sig kring polen och om vintern betäcker äfven sydligare breddgrader, emedan dessa förhållanden utan tvifvel ofta sträcka sina inverkningar på väderleken långt ned till Söderns länder.

Tabell öfver samtliga inkomna iakttagelser öfver Isförhållandena i Sverige vintern 1870—1871.

Norrbottens Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Aisjan i	Arjeploug S:n			18 Juni	P. Th. Winnberg	Kyrkoherde
Bjurå Elf	Råneå			17 Maj	A. Sjöstedt	Landtbrukare
Byrkeelfvens sjöar	Arvidsjaur			12 Juni	C. N. Fjellström	Pastor
Engeså Elf	Öfver-Kalix			18 Maj	K. J. Edwall	Kyrkoherde
Hafvet utanför Råneå	Råneå			28 Maj	A. Sjöstedt	Landtbrukare
Hornavan	Arjeploug			22 Juni	P. Th. Winnberg	Kyrkoherde
Kalix' Elf vid	Neder-Kalix	215	20 Oct.	28 Maj	W. Bäckman	Telegrafkommissarie
Kalix' Elf i	Öfver-Kalix			18 Maj	K. J. Edwall	Kyrkoherde
Kalix' Elf i	Korpilompolo			25 Maj	J. A. Bergström	Kronolänsman
Korpilompolo sjö	Korpilompolo			27 Maj	J. A. Bergström	Kronolänsman
Korsträsken	Elfsby Kapell af Piteå Socken	200	5 Nov.	24 Maj	G. Nygren	Komminister
Luleå Elf (vid staden)	Luleå	219	2 Nov.	29 Maj	A. Cajanus	Telegrafkommissarie
Luleå Elf (m. Heden o. Ede)	Öfre Luleå	201	3 Nov.	23 Maj	J. F. Sandstedt	Direktör
Lilla Luleå Elf	Jockmock	203	2 Nov.	23 Maj	A, E. Strömberg	Herr
Muonio Elf (vid Karesuando)	Enontekis	248	5 Oct.	10 Juni	C. J. Hackzell	Kronolänsman
Muonio Elf i	Pajala	227	16 Oct.	1 Juni	F. W. Knoblaik	Herr
Piteå Elf	Elfsby Kapell af Piteå Socken	181	13 Nov.	13 Maj	G. Nygren	Komminister

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Qvickjocks Elf	Qvickjocks Kap. af Jockmocks S:n			24 Maj	M. F. Berlin	Komminister
Råneå Elf i	Råneå Socken			20 Maj	A. Sjöstedt	Landtbrukare
Sella	Arjeploug			14 Juni	P. Th. Winnberg	Kyrkoherde
Sjöarna i Lainio by	Juckasjärvi	257	30 Sept.	13 Juni	E. A. Stenborg	Pastor
Sjöarna i Råneå med. af 8 st.	Råneå	219	16 Oct.	24 Maj	J. Björk	Herr
Sjöarna kring Vittangi . .	Juckasjärvi	240	1 Oct.	28 Maj	E. A. Stenborg	Pastor
Saggat Träsk	Qvickjocks Kap. af Jockmocks S.			14 Juni[1]	M. F. Berlin	Komminister
Skalka Träsk	„ „			14 Juni	M. F. Berlin	Komminister
Storavan vid	Arvidsjaur			15 Juni	C. M. Fjellström	Pastor
Storavan vid	Arjeploug			17 Juni	P. Th. Winnberg	Kyrkoherde
Sädvajaur	Arjeploug			20 Juni	P. Th. Winnberg	Kyrkoherde
Torneå Elf nedanf. Vittangi	Juckasjärvi	225	15 Oct.	28 Maj	E. A. Stenborg	Pastor
„ 1 mil ofvanf. Vittangi	Juckasjärvi	246	5 Oct.	8 Juni	E. A. Stenborg	Pastor
Träsken kring Åminne . .	Öfre Luleå	214	27 Oct.	29 Maj	J. F. Sandstedt	Direktör
Tunajoki vattendrag . . .	Korpilompolo			27 Maj	J. A. Bergström	Kronolänsman
Tunajärvi sjö	Korpilompolo			27 Maj	J. A. Bergström	Kronolänsman
Uddjaur	Arjeploug			15 Juni	P. Th. Winnberg	Kyrkoherde
Wauka	Arjeploug			13 Juni	P. Th. Winnberg	Kyrkoherde
Wassara Träsk	Gellivare			11 Juni	C. M. Stenborg	Kyrkoherde

[1]) Landlös.

Vesterbottens Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Abmoträsk i	Sorsele Socken			13 Juni	L. Holmberg	Skollärare
Bergvattensån	Dorothea	208	20 Oct.	16 Maj	E. Nordenstedt	Kronolänsman
Bergvattenssjön	Dorothea	236	15 Oct.	8 Juni	E. Nordenstedt	Kronolänsman
Björkvattnet	Tärna	182	15 Oct.	8 Juni	H. G. Westerlund	Kapellpredikant
Braxeleån	Bjurholm	146	20 Dec.	15 Maj	C. A. Strandberg	Skollärare
Burträsket	Burträsk			28 Maj	F. Lundholm	Skollärare
Byrke Elf	Skellefteå			18 Maj	O. D. Klockhoff	Brukspatron
Byrke Fjärd	Skellefteå			24 Maj	O. D. Klockhoff	Brukspatron
Degersjön	Säfvar	196	7 Nov.	22 Maj	K. L. Strindholm	Pastor
Elfvar o. bäckar på "Sel" i	Norsjö	219	14 Oct.	21 Maj	H. G. Westerlund	Kronolänsman
"Flere vattendrag" i	Burträsk			14-30 Maj	F. Lundholm	Skollärare
Gardiksjön	Tärna	208	20 Nov.	15 Juni	H. G. Westerlund	Kapellpredikant
Gentasjön	Tärna	208	20 Nov.	15 Juni	H. G. Westerlund	Kapellpredikant
Gideå Elf i	Fredrika	222	13 Oct.	23 Maj	L. Wahlberg	Kronolänsman
Gideå Elf i	Åsele			20 Maj	O. Lindahl	Prost
Grundträsk-Elfven	Jörn			24 Maj	L. F. Nyblad	Kronolänsman
Hafvet vid Bredskär	Umeå			20 Maj	E. Waldenström	Fil. Doktor
Hafvet vid Sandviks lastageplats vid	Umeå [1])			25 Maj	E. Waldenström	Fil. Doktor
Hafskusten i vestra Qvarken	Säfvar	163	7 Dec.	19 Maj	K. L. Strindholm	Pastor
Hornträsket	Jörn			26 Maj	L. T. Nyblad	Kronolänsman
Hundtjernsbäcken	Burträsk			18 Maj	F. Lundholm	Skollärare
Insjöarne i	Åsele			1-8 Juni	O. Lindahl	Prost

[1]) Den 17 Juni var Vestra Qvarken så uppfylld af drifis, att all kommunikation med norden var afbruten.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Joesjö (norska gränsen) i .	Tärna Socken	194	15 Dec.	27 Juni	H. G. Westerlund	Kapellpredikant
Jörnsträsket	Jörn			28 Maj	L. T. Nyblad	Kronolänsman
Kalfträsket	Burträsk			28 Maj	F. Lundholm	Skollärare
Lainejaur	Malå			11 Juni	J. Mörtsell	Pastor
Laisarn	Tärna	203	25 Nov.	15 Juni	H. G. Westerlund	Kapellpredikant
Levattnet på Skellefteå Elf	Malå			14 Juni	J. Mörtsell	Pastor
Lillån	Säfvar	182	17 Nov.	18 Maj	K. L. Strindholm	Pastor
Lilla Skäppträsket.	Malå			2 Juni	J. Mörtsell	Pastor
Lögdeå Elf i	Fredrika	225	12 Oct.	25 Maj	L. Wahlberg	Kronolänsman
Lögdeå Elf i	Bjurholm	146	15 Dec.	10 Maj	C. A. Strandberg	Skollärare
Malgomajsjön	Vilhelmina	199	24 Nov.	11 Juni	P. A. Hellgren	Kronolänsman
Malsjöarna	Säfvar	198	6 Nov.	23 Maj	K. L. Strindholm	Pastor
Malåträsket	Malå			8 Juni	J. Mörtsell	Pastor
Nedre Joesjö.	Tärna	203	25 Nov.	15 Juni	H. G. Westerlund	Kapellpredikant
Norsjön	Norsjö	236	17 Oct.	10 Juni	C. H. Westerlund	Kronolänsman
Qvanmorn	Norsjö	236	17 Oct.	10 Juni	C. H. Westerlund	Kronolänsman
Rehnmarksbäcken	Umeå			5 Maj	E. Waldenström	Fil. Doktor
Risån	Burträsk			20 Maj	F. Lundholm	Skollärare
Segarsjön	Säfvar	197	7 Nov.	23 Maj	K. L. Strindholm	Pastor
Sikträsk	Norsjö	236	17 Oct.	10 Juni	C. H. Westerlund	Kronolänsman
Skifsjön.	Säfvar	203	3 Nov.	25 Maj	K. L. Strindholm	Pastor
Släppträsket	Malå			10 Juni	J. Mörtsell	Pastor
Stamån	Åsele			23 Maj	O. Lindahl	Prost
Stora Bygdeträsket	Burträsk			3 Juni	F. Lundholm	Skollärare

Stor-Lögdasjö	Fredrika	192	27 Nov.	7 Juni	L. Wahlberg	Kronolänsman
Stora Skäppträsket	Malå			11 Juni	J. Mörtsell	Pastor
Storvindelsjön	Sorsele			13 Juni	L. Holmberg	Skollärare
Svarttjern	Säfvar	203	3 Nov.	25 Maj	K. L. Strindholm	Pastor
Säfvarån	Säfvar	181	15 Nov.	15 Maj	K. L. Strindholm	Pastor
Tallån	Burträsk			17 Maj	F. Lundholm	Skollärare
Tefteån	Säfvar	182	16 Nov.	17 Maj	K. L. Strindholm	Pastor
Tengvattnet	Tärna	194	15 Dec.	27 Juni	H. G. Westerlund	Kapellpredikant
Träsk och mindre sjöar i	Norsjö	229	11 Oct.	28 Maj	C. H. Westerlund	Kronolänsman
Tvåsjöarna	Säfvar	197	8 Nov.	24 Maj	K. L. Strindholm	Pastor
Tvärån i	Burträsk			16 Maj	F. Lundholm	Skollärare
Tvärån i	Umeå			5 Maj	E. Waldenström	Fil. Doktor
Umeå Elf i	Lycksele			24 Maj	P, A. Sahlman	Apothekare
Umeå Elf vid staden . . .	Umeå	205	5 Nov.	29 Maj	E. Waldenström	Fil. Doktor
Vestansjö	Tärna	203	25 Nov.	15 Juni	H. G. Westerlund	Kapellpredikant
Vindelelfven till Bräskafors	Sorsele			9 Juni	L. Holmberg	Skollärare
Vindelelfven vid Saxnäs .	Sorsele			3 Juni	L. Holmberg	Skollärare
Villvattnet	Burträsk			29 Maj	F. Lundholm	Skollärare
Viska sjö	Fredrika	231	19 Oct.	7 Juni	L. Wahlberg	Kronolänsman
Vojmelfven i	Vilhelmina	221	18 Oct.	27 Maj	P. A. Hellgren	Kronolänsman
Vojmsjön i	Vilhelmina	200	24 Nov.	12 Juni	P. A. Hellgren	Kronolänsman
Volgsjön o. mindre sjöar i	Vilhelmina	235	14 Oct.	6 Juni	P. A. Hellgren	Kronolänsman
Vuorbejaur	Malå			14 Juni	J. Mörtsell	Pastor
Vågträsket	Malå			11 Juni	J. Mörtsell	Pastor
Angermanelfven i	Vilhelmina	221	18 Oct.	27 Maj	P. A. Hellgren	Kronolänsman

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Ångermanelfven i	Åsele Socken			25 Maj	O. Lindahl	Prost
Öfre Uman (norska grän-sen)	Tärna	194	15 Dec.	27 Juni	H. G. Westerlund	Kapellpredikant
Öhre Elf	Bjurholm	159	30 Nov.	8 Maj	C. A. Strandberg	Skollärare

Vester-Norrlands Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Anundsjön i	Anundsjö S:n			25 Maj	P. E. Sidenbladh	Komm.landtmätare
Backesjön	Fjellsjö			27 Maj	Martin Landgren	Provincial-Läkare
Betarsjön	Fjellsjö			31 Maj	Martin Landgren	Provincial-Läkare
Billsta Spannsjön	Sollefteå			31 Maj	J. G, Askberg	Apothekare
Bodumsjön	Fjellsjö			29 Maj	Martin Landgren	Provincial-Läkare
Bursjön	Ytterlännäs	191	4 Nov.	14 Maj	Elin Schönmeyr	Fröken
Fjellsjön i	Fjellsjö			26 Maj	Martin Landgren	Provincial-Läkare
Fjellsjön i	Sollefteå			25 Maj	J. G. Askberg	Apothekare
Grafvattnet	Sollefteå			1 Juni	J. G. Askberg	Apothekare
Jansjön	Fjellsjö			31 Maj	Martin Landgren	Provincial-Läkare
Klingerfjärden, norra delen	Skön	173	27 Nov.	19 Maj	P. E. Jakobson	Disponent
Klingerfjärden, södra delen	Skön	170	27 Nov.	16 Maj	P. E. Jakobson	Disponent
Knäsjön	Sollefteå			30 Maj	J. G. Askberg	Apothekare
Ljungan vid dess utlopp i Marmen	Attmar			20 Mars	L. F. Bergström	Komminister

Marmen	Attmar			19 Maj	L. F. Bergström	Komminister
Mjövattnet	Sollefteå			31 Maj	J. G. Askberg	Apothekare
Norrsjön	Sollefteå			31 Maj	J. G. Askberg	Apothekare
Tunsjön	Sollefteå			26 Maj	J. G. Askberg	Apothekare
Tåsjön	Fjellsjö			7 Juni	Martin Landgren	Provincial-Läkare
Vallsjön	Sollefteå			29 Maj	J. G. Askberg	Apothekare
Vengelvattnet	Fjellsjö			29 Maj	Martin Landgren	Provincial-Läkare
Ångermanelfven i	Botheå			31 Maj	J. Nordenberg	Kyrkoherde
Ångermanelfven v. Krampfors	Sollefteå			20 Maj	J. G. Askberg	Apothekare
Ångermanelfven v. Nyland	Ytter-Lännäs	193	10 Nov.	22 Maj	J. P. Kempe	Distrikt-Läkare
Ångermanelfven v. Sollefteå	Sollefteå			25 Maj	J. A. Askberg	Apothekare
Ångermanelfven vid Resele kyrka	Resele	193	5 Nov.	17 Maj	G. Lindberg	Kyrkoherde
Ångermanelfven, Bollstafjärden	Ytter-Lännäs	186	6 Nov.	11 Maj	Grafström	Enkefru

Jemtlands Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Anjan i	Kall Socken	227	8 Nov.	22 Juni	Vollrath Tham	Brukspatron
Biskopsbäcken	Brunflo			16 Maj	C. G. Lagerstråle	Baron
Gisundsjön	Stugun	209	1 Nov.	29 Maj	N. O. Sahlin	Landstingsman
Gärdesbäcken	Brunflo			17 Maj	C. G. Lagerstråle	Baron
Hogdalssjön	Ytter-Hogdal	209	4 Nov.	22 Maj	G. Södersten	Byggmästare
Holmsjön på Ljungan [1])	Hillesjö	196	14 Nov.	29 Maj	L. A. Flygt	Bruksförvaltare
Hotagen	Hotagen	194	25 Nov.	7 Juni	A. Winnberg	Kapellpredikant

[1]) **Belägen på gränsen och i beräkningarna hänförd till Vester-Norrlands Län.**

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Hoån i	Ytter-Hogdal S:n			13 Maj	G. Södersten	Byggmästare
Häggsjön	Hotagen	194	25 Nov.	7 Juni	A. F. Winnberg	Kapellpredikant
Jufveln	Kall	226	5 Nov.	19 Juni	Vollrath Tham	Brukspatron
Kallsjön	Underåker	181	17 Dec.	16 Juni	E. Norrman	Pastor
Lithen	Underåker			29 Maj	E. Norrman	Pastor
Ljusne Elf i	Ytter-Hogdal			8 Maj	G. Södersten	Byggmästare
Lockringen	Hotagen	207	25 Oct.	20 Maj	A. F. Winnberg	Kapellpredikant
Näkten	Näs			31 Maj	J. Næslund	Kyrkoherde
Ortsjön	Sveg			30 Maj	G. Södersten	Byggmästare
Ragunda eller Stugu Elf i	Stugun	190	29 Oct.	7 Maj	N. O. Sahlin	Landstingsman
Ransjöarna	Sveg			28 Maj	G. Södersten	Byggmästare
Rengen	Hotagen	194	25 Nov.	7 Juni	A. F. Winnberg	Kapellpredikant
Rörvattnet	Hotagen	207	25 Oct.	20 Maj	A. F. Winnberg	Kapellpredikant
Smärre sjöar i	Hotagen	223	20 Oct.	1 Juni	A. F. Winnberg	Kapellpredikant
Spaka strömvatten efter Gimån och Ljungan	Hillesjö	241	16 Sept.	15 Maj	L. A. Flygt	Bruksförvaltare
Stafsjön	Hede			28 Maj	G. Södersten	Byggmästare
Stora Rensjön	Kall	236	5 Nov.	29 Juni	Vollrath Tham	Brukspatron
Storsjön med Brunfloviken	Hackås	169	10 Dec.	28 Maj	M. Bergman	Komminister
Underåkers Elf	Underåker			12 Maj	E. Norrman	Pastor
Vahlsjön	Hotagen	194	25 Nov.	7 Juni	A. F. Winnberg	Kapellpredikant
Vikarsjön	Hede			31 Maj	G. Södersten	Byggmästare
Åhresjön	Underåker			10 Juni	E. Norrman	Pastor

Gefleborgs Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Amungen i	Alfta Socken			24 Maj	Alex. Beckman	Provinciall., Med. D:r
Bergviksjön (föreningen af Ljusne och Voxne Elf)	Hanebo	188	9 Nov.	16 Maj	A. G. Blombergson	Kronobefallningsman
Dellen, norra	Norrbo	159	9 Dec.	17 Maj	J. V. Pira	Kronolänsman
Dellen, södra	Norrbo	154	12 Dec.	15 Maj	J. V. Pira	Kronolänsman
Florsjön	Mo			15 Maj	A. Blomgren	Kommissionslandtm.
Hallån (Kilaforsån)	Hanebo			23 Mars	A. G. Blombergsson	Kronobefallningsman
Kyrktjärn	Alfta			9 Maj	Alex. Beckman	Provinciall., Med. D:r
Ljusne Elf i	Segerstad			24 Mars	A. G. Blombergson	Kronobefallningsman
Mållången	Alfta			24 Maj	Alex. Beckman	Provinciall., Med. D:r
Norrsjön	Alfta			4 Maj	Alex. Beckman	Provinciall., Med. D:r
Ottnaren	Thorsåker			9 Maj	O. Hillström	Inspektor
Selmån	Voxna	125	11 Dec.	15 Apr.	F. J. Ålander	Kyrkoherde
Telningen	Alfta			26 Maj	Alex. Beckman	Provinciall., Med. D:r
Varpen	Bollnäs	181	9 Nov.	9 Maj	A. Blomgren	Kommissionslandtm.
Viksjön	Alfta			13 Maj	Alex. Beckman	Provincialläkare
Voxna Elf[1]	Voxna	143	11 Dec.	1 Maj	F. J. Ålander	Kyrkoherde

[1]) Isbelades så att isen bar gående den 9—11 October, men bröt upp den 19—21 October och blef isfri.

Stora Kopparbergs Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Asmundshytte damsjö i .	Garpenberg S:n			19 Apr.	A. H. Lundborg	Bruksförvaltare
Barken, norra	Norrbärke	165	25 Nov.	9 Maj	Alfr. Wærnbaum	Herr
Barken, södra	Söderbärke	164	1 Dec.	14 Maj	A. Eurén	Prost
Björken	Grangärde			9 Maj	A. Nylin	Handlande
Bollsjön	Folkerna			7 Maj	E. Lundén	Possessionat
Boten	Grangärde			9 Maj	A. Nylin	Handlande
Bredsjön	Säfsen	184	17 Nov.	20 Maj	Ludv. Bergström	Bruksinspektor
Bysjön i	Nås			15 Maj	O. Falk	Skollärare
Bysjön i	Grangärde			10 Maj	A. Nylin	Handlande
Bäsingen	Folkerna			5 Maj	E. Lundén	Possessionat
Dalelfven i	Hedemora			24 Mars—1 April	P. G. Samuelsson	Mönsterskrifvare
Dormen vid Domsjö Bruk	Garpenberg			29 Apr.	A. H. Lundborg	Bruksförvaltare
Finnhytte damsjö	Garpenberg			29 Apr.	A. H. Lundborg	Bruksförvaltare
Grycken	Nås			20 Maj	O. Falk	Skollärare
Grufsjön	Garpenberg			14 Maj	A. H. Lundborg	Bruksförvaltare
Hessesjön	Stora Tuna			1 Maj	C. F. Pettersson	v. Pastor
Hormundsjön	Transtrand			27 Maj	C. M. Glantzberg	Kyrkoherde
Hyn	Svartnäs			29 Maj	J. Th. Boëthius	Kapellpredikant
Hyttsjön	Säfsen	182	15 Nov.	16 Maj	Ludv. Bergström	Bruksinspektor
Jädersjön	Folkerna			7 Maj	E. Lundén	Possessionat
Kyrktjern	Venjan			13 Maj	Magn. Erlandsson	Pastor
Ljustern	Säther	165	1 Dec.	15 Maj	L. Forelius	Rektor

Låsen	Säfsen Socken	177	1 Dec.	27 Maj	Ludv. Bergström	Bruksinspektor
Mosjön	Svartnäs			26 Maj	J. Th. Boëthius	Kapellpredikant
Noren	Grangärde			10 Maj	A. Nylin	Handlande
Norssen	Grangärde			14 Maj	A. Nylin	Handlande
Närsjön	Nås			21 Maj	O. Falk	Skollärare
Ohresjön	Ohre	178	20 Nov.	17 Maj	V. Zelander	Bruksförvaltare
Orsasjön	Mora			15 Maj	Ph. Kjellin	Kronofogde
Runn, söder om Falun . .	Christina			16 Maj	J. Ahlström	Stations-Inspektor
Räfvåla-Saxen (?)	Grangärde			6 Maj	A. Nylin	Handlande
Sandsjön	Säfsen	187	10 Nov.	16 Maj	Ludv. Bergström	Bruksinspektor
Siljan vid	Mora	155	23 Dec.	17 Maj	Ph. Kjellin	Kronofogde
Siljan vid	Rättvik			19 Maj	G. V. Barchæus	Komminister
Skattungen	Ohre	173	25 Nov.	17 Maj	V. Zelander	Bruksförvaltare
Spaksjön	Svartnäs			27 Maj	J. Th. Boëthius	Kapellpredikant
Svarten	Svartnäs			26 Maj	J. Th. Boëthius	Kapellpredikant
Svartnäs' dam	Svartnäs			16 Maj	J. Th. Boëthius	Kapellpredikant
Särna-sjön	Särna	207	2 Nov.	27 Maj	G. Murelius	Kronolänsman
Tisken vid Falun	Christina			29 Apr.	J. Ahlström	Stations-Inspektor
Toftan på Sundbornån . .	Sundborn	167	1 Dec.	17 Maj	A. Steffenburg	Kyrkoherde
Tunaån	Stora Tuna			11 Apr.	C. F. Pettersson	v. Pastor
Ulfsjön, Stora	Silfberg	171	30 Nov.	20 Maj	A. Wigert	Brukspatron
Ulfsjön, Lilla	Silfberg	172	30 Nov.	21 Maj	A. Wigert	Brukspatron
Ursen	Säfsen	183	20 Nov.	22 Maj	Ludv. Bergström	Bruksinspektor
Vanån	Venjan			26 Apr.	Magn. Erlandsson	Pastor
Varpen norr om Falun . .	Christina			14 Maj	J. Ahlström	Stations-Inspektor

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Venjansjön i	Venjan Socken			20 Maj	Magn. Erlandsson	Pastor
Vessman	Grangärde			16 Maj	A. Nylin	Handlande
Vester-Dalelfven i	Nås			10 Apr.	O. Falk	Skollärare
Vester-Dalelfven i	Transtrand			28 Apr.	C. M. Glantzberg	Kyrkoherde
Vikasjön vid Rankhyttan	Vika			6 Maj	W. Schultzberg	Öfv.-Löjtnant
Åsgarn.	Folkerna			9 Maj	E. Lundén	Possessionat
Öster-Dalelfven i	Mora	170	10 Nov.	29 Apr.	Ph. Kjellin	Kronofogde
Öster-Saxen	Grangärde			9 Maj	A. Nylin	Handlande

Upsala Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Ahlsta sjö i	Biskopskulla S:n			30 Apr.	G. A. Toll	Kapten
Carlholms hamn	Hållnäs	150	1 Dec.	30 Apr.	C. M. Alm	Fyrmästare
Dalelfven vid Elfkarlön .	Elfkarleby			15 Apr.	P. G. Tamm	Brukspatron
Dalelfven vid Söderfors .	Söderfors			6 Maj	H. Aulin	Inspektor
Dannemora grufsjö	Film			8 Maj	A. E. Fahlcrantz	Herr
Ekoln, fjärd af Mälaren .	Skokloster			7 Maj	C. E. Ösell	Inspektor
Ekolsundsviken d:o d:o .	Ytter-Gran	150	10 Dec.	9 Maj	C. Gültzau	Inspektor
Engskärshamn.	Hållnäs	145	28 Nov.	22 Apr.	C. M. Alm	Fyrmästare
Fyrisån vid	Upsala stad	112	1 Dec.	22 Mars		
Gårran, fjärd af Mälaren	Skokloster	143	11 Dec.	4 Maj	C. E. Ösell	Inspektor

Grönö skärgård	Hållnäs	150	1 Dec.	30 Apr.	C. M. Alm	Fyrmästare
Hafvet vid Björnsfyr . . .	Hållnäs	75	15 Dec.	1 Mars	C. M. Alm	Fyrmästare
Hjelstaviken af Mälaren .	Husby Sjutolft			23 Apr.	A. G. Hillbom	Postmästare
Insjöar, med. af 16 st. i .	Järlåsa			9 Maj	J. Berndes	Jägmästare
Jumkilsån	Jumkil	113	30 Nov.	23 Mars	Axel Nyman	Löjtn. i Generalstab.
Låstaviken af Mälaren . .	Balingsta	150	5 Dec.	4 Maj	G. von Essen	General m. m. Grefve
Nysätraån	Biskopskulla			22 Mars	G. A. Toll	Kapten
Sagån	Bred	120	24 Nov.	24 Mars	O. Sylvén	Komminister
Skarfven mellan Sigtuna fjärd och Tärnsund . .	Vestra Ryd			9 Maj	Sigfr. Rålamb	Baron
Skofjärden af Mälaren . .	Skokloster	150	3 Dec.	4 Maj	C. E. Ösell	Inspektor
Tämnaren	Tierp			10 Maj	S. G. Psilander	Inspektor
Tämnarån i	Tierp			21 Mars	S. G. Psilander	Inspektor
Vendelssjön	Vendel	180	9 Nov.	8 Maj	C. A. Gällstedt	Herr

Stockholms Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Ahlbysjön i	Botkyrka S:n			9 Maj	Alma Samzelius	Fröken
Aspen	Botkyrka			27 Apr.	Alma Samzelius	Fröken
Björknäsfjärden	Frötuna			24 Apr.	C. J. Östrand	Godsegare
Bornsjön	Botkyrka			8 Maj	Alma Samzelius	Fröken
Dyviksbotten vik v. Östanå	Kulla	119	10 Dec.	29 Apr.	Thom. Sjöborg	Herr

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Ekoln vid	Alsike Socken			8 Maj	J. E. Löf	Inspektor
Frötuna kyrksjö i	Frötuna			10 Maj	C. J. Östrand	Godsegare
Gislaren	Harg			9 Maj	G. Sylvén	Kyrkoherde
Hafsviken i	Harg			7 Maj	G. Sylvén	Kyrkoherde
Holmsjön	Frötuna			7 Maj	C. J. Östrand	Godsegare
Limnaren	Frötuna			10 Maj	C. J. Östrand	Godsegare
Löfhammarsjön	Harg			6 Maj	G. Sylvén	Kyrkoherde
Malmsjön	Vestertelje			9 Maj	L. J. Larson	Förvaltare
Måsnaren	Vestertelje			30 Apr.	L. J. Larson	Förvaltare
Mälaren vid	Alsike			6 Maj	J. E. Löf	Inspektor
Norrsjön	Frötuna			7 Maj	C. J. Östrand	Godsegare
Närdingen	Hunuge			8 Maj	J. Nyberg	Förvaltare
Qvarnsjön	Botkyrka			29 Apr.	Alma Samzelius	Fröken
Skogsviken	Frötuna			9 Maj	C. J. Östrand	Godsegare
Skäggan	Frötuna			7 Maj	C. J. Östrand	Godsegare
Svaningen . . . . , .	Frötuna			7 Maj	C. J. Östrand	Godsegare
Tullingesjön	Botkyrka			10 Maj	Alma Samzelius	Fröken
Utterkalfven	Botkyrka			6 Maj	Alma Samzelius	Fröken
Uttran	Botkyrka			18 Maj	Alma Samzelius	Fröken
Väsby Maren	Frötuna			1 Maj	C. J, Östrand	Godsegere
Åhnstasjön	Vestertelje			25 Apr.	L. J. Larson	Förvaltare
Östersjön utanför Östanå vid horizonten	Kulla			29 Mars	Thom. Sjöborg	Herr

Nyköpings Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Blacken, Mälarfjärd i . .	Tumbo Socken	158	25 Nov.	2 Maj	L. Lithell	Kyrkoherde
Bråviken till Häfringe och Arkö våken.	Nicolai	37	1 Febr.	11 Mars	Th. Thorkildsén	Tullöfveruppsyn.man
Båfven	Björnlunda			2 Maj	C. J. Nyqvist	Kyrkoherde
Dalsjön	Björnlunda			28 Apr.	C. J, Nyqvist	Kyrkoherde
Eknarn	Runtuna			27 Apr.	C. Th. Söderberg	Kyrkoherde
Galten, Mälarfjärd	Tumbo	158	25 Nov.	2 Maj	L. Lithell	Kyrkoherde
Glottran	Runtuna			20 Apr.	C. Th. Söderberg	Kyrkoherde
Hedensjön	Björnlunda			28 Apr.	C. J. Nyqvist	Kyrkoherde
Hjelmaren vid	Julita			9 Maj	M. von Post	Löjtnant
Hjelmaren, Östra, vid . .	Näshulta			9 Maj	Frith. Lybeck	Komminister
Hjelmaren, Östra, vid . .	Öija	156	30 Nov.	5 Maj	C. J. Svedelius	Kyrkoherde
Hjelmarsund	Öija	148	8 Dec.	5 Maj	C. J. Svedelius	Kyrkoherde
Insjöar i	Blacksta	147	30 Nov,	26 Apr.	Gust. Langborg	Kyrkoherde
Insjöar i	Gryth	148	5 Dec.	8 Maj	O. G, Söderlund	Kyrkoherde
Kyrksjön	Björnlunda			26 Apr.	C. J. Nyqvist	Kyrkoherde
Likstammen	Björnlunda			28 Apr.	C. J. Nyqvist	Kyrkoherde
Lockvattnet	Björnlunda			2 Maj	C. J. Nyqvist	Kyrkoherde
Långsjön	Runtuna			21 Apr.	C. Th. Söderberg	Kyrkoherde
Marsviken	Nicolai	142	12 Dec.	3 Maj	Th. Thorkildsén	Tullöfveruppsyn.man
Nyköpingsfjärden	Nicolai	148	10 Dec.	7 Maj	Th. Thorkildsén	Tullöfveruppsyn.man
Nyköpingsfjärden v. **staden**	Nyköping			4 Apr.	V. Rogstadius	Lektor

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Näshultasjön i	Näshulta Socken			4 Maj	Frith. Lybeck	Kyrkoherde
Oxelösund	Nicolai	82	23 Dec.	15 Mars	Th. Thorkildsén	Tullöfveruppsyn.man
Runnviken	Runtuna			27 Apr.	C. Th. Söderberg	Kyrkoherde
Stjernholmsviken	Nicolai	129	12 Dec.	20 Apr.	Th. Thorkildsén	Tullöfveruppsyn.man
Storsjön	Björnlunda			28 Apr.	C. J. Nyqvist	Kyrkoherde
Sundbysjön	Runtuna			26 Apr.	C. Th. Söderberg	Kyrkoherde
Sundhällafjärden	Bälinge			29 Apr.	P. G. Heideken	Kyrkoherde
Trubbofjärden	Bälinge			29 Apr.	P. G. Heideken	Kyrkoherde
Viren	Östra Vingåker			28 Apr.	Cl. Lewenhaupt	Grefve
Yngaren vid	Björkvik			29 Apr.	C. K. Mörner	Grefve
Åhlöffjärden och inre skärgården	Nicolai	94	20 Dec.	24 Mars	Th, Thorkildsèn	Tullöfveruppsyn.man
Öljaren	Julita			4 Maj	M. von Post	Löjtnant
Örsbacken	Nicolai	94	20 Dec.	4 Maj	Th. Thorkildsén	Tullöfveruppsyn.man

Örebro Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Alkvettern i	Bjurkärn Socken			9 Maj	Carl Molin	Inspektor
Björken, Lilla	Qvistbro	155	28 Nov.	2 Maj	A. Jenzén	Jägmästare
Björken, Stora	Qvistbro	152	30 Nov.	1 Maj	A. Jenzén	Jägmästare
Bredsjön, Lilla	Hjulsjö	163	28 Nov.	10 Maj	C. L. Behrman	Landtbrukare

Bredsjön. Stora	Hjulsjö	164	28 Nov.	11 Maj	C. L. Behrman	Landtbrukare
Essösundet i Hjelmaren	Glanshammar			13 Mars	L. F. Asker	Kontraktsprost
Glien	Ramsberg			8 Maj	L. Fernqvist	Landtbrukare
Grängen	Hjulsjö	165	28 Nov.	12 Maj	C. L. Behrman	Landtbrukare
Gränsjön	Hjulsjö	166	28 Nov.	13 Maj	C. L. Behrman	Landtbrukare
Hagbyån mellan Vickern och Nora sjö	Nora			13 Mars	C. G. Löwenhielm	Brukspatron
Hastasjön	Göthlunda			27 Apr.	F. M. Tottie	Jägmästare
Herrsjön	Bjurkärn			7 Maj	Carl Molin	Inspektor
Hjelmaren vid	Göthlunda			4 Maj	F. M. Tottie	Jägmästare
Hjelmaren, Mellanfjärden	Glanshammar			27 Apr.	L. F. Asker	Kontraktsprost
Hjulsjön	Hjulsjö	162	28 Nov.	9 Maj	C. L. Behrman	Landtbrukare
Hörken	N. Kopparberget			17 Maj	L. Fernqvist	Direktör
Kilsbäcken	Kil			10 Mars	N. U. Bergstedt	Kyrkoherde
Klotsjön	Ramsberg			23 Maj	L. Fernqvist	Direktör
Korslången	Ramsberg			24 Maj	L. Fernqvist	Direktör
Kumlaån	Kumla			15 Mars	G. De Geer	Baron
Kärn	Bjurkärn			7 Maj	Carl Molin	Inspektor
Ljusnaren	N. Kopparberget			16 Maj	L. Fernqvist	Direktör
Långvattnet	N. Kopparberget			24 Maj	L. Fernqvist	Direktör
Mosjön	Kumla	135	27 Nov.	11 Apr.	G. De Geer	Baron
Multen	Qvistbro	140	10 Dec.	29 Apr.	A. Jenzén	Jägmästare
Möckeln	Carlskoga	147	10 Dec.	6 Maj	G. Ödqvist	Possessionat
Norasjön	Nora	158	1 Dec.	8 Maj	C. G. Löwenhielm	Brukspatron
Norrelgen	Hellefors			16 Maj	Knut Rambäck	Civil-Ingeniör

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Norr-Mogen i	Ramsberg S:n			9 Maj	L. Fernqvist	Direktör
Norr- o. Sörsjön vid Löa	Ramsberg			9 Maj	L. Fernqvist	Direktör
Qvisseln	Hjulsjö	162	28 Nov.	9 Maj	C. L. Behrman	Landtbrukare
Ramen vid Vrethammar .	Ramsberg			6 Maj	L. Fernqvist	Direktör
Silksjön	Hellefors			16 Maj	Knut Rambäck	Civil-Ingeniör
Skagern vid	Qvistbro	117	23 Dec.	19 Apr.	A. Jenzén	Jägmästare
Sundsjön (Östra Toften) .	Skagershult	123	10 Dec.	12 Apr.	Adr. Giöbel	Jägmästare
Sörbyholmsjön	Fellingsbro			26 Apr.	H. Atterling	Brukspatron
Sör-Mogen	Ramsberg			8 Maj	L. Fernqvist	Direktör
Teen	Skagerhult	128	10 Dec.	17 Apr.	Adr. Giöbel	Jägmästare
Testen	Skagerhult	128	10 Dec.	17 Apr.	Adr. Giöbel	Jägmästare
Toften	Qvistbro	153	30 Nov.	2 Maj	A. Jenzén	Jägmästare
Torrvarpen	Hellefors			14 Maj	Knut Rambäck	Civil-Ingeniör
Tysslingen	Kil			25 Apr.	N. U. Bergstedt	Kyrkoherde
Täbyån	Kumla			20 Mars	G. De Geer	Baron
Ullvettern	Bjurkärn			10 Maj	Carl Molin	Inspektor
Åbyån	Fellingsbro			9 Mars	H. Atterling	Brukspatron
Åsjön . . . . , ...	Bjurkärn			9 Maj	Carl Molin	Inspektor
Ölsjön	Ramsberg			14 Maj	L. Fernqvist	Direktör
Örebrofjärden	Glanshammar			26 Apr.	L. F. Asker	Kontraktsprost
Österhammarsjön	Fellingsbro			30 Apr.	H. Atterling	Brukspatron

Vermlands Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Bredrefven i	Gåsborn Socken			15 Maj	G. Ekman	Direktör
Byelfven vid	By	101	12 Dec.	23 Mars	U. Wimnell	Grosshandlare
Clarelfven vid	Dahlby			28 Apr.	C. M. Örtensten	Bruksförvaltare
Dalkarlssjön	Nordmark			24 Maj	G. Ekman	Direktör
Djuprämen	Rämmen			16 Maj	G. Ekman	Direktör
Elfsjön	Gåsborn			14 Maj	G. Ekman	Direktör
Fjellrämen	Rämmen			22 Maj	G. Ekman	Direktör
Fryken vid	Fryksände	158	5 Dec.	12 Maj	G. H. Fogelberg	Bruksförvaltare
Glafsfjorden vid	Köla			10 Maj	H. O. Juel	Brukspatron
Hugnsjön	Köla	164	1 Dec.	14 Maj	H. O. Juel	Brukspatron
Laggen	Rämmen			15 Maj	G. Ekman	Direktör
Lelången	Blomskog	139	20 Dec.	8 Maj	Joh. Ekman	Bruksegare
Lesjön	Fernebo			16 Maj	G. Ekman	Direktör
Långban	Fernebo			18 Maj	G. Ekman	Direktör
Nysviksjön (eller Flagan)	Köla			17 Maj	H. O. Juel	Brukspatron
Rämsjön	Rämmen			14 Maj	G. Ekman	Direktör
Ränken	Köla	152	13 Dec.	14 Maj	H. O. Juel	Brukspatron
Silen, Vestra	Blomskog	139	20 Dec.	8 Maj	Joh. Ekman	Bruksegare
Silen, Östra	Blomskog			8 Maj	Joh, Ekman	Bruksegare
Sjöar 6 st. i	Nyed	154	11 Dec.	14 Maj	P. Erikson	Kronoläusman
Slädsjön	Rämmen			15 Maj	G. Ekman	Direktör
Smärre Skogssjöar i . . .	Blomskog			24 April—1 Maj	Joh. Ekman	Bruksegare

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Stora Lee, södra delen . .	Blomskog S:n			1 Maj	Joh. Ekman	Bruksegare
Stora Lee, n. del. el. "Foxen"	Blomskog			5 Maj	Joh. Ekman	Bruksegare
Vadjungen	Jernskog			15 Maj	L. A. Geijer	Herr
Venern vid	By			21 Apr.	N. Wimnell	Grosshandlare
Venern vid	Hammarö			15 Apr.	G. Palme	Landtbrukare
Yngen	Fernebo			22 Maj	G. Ekman	Direktör

Skaraborgs Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Bjursjön i	Lerdala Socken			8 Apr.	Fru Marie Renström,	född von Utfall
Flian	Hofby			20 Mars	D. J. Angelin	Possessionat
Götha Kanal mellan Viken och Vassbacken	Fägred	122	3 Dec.	4 Apr.	Axel Lindberg	Inspektor
Lidan i	Hofby			21 Mars	D. J. Angelin	Possessionat
Lidan i	Höra	87	13 Dec.	10 Mars	Ivar Wijk	Possessionat
Längen	Lerdala			27 Mars	Fru Marie Renström,	född von Utfall
Skagern vid	Amnehärad	118	18 Dec.	15 Apr.	C. F. af Geijerstam	Brukspatron
Tidan i	Fägred			6 Mars	Axel Lindberg	Inspektor
Tidan i	Yllestad	82	9 Dec.	1 Mars	J. P. Wetterlund	Komm.landtmätare

Venern, den del af s. k. Dalbosjön, som ligger N.V. om Kållands Härad	Rackeby Socken			10 Apr.	F. Löfqvist	Inspektor
Venern, Kinneviken	Hofby			27 Mars	D. J. Angelin	Possessionat
Venern vid	Medelplana			24 Mars	Gilbert Hamilton	Grefve
Venern vid	Thun			20 Apr.	Gustaf Carlsson	Herr
Viken	Fägred	143	3 Dec.	25 Apr.	Axel Lindberg	Inspektor
Åtran	Yllestad	94	1 Dec.	5 Mars	J. P. Wetterlund	Kommissionslandtm.

Elfsborgs Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Björkvattnet i	Ferglanda S:n			16 Apr.	I. Ferlin	Kyrkoherde
Fegen	Refvesjö			17 Apr.	G. Falk	Possessionat
Graflången	Romeled	122	30 Nov.	1 Apr.	C. O. af Sandeberg	Herr
Grosken, Lidaåns källa . .	Ving			1 Apr.	J. F. Broman	Direktör
Ibgen	Liared	137	1 Dec.	17 Apr.	H. Spaak	Possessionat
Iväg	Steneby			25 Apr.	J. P. Carleson	Herr
Kacken	Refvesjö			14 Apr.	G. Falk	Possessionat
Kalfsjön	Refvesjö			17 Apr.	G. Falk	Possessionat
Kyrksjön	Refvesjö			11 Apr.	G. Falk	Possessionat
Laxsjön	Steneby			17 Apr.	J. P. Carleson	Herr

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Lillsjön i	Lenghem Socken			14 Apr.	E. Sparre	Grefve
Mogden, eller Vingsjön . .	Ving			11 Apr.	I. F. Broman	Direktör
Mjörn vid	Bälinge	100	22 Dec.	1 Apr.	J. S. Ljunggren	Notarie
Mjörn vid	Lundby	106	22 Dec.	7 Apr.	A. Adelsköld	Löjtnant
Mjörn vid	Östad	106	21 Dec.	6 Apr.	S. Holmgren	Herr
Nyckelvattnet	Ferglanda			14 Apr.	I. Ferlin	Kyrkoherde
Näsöhl	Gunnarsnäs	120	17 Dec.	16 Apr.	A. G. Gyllenhoff	Kapten
Qvarnsjön, Lilla	Refvesjö			11 Apr.	G. Falk	Possessionat
Qvarnsjön, Stora	Refvesjö			15 Apr.	G. Falk	Possessionat
Refvesjön, eller Norrsjön .	Refvesjö			12 Apr.	G. Falk	Possessionat
Råvarp	Steneby			14 Apr.	J. P. Carleson	Herr
Semsjön	Sem	142	19 Nov.	9 Apr.	C. Hasselrot	Häradshöfding
Sjöarna på Torps skog. .	Bälinge			16 Apr.	J. S. Ljunggren	Notarie
Säfvaån i	Bälinge			17 Mars	J. S. Ljunggren	Notarie
Säfvelången	Lundby	110	16 Dec.	5 Apr.	A. Adelsköld	Löjtnant
Tidaån i	Liared			8 Mars	H. Spaak	Possessionat
Tolken, Viskaåns källa .	Ving			29 Apr.	J. F. Broman	Direktör
Åtraån	Refvesjö			16—10 Mars	G. Falk	Possessionat
Åsunden	Lenghem			18 Apr.	E. Sparre	Grefve

Bohus Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Befjaån i	Uddevalla stad			14 Mars	A. G. Holmgren	Herr
Bohlsjöarna	Nafverstad S:n			1 Maj	J. M. Wikström	Fanjunkare
Brofjorden	Bro	84	28 Dec.	22 Mars	A. P. Hylander	Herr
Bullarsjön, Norra	Nafverstad			28 Apr.	J. M. Wikström	Fanjunkare
Bullarsjön, Södra	Nafverstad			30 Apr.	J. M. Wikström	Fanjunkare
Byfjorden vid Gustafsberg	Uddevalla			6 Apr.	Claës Brinell	Herr
Byfjorden vid	Uddevalla			14 Mars	A. G. Holmgren	Herr
Fjellsjöarna i	Krokstad			1 Maj	J. M. T. Bromander	Löjtnant
Gullmarnsfjorden	Bro	91	26 Dec.	27 Mars	A. P. Hylander	Herr
Göta Elf vid	Säfve			11 Mars	J. E. Tillander	Kommissarie
Göta Elf i	Vesterlanda	80	16 Dec.	15 Mars	A. Reimers	Herr
Kattegat o. Käringöfjorden	Käringön	48[1]	31 Dec.	13 Jan.	A. Simson	Kapellpredikant
Kungsån	Landvetter	110	18 Dec.	28 Mars	J. F. Fast	Kyrkoherde
Landvettersjön	Landvetter	121	12 Dec.	12 Apr.	J. F. Fast	Kyrkoherde
Lersjön	Krokstad			20 Apr.	J. M. T. Bromander	Löjtnant
Lillån	Landvetter	100	18 Dec.	28 Mars	J. F. Fast	Kyrkoherde
Långvattnet	Nafverstad			1 Maj	J. M. Wikström	Fanjunkare
Nersjön	Landvetter	106	14 Dec.	30 Mars	J. F. Fast	Kyrkoherde
Nordsjön	Landvetter			12 Apr.	J. F. Fast	Kyrkoherde
Nordre Elf vid	Säfve			13 Mars	J. E. Tillander	Kommissarie
Sannesjön	Krokstad			20 Apr.	J. M. T. Bromander	Löjtnant
Sjöar i	Häryda	119	14 Dec.	15 Mars	J. F. Fast	Kyrkoherde

[1]) Lade sig åter den 24 Januari och uppgick slutligen den 28 Februari.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Åbyfjorden i	Bro Socken	84	28 Dec.	22 Mars	A. P. Hylander	Herr
Örkilselfven	Krokstad			21 Mars	J. M. F. Bromander	Löjtnant

Linköpings Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Backsjön i	V. Ny Socken			27 Apr.	A. Becklin	Kamrer
Bona Qvarnsjö	V. Ny			24 Apr.	A. Becklin	Kamrer
Elgsjön	Hellestad			30 Apr.	E. Sondén	Bruksförvaltare
Emten	Hellestad			28 Apr.	E. Sondén	Bruksförvaltare
Fränsjön	V. Ny			24 Apr.	A. Becklin	Kamrer
"Hafvet" vid Medevi brunn	V. Ny			17 Apr.	A. Becklin	Kamrer
Hellestadsån	Hellestad			14 Mars	E. Sondén	Bruksförvaltare
Hornspillaren, Stora . . .	Hellestad			20 Apr.	E. Sondén	Bruksförvaltare
Jernlunden	Vårdnäs	119	24 Dec.	22 Apr.	J. M. Brogren	Inspektor
Kalfsjön	V. Ny			17 Apr.	A. Becklin	Kamrer
Lien	Tjellmo	159	20 Nov.	28 Apr.	Gustaf Richter	Possessionat
Lägeln, Östra	Sund	142	12 Dec.	3 Maj	L. R. Rääf	Kammarjunkare
Medevi Qvarnsjö	V. Ny			24 Apr.	A. Becklin	Kamrer
Motala ström	Vreta Kloster	72	27 Dec.	9 Mars	U. Kraft	Slussinspektor
Närlen	Hellestad			19 Apr.	E. Sondén	Bruksförvaltare
Rengen, Lilla	Vårdnäs	82	24 Dec.	16 Mars	J. M. Brogren	Inspektor

Rengen, Stora	Vårdnäs	107	24 Dec.	10 Apr.	J. M. Brogren	Inspektor
Resjön, Lilla	V. Ny			20 Apr.	A, Becklin	Kamrer
Resjön, Stora	V. Ny			18 Apr.	A. Becklin	Kamrer
Roxen	Vreta Kloster	132	10 Dec.	21 Apr.	U. Kraft	Slussinspektor
Slätbaken	Skällvik	123	18 Dec.	20 Apr.	O. Mannerstråle	Brukspatron
Stångån	Vreta Kloster	122	12 Dec.	13 Apr.	U. Kraft	Slussinspektor
Svartån	Vreta Kloster	126	12 Dec.	17 Apr.	U. Kraft	Slussinspektor
Svartsjön	V. Ny			29 Apr.	A. Becklin	Kamrer
Valstern	V. Ny			29 Apr.	A. Becklin	Kamrer
Vettern norr om Räkneöarne	V. Ny			15 Apr.	A. Becklin	Kamrer
Åsunden	Vårdnäs	119	24 Dec.	22 Apr.	J. M. Brogren	Inspektor

Jönköpings Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Adelöfsjön	Adelöf Socken	121	5 Dec.	5 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare, svärdsm.
Almesåkrasjön	Almesåkra	140	1 Dec.	20 Apr.	J. A. Björk	Landtbrukare
Annebergsjön	Bredaryd			20 Apr.	J. von Mentzer	Major
Björnsjön	Korsberga			18 Apr.	P. J. Svenson	Skollärare
Bordsjön	Askeryd	121	5 Dec.	5 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Djurafallsjön	Linderås	122	4 Dec.	5 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Eksjöhofgårdsjön i	Vallsjö Socken			18 Apr.	R. A. Gyllenkrok	Häradshöfding
Flåren	Tännö			15 Apr.	F. J. Svensson	Pastor
Fernebosjön	Korsberga			13 Apr.	P. J. Svenson	Skollärare
Fredriksdalsjön	Almesåkra	140	1 Dec.	20 Apr.	J. A. Björk	Landtbrukare
Frucken	Linderås	122	4 Dec.	5 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Gäddeviksholm el. Hästsjön	Flisby	139	2 Dec.	20 Apr.	E. Svensson	Herr
Hjertasjön	Korsberga			30 Mars	P. J. Svenson	Skollärare
Islingen	Frinneryd	123	4 Dec.	6 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Johannesbergsjön	Flisby			16 Apr.	Ivan Nauclér	Direktör
Kalfven	Linderås	121	5 Dec.	5 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Kierydsjön	Virede	121	5 Dec.	5 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Landsjön	Skärstad			10 Apr.	J. Eckerberg	
Lannafallsjön	Almesåkra	140	30 Nov.	19 Apr.	J. A. Björk	Landtbrukare
Lillån i	Linderås	111	5 Dec.	26 Mars	M. Uggla	Fanjunkare
Loren	Linderås	121	5 Dec.	5 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Lägeln, Vestra	Askeryd	121	5 Dec.	5 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Mosserydsjön	Vireda	121	5 Dec.	5 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Noen	Adelöf	118	6 Dec.	3 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Nästasjön	Kärda	111	23 Dec.	13 Apr.	Axel Bergh	Pastor
Ra-kalfven	Bondstorp	131	2 Dec.	12 Apr.	P. C. Ramberg	Bruksförvaltare
Ralången	Lomeryd	119	6 Dec.	4 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Rasjön	Bondstorp	133	4 Dec.	16 Apr.	P. C. Ramberg	Bruksförvaltare
Rusken	Nydala			26 Apr.	F. V. Lund	Förvaltare
Sjön vid Yxanhult	Korsberga			16 Apr.	P. J. Svenson	Skollärare

Skrapstadsjön	Vallsjö			17 Apr.	R. A. Gyllenkrok	Häradshöfding
Småsjöar i	Bredaryd			20 Apr.	J. von Mentzer	Major
Svartån	Flisby	104	9 Dec.	23 Mars	Ivan Nauclér	Direktör
Säby-sjön	Säby	119	5 Dec.	3 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Säfsjön	Almesåkra	141	29 Nov.	18 Apr.	J. A. Björk	Landtbrukare
Säfsjösjön	Vallsjö			18 Apr.	R. A. Gyllenkrok	Häradshöfding
Sörasjön	Korsberga			3 Apr.	P. J. Svenson	Skollärare
Sötåsasjön	Adelöf	121	5 Dec.	5 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Söljen	Frinneryd	122	5 Dec.	6 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Vallsjön	Vallsjö			19 Apr.	R. A. Gyllenkrok	Häradshöfding
Venstern	Linderås	117	8 Dec.	4 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Vettern vid Grenna. . . .	Grenna	63	1 Febr.	5 Apr.[1]	G. O. Hall	Löjtnant
Vidöstern	Tännö			13 Apr.	F. J. Pettersson	Pastor
Viredaholmsjön	Vireda	121	5 Dec.	5 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Vrangsjön	Marbäck	121	5 Dec.	5 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare
Ödesjön	Säby	122	4 Dec.	5 Apr.	M. Uggla	Fanjunkare

Vexiö Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Barrsjön i	Söraby Socken	127	28 Nov.	4 Apr.	P. E. Nilsson	Landtbrukare
Biersjön	Stenbrohult	118	29 Nov.	27 Mars	G. Linnér	Komm. och v. Pastor

[1]) Den 9 April var hela sjön isbelagd kl. 6 f. m., men efter 3 timmar var isen åter försvunnen.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Björnsjön i	Nottebäck S:n	144	5 Dec.	28 Apr.	C. Lindvall	Kommin. Fil. D:r
Bolmen	Angelstad	105	15 Dec.	13 Mars	H. von Schönberg	Löjtnant
Evægöl	Nottebäck	137	2 Dec.	18 Apr.	C. Lindvall	Kommin. Fil. D:r
Hedesjön	Nottebäck	144	5 Dec.	28 Apr.	C. Lindvall	Kommin. Fil. D:r
Helga sjö	Vexiö			24 Apr.	C. F. Malmstedt	Landtbrukare
Helga sjö vid Söraby . . .	Söraby			20 Apr.	P. E. Nilsson	Landtbrukare
Horshaga	Nottebäck	137	2 Dec.	18 Apr.	C. Lindvall	Kommin. Fil. D:r
Hultsjön	Nottebäck	136	2 Dec.	17 Apr.	C. Lindvall	Kommin. Fil. D:r
Innaren	Söraby			19 Apr.	P. E. Nilsson	Landtbrukare
Kösen	Angelstad	103	14 Dec.	27 Mars	H. von Schönberg	Löjtnant
Laen	Hofmanstorp			11 Apr.	C. Magnusson	Brukspatron
Lilla eller Rutarydsjön . .	Angelstad	105	10 Dec.	25 Mars	H. von Schönberg	Löjtnant
Madkroken	Nottebäck	125	18 Dec.	22 Apr.	C. Lindvall	Kommin. Fil. D:r
Miensjön	Urshult	99	23 Dec.	1 Apr.	O. V. Örner	Löjtnant
Möckeln . . . . , ...	Stenbrohult	115	4 Dec.	29 Mars	G. Linnér	Kommin. o. v. Pastor
Norrsjön	Nottebäck	125	18 Dec.	22 Apr.	C. Lindvall	Kommin. Fil. D:r
Spjelsjön	V. Thorsås			24 Mars	G. M. Sjöblom	Juvelerare
Stråken	Moheda			13 Apr.	Hyltén-Cavallius	Öfverste m. m.
Stråken, nordligaste delen	Moheda			20 Apr.	Hyltén-Cavallius	Öfverste m. m.
Strömmen från Björnsjön	Nottebäck	90	18 Dec.	18 Mars	C. Lindvall	Kommin. Fil. D:r
Svarthultsjön	Elghult	115	1 Dec.	26 Mars	C. A. Sommarin	Komminister
Såganässjön	Stenbrohult	118	29 Nov.	27 Mars	G. Linnér	Kommin. o. v. Pastor
Sörabysjön	Söraby	135	30 Nov.	14 Apr.	P. E. Nilsson	Landtbrukare

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Vexiö-sjön	Vexiö			2 Apr.	C. F. Malmstedt	Landtbrukare
Vårgölen	Notteback	137	2 Dec.	18 Apr.	C. Lindvall	Kommin. Fil. D:r
Yen	Hofmanstorp			14 Apr.	C. Magnusson	Brukspatron
Åresjön	V. Thorsås			24 Mars	G. M. Sjöblom	Juvelerare
Åsnen	Urshult	101	20 Dec.	31 Mars	O. V. Örner	Löjtnant
Åsnen, Skatelöfsfjorden .	V. Thorsås			6 Apr.	G. M. Sjöblom	Juvelerare
Ånghultsjön	Notteback	120	18 Dec.	17 Apr.	C. Lindvall	Kommin. Fil. D:r
Årydsjön	Furuby			16 Apr.	C. Magnusson	Brukspatron
Öaren	Söraby	133	29 Nov.	11 Apr.	P. E. Nilsson	Landtbrukare
Öfra sjö	Söraby			15 Apr.	P. E. Nilsson	Landtbrukare

Kalmar Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Anen i	Locknevi Socken			24 Apr.	Hj. Cullberg	Godsegare
Emån	Målilla			11 Mars	Carl Engqvist	Bruksegare
Gallsjön	Tuna	157	8 Nov.	13 Apr.	K. Hammarskjöld	Löjtnant
Gamlebyviken och Gudingen	Lofta	91	27 Dec.	28 Mars	C. Rydström	K. Hushållnings Sällskapets Sekreterare
Gersjön	Locknevi			25 Apr.	Hj. Cullberg	Godsegare
Hafvet mellan Oskarshamn och Öland samt stadens yttre hamn	Döderhult	75	3 Dec.	16 Mars	P. Deurell	Vice Konsul

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Hagelrumsån i	Målilla Socken			15 Mars	Carl Engqvist	Bruksegare
Hullingen	Målilla			1 Apr.	Carl Engqvist	Bruksegare
Hummeln	Kristdala	115	18 Dec.	12 Apr.	O. Weidenhielm	Statsråd
Hägern.	Kristdala	112	15 Dec.	6 Apr.	O. Weidenhielm	Statsråd
Inre hamnen i Oskarshamn	Döderhult	88	23 Dec.	22 Mars	P. Deurell	Vice Konsul
Insjöar kring Oskarshamn	Döderhult	120	29 Nov.	30 Mars	P. Deurell	Vice Konsul
Insjöar i	Locknevi			24 Apr.	Hj. Cullberg	Godsegare
Kalmarsund vid St. Möckleby på Öland	St. Möckleby[1]	28	3 Jan.	10 Mars	P. J. V. Forling	Bruksbokhållare
Långgölen	Kristdala	102	20 Dec.	1 Apr.	O. Weidenhielm	Statsråd
Maren	Gladhammar			12 Apr.	V. Ljung	Direktör
Mossebosjön	Pelarne			11 Apr.	Emil Drangel	Kapten
Nejen	Kristdala	113	15 Dec.	7 Apr.	O. Weidenhielm	Statsråd
Odensvi Kyrksjö	Odensvi	138	1 Dec.	18 Apr.	C. Carleson	Kapten
Solaren	Locknevi			17 Apr.	Hj. Cullberg	Godsegare
Spillen	Locknevi			17 Apr.	Hj. Cullberg	Godsegare
Söderåkraån	Söderåkra	64	30 Nov.	3 Mars	A. Schram	Provincialläkare
Tynn	Odensvi	129	22 Dec.	30 Apr.	O. Carleson	Kapten
Vissefjerda Kyrksjö . . .	Vissefjerda	110	15 Dec.	26 Mars	Th. Lindvall	Kronolänsman
Yxern	Locknevi			15 Apr.	Hj. Cullberg	Godsegare

[1]) Öppet den 12 Januari—18 Februari.

Blekinge Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Redden, yttre vid	Carlskrona stad	71	23 Dec.	4 Mars	Adolf Olsen	Löjtnant
Redden, inre vid	Carlskrona	90	23 Dec.	23 Mars	Adolf Olsen	Löjtnant
Södra sjön	Kyrkhult			27 Mars	P. Rönbeck	Kyrkoherde
Östersjön utanför	Carlskrona	5	22 Febr.	27 Febr.	Adolf Olsen	Löjtnant
Östersjön kring Hanö fyr	Sölvesborg [1])	64	18 Dec.	20 Febr.	M. Petterson	Fyrmästare

Christianstads Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Råbelöfsjön i	Österlöf Socken	101	12 Dec.	23 Mars	E. Möllerberg	Agronom
Tunbyholmsjön	Smedstorp	97	15 Dec.	22 Mars	G. Carlsen	Possessionat
Vattendrag i	Glimåkra	90	30 Nov.	1 Mars	P. H. Paulsson	Kyrkoherde

Malmöhus Län.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Lommabugten i	Lomma Socken			9 Mars	E. V. Olbers	Adjunkt vid Alnarp
Stränderna mellan Malmö och Löddesborg	Lomma			13 Mars	E. V. Olbers	Adjunkt vid Alnarp

[1]) Drifis som kom och gick. Fyren släckt den 11—17 Februari, då intet öppet vatten var synligt.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Öresund, ofarbart mellan Malmö och Köpenhamn	Lomma Socken			18 Febr.	E. V. Olbers	Adjunkt vid Alnarp
Öresund utanför Malmö hamn	Lomma			7 Mars	E. V. Olbers	Adjunkt vid Alnarp
Öresund vid	Skanör			8 Mars	Ludv. Norman	Herr

Gotland.

Vattendrag		Istid	Tillfrös	Uppgick	Observatör	
Bandelundavik el. Bursvik i	Bur Socken	89	25 Dec.	28 Mars	A. Lyth	Kyrkoherde
Botvaldavikshamn	Gothem	71	23 Dec.[1]	15 Mars	L. P. Engbom	Andre Landtmätare
Ejmundsån	Mästerby			17 Mars	S. V. Gustafsson	K. Hush.S. Sekreter.
Fårösund	Bunge	111	22 Dec.	12 Apr.	J. Söderberg	Herr
Gothemsån	Gothem	79	26 Dec.	15 Mars	L. P. Engbom	Andre Landtmätare
Hafvet utanf. Faluddens fyr	Öja	14	8 Febr.	22 Febr.	V. F. Ankarkrona	Kapten
Hafvet fr. Ronehamn 1 mil ut till Holmarna	Rone	83	27 Dec.	20 Mars	L. Cramér	Konsul
Hafvet utanför Ronehamn till synkretsen	Rone	57	28 Dec.	23 Febr.	L. Cramér	Konsul
Hörsne eller Lina-myr	Gothem	92	17 Dec.	19 Mars	L. P. Engbom	Andre Landtmätare
Insjöar i	Bur	121	5 Dec,	5 Apr.	A. Lyth	Kyrkoherde
Kappelsviken	Hangvahr			24 Mars	J. F. Hagström	Tullinspektor Fil. D:r

[1]) Öppen från den 16—27 Januari.

Mullvaldsån	Hemse			24 Mars	Frith. Lillja	Apothekare
Nygårdsbäcken	Vesterhejde	82	18 Dec.	10 Mars	A. Kylander	Major
Oxarfveån	Hemse			20 Mars	Frith. Lillja	Apothekare
Ronehamn, yttre redden .	Rone	96	20 Dec.	26 Mars	L. Cramér	Konsul
Ronehamn, inre hamnen .	Rone	98	19 Dec.	27 Mars	L. Cramér	Konsul
Stockvikshamn	Öja	46	23 Dec.[1]	23 Febr.	U. H. Ankarcrona	Kapten
Sundet mellan Gotland och Östergarnsholmen	Östergarn [2])	15	8 Febr.	23 Febr.	A. C. Haufman	Kyrkoherde
Viblebäcken	Vesterhejde	27	24 Dec.	1 Mars	A. Kylander	Major

Summa 650 iakttagelser, hvaraf 267 fullständiga, af 235 observatörer.

[1]) Öppen från den 1—17 Januari.
[2]) Uppgifves ej hafva varit tillfruset på öfver 30 år, men isbelades nu så fast att derå kunde köras.

Tillägg.

Under tryckningen af ofvanstående hafva ytterligare följande värdefulla meddelanden ingått.

XX. *Bergviken* och XXI. *Varpen*, sjöar i Helsingland, som bildas af Ljusne- och Voxna-Elfvarnas förenade vatten.

Meddeladt af Kronobefallningsmannen A. G. Blombergsson, enligt uppgifter från Trafik-Chefen för Söderhamn-Bollnäs' kommunikationsled.

XX. Bergviken.				XX. Varpen.			
Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.	Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.
1861-62	—	—	18 Maj	1861-62	—	—	13 Maj
1862-63	161	20 Nov.	30 Apr.	1862-63	157	20 Nov.	26 Apr.
1863-64	177	20 Nov.	16 Maj	1863-64	172	20 Nov.	11 Maj
1864-65	185	5 Nov.	9 Maj	1864-65	180	5 Nov.	4 Maj
1865-66	174	15 Nov.	8 Maj	1865-66	169	15 Nov.	3 Maj
1866-67	205	16 Nov.	9 Juni	1866-67	195	16 Nov.	30 Maj
1867-68	160	19 Nov.	28 Apr.	1867-68	156	19 Nov.	24 Apr.
1868-69	167	11 Nov.	27 Apr.	1868-69	164	11 Nov.	24 Apr.
1869-70	174	3 Nov.	26 Apr.	1869-70	168	3 Nov.	20 Apr.
1870-71	188	9 Nov.	16 Maj	1870-71	181	9 Nov.	9 Maj
med.	**177**	**13 Nov.**	**10 Maj**	**med.**	**171**	**13 Nov.**	**4 Maj**

XXII. *Kärnsjön* i Ny Eds socken af Vermland.

Meddeladt af Kronolänsmannen och Ekonomidirektören P. Erikson, utgörande dels anteckningar af framlidne Brukspatronen O. Lennartson Sen. från 1791—96, dels egna anteckningar från 1837—71.

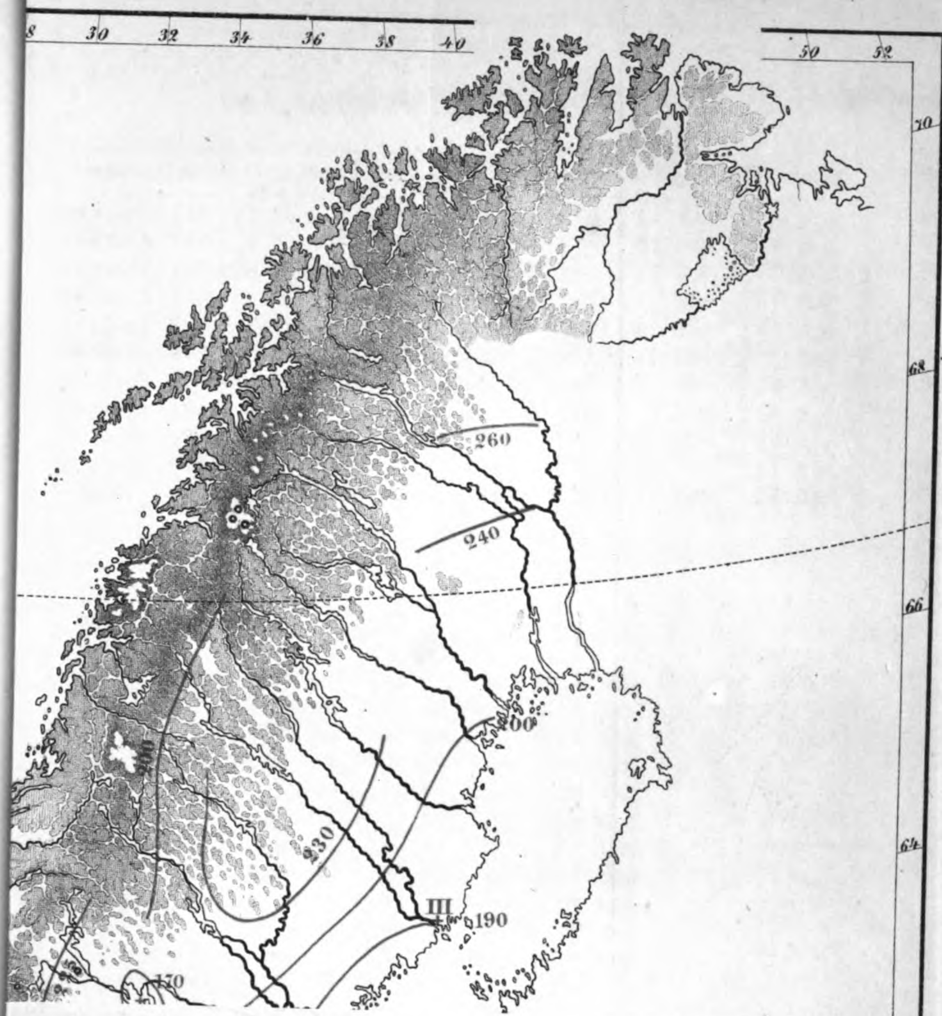
Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.	Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.
1790-91	—	—	23 Apr.	—	—	—	—
1791-92	—	24 Oct. [1])	15 Apr.	—	—	—	—
1792-93	—	27 Nov. [1])	3 Apr.	1836-37	—	—	29 Apr.
1793-94	—	28 Nov. [2])	15 Apr.	1837-38	173	16 Nov.	8 Maj
1794-95	158	19 Nov.	26 Apr.	1838-39	171	19 Nov.	9 Maj
1795-96	153	6 Nov. [3])	19 Apr.	1839-40	143	30 Nov.	22 Apr.
1796-97	—	15 Nov.	—	1840-41	146	28 Nov.	23 Apr.

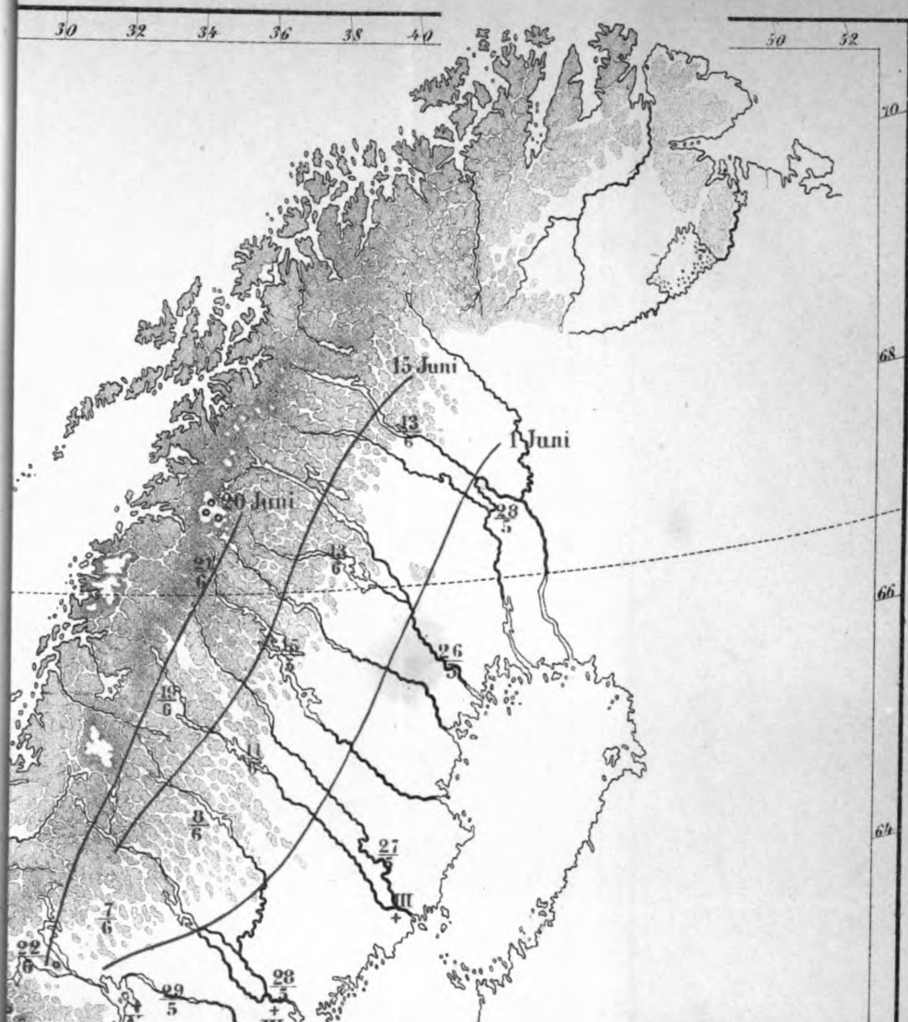
[1]) Sjöarna voro nu tillfrusna.
[2]) Kördes Kärn och andra småsjöar i Ny Ed.
[3]) Uppgick igen den 19 och tillfrös på nytt den 30 November.

Vintern.	Istid.	Isläggning.	Islossning.	Vintern.	Istid.	Isläggning.	Islossning.
1841-42	149	11 Nov.	9 Apr.	1851-52	167	18 Nov.	4 Maj
1842-43	185	4 Nov.	8 Maj	1852-53	192	24 Oct.	4 Maj
1843-44	153	23 Nov.	25 Apr.	1853-54	119	7 Dec.	5 Apr.
1844-45	158	1 Nov.	8 Apr.	1854-55	178	10 Nov.	7 Maj
1845-46	130	8 Dec.	17 Apr.	1855-56	154	22 Nov.	25 Apr.
1846-47	162	27 Nov.	8 Maj	1856-57	173	11 Nov.	3 Maj
1847-48	99	4 Jan.	13 Apr.	1857-58	150	25 Nov.	24 Apr.
1848-49	181	5 Nov.	5 Maj	1858-59	168	6 Nov.	23 Apr.
1849-50	160	20 Nov.	29 Apr.	1859-60	152	28 Nov.	29 Apr.
1850-51	168	11 Nov.	28 Apr.	1860-61	148	20 Nov.	17 Apr.
med.	**155**	**20 Nov.**	**24 Apr.**	**med.**	**160**	**17 Nov.**	**26 Apr.**

Vinter.	Istid.	Isläggning.	Islossning.
1861-62	165	17 Nov.	1 Maj
1862-63	124	8 Dec.	12 Apr.
1863-64	149	13 Dec.	11 Maj
1864-65	180	29 Oct.	27 Apr.
1865-66	148	28 Nov.	25 Apr.
1866-67	174	17 Nov.	10 Maj
1867-68	146	24 Nov.	19 Apr.
1868-69	172	29 Oct.	19 Apr.
1869-70	146	28 Nov.	23 Apr.
1870-71	154	6 Dec.	9 Maj
med.	**156**	**23 Nov.**	**28 Apr.**

Rättelse: Sid. 14 nedersta raden står: **162** läs: **154**

30
32
34
36
38
40
50
52
70
68
66
64
260
240
200
230
III
190
170

30
32
34
36
38
40
50
52
70
68
66
64
15 Juni
1 Juni
20 Juni

30
32
34
36
38
40
50
52
70
68
66
64
1 Octob.
15 Octob.
25 Octob.
1 Dec.
26
10
25
10

OM SKILJANDET AF RÖTTERNA TILL EN SYNEKTISK FUNKTION AF EN VARIABEL

AF

G. MITTAG-LEFFLER.

Upsala Universitets Årsskrift. 1872.

Mathematik och Naturvetenskap. II.

STOCKHOLM
IWAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI
1872.

Om skiljandet af rötterna till en synektisk funktion af en variabel

af

G. MITTAG-LEFFLER.

Problemet att skilja rötterna till en synektisk funktion af en variabel, så att hvarje rot blir innestängd inom en viss kontur, som icke innehåller mer än denna rot, uppställdes, efter hvad vi ha oss bekant, för första gången uti en mémoire, som Cauchy inlemnade till Akademien i Turin den 27 November 1831 och som Akademien lät litografiera. Cauchy baserar problemets solution på det af honom funna så kallade »Cauchyanska theoremet för rötter». Liksom det Sturmska och det Fourierska theoremet inom eqvationstheorien lemna oss medel att skilja de reela rötterna till ett algebraiskt polynom, så lemnar Cauchys theorem medlet att skilja äfven de imaginära rötterna och detta icke endast till ett algebraiskt polynom, utan till en synektisk funktion i allmänhet. Cauchy bevisar sitt theorem med användning af den af honom skapade résidu-kalkylen. Som densamma icke är något annat än ett species af integralkalkylen, kommer theoremet att i den mathematiska lärobyggnaden intaga sin plats inom denna kalkyl. Theoremets giltighet är då beroende af den skärpa, med hvilken man lyckats bestämma betydelsen af en integral mellan imaginära gränser, af en résidu-integral, med mera dylikt.

Cauchy har flera gånger återupptagit sitt första bevis och mer eller mindre modifierat detsamma, men i grunden är det alltid samma bevis, såsnart theoremet skall gälla för synektiska funktioner i allmänhet.

Det enda bevis utom det Cauchyanska, som är oss bekant, är af Dillner och finnes intaget uti Maj—Juli-häftet, årgången 1871 af Tidskrift för Mathematik och Fysik. Detta bevis stödjer sig på en utveckling af synektiska funktioner uti oändliga produkter, hvilken utveckling sker med användning af samt baserar sig på theorien för definita integraler mellan imaginära gränser.

Vår uppgift uti första paragrafen af denna afhandling är att visa, att det Cauchyanska theoremet icke för sitt bevisande förutsätter hvarken differential- eller integralkalkyl, utan att detsamma endast är en omedelbar följd af sjelfva definitionerna på *synekticitet* och på *rot.*

I andra paragrafen vilja vi söka visa huruledes theoremet kan användas för åvägabringande af rötternas skiljande, och huruledes detta alltid medels detsamma bör vara möjligt.

I tredje paragrafen vilja vi använda de föregående theorierna på några speciella exempel.

Hela den följande utvecklingen är bygd på den framställning af imaginärernas eller de geometriska komplexernas räknelagar, som af Dillner finnes utförd uti årgångarne 1868, 1869 och 1870 af Tidskrift för Mathematik och Fysik. Beteckningarne äro öfverallt, der ej annat särskildt angifves, desamma som hos Dillner.

§ 1.

Bevis för Cauchys theorem om rötter.

Definition 1. *Om $r_\theta = f(\rho_\sigma)$, så har r_θ i allmänhet flera olika värden uti punkten ρ_σ. Om det för ett af dessa värden inträffar, att $f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta)$ har ett motsvarigt värde sådant att $f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta) - f(\rho_\sigma)$ är en oändligt liten qvantitet, då modylen ε till ε_δ konvergerar mot noll, så säges r_θ* **för detta värde** *vara en* **kontinuerlig** *funktion af ρ_σ uti punkten ρ_σ och* **kontinuerlig i den riktning,** *hvilken bestämmes utaf argumentet δ till tillskottet ε_δ.*

Definition 2. *Om $f(\rho_\sigma)$ för ett af sina värden är en kontinuerlig funktion af ρ_σ i alla riktningar omkring denna punkt, och om det gifves ett tal μ, hvilket oberoende af δ ger*

$$\lim \frac{f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta) - f(\rho_\sigma)}{(\varepsilon_\delta)^\mu}$$

ett värde skildt från noll och oändligheten och äfven oberoende af δ, så säges $f(\rho_\sigma)$ för det ifrågavarande värdet vara en **monogen** *funktion af ρ_σ uti punkten ρ_σ.*

Det är tydligt, att $f(\rho_\sigma)$ kan vara kontinuerlig i alla riktningar kring punkten ρ_σ utan att derföre vara monogen i denna punkt, ty det är möjligt, att den oändligt lilla qvantiteten $f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta) - f(\rho_\sigma)$ är af olika ordning alltefter den olika riktningen af ε_δ. Det är också möjligt, att

$$\lim \frac{f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta) - f(\rho_\sigma)}{(\varepsilon_\delta)^\mu}$$

är en funktion af δ.

Den definition vi nu gifvit på monogeneitet är icke den vanliga. Denna, den må nu framställas under den ena eller andra formen, innehåller, så vidt vi ha oss bekant, alltid att

$$\lim \frac{f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta) - f(\rho_\sigma)}{\varepsilon_\delta}$$

skall ha ett konstant värde.

Vi se dock icke något skäl, hvarföre man på förhand, utan föregående undersökning, sätter $\mu = 1$ och ha derföre sökt att befria vår definition från denna inskränkning och göra densamma så generel som möjligt. Vi komma i det följande att *bevisa*, att en egenskap hos alla så kallade synektiska funktioner är, att μ är ett helt tal.

Man finner äfven en åsigt (se: Théorie élémentaire des Quantités complexes par Hoüel), hvilken, utan närmare undersökning, antager, att det ligger i sakens natur, att

$$\lim \frac{f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta) - f(\rho_\sigma)}{\varepsilon_\delta}$$

är oberoende af ε_δ:s riktning, så vida $f(\rho_\sigma)$ är en *verklig* funktion af variabeln ρ_σ.

Man anser då, att $f(\rho_\sigma)$ är en *verklig* funktion af variabeln ρ_σ endast så ofta funktionsformen erhålles genom att i den reela funktionen $f(x)$ af den reela variabeln x införa den geometriska komplexen ρ_σ istället för x. Man resonerar då på följande sätt:

$$\text{Lim} \frac{f(x+h) - f(x)}{h}$$

har ett värde, som är oberoende af h:s beskaffenhet. Räknelagarne för imaginärerna äro desamma, som för reela qvantiteter, och således bör också värdet af

$$\lim \frac{f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta) - f(\rho_\sigma)}{\varepsilon_\delta}$$

vara oberoende af det sätt, på hvilket ε_δ konvergerar mot noll.

Mot detta resonemang kan man för det första anmärka, att man för bevisandet af ett theorem, som gäller de geometriska kom-

plexerna, tar sin tillflygt till en sats ur de reela qvantiteternas theori. Detta förfaringssätt torde dock befinnas mindre lämpligt, om man betänker, att en geometrisk komplex är en fullt bestämd storhet, hvilken följer sina egna fullständigt, och utan afseende på de så kallade reela qvantiteterna, definierade räknelagar.

Men för det andra är påståendet derom att

$$\lim \frac{f(x+h)-f(x)}{h}$$

är oberoende af h endast riktigt, när $f(x)$ är kontinuerlig i punkten x.

Eger deremot diskontinuitet rum i denna punkt, så har

$$\lim \frac{f(x+h)-f(x)}{h}$$

olika värde, allteftersom h har positivt eller negativt tecken eller med andra ord har till argument ett jemnt eller udda antal π, och i en sådan punkt kan man således vara säker på att

$$\lim \frac{f(\rho_\sigma+\varepsilon_\vartheta)-f(\rho_\sigma)}{\varepsilon_\vartheta}$$

ingalunda är oberoende af argumentet ϑ.

Sedan vi nu fixerat begreppet monogeneitet, öfvergå vi till definitionen på monodromeitet.

Definition 3. *Låt oss hafva ett visst gebit af planet begränsadt af en viss kontur, hvilken vi kalla* **monodromeitetskonturen.** *Om man tager en punkt godtyckligt inom denna kontur, så har $f(\rho_\sigma)$ ett eller flera värden i denna punkt. Om man då inom densamma tager en ny punkt, hvar som helst, samt låter ρ_σ mellan de båda punkterna beskrifva en kontinuerlig kontur, hvilken som helst, som med alla sina punkter faller inom monodromeitetskonturen, och det inträffar, att $f(\rho_\sigma)$ för hvart och ett af sina värden i den första punkten kontinuerligt öfvergår till ett värde i den sednare, som är oberoende af den af ρ_σ tillryggalagda vägen och endast ändras med de olika värdena i utgångspunkten, så säges $f(\rho_\sigma)$ inom det af* **monodromeitetskonturen**

begränsade **monodromeitetsgebitet** *vara en* **monodrom** *funktion af* ρ_δ.

Utaf denna definition kan man draga följande slutsats:

Definition 4. *Om* ρ_σ *genomlöper en sluten kontur belägen inom monodromeitetsgebitet huru många gånger som helst, så har* $f(\rho_\sigma)$ *alltid samma värde i samma punkter, då rörelsen ständigt tänkes börjad i samma punkt och med samma värde på* $f(\rho_\sigma)$. $f(\rho_\sigma)$ *säges derföre vara en* **för denna kontur monodrom** *funktion af* ρ_σ.

Så vidt vi ha oss bekant, har ingen författare, som sysselsatt sig med dessa frågor, med tydlighet framhållit, att $f(\rho_\sigma)$ i utgångspunkten för sin rörelse kan ha flera olika värden, och att värdet i slutpunkten är beroende af hvilket utaf dessa man väljer till begynnelsevärde.

I det följande kommer alltid, der ej annat uttryckligen säges, att förutsättas, att utgångspunkten samt begynnelsevärdet af $f(\rho_\sigma)$ äro desamma under loppet af hvarje undersökning.

Vi vilja belysa sakens sammanhang med ett enkelt exempel.

Man är allmänt öfverens om att $(1+\rho_\sigma)^\mu$ är, hvilket reelt värde μ än har, en monodrom funktion af ρ_σ för hvarje cirkelkontur med origo till medelpunkt och en radie som är mindre än ett. Låt oss nu antaga, att ρ_σ för någon af dessa cirkelkonturer alltid börjar sin rörelse t. ex. i en punkt belägen på cirkelkonturen i tredje qvadranten. Argumentet för $1+\rho_\sigma$ är i en sådan punkt bland annat antingen en positiv vinkel a som är större än $^3/_2\pi$ och mindre än 2π eller en negativ vinkel $b = -(2\pi - a)$. I förra fallet är argumentet för $(1+\rho_\sigma)^\mu$ i denna punkt μa och i det sednare $-\mu(2\pi - a)$, hvilka argument fixera fullkomligt olika punkter, om μ är ett brutet tal. De punkter af $(1+\rho_\sigma)^\mu$, som svara mot samma punkter på cirkeln, blifva således visserligen desamma för samma värde på $f(\rho_\sigma)$ i rörelsens begynnelsepunkt, men olika allt efter som detta värde fixeras på det ena eller andra sättet.

Den vanliga metoden, medelst hvilken denna svårighet döljes,

är att man alltid tager punkten ρ_0 med ett af de värden på $f(\rho_\sigma)$, som svara deremot till utgångspunkt.

Detta är temligen tydligt, så ofta man endast undersöker monodromeiteten för cirkelkonturer med origo till medelpunkt, men en sådan tankegång torde bli omöjlig att utan betydlig komplikation genomföra, då funktionen är monodrom på och inom konturer, som hafva annan form än dessa cirkelkonturer och som måhända skära grundriktningen i flera olika punkter eller icke alls träffa densamma.

En annan fråga, som naturligt framställer sig, är följande: Är det tänkbart att $f(\rho_\sigma)$, då funktionen är kontinuerlig för de olika vägar som mellan tvänne punkter beskrifvas af ρ_σ, med samma värde i utgångspunkten för ρ_σ:s rörelse kan erhålla olika värde i slutpunkten af densamma, utan att argumentet σ undergått någon ökning eller minskning af ett eller flera hela båghvarf. Såsom svar på denna fråga, behöfva vi endast erinra om funktionen $(1+\rho_\sigma)^\mu$, då μ är ett brutet positivt eller negativt tal.

Låt oss kring punkten $\rho_\sigma = 1_\pi$ beskrifva en liten cirkel med ε till radie och låt begynnelsevärdet vara ett af värdena på $(1+(1-\varepsilon)_\pi)^\mu$. Argumentet för $(1+\rho_\sigma)^\mu$ är då, i samma punkt på cirkeln, $\mu.2\pi$ större eller mindre allteftersom ρ_σ öfverfarit densamma en gång mer eller mindre och mot samma af ρ_σ fixerade punkts vara således olika värden på $f(\rho_\sigma)$, utan att σ undergått någon ökning eller minskning.

Definition 5. *Att $f(\rho_\sigma)$ icke är monodrom i en viss punkt vill säga, att det är omöjligt att inrycka denna punkt inom monodromeitetsgebitet.*

En dylik punkt är t. ex. punkten $\rho_\sigma = 1_\pi$ uti funktionen $(1+\rho_\sigma)^\mu$, då μ är ett brutet tal. Denna funktion är en monodrom funktion af ρ_σ inom och för hvarje kontur, som icke innesluter punkten $\rho_\sigma = 1_\pi$.

Sedan vi nu fixerat begreppen af *Kontinuitet*, *Monogeneitet* och *Monodromeitet*, återstår att bestämma, hvad som bör menas med *Synekticitet*.

Definition 6. *$f(\rho_\sigma)$ säges vara en* **synektisk** *funktion af ρ_σ inom ett visst gebit af planet, om funktionen inom detta gebit, det s. k.* **synekticitetsgebitet**, *är* **monogen, monodrom** *och för ändliga värden på ρ* **ändlig.**

Vår närmaste uppgift blir nu att bevisa ett generelt theorem, som gäller alla synektiska funktioner, och ur hvilket det Cauchyanska theoremet om rötter endast är ett corollarium.

Theoremet lyder:

Theorem 1. *Om $f(\rho_\sigma)$ är en synektisk funktion af ρ_σ, så måste i eqvationen*

$$\lim \frac{f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta) - f(\rho_\sigma)}{(\varepsilon_\delta)^\mu} = \text{en konstant},$$

talet μ vara ett helt tal.

Beviset är mycket enkelt.

Enär

$$\lim \frac{f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta) - f(\rho_\sigma)}{(\varepsilon_\delta)^\mu} = K_x, \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots(1)$$

så är

$$f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta) - f(\rho_\sigma) = \varepsilon^\mu_{\mu\delta}\left\{K_x + a_\alpha\right\}, \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots(2)$$

då a_α är en med ε försvinnande qvantitet.

Låt ε_δ i positiv led beskrifva en sluten kontur kring ρ_σ, hvilken är så liten, att modylen a till a_α ständigt är mindre än modylen K till K_x, och hvilken dessutom helt och hållet faller inom synekticitetsgebitet. Den kontur, som då beskrifves utaf a_α, är antingen sluten eller öppen. I förra fallet blifva modylen H samt argumentet h till

$$H_h = K_x + a_\alpha \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots(3)$$

alltid desamma i samma punkt på konturen. I sednare fallet finnes en skillnad dH mellan modylvärdena och en skillnad dh mellan argumentvärdena i den af a_α beskrifna konturens båda ändpunkter, och dessa skillnader äro med ε försvinnande qvantiteter.

Man får således likheterna

$$\left.\begin{array}{l} f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta) = f(\rho_\sigma) + \varepsilon^{\mu}_{\mu\delta} H_h \text{ samt} \\ f(\rho_\sigma + \varepsilon_{\delta+2\pi}) = f(\rho_\sigma) + \varepsilon^{\mu}_{\mu\delta+\mu.2\pi} (H + dH)_{h+dh} \end{array}\right\}, \quad \dots\dots\dots(4)$$

i hvilka dH och dh äro exakta nollor, då a_a beskrifver en sluten kontur kring K_χ, på samma gång som ε_δ beskrifver sin kontur kring ρ_σ, samt äro mot noll med ε konvergerande qvantiteter, då den af a_a beskrifna konturen är öppen.

Tillfölje af $f(\rho_\sigma)$:s synekticitet är ovillkorligen

$$f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta) = f(\rho_\sigma + \varepsilon_{\delta+2\pi}),$$

hvilket åter med nödvändighet förutsätter likheterna

$$\left.\begin{array}{l} H = H + dH \\ \mu\delta + h = \mu\delta + \mu.2\pi + h + dh \pm 2m\pi \end{array}\right\}, \quad \dots\dots\dots\dots\dots\dots(5)$$

då m är ett helt tal.

Af dessa likheter ser man först, att dH och dh omöjligen kunna vara mot noll *konvergerande* qvantiteter, utan måste vara exakta nollor, och att den af a_a beskrifna konturen således är sluten.

Men äfven då dh är noll, kan den sednare af likheterna (4) icke satisfieras med mindre än att μ är ett helt tal. H. S. B.

Uti en fullständig framställning af räknelagarne för de komplexa qvantiteterna skulle detta theorem efterföljas af definitionen på derivata, hvilken definition, såsom vanligt, borde vara, att första derivatan är lika med

$$\lim \frac{f(\rho_\sigma + \varepsilon_\delta) - f(\rho_\sigma)}{\varepsilon_\delta}.$$

Ett corollarium ur theorem 1 är då, att derivatan till en synektisk funktion väl kan vara noll men aldrig oändlig. Ett corollarium ur definitionen på monodromeitet är vidare, att derivatan måste vara monodrom inom samma gebit, som den ursprungliga funktionen. Det ligger dock utom planen för detta arbete att längre fortsätta ett dylikt studium af derivatans egenskaper och derur härflytande theorem.

Såsom exempel på, att talet μ alltid för synektiska funktioner är ett helt tal, anföra vi endast följande båda likheter, i hvilka $\mu = 2$.

$$\text{Lim}\,\frac{\text{Sin}\,(2k\pi \pm {}^1/_2\pi + \varepsilon_\delta) - \text{Sin}\,(2k\pi \pm {}^1/_2\pi)}{(\varepsilon_\delta)^2} = \pm\,\text{lim}\,\frac{\text{Cos}\,\varepsilon_\delta - 1}{(\varepsilon_\delta)^2} =$$

$$= \mp\,\text{lim}\,\frac{2\,\text{Sin}^2\,{}^1/_2\varepsilon_\delta}{(\varepsilon_\delta)^2} = \mp\,{}^1/_2. \qquad \text{(6)}$$

k är en hel qvantitet och de öfre och undre tecknen gälla samtidigt.

$$\text{Lim}\,\frac{\text{Cos}\,(k\pi + \varepsilon_\delta) - \text{Cos}\,k\pi}{(\varepsilon_\delta)^2} = \pm\,\text{lim}\,\frac{\text{Cos}\,\varepsilon_\delta - 1}{(\varepsilon_\delta)^2} =$$

$$= \mp\,\text{lim}\,\frac{2\,\text{Sin}^2\,{}^1/_2\varepsilon_\delta}{(\varepsilon_\delta)^2} = \mp\,{}^1/_2. \qquad \text{(7)}$$

k är en hel qvantitet och det öfre tecknet gäller, när k är ett helt tal, samt det nedre, när k är ett udda tal.

Att talet μ icke för funktioner i allmänhet är ett helt tal, utan att detta är en egenskap, som serskildt tillkommer de synektiska funktionerna, synes bland annat af följande båda ur (6) och (7) lätt härledda likheter:

$$\text{lim}\,\frac{\text{arc Sin}\,(\pm 1 + \varepsilon_\delta) - \text{arc Sin}\,(\pm 1)}{(\varepsilon_\delta)^{\frac{1}{2}}} = \sqrt{\mp 2} \qquad \text{(8)}$$

$$\text{lim}\,\frac{\text{arc Cos}\,(\pm 1 + \varepsilon_\delta) - \text{arc Cos}\,(\pm 1)}{(\varepsilon_\delta)^{\frac{1}{2}}} = \sqrt{\mp 2} \qquad \text{(9)}$$

De öfre tecknen gälla samtidigt och de nedre samtidigt.

Uti dessa formler ha vi anticiperat betydelsen af Sinus och Cosinus för en geometrisk komplex, men om man jemför med formlerna (6) och (7) uti § 3 inses lätt giltigheten af de reduktioner vi företagit.

Beviset för theorem 1 gäller oförändradt äfven för sådana punkter, i hvilka $f(\rho_\sigma)$ är noll, och det Cauchyanska theoremet om rötter visar sig derföre som ett omedelbart corollarium ur theorem 1.

För att uppvisa detta vilja vi först definiera begreppet *rot.*

Definition 7. *Om $r_\theta = f(\rho_\sigma)$ och ρ_σ tänkes öfverfara en kontinuerlig kontur, samt derunder inträffar, att $f(\rho_\sigma)$ för något visst värde $\rho'_{\sigma'}$ blir en oändligt liten qvantitet, så säges detta värde på ρ_σ vara* **rot** *till $f(\rho_\sigma)$, och roten säges vara af samma* **ordning,** *som* **ordningstalet** *för den oändligt lilla qvantiteten*

$$f(\rho'_{\sigma'} + \Delta\rho'_{\sigma'}).$$

Professor Daug har benäget meddelat oss denna definition, såsom gällande för alla sådana nollpunkter af $f(\rho_\sigma)$, hvilka icke äro i origo belägna isolerade punkter.

Såsom definitionen här blifvit uppställd är naturligt, att en dylik isolerad punkt icke är någon rot.

Ett corollarium ur theorem 1 blir således:

Theorem 2. *Ordningstalet, n, för roten till en i närheten af rotpunkten synektisk funktion är alltid ett helt tal, hvilket är oberoende af den riktning, i hvilken den independenta variabeln passerar genom rotvärdet; och limes för förhållandet mellan funktionens värde i närheten af nollpunkten och n:te potensen af den oändligt lilla qvantitet, som skiljer den independenta variabelns värde från rotvärdet, har en från noll och oändligheten skild valör, hvilken äfven är oberoende af det sätt på hvilket den independenta variabeln närmar sig rotvärdet.*

Eqvationerna (4) blifva i en rotpunkt $\rho'_{\sigma'}$, hvars ordningstal är n:

$$\left.\begin{aligned} f(\rho'_{\sigma'} + \varepsilon_\delta) &= \varepsilon^n_{n\delta}\, H_h \text{ samt} \\ f(\rho'_{\sigma'} + \varepsilon_{\delta+2\pi}) &= \varepsilon^n_{n\delta+n.2\pi}\, H_h \end{aligned}\right\} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (10)$$

Eqvationerna (10) bevisa att:

Om ε_δ kring rotpunkten $\rho'_{\sigma'}$ af ordningen n en gång i positiv led beskrifver en inom synekticitetsgebitet belägen sluten kontur, hvars dimensioner äro tillräckligt små för att origo icke omfattas af den derunder af $f(\rho'_{\sigma'} + \varepsilon_\delta)$ öfverfarna konturen, så är $f(\rho_\sigma)$:s vinkelbana för denna kontur lika med $2n\pi$.

Detta gäller äfven sådana punkter, i hvilka $n = o$ och $f(\rho_\sigma)$ således har ett från noll skildt värde.

Det är nu lätt att erhålla Cauchys theorem. Detsamma lyder:

Theorem 3. *Om $r_\theta = f(\rho_\sigma)$ är en synektisk funktion af ρ_σ, samt ρ_σ en gång i positiv led öfverfar en kontur, belägen inom synekticitetsgebitet, och på hvilken inga rotpunkter finnas, så räknar R_θ:s vinkelbana ett lika stort antal hela positiva båghvarf, som summan af ordningstalen för de rotpunkter, hvilka finnas inom den af ρ_σ öfverfarna konturen.*

För att bevisa denna sats, behöfva vi endast tänka oss den kontur, som är i fråga, indelad uti ett antal konturer, hvars dimensioner äro tillräckligt små, för att de af a_α (se formlerna 3 och 10) beskrifna konturerna icke skola omfatta origo, och hvilka icke innesluta mer än en rotpunkt hvar. Dessa båda villkor äro visserligen sammanfallande, men undersökningen häraf är alldeles likgiltig för vårt bevis. Äfven om så ej vore fallet, hade man alltid i sin makt att satisfiera båda genom att tillräckligt minska dimensionerna utaf småkonturerna.

Summan af ordningstalen för de rotpunkter, som äro belägna inom den gifna konturen, erhålles genom att låta ρ_σ en gång i positiv led beskrifva hvar och en af småkonturerna och densamma är lika med antalet hela positiva båghvarf, som derunder beskrifves utaf r_θ.

Men samma resultat erhålles, om vi utelemna alla inre delningslinier och låta ρ_σ endast beskrifva den yttre konturen. Ty hvarje punkt på en inre delningslinie tillhör två konturer och öfverfares derföre tvänne gånger och i motsatt led af ρ_σ. $f(\rho_\sigma)$ beskrifver således, tillfölje af sin monodromeitet, för en inre kontur samma väg två gånger, men i motsatt direktion, och dess vinkelbana är derföre för en sådan noll.

Vårt theorem är således bevisadt.

Innan vi skrida till framställningen af detta theorems användning till skiljandet af en funktions rötter, vilja vi bevisa ännu ett theorem, som ger oss ett medel att bestämma, huru många rötter som inalles finnas till en funktion, hvilken är synektisk för alla punkter i planet från $\rho = 0$ till $\rho = \infty$.

Detta theorem lyder:

Theorem 4. *Om $f(\rho_\sigma)$ är en funktion af ρ_σ, hvars synekticitetsgebit sträcker sig från $\rho = 0$ till $\rho = \infty$ och $\rho = \infty$ icke är någon rot samt det finnes ett tal m, hvilket oberoende af σ ger*

$$\lim \left| \frac{f(\rho_\sigma)}{(\rho_\sigma)^m} \right|^{\rho=\infty}$$

ett värde skildt från noll och oändligheten och äfven oberoende af σ, så är summan af ordningstalen för samtliga rötterna till $f(\rho_\sigma)$ lika med talet m.

Enär $f(\rho_\sigma)$ är synektisk, så måste, om

$$\lim \left| \frac{f(\rho_\sigma)}{(\rho_\sigma)^m} \right|^{\rho=\infty} = K_x,$$

äfven

$$f(\rho_\sigma) = \rho_{m\sigma}^m \, (K_x + a_a),$$

då a_a är en qvantitet, som försvinner med växande ρ. Göres nu ρ så stor att den cirkelkontur, som har ρ till radie, kommer att omfatta alla rotpunkterna till $f(\rho_\sigma)$ och att dessutom a ständigt blir mindre än K, så kommer vinkelbanan för $f(\rho_\sigma)$ att blifva $2m\pi$, då ρ beskrifver sin cirkelkontur. Enligt theorem 4 är således summan af rötternas ordningstal m.

Att m är ett helt tal är tydligt, ty ordningstalet för hvarje rot är helt.

En följd af detta theorem är att, om $f(\rho_\sigma)$ för $\rho = \infty$ har ett från noll och ∞ skildt värde, som är oberoende af σ, så finnas inga rötter till denna funktion.

Det algebraiska och hela rationella polynomet af n:te graden uppfyller theoremets villkor och för detsamma är

$$\lim \left| \left\{ \frac{f(\rho_\sigma)}{(\rho_\sigma)^n} \right\} \right|^{\rho=\infty} = A_a,$$

om A_a är koefficienten för $(\rho_\sigma)^n$. Detta polynom har derföre alltid summan af rötternas ordningstal lika med n.

Häraf följer det algebraiska polynomets egenskap att alltid ha åtminstone *en* rot.

Många författare i eqvationstheori inleda kapitlet om rötter med ett bevis för denna egenskap. Af föregående är dock tydligt, att den bästa inledningen till ett dylikt kapitel är Cauchys theorem. Satsen om befintligheten af åtminstone *en* rot samt den generellare, att summan af rötternas ordningstal är lika med polynomets gradtal, äro endast enkla corollarier ur detta theorem.

---

§ 2.

Användning af Cauchys theorem till skiljandet af en synektisk funktions rötter.

Theorem 3 i föregående paragraf visar, huruledes antalet hela positiva båghvarf, som tillryggaläggas af argumentet θ till den beroende variabeln r_θ uti eqvationen $r_\theta = f(\rho_\sigma)$, då den oberoende variabeln ρ_σ beskrifver en sluten kontur belägen inom synekticitetsgebitet och på hvilken inga rotpunkter finnas, är lika med summan af ordningstalen för de rötter, som ligga inom denna kontur. Om man således hade i sin makt att bestämma r_θ:s vinkelbana för någon art af slutna konturer, så behöfdes blott att successive minska dimensionerna af en dylik kontur för att åvägabringa skiljandet af rötterna.

Vi skola nu söka bevisa några theorem, hvilka möjliggöra bestämmandet af r_θ:s vinkelbana. Vi komma härför att begagna oss af indice-kalkylen, en kalkyl, som af Cauchy blifvit utförligt framställd bland annat uti en afhandling i Journal de l'école royale polytechnique af den 20 Juni 1837. I Tidskrift för Mathematik och Fysik, Juli—September-häftet af år 1870, finnes utaf Dillner en enkel och kortfattad framställning af samma kalkyl. Vi låta betydelsen af en indice-integral vara densamma som i Cauchys ofvannämde afhandling. Hans definition är ungefär följande:

Definition 1. *$F(x)$ är en reel funktion af en reel variabel x, så beskaffad, att den ej ändrar tecken utan att gå genom noll eller oändligheten. Om x med kontinuerlig variation passerar ett värde som gör $F(x)$ oändlig, så sker detta antingen så att $F(x)$ från att vara negativ blir positiv eller från att vara positiv blir negativ eller så att $F(x)$ bibehåller samma tecken på båda sidor om det x värde, som gör funktionen oändlig.*

I första fallet säges funktionens index vara $+1$, i det andra -1 och i det tredje noll.

Med indice-integralen för $F(x)$ mellan x_0 och X menas den algebraiska summan af alla indices för $F(x)$ motsvarande de mellan x_0 och X liggande värden, som göra $F(x)$ oändlig.

Denna indice-integral tecknas

$$\mathop{\mathrm{J}}_{x_0}^{X} F(x)$$

Den synektiska funktionen $f(\rho_\sigma)$ kan skrifvas:

$$f(\rho_\sigma) = r_\theta = X + Y_{\frac{1}{2}\pi}, \qquad \text{(1)}$$

då

$$\left.\begin{aligned} X &= r \operatorname{Cos} \theta = \varphi(\rho,\sigma) \\ \text{och } Y &= r \operatorname{Sin} \theta = \psi(\rho,\sigma) \end{aligned}\right\} \qquad \text{(2)}$$

Enär $f(\rho_\sigma)$ är ensvarig och ändlig, måste detta inom de gränser, som äro i fråga, också vara fallet med de reela funktionerna $\varphi(\rho,\sigma)$ och $\psi(\rho,\sigma)$.

$$\frac{Y}{X} = \frac{\psi(\rho,\sigma)}{\varphi(\rho,\sigma)} \text{ samt } \frac{X}{Y} = \frac{\varphi(\rho,\sigma)}{\psi(\rho,\sigma)}$$

äro således funktioner af samma art som den i föregående definition afhandlade $F(x)$.

Låta vi nu ρ_σ inom synekticitetsgebitet beskrifva en sluten kontur, på hvilken inga rotpunkter till $f(\rho_\sigma)$ äro belägna, så ha vi i föregående paragraf sett, att vinkeln θ kommer att beskrifva lika många positiva hela båghvarf, som summan af ordningstalen för de inom den af ρ_σ beskrifna konturen belägna rötterna.

Men så ofta θ vuxit med ett positivt helt båghvarf, har $\frac{Y}{X}$ minst tvänne gånger passerat genom oändligheten och då båda gångerna med index -1, och $\frac{X}{Y}$ har äfven minst tvänne gånger passerat oändligheten och då båda gångerna med index $+1$.

Men öfvergångarne genom oändligheten kunna äfven ha varit huru många som helst. Indexsumman blir dock alltid i förra fallet -2 och i sednare $+2$ [Jemför Dillner].

Detta är en omedelbar följd utaf den genom formel (1) bestämda betydelsen af X och Y samt derutaf att X och Y aldrig

samtidigt äro noll, enär ingen rotpunkt ligger på den gifna konturen.

Vi kunna således uttala följande theorem:

Theorem 1. *Om* $r_\theta = f(\rho_\sigma)$ *är en synektisk funktion af* ρ_σ *samt*

$$R \; Cos \; \theta = X = \varphi(\rho,\sigma)$$
$$\text{och } R \; Sin \; \theta = Y = \psi(\rho,\sigma)$$

och ρ_σ *beskrifver en inom synekticitetsgebitet belägen sluten kontur, på hvilken inga rotpunkter äro belägna, så är summan,* M, *af ordningstalen för de rötter, som ligga inom konturen, bestämd utaf likheterna:*

$$\left.\begin{aligned} M &= \frac{1}{2}\mathop{\mathrm{J}}_{0} \frac{\varphi(\rho,\sigma)}{\psi(\rho,\sigma)} = \frac{1}{2}\mathop{\mathrm{J}}_{0} \frac{X}{Y} \\ M &= -\frac{1}{2}\mathop{\mathrm{J}}_{0} \frac{\psi(\rho,\sigma)}{\varphi(\rho,\sigma)} = -\frac{1}{2}\mathop{\mathrm{J}}_{0} \frac{Y}{X} \end{aligned}\right\} \qquad (3)$$

om $$\mathop{\mathrm{J}}_{0}$$

betyder den indice-indegral, som erhålles, när ρ *och* σ *genomlöpa hela den slutna konturen.*

Problemet att bestämma summan af ordningstalen för de rötter till $f(\rho_\sigma)$, som ligga inom en af ρ_σ beskrifven sluten kontur, är således reduceradt till bestämningen af endera utaf indice-integralerna (3).

Vi vilja i det följande framlägga ett par metoder, som kunna användas vid bestämningen utaf dessa integraler.

Metod 1.

Denna metod hvilar helt och hållet på följande theorem:

Theorem 2. *Om* $f(t)$ *och* $f_1(t)$ *mellan gränserna* a *och* b, *utaf hvilka* a *är den lägre och* b *den högre, äro reela och ensvariga samt ändliga funktioner af den reela variabeln* t, *samt om det är möjligt att bilda en serie af eqvationer:*

$$\left.\begin{aligned}
f(t) &= f_1(t)\cdot q_1 - f_2(t)\\
f_1(t) &= f_2(t)\cdot q_2 - f_3(t)\\
f_2(t) &= f_3(t)\cdot q_3 - f_4(t)\\
&-\;-\;-\;-\;-\;-\;-\\
f_{n-2}(t) &= f_{n-1}(t)\cdot q_{n-1}(t)\\
f_{n-1}(t) &= f_n(t)\cdot q_n - f_{n+1}(t)
\end{aligned}\right\}\quad\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots(4)$$

sådan att $q_1\, q_2\, q_3 \ldots\ldots q_n$ *alltid mellan de gifna gränserna äro reela, ensvariga samt ändliga, så är*

$$\mathrm{J}_a^b \frac{f_1(t)}{f(t)}$$

lika med differensen mellan antalet teckenpermanenser i gruppen:

$$\Big|^b f(t),\quad \Big|^b f_1(t),\quad \Big|^b f_2(t)\;\ldots\ldots\;\Big|^b f_n(t)\quad\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots(5)$$

och antalet permanenser i gruppen:

$$\Big|^a f(t),\quad \Big|^a f_1(t),\quad \Big|^a f_2(t)\;\ldots\ldots\;\Big|^a f_n(t)\quad\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots(6)$$

tillökad med

$$\mathrm{J}_a^b \frac{f_{n+1}(t)}{f_n(t)}\,.$$

Utgående från definitionen på indice-integral, kan man med lätthet [se Dillner, formel 49] visa att

$$\mathrm{J}_a^b \frac{f_1(t)}{f(t)} + \mathrm{J}_a^b \frac{f(t)}{f_1(t)} = \frac{1}{2}\left\{\mathrm{J}\,\Big|^b\!\left(\frac{f_1(t)}{f(t)}\right)\cdot\frac{1}{\delta} - \mathrm{J}\,\Big|^a\!\left(\frac{f_1(t)}{f(t)}\right)\cdot\frac{1}{\delta}\right\},\quad\ldots\ldots(7)$$

då δ är en oändligt liten qvantitet, som passerar genom noll från minus till plus, samt gränserna för δ äro utelemnade vid de båda sista indice-integralerna.

Man har således:

$$\mathrm{J}_a^b \frac{f_1(t)}{f(t)} = \frac{1}{2}\left\{\mathrm{J}\,\Big|^b \frac{f_1}{f}\cdot\frac{1}{\delta} - \mathrm{J}\,\Big|^a \frac{f_1}{f}\cdot\frac{1}{\delta}\right\} + \mathrm{J}_a^b \frac{-f(t)}{f_1(t)}\,.\quad\ldots\ldots\ldots\ldots(8)$$

Tillfölje af relationerna (4) är således, enär

$$\mathrm{J}_a^b(-q_1) = \mathrm{J}_a^b(-q_2) = \ldots\ldots = 0,\quad\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots(9)$$

$$\left.\begin{aligned}&\mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f_1(t)}{f_1(t)} = \\ &= \frac{1}{2}\left\{\mathrm{J}\left|^b \frac{f_1}{f}\cdot\frac{1}{\delta} - \mathrm{J}\right|^a \frac{f_1}{f}\cdot\frac{1}{\delta}\right\} + \frac{1}{2}\left\{\mathrm{J}\left|^b \frac{f_2}{f_1}\cdot\frac{1}{\delta} - \mathrm{J}\right|^a \frac{f_2}{f_1}\cdot\frac{1}{\delta}\right\} + \\ &+ \frac{1}{2}\left\{\mathrm{J}\left|^b \frac{f_3}{f_2}\cdot\frac{1}{\delta} - \mathrm{J}\right|^a \frac{f_3}{f_2}\cdot\frac{1}{\delta}\right\} + \dots\dots\dots\dots \\ &\dots\dots + \frac{1}{2}\left\{\mathrm{J}\left|^b \frac{f_n}{f_{n-1}}\cdot\frac{1}{\delta} - \mathrm{J}\right|^a \frac{f_n}{f_{n-1}}\cdot\frac{1}{\delta}\right\} + \mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f_{n+1}(t)}{f_n(t)}\end{aligned}\right\} \quad \dots(10)$$

eller

$$\mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f_1(t)}{f(t)} = \frac{1}{2}\left\{p - v - p_1 + v_1\right\} + \mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f_{n+1}(t)}{f_n(t)}, \quad \dots\dots\dots\dots(11)$$

om p och p_1 betyda teckenpermanensernas antal i grupperna (5) och (6) samt v och v_1 antalet teckenvariationer i samma grupper.

Emellan p och p_1 samt v och v_1 råder också relationen

$$p + v = p_1 + v_1$$

och således är:

$$\mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f_1(t)}{f(t)} = p - p_1 + \mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f_{n+1}(t)}{f_n(t)}, \quad \dots\dots\dots\dots(12)$$

hvilket skulle bevisas.

Detta theorem är intet annat än det Sturmska under sin allmännaste form, och ofvanstående bevis återfinnes redan uti Cauchys afhandling om indice-kalkylen, ehuru der endast framstäldt under förutsättning af att $f(t)$ är ett algebraiskt polynom.

Man inser genast af hvad gagn theorem 2 kan vara för bestämningen af indice-integralerna (3). Genom att i desamma på lämpligt sätt disponera öfver ρ:s beroende af σ, bör det nemligen vara möjligt att bilda ett dylikt system som (4), uti hvilket antingen

$$\varphi(\rho,\sigma) = f_1(t) \quad \text{och} \quad \psi(\rho,\sigma) = f(t)$$

eller tvertom

$$\psi(\rho,\sigma) = f_1(t) \text{ och } \varphi(\rho,\sigma) = f(t)$$

samt

$$\mathrm{J}\frac{f_{n+1}(t)}{f_n(t)}$$

är en bekant qvantitet.

Om r_θ är ett algebraiskt polynom af ρ_σ, lyckas också detta synnerligen väl genom att låta ρ_σ beskrifva en cirkel eller rektangel-kontur.

Denna metod har för det algebraiska polynomet af Cauchy samt af Sturm [Se: Serret, Cours d'Algèbre supérieure, tome 1, page 291, samt Dillner: Tidskrift för Matematik och Fysik] blifvit utvecklad.

Metoden förutsätter, att inga gemensamma rötter finnas till $f(t)$ och $f_1(t)$ mellan de gränsvärden, som äro ifråga, ty det är endast under denna förutsättning som formel (3) är giltig. Skulle gemensamma rotvärden finnas, så äro för dessa alla funktionerna i (4) och således också $f_n(t)$ och $f_{n+1}(t)$ samtidigt noll, men enligt förutsättningen är

$$\mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f_{n+1}(t)}{f_n(t)}$$

en bekant qvantitet, och man känner således ock de gemensamma rötterna till $f_n(t)$ och $f_{n+1}(t)$, hvarföre redan vid början af undersökningen desamma kunna frånskiljas och den af ρ_σ beskrifna konturen så ändras, att inga rotpunkter äro belägna på densamma.

Metod 2.

Denna metod hvilar på följande theorem:

Theorem 3. *Om $f(t)$ är en reel funktion af en reel variabel t, hvilken uti och i närheten af de rotpunkter, som äro belägna mellan*

$$t = a \text{ och } t = b$$

$[a < b]$ är ensvarig, samt om $f'(t)$ aldrig blir oändlig utan att samtidigt $f(t)$ blir noll eller en oändligt stor qvantitet af samma ordning som $f'(t)$ eller högre ordning, så är antalet reela rötter till $f(t)$ mellan a och b lika med

$$\mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f'(t)}{f(t)}.$$

Beviset för denna sats hvilar på följande lemma:

Om $f(t)$ och $f'(t)$ mellan gränserna t' och $t'+h$ äro ensvariga och ändliga funktioner af den reela variabeln t, så är

$$f(t'+h)-f(t')=h\,f'(t'+\theta h),$$

då θ är ett mellan noll *och* ett *beläget tal.*

Antag till att börja med, att $f'(t)$ är ensvarig och ändlig i de punkter, der $f(t)$ är noll.

Man har i en dylik punkt:

$$\lim \frac{f'(t'+h)}{f(t'+h)}=\lim \frac{f'(t'+h)}{f'(t'+\theta h)}\cdot\frac{1}{h}=$$

$$=\lim\left\{\frac{\dfrac{f'(t'+h)}{h^{\mu}}}{\dfrac{f'(t'+\theta h)}{(\theta h)^{\mu}}}\cdot\frac{1}{\theta^{\mu}}\cdot\frac{1}{h}\right\}=\lim\frac{1}{\theta^{\mu}}\cdot\frac{1}{h},$$

om μ, som äfven kan vara noll, är ordningstalet för den oändligt lilla qvantiteten $f'(t+h)$.

θ:s värde ligger emellan 0 och 1, och förhållandet

$$\frac{f'(t'+h)}{f(t'+h)}$$

passerar således från negativa oändligheten till positiva oändligheten, då h från ett litet negativt värde förvandlas till ett litet positivt. Index för bråket

$$\frac{f'(t)}{f(t)}$$

är således uti en punkt, i hvilken $f(t)$ är noll, lika med

$$+1.$$

Detta resonemang gäller äfven, om $f'(t)$ skulle vara oändlig eller diskontinuerlig i punkten t'. Värdet af

$$\lim\frac{f'(t+h)}{h^{\mu}}$$

samt talet μ kunna visserligen då vara olika för negativt och positivt h, men detta inverkar ej på vårt bevis.

Vi hafva således bevisat, att, för hvarje gång $f(t)$ passerar genom noll, erhåller

$$\frac{f'(t)}{f(t)} \text{ en index } + 1.$$

Några andra indices kunna ej ifrågakomma, enär $f'(t)$ ej kan bli oändlig, utan att antingen $f(t)$ samtidigt blir noll eller också erhåller ett oändligt stort värde af samma eller högre ordning än värdet af $f'(t)$, i hvilket sednare fall bråket

$$\frac{f'(t)}{f(t)}$$

icke ger någon index.

Således är

$$\int_a^b \frac{f'(t)}{f(t)}$$

lika med antalet reela rötter till $f(t)$ mellan gränserna a och b.

Hvardera af indice-integralerna (3) är fullständigt känd, så snart man har reda på de reela rötterna till funktionen i nämnaren, i hvilken ρ och σ äro förenade genom en bestämd relation, hvilken är eqvationen i polarkoordinater på den slutna kroklinie, som beskrifves af ρ_σ.

Problemet att finna summan af ordningstalen för de rötter, som ligga inom den af ρ_σ beskrifna konturen, är således reduceradt till bestämmandet af det approximerade värdet på de reela rötterna till en utaf tvänne funktioner öfver en variabel, hvilka äro ändliga samt ensvariga för reela värden på variabeln. Approximationen behöfver tydligen icke drifvas längre, än att man kan uppgifva gränser, inom hvilka funktionen i nämnaren har en rot, och endast en, samt funktionen i täljaren ingen rot.

Det problem vi nu ha att lösa är således bestämmandet af de reela rötterna till en för reela värden på den oberoende variabeln ensvarig och ändlig funktion.

Emedan sambandet mellan ρ och σ är fullkomligt arbiträrt och endast bundet utaf villkoret, att ρ_σ skall beskrifva en sluten kontur inom synekticitetsgebitet, hvars analytiska uttryck kan vara antingen en enda eqvation eller olika eqvationer för olika delar af kon-

turen, så bör det ofta kunna lyckas att göra endera af funktionerna

$$\varphi(\rho,\sigma) \text{ eller } \psi(\rho,\sigma)$$

till en $f(t)$, som är sådan, att den jemte sin derivata $f'(t)$ satt lika med $f_1(t)$ i formel (4) satisfierar ett dylikt formelsystem samt gör

$$\mathrm{J}\frac{f_{n+1}(t)}{f_n(t)}$$

till en bekant qvantitet. Enligt theorem 2 erhåller man då värdet på

$$\mathop{\mathrm{J}}_a^b\frac{f'(t)}{f(t)},$$

hvilket enligt theorem 3 är lika med antalet reela rötter till $f(t)$ mellan a och b. Genom att lämpligen dela intervallet mellan gränserna för t, kan man således skilja de reela rötterna till $f(t)$. Sedan dessa väl blifvit skilda, så att mellan tvänne värden på t icke finnes mer än en rot, kan densamma åter genom någon af de vanliga approximationsmetoderna med nödig skärpa beräknas. Metoden är användbar vid det algebraiska polynomet, om man låter ρ_σ beskrifva en cirkel eller rektangelkontur.

Men lyckas det icke att på ofvannämnda sätt bestämma $f(t)$, bör man deremot alltid kunna göra endera af funktionerna

$$\varphi(\rho,\sigma) \text{ eller } \psi(\rho,\sigma)$$

till en sådan funktion af t, $f(t)$, att densamma sjelf jemte alla sina derivator intill den n:te äro för reela värden på t ensvariga och ändliga funktioner samt att läget af de reela rötterna är kändt för den n:te derivatan.

Vi vilja nu genomgå beviset för ett theorem, hvilket då ger oss ett medel att skilja och således också beräkna rötterna till $f(t)$. Detta theorem är intet annat än det Fourier-Budanska under sin allmännaste form. Vi begagna indice-kalkylen för dess bevisande. Märkvärdigt nog har hvarken Cauchy eller Moigno, som dock egnat utförliga undersökningar åt indice-kalkylens användning inom eqvationstheorien, ur densamma härledt Fouriers theorem. Theoremet lyder:

Theorem 4. *Om $f(t)$ jemte alla sina derivator intill den n:te mellan gränserna*

$$t = a \text{ och } t = b,$$

af hvilka a är den lägre samt b den högre, äro reela samt ensvariga och ändliga funktioner af den reela variabeln t och om den n:te derivatan $f^n(t)$ icke har några rötter mellan dessa gränser, så är summan af ordningstalen för de reela rötter till $f(t)$, som äro belägna mellan a och b, aldrig större än differensen mellan antalet permanenser i gruppen:

$$\Big|^b f(t),\ \Big|^b f'(t),\ \Big|^b f''(t),\ \ldots\ \Big|^b f^n(t) \qquad (14)$$

och antalet permanenser uti gruppen:

$$\Big|^a f(t),\ \Big|^a f'(t),\ \Big|^a f''(t),\ \ldots\ \Big|^a f^n(t) \qquad (15)$$

och om den är mindre är den alltid ett jemnt helt tal mindre.

För vårt bevis komma vi att förutsätta följande tvänne satser:

1. *Ordningstalet för rötterna till hvar och en af de i theorem 4 omnämnda funktionerna är ett helt tal. Är detta tal jemnt, så är index för funktionens inversa värde uti en dylik rotpunkt noll. Är talet deremot udda, så är index för funktionens inversa värde antingen*

$$-1 \text{ eller } +1.$$

2. *Om en af de ofvannämnda funktionerna $f^p(t)$ i punkten t' har en rot af ordningen m, så har $f^{p+1}(t)$ i samma punkt en rot af ordningen $(m-1)$, $f^{p+2}(t)$ en rot af ordningen $(m-2)$, $f^{p+r}(t)$ $[r < m]$ en rot af ordningen $(m-r)$ och $f^{p+m}(t)$ är den första af derivatorna, som icke i denna punkt har någon rot. Talet m är alltid mindre än $n-p$.*

Dessa båda satser äro en omedelbar följd deraf, att de funktioner, vi sysselsätta oss med, alla äro ensvariga och ändliga, samt af det lemma vi användt för bevisandet af theorem 3.

Tillfölje af formel (7) har man likheten:

$$
\left.
\begin{aligned}
&\Big[\mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f'(t)}{f(t)} + \mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f(t)}{f'(t)}\Big] + \Big[\mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f''(t)}{f'(t)} + \mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f'(t)}{f''(t)}\Big] + \cdots\cdots \\
&+ \Big[\mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f^r(t)}{f^{r-1}(t)} + \mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f^{r-1}(t)}{f^r(t)}\Big] + \Big[\mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f^{r+1}(t)}{f^r(t)} + \mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f^r(t)}{f^{r+1}(t)}\Big] + \cdots \\
&\cdots\cdots\cdots\cdots + \Big[\mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f^{r+m-1}(t)}{f^{r+m-2}(t)} + \mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f^{r+m-2}(t)}{f^{r+m-1}(t)}\Big] + \\
&+ \Big[\mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f^{r+m}(t)}{f^{r+m-1}(t)} + \mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f^{r+m-1}(t)}{f^{r+m}(t)}\Big] + \cdots\cdots\cdots\cdots \\
&\cdots\cdots\cdots\cdots + \Big[\mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f^n(t)}{f^{n-1}(t)} + \mathop{\mathrm{J}}_a^b \frac{f^{n-1}(t)}{f^n(t)}\Big] = \\
&= \frac{1}{2}\Big[\mathrm{J}\Big|^b \frac{f'}{f}\cdot\frac{1}{\delta} - \mathrm{J}\Big|^a \frac{f'}{f}\cdot\frac{1}{\delta}\Big] + \frac{1}{2}\Big[\mathrm{J}\Big|^b \frac{f''}{f'}\cdot\frac{1}{o} - \mathrm{J}\Big|^a \frac{f''}{f'}\ \frac{1}{\delta}\Big] + \cdots\cdots \\
&\cdots\cdots\cdots\cdots + \frac{1}{2}\Big[\mathrm{J}\Big|^b \frac{f^r}{f^{r-1}}\cdot\frac{1}{\delta} - \mathrm{J}\Big|^a \frac{f^r}{f^{r-1}}\cdot\frac{1}{\delta}\Big] + \\
&+ \frac{1}{2}\Big[\mathrm{J}\Big|^b \frac{f^{r+1}}{f^r}\cdot\frac{1}{\delta} - \mathrm{J}\Big|^a \frac{f^{r+1}}{f^r}\cdot\frac{1}{\delta}\Big] + \cdots\cdots\cdots\cdots \\
&\cdots\cdots\cdots\cdots + \frac{1}{2}\Big[\mathrm{J}\Big|^b \frac{f^{r+m-1}}{f^{r+m-2}}\cdot\frac{1}{\delta} - \mathrm{J}\Big|^a \frac{f^{r+m-1}}{f^{r+m-2}}\cdot\frac{1}{\delta}\Big] + \\
&+ \frac{1}{2}\Big[\mathrm{J}\Big|^b \frac{f^{r+m}}{f^{r+m-1}}\cdot\frac{1}{\delta} - \mathrm{J}\Big|^a \frac{f^{r+m}}{f^{r+m-1}}\cdot\frac{1}{\delta}\Big] + \cdots\cdots\cdots\cdots \\
&\cdots\cdots\cdots\cdots + \frac{1}{2}\Big[\mathrm{J}\Big|^b \frac{f^n}{f^{n-1}}\cdot\frac{1}{\delta} - \mathrm{J}\Big|^a \frac{f^n}{f^{n-1}}\cdot\frac{1}{\delta}\Big].
\end{aligned}
\right\} (16)
$$

Genom alldeles samma bevis, som blifvit användt vid theorem 2, inser man, att den indexsumma, som står på högra sidan af likhetstecknet i likheten (16), är lika med

$$p - p',$$

om p är antalet permanenser i gruppen (14) och p' antalet permanenser i gruppen (15).

Vi vilja nu bevisa, att summan på venstra sidan om likhetstecknet är lika med summan af ordningstalen för rötterna till $f(t)$ ökad med ett jemnt helt tal.

För en rot t' till $f(t)$ af ordningen m $[m < n]$ erhålles ur venstra afdelningen af (16) indexsumman:

$$m,$$

ty enligt hjelpsatsen (2) försvinna alla derivator intill den $(m-1)$:sta och hvarje bråk utaf formen

$$\frac{f^{q+1}}{f^q}$$

$[q < m]$ ger således, tillfölje af theorem 3 en index

$$+1$$

och hvarje bråk af formen

$$\frac{f^q}{f^{q+1}}$$

saknar i punkten t' index.

Samma är förhållandet med en rot af ordningen s, en rot af ordningen t etc. — och ur venstra afdelningen af (16) erhålles således för de punkter, i hvilka $f(t)$ är noll, summan

$$m + s + t + \text{etc.} \ldots\ldots = N, \qquad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (17)$$

om N är summan af ordningstalen för alla reela rötter till $f(t)$ mellan a och b.

I en punkt t', der någon af derivatorna $f^r(t)$ har en rot af ordningen m, hvilken icke är rot till den närmast föregående derivatan och således icke heller rot till $f(t)$ af ordningen r eller högre ordning, erhåller hvarje bråk med en derivata af högre ordningstal i täljaren än i nämnaren och som är lika med eller beläget emellan

$$\frac{f^{r+1}(t)}{f^r(t)} \text{ samt } \frac{f^{r+m}(t)}{f^{r+m-1}(t)}$$

en index lika med

$$+1.$$

De bråk, som äro lika med eller belägna emellan

$$\frac{f^r(t)}{f^{r+1}(t)} \text{ och } \frac{f^{r+m-1}(t)}{f^{r+m}(t)}$$

samt ha en derivata af lägre ordningstal uti täljaren än i nämnaren, erhålla icke någon index. Deremot blir enligt hjelpsatsen 1 index för bråket

$$\frac{f^{r-1}(t)}{f^r(t)}$$

$$+1 \text{ eller } -1,$$

om m är ett udda tal samt noll om m är ett jemnt tal. Summan af indices för alla bråken från och med

$$\frac{f^r(t)}{f^{r-1}(t)}$$

till och med

$$\frac{f^{r+m-1}(t)}{f^{r+m}(t)}$$

blir således i hvarje fall uti punkten t' ett jemnt tal. Skulle någon annan af derivatorna utaf högre ordningstal än ordningstalet för den rot som $f(t)$ möjligen har uti punkten t' och utaf lägre ordningstal än $r-1$ eller högre än $r+m$ vara noll uti punkten t', så gäller om den samma resonemang som om $f^r(t)$, och ur venstra afdelningen af (16) erhålles åter en indexsumma, som är ett jemnt helt tal. Summan af de indices, som uppkomma derigenom att $f(t)$ blir noll, finnes redan upptagen uti (17). Summan af de indices som uppkomma, då någon af derivatorna har en rot, hvilken icke samtidigt är rot till $f(t)$ af samma eller högre ordningstal än derivatans, är alltid ett jemnt helt tal. Inga andra indices kunna förekomma och venstra afdelningen af (16) är således

$$N+2k,$$

då k är ett helt tal, hvarföre denna likhet kan skrifvas

$$N = p - p' - 2k, \quad\quad (18)$$

hvilken eqvation innehåller beviset för vårt theorem.

Man kan ur det nu bevisade Fourierska theoremet hemta tvänne vigtiga corollarier.

Corollarium 1. *Om differensen mellan antalet permanenser uti gruppen* (14) *och antalet permanenser uti gruppen* (15) *är* **noll**, *så finnes mellan gränserna a och b icke någon reel rot till* $f(t)$.

Corollarium 2. *Om differensen mellan antalet permanenser uti gruppen* (14) *och antalet permanenser uti gruppen* (15) *är* **ett**, *så finnes alltid mellan a och b en reel rot af ordningstalet* **ett**.

Medelst det nu bevisade theorem 4 samt med tillhjelp af de begge sista corollarierna, är man alltid i stånd att bestämma rötterna till $f(t)$. I serierna (14) och (15) måste ovillkorligen finnas en derivata sådan att antalet permanenser bland funktionerna till höger om densamma är *ett* mera i serien (14) än i serien (15). Låt $f^r(t)$ vara den första dylika derivata som påträffas, då man i dessa serier fortskrider från venster till höger. Denna derivata har enligt andra corollariet nödvändigt en rot af ordningen *ett* mellan a och b. Medelst någon af de vanliga approximationsmetoderna beräknas denna rot och värdet på densamma insättes såsom en ny gräns i serien af $f(t)$ och dess derivator.

Serierna (14) och (15) bli härigenom förkortade och komma att sluta med $f^r(t)$. Den nya serien slutar äfven med $f^r(t)$. Man uppsöker nu den första derivata, som, då man fortskrider från venster till höger i den på detta sätt förkortade serien (14) samt den nya serien, har antalet permanenser bland funktionerna till höger *ett* mera i den förstnämnde än i den sistnämnde serien. Denna derivata har alltid lägre ordningstal än talet r. Genom att successive gå tillväga på detta sätt erhållas rötterna till $f(t)$.

Vi kunna ej här inlåta oss på en närmare diskussion af den metod vi angifvit för användningen af theorem 4 till skiljandet och således också beräkningen af $f(t)$:s rötter. Det skulle dock icke vara svårt att utveckla en serie af hjelptheoremer, genom hvilka

undersökningen af dessa rötter kunde betydligt förenklas. Man skulle t. ex. kunna betjena sig af samma procedur, som af Fourier blifvit utvecklad för det algebraiska polynomet [Se: Serret, Cours d'Algèbre supérieure] och det vore lätt att finna de modifikationer, hvilka betingas af den mer generella bestämning af $f(t)$, som vi gifvit.

Vi vilja nu kasta en kort öfverblick på det resultat, hvartill vi kommit uti de båda första paragraferna af denna afhandling.

Man har

$$r_\theta = f(\rho_\sigma)$$

och vet att r_θ är en synektisk funktion af ρ_σ inom ett visst gebit af planet. Uppgiften är att skilja de rötter till $f(\rho_\sigma)$, som äro belägna inom synekticitetsgebitet, så att hvarje rot blir innestängd inom en kontur, som icke innehåller mer än denna rot. I första paragrafen hafva vi visat, huruledes det alltid är möjligt att bestämma summan af ordningstalen för de rötter, som äro belägna inom en af ρ_σ beskrifven sluten kontur, om man blott kan afgöra med huru stort antal hela positiva båghvarf vinkeln θ ökats, då ρ_σ en gång i positiv led öfverfarit konturen. I andra paragrafen ha vi angifvit ett par metoder, genom hvilka det är möjligt att bestämma θ:s vinkelbana, då konturen väljes på ett visst sätt. Genom att minska konturens dimensioner, men alltid låta densamma vara af en sådan art, att θ:s vinkelbana, genom någon af de ofvannämnda metoderna låter bestämma sig, kan man alltid komma derhän att erhålla hvarje rot innestängd inom sin serskilda kontur. Då roten är af högre ordningstal än *ett*, blir den dock icke genom denna metod innestängd inom någon finit kontur, utan roten är först afskild från de öfriga rötterna, då densamma genom oupphörlig minskning af den omgifvande konturen blifvit till sin storlek bestämd. Detta är tydligt deraf, att kännedomen af θ:s vinkelbana endast ger oss kännedom om summan af ordningstalen för de inom den af ρ_σ beskrifna konturen belägna rötterna, men icke om antalet af dessa rötter. Man skulle dock kunna framställa metoder, genom hvilka för det sistnämnda fallet beräkningen af roten förenklades. Detta ligger dock utom planen för denna afhandling, men i en annan uppsats

vilja vi återkomma såväl till denna fråga, som ock till problemet att utveckla någon snabb approximationsmetod, genom hvilken värdet af en rot med nödig skärpa kan bestämmas, sedan densamma först blifvit innestängd inom en kontur, som icke innehåller några andra rötter.

---

§ 3.

Exempel.

I denna paragraf vilja vi med ledning af de metoder, som i de båda föregående paragraferna blifvit utvecklade, skilja rötterna till några mer allmänt förekommande synektiska funktioner. Dessförinnan förutskicka vi dock några härför vigtiga formler. Öfverallt i det följande teckna vi den oberoende variabeln med x eller ρ_σ och låta densammas projektioner i grundriktningen och deremot vinkelrät riktning vara ξ och η. Den beroende variabeln teckna vi y eller r_θ samt låta densammas projektioner vara X och Y.

Således är

$$\left.\begin{array}{l} x = \rho_\sigma = \xi + i\eta = \xi + \eta_{1/2\pi} \\ y = r_\theta = X + iY = X + Y_{1/2\pi} \end{array}\right\} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (1)$$

Formlerna äro:

$$e^{\rho_\sigma} = e^{\xi}_{\eta} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (2)$$

$$l\rho_\sigma = \text{nat}\log\rho_\sigma = l\rho + \sigma_{1/2\pi} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (3)$$

$$1_{\rho_\sigma} = e^{\rho_\sigma + 1/2\pi} = e^{-\eta}_{\xi} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (4)$$

$$e^{\rho_\sigma} = 1_{\rho_\sigma - 1/2\pi} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (5)$$

$$\text{Cos}\,\rho_\sigma = \frac{1}{2}\left(e^{-\eta}_{\xi} + e^{\eta}_{-\xi}\right) = \frac{1}{2}\left(1_{\rho_\sigma} + 1_{-\rho_\sigma}\right) \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (6)$$

$$i\,\text{Sin}\,\rho_\sigma = \frac{1}{2}\left(e^{-\eta}_{\xi} - e^{\eta}_{-\xi}\right) = \frac{1}{2}\left(1_{\rho_\sigma} - 1_{-\rho_\sigma}\right) \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (7)$$

De nu framställda formlerna hafva utaf Adjunkten Dillner blifvit närmare studerade uti föreläsningar, hållna i Upsala under Vårterminen 1869.

Vi tillägga följande formler:

$$K^{\rho_\sigma} = K^{\xi}_{\eta l K}\,, \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (8)$$

då K är en positiv reel qvantitet. Denna formel kan erhållas genom samma resonnemang, som det hvarigenom betydelsen af

$$e^{\rho_\sigma}$$

fixeras.

$$\left(a_a\right)^{\rho_\sigma} = a^{\rho_\sigma}_{a\,.\,\rho_\sigma} = a^{\rho_\sigma}\cdot 1_{a\,.\,\rho_\sigma} = a^{\xi}_{\eta l a}\cdot e^{-a\eta}_{a\xi} \quad \ldots\ldots\ldots (9)$$

Detta sätt att tolka funktionsformen

$$\left(a_a\right)^{\rho_\sigma}$$

öfverensstämmer såväl med den öfliga tolkningen utaf

$$\left(a_a\right)^{\mu},$$

då μ är en reel qvantitet, som ock med den i (8) gifna tolkningen utaf

$$K^{\rho_\sigma},$$

då K är en positiv reel qvantitet.

Enligt (8) vore nemligen

$$\left(a_a\right)^{\rho_\sigma} = \left(a_a\right)^{\xi}\cdot 1_{\eta l a_a} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (10)$$

Tillfölje af (3) är

$$\left(a_a\right)^{\xi}\cdot 1_{\eta l a_a} = \left(a_a\right)^{\xi}\cdot 1_{\eta\,(la\, +\, a_{1/2}\pi)} = a^{\xi}_{\eta l a}\cdot 1_{a\xi + a\eta_{1/2}\pi}$$

och således tillfölje af (4)

$$\left(a_a\right)^{\xi}\cdot 1_{\eta l a_a} = a^{\xi}_{\eta l a}\cdot e^{-a\eta}_{a\xi}$$

Öfriga lagar för exponenter gälla oförändrade. Så är t. ex.

$$\left(a_a\right)^{\rho_\sigma}\cdot\left(a_a\right)^{r_\theta} = a^{\rho_\sigma + r_\theta}_{a\,(\rho_\sigma + r_\theta)} = \left(a_a\right)^{\rho_\sigma + r_\theta} \quad \ldots\ldots (11)$$

Denna likhet är en följd af de lätt verifierade formlerna

$$a^{\rho_\sigma}\cdot a^{r_\theta} = a^{\rho_\sigma + r_\theta},$$

samt

$$1_{\rho_\sigma}\cdot 1_{r_\theta} = 1_{\rho_\sigma + r_\theta}$$

Vidare är:

$$\left[\left(a_a\right)^{\rho_\sigma}\right]^{r_\theta} = \left(a_a\right)^{\rho_\sigma \cdot r_\theta} = \left[\left(a_a\right)^{r_\theta}\right]^{\rho_\sigma} \quad \text{..............(12)}$$

Denna formel är ett enkelt corollarium ur (8) och (9).

Ur formel (9) följer äfven den märkliga relationen:

$$\left(1_{\rho_\sigma}\right)^{r_\theta} = 1_{\rho_\sigma \cdot r_\theta} = \left(1_{r_\theta}\right)^{\rho_\sigma} \quad \text{...................(13)}$$

samt

$$\left(a_{\rho_\sigma}\right)^{r_\theta} = a^{r_\theta} \cdot 1_{\rho_\sigma \cdot r_\theta} \quad \text{..........................(14)}$$

Vi öfvergå nu till problemen:

Problem 1. *Skilj rötterna till*

$$y = Cos\, x! \quad \text{...(15)}$$

Det är lätt att se, att Cos x är synektisk för hela planet.

Enligt (6) är

$$\left.\begin{aligned} Y &= -\tfrac{1}{2}\left(e^{\eta} - e^{-\eta}\right) \text{Sin}\ \xi \\ X &= \tfrac{1}{2}\left(e^{\eta} + e^{-\eta}\right) \text{Cos}\ \xi \end{aligned}\right\} \quad \text{...........................(16)}$$

och

och följaktligen:

$$\frac{Y}{X} = -\frac{e^{\eta} - e^{-\eta}}{e^{\eta} + e^{-\eta}}\, tg\xi \quad \text{..............................(17)}$$

Vi vilja nu medelst eqvation (17) visa, att (15) endast har reela rötter. Tänk oss för den skull en rektangel, som har tvänne sidor parallela med grundriktningen, af hvilka den ena — *ab* — är belägen på ett afstånd ε och den andra — *cd* — på ett afstånd ω ofvanom densamma. ε är en oändligt liten och ω en oändligt stor qvantitet. Låt vidare rektangelns båda andra sidor, som äro vinkelräta mot grundriktningen, vara belägna den ena — *bc* — på afståndet ω till höger och den andra — *da* — på afståndet ω till venster om origo. Summan af ordningstalen för de rötter, som äro belägna inom denna rektangel eller med andra ord äro belägna ofvanföre x-axeln, är enligt § 2, theorem 1, lika med halfva sum-

man af de fyra indice-integraler, som erhållas, då ρ_σ uti bråket

$$\frac{X}{Y}$$

beskrifver sidorna

$$ab,\ bc,\ cd \text{ och } da.$$

I den första och tredje af dessa integraler är koefficienten för $tg\xi$ mellan integrationsgränserna en negativ konstant. I den andra och fjerde är $tg\xi$ konstant och är för båda integralerna[1] densamma, ehuru med olika tecken.

Indexsumman blir således:

$$-\int_{\xi=-\omega}^{\xi=+\omega} tg\xi \mp \int_{\eta=\delta}^{\eta=+\omega} \frac{e^{\eta}-e^{-\eta}}{e^{\eta}+e^{-\eta}} - \int_{\xi=+\omega}^{\xi=-\omega} tg\xi \pm \int_{\eta=+\omega}^{\eta=\delta} \frac{e^{\eta}-e^{-\eta}}{e^{\eta}+e^{-\eta}} \quad \ldots\ldots(18)$$

Summan af första och tredje integralen är noll. Andra och fjerde integralerna äro hvar för sig noll, enär bråket

$$\frac{e^{\eta}-e^{-\eta}}{e^{\eta}+e^{-\eta}}$$

aldrig mellan integrationsgränserna blir oändligt.

Cos x har således icke några rotpunkter ofvanför grundriktningen. Eqvationerna (16) visa, att, om imaginära rötter finnas, äro de konjugerade två och två, så att man alltid har två rötter med samma värde på ξ och numeriskt samma, men till tecknet olika, värde på η.

Enär nu Cos x saknar rötter med positivt värde på η, finnas heller inga med negativt dylikt.

Cos x saknar således imaginära rötter.

De reela rötterna innehållas samtliga uti formeln

$$x = \pm (k + {}^1/_2)\pi,$$

då k är ett positivt helt tal. Alla dessa rötter äro af första ordningen.

Problem 2. *Skilj rötterna till*

$$y = Sin\, x! \quad \ldots\ldots(19)$$

Likheten (7) visar, att Sin x är synektisk för hela planet.

Genom samma metod, som blifvit använd för $\operatorname{Cos} x$, kan man uppvisa att $\operatorname{Sin} x$ saknar imaginära rötter.

De reela rötterna, hvilka alla äro af ordningen ett, erhållas samtliga ur formeln:

$$x = \pm k\pi,$$

då k är ett positivt helt tal.

Problem 3. *Skilj rötterna till funktionen*

$$y = x + ae^{x} + b, \quad \text{..............................(20)}$$

i hvilken a och b äro reela konstanter!

(20) är synektisk för hela planet.

Tillfölje af (2) har man

$$X = \xi + ae^{\xi} \operatorname{Cos} \eta + b \quad \text{..............................(21)}$$

$$Y = \eta + ae^{\xi} \operatorname{Sin} \eta \quad \text{..............................(22)}$$

Man ser omedelbart, att de imaginära rötterna äro konjugerade två och två, så att man alltid har två rötter med samma värde på ξ, och numeriskt samma, men till tecknet olika, värde på η.

Denna egenskap, att på detta sätt ha de imaginära rötterna konjugerade, är föröfrigt gemensam för alla synektiska funktioner, hvilka äro reela för reela värden på variabeln. Om en dylik funktion är synektisk inom en cirkelkontur, hvars medelpunkt ligger på grundriktningen, så äro nemligen åtminstone de imaginära rötter, som äro belägna inom denna kontur, med hvarandra konjugerade.

För att lära känna de imaginära rötterna till (20) ha vi således endast att studera antingen den del af planet, som ligger ofvanom, eller den del, som ligger nedanom grundriktningen. Vi studera i det följande planet ofvanom grundriktningen.

För alla paralleler med grundriktningen, hvilka satisfiera likheten

$$\operatorname{Sin} \eta = 0$$

eller

$$\eta = k\pi,$$

då k är ett helt tal, som icke är noll, är Y en från noll skiljd, af x oberoende konstant, och således är:

$$\underset{\xi=-\infty}{\overset{\xi=+\infty}{J}} \left| \frac{X}{Y} \right|^{\eta=k\pi} = 0 \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (23)$$

Vi låta den följande undersökningen sönderfalla uti två afdelningar. Först vilja vi skilja de rötter, hvilka äro belägna *utanföre* tvänne paralleler med grundriktningen, hvilka från densamma ha afstånden

$$+\pi \text{ och } -\pi.$$

Sedan vilja vi skilja de rötter, som äro belägna *emellan* dessa paralleler. Plustecknet betyder, att parallelen är belägen ofvanom grundriktningen; minustecknet, att den är belägen nedanom densamma.

A.

Skiljande af de rötter till (20), *som äro belägna* **utanföre** *parallelerna*

$$+\pi \text{ och } -\pi.$$

Tillfölje af theorem 1 uti paragraf 2 samt formel (23) uti denna paragraf är summan

$$m,$$

af ordningstalen för de rötter, som äro belägna mellan tvänne paralleler till grundriktningen, som från densamma ha afstånden

$$k\pi \text{ och } (k+1)\pi,$$

bestämd utaf likheten:

$$m = \frac{1}{2}\left\{ \underset{\eta=k\pi}{\overset{\eta=k(+1)\pi}{J}} \left| \frac{X}{Y} \right|^{\xi=+\infty} + \underset{\eta=(k+1)\pi}{\overset{\eta=k\pi}{J}} \left| \frac{X}{Y} \right|^{\xi=-\infty} \right\} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (24)$$

Den andra utaf integralerna (24) är lika med noll, ty

$$\left| Y \right|^{\xi=-\infty} = \eta,$$

och blir således aldrig mellan integrationsgränserna lika med noll.

Man erhåller derföre:

$$m = \frac{1}{2}\int_{\eta = k\pi}^{\eta = (k+1)\pi} \left| \frac{X}{Y} \right|^{\xi = +\infty} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (25)$$

Om

$$k = \text{jemnt tal och } a > 0$$

eller

$$k = \text{udda tal och } a < 0,$$

så är

$$m = 0,$$

ty

$$\left| Y \right|^{\xi = +\infty}$$

är då mellan integrationsgränserna en positiv qvantitet.

Om deremot

$$k = \text{jemnt tal och } a < 0$$

eller

$$k = \text{udda tal och } a > 0$$

så har

$$\left| Y \right|^{\xi = +\infty}$$

tvänne rötter, den ena oändligt närbelägen den lägre gränsen $k\pi$ och den andra oändligt närbelägen den högre $(k+1)\pi$.

I den första rotpunkten öfvergår

$$\left| Y \right|^{\xi = +\infty}$$

från att vara positiv till att bli negativ, och

$$\left| X \right|^{\xi = +\infty}$$

är en negativ qvantitet. I den andra rotpunkten öfvergår

$$\left| Y \right|^{\xi = +\infty}$$

från att vara negativ till att blifva positiv, och

$$\left| X \right|^{\xi = +\infty}$$

är en positiv qvantitet.

Hvardera af dessa rotpunkter ger således åt bråket

$$\left|\frac{X}{Y}\right.^{\xi=+\infty}$$

en index

$$+1$$

och man erhåller ur formel (25)

$$m = 1.$$

Funktionen (20) har således oändligt många imaginära rötter *utanföre* paralellerna

$$+\pi \text{ och } -\pi.$$

Dessa rötter äro konjugerade två och två, samt belägna en mellan hvarje af tvänne med grundriktningen parallela räta linier, hvilka från densamma ha afstånden

$$\pm k\pi \text{ och } \pm (k+1)\pi,$$

då + och — tecknen samtidigt gälla,

samt $k =$ udda helt tal,

då $a > 0$,

och $k =$ jemnt helt tal,

då $a < 0$.

B.

Skiljande af de rötter till (20), *som äro belägna* **emellan** *parallelerna*

$$+\pi \text{ och } -\pi.$$

Tillfölje af theorem 1 i paragraf 2, samt formel (23) uti denna paragraf, är summan,

$$m,$$

af ordningstalen för de rötter, hvilka äro belägna mellan dessa paralleler, bestämd utaf likheten:

$$m = \frac{1}{2}\left\{ \mathrm{J}_{\eta=-\pi}^{\eta=+\pi} \left|\frac{X}{Y}\right.^{\xi=+\infty} + \mathrm{J}_{\eta=+\pi}^{\eta=-\pi} \left|\frac{X}{Y}\right.^{\xi=-\infty} \right\} \qquad (26)$$

Om

$$a > 0,$$

har hvardera af integralerna (26) endast en index och detta uti punkten

$$\eta = 0.$$

Denna index är för båda lika med

$$+1,$$

och således är

$$m = 1.$$

Då

$$a > 0$$

finnes derföre *mellan* parallelerna

$$-\pi \text{ och } +\pi$$

endast *en* rot till (20) och denna af ordningen *ett*. Enär de båda parallelerna äro belägna symmetriskt till grundriktningen och de imaginära rötterna alltid äro konjugerade, måste denna rot vara *reel*.

Om deremot

$$a < 0,$$

så är den första af integralerna i (26) lika med

$$+3,$$

ty

$$\Big|^{\xi=+\infty}_{Y}$$

är noll trenne gånger mellan gränserna

$$-\pi \text{ och } +\pi,$$

och i hvardera nollpunkten uppkommer en index

$$+1.$$

Den andra af integralerna i (26) är lika med

$$+1,$$

ty densamma har endast en index, hvilken är lika med

$$+1,$$

samt uppkommer uti punkten

$$\eta = 0.$$

Således är

$$m = 2.$$

Då

$$a < 0$$

finnas derföre mellan parallelerna

$$-\pi \text{ och } +\pi$$

antingen *tvänne* konjugerade *imaginära* rötter af ordningen *ett* eller *tvänne reela* rötter af denna ordning eller *en reel* rot af ordningen *två*.

För att skilja mellan dessa trenne möjligheter, diskutera vi de reela rötterna till (20) med ledning af theorem 4 uti paragraf 2.

Tillfölje af (20) är

$$y' = 1 + ae^x. \qquad (27)$$

y' är noll uti punkten

$$x = l(-\frac{1}{a}) = -l(-a).$$

I denna punkt är värdet på y

$$b - \{l(-a) + 1\}.$$

Skulle således konstanterna b och a vara med hvarandra förenade genom relationen

$$b - \{l(-a) + 1\} = 0,$$

så har (20) uti punkten

$$x = -l(-a)$$

en reel rot af ordningen *två*.

Är åter

$$b - \{l(-a) + 1\} > 0,$$

så visar ett studium af teckenföljden i gruppen

$$y, y'$$

för

$$x = +\infty, \; x = -\infty \text{ samt } x = -l(-a) \pm \varepsilon,$$

då ε är en oändligt liten positiv qvantitet, att (20) har *tvänne reela* rötter af ordningen *ett*, af hvilka den ena är större och den andra är mindre än

$$-l(-a).$$

Är

$$b - \{l(-a) + 1\} < 0,$$

så synes utaf teckenföljden i gruppen

$$y, y'$$

att (20) saknar reela rötter.

I stället finnas mellan parallelerna

$$-\pi \text{ och } +\pi$$

tvänne imaginära konjugerade rötter af ordningen *ett.*

Den föregående undersökningen låter sammanfatta sig uti följande theorem:

Theorem 1. *Funktionen*

$$y = x + ae^x + b,$$

uti hvilken a och b äro reela konstanter, har en oändlig mängd med imaginära rötter, alla utaf ordningen ett, *hvilka äro konjugerade två och två, så att man alltid har tvänne rötter med samma värde på grundriktningsprojektionen och med numeriskt samma, men till tecknet olika, värde på den mot grundriktningen vinkelräta projektionen.*

Om

$$a > 0,$$

så äro dessa rötter belägna en, och icke mer än en, mellan hvarje par af tvänne med grundriktningen parallela linier, som från densamma ha afstånden

$$\pm k\pi \text{ och } \pm (k+1).\pi,$$

då k är ett udda *helt tal samt + och — tecknen gälla samtidigt. Dessutom finnes äfven* en reel *rot af ordningen* ett.

Om

$$a < 0$$

och

$$b - \{l(-a) + 1\} < 0,$$

så äro de imaginära rötterna belägna en, och ickemer än en,

mellan hvarje par af tvänne med grundriktningen parallela linier, som från densamma ha afstånden

$$\pm k\pi \text{ och } \pm (k+1)\pi,$$

då k är ett jemnt *helt tal, noll inberäknadt, samt + och — tecknen gälla samtidigt.* Reela *rötter finnas icke.*

Om fortfarande

$$a < 0,$$

men värdet på konstanten b så ändras, att

$$b - \{l(-a) + 1\} = 0,$$

så öfvergå de båda konjugerade imaginära rötter af ordningen ett, *som i föregående fall voro belägna mellan parallelerna*

$$+\pi \text{ och } -\pi,$$

till en reel *rot af ordningen* två. *De öfriga rötterna äro innestängda mellan samma gränser, som förut.*

Om

$$a < 0,$$

men värdet på b så ändras, att

$$b - \{l(-a) + 1\} > 0,$$

så öfvergår den reela roten af ordningen två *uti sistnämnde fall till* tvänne *reela rötter af ordningen* ett, *den ena större och den andra mindre än*

$$x = -l(-a).$$

De öfriga rötterna äro innestängda inom de gamla gränserna.

Problem 4. *Skilj rötterna till funktionen*

$$y = x + ae^{x^2} + b, \quad \text{.............................(28)}$$

då a och b äro reela konstanter!

Tillfölje af (2) är:

$$X = \xi + ae^{\xi^2 - \eta^2} \operatorname{Cos} 2\xi\eta + b \quad \text{.........................(29)}$$

$$Y = \eta + ae^{\xi^2 - \eta^2} \operatorname{Sin} 2\xi\eta \quad \text{..............................(30)}$$

Det är lätt att se, att (28) är synektisk för hela planet äfvensom att de imaginära rötterna äro konjugerade.

För att finna de imaginära rötterna behöfva vi således endast studera den del af planet, som ligger ofvanom grundriktningen. För alla de kroklinier, hvilka satisfiera eqvationen

$$\text{Sin } 2\xi\eta = 0$$

eller

$$2\xi\eta = k\pi, \quad \text{..................................} (31)$$

då k är en hel qvantitet, är

$$Y = \eta.$$

Eqvationen (31) är eqvationen på en liksidig hyperbel, med grundriktningen och en deremot vinkelrät, genom origo gående, linie till asymtoter. Kroklinien består af tvänne lika brancher, belägna en i hvardera af vertikalvinklarne, som bildas af ofvannämde asymtoter. För hvar och en af dessa brancher är

$$\underset{2\xi\eta = k\pi}{\mathrm{J}} \frac{X}{Y} = 0 \quad \text{..} (32)$$

A.

Skiljande af de rötter, som äro belägna **utanför** *den area, som begränsas af de fyra brancherna till kurvorna*

$$2\xi\eta = \pi \text{ och } 2\xi\eta = -\pi.$$

Låt oss söka bestämma antalet och karakteren af de rötter, som äro belägna emellan de båda ofvanom grundriktningen belägna brancherna af kurvorna

$$2\xi\eta = (k-1)\pi \text{ och } 2\xi\eta = k\pi,$$

då k är en hel qvantitet, som icke är $+1$ eller 0. Tillfölje af formel (32) samt theorem 1 i § 2 är summan,

$$m,$$

af ordningstalen för de rötter, som ligga mellan tvänne dylika brancher, bestämd af relationen:

$$m = \frac{1}{2}\left\{ \mathrm{J} \left| \frac{X}{Y} \right|_{\xi = \frac{k-1}{2\delta}\pi,\ \eta = \delta}^{\xi = \frac{k}{2\delta}\pi} + \mathrm{J} \left| \frac{X}{Y} \right|_{\xi = \frac{k}{2.\infty}}^{\xi = \frac{k-1}{2.\infty},\ \eta = +\infty} \right\}, \quad \text{..........................} (33)$$

i hvilken δ är en oändligt liten positiv qvantitet.

Den andra utaf dessa integraler är ständigt noll, ty då η tages mycket stor, blir

$$Y = \eta,$$

oberoende af värdet på ξ. (33) reduceras således till:

$$m = \frac{1}{2} \mathrm{J} \left| \begin{matrix} \xi = \frac{k}{2\delta}\pi \\ \eta = \delta \\ \frac{X}{Y} \\ \xi = \frac{k-1}{2\delta}\pi \end{matrix} \right. \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots(34)$$

Om

$$k = \text{en hel och udda qvantitet,}$$

samt

$$a > 0,$$

eller om

$$k = \text{en hel och jemn qvantitet}$$

samt

$$a < 0$$

är

$$\Big|^{\eta=\delta} Y$$

mellan gränserna för integralen ständigt en positiv qvantitet och man har således

$$m = 0.$$

Är åter

$$k = \text{en hel och udda qvantitet}$$

och samtidigt

$$a < 0$$

eller

$$k = \text{en hel och jemn qvantitet}$$

och samtidigt

$$a > 0,$$

så har

$$\Big|^{\eta=\delta} Y$$

tvänne rötter mellan gränserna för integralen, den ena närbelägen den nedre gränsen och den andra närbelägen den öfre. I den första af dessa rotpunkter passerar

$$\Big|_{Y}^{\eta=\delta}$$

genom noll från + till — och

$$\Big|_{X}^{\eta=\delta}$$

är i densamma negativ. I den andra, passerar

$$\Big|_{Y}^{\eta=\delta}$$

genom noll från — till + och

$$\Big|_{X}^{\eta=\delta}$$

är positiv.

Formel (34) ger derföre

$$m = 1.$$

(28) har således *utanför* den area, som begränsas af kurvorna

$$2\xi\eta = \pi \text{ och } 2\xi\eta = -\pi$$

en oändlig mängd med imaginära rötter. Dessa rötter äro alla af ordningen *ett* samt äro konjugerade två och två. Af dem som ligga ofvanom grundriktningen, har man alltid en, och icke mer än en, mellan hvarje par af de ofvan grundriktningen belägna brancherna af kurvorna

$$2\xi\eta = (k-1)\pi \text{ samt } 2\xi\eta = k\pi,$$

då

$$k = \text{en hel och udda qvantitet,}$$

som dock icke är plus *ett*, om

$$a < 0$$

samt

$$k = \text{en hel och jemn qvantitet,}$$

som dock icke är noll, om

$$a > 0.$$

B.

Skiljande af de rötter, som äro belägna **emellan** *de fyra brancherna till kurvorna*

$$2\xi\eta = \pi \text{ och } 2\xi\eta = -\pi.$$

Bland dessa rötter finnas alla de reela rötterna.

Tillfölje af formel (32) samt theorem 1 uti § 2 är summan,

$$m,$$

af ordningstalen för de rötter, som äro belägna mellan dessa brancher, bestämd af likheten:

$$m = \frac{1}{2}\left\{ \mathop{\mathrm{J}}\limits_{\eta=-\delta}^{\eta=+\delta} \left|\frac{X}{Y}\right|^{\xi=\frac{\pi}{2\delta}} + \mathop{\mathrm{J}}\limits_{\xi=+\frac{\pi}{2.\infty}}^{\xi=-\frac{\pi}{2.\infty}} \left|\frac{X}{Y}\right|^{\eta=+\infty} + \mathop{\mathrm{J}}\limits_{\eta=+\delta}^{\eta=-\delta} \left|\frac{X}{Y}\right|^{\xi=-\frac{\pi}{2\delta}} + \mathop{\mathrm{J}}\limits_{\xi=+\frac{\pi}{2.\infty}}^{\xi=-\frac{\pi}{2.\infty}} \left|\frac{X}{Y}\right|^{\eta=-\infty} \right\} \quad (35)$$

då δ är en positiv oändligt liten qvantitet.

Den andra och fjerde af dessa integraler är noll, ty

$$\left|Y\right|^{\eta=\infty} \text{ och } \left|Y\right|^{\eta=-\infty}$$

kunna aldrig bli noll för något mellan integrationsgränserna beläget värde på ξ.

Formel (35) reduceras således till

$$m = \frac{1}{2}\left\{ \mathop{\mathrm{J}}\limits_{\eta=-\delta}^{\eta=+\delta} \left|\frac{X}{Y}\right|^{\xi=\frac{\pi}{2\delta}} + \mathop{\mathrm{J}}\limits_{\eta=+\delta}^{\eta=-\delta} \left|\frac{X}{Y}\right|^{\xi=-\frac{\pi}{2\delta}} \right\} \quad (36)$$

Om

$$a > 0$$

är

$$\left|Y\right|^{\xi=\frac{\pi}{2\delta}}$$

negativ sålänge η är negativ och positiv då η är positiv, samt noll på samma gång som η. Den första af indice-integralerna (36) är således lika med

$$+1,$$

ty för

$$\eta = 0$$

är

$$\left| \xi = \frac{\pi}{2\delta} \right. \atop X$$

en positiv qvantitet.

$$\left| \xi = -\frac{\pi}{2\delta} \right. \atop Y$$

är deremot noll trenne gånger emellan

$$\eta = +\delta \text{ och } \eta = -\delta.$$

Första gången inträffar detta i närheten af

$$\eta = +\delta$$

och öfvergången genom noll sker då

från + till —.

Andra öfvergången genom noll inträffar uti punkten

$$\eta = 0$$

och densamma sker

från — till +.

Den tredje rotpunkten är belägen i närheten af

$$y = -\delta$$

och öfvergången genom noll sker

från + till —.

I första rotpunkten är

$$\left| \xi = -\frac{\pi}{2\delta} \right. \atop X$$

negativ, i den andra positiv och i den tredje negativ. Den andra utaf integralerna (36) är derföre lika med

$$+3.$$

Är åter

$$a < 0,$$

så är den första af integralerna (36) lika med

$$+3$$

och den andra lika med

$$+1.$$

Formel (36) ger således

$$m = 2.$$

Emellan de fyra hyperbelbrancherna finnas sålunda antingen *tvänne* konjugerade *imaginära* rötter af ordningen *ett* eller *tvänne reela* rötter af denna ordning eller *en reel* rot af ordningen *två*.

För att skilja mellan dessa fall undersöka vi summan,

$$n,$$

af ordningstalen för de rötter, som ligga mellan de båda brancher, som äro belägna till höger om en genom origo gående mot grundriktningen vinkelrät linie och denna linie.

Man erhåller då, tillfölje deraf att den andra och fjerde af integralerna (35) sakna index:

$$n = \frac{1}{2}\left\{ \mathrm{J}\left|_{\eta=-\delta}^{\eta=+\delta} \frac{X}{Y}\right|^{\xi=\frac{\pi}{2\delta}} + \mathrm{J}\left|_{\eta=+\infty}^{\eta=-\infty} \frac{X}{Y}\right|^{\xi=0} \right\} \qquad \ldots\ldots\ldots\ldots(37)$$

Den första utaf dessa integraler är identiskt lika med den första af integralerna (36) och är således

$$+1, \text{ då } a > 0$$

samt

$$+3, \text{ då } a < 0.$$

Den andra af integralerna (37) är lika med

$$-1, \text{ då } a + b > 0$$

samt lika med

$$+1, \text{ då } a + b < 0.$$

Tre fall kunna förekomma:

1. $a > 0$ och $a + b < 0$ eller $a < 0$ och $a + b > 0$.

För detta fall är

$$n = 1.$$

Tillfölje härutaf finnes mellan kurvorna

$$2\xi\eta = +\pi \text{ och } 2\xi\eta = -\pi$$

ingen imaginär rot. (28) har deremot *tvänne reela* rötter, båda utaf ordningen *ett*, och af hvilka den ena är positiv och den andra negativ.

Detta är en tydlig följd derutaf, att summan af ordningstalen för de rötter, som äro belägna mellan dessa kurvor alltid är

$$+2,$$

samt derutaf, att de imaginära rötterna alltid äro konjugerade.

Skulle

$$a + b = 0,$$

så är

$$x = 0$$

den ena reela roten, och den andra är positiv, om

$$a < 0$$

samt negativ om

$$a > 0.$$

2. $$a < 0 \text{ och } a + b < 0.$$

Man erhåller ur (37)

$$n = 2.$$

Dessutom är enligt (36)

$$m = 2.$$

De rötter till (28), som finnas mellan kurvorna

$$2\xi\eta = +\pi \text{ och } 2\xi\eta = -\eta,$$

äro således belägna till *höger* om en genom origo dragen mot grundriktningen vinkelrät linie. Till *venster* om denna linie finnas inga rötter.

För att bestämma rötternas natur, vilja vi med tillhjelp af theorem 4 i § 2 undersöka de positiva och reela rötterna till (28).

Man har

$$y' = 1 + 2axe^{x^2} \qquad \text{.....(38)}$$

$$y'' = 2ae^{x^2}(1 + 2x^2) \qquad \text{.....(39)}$$

Serien y', y'' erbjuder för $x = +\infty$ en permanens och för $x = 0$ en variation. y' har sålunda en positiv reel rot af första ordningen Kalla densamma x'. (28) blir för detta värde på x

$$y = \frac{1}{x'}(x'^2 + bx' - \tfrac{1}{2}) \qquad \text{.....(40).}$$

(40) har endast en positiv rot och denna belägen uti punkten

$$-\frac{b}{2}+\sqrt{\frac{b^2}{4}+\frac{1}{2}}.$$

För värden på x', som äro *mindre* än denna rot, är (40) en *negativ* qvantitet, och för värden, som äro *större*, en *positiv* qvantitet.

Om således

$$x' < -\frac{b}{2}+\sqrt{\frac{b^2}{4}+\frac{1}{2}},$$

så finnes ingen positiv reel rot till (28), ty serien

$$y, y'$$

erbjuder då för

$$x = +\infty$$

en permanens samt för ett värde på x, som är något större än x', äfvenledes en permanens. Samma serie har för $x=0$ en variation och för x något mindre än x' äfvenledes en variation.

Är

$$x' = -\frac{b}{2}+\sqrt{\frac{b^2}{4}+\frac{1}{2}},$$

så har (28) uti punkten x' *en reel* och *positiv* rot af ordningen *två*.

Är åter

$$x' > -\frac{b}{2}+\sqrt{\frac{b^2}{4}+\frac{1}{2}},$$

så finnas *tvänne reela* och *positiva* rötter af ordningen *ett*, den ena belägen emellan

$$x=0 \text{ och } x=x'$$

och den andra emellan

$$x=x' \text{ och } x=+\infty.$$

Serien

$$y, y'$$

har nemligen för ett värde på x, som är något större än x', en variation och för ett värde, som är något mindre, en permanens. För $x=+\infty$ finnes som förut en permanens och för $x=0$ en variation.

Emellan kurvorna

$$2\xi\eta=\pi \text{ samt } 2\xi\eta=-\pi$$

finnas således *tvänne konjugerade imaginära* rötter af ordningen *ett*, såvida den positiva och reela roten x' till expressionen

$$1 + 2axe^{x^2} = 0 \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (41)$$

är mindre än

$$-\frac{b}{2} + \sqrt{\frac{b^2}{4} + \frac{1}{2}}.$$

Grundriktningsprojektionen af dessa båda rötter är *positiv*.

Är åter roten x' till (41) lika med

$$-\frac{b}{2} + \sqrt{\frac{b^2}{4} + \frac{1}{2}},$$

så öfvergå de båda imaginära rötterna af ordningen *ett* till *en* reel och positiv rot af ordningen *två*.

Är deremot roten x' till (41) större än

$$-\frac{b}{2} + \sqrt{\frac{b^2}{4} + \frac{1}{2}},$$

så öfvergår den sistnämnde reela och positiva dubbelroten till *tvänne reela* och *positiva* rötter af ordningen *ett*, utaf hvilken den ena är mindre än x' och den andra större.

3. $$a > 0 \text{ och } a + b > 0.$$

Enligt (37) är

$$n = 0.$$

Emedan enligt (36)

$$m = 2,$$

äro de rötter till (28), som finnas emellan kurvorna

$$2\xi\eta = \pi \text{ samt } 2\xi\eta = -\pi,$$

belägna till *venster* om en rät linie, som är dragen genom origo vinkelrät mot grundriktningen.

För att afgöra rötternas natur kan man begagna samma metod som blifvit använd i afdelningen 2. Man erhåller då:

Om x' är den reela och negativa roten till (41), så har man mellan kurvorna

$$2\xi\eta = \pi \text{ och } 2\xi\eta = -\pi$$

för

$$x' > -\frac{b}{2} - \sqrt{\frac{b^2}{4} + \frac{1}{2}}$$

tvänne konjugerade *imaginära* rötter af ordningen *ett*, **hvilkas** grundriktningsprojektion är *negativ*. Dessa rötter öfvergå till *en* reel rot af ordningen *två* som är lika med x' för

$$x' = -\frac{b}{2} - \sqrt{\frac{b^2}{4} + \frac{1}{2}}.$$

Denna rot öfvergår till *tvänne reela* rötter af ordningen *ett* för

$$x' < -\frac{b}{2} - \sqrt{\frac{b^2}{4} + \frac{1}{2}}.$$

Vi sammanfatta den föregående undersökningen uti följande theorem:

Theorem 2. *Funktionen*

$$y = x + ae^{x^2} + b,$$

i hvilken a och b äro reela konstanter, har en oändlig mängd rötter. De af dessa, som äro imaginära, äro alla af ordningen **ett** *samt äro konjugerade två och två. Rötterna kunna skiljas i två klasser.*

1. *Sådana rötter, som äro belägna* **utanför** *den area, hvilken begränsas utaf kurvorna*

$$2\xi\eta = \pi \text{ samt } 2\xi\eta = -\pi.$$

2. *Sådana rötter, hvilka äro belägna* **inom** *denna area.*

Utaf första klassens rötter ligger **en** *och* **endast en** *mellan de båda ofvanom grundriktningen belägna grenarne af kroklinierna*

$$2\xi\eta = (k-1)\pi \text{ och } 2\xi\eta = k\pi,$$

då

$$k = \text{en hel och udda qvantitet},$$

om

$$a < 0,$$

samt

$$k = \text{en hel och jemn qvantitet},$$

om

$$a > 0.$$

Med andra klassens rötter eger följande förhållande rum:

a. *Om*

$$a > 0 \text{ och } a + b > 0$$

samt dessutom den negativa och reela roten x' till expressionen

$$1 + 2axe^{x^2} = 0$$

satisfierar olikheten

$$x' > -\frac{b}{2} - \sqrt{\frac{b^2}{4} + \frac{1}{2}},$$

så utgöras rötterna af andra klassen af **tvänne** *konjugerade* **imaginära** *rötter af ordningen* **ett,** *hvilkas grundriktningsprojektion är* **negativ.**

Är

$$x' = -\frac{b}{2} - \sqrt{\frac{b^2}{4} + \frac{1}{2}},$$

så försvinna de båda imaginära rötterna i föregående fall, men i stället framkommer **en reel** *och* **negativ** *rot af ordningen* **två,** *som är lika med x'.*

Är

$$x' < -\frac{b}{2} - \sqrt{\frac{b^2}{2} + \frac{1}{2}},$$

så försvinner den reela roten af ordningen två i föregående fall, men i stället framkomma **tvänne reela** *och* **negativa** *rötter af* **första** *ordningen.*

b. *Om*

$$a < 0 \text{ och } a + b < 0$$

samt dessutom den reela och för detta fall positiva roten x' satisfierar olikheten

$$x' < -\frac{b}{2} + \sqrt{\frac{b^2}{4} + \frac{1}{2}},$$

så utgöras rötterna af andra klassen af **tvänne imaginära** *och konjugerade rötter af ordningen* **ett,** *hvilkas grundriktningsprojektion är* **positiv.**

Är

$$x' = -\frac{b}{2} + \sqrt{\frac{b^2}{4} + \frac{1}{2}},$$

så försvinna de båda imaginära rötterna i föregående fall, men i stället framkommer **en reel** *och* **positiv** *rot af ordningen* **två,** *hvilken är lika med x'.*

Är

$$x' > -\frac{b}{2} + \sqrt{\frac{b^2}{4} + \frac{1}{2}},$$

så försvinner den reela roten af ordningen två i förra fallet, men i stället framkomma **tvänne reela** *och* **positiva** *rötter af ordningen* **ett**.

c. *Om*

$$a > 0 \text{ och } a + b < 0$$

eller

$$a < 0 \text{ och } a + b > 0,$$

så utgöras rötterna af andra klassen af **tvänne reela** *rötter af ordningen* **ett**, *af hvilka den ena är* **positiv** *och den andra* **negativ.**

Är

$$a + b = 0,$$

så är

$$x = 0,$$

den ena reela roten och den andra är **positiv** *om*

$$a < 0$$

samt **negativ** *om*

$$a > 0.$$

Problem 5. *Skilj rötterna till eqvationen*

$$y = x - a \operatorname{Sin} x - T, \quad \text{..........................(42)}$$

i hvilken a och T äro reela konstanter, hvilka som helst!

Då y är lika med noll utgör (42) för

$$0 < a < 1$$

samt

$$T > 0$$

den ur astronomien bekanta relationen mellan anomalia excentrica och anomalia media vid en himmelskropps rörelse uti elliptisk bana.

Tillfölje af (7) är

$$X = \xi - T - a\,\frac{e^{\eta} + e^{-\eta}}{2} \operatorname{Sin} \xi \quad \text{....................(43)}$$

samt

$$Y = \eta - a\,\frac{e^{\eta} - e^{-\eta}}{2} \operatorname{Cos} \xi \quad \text{.........................(44)}$$

Funktionen (42) är synektisk för hela planet och har alltid de imaginära rötterna konjugerade.

För alla linier, som äro vinkelräta mot grundriktningen och belägna på ett afstånd ξ från origo, hvilket satisfierar likheten

$$\operatorname{Sin} \xi = 0$$

eller

$$\xi = k\pi,$$

då k är en hel positiv eller negativ qvantitet är

$$X = k\pi - T$$

och man har således

$$\mathop{\mathrm{J}}_{\eta=+\infty}^{\eta=-\infty} \left| \frac{Y}{X} \right.^{\xi=k\pi} = 0, \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots(45)$$

så ofta

$$T \lessgtr k\pi.$$

Tillfölje af theorem 1 i paragraf 2 är således summan,

$$m,$$

af ordningstalen för de rötter, som äro belägna mellan tvänne mot grundriktningen vinkelräta linier, hvilka ha afstånden

$$k\pi \text{ och } (k+1)\pi$$

från origo, bestämd af likheten:

$$m = -\frac{1}{2}\left\{ \mathop{\mathrm{J}}_{\xi=(k+1)\pi}^{\xi=k\pi} \left| \frac{Y}{X} \right.^{\eta=+\infty} + \mathop{\mathrm{J}}_{\xi=k\pi}^{\xi=(k+1)\pi} \left| \frac{Y}{X} \right.^{\eta=-\infty} \right\}. \quad \ldots\ldots\ldots(46)$$

Hvilket reelt värde T än har, måste alltid finnas en hel qvantitet k_1, som satisfierar olikheten

$$k_1\pi \leqq T \leqq (k_1+1)\pi. \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots(47)$$

Undersökningen af integralerna (46) sönderfaller i trenne afdelningar, den första behandlande det fall då den hela qvantiteten k, som förekommer i integrationsgränserna, är sådan att:

$$(k+1) \leqq k_1,$$

den andra det fall då

$$k = k_1,$$

och den tredje det fall, då

$$k \geqq (k_1 + 1).$$

1.

$$(k+1) \leqq k_1.$$

Om

$$a > 0 \text{ och } k = \text{en jemn qvantitet}$$

eller

$$a < 0 \text{ och } k = \text{en udda qvantitet,}$$

så äro hvardera af integralerna (46) lika med *noll*, ty

$$\Big|_X^{\eta = \pm\infty}$$

är då mellan integrationsgränserna en negativ qvantitet.

Således är

$$m = 0.$$

Är deremot

$$a > 0 \text{ och } k = \text{en udda qvantitet}$$

eller

$$a < 0 \text{ och } k = \text{en jemn qvantitet,}$$

så äro integralerna (46) hvar för sig lika med

$$-2,$$

ty

$$\Big|_X^{\eta = \pm\infty}$$

har då mellan integrationsgränserna tvänne rotpunkter och öfvergår i den ena från att vara negativ till att bli positiv, samt i den andra tvertom. I den förstnämnde rotpunkten är dessutom

$$\Big|_Y^{\eta = \pm\infty}$$

negativ och i den sistnämnde positiv.

Således är

$$m = 2.$$

2.

$$k = k_1$$

Integralerna (46) äro hvar för sig lika med

$$-1$$

och man erhåller således

$$m = 1.$$

3.

$$k \geqq (k_1 + 1)$$

Om

$$a > 0 \text{ och } k = \text{en udda qvantitet}$$

eller

$$a < 0 \text{ och } k = \text{en jemn qvantitet},$$

äro integralerna (46) hvar för sig lika med *noll*, ty

$$\Big| \begin{matrix} \eta = \pm \infty \\ X \end{matrix}$$

är då mellan integrationsgränserna en positiv qvantitet.

Således är

$$m = 0.$$

Är deremot

$$a > 0 \text{ och } k = \text{en jemn qvantitet},$$

eller

$$a < 0 \text{ och } k = \text{en udda qvantitet},$$

så äro integralerna (46) hvar för sig lika med

$$-2.$$

Man erhåller således

$$m = 2.$$

I föregående undersökning har öfverallt gjorts det antagandet, att

$$k_1\pi < T < (k_1 + 1)\pi.$$

Det är dock icke svårt att se, hvilka modifikationer det föregående undergår, då i stället

$$T = k_1\pi \text{ eller } T = (k_1 + 1)\pi.$$

Det resultat till hvilket vi nu kommit gäller oförändradt äfven om T är en *imaginär* konstant. Så är dock icke fallet med följande, som hvilar på den förutsättning, att T är reel.

Härutaf följer nemligen, att mellan parallelerna

$$k_1\pi \text{ och } (k_1 + 1)\pi,$$

för hvilka paralleler man hade

$$m = 1,$$

finnes *en reel* rot af ordningen *ett*.

Vidare följer, att mellan de paralleler, för hvilka

$$m = 2,$$

finnas antingen *tvänne* konjugerade *imaginära* rötter af ordningen *ett* eller *en reel* rot af ordningen *två* eller *tvänne reela* rötter af ordningen *ett*.

Mellan de paralleler, för hvilka

$$m = 0,$$

finnes icke någon rot.

För att afgöra mellan de tre möjligheter, som kunna förekomma, då

$$m = 2,$$

har man att medelst theorem 4 i § 2 undersöka de reela rötter, som äro belägna mellan de båda parallelerna. Som denna undersökning icke erbjuder något af specielt intresse, meddela vi endast resultatet af densamma.

Theorem 3. *Funktionen*

$$y = x - a \operatorname{Sin} x - T,$$

uti hvilken a och T äro reela konstanter, har ett oändligt stort antal rötter.

Dessa rötter kunna skiljas på följande sätt:

Man uppritar en oändlig mängd med paralleler, hvilkas inbördes afstånd är

$$2\pi,$$

och som äro vinkelräta mot grundriktningen.

Om

$$a > 0,$$

låter man en af dessa paralleler passera genom origo.

Om

$$a < 0$$

låter man en af dem vara belägen på afståndet

$$+\pi$$

från origo.

Utaf dessa paralleler finnas tvänne, som vi vilja benämna **midtparalleler** *och hvilkas afstånd från origo*

$$l_1\pi \text{ och } (l_1 + 2)\pi$$

är sådant att

$$l_1\pi \leqq T \leqq (l_1 + 2)\pi. \qquad (48)$$

l_1 *är en hel qvantitet.*

Mellan midtparallelerna finnes alltid **en reel** *rot af ordningen* **ett.**

De öfriga parallelerna kunna indelas i tvenne klasser, **vensterparalleler,** *som ligga till* **venster** *om midtparallelerna, samt* **högerparalleler,** *som ligga till* **höger** *om desamma.*

Mellan tvänne successiva venster- eller högerparalleler finnas alltid ett antal rötter sådant, att summan af deras ordningstal är

$$+2.$$

Rötternas placering är dock olika alltefter den klass, till hvilken parallelerna höra.

Mellan tvänne successiva vensterparalleler ligga rötterna alltid till **höger** *om en ny parallel, som tudelar afståndet emellan dem.*

Mellan tvänne successiva högerparalleler ligga rötterna deremot alltid till **venster** *om en ny parallel, som tudelar afståndet emellan dem.*

Dessa rötter äro alltid **tvänne imaginära** *och konjugerade rötter af ordningen* **ett,** *då*

$$a^2 < 1$$

samt då

$$a^2 = 1$$

och samtidigt

$$l_1\pi < T < (l_1 + 2)\pi.$$

Är deremot

$$a^2 > 1,$$

så finnas mellan tvänne successiva venster- eller högerparalleler, hvilkas afstånd från origo är

$$l\pi \text{ och } (l+2)\pi,$$

då l är en hel qvantitet, antingen **tvänne imaginära** *och konjugerade rötter af ordningen* **ett** *eller* **en reel** *rot af ordningen* **två** *eller* **tvänne reela** *rötter af ordningen* **ett.**

Låt

$$\alpha = arc\ Cos\left(\left(\frac{1}{\sqrt{a^2}}\right)\right), \quad \text{..............................(49)}$$

då de dubbla parenteserna uttrycka att α är den minsta positiva båge, hvars Cosinus är

$$\frac{1}{\sqrt{a^2}}$$

Om då

$$-\Big[(l+2)\pi - T\Big] > \sqrt{a^2}\,.\,Sin\,\alpha - \alpha \quad \text{................(50)}$$

när parallelerna

$$l\pi \text{ och } (l+2)\pi$$

äro venster-paralleler, samt

$$\Big[l\pi - T\Big] > \sqrt{a^2}\ Sin\ \alpha - \alpha\,, \quad \text{........................(51)}$$

då dessa paralleler äro högerparalleler, så äro de mellan-

liggande rötterna **tvänne imaginära** *och konjugerade rötter af ordningen* **ett.**

Om deremot för vensterparalleler

$$-\Big[(l+2)\pi - T\Big] = \sqrt{a^2}\,.\,Sin\,a - a \quad\ldots\ldots(52)$$

samt för höger-paralleler

$$\Big[l\pi - T\Big] = \sqrt{a^2}\,.\,Sin\,a - a \quad\ldots\ldots(53)$$

så finnes, i stället för de båda imaginära rötterna, **en reel** *rot af ordningen* **två.**

Om för vensterparalleler

$$-\Big[(l+2)\pi - T\Big] < \sqrt{a^2}\,.\,Sin\,a - a \quad\ldots\ldots(54)$$

samt för högerparalleler

$$\Big[l\pi - T\Big] < \sqrt{a^2}\,.\,Sin\,a - a \quad\ldots\ldots(55)$$

så finnas, i stället för den förra reela roten af ordningen **två, tvänne reela** *rötter af ordningen* **ett.**

Rötternas läge varierar på följande sätt med T:

1. *Om i* (48)

$$T = (l_1 + 2)\pi,$$

så äro tre fall möjliga.

Är

$$a^2 < 1,$$

så är den reela rot, som bör ligga mellan midtparallelerna belägen uti punkten

$$x = (l_1 + 2)\pi.$$

De tvänne imaginära rötter, som böra finnas mellan midtparallelen

$$(l_1 + 2)\pi$$

och närmaste högerparallel, ligga nu **på** *parallelen*

$$(l_1 + 2)\pi.$$

Är

$$a^2 = 1,$$

så finnes i stället för den, då

$$a^2 < 1,$$

i

$$x = (l_1 + 2)\pi$$

belägna **reela** *roten af ordningen* **ett** *samt de båda* **på** *parallelen* $(l_1 + 2)\pi$ *belägna* **imaginära** *rötterna af* **samma** *ordning,* **en** *enda* **reel** *rot af ordningen* **tre** *belägen uti punkten*

$$x = (l_1 + 2)\pi.$$

I denna punkt finnas således, för detta fall, såväl midtparallelernas **reela** *rot som de* **tvänne** *rötterna mellan midtparallelen* $(l_1 + 2)\pi$ *och närmaste högerparallel.*

Är

$$a^2 > 1,$$

så är midtparallelernas reela rot belägen emellan

$$x = (l_1 + 1)\pi \text{ och } x = (l_1 + 2)\pi$$

och den ena af de reela rötter, som enligt (55) *bör finnas mellan midtparallelen* $(l_1 + 2)\pi$ *och närmaste högerparallel ligger nu uti punkten*

$$x = (l_1 + 2)\pi.$$

Ofvanstående gäller oförändradt äfven för det fall att uti (48)

$$T = l_1\pi,$$

om man blott öfverallt i stället för högerparallel insätter vensterparallel och i stället för $(l_1 + 2)$ *inför* l_1.

2. *Om i* (48)

$$(l_1 + 1)\pi < T < (l_1 + 2)\pi,$$

så är midtparallelernas reela rot belägen emellan

$$x = (l_1 + 1)\pi \text{ och } x = (l_1 + 2)\pi$$

3. *Om i* (48)

$$T = (l_1 + 1)\pi,$$

så är midtparallelernas reela rot belägen i punkten

$$x = (l_1 + 1)\pi.$$

4. *Om i* (48)

$$l_1\pi < T < (l_1 + 1)\pi.$$

så är midtparallelernas reela rot belägen emellan

$$x = l_1\pi \text{ och } x = (l_1 + 1)\pi$$

Cauchy har egnat en mémoire i Comtes Rendus för år 1847 åt problemet att skilja rötterna till funktion (42). Han sysselsätter sig dock endast med det enklaste fallet, då

$$0 < a < 1.$$

Den metod Cauchy använder är icke densamma, som här blifvit framställd, och detta gör också att hans resultat framkommer under en annan form.

Han sammanfattar nemligen sin undersökning uti följande theorem:

Funktionen

$$y = x - a \, Sin \, x - T,$$

i hvilken a och T äro **positiva** *reela qvantiteter samt*

$$a < 1,$$

har **en** *enda* **reel** *rot, hvars ordningstal är* **ett** *och som är belägen emellan*

$$x = k\pi \text{ och } x = (k + 1)\pi$$

då k är ett helt tal, hvilket satisfierar olikheten

$$k\pi \leqq T \leqq (k + 1)\pi.$$

Samma funktion har ett oändligt stort antal imaginära rötter, hvilka äro konjugerade två och två och äro utaf ordningstalet ett, samt belägna, alltid två konjugerade och icke flera, mellan tvänne mot grundriktningen vinkelräta linier, som från origo hafva afstånden

$$k\pi - \frac{\pi}{2} \text{ och } k\pi + \frac{\pi}{2},$$

då k är en hel och jemn qvantitet.

Det är icke svårt att visa, huruledes vårt resultat är öfverensstämmande med Cauchys, på så sätt att de imaginära rötterna två och två äro belägna inom den area, som är gemensam för den af

oss och den af Cauchy fixerade del af planet, inom hvilken tvänne rötter skola finnas.

Mot Cauchys theorem kan dock anmärkas, att detsamma endast gäller, då

$$0 < a < 1,$$

men icke för generellare värden på a, samt vidare, att det icke på något sätt förklarar sambandet emellan de imaginära rötterna och den reela roten. Hvilket detta samband är låter dock, som vi visat, utan svårighet bestämma sig.

Problem 6. *Skilj rötterna till funktionen*

$$y = Ax^n + Bx^{n-1} + Cx^{n-2} + \ldots\ldots\ldots + Fx + Gx +$$

$$+ \theta^{-px}\left\{a\theta^{mx} + b\theta^{(m-1)x} + c\theta^{(m-2)x} + \ldots + f\theta^x + g\right\}, \ldots\ldots (56)$$

uti hvilken

$$A, B, C \ldots . F, G,$$

samt

$$a, b, c \ldots . f, g,$$

äro konstanter hvilka som helst, reela eller imaginära,

$$\theta$$

är en reel eller imaginär konstant samt

$$n, p \text{ och } m$$

äro hela tal!

Att (56) är synektisk för hela planet är icke svårt att se, då man observerar, att detta alltid är fallet med det algebraiska polynomet, samt tillfölje af formel (9) äfven med hvarje funktion

$$\theta^x,$$

då θ är en reel eller imaginär konstant.

Af formel (9) synes äfven att

$$\theta^x$$

i allmänhet har en oändlig mängd af olika värden, eller ett värde för hvart och ett af de olika argument, som kunna fixera läget af qvantiteten θ. Detta inverkar naturligtvis icke på synekticiteten af

$$\theta^x \text{ samt } (56),$$

men då vi undersöka rötterna till (56), måste denna undersökning förnyas för hvarje olika värde på argumentet till θ. (56) utgör nemligen komplexen af en oändlig mängd med funktioner, uti hvilka argumentet till θ för hvar och en har sitt särskilda bestämda värde. Uti det följande förutsättes öfverallt der θ förekommer, att dess argument har ett enda bestämdt värde och som man lätt ser är undersökningen alldeles oberoende af, hvilket detta värde är.

Låt oss nu i öfverensstämmelse med (1) sätta:

$$\left.\begin{aligned} x &= \xi + i\eta \\ l\theta &= \mu + i\nu \\ xl\theta &= u + iv \\ y &= X + iY \end{aligned}\right\} \quad \text{.......................(57)}$$

Ur (57) erhållas följande begge formler:

$$\mu\xi - \nu\eta = u \quad \text{.......................(58)}$$

$$\nu\xi + \mu\eta = v \quad \text{.......................(59)}$$

Om u antages vara konstant och v variabel, kommer x att beskrifva en rät linie, som mot grundriktningen har en lutning sådan, att tangenten för lutningsvinkeln är

$$\frac{\mu}{\nu},$$

och hvars interrektionspunkt med en genom origo gående y-axel har afståndet

$$-\frac{u}{\nu}$$

från origo.

Då man tilldelar u olika värden, kommer således x att beskrifva med hvarandra parallela linier, som alltid ha en sådan lutning mot grundriktningen, att tangenten för lutningsvinkeln är

$$\frac{\mu}{\nu},$$

och hvilkas afstånd från origo variera från

$$-\infty \text{ till } +\infty.$$

Antages åter v vara konstant och u variabel, så kommer x att för hvarje serskildt värde på v beskrifva en linie, vinkelrät mot de förra, och hvars afstånd från origo alltefter v:s värde kan vara hvilket som helst från

$$-\infty \text{ till } +\infty.$$

Om vi således ha i vår makt att bestämma det antal båghvarf, som i (56) beskrifvas, af argumentet till y, då u är konstant och v varierar med ξ och η samt då tvertom v är konstant och u varierar med ξ och η, så kunna vi också skilja rötterna till (56), så att hvarje rot kommer att ligga inom en rektangel, hvars ena sida har mot grundriktningen en lutning sådan, att tangenten för lutningsvinkeln är lika med

$$\frac{\mu}{\nu}.$$

1. *Bestämning af den positiva vinkelbana, som i* (56) *tillryggalägges af argumentet till y, då x beskrifver en rät linie, som bestämmes af eqvationerna* (58) *och* (59), *om i desamma u är konstant och v variabel.*

Enligt theorem 1 i § 2 erhålles denna vinkelbana, då man känner endera af integralerna:

$$\frac{1}{2}\mathrm{J}\frac{X}{Y} \text{ eller } -\frac{1}{2}\mathrm{J}\frac{Y}{X},$$

då i X och Y substitueras de värden på ξ och η, som erhållas ur (58) och (59).

Den första af dessa indice-integraler är känd, då man kan beräkna de reela rötterna till

$$Y,$$

och den andra då man kan bestämma de reela rötterna till

$$X.$$

Metoden att beräkna dessa rötter till Y och till X är densamma och man kan i olika fall välja den ena eller andra funktionen allt efter som problemets villkor göra lämpligast.

Vi vilja nu visa, huru de reela rötterna till X låta bestämma sig.

Den $(n+1)$:sta derivatan till (56) i afseende på v är

$$y_{(v)}^{(n+1)} = \theta^{-px}\left\{a_1\,\theta^{mx} + b_1\,\theta^{(m-1)x} + c_1\,\theta^{(m-2)x} + \ldots + f_1\,\theta^{x} + g_1\right\}, \quad (60)$$

då

$$a_1,\ b_1,\ c_1 \ldots\ldots f_1,\ g_1$$

äro nya reela eller imaginära konstanter samt

$$\theta,\ p \text{ och } m$$

äro desamma som i (56).

(60) kan äfven skrifvas tillfölje af (9):

$$\left.\begin{aligned} y_{(v)}^{(n+1)} &= (\mathrm{Cos}\,v - i\,\mathrm{Sin}\,v)^{p}\left\{a_2\,(\mathrm{Cos}\,v + i\,\mathrm{Sin}\,v)^{m} + \right.\\ &+ b_2\,(\mathrm{Cos}\,v + i\,\mathrm{Sin}\,v)^{m-1} + c_2\,(\mathrm{Cos}\,v + i\,\mathrm{Sin}\,v)^{m-2} + \\ &\left. + \ldots\ldots\ldots\ldots + f_2\,(\mathrm{Cos}\,v + i\,\mathrm{Sin}\,v) + g_2\right\} \end{aligned}\right\}, \ldots (61)$$

då

$$\left.\begin{aligned} a_2 &= a_1 e^{(m-p)u} \\ b_2 &= b_1 e^{(m-1-p)u} \\ &- - - - - \\ f_2 &= f_1 e^{(1-p)u} \\ g_2 &= g_1 e^{-pu} \end{aligned}\right\} \ldots\ldots\ldots\ldots (62)$$

Sättes nu

$$\mathrm{Cos}\,v = \frac{1-t^2}{1+t^2}$$

samt således

$$\mathrm{Sin}\,v = \frac{2t}{1+t^2}, \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (63)$$

så blir tillfölje deraf, att

$$y_{(v)}^{(n+1)} = \frac{d^{(n+1)}X}{dv} + i\,\frac{d^{(n+1)}Y}{dv}: \ldots\ldots\ldots\ldots (64)$$

$$\left.\begin{aligned} &\frac{d^{(n+1)}X}{dv} = \\ &= \frac{1}{(1+t^2)^{l}}\left\{a_3 t^{2l} + b_3 t^{2l-1} + c_3 t^{2l-2} + \ldots + f_3 t + g_3\right\}, \end{aligned}\right\} \ldots\ldots\ldots (65)$$

då

$$a_3,\ b_3,\ c_3 \ldots f_3,\ g_3$$

äro reela konstanter samt l ett helt tal.

Om

$$p <= \tfrac{1}{2} m,$$

så är

$$l = m - p.$$

Om deremot

$$p >= \tfrac{1}{2} m,$$

så är

$$l = p.$$

De reela rötterna till

$$\frac{d^{(n+1)} X}{dv}$$

äro alltid möjliga att medelst (63) och (65) bestämma och genom användning af theorem 4 i § 2 kunna således alla rötterna till X beräknas och följaktligen är

$$J \frac{Y}{X}$$

för villkorseqvationerna (58) och (59), då i desamma

$$u = \text{konstant och } v = \text{variabel},$$

en känd qvantitet.

2. *Bestämning af den positiva vinkelbana, som i* (56) *tillryggalägges af argumentet till y, då x beskrifver en rät linie, som bestämmes af eqvationerna* (58) *och* (59), *då i desamma*

$$u = \textit{variabel och } v = \textit{konstant}.$$

Man erhåller lätt

$$\frac{d^{(n+1)} X}{du} = z^{-p} \{a_4 z^m + b_4 z^{m-1} + \ldots + f_4 z + g_4\}, \ldots\ldots (66)$$

då

$$a_4, b_4 \ldots f_4, g_4$$

äro reela konstanter, samt

$$z = e^u \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (67)$$

De reela rötterna till

$$\frac{d^{(n+1)} X}{du}$$

låta genom (66) och (67) fullständigt bestämma sig och medelst

användning af theorem 4 i § 2 kan man således lära känna de reela rötterna till X och följaktligen är indice-integralen

$$J\frac{Y}{X}$$

för villkorseqvationerna (58) och (59), då i desamma

$$u = \text{variabel och } v = \text{konstant},$$

en känd qvantitet.

Atskilliga bekanta funktioner subsumeras under (56). En sådan är t. ex. funktionen:

$$\left.\begin{aligned} y = x^{-p}\{ax^m + bx^{m-1} + cx^{m-2} + \ldots\ldots\ldots\ldots + fx + g\} + \\ + A(\operatorname{Log} x)^n + B(\operatorname{Log} x)^{n-1} + C(\operatorname{Log} x)^{n-2} + \ldots + F.\operatorname{Log} x + G, \end{aligned}\right\} \quad (68)$$

uti hvilken

$$a,\ b,\ c\ \ldots\ f,\ g,\ A,\ B,\ C\ \ldots\ F,\ G$$

äro konstanter hvilka som helst,

$$\operatorname{Log} x = \text{logaritmen för } x \text{ i det system, hvars bas är } \theta,$$

samt

$$p,\ m \text{ och } n$$

äro hela tal. (68) är icke synektisk, men reduceras till den synektiska funktionen (56) genom substitutionen:

$$\operatorname{Log} x = z \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (69)$$

och (56) samt (69) i förening ge således alla rötterna till (68).

En annan funktion, som medelst (6) och (7) omedelbart låter reducera sig till (56), är summan af ett algebraiskt rationelt polynom och ett antal termer, af hvilka hvar och en utgör produkten af en konstant, reel eller imaginär, samt faktorer, huru många som helst, utaf formen

$$\operatorname{Sin} m\theta x \text{ och } \operatorname{Cos} n\theta x,$$

då m och n äro hela tal, hvilka som helst, samt θ en reel eller imaginär konstant.

Det finnes föröfrigt många funktioner, hvilka äro synektiska för hela planet eller för delar af detsamma, hvilka låta behandla sig efter fullkomligt samma metod som (56).

En dylik funktion är t. ex. summan af ett algebraiskt rationelt polynom och ett antal termer, af hvilka hvar och en utgör produkten af en konstant samt faktorer, huru många som helst, af formen

$$\operatorname{Sin} m\theta x, \quad \operatorname{Cos} n\theta x \text{ och } tg\, p\,\theta x,$$

då m, n och p äro hela tal samt θ en reel eller imaginär konstant.

BIDRAG TILL KÄNNEDOMEN OM

DE ELEKTRISKA DISJUNKTIONS-STRÖMMARNE.

AF

TH. C. BILLBERGH.

UPSALA
Edquist & Berglund 1872.

Bidrag till kännedomen om de elektriska disjunktions-strömmarne.

Af

Th. C. Billbergh.

Inledning.

Den följd af undersökningar, som herr professor Edlund, utgående från och stödjande sig på teoretiska grunder, under åren 1867 och 1868 anställt med afseende på den galvaniska ljusbågen och gnistbildningen vid urladdning af ett elektriskt batteri, har föranledt honom att antaga tillvaron af en ny klass af elektriska strömmar, åt hvilka han gifvit benämningen *disjunktions-strömmar.* Enligt professor Edlunds åsigt leda dessa strömmar sitt upphof från det mekaniska sönderslitandet af polytorna, hvilket eger rum vare sig i den galvaniska ljusbågen eller i den elektriska urladdningsgnistan; och den dervid verksamma elektromotoriska kraften har han kallat *disjunktions-elektromotorisk kraft.*

Enär professor Edlund vid dessa sina undersökningar för att ådagalägga tillvaron af de elektriska disjunktions-strömmarne uteslutande begagnat sig af galvanometern, och då det med afseende på frågans vigt onekligen vore af intresse att erfara, huru företeelserna skulle gestalta sig, om man i stället för galvanometern använde något annat mätningsinstrument, hvars angifvelser enligt andra lagar bestämmas af den elektriska strömmen; så har jag med anledning häraf anställt några undersökningar med afseende på gnistbildningen vid urladdning af ett elektriskt batteri och dervid betjenat mig af den Riess'ska lufttermometern såväl ensam som i förening med galvanometern.

Det har härvid visat sig, *att de med den Riess'ska lufttermometern utförda försöken icke gifva anledning till antagandet af dis-*

junktions-strömmar, men att de dock kunna förklaras i öfverensstämmelse med detta antagande.

Fenomenet i sin helhet, åtminstone sådant det med hänsyn till gnistbildningen vid det elektriska urladdningsslaget gifver sig tillkänna såväl genom galvanometerns som genom den Riess'ska lufttermometerns angifvelser, torde emellertid äfven kunna tolkas med stöd af Feddersens teori om en oskillatorisk urladdning.

I det följande (Afdelning I) skall jag lemna en kortfattad redogörelse för gången af de teoretiska betraktelser och experimentela undersökningar, genom hvilka professor Edlund kommit till ofvan nämnda resultat, äfvensom för några af de vigtigaste resultat, som sedermera dels af honom sjelf, dels af d:r Sundell blifvit vunna i afseende på samma ämne.

Derefter (Afdelning II) skall jag redogöra för mina egna undersökningar samt för nyss antydda förklaring af i fråga varande företeelser medelst den oskillatoriska urladdningen.

Afdelning I.

§ 1.

Teoretisk betraktelse öfver företeelserna vid den galvaniska ljusbågen.

Ehuru det i och för jemförelsen med mina egna försök väl endast vore behöfligt att här göra en framställning af professor Edlunds undersökningar af den elektriska gnistan, så har jag dock ansett det vara för fullständighetens och sammanhangets skull lämpligt att äfven omnämna hans föregående undersökningar med afseende på den galvaniska ljusbågen äfvensom de teoretiska grunder, från hvilka han härvid utgick. Jag vill derföre börja med en kort redogörelse för dessa sistnämnde[1]).

Den galvaniska strömmen utöfvar bland andra den verkan, att den upphettar de ledare, genom hvilka den går. Det sålunda alstrade värmet Q är, enligt hvad både experimentela och teoretiska undersökningar ådagalagt, proportionelt med qvadraten på strömstyrkan i och med ledningsmotståndet m.

Således $$Q = i^2 m \quad \ldots\ldots (1).$$

Men enligt Ohm'ska lagen är

$$i = \frac{e}{m} \quad \ldots\ldots (2),$$

hvaraf $$Q = \frac{e^2}{m} \quad \ldots\ldots (3).$$

Den utvecklade värmemängden bestämmes alltså af elektromotoriska kraften e i stapeln och af hela ledningsmotståndet samt låter beräkna sig enligt formeln (3). Detta under förutsättning, att den elektriska strömmen icke förrättar något arbete.

Men om, med oförändrad elektromotorisk kraft i stapeln och med samma ledningsmotstånd som förut, strömmen äfven åstadkommer nå-

[1]) Öfversigt af Kongl. Vetenskaps-Akademiens Förhandlingar 1867. N:o 4, sidd. 95 och följ.

got visst arbete, så måste enligt mekaniska värmelärans lagar den i strömbanan verkligen utvecklade värmemängden q vara mindre än den enligt formeln (3) beräknade värmemängden Q och just jemnt så mycket (q_1) mindre, som svarar emot det uträttade arbetet.

Således $$q = Q - q_1 < Q \quad \ldots\ldots\ldots\ldots \quad (4)$$
under det att, enligt ofvan nämnde lag för värmeproduktionens beroende af elektromotoriska kraften och af ledningsmotståndet, vi skulle hafva:
$$q = \frac{e^2}{m} = Q \quad \ldots\ldots\ldots\ldots \quad (5)$$
och härvidlag förefinnes således en motsägelse.

Skulle det af strömmen förrättade arbetet bestå t. ex. i kemisk sönderdelning eller i galvanisk induktion, så låter denna motsägelse förklara sig på följande sätt. Vid kemisk sönderdelning sker nämligen alltid en absorption af värme, hvilken just är eqvivalent med det mekaniska arbete, som åtgår för sönderdelningen; och det är denna värmeqvantitet q_1, som i förevarande fall blifvit tagen från det i strömbanan alstrade totala värmet. Denna minskning i värmeproduktionen sker emellertid till följd af strömstyrkans nedsättande genom de alstrade polarisationsströmmarne. Den elektromotoriska kraften är således icke längre e utan $(e - \delta e)$; och vi få:
$$q = \frac{(e - \delta e)^2}{m} = Q - q_1 < Q \quad \ldots\ldots\ldots \quad (6).$$
Och när vidare elektriska strömmen framkallar induktionsströmmar, så sker en minskning i det af strömmen utvecklade värmet till följd deraf, att induktionsströmmar af högre ordning uppväckas i sjelfva hufvudledningen, hvilka i det hela taget motverka hufvudströmmen[1]). Elektromotoriska kraften i strömbanan är således nu icke e utan $(e - \Delta e)$, hvaraf enligt (3)
$$q = \frac{(e - \Delta e)^2}{m} = Q - q_1 < Q \quad \ldots\ldots\ldots \quad (7).$$

Annorlunda är deremot förhållandet med afseende på den galvaniska ljusbågen och det i densamma af strömmen genom polytornas mekaniska sönderdelning förrättade arbetet. Det förbrukade arbetet återverkar näml. härvidlag till värmeproduktionens förminskande hvarken genom polarisationsströmmar eller genom induktionsströmmar. Denna förminskning i den utvecklade värmemängden måste emellertid

[1]) Edlund, Öfversigt af K. V.-Akadem:s Förhandl. 1864, sidd. 77 och följande.

förorsakas antingen af en tillökning i ledningsmotståndet eller af en minskning i den elektromotoriska kraften.

Vi ha nämligen enligt (3):

(*utan* båge) $$Q = i^2 m = \frac{e^2}{m}$$

(*med* båge) $$q = i_1^2 m_1 = \frac{e_1^2}{m_1}$$

och enligt mekaniska värmeläran

$$q < Q \therefore \frac{e_1^2}{m_1} < \frac{e^2}{m} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (8),$$

hvilket förutsätter att

antingen: $e_1 = e$ och $m_1 = m + dm$

eller: $e_1 = e - de$ och $m_1 = m$.

Antag $m_1 = m + dm$, så ha vi i händelse af båge

$$q = \frac{e^2}{m + dm}$$

och utan båge men med ett infogadt vanligt motstånd $= dm$

$$Q' = \frac{e^2}{m + dm}$$

hvaraf: $q = Q'$, hvilket är omöjligt. Således kan icke m_1 vara lika med $m + dm$, hvaraf följer:

$$m_1 = m \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (9).$$

Men är $m_1 = m$,

så måste enligt (8) $e_1 < e$;

hvaraf följer: $$e_1 = e - de \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (10).$$

Alltså: minskningen i värmeproduktionen i händelse af ljusbåge är en följd af elektromotoriska krafter, som nedsätta strömstyrkan; men vilkoren för induktion förefinnas icke här, hvarföre vi måste antaga, "*att i den galvaniska ljusbågen genom det mekaniska sönderdelandet af de fasta polerna uppstår en elektromotorisk kraft, som sänder en ström i motsatt riktning mot hufvudströmmen.*"

§ 2.

Experimenter med den galvaniska ljusbågen.

A. *Motståndet i ljusbågen.*

För oförändrad strömstyrka, ledningsmotstånd och elektromotorisk kraft hos stapeln måste tydligen den disjunktions-elektromotoriska kraften samt den af densamma alstrade disjunktions-strömmen vara konstanta och således oberoende af bågens längd. Disjunktions-strömmen går emellertid i motsatt riktning mot hufvudströmmen och verkar således till strömstyrkans förminskande på samma sätt som ett infogadt ledningsmotstånd. Bågen måste således synas erbjuda ett motstånd, bestående af två delar, nämligen det egentliga ledningsmotståndet (b) och det mot disjunktions-strömmen svarande motståndet (dm), af hvilka det förra växer med, men det senare är oberoende af bågens längd. Att så äfven var förhållandet, har professor Edlund visat på följande sätt[1]).

Strömmen från en stapel af 76 Bunsens elementer leddes genom en tangentbussol och en vätske-reostat samt kunde bilda ljusbåge mellan kolspetsar. Motståndet utom reostaten och vid kontakt mellan kolspetsarne befanns vara = 12,285. En ljusbåge af gifven längd bildades och strömstyrkan bestämdes, hvarefter kolspetsarne sammanskrufvades och motståndet i reostaten ökades, tills strömstyrkan blef densamma som förut. Detta införda motstånd är således lika med motståndet i bågen. Sålunda erhölls:

Bågens längd:	Motstånd:
5	7,8
4	7,6
3	7,3
2	7,1
1	6,9

Om b representerar det egentliga motståndet i en ljusbåge af längden 1, så får man häraf: $b + dm = 6{,}9$; $2b + dm = 7{,}1$; $3b + dm = 7{,}3$ etc., hvaraf följer:

$$dm = 6{,}7 \quad \text{och} \quad b = 0{,}2.$$

Flera analoga försök gåfvo likartade resultat; hvilket visar, att *den disjunktions-elektromotoriska kraften*, under gifna vilkor, verkligen *är*

[1]) Öfversigt af K. V.-Akad. Förhandl. 1867, sid. 104.

oberoende af ljusbågens längd, under det att det egentliga ledningsmotståndet är proportionelt med bågens längd.

B. *Disjunktions-elektromotoriska kraftens storlek.*

Vid kontakt mellan kolspetsarne befanns i första fallet det totala motståndet = 20,685 och för en ljusbåge af längden 5 var således hela motståndet i strömbanan = 20,685 — 6,7 = 13,985. Men strömstyrkan var båda gångerna densamma, hvaraf följer:

$$\frac{e}{20{,}685} = \frac{e - de}{13{,}985} \therefore de = 0{,}3239\, e.$$

Disjunktions-elektromotoriska kraften motsvarar således i detta fall ungefär 25 Bunsens elementer.

C. *Disjunktions-elektromotoriska kraftens beroende af strömstyrkan och af stapelns elektromotoriska kraft.*

Genom samma förfaringssätt men med varierande dels af strömstyrkan, dels af stapelns elektromotoriska kraft visade det sig, att den disjunktions-elektromotoriska kraften var oberoende af bådadera. Detta kan dock anses gälla endast så länge strömstyrkan är stor; och professor Edlund har äfven genom en särskild undersökning[1]) kommit till det resultat, att *disjunktions-elektromotoriska kraften förminskas något, då strömstyrkan närmar sig sitt minimum*, för att båge skall kunna bildas.

D. *Experimentelt bevis för tillvaron af den disjunktions-elektromotoriska kraften i ljusbågen.*

Ett sådant har professor Edlund framställt i en afhandling[2]) af januari 1868. Om man nämligen medelst en stark galvanisk ström låter en ljusbåge bildas mellan kolspetsar och på något annat ställe i ledningen under ett kort tidsmoment gör ett afbrott, så fortfar ändock ljusbågen att ega bestånd. Detta angifver, att ledningen i ljusbågen, betingad af kolpartiklarnes öfverförande mellan polerna, äfven eger rum under det korta afbrottet af hufvudströmmen. Den genom polytornas sönderrifning alstrade disjunktions-strömmen måste följaktligen

---

[1]) Öfversigt af K. V.-Akad. Förh. 1867. N:o 10.
[2]) Öfversigt af K. V.-Akad. Förh. 1868. N:o 1.

äfvenledes existera under första ögonblicken efter hufvudströmmens upphörande. I så fall bör den också kunna särskildt i akt tagas och uppmätas.' Detta lyckades äfven genom ett förfaringssätt, som jag här, ehuru endast antydningsvis, skall omnämna.

I fig. 1 föreställer S en stark galvanisk stapel och G en galvanometer. Medelst en kommutator kunde dels punkterna n och m sinsemellan, dels punkterna l och m sinsemellan förenas med hvarandra, utan att någon samtidig kontakt mellan alla tre punkterna kunde ega rum. Då m och n voro förenade, var endast stapelströmmens ledning sluten och ljusbåge bildade sig vid B. Men då m och l stodo i förbindelse med hvarandra, voro galvanometer-ledningens båda ändar fästade en på hvardera sidan om ljusbågen. Om således någon disjunktions-ström finnes, så måste den naturligtvis vid kommutatorns hastiga omkastning från den förra till den senare ställningen gifva sig till känna på galvanometern och sålunda kunna bestämmas både till sin riktning och storlek. Så inträffade äfven: städse observerades vid omkastningen ett galvanometer-utslag, som angaf *en ström i motsatt riktning mot hufvudströmmen*, och hvars storlek under första försöket i medeltal uppgick till 18,7 skaldelar. Detta förorsakades af den disjunktions-elektromotoriska kraften (de) ensam.

I andra försöket ändrades galvanometer-ledningen Gq så, att den ena tråden fästades vid q_1 i st. f. vid q. När nu n och m voro i ledande förbindelse med hvarandra, bildades ljusbåge vid B. Omkastades kommutatorn, så att m förbands med l, så tog hufvudströmmen sin väg genom galvanometer-ledningen så länge, som ledningen i den slocknande ljusbågen fortfor, och galvanometern gjorde ett utslag (medium = 27,9), förorsakadt af skilnaden ($e - de$) mellan stapelns elektromotoriska kraft och den disjunktions-elektromotoriska kraften. Kalla motståndet i ljusbågen och galvanometer-ledningen för m samt detta, ökadt med motståndet i stapeln och reostaten, för m_1, så få vi relationen:

$$\frac{de}{m} : \frac{e - de}{m_1} = 18{,}7 : 27{,}9.$$

Efter att genom särskilda försök hafva bestämt förhållandet mellan motstånden m och m_1 kunde således *den disjunktions-elektromotoriska kraften* (de) beräknas och *befanns* såsom medium af 3 bestämningar *lika med* 12,6 *Bunsens elementer.*

§ 3.

Experimenter med den elektriska urladdnings-gnistan.

A. *Gnistan elektromotorisk.*

Till följd af de resultat, till hvilka professor Edlund kommit vid sina undersökningar rörande den galvaniska ljusbågen, kom han helt naturligt på den tanken, att äfven uti den elektriska urladdnings-gnistan, som ju kan anses såsom en momentan ljusbåge, och uti hvilken likaledes en sönderrifning af polytorna för sig går, en disjunktions-elektromotorisk kraft kunde förefinnas. Ett experimentelt bevis för tillvaron af densamma har han också framlagt i en afhandling[1]) af Maj 1868. Härvid begagnade han sig af följande anordning. *AB* (fig. 2) betyder den roterande skifvan och *a* och *b* de båda upphemtarne till en Holtz' elektrofor-maskin, försedd med 2 mindre laddflaskor. *G* föreställer en galvanometer med enkel magnetnål och spegel, så att afläsningen skedde medelst tub och skala. *h* är en brygga af nysilfverträd, slagen framför galvanometern, och ledningstråden *l* står i förbindelse med jorden, hvilka försigtighetsmått tjena till att afleda möjligen inträffande elektriska laddningar hos den med guttaperka öfverdragna galvanometertråden samt till att neutralisera de i galvanometer-rullen alstrade induktions-strömmarne. *b* och *d* äro messingskulor, mellan hvilka laddflaskorna medelst gnista kunna urladda sig; och *f* och *g* äro metallkulor, mellan hvilka gnista kan bilda sig i biledningen *cfge*. Vid *m* är en reostat insatt.

Om således afståndet mellan kulorna samt motståndet i reostaten voro lämpligen afpassade, så öfverhoppade, under det maskinen arbetade, gnistor mellan *f* och *g* på samma gång som mellan *b* och *d*; och vid en uniform rotation af elektroforskifvan följde gnistorna så tätt på hvarandra (omkring 10 i sekunden), att galvanometer-nålen började svänga omkring ett fixt jemnvigtsläge, som lätt kunde bestämmas (enkla svängningstiden = omkring 11 sekunder).

De disjunktions-strömmar, som möjligen alstras i gnistan *fg*, böra alltså kunna observeras på galvanometern, hvars ledningstrådar gå en till hvardera sidan om gnistan.

En följd af försök, hvarvid kulorna *f* och *g* voro af jern, gaf följande resultat:

[1]) Öfversigt af K. V.-Akad. Förhandlingar 1868. N:o 5.

Försök N:o.	Afstånd ml. kulorna.	Gnistbildning.	Galvanom.
1	∞	0	2,3
2	3 m.m.	gn.	41,1
3	1,5	gn.	25,9
4	>0	gn.	7,0

När alltså ingen ström gick genom biledningen *cfge*, men hela urladdnings-strömmen passerade galvanometer-ledningen, så visade galvanometern ett utslag = 2,3. Om deremot gnistbildning egde rum mellan kulorna *fg*, så tager en del af urladdnings-strömmen sin väg genom gnistan och man skulle då vänta en minskning i galvanometer-utslaget. Tvärtom erhålles i detta fall ett mångdubbelt större utslag, men i samma riktning.

Detta gifver följaktligen tillkänna, att *i den elektriska gnistan förefinnes en disjunktions-elektromotorisk kraft, som alstrar en elektrisk ström i motsatt riktning mot urladdnings-strömmen;* och denna disjunktions-ström, som således genomgår galvanometer-ledningen i samma riktning som hufvudströmmen, är orsaken till ofvan nämnda stora galvanometer-utslag. I en annan serie af försök sattes kulorna *fg* vid *n* (fig. 2) och reostaten, som förut stått vid *m*, infogades i bryggan mellan *c* och *e*. Afståndet mellan kulorna *fg* var litet. Vid försöket med jernkulor erhölls i medeltal ett galvanometer-utslag = — 19,1 (gick åt högre tal på skalan). Att utslagen nu gingo åt motsatt håll mot i förra fallet, beror deraf, att den i gnistan alstrade disjunktions-strömmen nu genomgår galvanometern i motsatt riktning mot förut, och utgör således en bekräftelse på, att *gnistan är elektromotorisk.*

B. *Storleken af den disjunktions-elektromotoriska kraften i gnistan* har professor Edlund sökt bestämma genom följande förfaringssätt[1]).

Ledningstrådarne från en galvanisk stapel af 10 Bunsens elementer infogades mellan *e* och *m* (fig. 2). Stapelströmmen hade således att genomgå gnistan vid *fg*, under det att disjunktions-strömmen i sin ordning måste passera genom stapeln; och den förra kunde medelst en kommutator omkastas till sin riktning. De båda strömmarnes elektromotoriska krafter (*e* och *de*) måste för den skull förhålla sig till hvarandra såsom deras respektive inverkningar (*y* och *x*) på galvanometern.

Således: $$\frac{de}{e} = \frac{x}{y}.$$

---

1) Öfversigt af K. V.-Akad. Förh. 1868, sid. 337.

Om kulorna f och g voro af jern och på 3 millim. afstånd från hvarandra, så erhölls, vid gnistbildning dem emellan, ett galvanometer-utslag = 94,0, när stapel-strömmen gick i samma riktning, men ett galvanometer-utslag = 66,5, när den gick i motsatt riktning mot disjunktions-strömmen.

Häraf erhålles:

$$\begin{cases} x + y = 94{,}0 \\ x - y = 66{,}5 \end{cases}$$

hvaraf: $x = 80{,}3$; $y = 13{,}8$

och: $$\frac{de}{e} = \frac{x}{y} = 5{,}82.$$

Men $e = 10$ Bunsens elementer;

hvaraf: $de = 58{,}2$ Bunsens elementer.

Utslaget x förorsakades emellertid icke uteslutande af disjunktions-strömmen, utan äfven till någon del af urladdnings-strömmen från maskinen. Sedan storleken af detta inflytande särskildt blifvit bestämd och korrektion för detsamma anbragt, erhölls slutligen såsom *minimivärde på den disjunktions-elektromotoriska kraften i förevarande fall* (gnistlängden = 3 millim.) 53,6 *Bunsens elementer* samt för 0,5 millim:s gnistlängd 27 Bunsens elementer.

§ 4.

A. Professor Edlund har äfven anställt undersökningar om *disjunktions-strömmars gång genom gaser af olika täthet och mellan poler af olika form* [1]).

För detta ändamål begagnade han sig af en glascylinder, hvilkens båda ändar voro lufttätt tillslutna medelst påskrufvade messingsbottnar, genom hvilka polhållarne kunde skjutas in och ut. I och för införandet af olika gaser samt för modererandet af trycket var på den ena botten ett med kran försedt rör fastskrufvadt. Anordningen var för öfrigt densamma, som i § 3 finnes omnämnd. De anställda försöken visade nu, att galvanometer-utslaget blef större, om cylindern var fylld med torr luft, än vid användande af med fuktighet mättad luft. Det *mindre utslaget i fuktig luft än i torr luft* skulle bero der-

[1]) Öfversigt af K. V.-Akad. Förh. 1869. N:o 8.

af, att gnistbildningen i den fuktiga luften börjar med mindre elektrisk täthet på polytorna och således åstadkommer en mindre sönderrifning af desamma, hvilket måste hafva till följd en förminskning af den disjunktions-elektromotoriska kraften och af gnistans ledningsförmåga.

Derefter blefvo försök gjorda med torkad luft och d:o kolsyra samt med lysgas för att bestämma disjunktions-strömmens beroende af gasens täthet; och följande resultat erhölls. *Vid förminskande af trycket aftaga utslagen till ett minimum*, som för torkad luft och kolsyra inträffar vid 140 millim. tryck för att sedan återigen tilltaga. Detta förhållande anser professor Edlund bero deraf, att för aftagande tryck den disjunktions-elektromotoriska kraften minskas till följd af den förminskade elektriska tätheten på polytorna, under det att deremot gasens ledningsförmåga och gnistans duration växa. Om således till en början den disjunktions-elektromotoriska kraften aftager i hastigare proportion än gasens ledningsförmåga tilltager, men vid fortsatt förtunning motsatsen eger rum, så måste tydligen ett minimum inträffa i utslagen.

Vidare har professor Edlund genom särskilda försök, vid hvilka polstyckenas form varierades, ådagalagt[1]), att *disjunktions-strömmen blir starkare, om man låter den positiva urladdnings-strömmen gå från skifva till spets*, än om den går i motsatt led. Detta skulle bero deraf, att i den elektriska gnistan likasom i Voltas ljusbåge den positiva elektriciteten är den verksammaste vid polernas sönderrifning, samt att den vid det mera obehindrade utströmmandet från en spets endast åstadkommer en obetydlig sönderrifning i jemförelse med den, som förorsakas vid utströmmandet från en skifva. Vid den positiva urladdningsströmmens gång från skifva till spets bör således såväl den disjunktions-elektromotoriska kraften som gnistans ledningsförmåga blifva större.

B. Slutligen må här omnämnas professor Edlunds förklaring[2]) öfver den åtminstone skenbara *motsägelsen* deruti, *att disjunktionsströmmen kan hafva en betydligt starkare magnetisk verkan än den densamma alstrande urladdnings-strömmen*. Elektriciteten består nämligen i en rörelse. Låt M och V betyda urladdnings-strömmens respektive massa och hastighet, så representerar produkten MV^2 dess lefvande kraft. Med analogt beteckningssätt är då mv^2 disjunktionsströmmens lefvande kraft. Klart är nu, att mv^2 icke kan vara större

---

[1]) Öfversigt af K. V.-Akad. Förh. för 1869, sid. 702.
[2]) Öfversigt af K. V.-Akad. Förh. för 1869, sid. 713.

än MV^2. Men elektriska strömmens inverkan på magnetnålen är icke proportionel med dess lefvande kraft, utan med dess intensitet eller rörelse-mängd. Urladdnings- och disjunktions-strömmarnes magnetiska verkningar äro således proportionela med resp. MV och mv; och oaktadt mv^2 aldrig är större än MV^2, så kan det mycket väl inträffa, att mv är större än MV, d. v. s. att disjunktions-strömmens magnetiska inverkan kan vara större än urladdnings-strömmens.

Af försöken visar det sig, att detta äfven är förhållandet; och häraf framgår, att *i urladdnings-strömmen är det en mindre massa, som rörer sig med stor hastighet,* under det att *i disjunktions-strömmen en betydligare massa rörer sig med mindre hastighet.*

§ 5.

D:r Sundells undersökningar om disjunktions-strömmarne.

Jag öfvergår härmed till en kort redogörelse för de väsendtligaste resultaten, till hvilka d:r A. F. Sundell kommit vid sina undersökningar om de elektriska disjunktions-strömmarne[1]).

I de försök, som här komma att omnämnas, alstrades disjunktionsströmmen genom en enda urladdning af ett elektriskt batteri, hvars såväl yta som slagvidd efter behag kunde förändras. Elektricitetsmängden bestämdes genom mätflaska på vanligt sätt. Anordningen är densamma, som är antydd genom fig. 2.

A. *Elektricitetsmängdens inflytande.*

Genom de galvanometer-utslag, som erhöllos vid olika elektricitetsmängders urladdning på konstant slagvidd, under det att ingen gnistbildning för sig gick i biledningen vid *fg*, ådagalade d:r S., att äfven vid urladdningar genom korta och metalliska ledare, sådane som här användes, utslagen för urladdnings-strömmen äro proportionela med de urladdade elektricitetsmängderna. Om deremot under för öfrigt lika omständigheter gnista af gifven längd fick bilda sig vid *fg* i biledningen, så visade det sig, att *utslaget för disjunktions-strömmen* ökas med elektricitetsmängden, men i aftagande proportion, så att det *närmar sig ett maximum*[2]). Härutinnan är således disjunktions-strömmen olik urladdnings-strömmen.

---

[1]) Sundell, "Undersökning om Elektriska disjunktions-strömmar", Helsingfors 1870.

[2]) Sist åberopade afhandling, sid. 54.

B. *Elektriska täthetens inflytande.*

För att derefter bestämma medeltäthetens inflytande på disjunktions-strömmen, anställde d:r Sundell efterföljande försök [1]). Då den elektriska ytan ökades, förändrades äfven slagvidden så, att elektricitetsmängden förblef konstant under hvarje serie. Härvid befanns, att *så länge medeltätheten är stor, en förändring af densamma föga inverkar på disjunktions-strömmens utslag;* men att deremot, då den närmar sig det minsta värde, för hvilket en gnista af gifven längd kan bildas vid *fg*, utslaget betydligt ökas.

Genom en särskild serie, vid hvilken elektricitetsmängden likasom förut var konstant, men kulorna *f* och *g* voro på så stort afstånd från hvarandra, att gnistbildning dem emellan icke egde rum, bevisades, att det af urladdnings-strömmen ensam förorsakade utslaget är oberoende af medeltätheten på batteriet.

C. *Slagviddens och gnistlängdens inflytande.*

Följande tvänne försök utfördes derefter för att utröna disjunktionsströmmens beroende af slagvidden och gnistlängden. I det första varierades slagvidden, under det att batteriytan och gnistlängden *fg* voro oförändrade; och i det andra försöket höllos elektricitet-mängden och slagvidden konstanta, men gnistans vid *fg* längd ändrades. Resultat: *utslaget för disjunktions-strömmen synes vara konstant för stora slagvidder, men växer med gnistlängden.*

D. *Disjunktions-gnistans inverkan på pol-kulorna.*

Vid sistnämnda försök inträffade den anmärkningsvärda omständigheten, att för 8 millim. gnistlängd (den största möjliga) utslagen blefvo i högsta grad variabla, och detta icke blott till storleken utan t. o. m. till riktningen. Detta föranledde d:r Sundell att särskildt i akt taga gnistans inverkan på pol-kulorna [2]). Vid större utslag visade sig då en märkbar och gifven olikhet i anordningen och beskaffenheten af de spår, som gnistan efterlemnat på hvardera kulan. På den ena kulan (*A*) syntes *ärr*, liknande fördjupningar efter lösryckta metallpartiklar och sammanträngda till en liten fläck af oregelbunden form. Deremot förekommer på den andra kulan (*B*) små *runda metalliskt glänsande fläckar*, spridda på en färgad oxidhinna af större utbredning; och utslagets riktning angaf alltid en ström, som i gnistan gick

---

[1]) Sist åberop. afh., sid. 59.
[2]) „ „ 69 o. följ.

från kulan *B* till *A*. För mindre utslag började ärr visa sig äfven på kulan *B*, hvarjemte antalet glänsande fläckar på densamma minskades; och slutligen upphörde all karakteristisk skilnad mellan teckningarna på de båda kulorna.

E. *Urladdningen oskillatorisk.*

Denna disjunktions-gnistans mycket föränderliga inverkan på polerna måste härleda sig från urladdnings-strömmens egendomliga beskaffenhet. Enligt Feddersen[1]) är nämligen den elektriska urladdningen genom en kort, metallisk ledningsbåge *oskillatorisk* eller bestående af flera fram och åter gående strömmar och de båda kulorna synas härvid lika påverkade af gnistan; under det att för tillräckligt stort motstånd i ledningsbågen urladdningen för sig går genom *partial-strömmar*, alla gående i samma riktning, och spåren på de båda kulorna visa sig väsendtligen olika. För att erfara, huru härmed förhöll sig vid de af honom sjelf anställda försöken, borttog d:r Sundell biledningen *cfge* (fig. 2) och lät batteriet urladda sig med 7—11 millim. slagvidd mellan tennkulorna vid *bd*. För hvarje urladdning visade sig en mängd *ärr* på båda kulorna endast med någon skilnad i anordningen; och detta visade således, att *urladdnings-strömmen här var oskillerande.*

F. *Tolkning af de erhållna resultaten.*

Om urladdnings-strömmen är oskillerande och anordningen är den vanliga (fig. 2) med biledningen *cfge*, så måste hvarje särskild oskillation i gnistan vid *fg* gifva upphof till en särskild disj.-ström. Nu beror det emellertid af omständigheterna, huruvida till följd af de särskilda oskillationernas mer eller mindre kraftiga sönderrifning af polytorna endast en eller möjligen flere af dessa disjunktions-strömmar blifva af någon betydenhet. Vid stor slagvidd och gnistlängd förorsakar nämligen, enligt hvad spåren på polerna antyda, den första oskillationen den ojemförligt starkaste sönderrifningen och disjunktionsströmmen, ty den följande oskillationen lider endast ringa motstånd i den förtunnade luften mellan polerna. Skulle deremot urladdningsslaget vara mycket starkt och gnistlängden obetydlig, så kan äfven, oaktadt luftförtunningen, den andra oskillationen alstra en betydlig disjunktions-ström; och i såfall är det skilnaden mellan disjunktionsströmmarne, hvilken bestämmer utslaget på galvanometern.

---

[1]) Pogg. Ann.: Bd. CXII, sid. 456; Bd. CXIII, sid 437; Bd. CXVI, sid. 132 och sid. 134.

För oförändrad medeltäthet på batteriet befanns nämligen utslaget för disjunktions-strömmen tilltaga med elektricitets-mängden, men så, att det närmar sig ett maximum. Spåren på kulorna visade sig vid mindre batteriyta bestå af endast ärr på den positiva polen och glänsande fläckar på den negativa, hvilka märken dessutom växa med batteriytan; men för större batteriyta uppträdde ärr äfven på den negativa polen. Häraf är förloppet klart. För mindre batteriyta för sig går endast *en* oskillation och dennas inverkan på polerna ökas med batteriytan, under det att för större yta äfven den andra oskillationen kommer till stånd. Till en början förekommer således endast *en* disjunktions-ström och denna tilltager i styrka, men slutligen äfven en andra, hvilken går i motsatt riktning och tillväxer. Galvanometer-utslagen böra således närma sig ett maximum.

På analogt sätt kan man äfven förklara orsaken till det funna resultatet, att variationer i den elektriska medeltätheten, sålänge denna är stor, föga inverka på disjunktions-strömmens utslag, hvilket deremot betydligt växer, då medeltätheten närmar sig sitt minimum för gifven gnistlängd. I händelse af stor täthet hade nämligen äfven den andra oskillationen, såsom spåren på kulorna tydligen visade, nog styrka att slå öfver och alstra en disjunktions-ström, hvarför utslagen blefvo små och nästan konstanta. Men vid fortsatt förminskning af medeltätheten aftager oskillationernas styrka, så att slutligen förmår den andra oskillationen icke mera gifva upphof till någon disjunktions-ström, jemförlig med den första, hvarföre denna blifver förherrskande och gifver betydliga utslag.

Att slutligen utslagen för disjunktions-strömmen växa med gnistlängden, om urladdnings-slaget bibehålles vid oförändrad intensitet, synes vara beroende deraf, att för tilltagande gnistlängder den första oskillationens disjunktions-ström mer och mer måste göra sig gällande. Men de vid maximum af gnistlängden inträffande ojemna utslagen, som t. o. m. kunde ändra riktning, tyckas visa, att i detta fall den andra oskillationens disjunktions-ström understundom t. o. m. kan få öfverhand. För att förklara möjligheten häraf tänker sig d:r S. förloppet på följande sätt. Vid maximum af gnistlängd skulle det nämligen kunna hända, att en del af eller t. o. m. hela första oskillationen icke förmådde genombryta luftlagret vid *fg* utan endast verkade på detsamma genom influens och derigenom underlättade sido-urladdningen så, att denna kunde komma till stånd i ett senare moment af den första oskillationen eller åtminstone vid den andra oskillationen. Inträffar således disjunktions-gnistan samtidigt med urladdningen, så erhålles en stark disjunktions-ström i vanlig riktning; inträffar gnistan

deremot i ett senare moment af första oskillationen, så blir disjunktions-strömmen svagare; och inträffar den slutligen först vid andra oskillationen, så fås en disjunktions-ström af motsatt riktning.

§ 6.

Öfversigt af de genom professor Edlund och d:r Sundell vunna vigtigare resultaten angående disjunktions-strömmarne.

1. Den värmemängd, som den elektriska strömmen utvecklar i sin bana, under det att afbrott och ljusbåge förefinnes någorstädes i densamma, måste enligt mekaniska värmeläran vara mindre, än den, beräknad efter formeln $Q = \frac{e^2}{m}$, skulle vara.

2. Denna motsägelse[1]) förklaras genom antagandet, att vid polernas mekaniska sönderdelande en elektromotorisk kraft uppträder, som alstrar en ström af motsatt riktning mot hufvudströmmen.

3. Tillvaron af denna disjunktions-elektromotoriska kraft såväl i den galvaniska ljusbågen[2]) som i urladdningsgnistan[3]) har genom särskilda undersökningar blifvit ådagalagd.

4. Med afseende på den elektriska gnistan hafva professor Edlunds undersökningar[4]) dessutom visat:

att den disjunktions-elektromotoriska kraften är starkare vid gnistbildning i torr luft än i fuktig luft;

att den är starkare vid gnistbildning i en gas af större tryck än af mindre tryck;

att den är starkare vid hufvudströmmens gång från skifva till spets än vid dess gång i motsatt led;

hvilket allt skulle bero af den, genom elektricitetens efter omständigheterna större eller mindre täthet på polytorna förorsakade, starkare eller svagare sönderrifningen af desamma.

5. Af d:r Sundells undersökningar[5]) framgår slutligen:

att vid oförändrad slagvidd galvanometerutslagen för disjunktionsströmmen växa med elektricitetsmängden så, att de närma sig ett maximum;

att de äro oberoende af förändringar i elektricitetens medeltäthet på batteriet, sålänge nämligen denna är stor;

---

[1]) § 1. [2]) § 2. [3]) § 3. [4]) § 4. [5]) § 5.

att de äro konstanta för stora slagvidder, men växa med gnistlängden;

och skulle detta bero deraf, att urladdningen varit oskillatorisk och således efter omständigheterna en eller flere alternerande disjunktionsströmmar uppträdt, samt att det i hvarje fall alltid är skilnaden mellan de i ena och i andra riktningen gående disjunktions-strömmarne, som bestämmer utslaget på galvanometern.

Afdelning II.

Efter denna framställning af frågan om disjunktions-strömmarne öfvergår jag härmed till redogörelsen för några försök, som af mig blifvit gjorda med afseende på samma ämne.

§ 1.

A. *Anordningar med afseende på batteriet, Riess'ska luft-termometern m. m.*

Jag har vid mina försök begagnat mig af urladdningen af ett elektriskt batteri, bestående af en eller flera laddflaskor med omkring 740 qvadrat centimeters yttre beläggning hvardera. Batteriet laddades med tillhjelp af en mindre elektroformaskin, hvars roterande skifva hade en diameter af 40,7 centimeter; och elektricitetsmängden bestämdes medelst slagvidden.

För strömstyrkans uppmätande användes en elektrisk lufttermometer af Riess' konstruktion[1]). Spärrvätskan utgjordes af utspädd svafvelsyra eller sprit. Den senare hade det företrädet att gifva större utslag, men olägenheten att lätt afdunsta. Termometerns lutning mot horisonten har städse varit 6 grader, såvida icke annat särskildt anmärkes[2]). Sjelfva termometerkulan var alltid skyddad mot hastiga temperaturförändringar förmedelst bomull och en särskildt inrättad låda af tjockt papp.

Gnistan i biledningen fick slå öfver mellan messingskulorna på en gnistmikrometer, så att dess längd noggrannt kunde bestämmas medelst mikrometerskrufven.

---

[1]) Riess, "Die Lehre von Reibungs-Elektricitet", Bd. I, sidd. 131 och följande.

[2]) Med afseende på *Riess'ska termometerns känslighet* vill jag i förbigående omnämna resultatet af en förberedande undersökning.

Af formeln för utslagets beroende af temperaturförhöjningen i termometertråden, af den omgifvande luftens beskaffenhet samt af instrumentets konstanter synes, att känsligheten är större i samma mån, som termometerrörets lutning mot horisonten är liten. Detta gäller emellertid icke obetingadt, enligt hvad följande försök visa.

Samtliga ledningarna utgjordes af tjocka koppartrådar (diam. = 2 millim.), hvilkas ledningsmotstånd var ojemförligt litet mot det i termometern; och såväl dessa som batteriet voro omsorgsfullt isolerade.

---

* Termometern var insatt i slutningsbågen till en laddflaska, som fick urladda sig på oförändrad slagvidd. Härvid erhölls:

Lutning:	Utslag:
10°	11,2
8°	9,4
6°	8,6
5°	6,6
4°	5,8
3°	4,7.

Termometern visade sig således i detta fall *känsligare vid större lutning än vid mindre:* motsatsen mot hvad formeln angifver. Detta beror antagligen deraf, att, som mängden af spärrvätska var oförändrad, längden af vätskepelaren i det fina röret ökades, när lutningen aftog, hvilket åstadkom en allt betydligare friktion mellan vätskan och rörets väggar. För att ådagalägga detta inflytande af vätskepelarens längd gjordes några försök.

Försök 1. *Lutningen oförändrad* = 10°; vätskepelarens längd varierades genom påfyllning af vätska.

Vätskepelarens längd:	Utslag:
42 linier	12,5
63 „	11,8
97 „	7,9
137 „	4,8.

Resultat: För samma lutning på termometern är *känsligheten större för kortare vätskepelare.*

Försök 2. *Vätskepelarens längd oförändrad* = 130 linier. Lutningen varierades.

Lutning:	Utslag:
12°	32,7
9°	37,7
6°	44,0.

Resultat: För samma längd på vätskepelaren är *termometerns känslighet större vid mindre lutning.*

Som emellertid vid liten lutning termometerns känslighet var större äfven för de störande förändringarna i yttre lufttrycket, så fick i allmänhet lutningen icke understiga 6°. Af det föregående synes, att längden af vätskepelaren utöfvar ett betydligt inflytande på termometerns känslighet. Men om friktionen är orsaken härtill, så bör detta inflytande vara olika för olika spärrvätskor, hvilket ock efterföljande försök bekräftar.

Försök 3. Olika spärrvätskor blefvo efter hvarandra använda; men mängden af hvardera bibehölls oförändrad, under det att lutningen ändrades.

B. *Disjunktions-strömmarnes inflytande på Riess'ska luft-termometerns angifvelser.*

För att finna, huruvida man skulle kunna ådagalägga tillvaron af de elektriska disjunktions-strömmarne äfven med användande af den Riess'ska lufttermometern såsom mätningsinstrument, har jag utfört åtskilliga serier af försök, hvilka alla i hufvudsak med hvarandra öfverensstämma, och af hvilka jag här vill anföra några stycken.

Anordningen är skematiskt antydd medelst fig. 3, i hvilken B betyder batteriet, R lufttermometern och fg gnistmikrometerns kulor. Ledningstråden kl står i förbindelse med batteriets yttre och kulan c med dess inre (positivt laddade) beläggning. Urladdningsströmmen har således att genomlöpa slutningsbågen $cdmRlk$; och, om kulorna fg äro hvarandra tillräckligt nära, går en del af strömmen genom biledningen $mgfl$ och bildar gnista vid fg. Mycket utspädd svafvelsyra (1 vol. syra på 3 vol. vatten) användes som spärrvätska i termometern. För hvarje särskild gång observerades verkan af endast en enda urladdning. De i det följande angifna termometerutslagen äro i allmänhet medelvärden af omkring 3 observationer.

Försök 1. Batteriet utgjordes af en laddflaska med 1050 qvadrat centimeters yttre beläggning, som fick urladda sig på 13 millimeters slagvidd. (Barometerståndet $= 768^{m.m.}$ och rummets temperatur $= 17^0$ C.).

Afstånd ml. f och g:	Gnistbildning:	Termom.-utslag:
∞	0	42,2
$6^{m.m.}$	gn.	24,5
5,5	gn.	16,0
5	gn.	10,6
4,5	gn.	6,1
4	gn.	4,9

Vätska:	Termometerns lutning:	Vätskepelarens längd:	Utslag:
Koncentrerad svafvelsyra	6^0	135 linier	9,7
	12^0	77	12,0
Svafvelsyra utspädd med 1 vol. vatten	6^0	132	21,4
	12^0	77	21,5
Svafvelsyra utspädd med 2 vol. vatten	6^0	126	29,8
	12^0	79	29,7
Svafvelsyra utspädd med 3 vol. vatten	6^0	132	33,6
	12^0	69	31,9

Resultat: Med koncentrerad svafvelsyra såsom spärrvätska bestämmes termometerns känslighet mera af vätskepelarens längd än af rörets lutning; under det att med mycket utspädd svafvelsyra motsatta förhållandet eger rum.

Försök 2. Batteriet = 2 laddflaskor af 740 qvadratcentimeters yttre beläggning hvardera; slagvidd = 10 millimeter. (Barometerståndet = = 755,5$^{m.m.}$; rummets temperatur = 18° C.).

Afståndet ml. *f* och *g*:	Gnistbildning:	Termom.-utslag:
∞	0	89,9
5	gn.	15,4
4	gn.	4,3
3	gn.	2,1

Försök 3. Batteriet = 1 laddflaska af 740 qvadratcentimeters yttre beläggning; slagvidd = 14 millimeter. (Barometerståndet = 735$^{m.m.}$; rummets temperatur = 16° C.).

Afståndet ml. *f* och *g*:	Gnistbildning:	Termom.-utslag:
∞	0	62,5
5,5	gn.	23,3
5	gn.	12,9
4,5	gn.	8,9
4	gn.	3,9

Försök 4. Batteri och slagvidd lika med i föregående försök. För att erhålla längre gnistor vid *fg* blef motståndet i hufvudledningen *mRl* något ökadt genom infogandet af ett stycke jerntråd. (Barometerståndet = 744$^{m.m.}$; rummets temperatur = 16,9° C.).

Afståndet ml. *f* och *g*:	Gnistbildning:	Termom.-utslag:
∞	0	38,8
8,5	gn.	28,1
8	gn.	23,2
7,5	gn.	17,3
7	gn.	9,9

Vi erinra oss, huruledes vid de undersökningar af professor Edlund (jemför § 3), med hvilka dessa försök äro analoga, galvanometern gjorde ett mycket stort utslag, när gnista bildades vid *fg* i biledningen, men ett mångfaldiga gånger mindre utslag, då ingen gnistbildning för sig gick derstädes; och detta af den orsaken, att i gnistan vid *fg* alstrades en elektrisk ström, hvilken i gnistan går i motsatt riktning mot och till följd deraf kommer att i galvanometerledningen gå i samma riktning som urladdningsströmmen. Det är således denna disjunktions-ström, som till största delen bestämmer galvanometerns utslag.

Med anledning häraf skulle man, om Riess'ska lufttermometern insättes i stället för galvanometern, naturligtvis icke kunna vänta sig annat, än att äfven termometerutslagen skulle bli större med gnist-

bildning i biledningen än utan sådan, emedan i förra fallet såväl en del af hufvudströmmen som i synnerhet hela disjunktions-strömmen genomgår termometern. Samtliga här ofvan anförda försök visa emellertid motsatsen, eller att termometerutslagen blifva betydligt större, när hela urladdningsströmmen genomlöper termometerledningen, än då en del deraf går genom biledningen och bildar gnista vid *fg*. *Dessa termometerutslag visa sig således öfver hufvud taget sådana, som de skulle vara, om ingen disjunktions-ström funnes, utan de bestämdes endast af urladdningsströmmen ensam.*

C. *Förenligheten af termometerns angifvelser med antagandet af disjunktions-strömmar.*

En motsägelse synes således förefinnas mellan galvanometerns och termometerns angifvelser i förevarande fall; men som ingen orsak finnes att betvifla riktigheten af de med de särskilda instrumenten gjorda observationerna, så måste motsägelsen endast vara skenbar och följaktligen kunna på ett eller annat sätt låta förklara sig. Denna förklaring är förmodligen att söka i olikheten af de lagar, enligt hvilka den elektriska strömmen bestämmer utslagen på de båda instrumenten, äfvensom i något egendomligt förhållande med disjunktions-strömmen. Jag vill derföre på de genom undersökningarna med galvanometern och termometern vunna resultaten tillämpa de Riess'ska formlerna för den elektriska strömmens magnetiska och termiska verkningar och sålunda, om möjligt, komma den antydda förklaringen på spåren.

Låt E betyda elektricitetsmängden i urladdningsströmmen och T urladdningstiden samt $E_{,}$ och $E_{,,}$ de särskilda delar af E, hvilka under gnistbildning vid *fg* (fig. 3) genomströmma respektive hufvudledningen och biledningen. Således:

$$E = E_{,} + E_{,,} \dots\dots\dots\dots\dots \quad (1).$$

När urladdningsströmmen delar sig på två vägar blir urladdningstiden något förändrad; kalla den nu $T_{,}$. Och låt slutligen e och t beteckna elektricitetsmängden och tiden för disjunktions-strömmen.

Som bekant, äro vid ögonblickliga strömmar galvanometerns utslag proportionela med medelintensiteten och med tiden. Och galvanometerutslaget (G), när ingen gnistbildning eger rum i sidoledningen, beror naturligtvis endast af urladdningsströmmen; under det att utslaget (G') vid gnistbildning i bryggan *mgfl* bestämmes, enligt hvad professor Edlunds undersökning visar, i någon mån af den del ($E_{,}$) af urladdningsströmmen, som går genom galvanometerledningen, men företrädesvis af disjunktions-strömmen.

Således få vi följande relationer:

$$G = a\left(\frac{E}{T}\right)T = aE \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \quad (2)$$

och

$$G' = a\left(\frac{E_{\prime}}{T_{\prime}}\right)T_{\prime} + a\left(\frac{e}{t}\right)t = a(E_{\prime} + e) \quad \ldots\ldots\ldots \quad (3)$$

Anm. Faktorn a är en af galvanometern beroende konstant qvantitet.

Genom professor Edlunds undersökning är visadt, att G' är flera gånger (antag n gånger) större än G; hvaraf, enligt (2) och (3), följer:

$$E_{\prime} + e = nE \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \quad (4)$$

Men enligt (1) är $E_{\prime} = E - E_{\prime\prime}$

som insatt i (4) gifver $E - E_{\prime\prime} + e = nE$

$$\therefore \quad e = (n-1)E + E_{\prime\prime}$$

$$\therefore \quad e > (n-1)E \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \quad (5)$$

I de åberopade försöken var emellertid

$$n > 2;$$

hvaraf slutligen följer:

$$e > E \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \quad (6)$$

De erhållna galvanometerutslagen ådagalägga alltså, att, åtminstone vid i fråga varande försök, *den af den disjunktions-elektromotoriska kraften i gnistan i rörelse satta elektricitetsmängden var större än hela elektricitetsmängden i sjelfva urladdningsslaget.*

Den elektriska lufttermometerns utslag äro, enligt Riess[1]), proportionela med temperaturförhöjningen i termometertråden; och denna temperaturförhöjning i sin ordning är vid ögonblickliga elektriska strömmar proportionel med medelintensiteten i qvadrat och med tiden. Låta vi derföre respektive R och R^1 betyda termometerutslagen, när hela urladdningsströmmen genomgår termometern, och när gnistbildning eger rum vid fg i bryggan, samt, liksom förut vid galvanometern, äfven taga disjunktions-strömmens inverkan med i beräkningen, så erhålla vi följande relationer:

$$R = b\left(\frac{E}{T}\right)^2 T = b\,\frac{E^2}{T} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots \quad (7)$$

---

[1]) Riess, "Die Reibungs-Elektricitet" Bd. I, sid. 395 och sid. 401.

och $$R' = b\frac{E_{\prime}^2}{T_{\prime}} + b\frac{e^2}{t} = b\left(\frac{E_{\prime}^2}{T_{\prime}} + \frac{e^2}{t}\right) \qquad (8)$$

Anm. Faktorn b är en af termometern beroende konstant qvantitet.

Men nu är, enligt hvad mina nyss anförda försök visa, R' alltid mindre än R; hvaraf, enligt (7) och (8), följer

$$\frac{E_{\prime}^2}{T_{\prime}} + \frac{e^2}{t} < \frac{E^2}{T} \qquad (9)$$

hvaraf $$\frac{E^2}{T} - \frac{e^2}{t} > \frac{E_{\prime}^2}{T_{\prime}};$$

men, emedan naturligtvis $$\frac{E_{\prime}^2}{T_{\prime}} > 0,$$

så är $$\frac{e^2}{t} < \frac{E^2}{T} \qquad (10)$$

Som de af mig utförda försöken med användande af termometern äro fullkomligt analoga med professor Edlunds förut omnämnda galvanometerförsök, och som följaktligen hvartdera instrumentets utslag skulle blifvit väsendtligen oförändrade, om båda samtidigt varit insatta i hufvudledningen, hvilket antagande ock bekräftas af mina i nästa paragraf omnämnda försök; så äro vi dermed berättigade att anse qvantiteterna E, e etc. i formlerna (1)—(6) representera samma numeriska värden som i formlerna (7)—(10). Genom kombination af relationerna (6) och (10) erhålla vi då:

$$\frac{E^2}{t} < \frac{E^2}{T}$$

hvaraf $$t > T \qquad (11)$$

Termometerutslagen, betraktade i sammanhang med galvanometerutslagen, ådagalägga alltså, att i förevarande fall *disjunktions-strömmens varaktighet är större än urladdningsströmmens.*

Resultatet af mina i denna paragraf anförda försök samt af den företagna jemförelsen mellan dessa och professor Edlunds är alltså följande:

De med den elektriska lufttermometern erhållna utslagen gifva icke anledning till antagandet af disjunktions-strömmar.

Men de strida icke heller emot ett sådant antagande; de förutsätta endast, att (åtminstone i närvarande fall) *disjunktions-strömmens varaktighet är större än urladdningsströmmens.*

§ 8.

Jemförelse mellan den elektriska gnistan och ett metalliskt motstånd.

A. *Galvanometern och Riess'ska termometern dels hvar för sig, dels samtidigt insatta i hufvudledningen, under det att i biledningen dels gnistbildning för sig gick, dels ett metalliskt motstånd var infördt i stället för gnista.*

Med afseende på de utslag, som erhållas på den i hufvudledningen infogade Riess'ska termometern, synes således gnistan vid *fg* (fig. 3) spela rolen endast af ett i biledningen infogadt större eller mindre motstånd. Deraf följer, att en gnista af gifven längd vid *fg* bör kunna ersättas af en lämpligen afpassad metalltråd, insatt mellan *f* och *g*, så att termometern i hufvudledningen i båda fallen gifver samma utslag. Hvilket inflytande en dylik substitution emellertid skulle komma att utöfva på en galvanometer, som insattes i hufvudledningen antingen i stället för termometern eller samtidigt med densamma, kunde väl till följd af det föregående åtminstone till hufvudsaken förutses. Men den omedelbara jemförelsen mellan de båda mätningsinstrumentens angifvelser i i fråga varande fall, hvilken skulle erbjuda sig genom en dylik anordning, måste dessutom blifva af särskildt intresse; och det är med anledning häraf, som jag utfört efterföljande försök.

Den galvanometer, som härvid användes, hörde egentligen till en Webers jordinduktor. Rullen utgjordes af grof koppartråd, väl öfverspunnen och isolerad. Magnetnålen var enkel och försedd med spegel, så att afläsningen skedde medelst tub och skala på vanligt sätt. För att neutralisera induktionsströmmarne i rullen samt undvika elektriska laddningar i densamma var en brygga af metalltråd slagen framför galvanometern och denna satt i ledande förbindelse med jorden. Instrumentets rörliga del hade visserligen icke den konstruktion, som den borde hafva[1]) för att vid elektriska urladdningar förhindra elektrostatiska verkningar; men om också dylika möjligen skulle hafva förefunnits, så torde de vid den af mig använda metoden, att nämligen observera utslaget för endast *ett enda* urladdningsslag, vara af föga, om ens något inflytande. Spärrvätskan i termometern var sprit; och lutningen $= 6^0$ som vanligt.

---

[1]) Edlund, Öfversigt af K. V.-Akad. Förh. 1868. N:o 10.

Serien A.

Galvanometern och termometern voro *skiftesvis* insatta i hufvudledningen vid *R* (fig. 3).

Batteriet hade 740 qvadratcentimeters yttre beläggning och urladdades på en slagvidd af 7 millimeter.

Försök N:o.	Afstånd mellan kulorna *f* och *g*.	Gnistbildn.	Galvanom.		Termom.	
a. *Galv.*						
1.	∞	0	—— 9			
2.	1,5 m.m.	gn.	43,4			
	„	gn.	68,6			
	„	gn.	33,3	48,4		
b. *Term.*						
3.	1,5	gn.			5,8	
	„	gn.			15,3	
	„	gn.			12,4	
	„	gn.			18,5	13,0
4.	∞	0			29,6	
	„	0			29,5	29,6
5.	1,5	gn.			12,7	
		gn.			13,0	12,9
c.						
6. *Term.*	180 centimeter fin metalltråd (af messing) infogad mellan kulorna *f* och *g*.				13,1	
					13,4	13,3
7. *Galv.*			8,2			
			8,1			
			8,3	8,2		
d. *Term.*						
8.	∞	0				28,7
9.	1,5	gn.			12,5	
	„	gn.			14,5	13,5
e. *Galv.*						
10.	∞	0	——10,0			
11.	1,5	gn.	57,7			
	„	gn.	32,0			
	„	gn.	29,7	39,8		

Sammanfattning.

	Försök.	Gnistbildn.	Galvanom.	Termom.
I.	Afståndet mellan kulorna *f* och *g* stort.	0	9,5	29,2
II.	Afståndet mellan kulorna *f* och $g = 1,5^{m.m.}$	gn.	44,1	13,1
III.	$186^{c.m.}$ fin messingtråd insatt mellan kulorna *f* och *g*.		8,2	13,3

Anm. Medium af försöken N:o 1 och N:o 10 (galv.) = 9,5
„ „ „ N:o 4 och N:o 8 (term.) = 29,2
„ „ „ N:o 2 och N:o 11 (galv.) = 44,1
„ „ „ N:o 3, N:o 5 och N:o 9 (term.) = 13,1

Serien B.

Galvanometern och termometern voro *samtidigt* infogade i hufvudledningen, så att samma urladdningsström genomgick dem båda.

Batteriet var detsamma som i serien *A.*, men slagvidden var nu 8 millimeter.

Försök N:o.	Afstånd mellan kulorna *f* och *g*.	Gnistbildn.	Galvanom. [1]).		Termom.	
1.	∞	0	——	12,0	——	29,0
2.	$2,5^{m.m.}$	gn.	35,1		16,0	
		gn.	24,1		9,0	
		gn.	22,9		8,1	
		gn.	30,1		13,0	
		gn.	36,0		18,5	
		gn.	19,3		5,5	
		gn.	23,1		9,0	
		gn.	26,3	27,1	9,5	11,1
3.	$180^{c.m.}$ fin metalltråd infogad mellan kulorna		4,8		11,3	
			4,7	4,8	11,0	11,2

[1]) Galvanometern aflästes af stud. hr Oskar Backlund; och jag begagnar mig af detta tillfälle att betyga honom min tacksamhet för hans välvilliga biträde.

Serien C.

Anordningen var densamma som i föregående serie.

Försök N:o.	Afstånd mellan kulorna *f* och *g*.	Gnistbildn.	Galvanom.		Termom.	
1.	∞	0	——	10,2	——	27,0
2.	2,5$^{\text{m.m.}}$	gn.	31,3		14,0	
		gn.	32,5	31,9	14,3	14,2
3.	202$^{\text{c.m.}}$ fin metalltråd		5,4		13,6	
	infogad mellan kulorna		5,0		13,2	
			5,3	5,2	13,4	13,4

Anm. Af messingtråden fanns för tillfället ingen större längd att tillgå, hvilket var orsaken till, att i försöket N:o 3 termometerutslaget icke kunde bringas till närmare likhet med 14,3.

Dessa försök ådagalägga således, att utslaget på den i hufvudledningen befintliga Riess'ska lufttermometern blifver detsamma, om i biledningen en gnista af gifven längd får bilda sig, eller om i dess ställe en lämpligen afpassad metalltråd är infogad. Utslagen på den samtidigt i hufvudledningen insatta galvanometern blifva emellertid i de särskilda fallen väsendtligen olika; och detta visar, att *gnistan och metalltråden ingalunda äro i alla afseenden eqvivalenta*[1]).

---

[1]) För att om möjligt erfara, *efter hvilken lag motståndet i gnistan förändrar sig med gnistlängden*, har jag gjort några försök med att i urladdningsbågens biledning insätta olika längder af en fin metalltråd, så att utslagen på den i hufvudledningen insatta Riess'ska termometern blefvo desamma som för gnistor af motsvarande längder i biledningen. Jag kom härvid visserligen icke till något bestämdt resultat; men detta oaktadt torde de anställda försöken icke sakna allt intresse, och jag vill derföre i förbigående här anföra ett par af desamma.

En laddflaska af 740 qvadratcentimeters yttre beläggning fick urladda sig sjelf på gifven slagvidd, som under hvarje serie af försök var oförändrad. Gnistans i biledningen längd bestämdes medelst gnistmikrometern. Den substituerade metalltråden var väl isolerad och hölls sträckt utan att vara underkastad någon märkbar spänning. Afpassandet af den rätta trådlängden för erhållandet af ett gifvet termometerutslag var ganska svårt och tidsödande, så att jag ofta måste låta mig nöja med en ungefärlig öfverensstämmelse.

B. *Det olika inflytandet af gnistan och af det metalliska motståndet i biledningen.*

Metalltråden verkar naturligtvis endast såsom ett motstånd af vanligt slag, hvilket deremot icke kan vara händelsen med gnistan, enligt

Försök N:o.	*Gnista.* Längd.	Termometern.	*Metalltråd.* Termometern.	Längd x	$\frac{x_,}{x}$	Metalltrådens beräknade längd y	Diff. $(x-y)$
I.							
Slagvidd =	$2^{m.m.}$	0,8	0,9	$19^{c.m.}$			
$10^{m.m.}$; mot-	3	1,1	1,25	33	1,74		
ståndet i huf-	4	2,6	2,5	52	1,58		
vudledn. = m.	5	13,92	14,1	180	3,48		
II.	2	0,85	1,0	8		[4,6	+ 3,6
Slagvidd =	2,5					7,4]	
$14^{m.m.}$; mot-	3	1,53	1,4	12		12	± 0
ståndet i huf-	3,5	2,3	2,7	19	1,58	19,6	− 0,6
vudledn. $< m$.	4	3,9	4,2	28	1,47	31,9	− 3,9
	4,5	8,9	8,8	50	1,79	52	− 2,0
	5	12,9	14,5	72	1,44	84,7	− 12,7
	5,5	23,3	23,6	136	1,89	138,1	− 2,1
					Med. = 1,63		
III.	5,5	0,8	0,7	26		26	± 0
Slagvidd =	6	1,45	1,3	50	1,92	49,9	+ 0,1
$14^{m.m.}$; mot-	6,5	2,7	2,8	95	1,90	95,8	− 0,8
ståndet i huf-	7	4,9	7,0	185	1,94	184	+ 1,0
vudledn. $> m$.	7,5	9,7	12,0	330	1,78	350,1	− 20,1
	8	16,4	19,0	625	1,89	678,4	− 53,4
	8,5	26,3	28,0	1300	2,08	1302,4	− 2,4
					Med. = 1,92		

Af dessa försök synes således vilja framgå, att, *när gnistlängderna växa i en aritmetisk progression, så växa de motsvarande trådlängderna (motstånden) åtminstone tillnärmelsevis i en geometrisk progression.* I näst sista kolumnen hafva trådlängderna blifvit beräknade under nämnda förutsättning och med tillhjelp af en rationskoefficient, som i hvardera försöksserien är medium af förhållandena mellan de särskilda observerade trådlängderna. Differenserna mellan de observerade och de beräknade trådlängderna visa sig, på ett par undantag när, jemförelsevis obetydliga; och synes således den antydda relationen hafva sannolikhet för sig. De i försöken N:o II och N:o III funna motstånden hafva för erhållande af en bättre öfversigt blifvit grafiskt representerade medelst kurvor (fig. 6), hvilkas abskissor beteckna gnistlängderna, uttryckta i millimeter, och ordinator de motsvarande trådlängderna, uttryckta i centimeter.

hvad sist anförda försök ådagalägga. De på termometern och galvanometern samtidigt erhållna utslagen förutsätta nämligen med nödvändighet, att den genom hufvudledningen gående elektricitetsmängden äfvensom urladdningstiden bestämmas på helt och hållet olika sätt af gnistan och af det metalliska motståndet i biledningen.

Tills vidare lemnande å sido, hvarpå denna olikhet ytterst kan bero, vilja vi nu emellertid med stöd af föregående undersökning söka göra oss reda för, hvaruti den egentligen består. Härvid skola vi hålla oss till serierna B och C, hvilka naturligtvis lemna bästa tillfället till jemförelse mellan galvanometern och termometern, eftersom båda instrumenten vid dessa försök samtidigt voro insatta i hufvudledningen.

Anordnandet af en biledning med gifvet motstånd har till följd en minskning i utslagen, så att dessa blifva endast en viss bråkdel af de värden, som erhållas, då ingen biledning finnes. Denna bråkdel befinnes vara i serien B:

för galvanometerutslagen $\frac{4,8}{12,0} = 0,4000$ . . . . (1)

för termometerutslagen $\frac{11,2}{29,0} = 0,3862$ . . . . (2)

differens $= 0,0138$;

och i serien C:

för galvanometerutslagen $\frac{5,2}{10,2} = 0,5098$

för termometerutslagen $\frac{13,4}{27,1} = 0,4963$

differens $= 0,0135$.

(Galvanometerns och termometerns utslag hafva således i detta fall blifvit i samma proportion förminskade genom den metalliska biledningen, hvilken omständighet förefaller oväntad, då ju den elektriska strömmen efter helt olika lagar bestämmer utslagens storlek för de särskilda instrumenten.)

Vända vi oss nu särskildt till t. ex. serien B och låta i försöken N:o 1, N:o 2 och N:o 3

G, $G_{,}$, $G_{,,}$ betyda de respektive galvanometerutslagen,

R, $R_{,}$, $R_{,,}$ betyda de respektive termometerutslagen,

E, $E_{,}$, $E_{,,}$ betyda de respektive genom hufvudledningen passerande elektricitets mängderna,

t, $t_{,}$, $t_{,,}$ betyda de respektive strömmarnes durationer;

samt erinra oss, att termometerutslagen för urladdningsströmmen äro proportionela med qvadraten på elektricitetsmängden och omvändt proportionela med strömmens duration, under det att galvanometerutslagen äro proportionela med elektricitetsmängden, så erhålla vi följande relationer:

$$G = aE \; ; \quad R = b\frac{E^2}{t} \dots\dots\dots\dots (3)$$

$$G_{,} = aE_{,} \; ; \quad R_{,} = b\frac{E_{,}^2}{t_{,}} \dots\dots\dots\dots (4)$$

$$G_{,,} = aE_{,,} \; ; \quad R_{,,} = b\frac{E_{,,}^2}{t_{,,}} \dots\dots\dots\dots (5)$$

Anm. a och b äro konstanterna för respektive galvanometern och termometern.

Men enligt (1) är $G_{,,} = 0{,}4 \; G$
och enligt (2) är $R_{,,} = 0{,}3862 R$ .... (6)

Genom dessa värdens insättande i eqvationerna (5) och genom vidare kombinering med eqvationerna (3) erhålla vi:

$$\left.\begin{aligned} E_{,,} &= 0{,}4 \; E \\ t_{,,} &= 0{,}4143 \; t \end{aligned}\right\} \dots\dots\dots\dots (7)$$

En oafbruten biledning af 180 centimeter metalltråd har följaktligen förändrat förloppet vid den elektriska urladdningen på så sätt, att den nu genom hufvudledningen strömmande elektricitetsmängden blifvit förminskad till $0{,}4E$ samt strömmens varaktighet likaledes förminskad till $0{,}4143t$.

Vidare är enligt serien B och eqvationerna (6)

$$\left.\begin{aligned} \frac{G_{,}}{G} &= \frac{27{,}1}{12{,}0} \quad \therefore G_{,} = 2{,}258 \; G \\ R_{,} &= R_{,,} \quad \therefore R_{,} = 0{,}3862 R \end{aligned}\right\} \dots\dots\dots\dots (8)$$

och genom insättning af dessa värden i eqvationerna (4) samt vidare kombinering med eqvationerna (3) erhålles slutligen följande resultat:

$$\left.\begin{aligned} E_{,} &= 2{,}258 E \\ t_{,} &= 13{,}2 \quad t \end{aligned}\right\} \dots\dots\dots\dots (9)$$

En gnista af 2,5 millimeters längd i biledningen förändrade alltså förloppet af urladdningen på så sätt, att den genom hufvudledningen strömmande elektricitetsmängden dervid blef mer än 2 gånger större,

än då ingen biledning förefanns, samt att strömmens varaktighet nu blef 13 gånger större. Härmed är således visadt, *hvaruti* olikheten mellan metalltrådens och gnistans inflytande på urladdningen består: *den genom hufvudledningen gående strömmens såväl elektricitetsmängd som varaktighet blifva nämligen genom metalltråden i biledningen mindre än, men genom gnistan större än för det fall, att ingen biledning finnes.*

Men huru kan det väl vara möjligt, att hufvudledningen genomströmmas af en betydligt större elektricitetsmängd, då biledning med gnista är anordnad, än då ingen sådan förekommer, utan hela urladdningsslaget går genom hufvudledningen?

Vi veta redan af det föregående, huruledes professor Edlund förklarar detta såsom beroende deraf, att gnistan är elektromotorisk och alstrar en disjunktions-ström, som i galvanometerledningen samverkar med urladdningsströmmen. Den oväntadt stora elektricitetsmängden leder således till största delen sitt upphof från gnistan sjelf och endast till en obetydlig del från den elektriska laddningen på batteriet.

Emellertid har det förefallit mig anmärkningsvärdt, att det ofta omnämnda egendomliga förhållandet med galvanometerns utslag äfven låter, som mig synes, nöjaktigt förklara sig utan afseende fästadt vid disjunktions-strömmarne och endast på grund af urladdningens egenskap att för mindre motstånd i slutningsbågen vara oskillatorisk.

Utan alla förmätna anspråk på att hafva funnit en förklaring af fenomenet, hvilken skulle vara bättre än eller ens i något afseende jemförlig med den, som herr professor Edlund med stöd af skarpsinniga teoretiska och experimentela undersökningar uppställt, tyckes mig dock frågan åtminstone icke kunna förlora af att tagas i skärskådande från olika synpunkter. Jag har derföre icke tvekat att här framlägga mitt försök och öfvergår nu till en redogörelse för detsamma.

§ 9.

Urladdningen af ett batteri är, enligt Feddersen, för mindre motstånd i slutningsbågen oskillatorisk.

Riess[1]) och Feddersen[2]) hafva visat, att, vid urladdning på gifven slagvidd af ett elektriskt batteri, slagvidden är oberoende af slut-

[1]) Pogg. Ann. Bd. LIII.
[2]) Pogg. Ann. Bd. CIII.

ningsbågens beskaffenhet, men att återstoden ("Rückstand") af elektricitet i batteriet är beroende af densamma och detta så, att återstoden växer med motståndet i bågen. Deraf följer, att urladdningen härvidlag icke kan vara momentan, utan måste för sig gå småningom under en viss mätbar tid. Detta hafva äfven Wheatstone[1]) och Feddersen[2]) på experimentel väg ådagalagt vara förhållandet. De observerade nämligen gnistans bild i en hastigt roterande spegel och funno densamma icke såsom en enkel ljus linie, utan utdragen på bredden.

Feddersen kom vidare genom sin synnerligen noggranna observationsmetod till följande tvänne för vårt närvarande ändamål vigtiga resultat. Det första var, att, sålänge motståndet i slutningsbågen var någorlunda stort, urladdningstiden växte allt efter som motståndet ökades.

Denna omständighet leder till det antagandet, att urladdningen måste vara "intermitterande", d. v. s. för sig gå genom en serie af partialurladdningar. Förloppet skulle således vara följande: vid hvarje partialurladdning är det egentligen endast slutningsbågen sjelf som urladdar sig, hvarefter ny elektricitet från beläggningarna strömmar till och utbreder sig öfver bågen, tills tätheten blifvit nog stor, för att nästa partialurladdning skall kunna komma till stånd. Att det också verkligen förhöll sig på detta sätt, fann Feddersen bekräftadt deraf, att den på bredden utdragna bilden af gnistan understundom, vid tillräckligt hastig rotation af spegeln, upplöste sig i en serie af tätt liggande, skarpt begränsade lysande linier, hvilka således representerade de särskilda partialurladdningarna.

Det andra vigtiga resultatet af Feddersens undersökningar var, att urladdningstiden minskades med motståndet i slutningsbågen, men detta endast till en viss gräns ("gränsmotståndet"), hvarefter vid fortsatt minskning af motståndet i bågen urladdningstiden tvärtom började att växa och detta desto mer i samma mån, som motståndet minskades.

Detta oväntade resultat antyder, att den elektriska urladdningen genom en slutningsbåge af ringa motstånd måste ske på helt och hållet annat sätt än genom en båge af stort motstånd. Feddersen föranleddes härigenom till det antagandet, att urladdningen i förevarande fall, nämligen med ringa motstånd i bågen, skulle vara oskillatorisk, d. v. s. för sig gå, icke genom en enda ström eller genom ett visst antal likriktade partialströmmar, utan genom alternerande, fram och åter gående, strömmar.

---

[1]) Pogg. Ann. Bd. XXXIV.

[2]) Pogg. Ann. Bd. CIII; Bd. CXIII; Bd. CXVI.

Förloppet vid urladdningen skulle nämligen vara följande. De på batteriets båda beläggningar hopade elektricitetsmängderna sträfva att komma i jemnvigt och röra sig derföre genom slutningsbågen emot hvarandra; men till följd af en viss "framhärdelse" hos den i rörelse varande elektriciteten upphör icke de olika elektriciteternas rörelse i samma ögonblick, som jemnvigtsläget är uppnådt, utan hvardera fortsätter sin rörelse, så att batteriet derigenom laddas ånyo, men på motsatt sätt och således nu gifver upphof till en rörelse hos elektriciteten i motsatt riktning mot förut. Som emellertid slutningstråden alltid sätter ett motstånd mot elektricitetens rörelse, så måste hvarje ny laddning af batteriet blifva svagare än den föregående och oskillationerna således snart upphöra. Men i samma mån som motståndet i bågen minskas, komma naturligtvis oskillationerna att fortfara under en allt längre tid; och dermed är sålunda förklaradt det af Feddersen funna förhållandet, att för ringa motstånd i bågen gnistans duration växer, då motståndet minskas.

Riktigheten af detta Feddersens antagande af en oskillatorisk urladdning har på rent teoretisk väg blifvit bevisad af Helmholtz[1]), Thomson[2]) och Kirchhoff[3]); och experimentelt har dess sanning blifvit ådagalagd af såväl Feddersen sjelf som af Paalzow[4]) och von Oettingen[5]). Feddersen fann nämligen, i händelse af ringa motstånd i slutningsbågen, att gnistans bild, som erhölls medelst den roterande spegeln, bestod af ljusa strimmor, utdragna på bredden och skilda åt genom mörka mellanrum. Som spegelns rotationshastighet var betydligt mindre än vid de försök, då de emot de särskilda partialurladdningarna svarande skarpa ljuslinierna observerades, och detta oaktadt de ljusa strimmorna nu voro utdragna på bredden, så är dermed tydligt, att dessa strimmor ingalunda kunde svara emot några partialurladdningar, utan härledde sig från de alternerande strömmarne vid en oskillatorisk urladdning. Detta bekräftades vidare deraf, att, då motståndet i bågen ökades, antalet ljusa strimmor minskades, tills för ett visst motstånd endast en enda strimma förekom, hvilken sedermera tilltog i bredd, om motståndet ytterligare ökades.

---

[1]) Helmholtz, Die Erhaltung der Kraft. Berlin 1847, sid. 44.
[2]) Philosophical Magazin. Juni 1853.
[3]) Pogg. Ann. Bd. C och Bd. CII.
[4]) Pogg. Ann. Bd. CXII.
[5]) Pogg. Ann. Bd. CXV.

Häraf framgick således, att *urladdningen, som för mindre motstånd var oskillatorisk, deremot för ett visst större sådant (gränsmotståndet) började för sig gå genom partialurladdningar.*

Men är nu den elektriska urladdningen genom en slutningsbåge af ringa motstånd oskillatorisk, och det naturligtvis då måste inträffa, att de alternerande strömmarne än kunna vara ett jemnt antal, än ett udda, så följer deraf, att den elektriska återstoden i batteriet än kan vara af samma slag som den ursprungliga laddningen, än deremot af motsatt slag. Von Oettingen har också genom sina försök visat, att detta verkligen är förhållandet; och vi kunna alltså med skäl anse riktigheten af Feddersens antagande af en oskillatorisk urladdning såsom bekräftad.

§ 10.

De oväntadt stora galvanometerutslagen skulle kunna bero deraf, att urladdningen är oskillatorisk och motståndet i gnistan föränderligt.

Antag, att ett batteri, laddadt med en viss mängd (E) af t. ex. positiv elektricitet på sin inre beläggning, urladdas genom en slutningsbåge, hvars motstånd icke är större, än att urladdningen kan blifva oskillatorisk. Låt ledningsbågen till en början vara enkel samt en Riess' termometer och en galvanometer samtidigt vara insatta i densamma. Båda instrumenten genomströmmas således af den oskillatoriska urladdningens alternerande strömmar; och till följd af de olika lagarne för den elektriska strömmens termiska och magnetiska verkningar är nu, då vi som vanligt endast fästa oss vid den positiva elektriciteten, termometerns utslag proportionelt med qvadraten på summan af all den (positiva) elektricitet, som i såväl ena som andra riktningen genomströmmar densamma, under det att galvanometerns utslag deremot är proportionelt med skilnaden mellan elektricitetsmängderna hos de i motsatta riktningar gående (positiva) strömmarne.

Antag, att de alternerande strömmarnes antal är n, och att α är ett egentligt bråk, som betecknar förhållandet mellan elektricitetsmängderna i en efterföljande och i en föregående alternerande ström, samt att slutligen detta förhållande är detsamma hela raden utefter. Elektricitetsmängderna i de successiva alternerande strömmarne kunna vi då representera genom termerna i följande geometriska serie:

$$E, \quad \alpha E, \quad \alpha^2 E, \quad \alpha^3 E \; \ldots\ldots \; \alpha^{(n-1)} E \; \ldots\ldots \quad (1)$$

Följaktligen kan termometerns utslag (R) algebraiskt representeras af

$$\frac{b[E + \alpha E + \alpha^2 E + \alpha^3 E + \ldots\ldots + \alpha^{(n-1)} E]^2}{T}$$

der b är termometerkonstanten och T urladdningstiden;

således $$R = b\frac{E^2}{T}\left[\frac{1-\alpha^n}{1-\alpha}\right]^2 \ldots\ldots\ldots\ldots (2)$$

Galvanometerns utslag (G) representeras deremot af det algebraiska uttrycket

$$a[E - \alpha E + \alpha^2 E - \ldots\ldots \mp \alpha^{(n-1)} E];$$

således $$G = aE\frac{1-(-\alpha)^n}{1+\alpha} \ldots\ldots\ldots\ldots (3)$$

Om vi derefter framför termometern och galvanometern anordna en biledning, i hvilken en gnista på vanligt sätt kan bilda sig vid afbrottstället, då batteriet urladdas, så blir, enligt hvad experimenten visa, utslaget på termometern betydligt mindre, men på galvanometern ansenligt större än förut; eller, med andra ord, de båda instrumentens utslag blifva alldeles sådana (jemför § 8), som om hufvudledningen nu genomströmmades af en elektricitetsmängd, mycket större än förut, men fördelad på längre tid.

Men att hufvudledningen nu skulle genomströmmas af en större elektricitetsmängd än den, som finnes i hela urladdningsströmmen, kan naturligtvis icke vara annat än skenbart; och de stora galvanometerutslagen synas kunna bero deraf, att gnistan i olika proportion genomsläpper de särskilda alternerande strömmarne af den oskillatoriska urladdningen.

Utgjordes nämligen bryggan af en sluten god ledning, så skulle naturligtvis den första såväl som alla de öfriga alternerande strömmarne fördela sig mellan densamma och hufvudledningen i omvändt förhållande till motståndet i hvardera, hvaraf följden endast skulle blifva en minskning både i galvanometerns och termometerns utslag, såsom vi ock sett förhållandet vara[1]). Men om någorstädes i bryggan ett afbrott i den goda ledningen förefinnes, så att elektriciteten för att passera måste genombryta ett hinder t. ex. ett luftlager, så kommer visserligen äfven nu hvarje alternerande ström att fördela sig mellan bryggan och hufvudledningen efter samma lag som förut; men den stora skilnaden härvidlag blir den, att det motstånd, som

[1]) § 8, sid. 28.

bryggan till följd af det i densamma befintliga luftlagret nu erbjuder, måste vara till sin storlek högst olika för den första alternerande strömmen emot för de följande. En gas sätter nämligen som bekant mot elektricitetens genomgång ett motstånd, hvilket åtminstone i vanliga fall är desto betydligare, ju större gasens tryck är.

Den första af de alternerande strömmarne påträffar således ett mycket stort motstånd i bryggan, eftersom luftlagret vid afbrottstället då har den omgifvande luftens täthet och tryck; och följaktligen kommer under sådana omständigheter endast den minsta delen af densamma att taga denna väg och bilda gnista vid afbrottstället, under det att största delen deremot genomgår hufvudledningen, som erbjuder ett relativt obetydligt motstånd.

Emellertid har nu genom den första alternerande strömmen luften vid afbrottstället blifvit med häftighet kastad åt sidorna och en kanal med starkt förtunnad luft blifvit bildad mellan polerna, så att *den andra och de följande alternerande strömmarne röna endast ett jemförelsevis ringa motstånd i bryggan och välja således denna väg i betydligt större proportion, än som kunde vara fallet med den första.*

Oaktadt således den totala mängd elektricitet, som i detta fall passerar genom hufvudledningen, alltid måste vara mindre, än då ingen biledning finnes, så kan dock inträffa, att skilnaden mellan de qvantiteter (positiv) elektricitet, som genomgå hufvudledningen i direkt och i motsatt riktning, nu blir ansenligt större, än då bryggan är borta; och omedelbara följden häraf måste då blifva den, *att utslaget på termometern blir mindre, men på galvanometern större, då brygga med gnistbildning är anordnad, än i motsatt fall.*

Detta framgår ännu tydligare af en jemförelse mellan de algebraiska uttrycken för de båda instrumentens angifvelser i de särskilda händelserna. Låt nämligen β, γ och δ betyda egentliga bråk, så kunna de mängder (positiv) elektricitet, hvilka i den första och i den andra alternerande strömmen i motsatta riktningar genomgå hufvudledningen, algebraiskt representeras af respektive βE och γE. Sedan den första alternerande strömmen genomsprängt luftlagret vid afbrottstället i biledningen och sålunda derstädes åstadkommit en viss luftförtunning, hvilken sedermera antagligen förblir i det närmaste oförändrad under den andra och de följande alternerande strömmarne, så röna dessa strömmar alla ungefär lika stort motstånd i bryggan; och vi kunna derföre antaga, att elektricitetsmängderna i en efterföljande och en föregående ström genom hufvudledningen stå till hvarandra i samma förhållande ($= \delta$) hela raden utefter, från och med den andra räknadt.

De särskilda genom hufvudledningen gående alternerande strömmarnes elektricitetsmängder låta således representera sig genom termerna i följande serie:

$$\beta E,\quad \gamma E,\quad \delta(\gamma E),\quad \delta^2(\gamma E)\,.\,.\,.\,.\,.\,\delta^{n-2}(\gamma E)\,.\,.\,.\,.\,(4)$$

Möjligen är de alternerande strömmarnes antal i detta fall något större, än då bryggan är borta; men som de sista icke kunna vara annat än helt svaga och för resultatet i dess helhet af föga betydelse, så vilja vi för enkelhetens skull antaga antalet lika ($= n$) i båda fallen. För termometerns utslag få vi då följande uttryck

$$R_{,} = b\,\frac{[\beta E + \gamma E + \delta(\gamma E) + \delta^2(\gamma E) + \ldots\ldots + \delta^{n-2}(\gamma E)]^2}{T_{,}}\,.\,.\,.\,(5)$$

Summan af serien (4) är emellertid mindre än summan af serien (1), eftersom hvar och en term i den förra är mindre än motsvarande term i den senare; och urladdningstiden $T_{,}$ är minst lika stor som, men förmodligen större än urladdningstiden t i förra fallet, emedan totala motståndet i slutningsbågen nu är mindre. Häraf följer utan vidare, att

$$R_{,} < R\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,(6)$$

Således måste alltid Riess' termometer, då biledning med eller utan gnistbildning är anordnad framför densamma i urladdningsbågen till ett elektriskt batteri, gifva ett mindre utslag, än då ingen biledning finnes.

För galvanometerns utslag få vi deremot uttrycket

$$G_{,} = a[\beta E - \gamma E + \delta(\gamma E) - \delta^2(\gamma E) + \delta^3(\gamma E) - \ldots \mp \delta^{n-2}(\gamma E)]\,.\,.\,(7)$$

som låter reducera sig till

$$G_{,} = aE\left[\beta - \gamma\,\frac{1-(-\delta)^{n-1}}{1+\delta}\right]\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,.\,(8)$$

Hvilketdera af uttrycken (3) och (8) är större än det andra, beror naturligtvis af de olika värden, som rationskoefficienterna α, β, γ och δ samt hela talet n i hvarje särskildt fall representera.

Såsom förut blifvit antydt, betyder β förhållandet mellan elektricitetsmängden i den första (direkta) genom galvanometerledningen gående alternerande strömmen och den totala elektricitetsmängden (E); och emedan den första alternerande strömmen röner ett stort motstånd i gnistan i biledningen, så tager största delen af densamma sin väg genom hufvudledningen. *β föreställer således ett stort egentligt bråk.*

Likaledes betyder γ förhållandet mellan elektricitetsmängden i den andra (inversa) genom galvanometerledningen gående alternerande strömmen och den totala elektricitetsmängden; och emedan den andra alternerande strömmen endast röner ett ringa motstånd i den nu starkt förtunnade luften i gnistan, så går endast en obetydlig del af densamma genom hufvudledningen. *γ föreställer således ett mycket litet egentligt bråk.*

Låtom oss derföre åt koefficienterna α, β etc. i uttrycken (3) och (8) gifva sådana talvärden, som enligt föregående räsonnemang synas sannolika, men för öfrigt äro godtyckligt valda, samt sålunda i några supponerade fall beräkna förhållandet mellan $G_{,}$ och G.

N:o	α	β	γ	δ	n	$\frac{G_{,}}{G}$
1.	0,75	0,9	0,1	0,8	4	2,09
2.	0,75	0,9	0,1	0,8	6	1,76
3.	0,9	0,8	0,1	0,9	6	2,91
4.	0,65	0,75	0,2	0,7	9	1,03
5.	0,6	0,7	0,3	0.65	10	0,83
6.	0,6	0,7	0,3	0,65	5	0,82

Häraf visar sig alltså, *att galvanometerutslaget ($G_{,}$) i händelse af brygga med gnistbildning mycket väl kan vara större än galvanometerutslaget (G) i den enkla slutningsbågen endast till följd deraf, att gnistan erbjuder ett stort motstånd mot den första alternerande strömmen, men endast ett ringa sådant mot den andra och de följande alternerande strömmarne af den oskillatoriska urladdningen.*

Frågan är nu blott, huruvida urladdningen vid dessa förut nämnda försök verkligen varit oskillatorisk; och detta skulle naturligtvis afgöras genom observationer på sjelfva gnistan. Några sådana har jag emellertid icke varit i tillfälle att anställa, men kan dock af följande jemförelse med all sannolikhet sluta till, att så varit förhållandet.

Det beror nämligen på motståndet i slutningsbågen, om en urladdning är oskillatorisk eller för sig går genom partialurladdningar. Nu fann Feddersen[1]) vid ett af sina försök, att urladdningen af en leydnerflaska var oskillatorisk till och med då, när ett så stort motstånd som en 35 millimeter lång pelare (diameter = 1 millimeter) af utspädd svafvelsyra var infogadt i ledningen. Deremot har vid de i fråga varande försöken med galvanometern bågen utgjorts af

[1]) Pogg. Ann. Bd. CXIII.

endast korta metalltrådar och således erbjudit ett motstånd, som med all sannolikhet varit mindre än det af Feddersen begagnade; och med hänsyn härtill *kan äfven antagas, att urladdningen verkligen varit oskillatorisk.*

§ 11.

Försök med gnistmikrometern insatt i hufvudledningen samt tolkning af resultatet.

I följande försök tillställde jag på så sätt, att gnistmikrometern *fg* insattes i hufvudledningen i rad med galvanometern och Riess' termometer, samt att bryggan *lrm* nu bestod af en kontinuerlig metalltråd.

Batteriet utgjordes af en laddflaska af 740 qvadratcentimeters yttre beläggning och urladdades på 7 millimeters slagvidd. Anordningen för öfrigt är antydd medelst fig. 4.

Försök N:o.	Afstånd mellan kulorna *f* och *g*.	Gnistbildn.	Galvanom.[1])		Termom.	
1.	0	0	+ 8,3		18,0	
		0	+ 7,0	+ 7,7	18,0	18,0
2.	0,5^m.m.^	gn.	+ 4,2		17,9	
		gn.	+ 2,7		17,5	
		gn.	— 7,0		14,4	
		gn.	— 7,9	— 2,0	16,3	16,5
3.	1,0	gn.	— 3,0		16,0	
		gn.	— 3,7	— 3,4	16,2	16,1
4.	1,5	gn.	— 2,9		17,7	
		gn.	— 18,3		11,5	
		gn.	— 4,3		15,9	
		gn.	— 0,7	— 6,6	16,7	15,5
5.	2,0	gn.	— 6,8		14,7	
		gn.	— 23,0		11,5	
		gn.	+ 1,4		16,9	
		gn.	— 4,9	— 8,3	15,1	14,6
6.	3,0	gn.	— 4,6		14,5	
		gn.	— 5,8	(— 5,2)	13,8	14,2

[1]) Tecknet + antyder ett utslag åt lägre tal på skalan, och tecknet — ett utslag åt motsatt håll.

Försök N:o.	Afstånd mellan kulorna *f* och *g*.	Gnistbildn.	Galvanom.		Termom.	
7.	3,5	gn.	— 7,9		15,5	
		gn.	— 12,6		13,3	
		gn.	— 13,3		12,0	
		gn.	— 14,0	— 12,0	12,0	13,2
8.	3,75	gn.	— 10,6		12,5	
		gn.	— 12,4		12,7	
		gn.	— 8,2	— 10,4	13,4	12,9
9.	4,0 (max.)	gn.		— 10,1		12,8
10.	3,0	gn.	— 11,4		12,5	
		gn.	— 9,8	— 10,6	13,0	12,7
11.	2,0	gn.	— 9,4		13,9	
		gn.	— 16,0	(— 12,7)	12,6	13,3
12.	1,0	gn.	— 2,6		16,0	
		gn.	— 4,7	— 3,7	14,1	15,1
13.	0,5	gn.	+ 3,0		16,0	
		gn.	+ 1,5	+ 2,3	16,1	16,1
14.	0	0		+ 5,7		16,9

Taga vi medium af de försök, som svara emot hvarandra, och medelst kurva konstruera oss till de sannolika värdena, så erhålla vi följande öfversigt.

Afstånd mellan kulorna *f* och *g*.	Gnistbildn.	Galvanom.	Termom.	Sannolika värden: Galv.	Term.
0	0	+ 6,7	17,5	+ 6,7	17,5
0,5	gn.	— 0,2	16,3	— 0,2	16,3
1,0	gn.	— 3,6	15,6	— 3,6	15,4
2,0	gn.	[— 10,5]	14,0	— 7,5	14,2
3,0	gn.	— 7,9	13,5	— 9,4	13,3
4,0	gn.	— 10,1	12,8	— 10,1	12,8

Af dessa försök framgår således, att, då kulorna på den i hufvudledningen insatta gnistmikrometern äro aflägsnade från hvarandra på ett visst afstånd och gnista bildas dem emellan, *termometerutslaget blir mindre än vid kontakt* mellan kulorna samt minskas när gnistlängden ökas, under det att *galvanometerutslaget öfvergår till motsatt riktning mot vid kontakt* samt växer för ökad gnistlängd.

Med afseende på det anmärkningsvärda förhållandet med galvanometerns utslag har professor Edlund redan vid sina undersökningar i ämnet kommit till samma resultat [1]). Den i gnistan alstrade disjunktions-strömmen genomgår nämligen nu galvanometerledningen i motsatt led mot urladdningsströmmen och afgör vid tillräcklig gnistlängd ensam utslagets riktning. Att termometerutslaget, oaktadt disjunktions-strömmen, blir mindre och aftager, beror förmodligen, i öfverensstämmelse med hvad förut blifvit nämndt, af disjunktions-strömmens längre varaktighet.

Äfven dessa företeelser torde emellertid låta förklara sig endast på grund af den oskillatoriska urladdningen och det föränderliga motståndet i gnistan. Förloppet härvid kan nämligen i sådan händelse tänkas vara följande. Såsom redan förut är nämndt, måste hvarje särskild alternerande ström alltid fördela sig mellan hufvud- och biledningen i omvändt förhållande till motståndet i hvardera; och gnistan i hufvudledningen sätter ett mycket stort motstånd mot den första alternerande strömmen, som börjar gnistbildningen, men ett jemförelsevis obetydligt motstånd mot den andra och de följande. Deraf följer, att af den första (direkta) alternerande strömmen endast en ringa bråkdel genomgår hufvudledningen, under det att den i retrograd riktning gående andra alternerande strömmen till större delen tager denna väg. Summan af all den (positiva) elektricitet, som genomströmmar hufvudledningen, blir således alltid mindre i händelse af gnista än i annat fall; och Riess' termometer måste gifva ett mindre utslag. Deremot kan den mängd (positiv) elektricitet, som i retrograd riktning passerar hufvudledningen, mycket väl vara större än den mängd (positiv) elektricitet, som i direkt riktning går samma väg; och galvanometern måste i så fall slå ut åt motsatt håll mot hvad som inträffar, då ingen gnista förekommer. Att vidare termometerns utslag minskas, men galvanometerns växa, då gnistlängden ökas, blir en naturlig följd af det härigenom i hufvudledningen införda större motståndet.

Vi finna således, att egendomligheten med galvanometerns utslag i förevarande fall utan svårighet kan förklaras såsom beroende af en oskillatorisk urladdning; och samma sannolikhet för, att urladdningen verkligen varit oskillatorisk, förefinnes nu som vid de i föregående paragraf omnämnda försöken, ehuru jag nu likasom då icke varit i tillfälle att direkt öfvertyga mig derom.

---

[1]) Öfversigt af K. V. Akad. Förh. 1868, N:o 5, sid. 336. Jfr. § 3 sid. 10 af denna uppsats.

§ 12.

Ett fuktigt motstånd infogades i slutningsbågen, på det att urladdningen måtte ske genom partialströmmar.

I samtliga föregående försök har slutningsbågen till det elektriska batteriet uteslutande bestått af goda metalliska ledningar och urladdningen till följd häraf med all sannolikhet varit oskillatorisk. Emellertid skulle det naturligtvis vara af intresse att se, hvilket inflytande det skulle utöfva på termometerns och galvanometerns utslag, om ett så stort motstånd vore infogadt i ledningen, att urladdningen icke längre vore oskillatorisk, utan för sig ginge genom likriktade partialströmmar.

Taga vi derföre, under förutsättning häraf, särskildt i betraktande fallet med *gnistbildning i biledningen* samt dervid till en början se bort ifrån disjunktionsströmmarne, så kan någon ström med positiv elektricitet i retrograd riktning naturligtvis icke komma i fråga. Alla de särskilda partialströmmarne gå nämligen i samma (direkt) riktning och en större eller mindre del af hvardera kommer alltid att taga sin väg genom gnistan i biledningen, så att den genom hufvudledningen uteslutande i direkt riktning gående mängden positiv elektricitet måste blifva mindre och följaktligen gifva *ett mindre galvanometerutslag än i händelse af enkel ledning;* och utslagen böra växa med gnistlängden.

Fästa vi oss deremot vid disjunktionsströmmarne, så kan icke på förhand med säkerhet afgöras, huruvida de af dessa förorsakade galvanometerutslagen i händelse af biledning med gnistbildning blifva större eller mindre än vid enkel ledningsbåge; men med hänsyn till föregående försök kunde man vänta sig det förra.

Vid de försök, jag anställt för att se, huru härmed verkligen skulle förhålla sig, hafva emellertid åtskilliga svårigheter erbjudit sig. För att förändra urladdningens natur infogade jag nämligen i sjelfva stammen af urladdningsbågen (således mellan batteriet och bågens förgrening) ett betydligt motstånd t. ex. ett fuktadt hampsnöre eller en vattenreostat. Urladdningsgnistan, som vid ringa motstånd i bågen var bländande hvit och åtföljd af ett skarpt smällande ljud, fick nu ett helt annat utseende, så att den blef rödblå, matt och dof. Någon observation af gnistan medelst roterande spegel var jag icke i tillfälle att anställa; men dels af det i bågen införda stora motståndet, dels af sjelfva gnistans förändrade utseende slöt jag med största sannolikhet till, att urladdningen icke längre var oskillatorisk, utan för sig gick genom partialströmmar. Men genom detta stora motstånd blef emellertid urladdningsströmmen så försvagad, att någon gnista i biledningen knappast var möjligt att erhålla; och då det lyckades, kunde dess längd dock icke uppbringas ens till 1 millimeter. Af de under sådana ogynn-

samma omständigheter utförda försöken förtjena endast följande att här omnämnas.

Bätteriet utgjordes i dessa försök af 2 leydnerflaskor med 860 qvadratcentimeters yttre beläggning hvardera och laddades medelst en större, dubbel elektroformaskin (diametern af de roterande skifvorna = 52 centimeter) samt urladdades på 12 millimeters slagvidd. Reostaten, medelst hvilken ett stort motstånd kunde införas i stammen af urladdningsbågen, bestod af en parallelipipedisk glasvanna (längd = 180 millimeter, bredd = 40 millimeter), som till en del var fylld med brunnsvatten och i hvilken tvänne rektangulära platinableck voro vertikalt nedsatta. Bredden af dessa bleck var nära lika med vannans, och det ena af dem var flyttbart. Reostatens motstånd kunde således varieras dels genom att förändra afståndet mellan platinablecken, dels genom att förändra vattnets nivå, som i dessa försök nådde en höjd af 30 millimeter på platinablecken. Gnistmikrometern var insatt i biledningen samt både galvanometern och Riess' termometer i hufvudledningen (fig. 5), men utslagen på den senare blefvo icke antecknade, emedan de voro ytterst små och oftast omärkliga.

Afstånd mellan platinablecken.	Afstånd mellan kulorna i bryggan.	Gnistbildn.	Galvanom.	
(Ser. A)	∞	0	7,1	
180m.m.		0	7,0	7,1
	1/8 m.m.	gn.	3,6	
		gn.	3,0	3,3
	2/8	gn.	4,1	
		gn.	3,7	3,9
	3/8	gn.	4,1	
		gn.	4,2	4,2
	4/8	gn.	5,2	
		gn.	5,3	
		gn.	4,8	5,1
	5/8 (max.)	gn.	—	5,5
(Ser. B)	∞	0	—	6,9
90m.m.	4/8 m.m.	gn.	4,0	
		gn.	4,1	4,1
	5/8	gn.	4,0	
		gn.	4,1	4,1
	6/8	gn.	4,5	
	(max.)	gn.	4,5	4,5

Dessa försök ådagalägga, att, *då ett tillräckligt stort motstånd är infogadt i stammen till slutningsbågen samt biledning med gnista är anordnad, utslagen på galvanometern i hufvudledningen städse äro mindre än i händelse af enkel båge samt växa med gnistlängden.*

Galvanometerutslagen förorsakas nämligen nu dels af den del af urladdningsströmmen, som genomgår hufvudledningen, dels af disjunktions-strömmen, hvilka båda i närvarande fall samverka. Men till följd af urladdningsströmmens ringa styrka och den deraf följande obetydliga sönderslitningen af polerna blir nu disjunktions-strömmen så svag, att summan af de båda elektricitetsmängder, som samtidigt genomgå galvanometern, dock blir mindre än elektricitetsmängden i urladdningsströmmen ensam. Utslaget måste alltså blifva mindre, än då bryggan är borta och hela urladdningsströmmen tager sin väg genom galvanometern.

Men, å andra sidan sedt, visa sig galvanometerutslagen i verkligheten just sådana, som de borde vara endast på grund af urladdningens egenskap att för sig gå medelst likriktade partialströmmar och på grund af motståndet i gnistan. Och, likasom termometerutslagen förut, så *gifva nu icke heller galvanometerutslagen anledning till antagandet af disjunktions-strömmar; utan gnistan synes nu äfven med afseende på dem spela rolen endast af ett motstånd.*

§ 13.

Sammanfattning af de erhållna resultaten.

I det föregående har jag sökt visa, att den Riess'ska lufttermometerns, lika så väl som galvanometerns, angifvelser vid de anställda försöken öfverensstämma med professor Edlunds teori om disjunktions-strömmar, men att de båda instrumentens hvarandra skenbart motsägande utslag äfven låta förklara sig såsom beroende *endast* af urladdningens egenskap att för ringa motstånd i slutningsbågen vara oskillatorisk.

Härvid har jag uppställt och diskuterat de algebraiska uttrycken för dessa utslag dels (jemför § 7) utan att fästa något afseende vid oskillationerna, dels (jemför § 10) utan att taga disjunktions-strömmarne i betraktande. Klart är dock, att, då man vill tolka i fråga varande eller likartade elektriska företeelser i öfverensstämmelse med antagandet af disjunktions-strömmar, man *äfven* bör, i likhet med d:r Sundell[1]),

[1]) § 5.

taga urladdningens beskaffenhet med i beräkningen, enär hvar och en af de alternerande strömmarne eller partialströmmarne gifver upphof till sin särskilda disjunktions-ström. Men att genom diskussion af de algebraiska uttryck, som under förutsättning af *både* disjunktions-strömmar och oskillatorisk urladdning representera galvanometerns och termometerns utslag, komma till något bestämdt resultat angående disjunktions-strömmens elektricitetsmängd och varaktighet, det torde åtminstone för närvarande icke vara möjligt, enär vi icke hafva tillräcklig kännedom om de i formlerna ingående summor af och skilnader mellan elektricitetsmängderna i de, i den ena och i den andra riktningen gående alternerande strömmarne och disjunktions-strömmarne.

Följande tvänne omständigheter torde emellertid härvidlag böra anmärkas, nämligen att, till följd af hvad redan förut blifvit sagdt[1]), det oväntadt stora galvanometerutslaget i händelse af biledning med gnistbildning mycket väl *kan* bero hufvudsakligen af de alternerande strömmarne och endast till en mindre del af disjunktions-strömmarne.

Vidare hafva vid mina i denna uppsats omnämnda försök (med anledning af den i slutningsbågen insatta lufttermometern) endast urladdningsslag af ringa intensitet blifvit använda; och följaktligen har härvid, i enlighet med hvad som framgår af d:r Sundells undersökning[2]), endast den första alternerande strömmens disjunktions-ström varit af betydenhet.

De väsendtligaste resultaten af min undersökning äro följande:

1. *Den Riess'ska lufttermometerns angifvelser, då densamma ensam eller i förening med galvanometern är insatt i ena förgreningen af den metalliska urladdningsbågen till ett elektriskt batteri, och då afbrott, så att gnista kan bildas, förefinnes vare sig i samma förgrening eller i den andra, gifva icke anledning till antagandet af disjunktions-strömmar, utan synas snarare strida emot ett dylikt antagande[3]); och en motsägelse tyckes ega rum mellan termometerns och galvanometerns utslag i förevarande fall, i det att gnistan med afseende på de förra synes spela rolen endast af ett vanligt motstånd, hvilket deremot enligt galvanometern icke kan vara händelsen.*

2. *Om deremot ett stort motstånd t. ex. en vattenreostat är infogad i stammen af urladdningsbågen och anordningen för öfrigt är oförändrad, så gifva icke heller galvanometerns utslag anledning till*

[1]) § 10.
[2]) § 5 sid. 15.
[3]) § 7: B; § 8: A; § 11.

antagandet af disjunktions-strömmar[1]*; och gnistan synes nu äfven med afseende på dessa utslag vara eqvivalent med ett vanligt motstånd.*

3. *Genom direkta försök*[2]*) att ersätta gnistan med en metalltråd visade det sig dock, att gnistan icke är eqvivalent med ett vanligt motstånd.*

4. *Dessa företeelser låta emellertid förklara sig i öfverensstämmelse med professor Edlunds teori om disjunktions-strömmar*[3]*); men de låta äfven förklara sig såsom en följd endast af urladdningens egenskap att, enligt hvad Feddersen ådagalagt, för ringa motstånd i slutningsbågen vara oskillatorisk.*[4]*)*

[1]) § 12.
[2]) § 8: A.
[3]) § 7: C; § 8: B; § 11; § 12.
[4]) § 9; § 10; § 11; § 12.

ÄNDRINGAR OCH TILLÄGG.

Sidan 4, raden 3 nedifrån
står: Denna; *bör vara:* Men en; *och vid radens slut tillägges orden:* enligt den mekaniska värmeläran ega rum och bör tydligen

Sidan 7, raden 5 uppifrån
står: fallet; *bör vara:* försöket af nyss nämnda serie

Not till sidan 8.
Med kännedom om den mellan de båda polerna i den galvaniska ljusbågen befintliga temperaturskilnaden skulle man möjligen vara böjd att anse den i ljusbågen funna elektricitetskällan vara af termoelektrisk natur. Men att detta icke kan vara förhållandet, har professor Edlund ådagalagt genom att visa, det någon minskning i disjunktions-strömmens styrka icke egde rum, när temperaturskilnaden mellan polerna minskades genom den negativa polens upphettning medelst en Bunsens gasbrännare.

Troligt är deremot, att genom den kemiska sönderdelningen af den i luften befintliga fuktigheten en polarisation kan för sig gå i den galvaniska ljusbågen; men professor Edlund anser, att endast en obetydlig del af den funna elektromotoriska kraften derigenom skulle kunna förklaras.

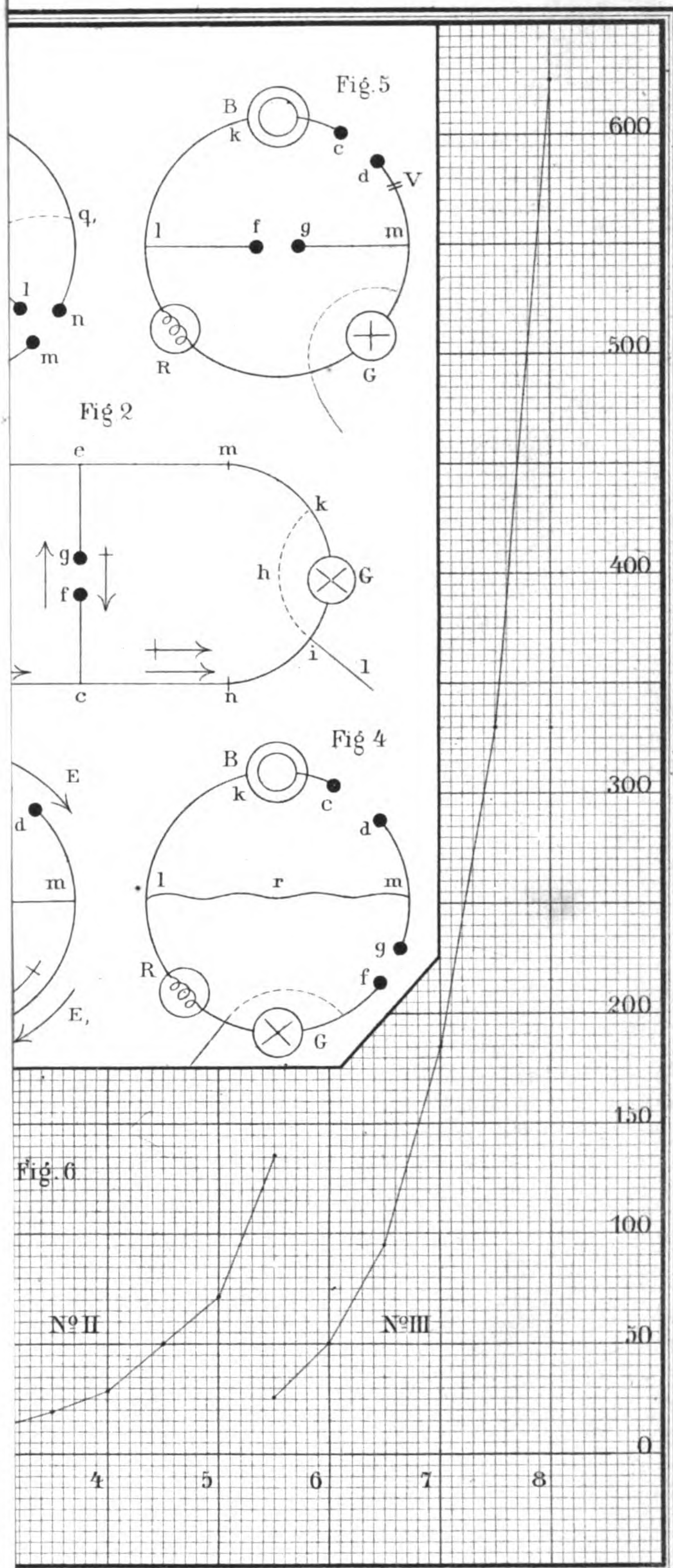

Fig. 5
B
k
c
d
V
q,
l
f
g
m
l
n
m
R
G
Fig 2
e
m
k
g
f
h
G
i
l
c
n
Fig 4
B
k
c
E
d
d
m
l
r
m
g
R
f
E,
G
Fig. 6
Nº II
Nº III
600
500
400
300
200
150
100
50
0
4
5
6
7
8

Program för Rektorsombytet år 1872.

Af

Per Hedenius.

Det akademiska år, hvarunder rectorsämbetet varit mig anförtrodt, har i afseende på vårt fäderneslaud hufvudsakligen varit utmärkt genom ett stigande välstånd. Sällan har den Svenska företagsamheten visat sig lifligare inom handelns, näringarnes och i allmänhet de materiela intressenas område. Med tacksamhet erinra vi oss dessa fredens och arbetets välsignelser och glädja oss deröfver äfven från den andliga odlingens synpunkt; ty fastän det materiela välståndet ingalunda är grunden för vetenskap och konst i den mening, att de senare skulle med nödvändighet följa, så snart det förra vore gifvet, så är likväl den materiela odlingens framsteg ett betydelsefullt vilkor för den andligas jemna och sunda utveckling. Men vid sidan af detta vilkor ställer sig ett annat med fordran på uppfyllelse, i fall under tider sådana som den närvarande de andliga intressena icke skola kufvas af de materiela. Denna fordran är närmast ställd till den vetenskapliga bildningens målsmän och hon manar så: I, som ären öfvertygade om den andliga culturens grund i menniskans eget väsen, söken nu, då nationens andliga behof mindre än förr nedtystas af lekamliga bekymmer, att med större ihärdighet förverkliga den vetenskapliga forskningens ideela mål och förverkligen detta på ett sätt och i en form, som öfverensstämma med edert eget folks nationela skaplynne. Så lyder tidens maning icke minst till den inrättning, som har sig anförtrodd landets högsta undervisning, till universitetet; på detta sätt kan det verksamt deltaga i kampen mot det begär efter njutning och vinst, mot den maklighet och andliga slapphet, hvilka såsom onda makter alltid följa den timliga välmågan i spåren, och äfven sålunda göra sig väl förtjent om fosterlandet och menskligheten.

Sättes man i tillfälle att från medelpunkten af en sådan inrättning omedelbart förnimma dess verksamhet inom den vetenskapliga odlingens och undervisningens mångfaldiga grenar, kan man icke undgå att erfara en känsla af vördnad för universitetens höga bestämmelse. Mot uppgiftens höghet svara visserligen förbindelsens helgd och ansvarets storhet, men jag vågar dock tro, att Upsala universitet under det nu till ända gångna året efter måttet af sina personliga krafter och sina materiela hjelpmedel sökt att under redligt arbete uppfylla sin vetenskapliga och fosterländska bestämmelse. Denna öfvertygelse yttrar jag nu under djup tacksamhet mot Gud, som vårdat detta läroverks öden och låtit dess verksamhet under året fortgå utan störande afbrott.

Under loppet af detta år har en förändring timat i universitetets öfverstyrelse, i det att Hans Excellens Grefve G. A. Sparre, som under 15 år med vishet och välvilja till universitetets båtnad innehaft högsta ledningen af dess angelägenheter, på underdånig begäran erhållit nådigt afsked från cancellersämbetet den 29 Dec. 1871. Tillökningen af 10 ordinarie lärareplatser och ett ganska betydligt undervisningsmateriel ådagalägger bättre än vältalighetens ord den stora förkofran, som detta läroverk under hans cancellerstid vunnit, och skall göra dessa lyckliga år till ett dyrbart och tacksamt minne för universitetets och den vetenskapliga bildningens vänner. Sedan efter H. Exc. Grefve Sparres afgång universitetets procanceller, H. H. Ärkebiskop A. N. Sundberg, enligt nådigt förordnande cancellersämbetet förestått, anställdes den 22 Januari innevarande år, på sätt de akademiska statuterna föreskrifva, val af ny Canceller, hvartill utsågs f. d. Statsrådet m. m. Herr Grefve Henning Hamilton, hvilken med välvilja emottagit detta bevis på universitetets vördnad och förtroende samt sedermera blifvit af Kongl. Maj:t till Canceller utnämnd. Den upplysta vård, han tillförene såsom kyrkans och undervisningens högste styresman egnat vårt fosterlands andliga odling, och det verksamma intresse, som han redan hunnit visa detta lärosäte, gifva oss visshet, att han skall med kärlek och insigt befrämja universitetets väl och den vetenskapliga undervisningens förkofran.

Början af detta läseår gaf anledning till en akademisk högtidlighet af så allmän betydelse, att den här bör omnämnas. Den 10 Oktober 1871, fyrahundrade årsdagen för den vigtiga segern vid Brunkeberg, firades nämligen härstädes till Sten Sture d. ä:s ära medelst högtidstal, hållet å Carolina redivivas festsal af professoren W. E. Svedelius, fackeltåg och sång af den studerande ungdo-

men samt slutligen bön i domkyrkan af domprosten C. A. Torén. Denna vackra och värdiga högtidlighet, som sålunda firade minnet af fäderneslandets räddare och Upsala universitets stiftare, egde derigenom icke blott ett akademiskt utan äfven ett allmänt fosterländskt intresse. I sammanhang med densamma utfärdade ock den akademiska ungdomen en uppmaning till allmän nationalsubscription för att vid den stundande jubelfesten för Upsala universitet härstädes kunna resa dess grundläggares ärestod.

Lyckosamt har det akademiska året varit i det afseendet, att ännu, då dessa rader läggas under pressen, ingen enda bland universitetets lärare och ämbetsmän under detsamma afgått med döden. Denne har deremot icke heller under detta år skonat den studerande ungdomen, bland hvilken universitetet har att beklaga flera, för detsamma och den enskilda saknaden ömmande, förluster. Inom Östgöta nation hafva Richard v. Goës, Magnus Gottfrid Davidsson och Carl Johan Sondén, inom Vestgöta Olof Daniel Alexis Öhrvall och Frans Josef Bernhard Beronius, inom Stockholms Olof Paulus Kolmodin och inom Uplands Oskar Bernhard Alfred Edbom genom döden hädankallats. Dessutom har fil. kandidaten Hugo Montgomery-Cederhjelm af Södermanlands och Nerikes nation, hvilken redan hunnit vid sig fästa literära förhoppningar och nu skulle i kamraters krets hafva mottagit den akademiska lagern, blifvit genom ett plötsligt olycksfall från Monte Tiberio på ön Capri af döden bortryckt midt i lifvets vår till efterlefvande anförvandters och vänners djupa sorg.

Bland universitetets yngre lärare hafva förändringar inträffat, hufvudsakligen derigenom att några från detta läroverk öfvergått till andra verksamhetsområden, andra åter vunnit befordran inom universitetet. Theol. Docenten H. W. Ulff har blifvit utnämnd till kyrkoherde i Stora Schedvi pastorat af Vesterås stift. Docenten i Grekiska språket och literaturen S. J. Ljungdahl har befordrats till lektor i Latinska och Grekiska språken vid högre elementarläroverket i Helsingborg. Inom universitetet har docenten i nordiska språk och jemförande språkforskning M. B. Richert blifvit befordrad till adjunkt i nordiska språken och e. o. biblioteksamanuensen docenten H. Kempff till Lidénsk amanuens vid biblioteket. Till adjunkt i Franska och Italienska språken har fil. dr P. A. Geijer blifvit utnämnd. Till docenter hafva följande blifvit förordnade: v. komministern i St. Clara församling i Stockholm, teol. kand. fil. dr E. G. W. N. Rudin i nya testamentets

exegetik, fil. kand. A. Erdmann i fornengelska språket, fil. dr T. Tullberg i zoologi, phil. cand. A. W. Ljungman likaledes i zoologi, fil. kand. F. A. Fehr i Hebreiska språket och fil. kand. J. P. Lagergren i Latinska språket. — Vid akademiska sjukhuset hafva af universitetets canceller blifvit förordnade till underchirurg med. lic. P. O. Lind och till amanuenser med. kand. O. V. Pettersson och med. kand. J. A. Malmgren.

Af Consistorium academicum hafva blifvit antagne till amanuenser med. lic. K. A Belfrage vid psychiatriska kliniken, med. stud. C. F. J. E. Hardin vid anatomisalen och dithörande samlingar, med. stud. G. R. Hoffstedt och B. H. V. v. Unge vid fysiologiska institutionen, med. kand. A. P. H. Eckman vid patologiska institutionen samt fil. kand. F. R. Kjellman vid botaniska trädgården.

Såsom vikarier under det hela nu afslutade läseåret hafva tjenstgjort: adjunkten Fr. Björnström, som uppehållit de till professuren i allmän patologi, patologisk anatomi och allmän helsovård hörande föreläsningar och examina under den tid professoren i detta ämne förvaltat rectorsämbetet; adjuncten M. Johansson, hvilken tjenstgjort för förste teologie professoren och domprosten C. A. Torén, enär han fortfarande genom sitt arbete i bibelkommissionen varit hindrad att utöfva sitt lärarekall vid universitetet; adjunkten S. F. Hammarstrand, som förvaltat den historiska professuren för f. d. Statsrådet F. F. Carlson, hvilken åtnjutit tjenstledighet för fortsatta historiska forskningar och som derföre af sin innehafvande professorslön till vikariatsarvode afstått 1,000 rdr rmt; adjunkten E. Löfstedt, som uppehållit professuren i Grekiska språket och litteraturen för Professoren J. Spongberg, hvilken hela året på grund af sjuklighet åtnjutit tjenstledighet; Docenten Cl. Annerstedt, som mot särskildt arvode bestridt de e. o. Professoren C. G. Malmström åliggande adjunktsföreläsningarne under dennes fortfarande tjenstledighet för fortsättning af ett historiskt arbete; Löjtnanten vid Kongl. Uplands regemente A. Th. Littorin, som fortfarande förestått fäktmästaretjensten under ledigheten efter Majoren Osbecks död, samt v. Häradshöfdingen B. G. E. Gyllensvärd, hvilken bestridt cancellisttjensten under Kronofogden C. W. Berglunds fortfarande sjukdom. Dessutom hafva Adjunkterne C. G. Hammarskjöld och F. G. Afzelius vikarierat under största delen af detta läseår; den förre för Professoren i Svensk Statsrätt m. m. H. L. Rydin, hvilken såsom ledamot af riksdagens första kammare varit dels af urtima, dels

af lagtima riksdag förhindrad att utöfva sitt läroämbete; den senare för Professoren i Logik och Metaphysik S. Ribbing, hvilken likaledes såsom riksdagsman varit från universitet frånvarande.

Under höstterminen hafva vikarierat: Adjunkten J. Th. Nordling för Professoren i Österländska språken J. F. Hesse, som för sjukdom åtnjutit tjenstledighet; Adjunkten G. Dillner för Professoren i Mathematik H. Th. Daug, som dels på grund af offentligt uppdrag, dels af sjuklighet varit förhindrad att sköta sin lärarebefattning; Docenten H. W. Ulff, som förestått adjunkturen i Pastoralteologi, medan Adjunkten Johansson uppehållit professuren i samma ämne, och Docenten M. B. Richert för Professoren i Nordiska språken C. Säve, som för sjukdom åtnjutit tjenstledighet under September och Oktober månader.

Under vårterminen hafva vikarierat: Adjunkten C. Th. Hjerpe för Professoren i Dogmatik och Moralteologi C. A. Hultkrantz, hvilken på grund af offentligt uppdrag varit från universitetet frånvarande; Adjunkten F. W. Häggström för Professoren i Latinska Språket och Litteraturen P. J. Petersson, som af sjukdom varit förhindrad att utöfva sitt läroämbete; Docenten K. H. G. v. Schéele, som uppehållit adjunkturen i Pastoralteologi, under det Adjunkten Johansson förestått professuren i samma ämne; och Docenten M. B. Richert för Professoren i Nordiska Språken C. Säve, som varit tjenstledig äfven under Febr. och Mars månader.

Dessutom hafva under båda läseterminerna åtskilliga kortare och mer tillfälliga förordnanden egt rum, som här icke äro uppräknade.

Utom de tjenstledigheter, som redan blifvit nämnda, hafva sådana äfven beviljats åt Adjunkten P. S. L. Annerstedt, som blifvit kallad att från början af år 1872 vara ledamot i den inom Kongl. Justitie-departementet inrättade Lagbyrån, för hela året åt Adjunkten Th. T. Thorell och Docenten C. D. af Wirsén på grund af sjuklighet, åt Docenterne J. W. Arnberg och J. G. O. Linnarsson för vetenskaplig verksamhet utom universitetsstaden, åt Docenten A. M. Alexandersson för vetenskaplig resa i utlandet, samt åt Docenterne A. J. Ling likaledes under hela året och E. G. W. N. Rudin under vårterminen för tjenstgöring utom universitetet.

Riksstatens större resestipendium för år 1872 har tilldelats Docenten A. M. Alexandersson för en resa till Tyskland, Italien och Grekland i ändamål att der fortsätta sina studier i Grekiska handskrifter, archæologi och konsthistoria, det mindre resestipendiet för samma tid åt Docenten V. B. Wittrock för en botanisk resa till England, Frankrike, Tyskland och Schweitz. Docenten U. L.

Ullman har erhållit det Helmfeltska resestipendiet för studiet af den evangeliskt-lutherska kyrkans ställning inom de af Preussen annekterade länderna. Det Sederholmska stipendiets inrikes reserum hafva tillfallit, det större Docenten E. W. Montan för att på skilda orter inom fäderneslandet studera der befintliga historiska handskrifter, det mindre fil. kand. Hj. Stolpe för studium af Nordisk Fornkunskap i Lund och Köpenhamn. Docentstipendier hafva under året tilldelats Docenterna M. A. Lindblad, C. P. Wikner, A. G. Theorell och H. N. Almkvist, hvarjemte ett Filénskt legat under höstterminen uppburits af Docenten A. G. Theorell, under vårterminen af Docenten O. Hammarsten. Det Wallmarkska stipendiet har tillfallit Docenten H. Solander.

Genom bref af den 23 April 1872 har universitetets Canceller till Rector för det stundande året utnämnt Professoren L. E. Walmstedt. Till ledamöter i Consistorium minus hafva blifvit utsedde Professorerna J. C. Lindblad, J. F. Hesse, W. E. Svedelius och C. B. Mesterton; till Dekaner: i Teologiska Fakulteten Professoren C. A. Cornelius, i den Juridiska Professoren J. C. Lindblad, i den Medicinska Professoren A. Almén och i den Filosofiska Professoren S. Ribbing. Till ledamot af Universitetets Drätselnämnd har Professoren O. M. Th. Rabenius ånyo blifvit utsedd,

Angående den författareverksamhet, som Universitetets lärare under det nu förflutna året utvecklat, må följande meddelas:

Universitetets Årsskrift, som äfven för år 1872 fått af Kongl. Maj:t sig beviljadt ett anslag af 1,200 rdr rmt och för hvars redaktion Professoren C. Y. Sahlin äfven under detta läseår varit ordförande, är för 1871 afslutad och innehåller:

H. Edfeldt, Om den praktiska filosofiens föremål, religionen, sedligheten och rätten.

P. A. Geijer, Étude sur les mémoires de Philippe de Comines.

S. Ljungdahl, De transeundi generibus quibus utitur Isocrates commentatio.

J. Th. Nordling, Den svaga verbbildningen i Hebreiskan.

J. P. Lagergren, De vita et elocutione C. Plinii Cæcilii Secundi.

Af 1872 års årgång äro redan 7 afhandlingar tryckta.

Af Teologisk Tidskrift är XI:te årgången afslutad och af den XII:te äro 2 häften utkomna.

Af Upsala Läkareförenings Förhandlingar har VI:te årgången (703 sid. 8:o) afslutats och af VII:de årgången äro 4 häften utgifna.

Af Bulletin météorologique mensuel hafva Vol. I och III fullständigt utkommit, och af Vol. IV hafva 2 häften lemnat pressen.

Af Tidskrift för Matematik och Fysik har IV:de årgången blifvit afslutad.

Särskildt utgifna arbeten:

Cornelius, C. A., Handbok i kyrkohistorien. Upsala 1872.

Fries, Elias, Icones selectæ Hymenomycetum nondum delineatorum, häftena 4 och 5. Stockholm 1871.

Fristedt, R. F., Lärobok i organisk Farmakologi, 1:a häftet. Stockholm 1872.

Frigell, A., Titi Livii ab urbe condita liber XXI, med förklaringar. Upsala 1871.

Myrberg, O. F., Pauli bref till Romarena i ny öfversättning med textkritiska noter och förklarande anmärkningar. Jemte ett bihang: "om lag och evangelium" samt "om förhållandet emellan Pauli Romarebref och profeten Esaias." Upsala 1871.

Nyblom, C. R., William Shakspeares sonetter på Svenska återgifna. Stockholm 1871.

Densamme, Georg Stjernhjelm, sång vid estetiska fackföreningens i Upsala minnesfest, Upsala 1872.

Rabenius, Th., Handbok i Sveriges gällande förvaltningsrätt, 2:a delen; justitie-, civil- och ecklesiastik-förvaltningen. Upsala 1871.

Schéele, K. H. Gez. v., Den kyrkliga katechisationen, i allmänna grunddrag framställd till ledning vid religionsundervisningen, andra tillökade upplagan. Upsala 1872.

Scriptores rerum Svecicarum Medii Ævi. Tom. III, Sect. II. Upsala 1871.

Svedelius, W. E., Smärre skrifter, häftet 1. Stockholm 1871.

Densamme, Om nationsföreningar och studentlif. Upsala 1871.

Thorell, T., Remarks on synonyms of European spiders, III. Upsala 1872.

Torén, C. A., Uppsatser i andliga och kyrkliga ämnen. Stockholm 1871.

Wikner, P., Uppsatser i religiösa ämnen. Stockolm 1871.

Densamme, Vill du blifva verkligen stor? Predikan. Upsala 1872.

I Götheborgs Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles Handlingar 1872.

Hildebrandsson, H. H., Études sur quelques Tempêtes.

I Anatomische Studien, herausgegeben v. C. Hasse. Leipzig 1871.

Clason, Edv., Die Morphologie des Gehörorgans der Eidechsen.

I Berichte der Kön. Sächs. Gesellschaft der Wissenschaften. Mathematisch-Physische Classe. Leipzig 1872.

Hammarsten, O., Über die Gase der Hundelymphe.

Afhandlingar under tryckning i Vetenskaps-Akademiens Handlingar:

Thalén, T. R., Jordmagnetiska bestämningar i Sverige under åren 1869—71,

Schultz, H., Mikrometrisk bestämning af 104 stjernor i en teleskopisk stjerngrupp i konstellationen Vulpecula.

Studenternas antal synes fortfarande vara i tillväxt. Under höstterminen voro 1,590 vid universitetet närvarande. Af dessa tillhörde 249 den teologiska, 155 den juridiska, 123 den medicinska och 1,063 den filosofiska Fakultetens läroområde. Vid vårterminens början var studentantalet 1,521. Fördelade på de olika Fakulteterna tillhörde häraf 251 den teologiska, 147 den juridiska, 134 den medicinska samt 989 den filosofiska Fakulteten. Under läseåret hafva 362 studenter, deribland en qvinlig, inskrifvits i universitetets matrikel, hvaraf 310 under höstterminen och 52 under vårterminen.

Inför den Teologiska Fakulteten hafva under läseåret 2 aflagt Teologisk Kandidatexamen, 67 Praktisk Teologisk och 84 Teoretisk Teologisk examen; inför Juridiska Fakulteten: 2 Juris utriusque Kandidatexamen; inför Medicinska Faculteten: 6 Medicine Licentiatexamen, 12 Medicine Kandidatexamen; inför Filosofiska Fakulteten: 80 Filosofie Kandidatexamen efter de äldre bestämmelserna, 9 samma examen efter de nya bestämmelserna, 24 Teologico-filosofisk, 17 Juridico-filosofisk, 40 Medico-filosofisk examen; inför Consistorium Academicum hafva 36 undergått examen till Rättegångsverken, 5 Kansliexamen och 34 förberedande pröfning för ämbetsexamina.

Inom Filosofiska Fakulteten anställes d. 31 Maj Doktorspromotion med sedvanlig högtidlighet enligt tillkännagifvande genom särskildt program af Promotor, Professoren i Vältalighet och Statskunskap, En af de Aderton i Svenska Akademien, Riddaren af K. N. O. och N. St. OL. O., Filosofie Doktor Wilhelm Erik Svedelius.

Ett annat bevis än promotion och examina på den Akademiska ungdomens studiiflit, vetenskapliga håg och litterära intresse

synes mig finnas i verksamheten inom *de vetenskapliga fackföreningarne* vid universitetet. Ehuru dessa äro enskilda inrättningar, eger dock i de fleste bland dem hvarje student lätt inträde. Några af dessa föreningar offentliggöra till större eller mindre del sina förhandlingar, och i de flestas arbeten deltaga akademiska lärare. Då de dessutom icke blott främja bekantskap mellan personer, som sysselsätta sig med samma eller närbeslägtade vetenskaper, samt mellan lärare och lärjungar i samma kunskapsgrenar, utan äfven i allmänhet äro ganska verksamma medel till befordran af studentens egna, mer sjelfständiga studier, då de vidare föröka hans tillfälle till täflan med kamrater i samma studiiämnen och särskildt bereda honom öfning att i tal och skrift framställa vetenskapliga åsigter, så kan det icke nekas, att de i hög grad främja den bildning, som det tillhör universitetet att lemna, och utgöra ett icke ringa uttryck af lifaktigheten inom ett sådant läroverks särskilda vetenskapliga områden. Det synes mig derföre icke olämpligt att en gång i ett rektorsprogram gifva en kort redogörelse för dessa vetenskapliga föreningars uppkomst, ändamål, inrättning och verksamhet, och denna redogörelse lemnas här hufvudsakligen efter uppgifter från de särskilda sällskapens funktionärer.

Teologiska föreningen, som började sin verksamhet 1863, har till ändamål att på den Heliga Skrift såsom grundval genom diskussion, referat och föredrag söka utreda teologiska och kyrkliga frågor. Medlemmar i föreningen äro Teologiska Fakultetens lärare, Teologie Studerande, som i föreningen önska inträda, samt äfven andra för kyrkan intresserade personer, som dertill inbjudas. Föreningens angelägenheter skötas af en för hvarje läsetermin vald direktion. Denna väljer inom sig sekreterare, som under detta läseår varit Docenten K. H. G, v. Schéele. Sammankomster, hvartill direktionen för hvarje gång utser ordförande för diskussionen af de framställda frågorna, ega rum åtminstone en gång hvar annan vecka, och föredrag, hållna i föreningen, hafva stundom blifvit offentliggjorda i *Teologisk Tidskrift*. Under förra hälften af läseårets båda terminer hafva åtskilliga Augsburgiska bekännelsens artiklar i ordning behandlats och under senare delen af samma terminer voro diskussionsämnen af mera praktiskt innehåll, föreslagna af särskilda medlemmar, föremål för sällskapets förhandlingar. Föreningen, som eger ett särskildt bibliotek, håller teologiska tidskrifter och räknade under denna lösetermin 70 ledamöter.

Juridiska föreningen, hvars verksamhet började 1844 och sedermera oafbrutet fortgått, har till sin uppgift att befrämja rätts-

och statsvetenskapernas studium. För detta ändamål hållas hvar fjortonde dag sammankomster, hvari oftast akademiska lärare deltaga. Merendels diskuteras dervid förut tryckta och utdelade juridiska spörsmål; någon gång hålles ock föredrag. Under läseåret har Docenten C. J. Wahlberg varit föreningens sekreterare, och ledamöternas antal utgjorde under denna vårtermin 51. Föreningens juridiska boksamling har under året ökats med 146 voll., och ur densamma hade under nämnda tid 165 lån blifvit utlemnade.

Läkareföreningen, som stiftades af Isr. Hwasser i början af 1830-talet, har under de sista tio åren, isynnerhet sedan hennes arbete fördelades på särskilda, med hvarandra täflande vetenskapliga sektioner, betydligt utvecklats. Föreningens uppgift är att befrämja de medicinska vetenskapernas studium, utveckling och spridning samt att alstra kamratlighet och vänskap mellan sina medlemmar. För detta ändamål ega sammankomster rum för vetenskapliga förhandlingar och närmare personligt umgänge, tillhandahållas medicinska tidskrifter, utlånas böcker, instrumenter och præparater, utgifves en tidskrift samt utdelas pris för förtjenstfullt författareskap. Vid hvarje sammankomst hållas af såväl akademiska lärare, som Medicinæ Studerande föredrag, som ofta äro förenade med experimenter eller förevisningar och merendels efterföljas af diskussion. De vetenskapliga förhandlingarne vid sammankomsterna besörjas turvis af föreningens särskilda sektioner. Hvar och en af dessa har en förman, som hittills valts bland Medicinska Fakultetens lärare. Sektionerna äro: 1) en för *anatomi och fysiologi*, 2) en för *medicinsk kemi och botanik*, *farmakologi och toxikologi*, 3) en för *allmän pathologi*, *pathologisk anatomi*, *allmän hälsovård*, *rättsmedicin och medicinens historia*, 4) en för *speciel pathologi och therapi samt psychiatri*, och slutligen 5) en för *chirurgi*, *ophthalmiatrik*, *obstetrik och syphilidolgi*. Föreningens bibliotek, som nu innehåller 1,824 voll., har under läseåret utlemnat 83 lån samt ökats med 450 voll. De medicinska tidskrifter, som på Medicinska Fakultetens bord ständigt äro för ledamöterna tillgängliga, utgöra 50, hvaraf 21 tillhöra föreningen och de öfriga universitetsbiblioteket eller enskilda medlemmar. Af föreningens tidskrift utgifves nu, utan något understöd af allmänna medel, den 7:de årgången. I densamma förekommande afhandlingar hafva under årens lopp i ett ganska betydligt antal Tyska, Engelska och Danska medicinska tidskrifter blifvit antingen öfversatta, granskade eller anmälda. De pris, som bortgifvas för att uppmuntra föreningens yngre ledamöter till mer sjelfständig forskning och medicinskt författareskap äro

för vårvarande tvenne, ett mindre, som årligen bortgifves och som under detta läseår tillfallit Medic. Studeranden A. M. Selling af Stockholms nation, och ett större på 250 rdr, som blott lemnas hvart tredje år. Ordförande är Professor P. Hedenius, sekreterare Docenten O. Hammarsten och redaktör för tidskriften Adjunkten R. F. Fristedt. Ledamöternas antal under denna läsetermin har uppgått till 128.

Filosofiska föreningen bildades vårterminen 1870. Dock hade redan förut under många år af Universitetets Professorer i Filosofi s. k. filosofiska colloquier varit anställda, hvilka under de senare tio åren med särdeles stort intresse omfattats af dem, som egnat sig åt filosofiska studier. Denna förenings syftemål är att genom närmare sammanslutning och samverkan mellan dem, som vid universitetet studera de filosofiska läroämnena, främja studiet af dessa vetenskaper och bereda medlemmarne tillfälle till dialektisk öfning. Ledningen af sällskapets angelägenheter är anförtrodd åt en ordförande, en sekreterare och ett förvaltningsutskott, som bereder och anordnar de vetenskapliga öfningarne. Dessa, som ega rum hvar fjortonde dag och i hvilka Akademiska lärare taga verksam del, bestå i diskussioner af filosofiska satser, i föredrag och referat. Föreningen håller äfven filosofiska tidskrifter för sina deltagare, hvilket det står hvarje Akademisk medborgare fritt att efter anmälan blifva. Ledamöternas antal är 45, af hvilka dock under vårterminen endast 21 deltagit i förhandlingarne. Ordförande är Docenten H. Edfeldt, sekreterare Fil. Kand. E. O. Burman.

Historiska föreningen stiftades vårterminen 1862 på förslag af Professor F. F. Carlson i afsigt att åstadkomma en närmare sammanslutning mellan dem, som vid Universitetet studerade de historiska vetenskaperna, och sålunda göra dessa studier mera lefvande och fruktbärande. Allt efter den olika beskaffenheten af sin sammansättning under olika tider har denna förening under sin tioåriga tillvaro visserligen företett en viss ojemnhet i afseende på medlemmarnes antal och verksamma deltagande, särskildt sedan de fleste af hennes ursprungliga stiftare lemnat universitetet. Dock har föreningens verksamhet fortgått utan afbrott och säkerligen icke varit utan inflytande på intresset för de historiska studierna. Sammanträden hafva allt ifrån första början egt rum hvar fjortonde dag under läseterminerna, hvarvid nästan alltid någon af medlemmarne hållit ett föredrag och dessutom teser eller frågor diskuterats. Att Svenska historien härvid stått i första rummet är naturligt, men hvarken den allmänna ej heller statskunskap och statistik

hafva derföre försummats. Föreningen eger en boksamling och håller några af de förnämsta tidskrifterna i sitt fack. Ordförande har under denna termin varit Docenten Cl. Annerstedt och sekreterare Fil. Kand. O. J. Alin. Medlemmarnes antal har under samma tid uppgått till 29.

Estetiska föreningen är bland alla sina syskon den yngsta, Hon inrättades i början af denna vårtermin på uppmaning af Professoren i ämnet och har till uppgift att väcka ooh underhålla intresset för mer speciela studier i de ämnen, som tillhöra den estetiska professuren. För detta ändamål verkar föreningen medelst mer utarbetade föredrag, referat af vetenskapliga skrifter samt diskussion öfver framställda frågor. Föreningens ordförande är Docenten H. Solander. Medlemmarne, som för närvarande äro 42 och bland hvilka äfven räknas de Akademiska lärarne i ämnet, hafva sammanträffat hvar annan vecka. Under vårterminen hafva förekommit föredrag i estetik, konst- och litteraturhistoria samt referat och diskussion. Dessutom har föreningen den 22 April detta år med en enkel och värdig offentlig fest högtidlighållit minnet af Georg Stjernhjelm på den tvåhundrade årsdagen af hans död, hvarvid minnestal hölls af Fil. Kand. V. Svedbom och versifieradt föredrag af Professor C. R. Nyblom.

Under vårterminen 1866 stiftades vid Universitetet en allmän Filologisk förening genom sammanslutning af tvenne förut bestående vetenskapliga sällskaper, hvilka sedermera genom den allmänna filologiska föreningens upplösning 1870 ånyo blefvo från hvarandra isolerade, sjelfständiga fackföreningar. Den äldsta bland dessa är *föreningen för ny-europeisk lingvistik*, som under namn af "La société des langues modernes" inrättades vårterminen 1858 för att befordra studiet af de moderna språken och isynnerhet öfning i deras talande. På något af dessa språk, företrädesvis på Franska, diskuterades teser eller höllos föredrag en gång hvarje vecka rörande såväl linguistiska som estetiska ämnen. På detta sätt fortsatte föreningen med omkring 50 ledamöter sin verksamhet med mycken lifaktighet under 1860-talet, allt mer begränsande sin verksamhet till diskuterandet af vetenskapliga frågor inom de moderna språkens områden. Hon förskaffade sig tidskrifter och äfven en boksamling med flera ganska värdefulla arbeten, som icke äro att tillgå i några andra här befintliga bibliotek och hvilkas utlåning derföre ännu oafbrutet fortgår. — Den andra af den allmänna filologiska föreningens sektioner var *föreningen för klassisk filologi*, som stiftats vårterminen 1864 i ändamål att befordra studiet af hit-

hörande kunskapsgrenar och öfning i latinska språkets talande. Vid sammankomsterna höllos disputationer på latin, omvexlande med diskussioner eller föredrag dels på samma språk, dels på Svenska öfver ämnen, hemtade från den klassiska filologiens områden, och antalet af sällskapets ledamöter utgjorde omkring 30. Inom båda dessa, nu nämnda språkvetenskapliga föreningar har tyvärr under de tvenne sista åren lifaktigheten varit obetydlig och deras verksamhet tidtals afbruten.

Deremot visar den tredje af den forna allmänna filologiska föreningens afdelningar, *föreningen för nordisk språk- och fornkunskap*, fortfarande ett allt friskare lif. Detta sällskap, som inrättades vårterminen 1865, har, såsom namnet upplyser, till ändamål att främja studiet af nordisk språk- och fornkunskap samt närmare förena dess idkare. Föreningen, som alltjemt haft att glädja sig åt en särdeles liflig medverkan från hithörande Akademiska lärares sida, utgöres för närvarande af 61 ledamöter. Desse hafva sig ålagdt att hvar i sin mon utgifva förhandlingsämnen, som meddelas på de för sammankomsterna tryckta föredragningslistorna, att hålla föredrag, medverka till samlingars uppkomst och tillväxt och att isynnerhet genom upptecknande och meddelande, hvar och en från sin landsort, af fornseder. sägner, sånger, allmogemål, runinskrifter och dylikt väcka hog och kärlek för föreningens fosterländska syftemål. Vid sammankomsterna, som äro talrikt besökta, är det språkliga intresset, omfattande fosterländsk och dermed förbunden jemförande språkforskning, för närvarande afgjordt öfvervägande. Vanligtvis afhandlas frågor rörande de forna och nuvarande skandinaviska språkens grammatik, deras inbördes ställning och förhållande till främmande, beslägtade språk, ords härledning, allmogemålen, tolkning af runinskrifter, af svårare ställen i eddasångerna, konungasagorna, landskapslagarne o. s. v. Jemförelsevis mindre ofta företagas frågor i fornkunskap till behandling, hvilket då vanligtvis sker under form af referat. Föreningens nuvarande sekreterare är Fil. Kand. L. F. Leffler.

Naturvetenskapliga studentsällskapet, som har till uppgift att genom närmare samverkan mellan naturvetenskapernas idkare bland Upsala studenter befordra studiet af dessa vetenskaper vid universitetet, bildades vårterminen 1853 genom förening af tvenne förut befintliga föreningar, den ena, som stiftats föregående höstermin, för studiet af matematik, fysik, kemi och mineralogi; den andra, som bildats samma termin, för studiet af botanik och zoologi. Det genom bådas sammansmältning bildade naturvetenskapliga student-

sällskapet fördelades i tre sektioner, som alla voro i verksamhet höstterminen 1854. Arbetssättet har sedan dess alltjemt varit sådant, att de särskilda sektionerna under ledning af valda sekreterare haft sammanträden hvarannan vecka under läseterminerna, hvarvid först ett eller flera föredrag, vare sig sjelfständiga eller refererande något nyutkommet arbete, blifvit hållna. Derefter har diskussion egt rum öfver framställda frågor eller ock intressentare naturföremål demonstrerats. Jemte dessa sektionssammankomster har sällskapet i sin helhet efter kallelse af ordföranden samlats en eller två gånger om året till allmänna vetenskapliga sammankomster, vid hvilka föredrag hållits öfver ämnen af allmänt intresse. Sektionernas antal, från början 3, ökades 1865 till 4 samt 1870 till 5. Slutligen utträdde ur sällskapet den fysico-matematiska sektionen för att bilda en sjelfständig förening. I följd häraf äro sällskapets särskilda afdelningar för närvarande fyra, nämligen 1) sektionen för *kemi*, 2) sektionen för *geologi och fysisk geografi*, 3) sektionen för *botanik* och 4) sektionen för *zoologi*. Botaniska sektionen har delvis offentliggjort sina förhandlingar i tidskriften *Botaniska Notiser*. Hvarje student kan numera efter anmälan inträda i sällskapet och äfven andra personer kunna på förslag af en sektion inväljas på allmän sammankomst. Sällskapet eger under denna vårtermin 90 ordinarie ledamöter. Ordföranden är Docenten V. B. Wittrock och v. ordföranden Docenten H. H. Hildebrandsson.

Fysisk-Matematiska föreningen har såsom sektion af nyssnämnda sällskap egt tillvaro sedan 1853, men utgick derur vid början af detta läseårs hösttermin för att bilda en sjelfständig fackförening. Sällskapets ändamål är att väcka och underhålla hogen för de matematiska och fysikaliska vetenskaperna och att dymedelst främja dessa vetenskapers studium vid universitetet. Hvarannan vecka ega sammankomster rum. Dessa inledas, så vidt möjligt är, med föredrag eller referat af de senaste framstegen i matematik, fysik och astronomi, hvarföre föreningen terminligen utser en referent i hvar och en af dessa vetenskaper. Derefter diskuteras satser af omvexlande matematiskt eller fysikaliskt innehåll, hvilka satser af en särskild kommitté för hvarje gång blifvit förut uppsatta, tryckta och utdelade. Under läseåret hafva hållits 8 föredrag i matematik, 3 i astronomi samt 2 i fysik och meteorologi. Några af dessa hafva sedan blifvit offentliggjorda i *Tidskrift för matematik och fysik*. Dessutom hafva omkring 100 satser blifvit till diskussion framställda samt till största delen lösta. Föreningen, hvars ordförande är Adjunkten R. Rubenson och v. ordförande Docenten

C. G. Lundqvist, står i förbindelse med matematisk-fysiska föreningen i Lund, med hvilken hon utbyter satser och diskussionsämnen, räknar för närvarande 46 ledamöter samt omfattas med intresse af yngre Akademiska lärare i hithörande ämnen.

Utom alla de nu nämnda fackföreningarne finnes det vid universitetet tvenne andra enskilda vetenskapliga sällskaper, hvilka visserligen icke, såsom de ofvan nämnda, hafva något omedelbart litterärt ändamål och icke heller framkalla några vetenskapliga meddelanden mellan ledamöterna, men hvilka icke derföre sakna sin betydelse för universitetsstudiet. Det ena af dessa är det *Mineralogiska sällskapet*, som bland universitetets fackföreningar är en bland de äldsta. Det stiftades redan 1836, och bland dess grundläggare var Professor L. P. Walmstedt. Sällskapets uppgift är att anskaffa och vidmakthålla en för de förberedande mineralogiska studierna lämpad, när som helst och med största lätthet tillgänglig samling af isynnerhet fäderneslandets mineralier, bergarter och geognostiskt karakteristiska petrifikater samt af böcker och instrumenter för att begagnas af sällskapets medlemmar vid mineralogiens och geologiens studium. Samlingen är god, ökas i mon af tillgångar och begagnas flitigt. Ledamöterna äro för närvarande till antalet 33. Ordförande är Professor L. E. Walmstedt och sekreterare amanuensen vid Laboratoriet för analytisk kemi A. Hasselbom.

Det andra af dessa sällskaper är *Botaniska bytesföreningen*, som har till ändamål att underlätta växtbyte mellan såväl föreningens i staden boende medlemmar, som andra botanikens idkare och mellan likartade föreningar inom de Skandinaviska länderna. Föreningen har äfven, isynnerhet under de senare åren, stått i förbindelse med utomlands bosatte botanister. Egentligen stiftad redan på 1840-talet, upphörde hon efter några få års verksamhet, men återupplifvades 1852 och har sedan dess visat en synnerlig lifaktighet. Föreningens ordförande har under denna vårtermin varit Fil. Kand. J. Spångberg. Medlemmarnes antal har under läseåret utgjort 54, och dessutom har utbyte egt rum med 9, på andra ställen belägna, botaniska föreningar. Af de växter, som till föreningen inlemnats och öfver hvilka tryckt katalog utgifvits, hafva de, som ansetts behöfliga, aflagts för Upsala studentkårs herbarii räkning, och detta har härigenom erhållit en synnerligen rik och värdefull samling af Skandinaviska växter.

Nya anslag af statsmedel hafva under detta år kommit universitetet till godo. Kongl. Maj:t har beviljat till lön för en adjunktur i nordiska språken 2,500 rdr rmt och till Universitetets Årsskrift hafva, såsom redan blifvit nämndt, 1,200 rdr rmt blifvit anslagna. Icke heller hafva prof på enskild frikostighet mot universitetet saknats. Doktor A. F. Regnell i Brasilien, som redan förut till universitetet donerat en stipendiifond till förmån för studerande af Uplands nation med vilkor att han sjelf skulle under lifstiden uppbära räntan deraf, har efterskänkt detta förbehåll och föreskrifvit, att nämnde fond skall förräntas, till dess af räntan 5,000 rdr rmt hunnit uppkomma. Dessa skola då afsättas till en ny stipendiifond, hvaraf årliga räntan efter gifvarens död tilldelas någon studerande vid Upsala universitet. Fröken Lotten v. Kræmer har donerat 1,229 rdr rmt till en stipendiifond, hvaraf räntan skall utdelas till en förtjent qvinlig student vid Upsala universitet. Dessutom har en äldre donation under detta år för första gången blifvit för universitetet fruktbärande, nämligen den af framlidne Professor J. Stecksén i Lund till Upsala universitet år 1831 testamenterade, s. k. "Matthias Norbergs besparingsfond." Det är nämligen angående denna fond i testamentet föreskrifvet, att den skall uppnå ett värde af 45,000 lod bergfint silfver, för att 1/3 af fonden skall för första gången få afsättas för Upsala universitets och Norrlands i Upsala studerande nations räkning, hvaremot de återstående två tredjedelarne af fonden måste enligt samma föreskrift genom ränta växa till sitt dubbla belopp, innan nästa gång 1/3 deraf ånyo får för universitetets och Norrländska nationens räkning afsättas. Först sedan dylika afsättningar och fördubblingar i samma fortskridande förhållande egt rum för 10:de gången, får slutligen hela den då återstående besparingsfonden delas lika mellan universitetet och Norrlands nation. Då nu denna fond i år något öfverstiger värdet af 45,000 lod bergfint silfver eller 93,750 rdr rmt, har således 1/3 deraf, eller 31,250 rdr, blifvit afsatt för att årligen förräntas, hälften till Upsala universitets och hälften till Norrländska nationens fördel.

Enligt gifven föreskrift har förslag till ny stat för universitetet för en tid af 10 år blifvit under läseåret af en för detta ändamål nedsatt kommitté utarbetadt och af Consistorium slutligen behandladt för att till Kanslerns pröfning och åtgärd öfverlemnas.

Angående *Universitetets vetenskapliga inrättningar och samlingar*, deras verksamhet och förkofran under året hafva af vederbörande prefekter lemnats följande uppgifter:

Universitets-biblioteket har under de senare decennierna, till större delen genom enskilda donationer vunnit en så ansenlig tillväxt, och dess anlitande af besökande och låntagare har äfven i så betydlig grad tilltagit, att dess lokal både med afseende på böckernas ändamålsenliga uppställning och deras begagnande är otillräcklig. Consistorium Academicum fann sig deraf redan år 1865 föranlåtet att till Kongl. Maj:t ingå med en underdånig ansökan om statsanslag för uppförandet af den ena af de flygelbyggnader, som vid husets grundläggning voro tillämnade, och i sammanhang dermed för inrättande af en värmeledning, omfattande hela biblioteks-lokalen. Emedan rikets financiella tillstånd icke lärer ansetts medgifva statskassans anlitande för detta ändamål, har Consistorium, sedan behofvet blifvit alltmera kännbart, måst före sista riksdag hos Kongl. Maj:t förnya sin begäran i detta hänseende, och ehuru den lika litet som ett enskildt förslag i samma syftning, väckt inom Riksdagens Första Kammare, lyckats vinna framgång, har dock under frågans behandling någon utsigt erhållits, att densamma snart skall komma till ett för universitetet lyckligt resultat.

Öfver bibliotekets under sista kalenderår vunna tillökning af utländsk litteratur har i vanlig ordning utgifvits en katalog, upptagande omkring 1,750 volumer. Dessutom har ifrån 23 af de utländska universiteter, med hvilka bytesaftal blifvit uppgjordt, inkommit de af dem under förra läseåret utgifna akademiska skrifter, och från svenska boktryckerier utgifna och hit inkomna arbeten hafva blifvit bundna till ett antal af 620 volumer.

Utlåningarne, som under förra året utgjorde 2,700, hafva stigit till 3,800 särskilda verk, och dessutom hafva till det akademiska Läsesällskapet och Läkareföreningen blifvit utlemnade 850 olika häften af nya tidskrifter, för att under någon tid kunna å dessa institutioners lokaler begagnas.

Likasom under föregående år har biblioteket äfven under detta blifvit hugnadt med flera prof af Hans Maj:t Konungens och Hennes Maj:t Enke-Drottningens nådiga hogkomst, hvaribland särskildt må nämnas: Die Kunstsammlungen Seiner Majestät des Königs Karl XV von Schweden und Norwegen zu Stockholm und Ulriksdal von Jakob Falke. Wien 1871.

Från Kongl. Preussiska regeringen har biblioteket erhållit de felande delarne af det stora praktverket: *Oeuvres de Frédéric le*

grand, och från British Museum fortsättning af katalogerna öfver alla österländska handskrifter. Vetenskapliga institutioner i grannrikena hafva hitsändt sina senast utgifna skrifter och Selskabet for Nordisk Kunst i Köpenhamn sex olika serier af plancher öfver Danska arkitekters arbeten. Sekreteraren vid Christiania universitet, Öfverintendenten och Kommendören Chr. Holst har äfven i år fortfarit att rikta förrådet af Norsk litteratur, och från Kongl. Statistiska Centralbyrån i Stockholm har som vanligt erhållits exemplar af officiela statistiska berättelser från andra länder.

Ledamoten af Riksdagens Första Kammare Doktor C. F. Bergstedt, till hvilken biblioteket i öfrigt står i stor förbindelse, har öfverlemnat Garcin de Tassy's verk: *Histoire de la littérature Hindouie et Hindostanie. 2:me ed. T. I—III. Paris 1870, 71.* — Professor A. W. Ingman i Helsingfors, Hrr C. H. H. Wright i Edinburgh, J. Lowthian Bell i Nord-Amerika, Henry Mac Cormac i Belfast, A. Westphal Castelnau i Montpellier hafva förärat biblioteket af dem utgifna arbeten.

På *Akademiska sjukhusets* afdelning för *invärtes* sjuka hafva under kalenderåret 1871 vårdats 287 män och 156 qvinnor eller tillsammans 443. *Polikliniken* har under samma tid besökts af 757 sjuka. Vid *Medicinska kliniken* har under läseåret 13 Med. Kandidater och 12 Med. Studerande tjenstgjort.

Sätra helsobrunn och vattenkuranstalt var under sistlidne sommar besökt af 1,200 patienter, deribland 1,060 tillhörande allmogen och 140 ståndspersoner. Såsom underläkare tjenstgjorde Kandidaterna P. Tham, F. Norin, A. Håkansson, A. Södermark och S. Henschen; såsom brunnspredikanter Komminister P. Elfvik och S. M. Kandidaten C. Åberg. Omkring 10,000 fribad äro lemnade till de fattige jemte andra förmåner. En mängd arbeten äro utförda för bostädernas förbättring och markens torrläggning. En ny fullständig vattenkuranstalt är uppförd för allmogen, som saknade nödigt utrymme i det gamla badhuset. En ny större ångpanna jemte pumpverk är anskaffad från Munktells mekaniska verkstad. God badgyttja är funnen i närheten af brunnen och för dess användande är en särskild afdelning af gamla badhuset inreddd. I en brunnen tillhörig större torfmosse hafva träffats rikliga lager af god bränntorf, hvarigenom en god besparing i utgifter för bränsle kan vinnas.

Kirurgiska institutionen. Vid den kirurgiskt-ophthalmiatriska kliniken hafva 13 Med. Kandidater varit såsom tjenstgörande inskrifne, hvilka alla under läseåret afslutat den bestämda kursen. Af de

Med. Studerande hafva 14 under samma tid begagnat undervisningen i propedeutisk kirurgisk klinik. Samtliga å den kirurgiska kliniken vårdade sjuke hafva varit 429. Polikliniken har besökts af 950 särskilda patienter. Vigtigare kirurgiska operationer hafva till ett antal af 91 under läseåret blifvit å kliniken utförda. Den kirurgiska institutionens samlingar hafva under året ökats med åtskilliga värdefulla instrumenter, bland annat ett Hartnacks mikroskop med immersionslins samt en galvanokaustisk apparat från A. Lindqvist i Stockholm.

Obstetriska institutionen. 13 Med. Kandidater hafva å obstetriska kliniken fullgjort den föreskrifna tjenstgöringen. Förlossningsfallen hafva uppgått till 87, bland hvilka 5 föranledt vigtigare obstetriska operationer.

Psykiatriska kliniken har under föreläsningsåret varit för de studerande tillgänglig på enahanda sätt som under föregående år. Hospitalets sjuknummer har i medeltal uppgått till 150 per dag, och ett betydligt antal nya sjukdomsfall hafva varit för den kliniska observationen disponibla. Under året hafva 6 Med. Kandidater varit vid kliniken tjenstgörande.

Vid den *Anatomiska institutionen* har under året, likasom under de föregående åren, ett ovanligt stort antal Medicinæ Studiosi begagnat sig af undervisningen. Under höstterminen hafva 76 och under vårterminen 86 studerande anmält sig till åhörande af föreläsningarne, och af desse hafva 62 under höstterminen och 65 under vårterminen deltagit i dissektionsarbetena. De *Anatomiska samlingarne* hafva såväl genom gåfvor och köp som genom här på stället gjorda preparater vunnit en tillökning af tillsammans 53 st. preparater. En högst värderik gåfva har erhållits af Adjunkten Th. Fries, bestående af 6 kranier af Grönländare af oblandad härkomst, hvilka han upptagit ur gamla grafvar på Disco-ön i Nord-Grönland under sitt vistande derstädes förliden sommar. Af de utaf Adj. E. Clason under hans utländska resa bestälda anatomiska preparater har en del under året anländt, bland hvilka förekomma en serie afbildningar i vax öfver hjernans utveckling, afbildningar af de 3:ne största ap-arternas kranier i papier maché samt preparater öfver tändernas utveckling hos barnet ifrån det 1:a till det 8:e lefnadsåret. Mikroskopiska preparater hafva under året endast till ett mindre antal blifvit tillvaratagne och med samlingarne införlifvade.

Den *Fysiologiska institutionens* materiel har under året, med undantag af en Vokal-apparat af Appunn i Hanau, icke erhållit

någon tillökning af den beskaffenhet, att den här torde förtjena särskildt omnämnas. Deremot har den redan förut befintliga i ovanlig grad blifvit anlitad af de studerande, hvilka under arbetsåret med stor ifver deltagit i de af prefekten anordnade och under hans ledning stående laborationsöfningarne. Laboranternas antal har uppgått till 42, hvaraf 19 under höstterminen och 23 under vårterminen. Dessutom har institutionen varit flitigt begagnad af Docenten i ämnet dels för vetenskapliga undersökningar, dels för enskild undervisning i fysiologisk kemi. Föreläsningarne hafva varit besökta under höstterminen af 54 och under vårterminen af 46 studerande.

Patologiska institutionens samlingar hafva ökats med några mikroskopiska och omkring 40 dels i sprit förvarade, dels andra patologiska preparater. På institututionens obduktionssal hafva under det förflutna läseåret 104 patologiska sektioner blifvit verkställda. De flesta af de öppnade liken hafva kommit från det Akademiska sjukhuset, men ett icke ringa antal har blifvit institutionen tillsändt från Stadsläkaren J. A. Waldenström och från Upsala Central-hospital genom Professor N. G. Kjellberg.

Det *Farmakologiska museet* har under läseåret ej undergått några väsendtliga förändringar. Endast en mindre samling af nyare läkemedelsformer har från Gehe & C:o inköpts, hvarjemte många af de officinela anskaffats i nya exemplar, hvilket nu oftare än förr är behöfligt, emedan samlingarna af de studerande särdeles flitigt begagnas. Herbariet har ökats med fjerde fasc. af Hohenackers exsiccater.

Vid *Institutionen för medicinsk och fysiologisk kemi* hafva de dagliga laborations-öfningarne fortgått oafbrutet under hela läseåret. Laboranternas antal var under höstterminen 39 och under vårterminen 54, bland hvilka dock mer än en tredjedel endast under en mindre del af läseterminerna deltagit i laboratoriigöromålen. Institutionens preparat-samling har ökats med ett stort antal preparater, för 300 rdr inköpta från Gehe & C:o i Dresden, och för laboratoriets behof har för 260 rdr inköpts en större polarisations-apparat från Hoffmann i Paris.

På det *Teoretiskt-kemiska laboratoriet* hafva under det förflutna akademiska året på de 3 anmälningstiderna 143 Studerande anmält sig att få deltaga uti de praktiska öfningarne. Laboranternas antal har har således under det förflutna året varit större än något föregående år, hvarföre det icke varit utan svårighet att bereda rum för dem. Af de anförde laboranterna hafva 54 arbetat under

höstterminen 1871 och 89 under den senast förflutne vårterminen. Flere för vetenskapen nya och värdefulla undersökningar hafva blifvit utförda, hvilka dels redan blifvit genom trycket publicerade, dels komma att med det snaraste offentliggöras. — Under året hafva flera nya golf uti laboratorii-lokalen blifvit inlagda och nya skåp för förvaring af preparater förfärdigade. — Bland nya apparater, hvilka under året tillkommit, må företrädesvis nämnas några af Laboratorii-amanuensen Fil. Kand. Norblad konstruerade och särdeles ändamålsenliga gasutvecklings-apparater.

Det *Analytiska laboratoriet* har under det sistförflutna akademiska året varit besökt af 11 Studerande, oberäknadt de Fil. Kandidater, som derstädes utarbetat sina akademiska specimina.

De till den *Mineralogiskt-geologiska institutionen* hörande samlingar hafva under det förflutna årets lopp bekommit väsentlig tillökning från flera håll. Främst bör dervid nämnas det, som blifvit benäget lemnadt af de vetenskapliga samlingar, som bragtes tillsammans under de begge expeditioner till Grönland, hvilka egde rum under somrarne 1870 och 1871. Märkligast härvid är det bekanta jernet från Ovifak, som, upptäckt under den förra expeditionen, utgjorde ett hufvudföremål för den senare. Af detta jern har universitetet erhållit flera, till en del stora stuffer. Den största af dessa, som jemte en mindre hitkom i sistlidna Januari månad och som utgjorde en del af ett större, från hafsbottnen på tre fots djup upptaget stycke, hvilket visat sig vara synnerligt benäget att falla sönder i luften, lades genast i renad bergolja, i ändamål att, så vidt möjligt, förvara det oförändradt. Styckets yta var, der den ej var frisk brottyta, beklädd med ett tunnt lager af, genom jernoxid sammanfogade, små basaltbitar. Denna beklädnad har småningom delvis affallit, hvaremot brottytorna, visande ett groft kristalliniskt jern, i bergoljan bibehållit sig oförändrade. Den mindre stuffen, hvilken erhölls samtidigt med nämnde större, har, behandlad på samma sätt, likaledes förblifvit oförändrad. Af tvenne mindre stuffer, erhållna redan föregående höst, slipades efter hitkomsten på hvardera en yta, och hafva dessa stuffer, utan något vidtaget försigtighetsmått, hittills ej visat någon annan förändring, än den, att den enas slipade yta anlupit. Af den bergart, som bildar den under den sista expeditionen närmare undersökta gången vid Ovifak, hafva äfvenledes stuffer erhållits, bland hvilka en med ett i bergarten invuxet Hisingerit-likt mineral och en annan med ett likaledes invuxet Troilit-likt mineral.

Om till det nu nämnda ytterligare tillägges, att från de Grönländska expeditionerna härrörande stuffer af zeolither och subfossila djurarter blifvit till universitetet lemnade, visar sig, att af desse för vetenskapen lika fruktbärande, som för fäderneslandet ärorika expeditioner äfven Upsala universitet genom erhållna värdefulla skänker haft en direkt fördel, hvilken måste med tacksamhet erkännas.

Adjunkten Doktor Th. Fries, hvilken åtföljde 1871 års expedition, hemförde från denna ett betydligt stort och flera mindre stycken af en jernhaltig breccia, hvilka, öfverlemnade till universitetets samlingar, tyvärr dock redan till största delen sönderfallit till ett groft grus. Densamme lemnade äfven efter sin hemkomst en större samling af miocena växtaftryck från Atanekerdluk.

Åfven från andra trakter, än Grönland, hafva universitetets mineralogiska och geologiska samlingar erhållit tillökning, dels genom köp och dels hufvudsakligen genom skänker. Så hafva Nordamerikanska mineralier erhållits från Professor Ch. U. Shepard, Norska mineralier, de fleste från Hitterön, genom Dokt. P. Öberg. Den sistnämnde har äfven lemnat bergarter från Rådmansö i Roslagen, af honom derstädes insamlade sistlidne höst, och Dokt. A. Atterberg bergarter, af honom hemförda från Dalsland, hvilket han sistlidne sommar för geologiska studier bereste. Slutligen förtjenar äfven att nämnas en samling af petrifikater från Anticosti, från Canada och NewYork, hvilken sistlidne höst anskaffades genom köp.

Fysiska institutionens instrumentsamling har under det förflutna läseåret icke vunnit någon betydligare tillväxt; ett okular-spektroskop af Mertz i München, ämnadt att begagnas till den 5 tums refractor, hvilken institutionen förut eger, kan emellertid anföras såsom den dyrbaraste acqvisitionen. I de fysiska laboratorierna, under senare hälften af vårterminen, hafva 12 studerande deltagit. För öfrigt utgör den i förra årets rektorsprogram omförmälda bristen på passande arbetslokaler, så för lärare som lärjungar, fortfarande ett hinder för ett tidsenligt ordnande af de fysiska laborationerna.

Observatoriets arbeten hafva fortgått i samma riktning, som under de senast förflutna åren. Såsom i tryck synliga frukter af dessa kunna nämnas: Mikrometrisk bestämning af 104 stjernor inom en teleskopisk stjerngrupp af H. Schultz, Bulletin météorologique mensuel Vol. I, Vol. III, 5—12, Vol. IV, 1, 2, redigerad af R. Rubenson och befordrad dels månadsvis genom posten, dels i större fasciklar på bokhandelsväg till en mängd observatorier och

institutioner i utlandet; Des relations de l'aurore boréale et des perturbations magnétiques avec les phénomènes météorologiques af L. A. Forssman; Études sur quelques tempêtes af H. H. Hildebrandsson; Den egendomliga värmefördelningen i Europa under Maj månad 1867 af K. G. Tjerneld; hvarjemte en uppsats af E. H. E. Wahlén; Einige meteorologische Mittelwerthe von Upsala nebst Resultaten etc. är afskickad till Wien för att publiceras i Zeitschrift der österr. Gesellschaft für Meteorologie. De af Observatoriet föranledda iakttagelserna i länen genom ungefär 500 af Kongl. Hushållningssällskapen utvalda observatörer hafva omsorgsfullt och med intresse af dessa blifvit anställda, och med bearbetningen af det rika observationsmaterialet har redan så långt framskridit, att en uppsats af H. H. Hildebrandsson: Isförhållandena i Sverige under vintern 1870—71 lemnat pressen. För att bespara observatoriet och observatörerne kostnaderna för kommunikationerne medelst posten, har Kongl. Maj:t, som ansett saken vara af vigt och afse allmänt gagn, i nåder beviljat portofrihet så väl för observationsblanketterna fram- och åter, som för de cirkulär, hvilka observatoriets prefekt i och för denna angelägenhet utfärdar.

Observatoriet har således äfven under detta läseår sökt vara troget sina traditioner. Dessa säga oss nämligen, att ända från det äldre observatoriets anläggning sferen för institutionens verksamhet, här likasom i andra länder, varit vida större än den med institutionen förenade akademiska lärostolens, hvilken är inskränkt endast till astronomien. Det är till och med från sådana arbeten, som dem, medelst hvilka Celsius först konstaterade magnetnålens dagliga variationer och biträdd af Hjorther upptäckte hennes perturbationer genom norrsken, som observatoriet hufvudsakligen räknar sina anor; och måhända icke mindre från hans af en mängd andra institutioner antagna metod att anställa meteorologiska observationer o. s. v. Genom att fortsätta en dylik flersidig verksamhet bredvid den af nordens mulna vinterhimmel eller våra ljusa sommarnätter för längre tid hindrade astronomiska, kan, för att nu nämna några exempel, Upsala observatorium uppvisa en så lång serie af regelmässiga meteorologiska observationer, att få ställen derutinnan med Upsala äro jemförliga. Det har vidare för mera än ett tredjedels århundrade tillbaka varit en af de första institutioner, som medelst den studerande ungdomens biträde under en följd af år deltog i de efter en ny metod arrangerade, sedermera öfver hela jordklotet anställda, jordmagnetiska observationerna,

och har i sammanhang dermed genom en sin f. d. tjensteman, Professoren Ångström, lemnat värdefulla absoluta bestämningar. Detta institutionens deltagande i mångartade arbeten, af hvilka vi här anfört några få, har icke sin egentliga grund deruti, att hon genom sådana söker på allt sätt motsvara de kostnader, anläggningen af ett observatorium förorsakat, eller — hvilket är ett af de nödvändigaste vilkoren för hennes fruktbärande verksamhet i allmänhet — att hon derigenom vill komma i en liflig och mångfaldig kommunikation med utlandets institutioner. Orsaken är en inre, i sakernas egen natur grundad. Då det nämligen, såsom ofta är händelsen, inom hvilken som helst af de fysiskt-matematiska vetenskapernas grenar är fråga om undersökningar och bestämningar medelst kontinuerliga och efter astronomisk metod verkstälda iakttagelser, hafva dessa af ålder ansetts böra besörjas af observatorierna, hvarest daglig verksamhet eger rum och oftast äfven en hufvudsaklig del af erforderliga apparater finnes att tillgå, Det är i enlighet med denna åsigt Upsala observatorium nu likasom i gångna tider fortfarande sökt verka i flera riktningar och dymedelst vara gagnande både såsom vetenskaplig och undervisnings-anstalt.

Botaniska trädgården och museum. Trädgårdens ej obetydliga område i förening med det relativt ej betydliga årsanslaget gör det omöjligt att på en gång och inom kortare tid genomföra stora och tidsenliga förändringar. Dessa måste försiggå endast småningom. Så har under sista akademiska år den del af trädgården (37,600 qv.-fot), som under året började att bearbetas, blifvit planerad, med gräsfrö besådd, samt å densamma 80 arter träd och buskar utplanterade, af hvilka icke mindre än 61 species äro för trädgården nya. Som gåfva har trädgården fått emottaga från Doktor Hooker i Kew 43 arter Kapska och Nyholländska växter, hvaraf 27 voro för trädgården nya. Genom byte har den erhållit: från Svenska trädgårdsföreningen i Stockholm 52 arter dels buskar och träd, dels varmhusväxter; 26 arter buskar och träd från Landtbruksakademiens experimentalfält i Stockholm; 25 arter buskar, träd och varmhusväxter från Upsala läns trädskola, samt från baronen Herr F. Hermelin ett exemplar *Yucca recurvata* samt tvenne dito svenska ormbunkar. Dessutom har inköpts från Ernst Benary i Erfurt 210 olika arter frön.

Det Botaniska museet har under det förflutna årets lopp ej varit i behof af några mera genomgripande förändringar. Styrelsens verksamhet har varit inskränkt till samlingarnes vårdande och förökning. Med hänsyn till den senare har den enskilda välviljan

ej uteblifvit. Af Stud. R. Oldberg har museum erhållit 60 arter mossor från Helsingland och Herjeådalen och af Stud. J. Lagergren, som visat ett oegennyttigt intresse för ökandet af musei svampsamling, ett stort antal af dylika växter, hvarförutan Stud. G. Eisen meddelat frön af en conifèr från Afrika, Kand. H. Theel *Meum athamanticum* från Norge samt Kapten Annerstedt en lian från Cuba. Dessutom har för museets räkning inköpts: Rabenhorst: Fungi Europæi Cent. XV, Nordstedt et Wahlstedt: Characeæ Scand. exs. fascic. II, Fries, Icones selectæ Hymenomycetum, fascic. IV—V, samt från Tyskland diverse mikroskopiska preparater, ämnade att begagnas vid de växtanatomiska och fysiologiska föreläsningarne.

I afseende på Universitetets *zoologiska museum* kan nämnas, att de i föregående årets Rektorsprogram uppgifna naturalieskåpen för sitt ändamål blifvit helt och hållet tagna i anspråk, då en del af samlingarne i dem blifvit inflyttade. Af den tillökning, som museet under året vunnit, må jag anföra följande. Såsom gåfvor har museum erhållit: af H. Maj:t Konung Carl XV 70 exemplar utländska reptilier och fiskar, förvarade uti 52 burkar med sprit; af Stud. R. Oldberg en samling af 450 inhemska insekter, isynnerhet skalbaggar och fjärilar; af Possessionaten G. Engelhart en berguf och en rostbrun kärrhök; af Docenten T. Tullberg en varietet af grönsiska; af Doktor C. Nyström diverse foglar, fiskar och evertebrerade djur från Grönland och Atlantiska oceanen; af Kand. K. E. Sandström en hornsimpa; af Handlanden A. G. Nordvi 2:ne ex. af rödstrupiga ängpiplärkan från Norska Östfinmarken; af Lektor A. E. Holmgren ett björncranium med anomal tandbildning; af Stud. Jul. Brattström ett cranium af torsk samt diverse fiskar och andra djur, hvaribland 2:ne ex. af *Loligo media* och ett dylikt af *Funiculina quadrangularis*, från Bohuslänska skärgården; af Stud. C. Bovallius 22 till större delen konserverade ungar och diverse ägg af foglar, samt lägre hafsdjur från Norge; af Stud. K. Linroth en dvergnäbbmus från Wermland; af Kapten-löjtnanten H. Annerstedt ett ex. af "Neptuni bägare" (*Raphiophora patera*) från Singapore, samt åtskilliga utländska snäckor; af Jägmäst. O. G. Norbäck en mustachflädermus från norra Wermland; af Stud. A. Steenberg en *Calostrylis cribraria* från Gotland; af Stud. G. Eisen ett mikroskopiskt preparat af *Astylospongia præmorsa* från Gotland; af Jägmäst. Aug. Jensen 2:ne ex. af skogslemmeln från Svartå i Nerike; af Kand. A. Rudberg 2:ne ex. af *Cerambyx heros* från Öland; af Stud. P.

E. C. Ekhoff ett ex. af *Sarcoptes scabiei;* af Med. Kand. G. T. Sandelius diverse ex. af *Balantidium coli* från en patient å sjukhuset i Upsala; och af Prefekten för museet en del ex. af *Leucaspius delineatus* från Skåne, och *Limnadia gigas* från Blekinge. — Bland de genom byte och köp erhållna naturalierna må nämnas ett något ofullständigt skelett af *Pseudorca crassidens* från trakten af Ystad i Skåne.

Mynt- och fornsakssamlingen. Sedan dessa samlingar under läseårets lopp blifvit förflyttade till de nu färdiga nya museirummen, hafva de blifvit uppställda uti ett för detta ändamål inredt, hvälfdt och brandfritt rum. Fornsamlingen är der dels uppställd uti tjenliga glasskåp och dels under ordnande för andra, som efter behof komma att anskaffas.

Myntsamlingen har vunnit förökning medelst följande gåfvor:

1) Af *Kongl. Vetenskaps-Akademien* en silfvermedalj öfver Presidenten J. A. v. Hartmansdorff. 2) Af Ungerska *Bergs-Akademien i Schemnitz* denna Akademis jubelmedalj af år 1870 i brons (diamet. 70 millim.). 3) Af Professorskan A. M. Holmgren, f. Tersmeden 5 fornromerska, 5 moderna och 4 svenska mynt. 4) Af Akad. Räntmästaren Frih. Gyllenhaal 45 nyare mynt, mest af koppar, nämligen 20 Italienska, 18 Tyska, 7 Engelska och Franska. 5) Kommissarien J. Ph. Boggiano 7 äldre Svenska mynt, nämligen 1 bracteat, 2 klippingar från unionstiden, 8 Sture-mynt samt $^1/_4$ öre k. m. af år 1654, hvilka alla blifvit funna inträngda mellan jernbeslagen under botten af en, utaf samme gifvare skänkt, kista (se nedan). 6) Af Handelsbokh. Andersson en nyare jernmedalj öfver Virgilius Maro. 7) Af Professor C. Säve 2 nyare trafikpolletter. 8) Af Bibliotekarien och Jubeldoktorn C. J. Fant 4 äldre sedlar (2 Svenska och 2 Norska). 9) Af Herr Henschen d. y. 10 sedlar från 100 till $^1/_4$ dollar, utgifna 1863—64 af de Konfedererade N. Amer. Sydstaterna. Slutligen har en del af Östbergska donationen hitkommit, för hvilken kommer att närmare redogöras, när hela samlingen blifvit mottagen.

För samlingens fullständiggörande hafva inköpts åtskilliga medaljer och mynt af silfver eller brons och bland de förra en silfvermedalj öfver aflidna H. M. Drottning Lovisa.

Fornsakssamlingen har erhållit dessa gåfvor: 1) Af Justitierådet C. F. Herbst i Köpenhamn 12 stycken flintredskap från den äldsta stenåldern i Norden, af den märkvärdiga sjelfslipade sorten från ön Anholt. 2) Af Professor C. Säve en samling af den allra äldsta stenålderns flintredskap, åtskilliga djurs ben (hvaribland en

slipad pilspets) samt snäckor m. m. (i allt omkring 40 stycken) från en Dansk Kjökken-mödding, hittade den 30 Augusti 1869, vid den Europeiska kongressens besök på stället, af gifvaren. 3) Af Akademiedocenten A. V. Ljungman 15 stycken äldre flintredskap från Tjörn i Bohuslän. 4) Af Kommissarien J. Ph. Boggiano en gammal kyrkokista af ek med en i götisk stil rikt utsniden framsida.

Dessutom hafva några smärre fornsaker blifvit köpta, t. ex. en gammal, ovanligt stor och grof hästsko (längd 5 ½ dec. tum eller omkring 16 centimet.).

I afseende på Universitetets *museum för bildande konst* har under läseåret den förändring inträffat, att den förre Prefekten för det s. k. *konstmuseum*, Professoren Way, sökt och erhållit af universitetets Kansler entledigande från denna prefektur, hvadan den bestämmelse trädt i verket, hvilken innehålles i §. 2 af den förlidet år fastställda "stadga rörande vården och förvaltningen af Upsala universitets museum för bildande konst", nämligen att gipsafbildningssamlingen och det s. k. konstmuseum förenats till en institution under ofvan angifvet namn, hvilken förestås af Professoren i konsthistoria ensamt såsom prefekt. Till detta museum har H. M. Konungen täckts förära en bröstbild i gips af framlidna H. M. Drottning Lovisa. För öfrigt har det förra årets anslag, stort 300 rdr rmt, af den nya museinämnden användts till inköp af en samling af 181 fotografier af till större delen arkitektoniska konstverk, för att bilda grundval till en redan förut besluten fotografisamling, såsom nödvändig för studiet af konsthistoria. Dessutom har tiden för målningssamlingens tillgänglighet blifvit ändrad från lördagseftermiddagar kl. 3—4 till samma dagar kl. 1—2.

För ritsalens och undervisningens behof hafva åtskilliga etyder för oljemålning samt gravyrer blifvit inköpta.

Det *akademiska kapellets* bibliotek har under det nu förflutna läseåret mindre ökats med nya verk, än vunnit fortsättningar och kompletteringar i flera riktningar, och det är bibliotekets tillväxt på detta sätt, som för närvarande hufvudsakligen afses. Verksamheten inom det akademiska kapellet har visat sig lika liflig, som under flera föregående år, och de *symfonistiska concerterna* hafva visat, att intresset hos de musikälskande studenterna för högre musikaliska uppgifter varit större hos dem i samma mon, som de i orkesterspelning gjort framsteg. — Äfven utom Upsala hafva de härstädes verkande musikaliska krafterna vunnit erkännande, och vid den stora musikfest, hvarmed Kongl. Musikaliska Akademien den 9 sistlidne December firade sin hundraåriga tillvaro, medver-

kade såväl instrumentalister som vokalister från Upsala. Utom akademiska kapellets symfoni-concerter må för den musikaliska konstens studium såsom betydelsefulla anses uppförandet af Gade's Elverskud genom Filharmoniska sällskapet samt, af sångsällskapet O. D., körer ur Mendelsohns Antigone och Franz Schuberts Gesang der Geister über den Wassern, vid hvilka båda tillfällen kapellet medverkat till det helas lyckosamma utförande. Uppförandet af Händelska oratorier, det ena året efter det andra, nu senast af Simson, bevisar yttermera och till fullo, att musiklifvet i Upsala blomstrar på många sätt och äfven på andra områden, än den, i och för sig förnöjande och sedan gammalt här och vida omkring såsom ypperlig erkända, studentsångens. — Kapellets instrumental-concertkassa har af det ofvan nämnda sångsällskapet O. D. emottagit en gåfva af 275 rdr rmt, hvarjemte samma sällskap med 225 rdr rmt förstärkt *Antigonestipendiifonden*, från hvilken redan nu utgå tvenne stipendier årligen åt musikidkande studenter, hvarje å 100 rdr rmt.

Föreläsningar och öfningar under året 1872.

Theologiska Fakulteten: Professoren C. A. Cornelius: vårterminen *Theologiska Prænotioner* (4 timmar i veckan), höstterminen *äldsta christna kyrkans historia* (2 t.), *Eusebii Pamphili Historia Ecclesiastica* (2 t.). — Prof. C. A. Hultkrantz: h. t. *Moraltheologi* (4 t.). — Prof. O. F. Myrberg: v. o. h. t. *Jesaias* (2 t.), v. t. *Philipperbrefvet* (2 t.), h. t. *Korinthierbrefvet* (2 t.). — Adjunkten C. T. Hjerpe: v. t. *Dogmatik* (4 t.), h. t. *Davids Psalmer* (2 t.). — Adj. N. J. Linnarsson: v. o. h. t. *Katechetisk behandling af innehållet i Luthers lilla kateches* (2 t.), leder de *katechetiska öfningarna* (2 t.) — Adj. M. Johansson: v. t. *Homiletik*, h. t. *Liturgik* (4 t.). — Docenten K. H. G. v. Schéele: v. o. h. t. *tredje årgången af Kyrkoårets evangeliska Perikoper* (2 t.). — Doc. E. G. W. N. Rudin: h. t. *Augustini Confessiones* (1 t.).

Juridiska Fakulteten: Prof. J. C. Lindblad: v. o. h. t. *Processrätt* (4 t.). — Prof. O. M. T. Rabenius: v. t. *Finansrätt* (2 t.), *Förvaltningsrätt* (2 t.). — Prof. H. L. Rydin: h. t. *Svensk Statsrätt* (4 t.). — Prof. E. V. Nordling: v. t. *Ärfdabalken* och *Preskription*, h. t. *Konkursrätten* (4 t.). — Prof. I. S. Landtmansson: v. o. h. t. *Öfversigt af den Romerska Rättens utveckling* (4 t.). — Adj. C. G. Hammarskjöld: v. t. *Svensk Statsrätt* (2 t.), v. o. h. t. *Nationalekonomi* (2 t.), h. t. *den ekonomiska lagstiftningen rörande vatten* (2 t.). — Doc. J. Hagströmer: h. t. *Svensk Kriminalrätt* (2 t.).

Medicinska Fakulteten: Prof. F. E. Sundevall: v. o. h. t. *Deskriptiv Anatomi* (4 t.), öfvervakar *Dissektionsöfningarna*. — Prof. O. Glas: v. o. h. t. *speciel Pathologi och Therapi* (2 t.), *medicinsk Klinik ooh Poliklinik* (16 t.). — Prof. C. B. Mesterton: v. t. *Abdominalbråck* (2 t.), h. t. *Gynækologi* (2 t.), v. o. h. t. *chirurgisk ophthalmiatrisk och obstetrisk Klinik och Poliklinik* (12 t.), *Barnförlossningskonst* (4 t.). — Prof. P. Hedenius: *Allmän Pathologi* (4 t.), *Liköppningar med pathologiska demonstrationer* (4 t.). — Prof. A. Almén: v. o. h. t. *Läkemedlens pröfning* (4 t.), leder dagligen *La-*

borationsöfningarna. — E. O. Prof. N. G. Kjellberg: v. t. *Sinnessjukdomarnes diagnostik och therapi* (2 t.). — Prof. A. F. Holmgren: v. o. h. t. *Physiologi* (4 t.), leder dagligen *Laborationerna* å physiol. laboratorium. — Adj. R. F. Fristedt: v. o. h. t. *Växtrikets läkemedel* (2 t.). — Adj. E. C. H. Clason: v. o. h: t. leder dagligen *Dissektionsöfningarna.* — Adj. F. J. Björnström: v. t. *speciel pathologisk Anatomi* och *pathol. anatomiska Demonstrationer* (4 t.), h. t. *medicinsk Diagnostik* (2 t.), leder den *psychiatriska Kliniken* (4 t.). — Adj. J. Björkén: v. t. *Allmän Chirurgi*, h. t. *Ledgångarnes sjukdomar* (2 t.).

Philosophiska Fakulteten: Prof. G. Svanberg: v. o. h. t. *Theoretisk Astronomi* (4 t.). — Prof. J. Spongberg: v. t. *Pindaros* (4 t.). — Prof. S. Ribbing: h. t. *Gamla Philosophiens Historia* (4 t.). — Prof. L. F. Svanberg: v. t. *Chemiska Stoechiometrien* (2 t.), *förklaringar öfver de chemiska experimenterna*, v. t. (2 t.), h. t. (4 t.). — Prof. W. Lilljeborg: v. t. de *icke vertebrerade djurens system*, h. t. *Däggdjurens naturalhistoria* (4 t.) — Prof. J. F. Hesse: v. t. *Genesis*, h. t. *Jesaias* (4 t.) — Prof. W. E. Svedelius: v. t. *Sveriges Statskunskap*, h. t. *Sveriges nu gällande Statsrätt* (4 t.) — Prof. A. J. Ångström: v. t. *Akustik* och *Optik*, h. t. *Värmets phænomen* (4 t.), leder de *physiska laborationerna.* — Prof. J. E Areschoug: v. o. h. t. *Växtphysiologi* och *Morphologi* (4 t.) — Prof. C. Säve: v. t. (från den 1 April) *Skaldeverserna i Sturlesons Heims Kringla* (2 t.), *Sånger i Äldre Eddan* (2 t.) — Prof. L. E. Walmstedt *Geologi* (4 t.) — Prof. P. J. Petersson: h. t. *Ciceros Brutus* (4 t.) — Prof. C. Y. Sahlin: v. t. *Ethikens historia*, h. t. *Philosophisk Rättslära* (4 t.) — Prof. C. R. Nyblom: v. t. *Engelska poesiens historia*, h. t. *Tyska* d:o (4 t.) — Prof. H. T. Daug: v. t. *Minsta Qvadratmethoden*, h. t. *Differentialeqvationers integration* (2 t.), v. o. h. t. *Analytisk Geometri* (2 t.) — Prof. J. T. Hagberg: v. t. *Calderons "El Principe constante"*, h. t. *densammes La hija del aire* (2 t.) v. o. h. t. *Shakesperes Richard III* (2 t.) — Adj. F. G Afzelius: v. t. *Grekiska Philosophiens historia* (2 t.), v. o. h. t. *19:de århundradets Philosophi* (2 t.) — Adj. J. T. Nordling: v. o. h. t. *El Koran* (2 t.) — Adj. H. Schultz: v. t. *Gravitationstheorien*, h. t. *Sphærisk Astronomi* (2 t.) — Adj. S. F. Hammarstrand: v. o. h. t. *Medeltidens Historia* (4 t.) — T. R. Thalén: v. t. *Theoretisk Mechanik*, h. t. *Allmän Physik* (2 t.) — Adj. F. W. Häggström: v. t. *10:d boken af Qvintiliani Institutio oratoria* (4 t.), h. t. *7:de boken af Livius* (2 t.) — Adj J. F. Bahr: v. t. leder de *praktiska öfningarna* på Laboratoriet för Analytisk Chemi. — Adj. T. M. Fries: v. t. *Väx-*

ternas delar och dessas förrättningar, h. t. *Växtrikets naturliga familjer* (2 t.) — Adj. L. Edman: v. t. *Ulfilas*, h. t. *Thackeray's "The four Georges"* (2 t.) — Adj. G. Dillner: v. t. *Eqvationstheorien*, h. t. *Definita integraler af synektiska funktioner* (2 t.) — Adj. E. Löfstedt: *Aeschylos' tragedi Agamemnon*, v. t. (2 t.), h. t. (4 t.) — Adj. P. A. Geijer: v. t. *Öfversigt öfver franska språkets äldsta historia*, h. t. *"la Chanson de Roland* (2 t.) — Doc. L. F. Nilson: h. t. leder dagligen de *praktiska öfningarna* på Laboratoriet för Analytisk Chemi. — Adj. M. B. Richert: h. t. *Svenska språkets ordbildningslära med särskildt afseende på förhållandet till Latinet och Grekiskan* (2 t.), *den äldre Westgötalagen* (2 t.) — E. o. Adj. A. Frigell: v. t. *Cicero's Bref*, h. t. *Cicero's "disputationes Tusculanæ"* (2 t.), — E. o. Adj. R. Rubenson: v. o. h. t. leder dagligen de *meteorologiska observationerna och deras beräkning*. — Doc. M. B. Richert: v. t. *Stycken ur de Skandiska språkens ljud- och form-lära belysta genom jämförelser med motsvarande delar af andra Indo-europeiska språks grammatik* (4 t.) — Doc. C. Annerstedt: v. t. *Nyare tidens historia med fäst afseende på katholska reaktionen* (2 t.) — Doc. J. G. O. Linnarsson: h. t. *Geologisk formationslära* (4 t.) — Musikdirektör J. A. Josephson: v. o. h. t. *Musikens historia* (1 t.), *Kapellöfningar* (1 t.).

Innehåll

af

Upsala Universitetets Årsskrift 1872.

Philosophi, Språkvetenskap och Historiska vetenskaper:

Mathematik och Naturvetenskap:

